

UPVD
Université de Perpignan **Via Domitia**

UNIVERSITAT DE PERPINYÀ VIA DOMÍCIA
INSTITUT FRANCO-CATALÀ TRANSFRONTERER

CREC (EA 3681) – Centre de Recerca en Estudis Catalans
Centre de Recherche en Études Catalanes

**SOCIETAT, LLENGUA I ENSENYAMENT DEL CATALÀ
A CATALUNYA NORD**

***Société, langue et enseignement du catalan
en Catalogne Nord***

Tesi de doctorat presentada i defensada públicament a Perpinyà
Thèse de doctorat présentée et soutenue publiquement à Perpignan

4 desembre de 2009

Alà BAYLAC-FERRER

Volum 1

Jurat / Jury :

- Joan **BECAT**, Professeur, Université de Perpignan Via Domitia, directeur de thèse
- Jacky **CAILLIER**, Maître de conférence HDR, Université de Perpignan Via Domitia
- Josep **GONZALEZ-AGAPITO**, Professeur, Université de Barcelone, Président de la Section de Philosophie et Sciences Sociales de l'Institut d'Estudis Catalans
- Joan **PEYTAVÍ DEIXONA**, Professeur, Université de Perpignan Via Domitia
- Jean **SALLES-LOUSTAU**, Professeur, Inspecteur Général de l'Éducation Nationale pour les langues régionales
- Florian **VERNET**, Professeur, Université de Montpellier III, Formateur à l'ISLRF

UPVD
Universitat de Perpignan Via Domitia

UNIVERSITAT DE PERPINYÀ VIA DOMÍCIA
INSTITUT FRANCO-CATALÀ TRANSFRONTERER

CREC (EA 3681) – Centre de Recerca en Estudis Catalans
Centre de Recherche en Études Catalanes

**SOCIETAT, LLENGUA I ENSENYAMENT DEL CATALÀ
A CATALUNYA NORD**

***Société, langue et enseignement du catalan
en Catalogne Nord***

Tesi de doctorat presentada i defensada públicament a Perpinyà
Thèse de doctorat présentée et soutenue publiquement à Perpignan

4 desembre de 2009

Alà BAYLAC-FERRER

Volum 1

Jurat / Jury :

- Joan **BECAT**, Professeur, Université de Perpignan Via Domitia, directeur de thèse
- Jacky **CAILLIER**, Maître de conférence HDR, Université de Perpignan Via Domitia
- Josep **GONZALEZ-AGAPITO**, Professeur, Université de Barcelone, Président de la Section de Philosophie et Sciences Sociales de l'Institut d'Estudis Catalans
- Joan **PEYTAVÍ DEIXONA**, Professeur, Université de Perpignan Via Domitia
- Jean **SALLES-LOUSTAU**, Professeur, Inspecteur Général de l'Éducation Nationale pour les langues régionales
- Florian **VERNET**, Professeur, Université de Montpellier III, Formateur à l'ISLRF

Agraïments

Agrair pot ser exercici complicat si hom intenta, com diu el diccionari, expressar un sentiment afectuós a totes aquestes persones que t'han proporcionat algun benefici, algun servei o algun favor. Perquè en el cas d'un treball com aquest que és el resultat de més de vint anys d'experiències, d'esforços i de reflexions, la quantitat de gent que de prop o de lluny, de manera directa i indirecta, voluntàriament o no hi ha participat no se pot comptabilitzar. I tant se poden agrair participacions grates com intervencions hostils o fins i tot clarament perjudicials que bé han entrebancat l'objectiu d'assolir la fita final, bé (inconscientment) han atiat l'afany de superar les traves i han acrescut les ganes de concretar la investigació.

És complicat també agrair ara perquè al cap de tants anys de treballar en el tema, un munt de persones van creuar el camí de la feina feta i algunes aportacions, tot i que valuoses i determinants en un moment donat, van ser puntuals.

La meua implicació en la baralla permanent de suport a la llengua catalana i al seu ensenyament m'ha conduït a inscriure'm en una empresa col·lectiva que, al cap i a la fi, és obra de tots i de totes. Me fa goig doncs de regradar col·lectivament tothom qui reconeixerà en la tasca produïda aquí una parcel·la de contribució. I tinc un especial pensament per la comunitat de la qual faig part que ha fet possible l'apassionant labor i el desenllaç final. Comunitat de col·legues, comunitat de companys i companyes de militància, comunitat de compatriotes de Catalunya i de tots els Països Catalans.

La materialització de la tesi, el seu enllestiment deu certament molt a unes quantes persones implicades sense moderació en els moments claus. El director del treball, Joan Becat, és la primera que regraciï sincerament, tant pel seguiment efectuat, com per l'encoratjament constant i, no cal oblidar-ho mai, per haver construït, pam a pam, dia rere dia, el marc universitari dels Estudis Catalans a la Universitat de Perpinyà que ens permet avui aconseguir aquests resultats. Gràcies igualment als membres de l'Institut Franco-Català Transfronterer, mestres meus, companys més propers, col·legues de feina i totes les persones de la Casa dels Països Catalans, que han fet possible amb mil detalls tirar endavant la tasca. Molts trobaran en aquestes pàgines els seus noms, indissociables dels progressos de la qüestió que ens ocupa i de realitzacions de les quals puc recollir aquí el benefici. Gràcies encara a la família en sentit ben ampli, propera i més allunyada, des dels avis fins als meus infants, que constitueixen una presència bàsica. Gràcies sense miraments a la Míriam Almarça París, particip incondicional i còmplice, a qui per la seua ajuda, preciosa, ni me caldria dir gràcies. Gràcies enfi a alumnes i estudiants que han estat i són per anticipació una motivació essencial en la recerca i el progrés.

Sumari

VOLUM 1

Introducció i puntualització terminològica	12
I - La identitat catalana a Catalunya Nord	35
I.A.1 - Perquè parlem de Catalunya Nord	36
I.A.2 – La representació del departament	51
I.A.3 – La regió desconeguda	55
I.B – Els símptomes de la catalanitat avui dia	59
II - La situació de la llengua catalana	106
Recorregut familiar	107
Apunt de demografia	116
II. A - Els marcs legals del català als Països Catalans	124
II. A. 1 - El català oficial a Andorra	124
II. A. 2 - El català cooficial a l'Estat espanyol	126
II. A. 3 - El català tutelat a Itàlia	137
II. A. 4 - El català desprotegit a Múrcia i a França	139
II. B - El marc legal francès	142
II.B.1 – Les bases jurídiques històriques	142
II.B.2 – Els tractats internacionals	151
II.B.3 – La constitució	157
II.B.4 – La llei d'ús del francès	162
II.B.5 – Legislació i reglamentació en el camp de l'ensenyament	169
a – Lleis, <i>arrêtés</i> , decrets	172
b – Circulars ministerials	203
c – Circulars acadèmiques	235
d – Convenis	250
II. C – Elements de sociolingüística	263
Coneixement del català als Països Catalans	264
Les etapes de la substitució	266

II.C.1 - El català	274
II.C.1.a – Enquestes generals	274
II.C.1.b – Enquestes puntuals	290
II.C.1.c – Enquestes a venir (IFCT, universitat, departament)	307
• Coneixement i ús dels estudiants de l'IFCT	
• Coneixement i ús a la Universitat (qüestionari)	
• Coneixement i ús a Catalunya Nord (qüestionari)	
II.C.1.e – El català als mèdies de Catalunya Nord	311
II.C.1.f – Dolor de llengua	319
II.C.2 – Altres llengües	324
II.C.2. a – Basc	324
II.C.2. b – Bretó	337
II.C.2.c – Cors	341
II.C.2.d – Occità	344
II.C.3 – Evolució de les mentalitats / llengües regionals	349

VOLUM 2

III - L'ensenyament del català	371
III.A - L'ensenyament del català als altres Països Catalans	372
III.A.1 – Andorra	372
III.A.2 - Illes Balears	378
III.A.3 - País Valencià	382
III.A.4 - Catalunya autònoma	388
III.A.5 - Franja de Ponent	395
III.A.6 - L'Alguer	397
III.B- Història recent de l'ensenyament del català a Catalunya Nord	
III.B.1 - El model lingüístic	400
III.B.2 - Els primers passos	404

III.B.3 - Les escoles catalanes associatives	417
III.C - Situació de l'ensenyament del català	427
III.C.1 - Les xifres de la demanda	427
III.C.2 - Ensenyament bilingüe	433
III.C.3 - Ensenyament extensiu	440
a) al primari	
b) al secundari	
III.C.4 - Ensenyament universitari i formació dels ensenyants	453
 IV - L'ensenyament de les llengües regionals a l'Estat francès	 461
IV.A - Dislèxia i bilingüisme	462
IV.B - Els dialectes d'oïl no són llengües regionals	465
IV.C - Alemany - Alsàcia - Francic de Mosel·la	469
IV.D – Basc	476
IV.E – Bretó	481
IV.F – Cors	484
IV.G – Flamenc	489
IV.H - Franco-provençal / savoienç	491
IV.I. – Occità	494
 V - Propostes per una política lingüística del català a Catalunya Nord	 505
V.A – L'ús de la llengua	506
a – Vila de Perpinyà	506
b – Departament	515
c – Catalanofonia	519
V.B – L'ensenyament de la llengua	523
 VI – Conclusions	 550
VII – Bibliografia	556
VIII – Annexos	584
IX - Taula de les il·lustracions	960
X - Taula de matèries	964

Sommaire

VOLUME 1

0 – Introduction et mise au point terminologique

I – L'identité catalane en Catalogne Nord

I.A.1 – Pourquoi parlons-nous de « Catalunya Nord » ?

I.A.2 – La représentation du département

I.A.3 – La région méconnue

I.B – Les symptômes de la catalanité aujourd'hui

II – La situation de la langue catalane

Parcours personnel

Éléments de démographie

II. A - Les cadres légaux du catalan dans les Pays Catalans

II. A. 1 – Le catalan officiel en Andorre

II. A. 2 – Le catalan coofficiel en Espagne

II. A. 3 – Le catalan protégé en Italie

II. A. 4 – Le catalan sans protection en Murcie et en France

II. B - Le cadre légal français

II.B.1 – Les bases historiques

II.B.2 – Les traités internationaux

II.B.3 – La constitution

II.B.4 – La loi sur l'emploi du français

II.B.5 – Législation, réglementation dans l'enseignement

a – Lois, *arrêtés*, décrets

b – Circulaires ministérielles

c – Circulaires académiques

d – Conventions

II. C – Éléments de sociolinguistique

La connaissance du catalan dans les Pays Catalans

Les étapes de la substitution

II.C.1 - Le catalan

II.C.1.a – Enquêtes générales

II.C.1.b – Enquêtes ponctuelles

II.C.1.c – Enquêtes à venir (IFCT, université, département)

- Connaissance et emploi par les étudiants de l'IFCT
- Connaissance et emploi à l'Université
- Connaissance et emploi en Catalogne Nord

II.C.1.d – Le catalan dans les médias de Catalogne Nord

II.C.1.e – Douleur de langue

II.C.2 – Autres langues

II.C.2. a – Basque

II.C.2. b – Breton

II.C.2.c – Corse

II.C.2.d – Occitan

II.C.3 – Évolution des mentalités

VOLUME 2

III - L'enseignement du catalan

III.A - L'enseignement du catalan dans les autres Pays Catalans

III.A.1 - Andorre

III.A.2 – Îles Baléares

III.A.3 – Pays Valencien

III.A.4 – Catalogne autonome

III.A.5 – Frange de Ponant

III.A.6 – L'Alguer

III.B - Histoire récente de l'enseignement du catalan en Catalogne Nord

III.B.1 – Le modèle linguistique

III.B.2 – Les premiers pas

III.B.3 – Les écoles catalanes associatives

III.C - Situation de l'enseignement du catalan

III.C.1 - Les chiffres de la demande

III.C.2 - Enseignement bilingue

III.C.3 - Enseignement extensif

a) en primaire

b) en secondaire

III.C.4 -Enseignement universitaire et formation des enseignants

IV - L'enseignement des langues régionales en France

IV.A – Dyslexie et bilinguisme

IV.B – Les dialectes d'oïl ne sont pas des langues régionales

IV.C – Allemand d'Alsace - Francique de Moselle

IV.D – Basque

IV.E – Breton

IV.F – Corse

IV.G – Flamand

IV.H – Franco-provençal / savoyard

IV.I. – Occitan

V - Propositions pour une politique linguistique du catalan en Catalogne Nord

V.A – L'emploi de la langue

a – Ville de Perpignan

b – Département

c – Catalanophonie

V.B – L'enseignement de la langue

VI – Conclusions

VII – Bibliographie

VIII – Annexes

IX – Table des illustrations

X – Table des matières

Introducció

Durant tota la meua infància i la meua adolescència vaig sentir una viva preocupació per la llengua i la identitat del país. Me n'expliqui al començament de la segona part d'aquest treball, abans d'entrar a descriure en quina situació se troba la llengua catalana en el seu entorn social. Aquest *Recorregut familiar* l'he volgut posar com a testimoniatge, com a exemple concret de persona ordinària de Catalunya Nord que viu la llengua, la identitat del país i que intenta actuar damunt del destí d'aquesta llengua. La trajectòria personal, però, s'interromp amb la fi dels estudis secundaris, un cop passada la línia del *bac*. Després d'aquesta fita incontornejable per la gairebé totalitat de la joventut de l'Estat francès¹, vaig entrar a la universitat i el moment també coincideix amb una nova etapa, el del canvi de llengua. A partir d'aquest moment, va ser possible expressar-me en català. Perquè jo vaig anar perfeccionant una llengua coneguda parcialment en el marc familiar² i perquè allí, per primer cop, el marc dels estudis a la universitat proporcionava un grup social i un lloc que permetia, obligava a fer servir realment la llengua.

Comença llavors una nova vida : la de la posada en pràctica de l'ús del català a diari, com a llengua normal o normalitzada. Dues dimensions s'obren a mi : la pràctica de la llengua i l'engatjament perquè el català, mitjançant l'ensenyament, se pugui desenvolupar a un cercle de societat nord-catalana el més ampli possible. Aquí tenia, i tinc encara, els dos temes que me preocupen

¹ Des dels anys 1980, l'objectiu del Ministeri d'Educació és d'atènyer i superar el límit del 80% d'alumnes que aprovi el *batxillerat*. El 2009, l'índex d'èxit al *bac* assoleix 86% de mitjana de tots els batxillerats ; l'índex és del 87,6% a l'acadèmia de Montpeller.

² I també m'era impossible d'expressar-me amb normalitat o fluïdesa en català per la interrupció de la transmissió lingüística i pel domini encara insuficient de la llengua degut a un aprenentatge escolar molt deficitari.

avui dia i que s'han anat convertint en l'objecte d'anàlisi i d'estudi del present treball, la llengua i el seu ensenyament per a la societat de Catalunya Nord.

Aquests anys d'estudis universitaris coincideixen amb la posada en plaça dels ensenyaments superiors i dels diplomes de català a l'Estat francès¹, i al mateix temps corresponen per mi a aprenentatge i aplicació gairebé immediata de les adquisicions teòriques a través la militància associativa a favor del català. En aquest sentit, no és pas cap atzar ni coincidència casual que hagi triat i seguit de fer una llicenciatura d'història, amb complement de geografia. D'una banda era lògica la meua intenció d'estudiar història i medi del país donat el meu interès, de jove, per la llengua i la identitat catalanes. I d'altre band, com molta gent compromesa en la promoció de la llengua, l'accés als mecanismes de la història i la coneixença del llegat històric nacional de Catalunya amagat tot al llarg de l'escolaritat pels continguts d'educació nacionalista francesa, només podia reforçar el despertar a la realitat catalana i dirigir les meues inquietuds cap a un engatjament més profund a favor de la llengua ocultada i combatuda per la nació França.

D'ençà d'aquests anys d'universitat, no vaig deixar mai l'obsessió de treballar a la difusió i a la defensa d'una llengua que, cada cop més, m'ha aparegut com a amenaçada. Fins que l'objecte d'estudi i de militància s'ha anat convertint en activitat professional en primer lloc, i al fil dels anys en objectiu d'estudi més científic i aprofundit, gràcies a la possibilitat que m'ha estat donada de col·laborar i treballar a la universitat.

Objecte d'estudi, el català ha estat durant quatre anys, del 1983 fins al 1986², feina diària a través els cursos de DEUG i de llicenciatura. Perfeccionament de la llengua³, de la traducció, descoberta i primers treballs

¹ El DEUG de català és creat al 1982, l'any abans que obtingués jo el diploma del batxillerat, el 1983, i que m'incrigués en DEUG d'història i de català a la universitat de Perpinyà.

² Vaig inscriure'm a dos DEUG, el d'història i el de català. El Diploma d'estudis universitaris general era seguit del tercer any de llicenciatura. Vaig acabar en primer el diploma d'història i el quart any, el 1986-1987, vaig enllestir la llicenciatura de català, abans d'inscriure'm en maîtrise d'història que vaig cursar durant un quant temps sense acabar-la mai.

³ Els meus professors de llengua catalana, que també van ser els primers que van intervenir en la posada en plaça dels estudis i diplomes de català a la universitat de Perpinyà, van ser Miquela Valls, Moisès Bernadach, Pere Verdaguer, Jordi Costa.

pràctics de sociolingüística¹ i de dialectologia, estudi de l'evolució històrica de la llengua, de la història i de la geografia dels Països Catalans i de Catalunya Nord², iniciació al dret i a l'economia del Principat de Catalunya³. Tot era nou i apassionant perquè tenia la seua il·lustració i aplicació directa el medi nord-català que ens envoltava, en l'expressió viva de les mentalitats en plena evolució a l'horitzó de les veïnes regions dels Països Catalans.

Els anys d'universitat també van ser marcats per dos esdeveniments que han influït de ple tant en la meua trajectòria personal com en la presència del català en la societat de Catalunya Nord. Es tracta de la celebració, el 1986, del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana⁴ i de la creació a Perpinyà d'una edició setmanal del diari gironí *El Punt*.

El primer fet va constituir una fita important en la consolidació de Perpinyà com a partner de la resta dels Països Catalans. La Universitat de Perpinyà va participar al Segon Congrés amb la temàtica de « Mitjans de comunicació ». Va significar implicar en primer lloc molts estudiants del Departament d'Estudis Catalans en un esdeveniment científic i catalanista de primer ordre, fent d'ajudant a l'organització, de traductors, i establint contactes amb joves o professors del sud de la frontera. Al mateix temps permetia a les institucions, als polítics de Catalunya Nord de concretar els discursos catalanòfils en col·laboracions tangibles⁵, sota els auspicis dels universitaris perpinyanencs que tenien en aquell moment, més clar que ningú a Catalunya Nord, la via de treball que s'havia de seguir per anar cap a un retrobament intercatalà.

Més personalment, la participació al Segon Congrés van desembocar en la formació d'un sindicat estudiantil catalanista al càmpus de Perpinyà, l'ACE, Associació Catalana d'Estudiants. Fundat el juny del 1986, amb com a primer

¹ Els professors de sociolingüística eren Domènec Bernardó i Gentil Puig-Moreno ; el de dialectologia i gramàtica històrica, Jordi Costa.

² Ensenyaven la història l'Alicia Mercet Juncosa i el Ramon Sala, la geografia el Joan Becat.

³ Entre altres professors que van intervenir en els cursos i conferències de coneixença del Principat de Catalunya i dels Països Catalans, destaquem Enric Argullol, Antoni Bayona i Josep Maria Montaner.

⁴ El 1er Congrés Internacional de la Llengua Catalana s'havia celebrat el 1906 a Barcelona, i havia estat l'ocasió d'una primera cimera de retrobament de representants estudiosos i catalanòfils de tots els Països Catalans, coincidint amb un moment de Renaixença literària i identitària.

⁵ Van intervenir en els actes de Perpinyà del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana el president del Consell General Guiu Malé, el batlle de Perpinyà Pau Alduy i el seu adjunt als Afers catalans, Lluís Lliboutry.

president, Enric Vilanova, va implicar-se ràpidament en les eleccions universitàries i en els moviments de protesta que, l'any següent, van marcar el curs universitari a tot l'Estat francès contra el projecte de reforma del ministre Devaquet. Gràcies a una presència activa en aquest moviment, a una militància enèrgica i voluntària al moment de les eleccions universitàries, l'ACE va aconseguir guanyar les eleccions transformant-se en l'organització estudiantil que va saber atreure el més gran nombre de vots dels estudiants, per davant de l'AGEP i dels estudiants tradicionals d'esquerra, UNEF i UNEF-ID, hegemònics fins en aquell moment. L'ACE va crear la sorpresa tant entre els membres del Departament d'Estudis Catalans, com al conjunt de la Universitat i fins en els mitjans de comunicació nord i sud-catalans. Arran de l'èxit d'aqueixa primera participació electoral, els contactes amb organitzacions estudiantils d'arreu dels Països Catalans es van accelerar i consolidar fins a realitzar trobades regulars, intercanviar informacions i mitjans i fins i tot intentar concretar una estructura permanent de sindicats estudiantils dels Països Catalans. Aquells anys d'activitat catalanista amb aplicació pràctica van ser molt formadors i fructífers per mi, tant de cara al futur professional com en l'establiment de pautes de treball i objectius per al desenvolupament de la llengua i de la identitat catalanes a Catalunya Nord en relació estreta amb la resta d'actors i institucions dels Països Catalans.

El segon fet rellevant d'aquell final dels anys 1980 va ser la concretització d'un projecte que s'anava evocant en medis catalanistes des de feia uns anys, l'edició d'un mitjà de comunicació de massa en català. Va prendre la forma d'una proposta del diari gironí *El Punt* de muntar a Perpinyà una redacció que editaria un setmanari de format i paper de diari. Format un nucli de treball entorn de Carles Serrat, Pep Collellemont i un bon grapat dels estudiants de català de la universitat de Perpinyà, amb l'assessorament de personalitats de la militància catalanista, com ara Pere Verdaguer, el 1987, es va crear el *Punt Catalunya Nord*, en el qual vaig poder treballar des dels primers moments i fins que va tancar una primera vegada l'edició nord-catalana el 1994.

Aquesta dedicació professional, encara que molts anys precària, va representar una immillorable escola d'aplicació dels estudis universitaris i de l'afany de projecció i desenvolupament de la llengua i la identitat catalanes a la societat nord-catalana. Va permetre a nombrosos joves estudiosos del català de

dedicar-se amb professionalisme a l'ús de la llengua catalana a Perpinyà. Ultra el fet de crear un àmbit catalanoparlant al si de la pròpia redacció, la presència del *Punt*, permetia crear un focus catalanòfon obert a la resta dels catalanoparlants de Catalunya Nord i implicava de fer servir la llengua catalana diàriament en direcció dels interlocutors i actors nord-catalans, responsables associatius, elegits, representants institucionals i de sol·licitar sistemàticament llur coneixença de la llengua gairebé mai emprada en l'exercici de llurs funcions públiques. *El Punt Catalunya Nord* va arribar a tenir més de 3.000 exemplars de difusió.

En el mateix temps que, a finals dels 80 i començament dels 90, anava fent feina en el periodisme en català, i un cop acabada la llicenciatura de català, s'anaven posant en plaça en el camp de l'ensenyament, cada cop més classes de català, especialment a l'ensenyament secundari. I paral·lelament tant des de la Universitat amb el Departament de Català, com des de l'ACE¹, de l'APLEC i dels ensenyants de català en plaça, es feia campanya perquè es creés un concurs de professor de català. El CAPES² finalment va ser concedit pel ministeri el 1992, la qual cosa va implicar que, un cop aprovat el concurs, deixés la feina de periodista per dedicar-me aple temps a fer de professor de català, després de compaginar durant uns quants anys la redacció del setmanari amb l'ensenyament de català a mitja dedicació com a contractual auxiliar. Ultra les diverses mobilitzacions i intervencions per tal d'assolir l'obtenció del CAPES, aquells anys van ser els inicis de l'exercici de professor de català, amb tota la part de voluntarisme i de militància que comporta.

En efecte, sempre que s'anava posant en plaça unes classes de català en un establiment, anava lligat a una acció prèvia de sol·licitació de l'alumnat i de les famílies i sovint a una negociació amb les direccions dels centres perquè els acceptessin o que demanessin els professors necessaris a respondre a la demanda expressada. Aquell període va representar una experiència en l'àmbit

¹ A l'ACE en aquella època, havia exercit primer les funcions de vice-president al moment de la seua creació i després de president.

² El CAPES és el Certificat d'aptitud per a l'ensenyament secundari (*Certificat d'aptitude a l'enseignement secondaire*), el concurs que per cada disciplina permet accedir a l'ensenyament en els col·legis i liceus. Sense CAPES no hi ha lloc de treball de professorat de la disciplina.

de la reivindicació i de la negociació amb les estructures administratives de l'Educació pública. També van constituir una aproximació, des del terreny, a les necessitats de l'ensenyament del català i a la dinàmica general de la presa en compte de les llengües regionals per les institucions franceses. Me'n queda encara ara una visió pragmàtica de la situació de la llengua a l'ensenyament i unes ganes sempre vives d'estudiar de la manera la més aprofundida i precisa els mitjans de desenvolupar el català a l'ensenyament públic. El treball i les reflexions d'avui són directament relacionat amb aquesta trajectòria i aquestes ganes neixides els anys d'aprenentatge i d'universitat.

El pas complet a l'ensenyament va produir-se a a principis dels anys 1990 quan vaig aconseguir una plaça al concurs de CAPES de català i que la meua col·laboració al Punt va passar a ser secundària fins que plegués el 1994. Vaig continuar d'exercir de professor de català, amb el concurs però, al liceu Deodat de Severac de Ceret. A més de les hores de català, ensenyava història i geografia corresponent a la valència del concurs. Tot primer aquest ensenyament complementari va ser realitzat en francès i progressivament vaig aconseguir que s'obris al liceu, a partir de la classe de 2a, un ensenyament bilingüe en català : a més de les 3h de llengua, els alumnes rebien 3h d'història i geografia en català. La meua valença complementària m'havia permès d'actuar en el camp de l'ensenyament bilingüe promovent l'obertura d'una línia en català a l'ensenyament secundari de Ceret, al mateix temps que s'estaven posant en plaça les primeres classes bilingües a maternal al mateix municipi.

El 1999, el Departament de Català de la Universitat me va demanar si acceptava d'impartir classes de llengua i civilització. A partir d'aquest moment, vaig compartir el meu horari entre el liceu de Ceret i l'Institut Franco-Català a la universitat. Va representar per mi una etapa interessant de treball en el món universitari tot guardant un contacte i una activitat a l'ensenyament secundari. Una situació, crec encara avui dia, que prou interessant pel que representa d'implicació en la formació dels futurs ensenyants, en l'estudi de les necessitats i de la situació globals de la llengua i de l'ensenyament del i en català, des d'una perspectiva de contacte directe amb la realitat de l'ensenyament, dels alumnes i de les famílies. Aquesta dedicació compartida entre liceu i universitat va durar

fins al 2007 quan vaig tenir l'oportunitat de passar a exercir de professor de secundari destacat a la universitat a plena dedicació. M'ha quedat però la presa en consideració de la realitat concreta de la situació de la llengua entre l'alumnat, el professorat dels establiments i la necessitat de ser realista a l'hora de plantejar el desenvolupament de la llengua catalana en el sistema educatiu i en la societat.

Paral·lament a la feina professional, des del final dels anys 1980 vaig prendre part a les actuacions de l'APLEC¹ i a través d'ella de la FLAREP². La primera associació ha servit fins ara a la vegada d'estructura militant, d'incentiu de l'ensenyament del català, i d'organisme de gestió de les classes de català que l'administració educativa no assumia. L'APLEC també ha assumit fins ara un paper de lloc de trobada, d'encontre i de lligam entre els professors i actors diversos de l'ensenyament del català. Des de la meua funció de vicepresident he pogut anar seguint i protagonitzant la feina gairebé diària de promoció de la llengua a l'àmbit educatiu.

Un vessant de l'activitat de l'APLEC és el contacte amb les associacions d'altres regions lingüístiques de l'estat: el 1987 va ser fundadora amb 5 altres entitats, la FLAREP, Federació per les llengües regionals a l'ensenyament públic³. Aquesta estructura federativa ha permès des d'aleshores de compartir experiències, de coordinar esforços i informació i exercir una acció a prop dels decidaires i responsables educatius per desenvolupar l'ensenyament bilingüe en llengua dita regional. Elegit des del 2005 al bureau de la FLAREP com a secretari, he pogut participar en diversos encontres de nivell estatal, seguint els col·loquis

¹ L'APLEC és l'Associació per a l'Ensenyament del Català. Va ser creada el 1983 i té com a objecte « d'assegurar la promoció i la defensa de l'ensenyament del català i en català, de ser un lloc de reflexió i de propostes sobre els mètodes, els mitjans i els programes de l'ensenyament del català, de desenvolupar aquest ensenyament i de crear tots els mitjans necessaris a la seua expansió. » Reuneix al si d'una entitat generalista, professors, estudiants, pares i mares d'alumnes.

² La FLAREP és la *Fédération pour les langues régionales dans l'enseignement public*.

³ La FLAREP té els estatuts enregistrats al registre d'associacions del tribunal d'Estrasburg, volum LVI n°15, el 13 de setembre de 1988, i és regida pel Codi Civil Local d'Alsàcia. Té com a objectiu: « *le développement par l'Éducation Nationale et les autres ministères concernés des langues régionales dans l'enseignement public.* »

Pour ce faire :

- 1) elle recherche une concertation entre les associations membres ;
- 2) elle intervient auprès des différentes administrations ;
- 3) elle diffuse le plus largement possible une information sur ces questions et sur l'action qu'elle mène. ».

anuals de la Federació¹ o presenciant directament diverses trobades o cites al ministeri d'Educació². La dimensió estatal de la coneixença del terreny de les llengües regionals m'ha aportat una dimensió important en l'estudi i l'anàlisi del català : la relativitat de la situació nord-catalana al mateix temps que el realisme del context francès que sovint pot contrastar amb les comparacions dels veïns dels altres Països Catalans.

D'altra banda, les activitats en el camp de l'ensenyament del català, de la militància a favor de la llengua i també com a integrant de l'Institut Franco-Català de la universitat, m'han anat constantment portant cap a la participació en iniciatives cíviques a favor del desenvolupament del català. Unes d'elles van lligades a la Vila de Perpinyà i a la seua política de suport a la llengua. Així des del començament dels anys 1990 que vaig integrar la comissió del municipi encarregada de la traducció en català de tots els noms de carrers de la ciutat. Actualment aquesta feina que comporta la revisió, catalanització i correcció de les 1.900 apel·lacions de la ciutat, l'estem portant a terme al si d'un grup de treball del Comitè per als noms de carrers en català, grup constituït per la Miquela Valls i jo mateix. Més enllà dels noms de carrers, també vaig ser membre de diverses comissions sobre la política lingüística a Perpinyà : comissió per la correcció de l'ortografia dels noms del cadastre de Perpinyà el 1996, comissió per al bilingüisme a Perpinyà, comissió Llengua i Ciutat al si de l'Institut Font Nova. Més recentment faig part del consell d'administració de l'Institut Font Nova on participi a l'elaboració i al seguiment de la política municipal a favor de l'ús del català.

Altres institucions que la Vila de Perpinyà també són partenaris de treball.

¹ Cada any la FLAREP organitza un col·loqui sobre la qüestió de les llengües regionals. He anat seguint i presenciant aquests encontres des del 1991. Tres van ser organitzats a Catalunya Nord : el primer a Prada el 1991 pel qual vaig participar a l'organització de Maria Dolors Solà aleshores secretària a la direcció de l'APLEC, el segon a Perpinyà en 1997 essencialment portat per l'APA (Associació de pares i mares d'alumnes per l'ensenyament bilingüe) i el tercer el 2006 a Perpinyà, Ceret i Figueres aquí com a organitzador principal al si de l'APLEC. El 2009, el 23è col·loqui de la Federació té lloc a l'illa de la Reunió i per primera vegada prendrà en compte el crioll que els últims anys demostren un interès cada dia més gran a col·laborar amb les entitats de promoció de les llengües regionals de la metròpoli i a iniciar als seus territoris l'ensenyament bilingüe.

² Recepció dels representants de les llengües regionals el 2001 per Jack Lang al ministeri d'Educació, sessió de treball de la FLAREP amb el Groupe d'étude sur les langues régionales de l'Assemblée Nationale el 2006, recepció de la FLAREP pel director de gabinet del ministre d'Educació el 2007, entre les reunions més recents.

De manera més informal, he tingut freqüentment reunions de treball sobre plantejament general, sobre ensenyament o sobre tal aspecte o projecte particular relacionat amb el català, tant amb la Casa de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà o diversos responsables del mateix govern sud-català, com amb els responsables i serveis de Patrimoni i Catalanitat al Consell General. Totes aquestes activitats i treballs m'han aportat al curs dels anys coneixements precisos i directes de la situació de la llengua i dels actors, tan personals com institucionals, que intervenen en l'evolució i l'esdevenir del català en la societat. Ultra la impressió de ser sempre ben a prop del terreny i en relació directa i mínimament útil a la concreció de principis teòrics de política lingüística, aqueixa implicació cívica constitueix un complement indispensable a l'estudi universitari de la qüestió, tant pel que fa a la motivació com per l'aplicació i difusió de treballs universitaris de reflexió en la societat que l'envolta.

Finalment una altra implicació personal en el món de l'ensenyament i de la llengua catalana, consisteix en participar, des del 1994, a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada. Primer com a ponent en el curs de Ramon Gual i després com a responsable del mateix curs de Coneixença de Catalunya Nord, he anat donant classes cada estiu al mes d'agost a un públic de l'UCE majoritàriament format per estudiants del sud però sempre amb la presència d'alguns joves o menys joves de Catalunya Nord interessats a conèixer dades del país des d'un punt de vista nacional català, mai o ben poc sovint exposades a l'opinió o ensenyades a l'escola: l'estat de la llengua, les fites històriques, l'evolució demogràfica, la situació econòmica, entre altres temes. Des del 1998 faig part de l'equip rector de l'UCE¹ i com a tal he participat a les discussions i elaboració dels programes. Tot i que un poc aliena al funcionament del sistema educatiu públic, l'UCE sí que constitueix un element del panorama identitari de Catalunya Nord i un punt important de contacte i lloc de treball amb la resta d'entitats, persones, universitaris i representants institucionals de la resta dels Països Catalans, i així ser-ne participant actiu s'inscriu en una dinàmica que ve a completar l'actuació en el camp educatiu i lingüístic.

¹ El 1995 havia fet part del Consell assessor de l'equip rector de l'UCE que havia format el nou rector Joaquim Arenas.

Amb aquest recorregut i interès per la llengua, el seu ensenyament i la seua difusió en la societat, m'he plantejat quin podia ser un objectiu de treballar més sistemàticament i de manera ordenada i global aquesta temàtica.

Objectius

En el camí de la reflexió sobre aquesta recerca, vaig pensar primer a establir de la manera més clara i sintètica un **balanç de la situació** de la llengua catalana, prenent en compte els diversos aspectes que són indestruïbles de l'estat d'una llengua, present i futur: la dimensió sociolingüística, la dimensió identitària, la capacitat real de l'ensenyament a respondre a la demanda de les famílies i als menesters de la societat nord-catalana per a garantir la transmissió de la llengua a les joves generacions. Molt sovint les anàlisis de la situació de la llengua catalana s'han centrat sobre els moviments culturals o de les produccions literàries que van experimentar revifalles puntuals o els progressos de la presència de les classes de català a l'ensenyament, sense necessàriament posar en relació tots els elements que és imperatiu sumar per tenir una visió més justa o una projecció més realista del que podria advenir del català en els anys a venir. Per tant la meua primera intenció és assolir una descripció la més exacta del català a Catalunya Nord en relació amb els elements disponibles, en els dos camps que més importants resulten per la seua continuïtat, l'ús social i l'ensenyament.

I aquesta síntesi m'ha aparegut que necessàriament s'havia de **posar en relació amb les realitats de la mateixa temàtica als entorn més veïns**: d'una banda les altres regions concernides per les llengües regionals de l'Estat francès, d'altra banda per la resta del conjunt de Països Catalans. Per aquesta segona qüestió és una evidència que una llengua, i especialment una llengua minoritzada com la catalana a Catalunya Nord, no és aïllada del cos principal de la seua àrea lingüística, ni pot pretendre seguir una dinàmica deslligada del tronc comú. Estudiar-la i pretendre decidir de planificar el seu ensenyament com a varietat local d'un conjunt francès, és a dir diferent i hostil, no té gaire coherència ni s'ajustaria a la realitat. I pel que fa a la primera qüestió, les altres llengües de

l'Estat francès, és patent que el marc comú legislatiu, reglamentari i polític és el mateix que pel català a Catalunya Nord, és a dir diferent de l'estat del català al sud de la frontera estatal.

Per assolir aquest primer objectiu és obligat que passi per unes etapes prèvies : **reunir el material** de referència actualitzat de les qüestions estudiades i al mateix temps aplegar els treballs que he pogut produir al llarg de vint anys de freqüentar, suportar i analitzar el món de l'ensenyament i de la pràctica de la llengua a Catalunya Nord, des dels diversos àmbits en els quals m'he mogut. Aquesta reunió de documents i elements d'anàlisi de la situació de la llengua catalana ha d'abastar, a més de catalunya Nord, el conjunt dels **Països Catalans**, de manera a poder tenir un panorama complet de les problemàtiques de l'àrea lingüística.

Això porta a proposar una visió global de perspectiva o de **perspectives** en plural per la llengua en la societat i en l'ensenyament a Catalunya Nord. Perspectives que poden variar segons les condicions que pugin afectar-la en els anys a venir. Segons els mitjans que les institucions i l'administració d'educació seran disposats a posar en plaça per garantir la seua perennitat. Això pot dependre molt de la consciència que tinguin de la situació real de la llengua catalana i de la voluntat que manifestin d'intervenir en la seua evolució futura. El fet d'apuntar perspectives va lligat a la capacitat, arran de la coneixença prou precisa de l'estat i de la situació del català, de destacar **eixos útils d'actuació**. Sigui en el camp de l'ensenyament, sigui en el camp de la planificació de la normalització lingüística, és lògic, un cop se disposen de tots els elements, de proposar polítiques i mesures destinades a garantir un desenvolupament just i equitatiu de la llengua.

Per acabar, l'estudi ha de poder desembocar en traçar **pistes de treball prioritàries** al si del Centre de Recerques en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. En aquest sentit l'Institut Franco-Català Transfronterer és l'eina científica i de formació tota indicada per conduir el desenvolupament de l'ensenyament de i en català a Catalunya Nord, també com per acompanyar les institucions que vulguin en les seues polítiques lingüístiques. Molts temes

d'investigació relacionats amb l'avaluació i la mesura de la situació de la llengua catalana poden ser objectes de treballs pràctics dels estudiants al curs de la llicenciatura de català, de temàtiques de màsters, o de matèria de tesi sota. Les qüestions de toponímia, d'enquestes sociolingüístiques generals o més especialitzades i puntuals, l'estudi dels mètodes didàctics per l'adquisició del català com a llengua segona o com a vehicle de comunicació en l'ensenyament bilingüe, l'elaboració de material pedagògic, la definició d'un model estàndard de llengua de comunicació propi a Catalunya Nord, són unes quantes de les qüestions concretes susceptibles de ser investigades i tractades en el marc del projecte científic del CREC i més enllà de l'etapa de la concreció d'una tesi.

Fonts, material i metodologia

Les fonts i el material utilitzats per al treball és prou divers. En un primer lloc faig servir de manera segurament més important del que pot ser habitual en un exercici universitari d'aquesta característica, **l'experiència personal**, els testimonis propis viscuts al llarg dels anys de pràctica de l'ofici d'ensenyant i de membre d'associacions a favor del català. De la mateixa manera que bastantes **dades xifrades** fornides aquí se basen en elaboració i càlculs propis, donada la manca de precisió de les dades oficials o simplement l'absència de síntesi xifrada. Sovint aquestes dades són esmentades o utilitzades immediatament per certes entitats o serveis que les necessiten i que no tenen altra font¹.

Una part no negligible del material d'informació prové dels arxius, butlletins o **documentació interna de l'APLEC** que al llarg dels anys d'activitat ha anat participant a organismes oficials de l'administració educativa o sovint ha impulsat iniciatives per a crear o desenvolupar operacions d'ensenyament. He pogut igualment disposar d'accés directe a entitats implicades en campanyes o

¹ Les **estadístiques** de l'ensenyament del català de 2008-2009 ja han estat comunicades a principis de l'estiu 2009 al servei de Patrimoni i Catalanitat del Consell General amb la intenció que se pengin al web de la institució, han estat entregades també a la FLAREP perquè figurin en els exposats de la trobada de Langon el 24 de juliol amb l'Associació de les Regions de França, i també les va sol·licitar (i obtenir) el Servei d'ensenyament de català de la Generalitat de Catalunya, amb el qual l'APLEC (i concretament mi mateix com a vicepresident) treballem de manera prou estreta.

intervencions a favor de l'ensenyament del i en català, com ara el SOE, Sindicat Occità de l'Educació¹ o també l'Associació Catalana d'Estudiants o la Federació per a la defensa de la llengua i de la cultura catalanes. Nombrosos **articles redactats** en el marc de les meues activitats de periodista o encara sol·licitats per revistes i publicacions dels altres Països Catalans són aquí presents², de la mateixa manera que els treballs universitaris sobre la qüestió, en particular els estudis realitzats en el marc del màster³ serveixen aquí de base o encara enquestes portades a terme en el marc del meu treball a la universitat, a l'APLEC o al liceu de Ceret.

Altra contribució inclosa i analitzada en la investigació són les **entrevistes** realitzades a actors de la promoció de l'ensenyament del català, siguin entrevistes gravades i retranscrites o més informals. M'he entrevistat llargament amb Pere Verdaguer, Miquela Valls, Maria Dolors Solà, Joan Becat, Ramon Gual. Les **intervencions** que som pogut realitzar en diversos col·loquis, tribunes o reunions són d'alguna manera reflexades en la present síntesi.

Pel que fa a altres fonts, cal esmentar els **articles publicats en diverses revistes** sobre el tema, siguin articles globals siguin presentacions parcials de la qüestió. La premsa especialitzada de o en llengües regionals constitueix un material de referència : revistes com *Lehrer, Land un Sproch, La Setmana, Poble Vreizh, Enbata, Arriti, Provenço d'Aro, Div Yezh* entre d'altres, igual que bon nombre de **webs** referents sobre les llengües regionals i minoritàries⁴. Totes aquestes fonts són importants en un treball com aquest perquè les dades relatives a les llengües regionals solen no existir sempre o al menys no són gaire difoses des d'estructures oficials o mitjans de comunicació generalistes.

Ultra els articles, existeixen **obres generalistes o especialitzades** sobre la qüestió de les llengües a l'Estat francès i als Països Catalans. Vénen a fornir

¹ El Sindicat Occità de l'Educació va tenir la seua activitat a Catalunya Nord a través la seua secció catalana de la qual era coordinador, des de l'any 2000 fins al 2006.

² La major part del temps són **articles de divulgació** però sempre basats en una implicació i experiència personal directa, en l'observació del terreny : articles al *Punt Catalunya Nord*, a la revista *Lluita*, al *Temps*, a *Revista del Centre de Lectura de Reus*, a la revista *Escola Catalana*, a *Serra d'Or*, *Notícies de llengua i treball*, a *L'Escletxa*, *Geo Magazine*...

³ Les **memòries 1 i 2 del màster** són : *Catalunya Nord, societat i identitat catalana. Reflexions, vivències i panorama català de Catalunya Nord*, 2007 ; i *Llengua i ensenyament del català a Catalunya Nord al segle XXI*, 2008.

⁴ Vegeu **webografia** a la part final del treball.

dades indispensables tot i que, bé massa generals, bé incompletes respecte a la delimitació del meu treball centrat sobre Catalunya Nord però ampliat a la resta dels Països Catalans i a les altres llengües de l'Estat francès. Igualment les actes de col·loquis i jornades de trobades diverses són material preciós per a conèixer la realitat de tal regió : col·loquis de la FLAREP organitzat per l'associació Lehrer, per exemple.

Les **enquestes** realitzades sobre coneixences i ús del català, així com les anàlisis d'aquestes, lògicament, fan part de les fonts utilitzades : enquestes de Média Pluriel Méditerranée, Enquesta de l'Institut de Sociolingüística Catalana de la Generalitat de Catalunya per les principals. Les **xifres oficials** conegudes relatives a llengües regionals són preses en compte ; poden ser més o menys parcials i, de vegades no correspondre a càlculs o avaluacions de dades recollides de manera directa a prop de col·legues ensenyants. De tota manera, encara que puguin divergir una mica, tampoc canvien les proporcions o el sentit de la dinàmica del català a l'ensenyament. Sí que es pot remarcar però, que no és del tot normal que les administracions responsables de la qüestió no disposin de dades rigoroses sobre la qüestió i, a l'era d'internet i de l'accés planetari a una infinitat de dades, que els seus webs no permetin conèixer l'estat de l'ensenyament de les llengües regionals. És significatiu en tot cas de la manca de presa en consideració i la despreocupació per al tema.

Una mica més fàcil és mobilitzar els **textos legals** que van de llengües regionals. Constitueix una part important del treball perquè són una de les condicions de desenvolupament d'aquestes llengües.

El pla de l'estudi

El treball parteix, en la primera part, d'una aproximació a l'expressió de la identitat catalana de Catalunya Nord, en particular a través les representacions mentals de l'espai nord-català, el debat sobre l'appel·lació del territori i els signes visibles d'aquesta identitat.

En una segona part es descriu el panorama de la situació en la qual se troba

la llengua catalana avui dia. Abans d'entrar en la descripció dels marcs legals del català arreu dels Països Catalans (II.A), aporti el testimoniatge personal d'un recorregut familiar com a il·lustració prèvia de l'estat concret en el qual se pot trobar la llengua avui dia. El testimoni va seguit d'uns apunts de demografia, indispensables per mor de copsar la dinàmica lingüística. El marc legal del català tracta de totes les regions dels Països Catalans. La part corresponent a l'Estat francès (II.B) és més desenvolupat ja que és l'objecte més particular d'aquest estudi. Esmenta els textos legals que regeixen la vida de les llengües regionals i del català que ens concerneix, des dels tractats internacionals i la constitució fins a les circulars ministerials sobre ensenyament i els convenis entre administracions educatives i territorials sobre el mateix tema.

El segon bloc d'aquesta segona part (II.C) sintetitza els coneixements que tenim avui de la situació sociolingüística del català a Catalunya Nord sobre la base de les enquestes i sondejos coneguts, generals i propis més específics. La fi del capítol tracta del coneixement de la situació sociolingüística d'altres llengües de l'Estat francès : basc, bretó, occità.

La part de coneixença de la situació de la llengua a Catalunya Nord es tanca amb un repàs del panorama mediàtic català a Catalunya Nord i una evocació de la dimensió psicològica de la problemàtica de l'evolució de les llengües : noció de « dolor de llengua » i canvi de mentalitats respecte a les llengües regionals.

Amb la tercera part del treball entrem en l'ensenyament del català. Es comença per un repàs de l'ensenyament del català a les sis altres regions dels Països Catalans : Andorra, les Illes Balears, el País Valencià, la Catalunya autònoma, la Franja de Ponent a l'Aragó i la Vila de l'Alguer (III.A). Una repàs de la història recent de l'ensenyament del català a Catalunya Nord (III.B) precedeix l'examen més detallat de la situació de l'ensenyament avui dia (III.C). Partint de la demanda social i de les dades conegudes i avaluades, es fa el següent un balanç de l'ensenyament bilingüe, incloent aquí tots els models : el bilingüe dit paritari públic i les escoles associatives dites immersives. El panorama es tanca amb l'ensenyament extensiu i l'ensenyament universitari.

Al quart capítol, s'examinen les posicions de les altres llengües regionals de l'Estat a l'ensenyament, de manera a tenir una visió com més ajustada millor del

panorama de la llengua catalana : alemany d'Alsàcia i Mosel·la, basc, bretó, cors, criolls, flamenc, franco-provençal i occità.

El tancament lògic del treball és, a l'última part, assenyalar les perspectives i les propostes per una política lingüística de normalització del català a Catalunya Nord, tant en l'àmbit de l'ús de la llengua com en el camp de l'ensenyament.

Puntualització terminològica

Al llarg d'aquest treball, farem servir unes denominacions que designen la llengua catalana i altres llengües, sigui en els escrits propis, sigui en citacions de textos o referents d'altres treballs o publicacions relatives a les mateixes llengües. L'exercici implica de triar la terminologia per emprar o d'adoptar la que fan servir ja uns i altres. Per això no se pot prescindir de fer abans una puntualització terminològica. És tan més indispensable que a l'Estat francès el tema de les «llengües regionals» -ja aquí comencem d'emprar una expressió discutible- és una qüestió particularment sensible, objecte de molta parcialitat, de molt engatjament ideològic i de manca de rigor científic per part de la major part de responsables polítics o fins i tot d'usuaris especialistes de les qüestions lingüístiques.

« Llengua regional », « llengua minoritària », « llengua minoritzada », « llengua menys difosa »¹, « llengua de França », « dialecte »², « patois »¹, « llengua de la República », « llengua oficial », « llengua nacional »...

En primer lloc, aclariré que el terme **llengua regional** no me convé. Té connotació clarament despectiva, en oposició al que explícitament o implícitament és definit com la *llengua nacional*. A més crea una confusió en un

¹ « Llengua menys difosa » és el terme que fa servir el Buró europeu per a les llengües menys difoses per precisament trobar una solució més neutral a la terminologia insatisfactòria que designa les llengües « regionals », « minoritàries », etc.

² Michel Launey, al llibre dirigit per Bernard Cerquiglini *Les langues de France*, PUF, 2003, presenta de manera molt clara els significats, definicions i sentits relatius dels termes aplicats a les « llengües » : pàgina 11 a 17, « Quelques notions sur les langues ».

escrit universitari : fent servir pel català o pel bretó per exemple el terme de llengües regionals, sembla que siguin al mateix nivell que les varietats dialectals del francès, quan són llengües distintes. Elles mateixes tenen les seues variants dialectals regionals, en el sentit propi de la paraula.

França, que fa servir preferentment aquest terme de « regional », paradoxalment, no li ha dedicat cap definició jurídica ; les llengües « regionals » existeixen per defecte : no tenen definició, ni cap vigència legal.² El terme permet de designar el conjunt de llengües presents al territori de la República francesa en els àmbits on és indispensable de tractar la qüestió, com ara l'àmbit de l'ensenyament, i això sense haver d'equiparar-les a la llengua francesa, ni a les llengües « estrangeres » o denominades també « llengües vives estrangeres », siguin llengües estrangeres del tot, siguin estrangeres però emprades dins el territori per població originària de la immigració i dels seus descendents avui dia residents o ciutadans francesos. Gràcies a l'ús permanent a França d'aquesta denominació, es dona la il·lusió d'un cert respecte. En realitat, només amaga una negació permanent i sense falla de la diversitat lingüística i nacional. No me convé tampoc l'ús de la terminologia « llengua regional » perquè implica inscriure's en un marc nacional francès, negant la qualitat de « nacional » a les altres llengües que no siguin el francès, i en tot cas a la catalana.

Per altra banda la qualitat de « nacional » fa referència al sentiment de pertinença a una entitat, comunitat, nació³. Per tant el català és llengua tan nacional com pot ser-ho el francès. I si la qualitat de « regional » només fa referència a l'estatut (o l'absència d'estatut en aquest cas) que té la llengua a l'Estat francès, tampoc és acceptable la denominació des d'una perspectiva de reivindicació que, al mínim, hauria de ser d'una igualtat de drets entre les llengües i els seus locutors.

Aquest *partit pris* ideològic de qualificar les llengües de « regionals » no

¹ Patuès, en català.

² « Legal » aquí s'entén tant del punt de vista del que correspon a un text de llei, com del caràcter d'una cosa autoritzada, en aquest cas ens referim a l'ús públic a efecte oficial, no autoritzat a l'Estat francès. Al moment d'acabar de redactar, una « llei de llengües regionals » és en preparació, sense que se'n sapigui encara res del contingut, ni que se pugui preveure si representarà un progrés o un retrocés comparat a la situació d'alegalitat actual.

³ El sentiment de molts habitants de Catalunya Nord, tot i ser ciutadà de l'Estat francès, és de pertànyer a la nació catalana.

correspon a una realitat científica en matèria lingüística, ni tampoc a les posicions habituals en els estats multilingües on hi pot haver consciència ensems d'una identitat nacional i d'una pertinença a una ciutadania estatal distinta.

En en absència de terminologia adient prou precisa i neutral, aquest treball, un cop mencionats el sentit o la càrrega ideològica discriminatòria de l'expressió « llengua regional » i per evitar una formulació un xic pesada i tampoc satisfactòria, faig servir l'expressió sense cometes, emprant al mateix temps altres denominacions. L'expressió entre cometes pot aparèixer quan es tracta d'una citació d'una denominació específica. De tota manera, és evident que el present estudi tracta de les llengües, i de la llengua catalana en particular, al si de l'espai francès, i aquest fa servir i les defineix d'aqueixa manera, la qual cosa no fa gaire inadequat usar aquest vocabulari tot i que no de manera exclusiva i amb l'advertiment previ.

Les altres denominacions, **llengua « minoritària »**, **« minoritzada »** fan referència a conceptes més clars : en el primer cas, es tracta d'una llengua que parla una minoria¹ de població al si d'un territori de referència. El català és minoritari respecte al conjunt de França evidentment, però també ho és en el propi espai de la seua àrea lingüística històrica nord-catalana. Una majoria de la població ja no és d'origen català i doncs no coneix la llengua i, per altra banda, una majoria de la població originària del país tampoc coneix el català pels efectes de la política lingüística francesa. A més a més la noció de llengua « minoritària » inclou l'existència d'una comunitat reconeguda per la qual aquesta llengua és un dels trets definitoris. Però França no reconeix pas l'existència sobre el seu territori de cap minoria. La qual cosa, emprant aquest terme, ens allunya de la realitat efectiva de la situació d'aquestes llengües, tant des del punt de vista de la consideració per les instàncies administratives i oficials, com per part del viscut

¹ Al *Grand Robert*, « **minorité** » es defineix com : « Collectivité de race, de langue ou de religion, caractérisée par un vouloir-vivre collectif, englobée dans la population majoritaire d'un État dont ses affinités tendent à l'éloigner » (Capitant). | *Minorités ethniques, culturelles, linguistiques* (→ Langue, cit. 31). | *Minorité nationale*. | *Droits, protection, indépendance des minorités*. Al *Diccionari de sociolingüística*, Enciclopèdia Catalana, « **llengua minoritària** » es defineix com : « Llengua usada tradicionalment en un territori d'un estat per nadius d'aquest estat que constitueixen un grup numèricament inferior a la resta de la població de l'estat. » El mateix diccionari afegeix l'accepció de « Llengua diferent de la llengua o de les llengües oficials de l'estat ». Encara que quantitatiu, el terme « s'utilitza de vegades per a restringir els drets d'una comunitat lingüística ».

de la mateixa població i de la representació que en té. El terme llengua « minoritzada » accentua encara el caràcter de marginació i la connotació reivindicativa.¹

Pel que fa a la denominació « **llengua de França** » o « llengua de la República », són conceptes molt recents, destinats a evitar d'emprar les dues apel·lacions anteriors, « regional » i « minoritària », o a intentar de recuperar políticament els moviments regionalistes. Tenen alguns defectes majors. El primer és de negar l'existència de la problemàtica minoritària. La segona és que s'ha definit així un conjunt en el qual caben totes les llengües i dialectes parlats per qualsevol habitant del país, siguin autòctons o de la immigració. Tant els dialectes i parlars, com les llengües de les poblacions immigrades o fins i tot de vegades la llengua dels signes entren en la denominació. El tercer defecte és el d'establir una relació de propietat de França respecte a aquestes llengües. Relació que ni té raó de ser : en el cas del català, Catalunya Nord representa el 6% de l'àrea lingüística catalana i el 3% dels seus habitants. El català o l'alsacià, per exemple, són elements d'una gran àrea lingüística. Si s'havia de caracteritzar-lo, el català és més de Catalunya que de França. Per les llengües territorials que se troben en totalitat a dintre de l'Estat francès, el debat esmentat precedentment pot ser més legítim però l'expressió tampoc és ajustada.

És per aqueixa precisa raó que la menció del francès a la constitució havia estat modificada, passant d'un inicial « *El francès és la llengua de la República* » a « *La llengua de la República és el francès* ». No hi ha pas motiu doncs d'aplicar aqueixa denominació a les altres llengües. Finalment l'expressió « llengua de França » tampoc garanteix un tractament d'igualtat entre el francès i les altres. L'organisme que al si del ministeri de Cultura és encarregat de la política lingüística s'anomena *Direction générale à la langue française et aux langues de France*², ensenyant de manera crua i malgrat les bones intencions el tracte

¹ El *Diccionari de sociolingüística*, Enciclopèdia Catalana defineix així el terme llengua minoritzada: «Llengua que, malgrat que pugui ser la llengua pròpia de la major part de la població autòctona, pateix una restricció dels seus àmbits i funcions d'ús en un territori determinat, de tal manera que no serveix o no és necessària per a la major part d'ocasions o àmbits en què cal usar la comunicació verbal. Una llengua ha esdevingut minoritzada després d'un procés de bilingüització de la seva comunitat lingüística que l'ha conduïda a la marginació o subordinació lingüística. »

² La DGLFLF, Direcció general a la llengua francesa i a les llengües de França.

diferent que existeix i la posició de superioritat d'una respecte a totes les altres.

Pel que fa a la **tipologia de les llengües**, la tendència de l'Estat francès és d'incloure en el paquet de les « llengües regionals » o « llengües de França », tot codi parlat, sense jerarquització : llengües, dialecte, parlars, « *patois* »¹ i fins i tot la llengua francesa dels signes. No se fa distinció. En una presumpta voluntat d'exhaustivitat i rigor. De fet amb la intenció de distingir el francès de tota la resta, en una clara intenció de desqualificació i de no prendre en compte seriosament les mesures de política lingüística que convindrien per les llengües « regionals » i a les quals tindria sentit d'aplicar-los, com se fa per exemple per la llengua francesa. Posant en el mateix sac totes les varietats, és la millor manera d'obligar-se a la passivitat i a la no intervenció. Al seu origen, el 1981, i en la reunió d'un Consell de les llengües de França, el president François Mitterrand va intentar una maniobra –reeixida– d'afegir a les llengües regionals (la qüestió de les quals necessitava tractar) les llengües no territorials i de la immigració. L'objectiu era de provocar un enfrontament (que es va produir efectivament) entre els representants de les diferents llengües i frenar així qualsevol avançada, tot donant la impressió que s'actuava per a tractar el tema. Arran del report de Bernard Cerquiglini², és freqüent sentir a subratllar la quantitat importantíssima de llengües existents a França, entre 75 i 80 segons els recomptes. I la immediata conseqüència és de declarar la impossibilitat de fer res que pugui equiparar-les en dret amb el francès donat precisament llur gran nombre. Les llengües regionals territorialment definides són l'alemany, el basc, el bretó, el català, el cors, el flamenc, el francoprovençal i l'occità.³ Aquestes necessiten i els seus parlants reivindiquen mesures de normalització lingüística⁴. Les llengües

¹ **Patuès** en català. Aquest terme propi de l'antisociolingüística és usat pels francesos per referir-se a les llengües distintes del francès, denigrant-les i col·locant-les en una posició de llengua de baix estatus, i subordinada.

² Report Bernard Cerquiglini al ministre de l'Educació nacional, 1999.

³ Ben lluny de les « 75 llengües », són **8 les llengües « regionals »** de la metròpoli que pretenen a beneficiar d'una política de normalització lingüística.

⁴ **Normalització** lingüística segons consta al *Diccionari de sociolingüística* d'Enciclopèdia Catalana és un « procés de reorganització social consistent en l'extensió de l'ús de la llengua minoritzada en quatre aspectes : 1. augment de la quantitat de parlants ; 2. augment de la freqüència d'ús ; 3. ocupació de tots els àmbits d'ús ; i 4. facilitació de normes d'ús lingüístic més favorables a la presència hegemònica de la llengua dominada, especialment en els àmbits (...) més clarament deficitaris. El seu objectiu és la normalitat lingüística. » Segons precisa el mateix aticle del *Diccionari...*, el terme de « normalització lingüística »

de l'ultramar no són aquí comptabilitzades.¹

Les altres varietats són dialectes², varietats regionals d'un conjunt lingüístic més ample, i no poden pretendre tenir el mateix tractament que les primeres. Igualment les llengües de la immigració, sent a l'origen llengües de poblacions no ciutadanes de l'Estat francès no poden pretendre tenir el mateix tracte, ni la mateixa consideració que les primeres. Ara bé, la importància numèrica de certs grups immigrants, la transmissió de la llengua pròpia i l'accés a la ciutadania francesa de la segona generació trasbalsen aquestes nocions i comencen a fer replantejar el reconeixement per l'Estat francès dels grups o col·lectius sobre criteris lingüístics o identitaris. És molt possible que el tracte legal de les llengües regionals evolucioni en relació amb la problemàtica de les llengües de la immigració.

introduït en la sociolingüística catalana per Lluís Aracil a la fi dels anys 1970 no correspon exactament als termes « *language planning* » o « *aménagement linguistique* » de l'anglès i del francès perquè els plantejaments coincideixen a situacions, percepcions, representacions, actituds i pràctiques distintes, com poden ser els casos anglosaxó, quebequès, francès...

¹ Les llengües dels territoris francesos d'ultramar tal com les enumera Cerquiglini a *Les langues de France*, PUF, 2003, són els criolls amb base de francès (Guadalupe, Guaiana, Martinica i Reunió), les llengües de la Guaiana (llengües ameríndies : kali'na, waiana, arawak, palikur, waiampi, emerillon ; les llengües buixinengué : aluku, niuka, paramaka, saramaka ; el hmong i altres criolls amb base d'anglès o de neerlandès), les llengües de Maiota (mahorès, malgaix), les llengües de la Polinèsia francesa (de Tahití, de Mangareva, de les illes Marqueses, de les illes Australs, de les illes Tuamotu), la llengua de Walis i la llengua de Futuna i les llengües de Nova Caledònia (28 llengües kanaks).

² Entenent aquí « dialecte » com a accepció científica : variant regional (podria ser també històrica o social) d'una llengua que n'és el domini lingüístic més ample, i no pas com a accepció popular que vol assignar connotacions pejoratives a una manera de parlar considerada inferior i a la qual no se vol donar la categoria de llengua.

I – La identitat catalana a Catalunya Nord

I - La identitat catalana a Catalunya Nord

- I.A.1 – Perquè parlem de Catalunya Nord
- I.A.2 – La representació del departament
- I.A.3 – La regió desconeguda
- I.B – Els símptomes de la catalanitat avui dia

Per tractar de la llengua i de l'ensenyament del català a Catalunya Nord és indispensable dibuixar del marc en el qual evoluciona la societat. El primer element que identifica aquest marc és el nom de l'àrea geogràfica concernida, Catalunya Nord. Ha semblat necessari explicitar tant la denominació emprada aquí com el marc administratiu que hi correspon, el departament, perquè els dos van íntimament lligats a la identitat i amb ella la llengua del país. En el primer cas la referència al conjunt català, en el segon la representació especialment potent que té en les mentalitats dels habitants.

I.A.1 – Per què parlem de « Catalunya Nord » ?

El nom «Catalunya Nord» és un terme relativament nou ; té uns trenta-cinc anys. Designa aquelles terres catalanes que van ser annexades pel rei de França Lluís XIV i integrades a les seues possessions, amb el vist-i-plau del rei d'Espanya¹, sense que els catalans com a principals interessats haguessin estat

¹ El rei d'Espanya que aprova el Tractat del Pirineu, amb Lluís XIV, és Felip IV. El Tractat mateix és firmat el 7 de novembre de 1659 per Mazzarini en nom del rei de França i per Luis de Haro en nom del rei d'Espanya, a l'illa dels Faisans del riu Bidassoa al País Basc. La historiadora Àlícia Marcet publica en facsimil i comenta el tractat pel que fa al que concerneix Catalunya Nord a MARCET JUNCOSA Àlícia, *Le rattachement du Roussillon à la France*, Trabucaire, Perpinyà, 1995, 196 pàg.

consultats¹. Si s'ha creat aquesta denominació, és perquè neix la necessitat de requalificar la imatge i la representació d'un territori que no tenia cap nom històric ni que correspongués a la seua identitat, i que estava passant per un procés d'afrancesament intens.

El sol fet que s'hagi produït aquest nou bateig, a mitjans dels anys 1970, ha constituït en si una demostració de la voluntat de mantenir-se en l'espai, en la identitat catalana. El terme ha tingut èxit ja que ha acabat per ser acceptat, s'ha arrelat i és emprat per gent de tota mena i de tots orígens : del nord i del sud de la ratlla fronterera, ciutadans ordinaris i membres de les administracions o elegits, catalans de soca-rel i per habitants acabats d'arribar, militants nacionalistes i catalanistes menys compromesos i els serveis de l'Estat en alguns dels seus escrits interns. Que tanta gent ho faci servir il·lustra que existeixen unes ganes difuses d'adhesió a l'ideari que representa «*Catalunya Nord*».

En el mateix procés, vint anys més tard, s'ha volgut engatjar la Vila de Perpinyà que, amb el mandat del nou batlle Joan-Pau Alduy² sistematitza la denominació «*Perpinyà, la Catalana*» en tots els suports de comunicació, per tal de reivindicar, revifar i normalitzar la catalanitat de la ciutat.

¹ El **Tractat del Pirineu** que va commemorar enguany els 350 anys és un referent històric permanent en els esperits de Catalunya Nord : ja que significa la separació de Catalunya en dos, i l'adscripció de tota la seua part septentrional al reialme de França. L'esdeveniment tot i la seua llunyania és recordat, de manera més o menys mitificada, pels catalans del nord com un trencament en el destí del país. La separació és associada tot primer a un període de resistència armada a l'autoritat francesa (la Guerra de la Sal protagonitzada pels Angelets durant una guerrilla d'uns deu anys al Vallespir i el Conflent) i també al començament d'un procés d'aculturació imposat per la nova administració reial. El 3 de juliol de 2009, el vicepresident de la Generalitat de Catalunya, Josep Lluís Carod Rovira, en presència del batlle de Toluges, Lluís Caseilles i del representant del Consell General, encarregat de la llengua i de la cultura catalanes, Marcel Mateu, van celebrar un acte de commemoració del Tractat. L'acte va ser precedit de la inauguració d'una placa i en els discursos, els oficials van destacar la permanència dels lligams entre catalans del nord i del sud, la nova aproximació que representa per totes dues parts la integració europea i l'organització d'un eurodistricte transfronterer, i el caràcter definitori i la importància de la llengua catalana per la permanència de la identitat del poble català. Davant d'unes 200 persones, l'historiador i membre de l'IEC, Joan Peytaví Deixona va recordar els elements històrics de l'esdeveniment.

² A partir del 1993.

1.1 i 1.2 - Acte commemoratiu del Tractat del Pirineu a Toluges, el 3 de juliol de 2009. D'esquerra a dreta, Josep Lluís Carod Rovira, vicepresident de la Generalitat de Catalunya, Lluís Caseilles, batlle de Toluges i conseller general, Marcel Mateu, vicepresident del Consell General, responsable de Llengua i la cultura catalanes i president de l'IFCT, i Joan Peytavi Deixona, professor i membre de l'IEC. A la foto de dreta, la placa inaugurada el mateix dia on també s'esmenta els 650 anys de l'existència de la Generalitat i l'origen de la Pau i Treva. Fotos ABF.¹

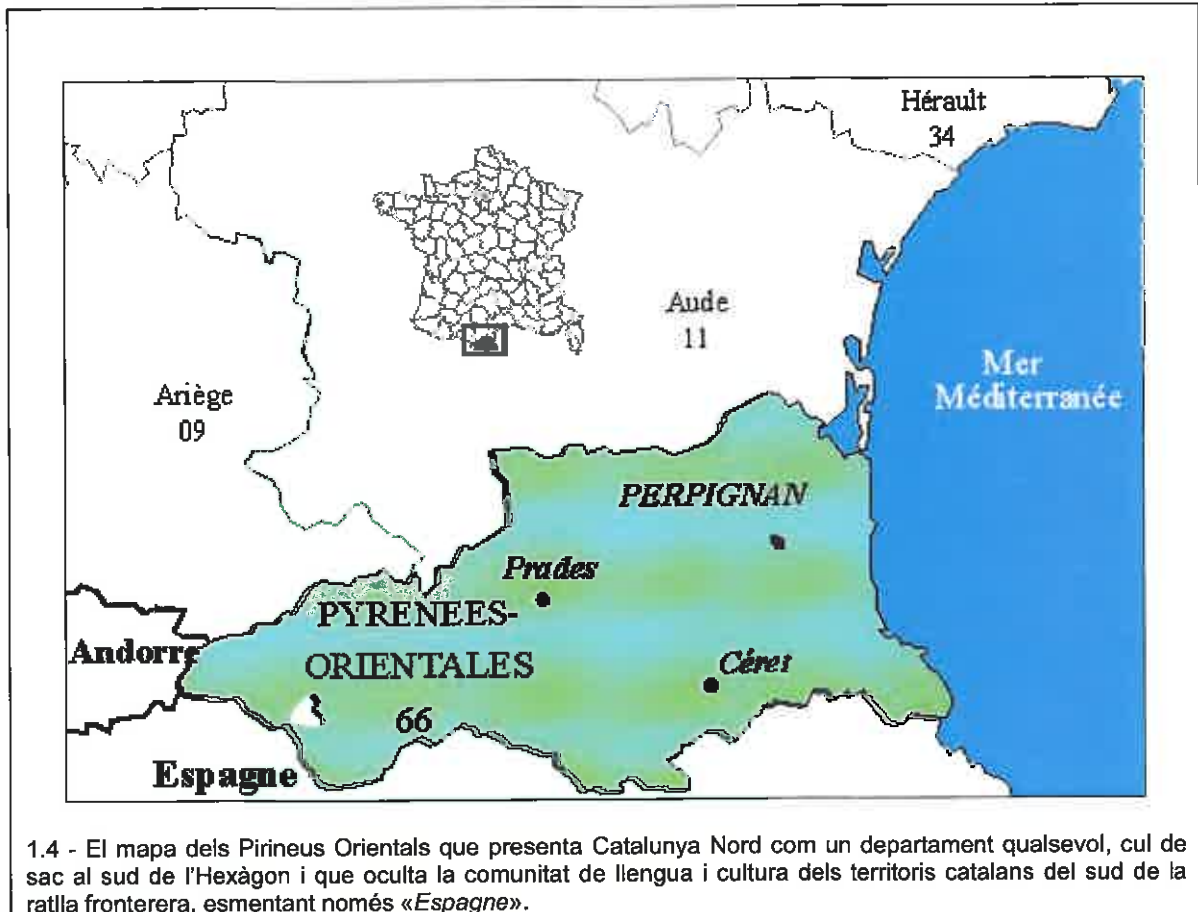
¹ Alà Baylac-Ferrer (ABF d'ara endavant).

1.3 - El nou logo de la Vila de Perpinyà, aquí a l'entrada de l'estadi Gilbert Brutus, a més de la simbologia del Castellet i dels colors, integra una nova dimensió en les institucions de Catalunya Nord, la presència de la llengua catalana a igualtat amb la llengua francesa. Sent present a tots els documents oficials i en la retolació pública de la Vila té un efecte pedagògic i un impacte notable. Foto MAP.[†]

Els elements que componen el nou topònim, «Catalunya» i «Nord», són indispensables a la requalificació del territori. «Catalunya» anomena la identitat ; «Nord» la localitza en l'espai en relació amb l'àrea lingüística i l'actual centre de referència. Tant el nom propi com l'adjectiu orientatiu representen una veritable revolució, un capgirament respecte a la identitat i l'orientació que tenia i té encara avui dia el territori. Des dels últims tres segles, el departament dels Pirineus-Orientals és una part de França i té la brúixola fixada sobre París, que és la ciutat vista com a model i centre de referència. El gir és copernicà. Va generar polèmica i rebuig per part de tots aquells que refusen la catalanitat i la tímida reorientació de mirades i relacions en direcció del sud.

[†] Míriam Almarcha París (MAP d'ara endavant).

El debat entorn de la denominació «*Catalunya Nord*» es va focalitzar de seguit en la idea de catalanitat i si era convenient que la seua expressió aparegués o no en el nom del país.¹ En Llorenç Planes i la Montserrat Biosca van utilitzar per primer cop el terme en el *Petit llibre de Catalunya Nord*,¹ publicat el 1974. Els capítols «Un canvi de mentalitats» i «Un problema de nom» comencen aqueixa obra que ha marcat la història recent del catalanisme.

¹ Bernardó el 1977 dins «Langue, société et espace en Catalogne Nord» in *Revue géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, tom 48, fascicle 2, Tolosa, 1977. p. 155 indica que «Le développement d'affrontements souvent violents entre les tenants de **diverses appellations**, les fréquentes tentatives de manipulation prenant appui sur cette diversité terminologique, les troubles d'identité d'une population qui se dit *catalane* et ne peut réinvestir sa catalanité dans la dénomination d'espaces confisqués, la résistance latente à une toponymie liée au développement des études géographiques régionales et à une certaine politique de *déconcentration* et d'aménagement du territoire tendent à confirmer que ce foisonnement toponymique est l'indice d'une crise profonde.»

D'entrada plantejava la qüestió del nom : *«El problema és que cercar un nom per al conjunt d'aqueixes terres és cercar-los una unitat. Com ho hem vist, cap de les expressions proposades no convé. Doncs aqueixes terres dins el marc català no presenten cap unitat o més ben dit no en presentaven cap abans l'any 1659, data del tractat dels Pirineus. Per això no tenen cap nom català. Dins el marc francès, al contrari, presenten una unitat : són les terres catalanes de l'Estat francès. Què feia la unitat de l'Àfrica occidental francesa ? Únicament el fet que fos francesa.»*²

L'altra obra que els anys 1970 contribueix de manera determinant a la difusió de l'apel·lació és l'*Atlas de Catalunya Nord*, de Joan Becat, publicat per Terra Nostra el 1977.

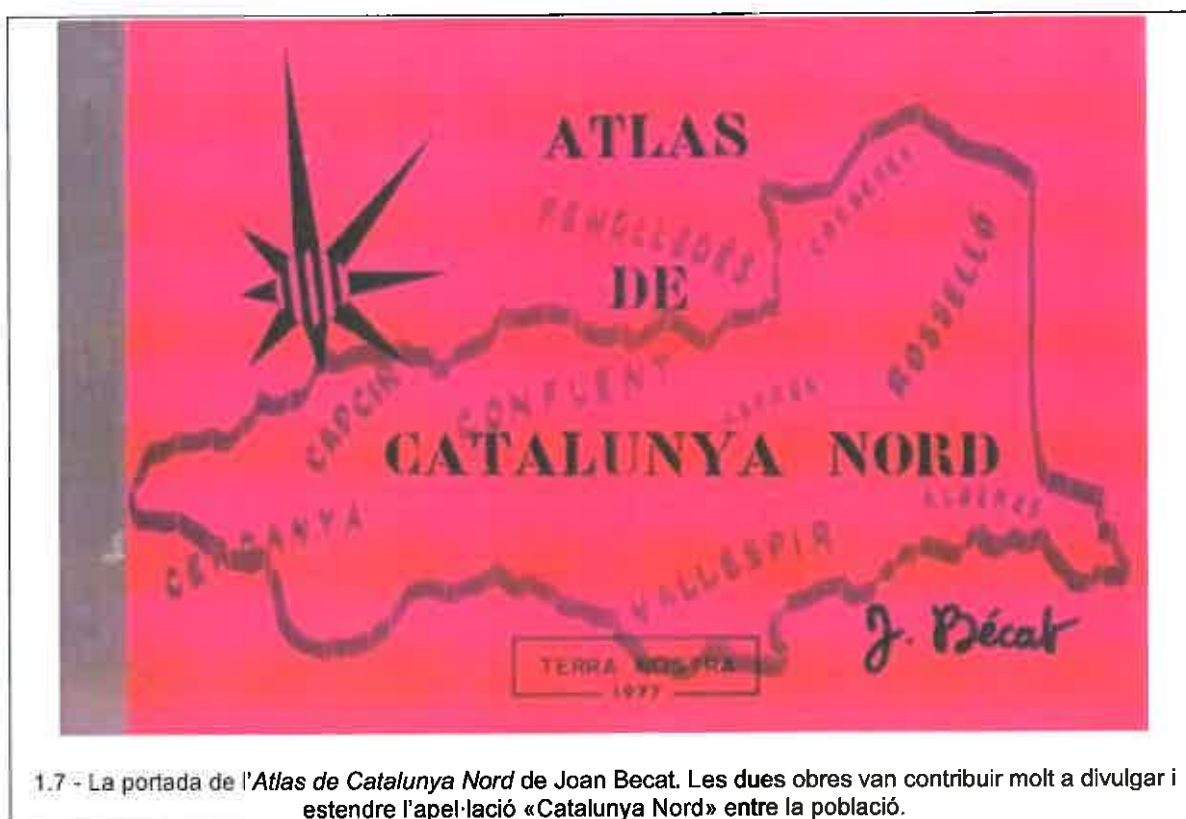

De fet, l'apel·lació havia aparegut anteriorment, el 1937, emprada pel moviment nacionalista Nostra Terra, però sense que fos seguit d'ús, ni que s'escampés a causa de la desaparició de l'escenari polític d'aquest moviment nacionalista.³

¹ PLANES Llorenç, *El petit llibre de Catalunya Nord*, Ed. de l'Hérisson, 1974, 1978.

² PLANES Llorenç, *El petit llibre de Catalunya Nord*, Ed. de l'Hérisson, 1974, 1978.

³ **Alfons Miàs**, el líder de Nostra Terra, s'havia aproximat massa a ideologies ultradretanes en temps de la segona guerra mundial, la qual cosa no va encaixar gens amb els aires del període post-col·laboracionista de la *Libération* el 1944-1945, marcat pel domini del nacionalisme francès

1.7 - La portada de l'*Atlas de Catalunya Nord* de Joan Bocat. Les dues obres van contribuir molt a divulgar i estendre l'apel·lació «Catalunya Nord» entre la població.

L'expressió « Catalunya francesa », emprada un temps com a substitut de «Catalunya Nord» que com a concurrent de «Rosselló»¹, tenia una càrrega ideològica clarament orientada a favor de la dependència i la subordinació a un conjunt francès. Sovint justificada com a denominació menys marcada del punt de vista de la militància catalana i pretesament més neutra, no ha aconseguit recollir l'adhesió ni dels qui són hostils a l'expressió de la catalanitat del territori, ni dels qui la reivindiquen de manera oberta i justament distinta del lligam amb el marc institucional francès.

més exacerbats i per un fortíssim comunisme, que van permetre uns quants milers d'ajusticiaments sumaris i execucions, l'anomenada *Épuration* (depuració) del final de la guerra. Nostra Terra i Alfons Miàs van ser oblidats, després que passés la ratlla fronterera per refugiar-se a Barcelona.

¹ Domènec Bernardó assenyala que « [Catalogne française] allant de pair avec la Catalogne espagnole s'est vue reprocher une reconnaissance implicite du *statu quo* », dins « Langue, société et espace en Catalogne Nord » in *Revue géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, tom 48, fascicle 2, Tolosa, 1977. p. 154. Ja els anys 1970 és concurrenciat per *Catalunya Nord* i avui dia, el 2009, ja no se sent pas més i ha estat descartada en profit d'una denominació que manifesta la dimensió catalana –*Catalunya Nord* o *Catalunya* o *País Català*– sense embolicar-se amb un adjectiu percebut com inútil o passat de moda en la dinàmica d'orientació transfronterera i intercatalana de les relacions.

El nom oficial de *Pyrénées-Orientales* (**Pirineus-Orientals**) havia estat triat, com tots els altres departaments francesos, pels constituents revolucionaris del segle XVIII, per tal de despersonalitzar al màxim els territoris de les antigues províncies del reialme de França. La referència única a elements de geografia física (muntanyes, rius, costes) completats amb adjectius purament localitzadors (alts, del nord, atlàntic, marítima) han produït l'ocultació de tots els senyals d'identitat lligats a la història dels pobles del regne francès : *Hautes-Pyrénées* (Alts Pirineus, en lloc del regne de Navarra), *Loire-Atlantique* (Loire Atlàntic, en lloc de Bretanya), *Bouches-du-Rhone*, *Alpes-Maritimes* (Boques del Roine, Alps Marítims en lloc de Provença), *Bas-Rhin* (Baix Rin, en lloc d'Alsàcia)... En tot cas el nom de Pirineus-Orientals fa la unanimitat pel seu poc encert : uns li retreuen la manca d'atractiu per fer campanyes de màrqueting turístic i agrícola, mentre els catalans més conscients de llur identitat no accepten l'absència total de referència a la catalanitat. El cert és que tothom es retroba a l'entorn d'un mateix debat : la necessitat d'una nova apel·lació ja que ningú s'identifica amb l'assèptic, descolorit i sense sabor «Pirineus-Orientals».

El terme de «Catalunya Nord» va tenir un fort enfrontament i la més gran competència amb el nom de «**Rosselló**» (*Roussillon* en francès), i els seus nombrosos compostos¹, entre el 1975 i el 1985, alimentant molts articles de diaris. «Rosselló» era el nom que havia designat de manera habitual la nova província del regne de França formada per les annexions catalanes de Lluís XIV. El protagonisme del terme, que inicialment només formava part del conjunt del territori designat per una llarga enumeració («*Comté et vigueries de Roussillon et sous-viguerie du Vallespir, Comté de Conflent et partie du Comté de Cerdagne*», o sigui Comtat i vegueries de Rosselló i sots-vegueria del Vallespir, Comtat de Conflent i part del Comtat de Cerdanya), s'explica pel pes determinant de la comarca rossellonesa. Aquesta tenia més superfície, més habitants, tenia la ciutat més important i també capital, a més de ser regió de pas i més ben

¹ Province du **Roussillon**, Languedoc-Roussillon, Pyrénées-Roussillon entre altres menys coneguts.

comunicada amb les terres veïnes.¹ «Rosselló» és reprès i adoptat –en contra de «Catalunya Nord»– per tot un sector folklorista oposat a qualsevol referència catalanista.

Els que passen a dir-se «rossellonistes» se troben més aviat en àmbits socials tradicionalistes i fidels a una certa nostàlgia de les «províncies franceses» de l'antic règim, és a dir abans de la Revolució del segle XVIII. En aquests, s'hi va afegir gent pertanyent a sectors anticatalanistes militants o visceralment o també els aparells de certs partits polítics que feien del nacionalisme francès una imatge electoral, com ara la dreta gaulista, el partit comunista i el sector més centralista dels socialistes. A més a més, els anys 1960 i 1970, el departament número 66 és inclòs, com a «Rosselló», en la nova demarcació administrativa regional creada : el «*Languedoc-Roussillon*» (Llenguadoc-Rosselló). De fet, en un principi, la regió havia estat designada pels tecnòcrates parisencs amb el sol terme de «Llenguadoc». Per raons d'estètica, de sonoritat de la denominació i sobretot per tal de satisfer els catalans que no havien vist amb bons ulls que se'ls integrés en aqueixa nova demarcació i encara més que se'ls assimilés als «gavatxos» del Llenguadoc, se va afegir finalment la part «rossellonesa» a la denominació.²

Cal dir però que el terme «Rosselló», abans que s'escampés «Catalunya Nord», es beneficiava de la força de la terminologia del poder i de la inèrcia dels costums entre els mateixos habitants. Així molts catalans del nord i fins i tot del sud acceptaven resignadament o per facilitat de llenguatge d'emprar «Rosselló» amb la doble significació, tan ambigua com errònia :

1. comarca de la plana corresponent a l'antic comtat de Rosselló ;
2. conjunt de terres catalanes annexades per França i configurades en Província de Rosselló.

¹ De la mateixa manera que passa amb l'assimilació d'Holanda i els Països Baixos, o d'Anglaterra i el Regne Unit, on la part més important acaba donant el nom al conjunt en la llengua habitual.

² « El Rosselló. La Catalunya del Nord i el Rosselló », p. 10-14, in *Gran geografia comarcal de Catalunya. El Rosselló i la Fenolleda*, volum 14, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1985, 510 pag.

Autors tan famosos i reconeguts del catalanisme com Pere Verdaguer, Josep Deloncle o adhuc l'historiador Josep Sanabre feien servir el terme : *El Rosselló avui*, Barcino, 1969 ; *Les arrels catalanes del Rosselló*, Dalmau, 1975 ; i *La resistència del Rosselló a incorporar-se a França*, 1970 respectivament. Tot i això, el doble significat de la paraula, queda ambigu i erroni, i a més no correspon pas al viscut profund de bona part de la població. Mai els cerdans o la gent del Vallespir i del Conflent s'han sentit, ni anomenat «rossellonesos», i en les comarques concernides tothom sap que el Rosselló s'acaba al coll de Ternera o que el Voló és al Rosselló i Sant Joan Pla de Corts al Vallespir.

Els anys 1980 i 1990, malgrat la iniciativa del Consell General, d'intentar rejaorenir el terme sota la forma de «*Pyrénées-Roussillon*» (Pirineus-Rosselló), el mot mai ha acabat de fer la unanimitat ni d'agradar veritablement com a solució satisfactòria. L'interés de «Rosselló» és que, per als responsables de les cambres consulars, encaixa amb molts productes agrícoles o turístics : esports d'hivern al Pirineu, turisme de platja a la costa rossellonesa, marques i denominacions d'origen *Côtes du Roussillon* i *Côtes du Roussillon Vilages* (vi Costers del Rosselló i Costers del Rosselló Vilatges), albercocs *Rouges du Roussillon* (Roigs del Rosselló), préssecs i tomates *Primeurs du Roussillon* (primerencs del Rosselló)...

Per completar la llista de les propostes recents de noms per a Catalunya Nord, cal esmentar la proposta dels anys vuitanta de la historiadora Alícia Marcet Juncosa, que amb «els **Comtats**», feia referència a les mencions encontrades en els arxius. També convé precisar que el terme històric de «comtats» no designava exclusivament les terres de l'actual Catalunya Nord i no coincidia amb els límits actuals. Tampoc era en els documents la sola denominació que designava els territoris annexats.¹ El terme, de fet, és el que menys ha tingut eco i més poc ha arrelat entre la població.

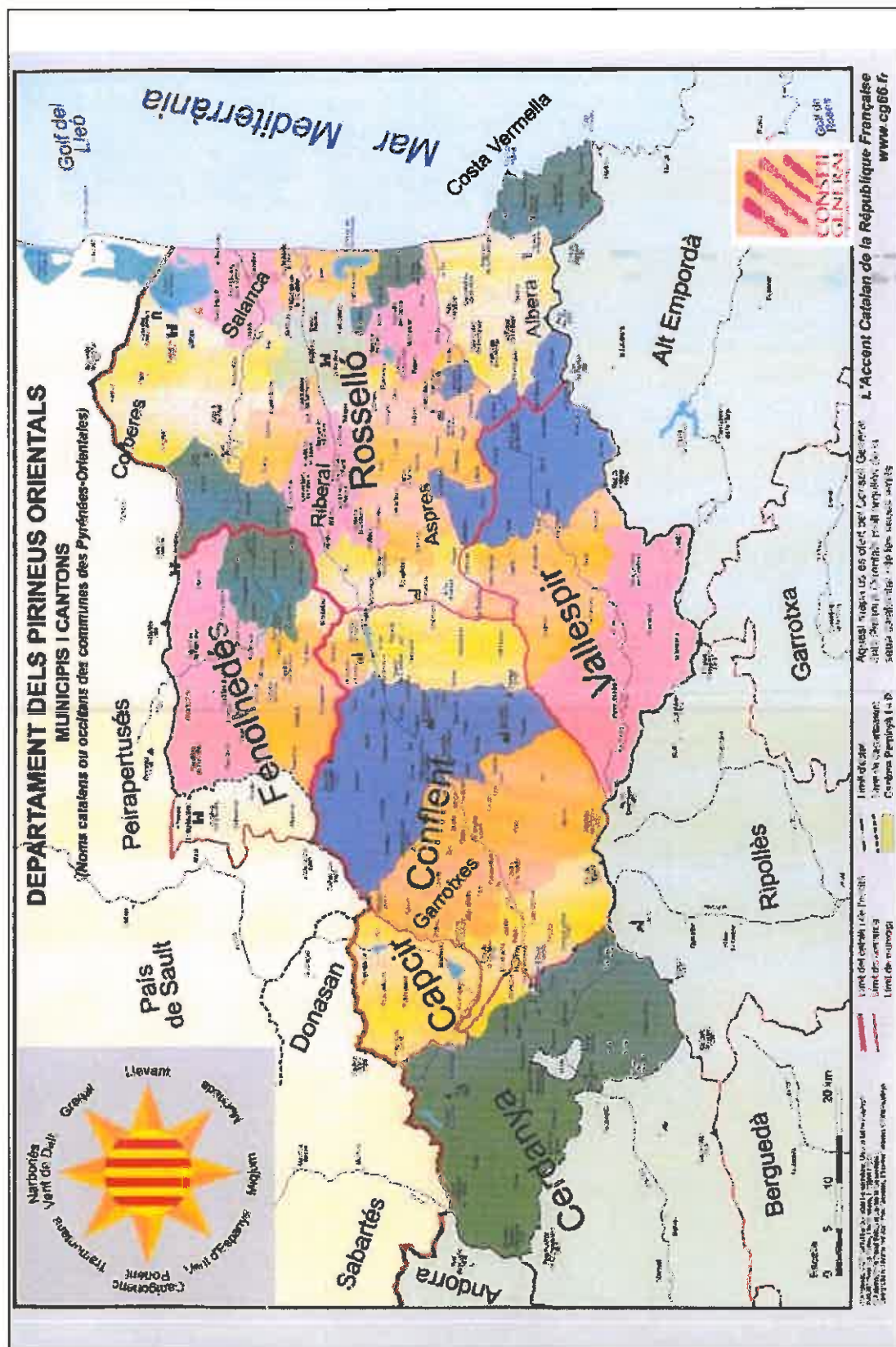
¹ **Alicia Marcet**, ella mateixa, esmenta quan cita els documents històrics les diverses apel·lacions emprades : *pagi* (país), *vegueries*, etc. Vegeu els diversos treballs d'Alicia Marcet a la bibliografia, entre els quals *Du Roussillon et d'ailleurs. Images des temps modernes*, PUP, CREPF, Perpinyà, 1993, 331 pàg.

L'últim esdeveniment relacionat amb la designació de Catalunya Nord, se deu al canvi de majoria política al Consell general, el 1999, quan l'esquerra ve a reemplaçar la dreta. L'assemblea departamental ha promogut des d'aquest moment el «**Pays Catalan**» (País Català)¹, paral·lel del molt antic i arrelat «País Basc». La nova apel·lació reflexa una progressiva conscienciació i assumpció de catalanitat pels partits socialista i comunista tradicionalment molt jacobins i recelosos de tot el que podien representar identitats i costums ante-republicans. L'evolució més recent s'orienta, per tant, cap a un retrobament català.

El nom de Catalunya Nord s'aplica doncs a aquelles terres catalanes annexades al reialme de França el 1659, mitjançant el tractat de pau del Pirineu. Es tracta de les comarques del Rosselló, del Vallespir, del Conflent, del Capcir i la meitat nord-oriental de la Cerdanya². La catalanitat d'aquest tros de territori se defineix en aquella època per la seua pertinença al Principat de Catalunya i doncs, pel fet que tots els seus habitants tenen com a única llengua, des de la seua aparició al segle VIII-IX per evolució del llatí, la llengua catalana. Avui dia és freqüent de fer coincidir la Catalunya Nord amb els límits administratius del departament dels Pirineus-Orientals. És el que s'ha triat en del present treball. La Catalunya Nord departamental s'estén sobre 4.116 km², o sigui un 6% dels 70.000 km² dels Països Catalans o un 11% del Principat de Catalunya d'abans l'annexió, i tan sols el 0,7% del territori de l'Estat francès.

¹ L'emissora de televisió regional France 3 ha adoptat aquesta denominació, « **France 3 Pays Catalan** » per anomenar la seua antena local de Perpinyà i la desconexió de programes dedicats a Catalunya Nord.

² Menys la vila de Llivia, enclavament de territori sud-català dintre de Catalunya Nord.

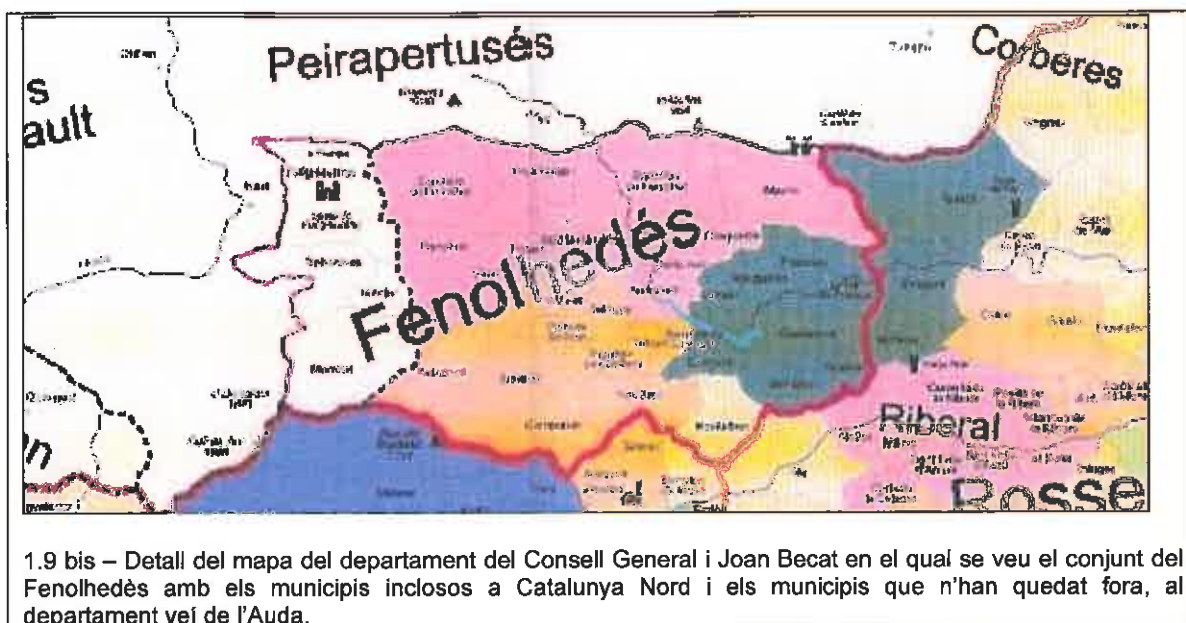
1.9 - El mapa del departament difós actualment pel Consell General va ser dibuixat per Joan Becat. Integra de manera clara tant la toponímia catalana correcta, com els límits comarcals i la presència de l'entorn immediat de Catalunya Nord, al sud de la frontera estatal les comarques de l'actual Principat de Catalunya, al nord les regions occitanes, a l'oest Andorra. El mapa ensenya perfectament la continuïtat de Cerdanya malgrat la partició entre els dos estats.

En aquest cas, cal ser conscient que aqueixa simplificació o ampliació segons com, abusiva, implica la inclusió en els límits de Catalunya Nord de la part de territori del Llenguadoc¹ que els revolucionaris parisencs van afegir a la «província del Rosselló» per tal de crear el departament número 66 —els Pirineus-Orientals— a la llista alfabètica inicial de les noves demarcacions del regne, el 1790. Aquest afegitó correspon a un territori occitanòfon que no pertanyia pas al Principat de Catalunya, ni a la Corona catalano-aragonesa, al menys si no remuntem fins al segle XII. De fet, el **Fenolhedès** és distribuït entre 27 municipis inclosos al departament dels Pirineus-Orientals (Catalunya Nord), i vuit altres que romanen al departament de l'Auda.

Avui dia que la identitat catalana tendeix a ressorgir a la plaça pública i és simbòlicament assumida per les institucions nord-catalanes, se fan dia, com és lògic, unes reivindicacions occitanistes al Fenolhedès. Aquesta novetat sembla que s'alimenti d'una certa hostilitat o prevenció envers la catalanitat. En tot cas, la revifalla catalana provoca el despertar d'uns occitans, fins ara, ben poc loquaços amb una occitanitat força més descuidada i minoritzada que el sentiment d'identitat dels catalans. Prova d'aquesta nova veu occitana, la revista *Fenouillèdes*. Surt publicada cada trimestre des de l'any 2000 a Sant Pau de Fenolhet i porta com a subtítol : «*Mémoires et histoires des languedociens des Pyrénées-Orientales et du canton d'Axat*» (Memòries i històries dels llenguadocians dels Pirineus-Orientals i del cantó d'Atsat). A la portada de cadascun dels números publicats hi recorden : «*El Fenolhedès és una comarca llenguadociana, de llengua i cultura occitanes, la major part de la qual va ser agregada als països catalans, Capcir, Cerdanya, Conflent, Rosselló i Vallespir, per tal de formar el departament dels Pirineus-Orientals.*»²

¹ La major part del **Fenolledès**, *Fenolhedès* o *Fenolheda* en forma occitana.

² Traducció del francès.

En cada número de la revista inclou el mateix article intitulat «*Qu'est-ce que le Fenouillèdes?*» (Què és el Fenolhedès?) veritable reflexió identitària i possible inici de contestació d'una assimilació a la comunitat catalana. L'autor hi denuncia per exemple «*l'identitari simplificador*», explica la «*dificultat de ser pirineus-orientalencs*» i s'interroga sobre què és «*ser català?*»¹. Tot desaprovant l'ús comercial de les denominacions identitàries que no es preocupen pel rigor històric dels veritables països i comarques, retreu als catalans de no saber més el contingut de «*català*», una paraula desgastada. Argumenta que des de l'inici de la creació del departament el 1790, el seu nom ha plantejat sempre el problema de no coincidir amb la realitat de la població : els habitants dels Pirineus-Orientals sempre han estat designats com a «*catalans*» quan la gent del Fenolhedès, per exemple, són occitans.

La tendència a incloure el Fenolhedès dintre d'un sol conjunt de Catalunya Nord s'explica pel pes més aviat reduït i la feble incidència de la realitat llenguadociana en la vida i la representació catalana del departament. També cal dir que a l'hora de fer estadístiques o d'utilitzar dades relatives a Catalunya Nord, la sola opció de la qual disposem és d'emprar les xifres corresponent al

departament dels Pirineus-Orientals, en el qual és inclòs i amagat el Fenolhedès. Si bé és relativament poc significatiu que s'inclouin o no els occitans dels Pirineus-Orientals en els límits nord-catalans² s'entèn que pugui desagradar a una comunitat menystinguda.

Ara bé, el pragmatisme i l'observació de l'evolució de les pràctiques dicta que pot convenir continuar d'utilitzar el terme de «Catalunya Nord» amb aqueixa extensió. És molt poc probable, donada la realitat centralista i conservadora de l'Estat francès, que s'accepti el canvi de nom oficial del departament. En tot cas no hi ha pas massa inconvenient a incloure, dintre de la denominació territorial « Catalunya Nord » una comarca de cultura occitana. L'exemple de la Vall d'Aran a la Catalunya autònoma constitueix un cas molt semblant. El formar part de Catalunya Nord no presenta pas, per al Fenolhedès, cap mena d'inconvenient per a un eventual reconeixement lingüístic o cultural occità, ans al contrari.³ Implicaria que els seus habitants desitgessin oficialitzar la identitat occitana, que França acceptés un plantejament de respecte oficial de les llengües.

Ara bé, el cert és que independentment de la qüestió del nom, a la vegada els habitants del Fenolhedès i les institucions departamentals haurien de tenir més en compte i defensar la realitat lingüística occitana : els municipis d'aquesta comarca, per exemple, són els únics de Catalunya Nord que no posen pas a l'entrada del poble el nom en la forma ortogràficament correcta, doncs aquí occitana.

Finalment convé comentar la forma «**Catalunya del Nord**» que també se fa servir, preferentment en àmbits sud-catalans i posteriorment a l'arrelament de l'expressió «Catalunya Nord» al mateix país, amb l'argument d'una suposada major correcció sintàctica. Aquesta darrera denominació comporta ambigüitat ja que tant designaria Catalunya Nord com qualsevol part del septentrió de la

¹ Revista *Fenouillèdes*, darrer número consultat n°27 del 4t trimestre 2008, pàg. 38.

² El Fenolhedès representa l'1,5% del conjunt de la població departamental i el 10% de la superfície.

³ Per exemple a **tot el Fenolhedès**, tant al mapa ja esmentat del Consell General, pels pobles com pels rius, pel relleu, com per les retolacions a les carreteres departamentals, figuren els noms en grafia occitana.

Catalunya autònoma. A més a més, «nord» tant és substantiu masculí com adjectiu invariable habitualment usat després del nom que qualifica. En definitiva és igual de correcte i defensable un Catalunya Nord que un Pol Nord o una costa nord.

I.A.2 – La representació del « Departament »

Des del **punt de vista administratiu**, la configuració de Catalunya Nord s'allunya bastant de la realitat del sud de la frontera perquè pertany al marc estatal francès. Implica la inexistència de certs conceptes, com ara el d'autonomia o el de regió històrica. França tan sols està composta de *départements*, demarcació bàsica i essencial entre els altres dos nivells habituals que són l'administració estatal i l'administració municipal. L'altre límit administratiu, el regional, data solament d'uns quaranta anys enrere i està adquirint tot just aquest primer decenni del segle XXI importància i protagonisme en la gestió de la descentralització i en l'administració local, després d'haver estat força secundari en tot el muntatge institucional francès. Catalunya Nord com a territori que coincideix amb el departament número 66 ha tingut sort perquè es beneficia d'un mínim marc administratiu i institucional propi. S'hagués pogut perfectament trobar en una situació molt menys favorable com ara les àrees de parla flamenca o de parla basca que, a dos extrems del territori francès, se troben gairebé negades per entitats departamentals més importants (departament del Nord i departament dels Pirineus-Atlàntics, respectivament, o altres que van ser migpartides entre dos departaments). No ha pas passat a Catalunya Nord el que s'està imposant a la Franja de Ponent on, amb la comarcalització, les terres catalanoparlants amb identitat pròpia seran dissoltes en unes noves demarcacions aragoneses que ignoren el límit i la personalitat lingüística. Al revés, és difícil per un català del nord de concebre que el marc administratiu en el qual ha de viure no sigui un departament, equivalent de la província espanyola, i no té com a norma que el quadre regional pugui tenir importància.

Aqueixa diferència de nivell administratiu entre els dos territoris certament ha constituït un fre a les relacions i al retrobament intercatalà. L'interlocutor del departament català del nord no podia pas ser una única província catalana del sud. Els catalans del nord no han tingut mai a mans unes institucions regionals homòlogues de la comunitat autonòmica. Uns presidents del Consell General han arribat a expressar que no convenia, no es podia, no coincidien les competències, ni les escales i pesos respectius de les institucions de Catalunya Nord i de la Catalunya autonòmica perquè poguessin lligar i mantenir relacions. També precisaven que no convenia tenir un tractament d'igual a igual amb la Generalitat de Catalunya. Que hagi servit d'excusa o que hagi estat percebut d'aquesta manera, el fet és que tant René Marquès (UDF, dreta), com Christian Bourquin (PSF, socialista) van tenir aquest discurs.

Fins i tot l'animadversió i l'antagonisme històric amb els «gavatxos» del Llenguadoc han allunyat els catalans del nord de les institucions regionals montpellerenques, considerades estrangeres a la realitat catalana. En una certa mesura, els catalans del nord han estat ben correspostos pels departaments llenguadocians i les autoritats regionals. Si els catalans del nord eren allunyats de les institucions regionals, també ho eren de la regió homòloga veïna, la Catalunya autonòmica, en la mesura que les relacions ordinàries de veïnatge inter-regions han anat passant per damunt de seu cap, directament de Barcelona cap a Montpeller o fins i tot Lió (regió Roine-Alps), sobrevolant la plana del Rosselló.

Un **departament francès** correspon en termes d'institucions espanyoles a les províncies. Les províncies espanyoles en són una imitació¹ que ha intentat aplicar a Espanya el model uniformitzador i centralitzat instaurat per la Revolució Francesa el 1790. L'òrgan que gestiona la demarcació departamental, és el Consell General², els elegits del qual són designats al sufragi universal. Així els electors de Catalunya Nord designen un conseller general per cada un dels 31

¹ A iniciativa de les **Corts de Cadis** el 1813 ; creació el 1833.

² L'equivalent d'una **diputació** espanyola.

«cantons» del departament. La meitat d'aquesta assemblea i el seu president són renovables cada tres anys.

Existeix una relació forta entre els municipis (226 a Catalunya Nord) i l'assemblea departamental. El cap del seu executiu és el president del Consell General, viscut com el responsable i màxim representant de tots, sobretot des que l'administració departamental, abans competència exclusiva del prefecte representant directe del govern a cada departament, li ha estat traspassada amb les lleis de descentralització a partir del 1982. Les competències principals del Consell General consisteixen des de llavors en : la construcció i manteniment dels col·legis, el manteniment de la xarxa de carreteres departamentals¹ i la gestió dels ajuts socials previstos per la legislació francesa (família, persones grans, minusvàlids, renda mínima d'inserció).

El graó administratiu departamental marca fortament les mentalitats i constitueix un dels pilars de la identitat i de la representació de Catalunya Nord. Se viu entre els habitants una sòlida consciència de «departament», contràriament al que succeeix a altres regions de l'estat francès on aquesta col·lectivitat territorial és un simple ens administratiu per damunt dels municipis. Per un català del nord, EL departament, de manera conscient o no, és veritablement la comunitat humana bàsica, pròpia. El sentiment de pertànyer a un poble amb personalitat nacional s'ha traslladat a una consciència departamentalista pel fet que la catalanitat havia estat ocultada, esborrada de les institucions i de la denominació mateixa de l'àrea geogràfica. Aqueixa identitat peculiar significa que hom se pot acomodar del marc francès, tot mantenint per tot el que se troba a fora del departament un cert menysteniment que rescabala un poc la catalanitat menyspreada. Al mateix temps, la compaginació particular de la identitat catalana amb la representació departamental ha exclòs també l'exterior del sud, l'estranger a l'estat, els catalans del sud de la ratlla fronterera. A vegades el sentiment departamentalista se converteix en una mena de patriotisme de matrícula quan s'utilitzen adhesius de sang i or cofats de barratina i amb una «C» i un «66» com a rostre, com a senyals d'identitat afirmada.

¹ Xarxa departamental de carreteres que ha recuperat gairebé totes les carreteres nacionals.

1.10 i 1.11 - Molts automòbils de catalans del nord porten adhesius més o menys folklòrics reivindicant la catalanitat de la població. Als C quadribarrats, les barretines associades al 66, han succeït a partir dels anys 1990 els CAT blaus amb les estrelles de la Unió Europea i els burros catalans. Fotos ABF.

Una coincidència bastant exacta amb l'actitud dels catalans del sud que enganxen les siluetes de burros dits catalans al darrere dels seus vehicles o els il·legalitzats CAT a les matrícules per tal d'evidenciar la seua identitat i de distingir-se dels senyals –toros o plaques d'immatriculació– que els delata com a espanyols. Aquests símbols han estat adoptats i s'han estès molt ràpidament entre els catalans del nord, entre els mesos del 2004 i el 2005. De la mateixa manera al sud no es qüestiona l'essencial, sinó que s'expressa la voluntat de proclamar una certa diferència –catalana– dintre del marc dels sistemes

espanyols de matrícules i de la representació convencional del país mitjançant un animal.

I.A.3 – La Regió, desconeguda

L'altre marc administratiu en el qual Catalunya Nord se troba inclosa és el de la **Regió Languedoc-Roussillon** (Llenguadoc-Rosselló). Es compon de quatre departaments a més de Catalunya Nord, de sud a nord, a partir de Salses : l'Auda, l'Erau, el Gard i la Losera. Els quatre pertanyen a l'àrea lingüística i cultural occitana. La capital administrativa del conjunt regional, tal com els límits d'aqueixa demarcació totalment artificial, ha estat fixada a Montpeller (*Montpelhièr*, segons la forma occitana), per uns responsables polítics i tecnòcrates parisencs els anys 1970. Catalunya Nord que se trobava fins llavors en situació d'àrea minoritària dintre de França, va veure doblada la seua marginalitat ja que hi afegia la condició de minoria catalana dins el context regional majoritàriament llenguadocià.¹ Pau Alduy, antic batlle i diputat de Perpinyà al moment de la regionalització recordava encara recentment en una entrevista a la premsa com, al moment de l'estudi de la configuració de les noves regions, *«preferíem ser agregats a una gran capital econòmica –Tolosa, de la qual el decret del 1958 feia dependre Catalunya Nord– que no pas a una vila mitjana [Montpeller], les úniques activitats de la qual eren la universitat i l'administració. Altres també volien un estatut com el Territori de Belfort, la identitat del qual no és pas més forta que la dels Pirineus-Orientals»*.

L'estiu del 2004, arran del canvi de majoria política a l'assemblea regional de Montpeller, el nou president, Georges Frêche, enceta una polèmica més²,

¹ VIGOUROUX Michel, FERRAS Robert, « **Perpignan : ambigüité d'une ville catalane** », pp 221-230 in , in *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, tom 48, fascicle 2, Tolosa, 1977.

² El **president de la Regió** és acostumat a desencadenar polèmiques per les seues declaracions públiques radicals i provocadores. Així havia desfermat la ràbia dels harkis titllant-los en un discurs de « subhomes », la qual cosa li va valer l'exclusió del Partit Socialista. El 2009, en un enregistrament realitzat al curs d'un curs seu a la universitat de Montpeller, penjat a internet i que va ser publicat a la premsa de Catalunya Nord, pronunciava tota una sèrie d'injúries en contra del « 90% dels imbècils d'electors » i contra els « *catalans qui me font chier* » (sic).

decidint de manera unilateral i personal¹ que li convé a la regió canviar de nom. La nova denominació ha de ser «**Septimanie**» (Septimània)². Més enllà de l'autoritarisme i dels mètodes molt discutibles emprats per l'ex-batlle socialista de Montpeller, els comentaristes i els habitants de Catalunya Nord han estat indubtablement sorpresos i perplexos davant d'una apel·lació obscura i unes justificacions com a mínim discutibles. En la seua argumentació, el president Georges Frêche defensa que un nom nou és imprescindible per tal de forjar una identitat regional que no existeix per ara, i que haurà de superar i esborrar, segons ell, les diferències i la pluralitat dels catalans i dels llenguadocians. Evidentment cap català no s'ha sentit mai «septimanià», ni ningú fins ara ha defensat que els catalans poguessin fondre's en un magma regional tan indefinit i fosc, com mancat de tot arrelament històric i cultural. En canvi, el que posa de manifest la iniciativa és que la demarcació regional «*Languedoc-Roussillon*» no és assentada en les mentalitats dels seus habitants, confirmant així el seu caràcter artificial i arbitrari. El perill de la maniobra llançada³ és que l'hostilitat i el rebuig de la proposta es canviï en una defensa de l'actual i insatisfactòria denominació. Ja s'han començat de sentir veus de catalans, que fins ara havien atacat el nom i el concepte de «Llenguadoc-Rosselló», caure en la trampa i prendre posició a favor.

¹ No hi ha hagut cap decisió de partit, ni debat, ni vot al si de l'assemblea regional.

² **Septimània.** *Septimània* només és una de les denominacions a les fonts franques de la província romana Narbonesa, també anomenada *Gallia Gotica* (la Gàl·lia Gòtica) pels visigots o igualment *Gòtia*, més tard pels francs. Aqueixa àrea no ha correspost mai exactament a l'actual regió administrativa francesa Llenguadoc-Rosselló; els seus límits més o menys precisos han anat fluctuant entre Aquitània (Tolosa), la Provença i la futura Catalunya (Girona i Barcelona). De fet, són els visigots que dominaven un espai centrat en la província romana Narbonesa. L'historiador Pere Ponsich esmenta –anteriorment a la polèmica– la constitució de *Septimània* el segle V (462 pel rei Teodoric II). El territori del Rosselló en fa part; no pas la Cerdanya que queda inclosa en la província Tarraconense veïna. Al segle VI, *Septimània*, un temps ocupada pels francs, és recuperada pels visigots (531, el rei Teudís) i passa a nomenar-se Gàl·lia Gòtica o *Gòtia*, amb Barcelona com a capital. El terme *Septimània* va tenir per tant una existència d'uns 70 anys, i només en certes fonts franques de forces estrangeres als pobladors de la zona. Més tard, al segle VI, el 567, Liuva, mencionat com a duc de *Gòtia*, torna a ocupar Narbona i crea el bisbat d'Elna, escindint ja de la Narbonesa romana.

³ Amb una campanya de comunicació de molts milions, amb un canvi immediat de totes les capçaleres i logos de l'administració regional, així com a la retolació dels edificis depenents de la Regió com ara els instituts, amb projecció i difusió als salons i fires exteriors, amb condicionament a les empreses que per rebre ajuts financers de la Regió havien d'incloure els seus productes en la denominació *Septimanie*.

La premsa nord-catalana –*l'Indépendant*, *la Semaine du Roussillon*, i els mitjans catalans encara més crítics, com ara *El Fiçó*, *Vilaweb*–, en els mesos que han seguit l'aparició de la nova terminologia, ha anat publicant sense parar reaccions hostils i unànimes a la nova terminologia. Sols una minoria ha pres una posició d'indiferència, de prudència respecte al poder regional. Al principi del 2005, el moviment de fons de rebuig de *Septimanie* ha pres una dimensió poc habitual. Una entitat catalana –Flama dels Països Catalans– havia llançat, una petició en contra del nom, que havia reunit amb poques setmanes uns quants milers de signatures. La petició represa i secundada per altres associacions, per personalitats del món del catalanisme, pels partits polítics Bloc Català, Unitat Catalana i Esquerra Republicana de Catalunya, pels opositors de dreta a la majoria d'esquerra del Consell Regional i per elegits locals catalans assolí més de 5000 noms a l'estiu 2005 i va desembocar en la creació d'una plataforma federativa «Septimània No» que s'autoconstituïa com a front del refús, «per oposar-se a un atac greu a la identitat catalana»¹ i convocava una primera manifestació unitària per l'octubre següent a Perpinyà. Al llarg de l'any 2005, les actuacions i adhesions (com el semiòleg de la universitat de Perpinyà, Robert Marty) s'han anat multiplicant en contra de la denominació. *L'Indépendant catalan* se va fer l'eco, en nombrosos articles² «dels centenars de cartes que alimenten des de fa mesos el correu dels lectors del diari»³ i fins i tot un batlle, Christian Blanc, dels Angles, encapçalava una crida a la mobilització dels elegits i de la població catalana i, amb els suports de l'emblemàtic i popular Jordi Barre i l'influent president dels Comitès dels Focs de Sant Joan, Joan Iglesis. Reclamaven l'organització d'una consulta referendària sobre la qüestió com a solució a «aquest atac greu a la democràcia». El batlle capcinès va concretar la seua crida amb una àmplia campanya publicitària a tot Catalunya Nord, amb grans cartells i anuncis intitolats «Contre la septimaniole, vaccinons!» (Contra la septimaniola, vaccinem!) il·lustrant un personatge vestit de català plantant una

¹ Tracts i manifestos de la Plataforma en contra de *Septimanie*.

² Malgrat les pàgines i pàgines de publicitat pagada pel Consell Regional a tots els mitjans de comunicació.

³ Explicació fornida pel mateix diari *l'Indépendant* per justificar que s'anava alimentant sense parar la crònica en qüestió. El diari d'aquesta manera venia a legitimar la seua actuació i evitava que se'l pogués acusar de fer una campanya partidista.

enorme xeringa al posterior d'un home en posició de caganer, la producció del qual va retolada de la denominació rebutjada.¹

El mètode directa² del president de la Regió té com a punt positiu de plantejar públicament la qüestió de la identitat, d'un espai i d'una denominació regional mai païda per la gent de Catalunya Nord. Per a molts, l'evolució correcta per al futur i el reconeixement de la identitat catalana seria que se reconegués un estatut de regió pròpia separada del Llenguadoc, com és el cas de Còrsega i tal com preveu que es pugui fer la nova llei de descentralització. O en la perspectiva que no s'accedís a deixar Catalunya Nord configurar-se en una regió sola, res no impediria de demanar que l'actual demarcació regional tingués plenament en compte i assumís les dues identitats, la catalana i l'occitano-llenguadociana, acceptant un nom com ara «Catalunya-Llenguadoc» o «Llenguadoc-País Català» per tal de fer coincidir la denominació amb l'actual apel·lació promoguda, des de Perpinyà, pel Consell General.³

Actualment, cada departament, Catalunya Nord entre els cinc de la regió, envia representants elegits a l'assemblea de Montpellier –el consell regional– : són 12 els consellers regionals per Catalunya Nord entre els 67 de tota l'assemblea.

¹ L'episodi de la « Septimanie » és analitzat també al capítol « Identité linguistique et territoire – Vie et mort de la Septimanie », in *Langue et identité*, per Henri Boyer, Lambert Lucas, Llemotges, 2008, 98 p.

² Per no dir surrealista o brutal, ja que sistemàticament posa els peus a la galleda com per provocar reaccions i engegar una dinàmica.

³ L'intent d'inventar un nom nou constitueix un exemple interessant de manipulació històrica per part de nacionalistes francesos, preocupats encara per a formatar els esperits, desnacionalitzant i aculturant els pobles i les identitats existents. L'universitari, socialista, polític francès sinòfil i professor de dret romà G. Frêche no pot ignorar-ho. No pot cabre una posició intermitja entre la possibilitat d'assumir la identitat i la llengua del poble català dintre d'una estructura «regional» i l'opció de fer-ho desaparèixer. Assumir la catalanitat implica de reconèixer el caràcter artificial i pluricultural d'un «Llenguadoc-Rosselló». En cas contrari, s'esborra la catalanitat per tal que mitjançant qualsevol denominació pseudo innovadora, hi hagi integració al quadre general ben francès sempre hostil al català i al reconeixement de qualsevol altra nacionalitat o llengua. És prou il·lustratiu d'aqueixa actitud que el nou president regional, hagi instituït, abans de cada sessió de l'assemblea, que tots els consellers sentin sonar la Marsellesa. Durant una visita al Museu d'Art Modern de Ceret, el juny 2005, Frêche va declarar, fent al·lusió a les crítiques a la denominació *Septimanie* : «*Catalans je vous aime, je vous adore, mais arrêtez de le dire sans arrêt que vous êtes catalans, on finirait par penser que vous en doutez*», o sigui «Catalans, us

A fi de comptes, l'existència d'una Catalunya «Nord», l'afirmació d'una catalanitat emmarcada dintre d'un conjunt francès, dona una altra dimensió a la identitat catalana. Sovint oblidat o ocultat voluntàriament, el nord català de la ratlla franco-espanyola fa efectiu que la personalitat catalana s'extregui del dogal espanyol en el qual s'ha assimilat –i s'assimila encara. És impossible, amb els habitants de Perpinyà, de reduir el poble català a una fracció, una part intrínseca d'Espanya. Permet de deslligar de manera irrefutable Catalunya i la identitat catalana de l'espanyolitat, retrobant instintivament o involuntàriament, d'aquesta manera, temps històrics en els quals la sobirania catalana no era sotmesa en dret al regne d'Espanya abans del 1714. Al començament del segle XXI, i sobretot després de 25 anys de democràcia que ha anat formatant les ments a l'Estat de les autonomies espanyoles, encara que un català del sud no pugui entendre una catalanitat diferent de la seua i fortament condicionada pel pes de la cultura francesa, gràcies a l'existència d'una Catalunya Nord, queda palès que l'existència d'un sentiment de catalanitat no depèn de les estructures i institucions estatals que estan supeditant la Catalunya autonòmica. El que queda avui dia de la idea de l'existència d'una nació catalana escapa així a qualsevol marc d'estat-nació ; el ser català no té res a veure amb Espanya ja que, a Catalunya Nord, hi ha uns catalans que no són espanyols. Forçant una mica la interpretació, l'existència dels catalans del nord es pot veure una contribució a l'afirmació nacional dels catalans del sud.

I.B – Els símptomes de la catalanitat avui dia

Aquest previ panorama de la qüestió del nom és un primer tast de la problemàtica, una aproximació al context en el qual s'inscriu l'estudi sobre llengua i ensenyament. L'objectiu d'aqueixa primera part és que no se pugui descuidar l'ambient social que emmarca l'objecte del treball.

estimo, us adoro, però arresteu de dir-ho sense parar que seu catalans, acabarem per pensar que en dubteu.» (*L'Indépendant*, 19/6/2005)

Els «francesos»¹ que entren a visitar Catalunya Nord sempre han expressat que se respira, un cop passat Salses, venint del nord, un altre ambient, que és inevitable ressentir una cultura, copsar l'expressió d'una identitat viscuda per la població i inscrita en els gestos, en el paisatge, en les reaccions dels habitants. Fins i tot en els llocs urbans, més sotmesos a l'aculturació francesa, com ara Perpinyà, els estrangers destaquen la catalanitat del país i el caràcter de «societat distinta»². L'encarregat de missió del Consell Regional per les cultures regionals, com a occità en visita a Perpinyà, el 2003, a l'ocasió d'una «Jornada sobre el desenvolupament del català a França», s'esbalaïa de la «*catalanitat que traspuava pels carrers de Perpinyà*». La qual cosa pot arribar a sorprendre segons quins catalans que, per ser massa prop de la realitat diària o massa immersos en una consciència catalanista molt crítica envers la manca de reivindicació dels conciutadans afrancesats, no perceben aqueixa identitat latent i inherent del país. Mil signes ben vius, avui dia, marquen obertament el caràcter inequívocament català del territori i reflexen la voluntat més o menys declarada dels seus habitants de se viure com a catalans.

Per altra banda, un examen mínimament pacient i seriós dels rastres del passat de Catalunya Nord, delata sense ambigüitat les arrels històriques profundes i catalanes de la terra, incloent-hi el poble que l'habita.

¹ Triï aquí aquest terme els « francesos » perquè m'apareix el més simple per tal de designar els ciutadans francesos que no són originaris de Catalunya Nord, ni se senten catalans. De la mateixa manera que els alsacians parlen dels « francesos de l'interior » perquè corresponen a una percepció-representació que té la població d'una diferència neta entre la identitat pròpia distinta dels « forasters », l'altre. No hi ha a Catalunya Nord una denominació tan clara per designar els « altres francesos ». El terme « gavatx » que corresponia a aqueixa distinció ha anat progressivament prenent el sentit « d'estranger llenguadocià ». Molts anys, els catalans del nord designaven amb el terme genèric de « parisencs » tots aquests que pel seu accent (de fet, del nord de la Loire, ja que els occitans no han estat mai percebuts com a parisencs) es distingien. Avui dia, però, la uniformització i estandardització de la llengua francesa parlada fa menys eficaç la denominació i aquesta manera de marcar diferència. Només a finals dels anys 1990 i principi dels 2000 se sent a utilitzar expressions com « els francesos » o « els francesos de França », distingint-los dels catalans. En això la meua tria clarificadora correspon també a una evolució de les percepcions identitàries a Catalunya Nord.

² Concepte i expressió que s'ha fet servir al Quebec per marcar la diferència identitària i nacional amb la resta del Canadà.

La toponímia

Una simple passejada pels pobles de Catalunya Nord o la lectura d'un mapa, evidencia que els **noms dels pobles** són catalans, sigui en una forma correcta, sigui, amb més o menys distorsionament, en una denominació erròniament retranscrita amb grafia francesa. Així trobem el poble de *Banyuls dels Aspres*, o *le Boulou* per El Voló (en els dos casos pronunciat [bulu]), *Alenya* per Alenyà, o encara *Argeles* per Argelers (els dos pronunciat [arjelès]).¹ Més enllà dels topònims de primer rang amb caràcter oficial, hi ha els noms de municipis. La microtoponímia revela instantàniament quina és la cultura i la llengua pròpia original del país. Els visitants o nous residents només cal que repassin un dels mapes a l'escala 1:25000, dits *TOP 25 Carte de randonnée*² : des del 1986, totes les noves edicions dels 10 mapes que cobreixen Catalunya Nord tenen, amb ortografia corregida, la menció de tots els topònims catalans. A l'atzar, amb una ullada al poble vallespirenc de Sant Joan Pla de Corts (*Saint-Jean-Pla-de-Corts* al mapa ja que és forma oficial intocable), hom pot llegir : el veïnat de *Vilargell*, el *Mas Freixa*, la *Font Blanca*, el *Pla de Sant Jordi*, el *Camp de la Mola*, el *Mas Vidaló*, el *Mas d'en Martí*, l'*Hostal Nou*, la *Roureda*, el *Còrrec del Mas Veguer*... De la mateixa manera, els serveis del cadastre de Catalunya Nord reediten cada any els fulls cadastrals d'alguns pobles i aprofiten la revisió per n'efectuar la correcció ortogràfica, la qual realitza progressivament el geògraf, membre de l'IEC i director dels Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà fins el 2009, Joan Becat. Del total de 226 municipis de Catalunya Nord, per ara són una cinquantena els termes municipals revisats. Els topònims són un element de la memòria d'un territori i d'un poble, i els topònims de Catalunya Nord ensenyen de manera inequívoca i generalitzada que el país és català.

¹ Les referències en matèria de **noms de municipis i de pobles o veïnats de Catalunya Nord** són :

- *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*, Joan Peytavi Deixona (dir.), IEC, Barcelona, 2007
- *Grafies correctes de la toponímia de Catalunya Nord*, Joan Becat, Terra Nostra, Prada, 2007
- *Toponymie historique de Catalunya Nord*, Lluís Basseda, Terra Nostra, 1990.

² Mapa per a excursió de l'**IGN** (*Institut Géographique National*, l'entitat pública que a França és l'encarregada de cartografiar i editar els mapes de tot el territori).

Els **rètols d'entrada** de les aglomeracions, avui dia, reflexen gairebé tots llur expressió catalana ja que la doble forma oficial afrancesada, i correctament ortografiada figuren a les carreteres. La doble retolació, que no se pot considerar com satisfactòria ja que consagra una forma toponímica incorrecta malgrat les coneixences científiques que tenim de la qüestió, constitueix un progrés i una solució positiva de fer aparèixer la identitat real en un quadre administratiu i legal francès que continua d'excloure tot reconeixement oficial de la diferència i la igualtat lingüística. És positiu, en aquest sentit, que s'hagi generalitzat a Catalunya Nord aqueixa doble retolació en un parell de decennis.

La població manté viva aqueixa part de memòria catalana, en la mesura que no ha pas descuidat la **pronúncia correcta dels noms**¹. Fins i tot, de manera un poc ingènua, el tema s'ha convertit en bandera d'identitat i en objecte de demostració davant dels estrangers : quanta gent no ha presumit alguna vegada de saber que Baixàs no se diu [bècsàs], quin català no s'ha burlat mai d'un turista o d'un «parisenc» que demanava el seu camí per anar a [Pratmoló] per Prats de Molló ? Ningú mai ha qüestionat que els dos municipis que s'anomenen «Banyuls» tinguin alguna transcripció rara o que pugui comportar un problema de comprensió o pronunciació, encara que una transcripció afrancesada hauria de fer aparèixer un «*Bagnouls*» o que s'hauria de llegir

[baniüls]. No hi ha hagut cap remarca en aquest sentit perquè la consciència del topònim «Banyuls» en les ments nord-catalanes encaixa perfectament i exclusivament amb la pronunciació correcta catalana.

Els noms de carrers

En el mateix àmbit, una altra etapa que s'està recorrent ara, sense que encara no se noti una unanimitat semblant a la de la retolació dels noms de poble, és la catalanització de les **plaques de carrers**. El màxim exemple i model per a tots d'una voluntat normalitzadora de la presència del català als carrers l'ensanya la Vila de Perpinyà. Però molts altres municipis ja tenen els noms dels carrers en català² o els estan posant, i uns quants havien precedit Perpinyà. La catalanitat llegible fa aparèixer l'ús oral de la denominació en llengua catalana de l'espai urbà, ús antic recordat o encara viu, que és amagat per les apel·lacions viàries oficials en francès. L'operació realitzada al centre històric de Perpinyà, on la mateixa placa inclou la versió catalana del nom i la menció d'una denominació antiga, comporta l'avantatge de fer reviure una part del patrimoni històric, en aquest cas exclusivament català. Així un que visita o se passeja pels carrers perpinyanesos pot descobrir, per exemple :

- el «Carrer Alsàcia-Lorena» (*Rue Alsace-Lorraine*), antigament «Carrer Tapat d'en Ribesaltes» ;
- el «Carrer dels Sabaters» (*Rue des Cordoniers*), antigament «La Tapineria» ;
- el «Carrer d'en Guilla» (*Rue de l'Anguille –sic–*), antigament «Costa dels Teixidors».

¹ Amb quelques excepcions, com ara [kabestani] o [vingro].

² A Cerdanya per exemple, gairebé tots els noms de carrers d'Er són únicament en català. I així molts municipis de Catalunya Nord, com ara Pi, Finestret o Jóc al Conflent.

1.14 i 1.15 - Perpinyà des de mitjan anys 1990 està catalanitzant tots els seus noms de carrers. Els carrers del centre vila porten els dos noms a la mateixa placa, amb quan s'escau una menció antiga de la via, aquí la Tapineria del nom de l'ofici de sabter en català medieval. A la resta de la ciutat, els carrers tenen la meitat de plaques en català i la meitat en francès. Fotos ABF.

La voluntat de catalanitzar el nom de les vies, encara que corresponguin a unes denominacions modernes i ben franceses, demostra que una part de la població i dels edils municipals és favorable a una presència normalitzada i actual de la llengua catalana en la vida pública, i no únicament que vol recordar i deixar escrit per a la història un patrimoni cultural desaparegut.

Els antropònims

No se pot pas dir sempre el mateix amb els **noms de la gent**. Prou ho explica el Joan Peytaví Deixona, professor al Departament de Català de la Universitat de Perpinyà, membre de l'Institut d'Estudis Catalans¹ i autor d'una tesi sobre l'origen dels noms de la gent des del segle XVII a Catalunya Nord². Al llarg de les freqüentíssimes i apreciades conferències pels pobles, comenta com molts patrònims catalans tenen diverses formes i ortografies, i com de vegades les pronúncies d'ara dels patrònims han patit francesització. Així quantes famílies Teixidor o Tixador defensen que se diuen [teksidor] o [tiksador]. Inclús en la qüestió dels noms, tan visible, la mutilació de la pressió de l'alfabetització i del

¹ El 28 de febrer de 2005, Joan **Peytaví Deixona** esdevingué membre de la Secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, amb especialitat de Catalunya Nord i onomàstica.

² Es doctorà a la Universitat de Perpinyà, l'any 2002, amb una **tesi** intitulada *Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya moderna. De la identitat patronímica als Comtats catalans (s. XVI-XVIII)*, 2518 pàgines en llengua catalana, Universitat de Perpinyà, 2002.

model francesos, sobresurt la catalanitat de la societat. Molts dels noms de famílies que provenen de la massiva immigració occitana al curs dels segles de la història de tot Catalunya, són reivindicats com a marques de catalanitat. Una de les maneres de visualitzar aquest patrimoni ètnic, de materialitzar els noms de les famílies, consisteix a visitar els cementiris de Catalunya Nord o a prestar atenció als **monuments als morts** per comprovar aqueixa identitat. Al d'Orellà, al Conflent, per exemple, s'hi llegeixen a la llista dels sacrificats de la Guerra de 1914-1918 : Banet, Botet, Felip, Margall, Grau...

1.16 - La lectura dels monuments als morts de Catalunya Nord són una veritable demostració de la catalanitat de la seua població. Aquí el monument de Saorra on se distingeixen noms com Calvet, Fabre, Llopet, Moné, Pacull, Santgermà, Vergès, Salgues... Foto ABF.

Suports comercials

El turista mínimament curiós d'aquesta realitat intenta en general informar-se a les oficines de turisme dels llocs que recorre. Fent l'exercici a Catalunya Nord, el visitant constata que moltes de les guies, quantitat de **tríptics i de documentació turística** inclouen una versió en llengua catalana. La multiplicació d'aquest material, l'edició de suports en català assenyala, a l'encop l'assumpció de la pròpia identitat i el caràcter utilitari de la llengua catalana de cara a un mercat de visitants vinguts del sud de la frontera i que, per la gent, té prioritàriament el català com a llengua pròpia de comunicació, a més d'oficial. Trobaríem difícilment, al nord de Salses, un semblant recurs al català, tot i que les terres d'òc són un lloc privilegiat de passejada per als sud-catalans ; els tríptics destinats als turistes del sud s'hi redacten en espanyol.

Altres àmbits en els quals tendeix cada cop més a sovintejar la presència de la llengua catalana són els rètols purament comercials. Siguin els noms de **botigues o restaurants** que directament són catalans, o bé panells de benvinguda, indicacions i informació diversa s'expressa en català. L'Intermarché del Voló desitja «Benvinguts» i «Gràcies per la visita» als clients, el Carrefour de Castell-Rosselló a la ruta de Canet anuncia a les portes d'entrada del magatzem, en caràcter més gros que el francès : «Benvinguts» i «Benvinguts al vostre centre comercial», o encara certs *fast-foods* de Perpinyà fan servir la doble senyalètica : «Servei al volant / Drive», «Zona d'espera / Zone d'attente». Després dels aldarulls de Perpinyà¹, els comerciants del centre llancen una

¹ El maig 2005, **uns incidents greus** van tenir lloc als barris centrals més populars de Perpinyà, amb una violència mai vista en la història de Catalunya Nord. A Perpinyà, la violència se cobrava dos morts magrebins en deu dies de temps, el primer de 28 anys, apallissat a mort per un grup de gitans en un cafè, en ple dia (el dia 22 de maig de 2005), l'altre de 43 anys, abatut de 5 trets, al carrer, davant de casa, a les 6 de la tarda (el dia 29 de maig de 2005). Arran d'aquests crims, en els barris centrals de Perpinyà –Sant Jaume, Sant Mateu– tot primer i després en diversos sectors de la vila, Sant Assisclle, Sant Martí, les Balears, el Baix Vernet, Malloles, fins a tocar zones peri-urbanes de l'aglomeració (Sant Esteve, Cabestany, carreteres de Pià i de Canet), se va desencadenar un brot de violència urbana, amb un episodi paroxíctic la nit del diumenge 29 de maig, quan unes quantes desenes de joves van saquejar sistemàticament diversos carrers del centre ciutat (carrer Foch, ronda Aristide Briand, carrer Gran de la Moneda, carrer Mailly...). Els balanços van totalitzar un centenar de cotxes cremats, innombrables contenidors destrossats, més de 110 aparadors trencats de manera indiscriminada. Es va saquejar i cremar fins i tot un Centre social i d'animació infantil al barri de Sant Martí.

campanya de promoció i, un dels suports mediàtics és una gran banderola que encapçala el Carrer dels Agustins a Perpinyà amb un «Benvinguts» al damunt de totes les altres inscripcions. Els restaurants usen freqüentment del recurs al nom en català com a mostra de més autenticitat : *Al Català* de Ceret, *La Costella* de Forques o *La Casa Bonet* de Perpinyà. L'argument comercial evidentment no treu pas res al procediment, ni a la realitat de la font i del sentiment dels empresaris.

1.17 - Aquest restaurant de menjar ràpid de Perpinyà va ser un dels primers, ja els anys 1990, que va incloure el català en la seua retolació. El que llavors era excepcional, 10 anys després ha esdevingut més freqüent a Catalunya Nord, on la llengua catalana esdevé progressivament un element normal del panorama de l'espai públic i comercial públic. El fet que una gran marca comercial usi el català contribueix a represtigiar i normalitzar la llengua entre una població encara sotmesa a la diglossia i que pateix sempre d'una llarga estigmatització lingüística. Foto ABF.

Des de fa uns quants anys, hi ha tendència a etiquetar **productes amb presència del català**, cosa que la legislació francesa no promou, ni autoritza si no hi ha menció en francès. Tot i el context molt desfavorable, el fet que certs empresaris optin per fer aparèixer la llengua catalana en els seus productes és significatiu d'unes ganes noves de lleialtat a la pròpia cultura i identitat. Aquesta reconscienciació catalana al nord malauradament, per ara, no correspon al sud de la frontera a un mercat prou significatiu en quantitat, ni prou reactiu a l'etiquetatge en català d'aquests empresaris nord-catalans. Els analistes francesos veuen rere aquesta (re)naixença de productes comercials amb origen

cultural marcat, un ressorgiment d'un sentiment «*comunitarista*», qualificant-ho de «*comerç ètnic*», tot d'adjectius connotats molt negativament en la ideologia francesa. Un productor de begudes d'Argelers de la Marenda produeix cervesa «Cap d'Ona» i una soda «Alter Cola» presentada com a «Cola lliure» i «Cola catalana», amb les dues llengües francès i català a totes les etiquetes, i la menció «Produït a Catalunya». Igualment el més gran productor de begudes de Catalunya Nord, la Brasserie Milles, comercialitza i promociona els seus productes amb identificació i llengua catalana : «Aigua de deu catalana». La mateixa empresa ha editat, la primavera 2005, amb la Regidoria de Cultura Catalana de la Vila de Perpinyà, un lèxic català per distribuir als bars. Les rosquilles El Tech, fa anys que porten el català entre les diferents versions dels ingredients dels seus productes. Aquests exemples queden, encara relativament pocs, però tenen tendència a prosperar i són ben rebuts pels consumidors. Les marques Xai Català o Vedella del Pirineu tenen una molt bona acceptació. Els grans supermercats, cada cop més, identifiquen clarament els productes locals com a «catalans», posant explícitament la paraula i gairebé sempre amb presència dels colors de la bandera catalana. Marca més autenticitat, confiança i lleialtat amb l'entorn, cosa que agrada a la clientela i la securitza, ja que és percebut com una garantia d'origen.

Una mostra suplementària de presència del català en el món empresarial i comercial, la dóna el banc Crédit Agricole que amb la seua filial de Perpinyà (Sud Méditerranée) ha editat xequeres en català, tal com havia fet una vintena d'anys enrere la Caixa d'estalvis Esquirol del Rosselló. El dia de la seua presentació, es va comentar que *«el català no ha pas de ser viscut com quelcom de limitat a l'aprenentatge escolar; perquè tothom sap que una llengua inútil té com a destí de morir. Gràcies a aquesta xequera, la normalització del català fa un pas més endavant.»*

En aquest afany de protagonisme comercial, no podem evitar de comentar l'**omnipresent bandera catalana**, els colors sang i or usats sense cap moderació i fins a sadollar-ne alguns de més sensibles. La senyera¹ se fa servir a tot arreu i és literalment incrita en el paisatge nord-català. Contribueix a procurar

¹ El mot « senyera » queda poc utilitzat i conegut a Catalunya Nord.

als qui vénen de fora la sensació d'entrar realment en un espai diferent, en un país distint. És poc freqüent arreu de França que les regions, encara que tinguin una certa personalitat pròpia usin de la bandera amb la mateixa profusió. Tan solament podríem retrobar la mateixa tendència a Bretanya, el País Basc Nord o Còrsega, i encara en menor proporció. A Catalunya Nord, la condició de català relacionada amb la terra, amb l'espai, és talment assumit per tothom que no ve pas a la idea de ningú de contestar l'ús d'aquest marcador. Des dels comerciants de fruites i llegums o qualsevol altre producte fins a partits polítics francesos d'extrema dreta ultranacionalistes com el Front National, reprenen en els seus logos i suports de comunicació els colors catalans. Els catalans del sud de visita a Perpinyà expressen sovint un cert malestar, ironitzen i posen en dubte la realitat del sentiment identitari que suposa. És clar que aquest devessall de «sang i or» no se pot pas traduir automàticament i sempre en expressió de catalanisme nacionalista.¹ Ara bé, sí que d'una banda correspon a un tarannà, a un amor propi veritable d'una bona part dels habitants i a una afirmació creixent en la societat de valors identitaris catalans amb una reivindicació general dels sectors més catalanistes d'aconseguir més poder local. Per altre band, encara que no tothom comparteixi aqueix amor propi català, fins i tot els menys sensibles o els qui a priori se troben més oposats a tota expressió de catalanitat, fins i tot aquests «antis» se senten forçats per la dinàmica identitària ambiental d'utilitzar el marcador sang i or. Com si no fos políticament correcte a Catalunya Nord de no assumir un nivell mínim d'identitat catalana. Tot i que, des del sud o des de posicions més catalanistes, se denunciï a vegades el folklorisme de l'ús immoderat de la bandera, queda realitat incontornejable la potència de l'expressió identitària catalana, la qual participa a una configuració de Catalunya Nord com a espai propi.

¹ **Devessall de sang i or.** El 6 d'agost del 2005, la responsable del Col·lectiu de professors de català per adults de Catalunya Nord, Empar Noguer, preguntava en un article de Vilaweb: « És segur que estem a Catalunya Nord ? ». Comentava: « *Durant l'any, fora de l'època estiuenca, ens fem la il·lusió que vivim a Catalunya Nord. Dic que ens fem la il·lusió perquè, malauradament, en realitat, de català ni en sentim ni en veiem massa però, de temps en temps podem veure algun cartell o algun escrit en la nostra llengua. Quan arriba l'estiu tot canvia. Ara sí que som vertaderament catalans. Atenció, catalans per atreure els turistes i van a gloriar la nostra terra i els nostres productes. Per tot arreu es veuen senyeres catalanes. Estic convençuda que hi ha més banderes a Catalunya Nord que a tot el Principat. Tot sigui per complaure el turista. Això no vol dir que veurem res escrit en català, ans al contrari! La majoria de cartells publicitaris ens informen de festes i trobades "catalanes" però, hi ha quelcom que no funciona.(...)* »

La difusió i l'ús de la bandera catalana va creixent de manera clara. Quan els anys 1960, els perpinyanesos exhibien ufanosos, als sud-catalans, encara sotmesos a la dictadura franquista, la bandera que onejava dalt del Castellet, avui dia, són els hipermercats, els càmpings, els ajuntaments, els col·legis, el Consell General que arboren els colors. Quan passa que la bandera catalana de l'Auchan, per citar un dels centres més a la vista i més freqüentat, s'esqueixa o és momentàniament absent, tenim constància de repetides queixes d'associacions catalanes però igualment de clients anònims ordinaris que reclamen el retorn dels colors del país o que expressen la seua disconformitat amb la presència d'una bandera francesa sola.

Seria impensable avui dia, tal com passava fins fa cinquanta anys, que se celebrés una manifestació, una festa, un acte, amb un engalanament exclusiu de colors blau, blanc i roig. Els únics reductes a Catalunya Nord d'aqueixa decoració tricolor desmesurada són les entitats patriòtiques i d'antics combatents francesos quan celebren els «*morts pour la France*» i la prefectura a Perpinyà que cobreix literalment les parets de tot l'edifici de centenars de banderes tricolors. Mai no ha acceptat d'arborar-ne una de catalana. L'ús de la bandera catalana a Catalunya Nord és un acte positiu d'afirmació cultural i identitària, que ni era ni és ineluctable, i encara menys insignificant. Era perfectament possible d'imaginar, en el marc d'una reculada de la catalanitat, amb l'arribada massiva de població francesa del nord, una potenciació del sentiment de pertànyer a França i sobretot d'expressar més visiblement aqueixa lleialtat. No és pas aquest camí que segueix la societat nord-catalana, sinó que sembla refermar-se en la seua voluntat d'assumir la identitat de la terra i d'arborar-ne els colors de manera cada cop més desacomplexada.

El terme « català »

El mateix succeeix amb el terme **«catalan/català»** o «*Catalogne/Catalunya*» que les societats, empreses, associacions i organismes diversos empen molt freqüentment en els noms de les entitats. Un recompte de l'anuari telefònic ens proporcionaria una xifra de centenars de mencions, en gairebé tots els àmbits i rúbriques. Uns quants exemples, a l'atzar, ens donen pels 25 primers noms que encontrem els resultats següents : Catalane de Congélation, Catalane de Construction, Routage Catalan, Agence Catalane de Transactions, Foncière Catalane, Agence Catalane Immobilière, Cash Catalan, Brocante Catalunya, Fleurs Catalanes, Primavera Agence Catalane de l'Environnement, Confédération des Réserves Naturelles Catalanes, Développement local Terres Romanes Pays Catalan, Association Catalane des Diabétiques, Emmaüs Catalogne, Office Catalan de Coopération à l'École, Maison Catalane de la Consommation, Au Grenat Catalan, Alu Catalan, Judo Club Catalan, Association Crématiste Catalane, Sauveteurs Catalans, Association Catalane de Généalogie, Auto Réal Catalogne, Café Bisbal Catalogne, Caravaning Catalan, Chauffage Sanitaire Catalan... Si bé és cert que «*Roussillon*» també serveix sovint per als noms de societats i entitats, i «*Pyrénées-Orientales*» en una menor mesura, la referència explícita a «català-Catalunya», tal com la bandera, gaudeix del favor dels habitants de manera molt normalitzada i general. Suposa una acceptació molt alta del terme i del concepte, en un camp tan sensible com el comercial. La seua gran difusió és encara més notable si recordem que cap denominació oficial, ni institucional s'hi refereix, ni l'esmenta.

1.18 i 1.19 - L'entrada del poble de Rià, baixant de Cerdanya, indica amb dos panells en francès i en català que el mític lloc d'origen del comte Guifré el Pilós reivindica de ser el bressol de la pàtria. El seu castell va ser arrasat pels francesos després del tractat del Pirineu. El rètol d'entrada «RIÀ» és indicat amb suports marrons, que els anys 1980, es feien servir per la forma catalana, significat així que no era el nom oficial ni reglamentari que marcava l'entrada d'aglomeració. Generalment tenien dimensió més reduïda i portaven un distintiu folklòric, com aquí un escut català. La doble denominació en molts municipis pot aparèixer com gairebé ridícula en la mesura que, com aquí a Rià / Rià, la forma afrancesada oficial és gairebé idèntica a la forma catalana correcta. La intransigència francesa a acceptar les llengües «regionals» va fins a rebutjar els accents, encara que siguin necessaris a la bona ortografia o a la bona pronunciació. Fotos ABF.

Els monuments i museus

Si seguim les passes d'un turista o un visitant exterior, molt probablement ens orientarem cap a **monuments o museus** del país. Els monuments històrics i els museus ens remeten ineluctablement a referències catalanes, a rastres i restes d'un passat amagat inequívocament i exclusivament català. El Castell de Rià¹ al Conflent o més aviat les seues escasses ruïnes ja que el rei francès el va fer arrasar després de l'annexió del 1659. Rià reivindica de ser «Bressol de Catalunya» per ser l'origen del mític comte, Guifré el Pilós, que va iniciar la dinastia catalana. A Perpinyà, el Palau Reial o més conegut com a Palau dels Reis de Mallorca i el seu homòleg costaner el Palau Reial de Cotlliure, testimonien a l'encop d'infraestructures de primer ordre en el patrimoni arquitectònic català i de mostres inesborrables de l'existència d'un regne català i independent que va lligar, durant uns quants decennis medievals, el destí dels catalans més septentrionals amb el dels catalans de les Illes Balears i Pitiüses.

Uns visitants curiosos de les Arts i tradicions catalanes que passen pel Museu del Castellet a Perpinyà, poden llegir la placa commemorativa penjada a les parets de cairons en homenatge a Joan Blanca, cònsol de la Vila de Perpinyà, que no va voler cedir al xantatge dels francesos que assetjaven la ciutat el 1475 i van executar el seu fill perquè no els obria les portes.²

Els monuments militars, a part de mantenir-se sòlids i travessar així els segles per la naturalesa mateixa de la seua funció de resistència i proporcionar-nos vestigis vius dels fets passats, il·lustren perfectament els enfrontaments majors dels catalans amb França i les variacions dels límits fronterers. Salses,³ guardià de l'entrada de la Corona Catalana fins al 1659, avui dia marca de manera inesborrable la frontera amb França, antiga però sempre viva en les mentalitats. Sol passar que les visites en aquests monuments no se puguin fer en català o, pitjor, que segons els guies⁴ se n'oculti el caràcter català enfocant els comentaris sobre característiques tècniques de l'enginyeria militar, de la història de França en lluita contra Espanya o Aragó. Els turistes de la resta dels Països Catalans interessats per aquests monuments de llur història no poden prescindir, si els volen visitar, d'una informació personal prèvia que els procuri els elements bàsics de comprensió de la realitat catalana, del context i del passat dels llocs⁵. Avui dia, una mica al nord de la fortalesa, s'alça un altre monument, la Porta dels Països Catalans, que vol marcar l'entrada a les terres de llengua catalana. L'obra escultòrica és d'Emili Armengol va ser inaugurada en 2003, després de 20 anys de lluites i entrebancs.

Altres llocs de visita tenen característiques semblants amb trets de catalanitat passada, vestigi de la lluita contra França, expressió d'identitat i cultura pròpies, i mereixen ser vistos, amb previs contextualització i enfocament

¹ **Arrià** segons la forma antiga que conserva l'entitat Casal d'Arrià, membre de la xarxa de Casals Jaume 1er.

² La placa del Castellet en homenatge a **Joan Blanca** diu : «A Joan Blanca, cònsol en cap durant el setge de Perpinyà per les tropes de Lluís XI, la Fidelíssima Vila, 21 de gener 1475-1975».

³ Salses és famós per la repetició de la descripció dels límits dels Països Catalans que ha esdevingut un veritable lema : «**De Salses a Guardamar** i de Fraga a Maó.».

⁴ És patrimoni dels Monuments Històrics i del govern francès.

⁵ Vegeu la **bibliografia** annexada.

catalans : el Museu de Belestar de la Frontera¹, l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà, Vilafranca de Conflent, l'Hospici d'Illa, la fortalesa francesa de Montlluís, Castellnou, Prats de Molló, el coll de Panissars, Cal Mateu i el Museu de Cerdanya, a Perpinyà les Cases Julià i Xanxo, el Palau de la Diputació (actual Casa de la Vila a la plaça de la Llotja), el Palau de les Corts, el Museu Puig de Numismàtica, a Sant Miquel de Llores el Museu de l'Agricultura Catalana, entre d'altres.

Les referències a personatges històrics francesos enaltits per institucions oficials no poden evitar d'evidenciar la catalanitat del país : les efígies esculpides a la façana de la prefectura de Perpinyà, Lluís XI que va intentar annexionar per primer cop els comtats nord-catalans al segle XV, i Lluís XIII que va aconseguir el segle XVII apoderar-se de Perpinyà, representen els reis francesos victoriosos dels catalans.²

Entre els elements més perceptibles d'expressió de la catalanitat, hi ha els **mitjans de comunicació**, bé propis de Catalunya Nord, bé exteriors que són sintonitzables en el mateix territori : les ràdios, les televisions, els mitjans de comunicació escrits i els sitis webs produïts a Perpinyà. Un panorama mediàtic català de Catalunya Nord és presentat a la part II del treball « Situació de la llengua catalana ».

Expressions espontànies

Si una persona de fora tindrà cada cop més difícil de sentir al curs d'una estada a Catalunya Nord, **converses espontànies**, intercanvis en català entre els habitants del país, perquè el nivell de coneixement de la llengua va reculant i perquè l'ús del català té un caràcter profundament diglòssic, no serà pas impossible tanmateix. Encara queden en els espais més rurals que conserven un

¹ En referència aquí a la **frontera** amb França, a les Corberes, abans de l'annexió.

² L'escenificació de la dominació dels victoriosos sobre els vençuts, no pot evitar de mencionar qui són els vençuts i doncs posen en evidència llur existència mateixa.

l·ligam social més tradicional, els ralls al carrer, cercles de veïns que surten a prendre la fesca i xerrar a fora.¹ Encara, entre catalanoparlants més grans s'expressen en la llengua de Ramon Llull. Els catalans del sud poden verificar a més a més directament la capacitat catalanòfona de la població, expressant-se ells mateixos en la llur llengua ; els catalans del nord que no l'han perdut o que l'han recuperada estan més proclius a utilitzar-la amb gent que saben que no són acomplexats, ni cohibits amb la seua llengua, com els catalanòfons del sud. Però la percepció o comprovació de catalanitat podrà prendre més segurament la via de la descoberta de *tags* reivindicatius o de grafitis de protesta en català, cartells de manifestacions i festivitats en català.

Festes i manifestacions culturals

Quan s'apropa la Sant Joan, el Consell General acostuma a difondre una campanya d'aqueixa diada promovent «els Focs de Sant Joan». L'Institut Font Nova² de la Vila de Perpinyà, programa cada any una desena de concerts i actuacions d'artistes catalans que, el temps de llur passatge, exposen els seus cartells en català o bilingües a tot Perpinyà. Abans de l'estiu 2005, van tenir la seua efígie pels carrers de la ciutat Lluís Llach, Pere Figueres, Maria del Mar Bonet. Una de les manifestacions que els últims anys ha generat més difusió d'anuncis i encartellament oficials o més espontanis a Catalunya Nord és el festival Identicat de l'associació Aire Nou de Bao que al llarg de tota una setmana no hesita a programar, amb èxit, animacions, espectacles, concerts, debats, festes i activitats diverses i variades, tot íntegrament en català.

Posats a examinar les **festes i manifestacions culturals**, no solament Catalunya Nord va plena d'actuacions i activitats marcadament catalanes, sinó

¹ Ens confirma la Maria Dolors Solà, l'estiu 2009 a l'ocasió de la seua entrevista, que al Rimbaud, la **llengua habitual de la gent** és el català. Veïnat d'uns 40 habitants per damunt de Cotlliure, té les característiques necessàries al manteniment de l'ús del català : zona rural, cercle d'habitants o familiars que se coneixen, mobilitat limitada i població d'origen majoritària que ha pogut integrar nous arribants, inclús del punt de vista lingüístic.

² L'ex Regidoria de Cultura Catalana.

que se constata els darrers decennis una tendència a celebrar més sovint la cultura i la llengua catalana, i a catalanitzar més les manifestacions. Si, per exemple, els anys 1980, la diada de Sant Jordi la marcava, més que la celebrava, alguna entitat aïllada amb una petita paradeta de llibres a davant de la Casa Pairal, avui dia, la majoria dels pobles organitzen actes, signatures, fires de llibres tot el dia o tota la setmana, lliuren premis i conviden escriptors catalans. Els carrers i les columnes de diaris, tot el final d'abril, van literalment plens de fotos i ressenyes de les nombrosíssimes «*Fêtes de la Sant Jordi*». Fins i tot a Perpinyà, les màximes autoritats municipals, així com el Consell General, participen activament a la diada. Sota l'impuls dels elegits catalanistes i de les entitats militants catalanes, la Sant Jordi que gairebé ningú coneixia, s'ha institucionalitzat i popularitzat, esdevenint una vitrina de la llengua i la cultura catalanes, fent d'incentiu d'una lectura en català ben poc desenvolupada. El terme mateix de «*Sant Jordi*» adoptat tal qual en la seva forma catalana mostra la intenció de recuperació de la catalanitat ; la tradicional festa dels focs de Sant Joan, que tothom, a tots els pobles i barris de Perpinyà, ha celebrat, és evocada freqüentment com a «*Saint Jean*» al mateix temps que com a «*Sant Joan*», signe que les celebracions catalanes de desenvolupament més recent adopten formes i denominacions volgudament més fidels a la llengua i a la identitat catalanes.

Les **festes i tradicions catalanes** no manquen pas tot al llarg de l'any, i ultra la festa de Sant Jordi que seguint l'exemple de Catalunya Sud s'ha escampat prou ràpidament al nord¹ figuren al popular calendari en català de l'associació Terra Nostra que ha celebrat el 2005 els 40 anys d'existència, la festa de Sant Joan, la Diada nacional de Catalunya l'11 de setembre, la Diada de Catalunya Nord² i les festes més universals que, a Catalunya Nord, poden prendre formes més relacionades amb la cultura catalana : Carnaval i la Festa de l'ós al Vallespir, Pasqües¹ que és temps de les processons, Assumpció al mes d'agost que és festa major de quantitat de pobles, i Nadal quan se joguen els pessebres vivents tan populars i concorreguts. També les rifles atreuen milers de

¹ És senyal de la major comunicació entre les dues bandes i que els catalans del nord tenen els ulls fixats a Barcelona, amb ganes de proveir-s'hi de **models i referents** clarament catalans.

² En commemoració de la signatura del Tractat d'annexió del Pirineu el **7 de novembre**.

persones que venen a guanyar, però sobretot a sentir a cantar els números, les bromes i refranys, i a passar-s'ho bé marcant els cartons i les quines. S'està constatant que si bé les rifles perden un poc del seu caràcter de joc tradicional amb lots de queviures i productes locals en benefici d'una certa professionalització i de simple joc de diner², també és cert que s'estan multiplicant les rifles cantades en català (Perpinyà, Elna, Ceret, Bao, Prada...), quan durant molts anys se'n feia una sola.

Unes celebracions són clarament més reivindicatives, polítiques i catalanistes : participació al Correllengua coincidint amb la Diada del 7 de novembre, implicació o almenys menció de la Diada nacional l'11 de setembre³. Són actes que congreguen menys gent, però que tendeixen a ser cada dia més conegudes pel conjunt de la població i que fan part del calendari i del paisatge nord-català.

Institucions i entitats

Unes institucions i entitats més directament relacionades o dedicades a la promoció i al desenvolupament de la llengua i de la identitat catalana potser no se veuen tan directament ni fàcilment, però un visitant interessat per la personalitat del país pot visitar-les o entrar-hi en contacte. Una primera enumeració dóna prou bé la mesura de l'efectivitat de la qüestió : Llibreria Catalana, Casa de la Generalitat, Editorial del Trabucaire, delegació de TV3, CeDACC (Centre de Documentació i Animació de la Cultura Catalana), IFCT (Institut Franco-Català Transfronterer, el departament d'Estudis Catalans de la Universitat), la delegació a Perpinyà de l'IEC, Institut d'Estudis Catalans, el Servei d'animació i documentació pedagògica de català del CDDP, l'Institut Font

¹ Amb les habituals primeres «cargolades, costellades a fora», la preparació de les bunyetes, les cantades de goigs.

² Guanys de bons de compra en els supermercats.

³ L'entitat **Foment de l'11 de Setembre** commemora cada any la data amb una ascensió «patriòtica» al Canigó.

Nova (ex Regidoria de Cultura Catalana) de la Vila de Perpinyà, la Casa de la Catalanitat del Consell General, l'APLEC (Associació per a l'ensenyament del català), la seu a Catalunya Nord de l'UCE (Universitat Catalana d'Estiu), Ràdio Arrels, el Centre cultural català Casal Jaume 1er, Òmnium Cultural Catalunya Nord, Col·lectiu de professors de català per a adults, escoles catalanes Arrels, Bressola, Comte Guifré, Associació Catalana d'Estudiants (ACE) integrada a la Coordinadora d'Estudiants dels Països Catalans, Associació de pares d'alumnes per al català a l'escola pública, Federació d'entitats... A aquestes entitats generalistes, caldria afegir una llarga llista d'associacions i estructures més locals, actives en cada poble, comarca o àmbit més especialitzat d'actuació com l'Escola de Català de Ceret, l'associació Flama dels Països Catalans, el Comitè dels Focs de Sant Joan, la Federació Centre Cultural Català del Vallespir...

1.20 - A les entrades de la Universitat de Perpinyà, aquí al camí de la Passió Vella, panells en català han estat posats per la Vila de Perpinyà arran d'una demanda formulada en les comissions de treball sobre l'ús de la llengua de la Regidoria de Cultura Catalana. El rètol en català no va poder posar-se sense la corresponent menció en francès. Posteriorment, la Universitat va instal·lar diversos panells únicament en francès, sense tenir en compte la retolació municipal ja existent. Així el 2009 una nova senyalètica, amb el logo i monolingüe, és ubicada a les entrades. Foto MAP.

Cadascuna de les entitats esmentades aquí i les moltes altres que no surten en aquestes pàgines, produeixen, a la mesura dels seus mitjans, tot un volum de realitzacions que impacten puntualment o van conscienciant més continuadament la societat. Encaixen amb les ganes de catalanitat i alimenten la identitat existent. L'ajuntament de Perpinyà, per exemple, envia milers d'invitacions i d'anuncis d'actes redactats en català i francès. La Casa de la Generalitat, a través del seu butlletí i programa mensual, difon regularment una gran quantitat de documents íntegrament en llengua catalana. Mai els nord-catalans havien tingut la possibilitat de tenir una exposició tan intensa a materials i escrits en català.

Les característiques i actuacions de totes les entitats mereixerien un estudi a part. Il·lustren que Perpinyà i Catalunya Nord estan plens d'estructures vives que se reivindiquen catalanes i obren a un manteniment, una renaixença de la identitat i la llengua catalanes. El mateix que succeeix al sud de la ratlla fronterera, a la resta de Països Catalans on en una societat encara lluny d'una plena normalitat catalana i moltes vegades indiferent, alguns de més conscients malden per aconseguir un nivell més alt d'assumpció de la catalanitat. No cal però interpretar que la catalanitat a Catalunya Nord és normalitzada al mateix nivell i sentit que al sud. Queda clar que el canvi lingüístic i la força dels referents francesos havien estat assumits per la majoria dels habitants, tot i combinant-ho amb una condició residual, marginal o complementària de català. Les moltes senyals de catalanitat i de voluntat expressada explícitament, de lleialtat o renaixença catalanista s'han d'entendre com una realitat innegable i dinàmica, immersa en un quadre condicionat, més ben dit encotillat, per la imperant, excloent i exclusivista legalitat-identitat francesa.

1.22 - L'aparador de la Llibreria Catalana a Perpinyà a la plaça Joan Payrà l'estiu 2009. Situada a l'emplaçament de l'antiga Librairie de Catalogne de Jordi Pere Cerdà, constitueix el sol punt de venda especialitzat en llibres, discos, vídeos i revistes en català de Catalunya Nord. També per la sensibilitat i personalitat del llibreter, en Joan Miquel Touron, ha esdevingut lloc de trobada i de xerrades de militants del catalanisme. La Llibreria és un dels espais identificats a Perpinyà on la gent sap que, a més d'anar a buscar llibres, pot anar a parlar en català. La seua importància supera el paper de difusió de l'escrit català ja que la seua existència fa possible la materialització d'un punt de socialització de la llengua en un context de marginació de l'ús. Foto MAP.

És significatiu que la Llibreria Catalana, d'en Joan Miquel Touron i de la Mijó Gomez,¹ vengui cada any centenars de diccionaris, manuals i mètodes d'aprenentatge de la llengua. El gènere més sol·licitat són els assajos en francès o català que tracten la història o la identitat del país. Des de l'edifici noble renovat del carrer de la Fusteria on s'ha instal·lat, la Casa de la Generalitat², ha creat el

¹ La **Llibreria Catalana** existeix des del 1981 com a eina militant del Grup Cultural de Joventut Catalana sota la forma d'un Llibre-bus batejat Catalunya llibres i amb un animador. El 1982, un local és obert al sgon pis del Centre Cultural Català al carrer Sant Mateu i el 1983 se trasllada a un entresol de la plaça dels Peluts. El 1986 canvia d'adreça instal·lant-se a la plaça Joan Payrà, al local de l'antiga Librairie de Catalogne i esdevé una empresa comercial. En l'actualitat la Llibreria Catalana distribueix la producció catalana a les llibreries de tot l'Estat francès a més de Catalunya Nord, assegura una venda per correspondència regular.

² Decidida pel president Pujol, que ha rebut un nou impuls d'ERC, després del canvi de govern català.

2005 un Servei de la llengua catalana¹. Enric Pujol², en va comentar a la Universitat Catalana d'Estiu del 2004, l'èxit de freqüentació, de sol·licituds i d'interès que desperta l'entitat a prop d'un ampli ventall de nord-catalans. Indica que existeix avui dia a Catalunya Nord una veritable esperança, una mena de fe en la màxima institució catalana del sud, que en els esperits gaudeix de força prestigi. Amb un primer any de funcionament, la Casa de la Generalitat va comptabilitzar milers de visites³. A l'entorn de presentacions, conferències, cursos, reunions de treball i trobades realitzades amb les institucions, associacions, personalitats tant del nord com del sud de la ratlla.

1.23 i 1.24 - La Casa dels Països Catalans, seu de l'IFCT a la Universitat de Perpinyà i de moltes altres entitats relacionades amb la difusió de la llengua catalana, la formació i la recerca, tal com figura al rètol de l'entrada (adreta). Fotos ABF.

Els **Estudis Catalans** a la Universitat de Perpinyà, constituïts en departament autònom el 1982 i sol departament del seu ram a tot França, ha anat consolidant al seu entorn l'ensenyament del català, tant en l'àmbit universitari com en l'educació secundària i primària⁴. Se fa particularment gràcies

¹ El responsable del qual és l'escriptor Joan-Lluís Lluís.

² **Enric Pujol** va ser director de la Casa de la Generalitat a Perpinyà abans de l'actual director Jordi Fernández Cuadrench i després de la primera directora Marisa Olivé.

³ Segons ens va indicar Joan-Lluís Lluís.

⁴ **L'ensenyament universitari** del català és esmentat aquí perquè constitueix un dels puntals de l'expressió i de la presència de la catalanitat en la societat de Catalunya Nord. Al capítol que tracta de l'ensenyament, la seua situació actual i perspectiva històrica són desenvolupades amb precisió.

a la militància continuada¹ a favor de la creació dels concursos de professor de català (CAPES el 1992), de mestre bilingüe (CRPE especial el 2002) i a la preparació i formació dels estudiants. Cada any són uns 150 els estudiants matriculats en català. Professors i professores com Joan Becat (director fins el 2009), Martina Camiade, Àlicia Marcet Juncosa, Pere Verdaguer, Miquela Valls, Jordi Costa, Ramon Sala, Domènec Bernardó van contribuir a imposar la necessitat de tals Estudis i han sabut infondre respecte, cultura i competència a noves generacions. Més recentment, nous ensenyants s'han integrat a l'IFCT, Cristina Badosa, Martina Berthelot, Joan Peytaví Deixona, Miriam Almarcha París. A més de desenes de joves que s'han dedicat a l'ensenyament del català, els Estudis Catalans participa al reciclatge i formació contínua de públics específics que demanen classes de català². A partir del 1998³, els Estudis Catalans passen per una fase de creixement amb el projecte d'extensió dels seus locals, la Casa de Catalunya i dels Països Catalans, l'increment de relacions amb les universitats del sud, entre les quals hi ha l'acolliment cada any d'estudiants sud-catalans, valencians, mallorquins amb el programa Erasmus, la posada en marxa d'un diploma de traductor-intèrpret integrat, conjuntament amb la Universitat Autònoma de Barcelona.

Cançó i literatura

Els camps de la literatura i de la cançó formen part dels signes ben vius de la presència de la cultura i de la identitat catalana. S'ha de constatar que Catalunya Nord, des del temps de la creació de la Nova Cançó amb el Grup Guillem de Cabestany, els anys 1970, sempre han anat apareixent noms de cantants i grups, alguns de més constants, altres que fan aparicions més episòdiques. Un cert nombre de veus s'han atudat, per la desaparició del

¹ Mitjançant **associacions** com l'APLEC, l'ACE o Amics dels Estudis Catalans.

² Professionals del periodisme o del turisme, administracions com el municipi de Perpinyà o la prefectura, personal hospitalari...

³ Després de la presentació del dossier de la **Casa dels Països Catalans** i la seua aprovació el 2000, les obres d'ampliació de l'edifici actual van ser realitzades en 2007 i 2008. La Casa dels Països Catalans com a seu de l'IFCT és inaugurada el 23 d'octubre de 2008. Anteriorment, però, els locals de la seu dels Estudis Catalans havien passat per diferents etapes d'ampliació progressiva, a partir d'un primer edifici d'aula única, el P1.

cantant¹ o per falta de continuïtat en l'actuació. De tota manera se poden comptabilitzar més de 25 noms d'artistes o grups, el que per un país petit com Catalunya Nord representa ja una performança. El qui domina el conjunt pel que fa a èxit, vendes, produccions de discos i espectacles és incontestablement en Jordi Barre. Altres dels més actius a hores d'ara són els també cantants Albert Bueno, Pere Figueres, els grups Blues de Picolat, Crescendo.

1.25 i 1.26 - La Casa de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà, situada a la cantonada del carrer de la Fusteria i del carrer dels Sabaters constitueix una etapa important en l'establiment de relacions seguides i normalitzades entre institucions de territoris fronterers. A més del que representa de voluntat del govern català de donar suport a Catalunya Nord en els seus diversos àmbits, tan culturals com lingüístics però també econòmics. Al si de la Casa, Joan-Lluís Lluís s'ha encarregat de muntar el Servei de difusió de la llengua catalana que actua amb partenaris institucionals o associatius. Fotos MAP.

Pel que fa a **literatura**, la segona meitat del segle XX va resultar ser un període més aviat fast. De tot primer cal recordar que l'escrit a Catalunya Nord s'inscriu en la història mil·lenària del conjunt de les terres catalanes : ho il·lustra prou bé el treball de Pep Vila i Enric Prat, *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*¹. Després que la gran figura de la poesia rossellonesa, Josep Sebastià Pons, expressés, els anys 1950, en un ambient pessimista, que

¹ És el cas del molt popular **Joan-Pau Giné**, mort en un accident d'auto el 1993.

ell seria l'últim i que s'acabaria la vena de l'expressió literària rossellonesa en català, molt discretament se van començar a fer conèixer tot de noms i plomes, gent madura i gent més jove. Des de Pere Verdaguer², i la seua sèrie de novel·les de ciència ficció ambientades en la societat catalana, fins a més recents novel·listes, Joan-Daniel Bezsonoff³ i Joan-Lluís Lluís⁴. És cert que el gènere conreat, la novel·la o els relats més curts en prosa, en lloc de la poesia o el teatre, han canviat, com també ha canviat la llengua que fan servir: els escriptors rossellonesos empenen un català més estandarditzat, menys rossellonitzant. Els lectors d'una societat que ha renunciat a la transmissió del seu dialecte i els temps moderns mundialitzats han relegat als arxius històrics els modes de funcionament i les expressions de la cultura, del llenguatge, de les representacions tradicionals. En aquest aspecte la literatura nord-catalana, no s'escapa pas de les evolucions generals de la societat. Els escriptors més joves no són una espècie rara, sinó que reflexen el seus congèneres que tenen el català com a llengua minoritària i al mateix temps en curs de reapropiació i reaprenentatge.

¹ Vila Pep, Prat Enric, *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*, Trabucaire, Perpinyà, 2002, 669 p.

² **Pere Verdaguer i Juanola**, nascut a Banyoles, el 9 d'abril de 1929, és un dels autors més prolífics de Catalunya nord amb els seus treballs sobre dialectologia rossellonesa i literatura rossellonesa. Va arribar a la Catalunya del Nord el 1939. Feu els seus estudis a Perpinyà i després a Montpeller. Fou professor d'institut abans d'ingressar a la Universitat de Perpinyà on va ser professor de llengua i literatura catalanes fins que es jubilà el 1994. També ha escrit assaigs sobre la Catalunya del Nord i d'altres generals. Fou fundador del Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (1960). A més se'l coneix com a escriptor (novel·les de ciència-ficció i llibres de contes, de prosa poètica, de teatre i articles de premsa a *l'Indépendant*). Rebé la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (1983) i després el premi Carles Rahola d'assajos el 1992.

³ **Joan-Daniel Bezsonoff i Montalat** (Perpinyà, 1963) és un novel·lista en llengua catalana. Col·labora regularment a *El Periódico* així com a les revistes *El Temps* i *L'Avenç*. Ha obtingut diversos premis literaris. El 2001 Premi Òmnium Catalunya Nord (actual Premi Ramon Juncosa) amb *Les dones de paper*; el 2003: Premi Just-Modest Casero amb *La guerra dels cornuts*; el 2004: Premi Méditerranée Roussillon amb *La guerra dels cornuts*; el 2005: Premi Salambó; Premi Joan Crexells, Premi Maria-Angels Anglada amb *Les amnésies de Déu*. En total és autor de més d'una desena de llibres. És professor de català al Liceu Clos Banet de Perpinyà.

⁴ **Joan-Lluís Lluís** (Perpinyà, 1963) és un escriptor nord-català que figura entre els creadors més innovadors de la seva generació. És també un militant de la llengua catalana. Ha estat periodista d'*El Punt* i des del 2005 dirigeix el Servei de Difusió de la Llengua Catalana de la Casa de la Generalitat a Perpinyà. És autor de més d'una desena d'obres.

Ara bé, les publicacions i sobretot les vendes de llibres en català queden a nivells molt modestos¹, d'alguns centenars d'exemplars, la qual cosa encaixa amb la reculada de coneixement de la llengua catalana associada a l'analfabetisme dels nord-catalans en la seua llengua, conseqüència de l'escola francesa. Però tot i aquest horitzó complicat, no és pas menys cert que continua existint una producció literària de bon nivell que sembla haver superat el seu període de joventut i poesia, entrant des del final del segle XX i en aquest principi de XXI en una etapa de més maduresa i modernitat, amb la multiplicació de relats novel·lístics, i temes i rerefons contemporanis. Pocs gèneres no han estat conreats pels escriptors nord-catalans, que fins i tot, per alguns –anònims o no–, s'han assajat al relat eròtic¹.

La qualitat literària de les lletres catalanes del nord la poden corroborar les decoracions i els premis aconseguits al sud i al nord : premi Sant Jordi a Jordi Carbonell, premi Lluís Creixell de l'Ateneu Barcelonès a Joan-Lluís Lluís, premi *Méditerranée Roussillon* 2005 del Centre Méditerranéen de Littérature de Perpinyà i Creu de Sant Jordi a Renada-Laura Portet, premi Just Manuel Casero 2003 i premi *Méditerranée Roussillon* 2004 de Joan-Daniel Bezsonoff, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes a Jordi Pere Cerdà, premi Vicent Andrés Estellés, per un recull de poema en prosa –*La seda d'un so*, 3i4– a Patrick Gifreu. Al mateix temps que l'èxit literari, els guardons mostren que els escriptors de Catalunya Nord, estan més relacionats al mercat catalanòfon i la societat del sud de la ratlla. Joan-Lluís Lluís ho té clar i assumit, explicant que és normal per un escriptor de recercar i assolir l'èxit a Barcelona, la capital del país, que concentra les elites, els mitjans de comunicació nacionals i que és l'indret culturalment i lingüísticament més normalitzat. De seguit que en tenen la

¹ La **venda habitual de novel·les** en català a Catalunya Nord se situa entorn dels 150 a 200 exemplars, segons ens indica un llibreter de Perpinyà. En conjunt un dels autors contemporanis nord-català ens parla d'unes 500 vendes a tot el mercat català. Una editorial catalana de Perpinyà confirma que els llibres de més èxit arriben als 300 o 400 exemplars. Alguns llibres tenen difusions i vendes més exitoses que arriben amb diverses reedicions a uns 7.000 exemplars (Joan-Lluís Lluís, *El dia de l'ós*). Com a element de comparació, les novel·les locals editades en francès se venen a uns 500 exemplars, segons les estimacions del mateix llibreter perpinyanès i fonts editorials. Els diccionaris catalans tenen tirades i vendes molt més importants (com ara els diccionaris de Pere Verdaguer i de Pasqual Tirach). El llibre recent de més difusió és el *Dico d'aquí*, de Gerard Jacquet que ja va exhaurir una edició de 10.000 exemplars i manté un ritme de vendes d'uns 2.000 exemplars cada sis mesos.

possibilitat, molts escriptors de Perpinyà es fan publicar per editorials sud-catalanes : la Magrana, Empúries, Rúbrica Editorial, Columna. No cal perdre de vista que el mercat potencial de Catalunya Nord són 400.000 habitants, contra uns 12 milions per la resta dels Països Catalans. Una altra mostra de la salut del món literari en català la dona la celebració cada any a Perpinyà de la Nit de Sant Jordi, organitzada per l'Òmnium Cultural Catalunya Nord des del 1988, amb el suport del seu homòleg del sud, de la Generalitat de Catalunya i de les màximes institucions de Catalunya Nord. El sopar literari és l'ocasió d'incentivar el treball d'escriptura premiant els millors treballs : premi Joves Escriptors (nivells primari i secundari), premi Francesc Català de poesia, premi de Narració per a infants, premi de Periodisme *El Temps*, entre altres.

Una darrera menció relacionada amb l'escrit català, la cal fer per remarcar que dels treballs, assajos i llibres no literaris publicats per catalans del nord ho són cada cop més en català, o amb dues versions o edicions, la francesa i la catalana. Ramon Sala i Jean-Paul Carcanade publicaven el 1990 *L'afer Xaupí. Llibertins i devots a Sant Llorenç de Cerdans*, en les dues llengües². L'Àlícia Marcet amb la seua *Histoire de Perpignan / Història de Perpinyà, la fidelíssima*.³ En Joan Peytaví Deixona va publicar *La família nord-catalana : matrimonis i patrimonis* el 1996⁴, i va redactar en català la seua tesi de doctorat. Al llibre *La ciutat i els poders*,⁵ els capítols redactats per Jordi Costa i Joan Peytaví ho són en català. Josep Ribas va tenir a cor d'editar una versió catalana del *Canigó. Història i mite*⁶, o encara entre altres produccions, un llibre de Michelle Ros *Passejada per Perpinyà a través dels carrers, a través del temps (1906-1930)*⁷,

¹ Joan-Lluís Lluís, *Cirera*, La Magrana, Barcelona, 1997 ; Gentil Ropidera, *L'Úrsula contra rellotge*, Trabucaire, Perpinyà, 2001, Emili Xatard, *Perpinyhard*, Trabucaire, Perpinyà, 1995.

² SALA Ramon, CARCANADE Jean-Paul, *L'afer Xaupí : llibertins i devots a Sant Llorenç de Cerdans (1730-1745)*, Trabucaire, Perpinyà, 1990.

³ MARCET Àlícia, *Breu història de les terres catalanes del nord*, Trabucaire, Perpinyà, 1988, 190 p.

⁴ PEYTAVÍ DEIXONA Joan, *La família nord-catalana. Matrimonis i patrimonis (segles XVI-XVIII)*, Editorial del Trabucaire, Perpinyà, 1996, 187 p.

⁵ ASSIER-ANDRIEU, SALA Raymond (dir.), *La ciutat i els poders / La ville et les pouvoirs*, PUP-Artemis-ICRECS, Perpinyà, 2000, 678 p.

⁶ Ribas Josep, *Canigó (El). Història i mite*, Eumo, Vic, 1996.

⁷ Déchelle Guy, Ros Michelle, *Passejada per Perpinyà a través dels carrers, a través del temps (1906-1930)*, Perpinyà, Presses Littéraires, 2004.

acompanya les fotografies velles del text en les dues llengües, com ja ho feia el llibre de Robert Marty i Pere Manzanares, *L'USAP, fiers d'être Catalans! / La força del rugbi català*¹ o les moltes obres culinàries de l'Eliana Comelade. La tendència és indicadora, a la vegada de la capacitat sempre més gran dels autors a dominar la llengua escrita, de la voluntat estesa de produir o traduir en la llengua del país com a prova de lleialtat i determinació a fer-la viure, i també de la preocupació per abastar els catalanòfons del sud de la ratlla, raonant amb una certa normalitat en termes de Països Catalans.

El **teatre**, entre expressió literària i espectacle, manifestació popular, se comptabilitza igualment en aquest apartat. El Grup Fontfreda a Ceret, actua regularment en català, des del 1973, recuperant peces ja un poc antigues però sempre exitoses. Creacions més recents, encara que poques, venen a portar la prova d'una creació viva. Fontfreda és a l'origen de la Trobada de teatre català de Ceret, des del 2002. L'altre grup teatral amateur creat el 1971, Ultrera, de Sureda, actua amb un repertori d'una vintena de peces, en major part obra de Jaume Llong. Una actora nord-catalana professional, Danielle Català, va tornar unes setmanes a Perpinyà, el febrer 2005, per un espectacle propi : «Sóc català, et puis voilà...». Se defineix com a cerdana, francesa i catalana, va produir poesia, cançons, comentaris «sobre Catalunya i el poble català», sentint la necessitat d'expressar-se sobre la qüestió de la identitat catalana.

USAP i la catalanització via el rugbi

L'esport que materialitzava un enfrontament o almenys una pugna entre persones, ciutats i pobles², se sap que alimenta les passions, exacerba els sentiments tribals i fomenta actuacions instintives i arramadades. Per aqueixes característiques, les actuacions esportives permeten de revelar comportaments identitaris, d'evidenciar sentiments i solidaritats, invisibles en altres circumstàncies.

¹ Marty Robert, Manzanares Pere, *USAP, fiers d'être Catalans! (L') / La força del rugbi català*, Thassàlia, Barcelona, 1999).

² Els jocs olímpics de la Grècia antiga, les justes cavalleresques medievals, les competicions més actuals.

Tractant-se de catalanitat i de personalitat de Catalunya Nord, no se pot obviar el fenomen rugbístic i el fervor generat pel club de Perpinyà, l'USAP. Com a tot el migdia de França, els catalans s'apassionen per aquest esport, popular des del començament del segle XX. Tots els vilatges tenen al menys un equip, un terreny equipat amb els pals verticals, totes les edats tenen seleccions, sigui de rugbi a XV, sigui de rugbi a XIII¹. És lògic doncs que entorn dels tornejos i competicions contra clubs d'altres regions, apareixi entre els supòrters un cert patriotisme esportiu. Però on el fenomen supera totes les previsions és quan l'afició coincideix, no pas amb els seguidors més o menys nombrosos del club, sinó amb la major part de la població de Catalunya Nord, incloent institucions, homes polítics i actors del món empresarial. El suport a l'USAP, el club estrella, s'expressa amb la forma de la fervor patriòtica de tot un poble : himnes, colors del país, mobilització general en forma d'unió sagrada.

L'esport i el rugbi en particular festejava amb la personalitat catalana, aspecte ja esmentat en el primer capítol d'aquest treball, però els anys 1990, el nom d'USAP i les reeixides esportives del club de Perpinyà van fer aparèixer una dimensió desconeguda d'expressió d'una lleialtat identitària entre la població de Catalunya Nord. És possible que els habitants d'origen i nous arribats s'hagin dotat d'un instrument de projecció exterior, d'un mitjà de reivindicar públicament i de viure per fi obertament, i sense vergonya, la seua voluntat i menester vital i profund de catalanitat. Els seguidors i habitants de Catalunya Nord van deixar sortir encara més fàcilment la seua «ràbia catalanista» quan l'equip al qual s'enfrontava l'USAP el 1998 en final era el de París, el Stade Français, símbol d'una França del nord associada en les mentalitats nord-catalanes a l'estranger i al qui des de l'autoritat del poder i la prepotència sempre dóna lliçons.

L'USAP, més enllà del pas a la professionalització d'una activitat esportiva només *amateur* encara fa deu anys, és molt més que un club. Correspon a una veritable selecció nacional de Catalunya Nord : banderes catalanes exclusivament², himne nacional que sona a l'estadi, ús de l'Estaca de Lluís Llach

¹ La primera versió essent la més estesa.

² Els colors del club –blau cel i blanc– mai s'han arborat d'una altra manera que a les samarretes i calces curtes dels jogaires.

pels mateixos jogaires i el públic, mobilització general de tota la societat a darrere del club.

1.27 i 1.28 - A la final del campionat de França de rugbi a XV, joves seleccionats per diferents clubs de Catalunya Nord fan la volta de l'Stade de França abans que comencés el partit arborant els colors catalans sigui amb una llarga senyera, sigui amb unes banderes estel·lades independentistes com se'n solen veure a les graderies durant els partits de l'USAP, sigui amb la senyera tradicional. Eren uns entre els 30.000 aficionats que s'havien desplaçat a París. L'adhesió i suport a l'USAP superen de molt el simple fenomen esportiu. A la vitrina d'un cafè del molí de Vent, senyals de suport a l'USAP com se'n veuen a tot arreu de Perpinyà i Catalunya Nord. Fotos C. Grau, ABF.

S'ha escrit, publicat, debatut molt sobre el fenomen USAP, i en particular ha estat subratllada, demostrada i explicitada la relació entre l'expressió de la catalanitat del país i el vector potent que representa el club –i a més que té èxit– per l'afirmació simbòlica de la identitat de la comunitat catalana i ensem de cada individu. El treball de Robert Marty i Pere Manzanares, *L'USAP, fiers d'être Catalans! / La força del rugbi català*¹ ho ha sintetitzat amb nitidesa. La irresistible ascensió de l'USAP ha permès l'expressió de la societat nord-catalana en el terreny de la seua identitat, i al mateix temps, l'USAP com a eina dinàmica que actua sobre la societat, obra a la catalanització d'habitants vinguts de fora del territori i contribueix a cohesionar la societat nord-catalana i a impulsar i normalitzar-hi el fet, la llengua catalana. Recordem que a través dels partits, dels desplaçaments a l'exterior, dels reportatges en els mitjans de comunicació una gran quantitat de gent declara i defensa una catalanitat que **no** era seua o a la qual li era molt difícil d'accedir.

¹ Idem MARTY Robert, MANZANARES Pere, *USAP, fiers...*

De fet la participació a partits esportius, fent onejar banderes i cantant unes cançons en català per part de gent descatalanitzada o vinguda de fora de Catalunya Nord funciona com a mecanisme d'identificació a la comunitat catalana, al territori. De manera més fàcil que d'aprendre la llengua o de practicar-la a diari, mostrar i fer ostentació del seu suport al club «nacional» vol ser i és viscut com una prova de lleialtat identitària. Cal doncs veure en aquest moviment de milers de persones que combreguen amb la catalanitat de l'USAP, unes ganes immenses de sentir-se, d'esdevenir, de retrobar-se catalana. L'estadi, els directius del club, joguen el joc d'una certa lleialtat a la llengua. És una actitud molt meritòria i prou excepcional encara a Catalunya Nord que una gran empresa, una entitat de la dimensió de l'USAP decideixi de sistematitzar la seua comunicació en les dues llengües. Tot l'estadi és retolat en francès i català. Els anuncis a la megafonia fan servir el català, el web del club té entrada i versió en català, i en col·laboració amb l'Institut Font Nova de la Vila de Perpinyà, s'ha editat un lèxic del rugbi francès-català, difòs a 20.000 exemplars. El fenomen USAP, des de finals dels anys 1990, ha fet més i més ràpidament pel sentiment d'expressió i divulgació de la identitat catalana que trenta anys d'esforços militants del moviment catalanista. També ha sabut recollir els fruits de les llavors escampades amb tossuderia i perseverança.

L'episodi de la final contra París, contada amb mil anècdotes en el llibre de Marty i Manzanares és l'ocasió ideal de copsar un tall d'ànima nord-catalana. L'entrenador del moment, Alà Teixidor, hi comentava que «*el nostre orgull s'ha trobat reforçat sota les senyeres de sang i or i les cançons catalanes*» i que veia l'USAP com «*un vector capaç d'aplegar catalans del sud i catalans del nord (...) per tal d'ésser els ambaixadors d'un poble orgullós de ser català*».¹ Els autors mateixos analitzaven el que tot França qualificava de dinàmica excepcional com «*una història banal entre seguidors (40.000 persones, 11 TGV, 150 autocars... van viatjar cap a París) i un equip, transcendit en fenomen social d'una identitat en busca de reconeixement*»¹. A l'espera de la final, a tots els carrers, els immobles de Perpinyà, i també a tots els pobles de Catalunya Nord, als vehicles, onejaven banderes catalanes. Poques regions de l'estat tenen entre les mans de

¹ Idem MARTY Robert, MANZANARES Pere, *USAP, fiers...*

la població tants metres quadrats de la bandera pròpia. Se va veure la dimensió «nacional» i transcendent de l'esdeveniment en el fet que ni la desfeta no va alterar l'expressió identitària : els jogaires-herois van ser agraïts pels milers de catalans aplegats per rebre'ls a la tornada de París : havien fet possible l'emoció, l'aventura, el plaer i la manifestació d'un sentiment col·lectiu de realització en acord amb la identitat profunda viscuda per cada català. L'endemà de la derrota, Radio France a París va expressar la seua disconformitat i no va voler realitzar cap reportatge del que se vivia a Perpinyà perquè «necessitava mostres de tristesa i decepció» mentre que els catalans celebraven amb gran festa els herois.

El 2009 finalment, la temporada esportiva se va concloure per la victòria del club català a la final del campionat de França². Feia 54 anys que l'USAP no tornava a Perpinyà el *planxot*,³ trofeu del campió. Si les celebracions de la victòria van ser a l'alçada de l'esdeveniment⁴, no se va pas notar gaire diferència d'actitud de la població i dels supòrters⁵ respecte als anys anteriors en què l'equip havia arribat a la fase final però sense guanyar. En, canvi la novetat va ser la reacció de la premsa esportiva i dels mitjans de comunicació francesos. Els mèdies que solen ignorar l'equip català o a considerar-lo sempre com a outsider, van destacar-ne la victòria amb un allau de comentaris que associaven estretament i sistemàticament l'èxit amb la identitat catalana del club i de la regió. Fins i tot diaris parisencs com *Midi Olympique* i *l'Équipe* van fer servir expressions en català en els seus titulars, inclús a portada.⁶

¹ *Idem* MARTY Robert, MANZANARES Pere, *USAP, fiers...*

² L'USAP va guanyar Clarmont-Farand per 22 a 13, el dia 6 de juny a l'Stade de France.

³ El *planxot* és el nom popular que se dona a Catalunya Nord a l'escut de Brennus que s'emporta el campió.

⁴ Unes 20.000 persones van celebrar la victòria entorn del Castellet, el dia 7 de juny, en presència dels jogaires, del planxot i de les autoritats de Catalunya Nord. El dia abans, unes 20.000 persones també s'havien reunides al peu de Castellet per mirar el partit en directe a la pantalla gegant que havien instal·lada.

⁵ Excepte la satisfacció de la victòria final, és clar.

⁶ Vegeu en Annex I la llista de titulars dedicats per alguns mitjans de comunicació a la victòria de l'USAP.

1.29 – Diversos mitjans de comunicació francesos van destacar espontàniament la dimensió fortament identitària de la dinàmica de l'USAP i van il·lustrar aquesta característica única en el panorama del rugbi de l'Estat francès amb l'ús del català a les seues columnes, malgrat ser mèdies destinats al públic francès. La relació és talment forta entre l'actuació de l'USAP i la identitat catalana que els anys que el club arriba a la final, se nota una augmentació de la demanda social d'aprenentatge del català als col·legis de Catalunya Nord. El fenomen atestat per diversos professors de català ha estat constatat diverses vegades.

En el número 22 de la revista *CAP Catalogne. Loisirs et escapades en Pays Catalan*,¹ l'editorial de Wilfrid Renoult sintetitza perfectament la dimensió del fenomen molt més que esportiu que generen els clubs estrelles dels catalans. Intitulat «Ferveur catalane» (fervor catalana), l'editorial signat del director de la publicació diu :

¹ **CAP Catalogne. Loisirs et escapades en Pays Catalan**, és un bimestral de Perpinyà, imprès a Granollers. El n° 22 d'agost-setembre de 2009 té 114 pàgines. La portada d'aquest número titulava : « USAP-Barça Champions ! » A l'interior l'article de 16 pàgines té com a títol i entradetes : « Le génie sportif catalan. L'USAP et le Barça : la Catalogne qui gagne ! Un triplé pour les 'Blau i grana' (Campionat de lliga, Copa del Rei et coupe d'Europa). Le titre national pour les rugbymen de l'USAP. Jamais le peuple catalan n'a été invité à pareilles fêtes ! ».

« Jamais comme ça, jamais comme pour cette finale historique de l'USAP ! Le peuple sang et or a déferlé sur la capitale bleu blanc rouge. Comme un pied de nez au centralisme et au parisianisme... La ferveur catalane a jailli, par vagues de bonheur, gorgée d'honneur. Incontrôlable, inébranlable, inépuisable. Oui, il s'est passé quelque chose en terre roussillonnaise. Quelque chose qui touche au cœur, aux racines, à l'identité profonde. Une victoire sportive et c'est tout un peuple qui s'embrase. Sur les banderoles des supporters, les devises disent l'appartenance à une même terre : «Tots catalans» ou encore «Mès qu'un club, una identitat (sic)». Ce péplum rouge et jaune a crevé l'écran et ébloui la France entière. Ils n'étaient pourtant pas tous catalan de souche, ne parlent pas forcément la langue de Ramon Llull. Mais ils ont ressenti en eux la fierté catalane. Soudés autour d'une cause commune, ils ont choisi le rugby comme porte d'entrée à la «catalanité», à cette identité sans papiers dépourvue d'existence légale, de caractère officiel. Parce que la «catalanité», c'est justement ça : une valeur abstraite, une adhésion de cœur, un sentiment en libre accès ouvert «au grand large». À travers ce débordement de ferveur, la réalité sociale catalane a montré une fois de plus son pouvoir d'intégration et sa puissance de partage. On a coutume de dire que l'individu catalan, exemplaire en Europe, est «aquell qui ho vol ser» (celui qui souhaite l'être). Alors, soyez des nôtres ! Benvinguts i cap a Catalunya ! »

El club actua en osmosi amb la societat nord-catalana, en cristal·litza les emocions i en materialitza els anhels. A l'editorial de *Cap Catalogne*, se troben totes les dimensions del funcionament de la identitat catalana : sentiment de poble, anti-centralisme, felicitat, expressió d'un alliberament psicològic, llengua, orgull identitari, obertura als forasters, capacitat d'integració, lliure adhesió a un projecte d'una comunitat sense legalitat.

1.30, 1.31 i 1.32 - L'estadi Aimé Giral de Perpinyà on l'USAP va ser entre les primeres societats importants a normalitzar l'ús de la llengua en la senyalètica i la comunicació. Amb el recurs sistematitzat al català aconsegueix acostumar els milers de supòrters a la presència d'una llengua fins fa poc temps invisible en l'espai públic, encara que les graderies del terreny siguin un dels llocs on encara se sent a parlar en català. L'adhesió a l'USAP, que és percebut com «molt més que un club», funciona com a mecanisme d'integració a la comunitat catalana i d'expressió de la identitat. En absència de representació esportiva oficial pels catalans funciona, com ho fa també el Barça, com a selecció nacional. Fotos MAP.

Folklore i catalanisme *light*

Un altre món de Catalunya Nord és molt fortament amarat de catalanitat, o en tot cas engalanat de símbols catalans: és tot allò relacionat amb la cultura popular o cultura tradicional, el folklore. Si és innegable que la major part de manifestacions folklòriques afegeixen un toc sang i or a la imatge del

departament, no és menys cert que fan un ús limitadíssim de la llengua catalana, cosa per la qual reben sovint les crítiques de les entitats i militants més compromesos en la pugna constant per la llengua i per una reivindicació nacional. D'aquí el qualificatiu de catalanisme «light».

Ara bé la quantitat, la varietat i el caràcter molt viu de les activitats folklòriques catalanes en fan una vessant no negligible de la personalitat cultural del país : fonents de sardana, cobles, esbarts dansaires, ballets, tallers de cuina, associacions i centres culturals catalans, espectacles diversos i variats, vestimenta tradicional i folklòrica, gastronomia, cantants d'havaneres, representacions de pessebres vivents... Uns quants exemple donen la idea de la riquesa i volum important d'aquests àmbits d'actuació, sense que se pugui aquí produir una relació completa de la infinitat d'aqueixes manifestacions. Entre les fotos preferides de la premsa local per les ressenyes de la vida dels pobles, surten freqüentment els infants, o fins i tot adults, vestits –disfressats diuen els crítics– de catalans, amb cofes, barretines, gec de vellut, vigatanes, mitges, faixes, falces vermelles, mantellines negres i camises blanques. El menjar habitual, mitificat o més real, se fa servir freqüentment de bandera d'identitat i catalanitat, arborant un cert xovinisme alimentari : boles de picolat, anxoves de Cotlliure, pebrot escalivat, xamfaina, l'ollada nacional, les bunyetes, les cargolades, la xarcuteria (botifarra, botifarró, socissot, fuet, llangonissa o socissa...), allioli, costelló i carn a la brasa, coques, arrossada, braç de gitano... Tot correspon a una dieta mediterrània més general però que la gent reivindica orgullosament com a prova d'existència, tret distintiu i qualitat del poble català.

El grup **Joventut** de Perpinyà, que reproduceix balls i danses tradicionals i elabora coreografies noves celebra enguany els 50 anys d'existència, cosa per la qual el batlle, Joan Pau Alduy ha condecorat el seu creador i encara avui dia dirigent, Enric Balalud amb la Medalla de la Vila. Amb el més sovint el nom de l'entitat en català, aquestes estructures, tanmateix, fan servir poc la llengua i les seues actuacions –música, balls– no propicien la demostració del seu ús, més enllà de la lletra de les cançons interpretades en català. Els Cantaires de la Fossella, el grup Cantarelles, la coral Bompàs Canta, la coral Taltahull o els Cantaires Catalans són unes altres de les entitats més actives. El mateix per les

colles geganteres, manifestacions culturals i catalanes relativament noves a Catalunya Nord, inspirades i en contacte amb les entitats geganteres de Catalunya Sud que fan de model.¹

En el mateix ram hauríem de classificar tots els comitès de **Focs de Sant Joan** que actuen molt sovint en francès. De fet, com bona part d'entitats culturals, mig pretexten que la major part de la societat no sap català per emprar el francès per tal de fer-se entendre de tots. Val a dir que els mateixos protagonistes no en saben gaire o fan servir la llengua catalana molt puntualment i els resulta complicat, els crea malestar, d'utilitzar-la normalment, tot i que els continguts culturals i els discursos declaratius demostrin una absoluta lleialtat a la identitat, al país i fins i tot de vegades a la llengua catalana, per llengua francesa interposada. Cal remarcar, però, una tendència a gosar fer servir més freqüentment el català en el transcurs de les actuacions. És el cas per exemple de la Festa Major de Perpinyà, quan davant dels milers de persones aplegades al peu del Castellet, a l'espera de l'arribada dels Focs de la Sant Joan regenerats a la pica del Canigó i que retornen la vigília de Sant Joan per encendre les fogueres, el Comitè dels Focs fa tota l'animació i els comentaris de la festa en català, sense traducció. No fan cas dels pocs assistents que baix de l'escenari remuguen amb un accent «punxegut», és a dir «parisenc»², que «*mais qu'est-ce qu'ils disent ?*», «*quand est-ce qu'ils vont parler en français?*» (però què diuen? o quan és que parlaran francès?). Amb l'entitat Flama dels Països Catalans, el foc del Canigó se transporta en comboi automòbil i a peu als pobles del sud per encendre les fogueres. Marcel Mateu, el president de l'entitat recorda que el 1967 la Flama havia estat acollida a Barcelona, però que a la vista de tanta catalanitat, les autoritats franquistes prohibeixen l'acte i obliguen a un relleu clandestí pel Coll d'Ares al Vallespir.

¹ De fet en molts àmbits, i això des de fa decennis si ens fixem amb la **sardana** per exemple que s'ha anat desenvolupant tot al llarg del segle XX, moltes activitats culturals tenen com a referència manifestacions que vénen de Catalunya Sud. De manera més o menys conscient la societat nordcatalana mira cap a la resta dels Països Catalans per trobar o retrobar unes expressions culturals comunes o tradicionals. Que sigui mitificada o no, la cultura «comuna» manllevada tal qual o adaptada al context nordcatalà funciona i es desenvolupa a banda i banda de la frontera. Com si la societat no hagués parat mai de tenir referents idèntics o ganes de viure uns mateixos models d'expressió identitària.

² «Punxegut» o «parisenc» és sinònim de francès estàndard per un habitant de Catalunya Nord o del sud de l'estat, és a dir identificat com d'algun estranger del nord de la Loire.

Una menció especial s'ha de fer per al món casteller¹ i per la **sardana**. De fet haurien de ser dues mencions diferenciades. Pel que fa a la sardana primer que arriba a Catalunya Nord des de l'Empordà, ha conegut un èxit popular immens des del segle XIX. A hores d'ara, els fonents sardanistes nord-catalans són uns 70, reunits al si de la Federació Sardanista del Rosselló², i les diverses cobles, amb renovació i integració de joves, i un desenvolupament del departament de música i instruments tradicionals del conservatori de Perpinyà. Els catalans del nord, la gent en general, no classifiquen pas la sardana entre el folklore³ sinó que assumeix aqueixa activitat com a part viva de la cultura i la identitat. En un dels recents aplecs sardanistes⁴ la premsa recull els comentaris d'un «gavatx de Montpeller» entre els 300 participants que ve «a cercar en la sardana convivialitat» i no creu que s'hagi de «classificar en el registre del folklore, perquè és una música ben viva i en constant evolució, amb compositors contemporanis»¹. La gent percep la sardana com un element en vida i no solament una representació, s'ho viu com cosa seua. Acaba tenint un aspecte divertit i característic de l'esperit de comunitat catalana que molta gent balla i considera un repte i un orgull. És quasibé un deure per tots els «bons catalans» de saber-la ballar.

També, a la manera del fenomen USAP, actua de mecanisme integrador dels estrangers en la identitat catalana, per ser una via, més fàcil, més simple i menys psicològicament complicada que l'aprenentatge i ús de la llengua, per a demostrar la seua voluntat de catalanitat. L'adscripció de les activitats sardanistes al camp de les activitats folklòriques en relació forta amb poblacions no catalanoparlants, i amb dirigents que no coincideixen amb la militància més lingüística de la catalanitat, fan que el sardanisme quedi sotmès a crítiques de catalanisme «light». Resta tanmateix que una manifestació cultural pròpiament catalana –mitificada segurament però no pas per això menys real–, identificada a

¹ L'activitat dels **castells** és recent a Catalunya Nord.

² Creada el 1976.

³ Sempre un xic menystingut i considerat antiquat i obsolet.

⁴ Diada dels Joglars a Argelers, a principis de maig 2005, per exemple.

la identitat, és assumida i reivindicada com a marcador de la diferència amb el país i els habitants del nord de Salses.

L'altre menció particular toca als **castellers**. Són dues les colles castelleres a Catalunya Nord : la més antiga i primera, els Castellers del Riberal², i la més jove, els Angelets del Vallespir³. Les dues se mereixen menció especial en el món de la cultura popular, i no del folklore. En pocs anys estan demostrant que unes entitats de lleures poden actuar, a Catalunya Nord, totalment i exclusivament en català, amb tots els seus membres i en totes les seues activitats i comunicacions. La primera colla, amb seu al Rosselló, a Bao, és el tronc d'una associació que ha desenvolupat en molts anys moltes activitats : cursos de català, grallers, tambors, bruixes, diables pel correfoc, trabucaires, rifa... Fan mostra d'un dinamisme formidable, fent de model, de dinamitzador i de motor de la recatalanització i d'integració a la identitat del país.

Ens permetem d'incloure en aquest apartat, les manifestacions religioses pròpiament catalanes, que d'una certa manera, participen a l'expressió identitària. La religiositat⁴, en efecte, no se viu pas gens de la mateixa manera que en temps passats quan impregnava la societat en cada i tots moments de la vida. La societat actual és laica, les ments profundament laicitzades i les processons religioses, els ritus, els sagraments han esdevingut, per la major part, mers cerimonials sense fonament ni afecte particular, i que agraden pel que representen de tradició, de manifestació cultural, de lligam socio-institucional.

¹ Article de *l'Indépendant*, 2005.

² Els **Castellers del Riberal** van néixer el 1996 sota l'impuls del seu cap de colla, Hervé Pi ; compten uns 150 membres. Són la primera colla castellera de Catalunya Nord. És basada a Bao i s'inscriu dintre de les moltes activitats catalanes populars promociada per l'associació Aire Nou de Bao (correfoc, teatre, classes de català, tambors i gralles, festival IdentiCat...).

³ La colla de **castellers del Vallespir** que porten el nom d'Angelets del Vallespir és basada a Sant Joan Pla de Corts i va ser fundada el 2001, sota l'impuls del seu cap de colla i professor de català al col·legi de Ceret, Josep Bonet.

⁴ **Religiositat i mentalitat catalanes** en general han estat estudiades i descrites per Ramon Sala : *Le visage de la mort dans les Pyrénées catalanes. Sensibilités et mentalités religieuses en Haut Vallespir (XVIIe, XVIIIe et XIXe siècle)*, Economica, CREC, 1991 i *Dieu, le roi, les hommes. Perpignan et le Roussillon (1580-1830)*, Trabucaire, 1996.

Com a tal doncs, les processons del Dijous Sant i Divendres Sant¹, a l'igual que les poquíssimes misses en català celebrades pel parell de capellans capaços de fer-ho, i els puntuals bateigs, són simbòlics. Per tant reduïts i que cal relativitzar, però importants tanmateix, ni que sigui des del punt de vista de la imatge i d'una voluntat de la població catalana.

Intercanvis i contactes nord-sud

L'últim punt que fa de revelador de la identitat, però sobretot de la voluntat de Catalunya Nord de relacionar la seua existència a un tronc comú de catalanitat, és la multiplicació dels contactes i intercanvis de tota mena entre catalans del nord i catalans del sud de la ratlla fronterera. En molts àmbits sorgeixen iniciatives de presa de contacte, de ganes d'intercanviar, de descobrir o redescobrir, d'agermanar-se, de viure en comú una experiència o una mateixa activitat, al si d'una identitat que declaren ser la mateixa. Un dels darrers exemples efectius d'aqueixa interrelació, l'han propiciat els bombers de Catalunya Nord i de la Generalitat que, en motiu de la Sant Jordi, van trobar-se a Perpinyà. Uns intercanvis que, en altres temps i en altres punts de la línia fronterera francesa prendrien la forma de lligams franco-espanyols, aquí s'inscriuen gairebé sistemàticament en un motllo inter-català, amb tot de referents als Països Catalans o a les dues Catalunya.

Fent un cens de trobades i agermanaments trobaríem, entre els últims realitzats, els ports catalans², els aeromodelistes³, un «viatge cultural» a l'Alguer de gent de Sant Joan Pla de Corts «a la recerca d'història i d'art romànic»⁴, els

¹ «Úniques a França» comenten, i és clar ja que és religiositat pròpiament hispànica, i no hi ha pas cap altre territori català a l'Estat !

² **Saló nàutic de Barcelona** i *Association catalane de ports de plaisance* -Associació catalana de ports d'esplai- i agermanament entre el port d'esplai de Barcelona i el de Sant Cebrià (octubre 2004) : «un agermanament necessari (...) per crear una sinèrgia entre els dos ports, d'encetar eventuais intercanvis entre la Catalunya nord i sud», comentava el batlle de Sant Cebrià. Article de *l'Indépendant*, 2004.

³ 3er *Trophée des deux Catalogne* -**Trofeu de les dues Catalunya**- a Santa Maria la Mar, el maig 2005. Article de *l'Indépendant*.

⁴ Els nord-catalans que van ser rebuts per Carles Sechi de l'Obra Cultural de l'Alguer se van declarar molt satisfets dels «intercanvis cordials». Article de *l'Indépendant*, 2005.

nombrosos intercanvis escolars entre classes nord i sud catalanes¹. Alguns centres escolar han formalitzat llur relació amb un agermanament oficialment reconegut per l'administració acadèmica i la reglamentació francesa². També hi ha la creació de webs com ara el «**Siti internet comú de les cambres de comerç de Perpinyà i Girona a destinació de les empreses**»: www.crearcat.com funciona per «*ajudar els catalans del nord i del sud a crear empreses a l'altre costat del Pirineu*». En el marc d'Interreg III, 6 capítols de col·laboració s'han obert : deixalles, turisme, formació, deixalles industrials, creació d'empreses (en català, francès i espanyol, inclou textos jurídics). El ja antic GPRENC, Grup Pirinenc Excursionista Nord Català, participa o organitza la Trobada Excursionista dels Països Catalans, amb les entitats homòlogues del sud de la ratlla.

Una dimensió específica de les relacions nord-sud la trobem en els puntuals contactes entre institucions de **Catalunya Nord i Mallorca**. En els anys 1990, l'extravagant batlle de Canet¹ havia llançat una relació seguida i projectes comuns amb la vila d'Alcúdia, al nord de Mallorca. O encara l'octubre 2004 la presidenta del Consell Insular de Mallorca, Maria Antònia Munar, venia a presentar al Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà, amb els seus homòlegs del Consell General de Catalunya Nord, la primera convocatòria dels Premis de creació literària Mallorca, acompanyada d'una diada especial mallorquina, d'una programació radiofònica en directe de ràdio amb Ona Mallorca, al mateix Palau Reial, amb tot de convidats del món de la cultura i de la identitat catalana.

El final de juny 2005, uns acords es van signar entre la televisió local de Perpinyà (Perpignan Infos, de la societat Perpignan Câble) i la societat barcelonina Televisió Comtal, amb vista a la posada en marxa d'un canal transfronterer a l'Empordà, el Rosselló i el Conflent, en el marc de les freqüències de televisió digital terrestre atribuïdes molt properament per la Generalitat de Catalunya. El batlle de Perpinyà, Joan-Pau Alduy hi veu un mitjà

¹ L'APLEC amb el finançament de la Regió ajuda una trentena de projectes **d'intercanvis d'alumnes** cada any, sigui uns 1.000 nins i nines a cada band de la ratlla, que se retroben per activitats comunes, conviuen qualques dies junts la major part del temps a les respectives famílies.

² És el cas del Liceu de Ceret i de l'IES Joan-Maria Thomàs de Palma de Mallorca.

perquè la informació passi efectivament de nord a sud (el que per ara costa molt) i també serà «*un mitjà de reconquesta de la llengua catalana al nord, una reconquesta per la qual hem de lliurar una batalla permanent*».

Una recent iniciativa transfronterera amb una dimensió nova i intercatalana o pancatalana va ser la manifestació en contra de la construcció de **línia d'alta tensió**² a través del Rosselló i de l'Empordà, a la Jonquera, el 22 de maig 2005. Va reunir unes 5000 persones. L'oposició apareguda a un projecte d'interès estrictament estatal¹ ja que se tracta de vendre a fora dels límits hexagonals l'electricitat nuclear francesa que sobra. Ha generat unanimitat a Catalunya Nord, entre la població, entre els batlles, el Consell General, diputats. La intenció d'EDF (*Électricité de France*) de mutilar les terres catalanes amb un equipament innecessari per als rossellonesos és viscut com un veritable atemptat a la integritat del país, al patrimoni paisatgístic natural, com una violació de la voluntat democràticament expressada dels ciutadans de Catalunya Nord.

Després d'una manifestació multitudinària a Perpinyà, d'una mobilització constant al llarg dels mesos i que sembla no perdre empena, s'expressen en motiu d'aqueixa oposició sentiments de fidelitat a la identitat catalana i s'ha materialitzat, per primer cop de manera massiva, una convergència d'interessos, una coincidència d'identitat a l'ocasió del retrobament transfronterer reivindicatiu de la Jonquera. Quantitat de batlles, elegits de primer pla de Catalunya Nord (el president del Consell General, el batlle i senador de Perpinyà, el diputat de Ceret), al mateix temps que molts catalans del nord qualssevol, a més dels components del moviment català s'han manifestat « comunitàriament » contra la MAT. Simbolitza una presa de consciència de les poblacions a banda i banda de la ratlla fronterera, o en tot cas una nova orientació de les mirades dels catalans del nord cap al sud. No s'hi val a denunciar una actitud extremista i irresponsable d'uns nord-catalans que serien, per principi, contraris a tot progrés i a favor d'un integrisme ecologista.

¹ Jacques **Coupet** que havia creat el Museu del Papà Noël.

² **MAT**, molt alta tensió, THT en francès, *très haute tension*.

La prova n'és que la construcció del TGV entre Perpinyà i Figueres, que representa realment una nafra en el paisatge, infligeix una llarga i profunda cicatriu pel bell mig de la plana rossellonesa, mai ha generat rebuig a Catalunya Nord, malgrat els exemples d'oposicions ferotges a la gran velocitat ferroviària a moltes altres regions del sud de França o del mateix Empordà. Al contrari, els nord-catalans perceben el TGV com una oportunitat única i anhelada d'una (re)aproximació amb Barcelona, assumit cada cop més el distanciament amb els miratges del nord.

Seria agosarat concloure que la identitat catalana, la llengua a Catalunya Nord ja estan salvades, que la seua societat és catalana abans que tot i que la llengua se sap i s'usa amb normalitat.

En conjunt, quan fem la suma de tots els signes, rastres, mostres, productes en llengua catalana o² que expressen la identitat catalana, resulta difícilment contestable que a Catalunya Nord ha existit, continua existint i podem fer la jugada que existirà per sempre una cultura i una identitat catalana. Que aquesta personalitat, l'amaguin les circumstàncies històriques o l'oculti la legalitat de l'estat, o que la resguardin prudentment o públicament els seus habitants, no treu o més aviat reforça la realitat d'una característica identitària antiga, profunda i sempre viva.

És necessari de compilar aquests elements, d'escriure i de descriure un rere l'altre aquests fets i aquests sentiments, d'evidenciar i ajuntar totes o el màxim de parcel·les i indicis que revelen, delaten la identitat catalana de Catalunya Nord perquè no se pugui negar l'essència viva d'aquest país, perquè siguin tallades d'arrel les iniciatives negacionistes o revisionistes de la història i de l'existència del poble català. Malgrat l'absència de reconeixement oficial de

¹ Per França, potser Espanya i eventualment Marroc.

² Que pot ser una « o » inclusiva, és a dir « i ».

qualsevol comunitat i d'una comunitat catalana en particular, fins i tot des del marc institucional francès és difícil de refusar de veure la realitat.

Aquest treball recopilatori és destinat a ser desenvolupat, completat, revisat i ampliat permanentment, per les mesures més precises, les quantificacions exactes, exàmens exhaustius de tal o tal aspecte que haurà evolucionat i que s'investigaran en el futur.

A Catalunya Nord totes aquestes senyes i activitats culturals són «síntomes d'integració»¹ a la comunitat catalana². Si són importants de prendre en compte i de tenir presents a l'hora d'examinar les qüestions de la llengua i de l'ensenyament del català, és que la llengua aquí no funciona pas completament com a element d'identificació a la identitat. O sinó és una identificació lingüístico-identitària a la irlandesa, on la llengua si bé és «nacional», no per això és parlada per la població. La mateixa institució, l'estat, a la constitució en fa un símbol. A Catalunya Nord els mecanismes integradors a la catalanitat no poden passar per una llengua que no té ni el més mínim suport oficial de l'estat. Com tampoc la integració a la catalanitat poden passar per una ciutadania pròpia, ni per un marc autonòmic que no existeix. Les expressions culturals i simbòliques (USAP, sardanes, adhesius del burro...) són doncs els únics elements identificadors tangibles i reconeguts a una catalanitat viva tanmateix. A través d'elles és possible ser català malgrat tots els impediments existents, és possible demostrar la seua voluntat d'integració a una comunitat que la gent sent ben present. Si el que s'examina amb això és el grau d'existència d'una identitat distinta, no s'ha de plantejar la qualitat o la quantitat d'aquesta manifestació identitària en comparació al coneixement i l'ús de la llengua, per exemple. Ningú pot dir que és més vàlida la llengua que la sardana per sentir-se català. Tot i el caràcter històricament bàsic de la llengua catalana en la definició del fet nacional català, no hi ha obligatòriament jerarquia en la manifestació de la identitat. És el que

¹ « Síntoma » és una expressió que manlevi a un comentari sobre integració i assimilació fet per Míriam Almarcha París que comparava la problemàtica de Catalunya Nord amb la d'Andorra, estudiada a la seua tesi sobre llengua i identitat al Principat pirinenc.

² **Comunitat**, cultura, identitat, poble, nació en funció del grau d'assumpció i de reivindicació de la catalanitat.

està passant a Catalunya Nord¹. Els escocesos per no parlar escocès no se senten per això menys nació distinta d'Anglaterra.

¹ **La desvinculació, d'una certa manera obligada entre llengua i identitat** que succeix a Catalunya Nord és una constant arreu del món. De fet sempre hi ha un doble joc entre llengua i identitat, una ambivalència que les comunitats i les nacions fan servir al fil de les circumstàncies. Tal vegada o a tal època una nació necessita una llengua per viure i definir-se, i a tal altra un projecte nacional conviu perfectament amb diverses llengües o compartint la mateixa llengua amb altres territoris. No hi ha regla absoluta en aquest domini; si se compten uns 200 estats al planeta, probablement podríem avaluar més nacions o comunitats amb sentiments o projectes nacionals, els lingüistes estimen a 6.000 o 7.000 el nombre llengües.

II - La situació de la llengua catalana Els marcs legals

II - La situació de la llengua catalana	
Recorregut familiar	
Apunt de demografia	
II. A - Els marcs legals del català als Països Catalans	
II. A. 1 - El català oficial a Andorra	
II. A. 2 - El català cooficial a l'Estat espanyol	
II. A. 3 - El català tutelat a Itàlia	
II. A. 4 - El català desprotegit a Múrcia i a França	
II. B - El marc legal francès	
II.B.1 – Les bases jurídiques històriques	
II.B.2 – Els tractats internacionals	
II.B.3 – La constitució	
II.B.4 – La llei d'ús del francès	
II.B.5 – Legislació i reglamentació en el camp de l'ensenyament	
a – Lleis, <i>arrêtés</i> , decrets	
b – Circulars ministerials	
c – Circulars acadèmiques	
d – Convenis	

Recorregut familiar

La pregunta del milió, cent, mil vegades sentida i resposta amb més o menys entusiasme i precisió : «*Què ! Com ho teniu això del català a la Catalunya Nord?*»¹ La qüestió, generalment, la formula un català o una catalana del sud, en visita o de passatge a Perpinyà per motius d'estada turística, de compres o de trànsit cap a Cerdanya o cap a les Rutes dels Càtars al Llenguadoc veí. Va molt sovint acompanyada de la resposta, ja preparada, dels visitants : « *La llengua ja està fotuda, oi ?* », pronunciat amb compassió o amb una fatalitat assumida, i indelicada.

La pregunta simplista acostuma a molestar o enfadar els catalans del nord nacionalment més conscients, les persones dels medis militants del catalanisme. La qüestió és significativa del problema lingüístic en ell mateix : llengua minoritària i minoritzada i preocupació pel tema des de persones del sud de la frontera pel que passa al nord.

Més enllà d'un real interès pel mateix propi futur de la llengua a Catalunya Sud, ve la preocupació per cap a on va la Catalunya Nord, si sobreviurà com a espai lingüístic català, com a societat catalana catalanòfona més o menys estretament associada al tronc major del Principat de Catalunya.

Com va Catalunya Nord ? Tan bé com pot anar Catalunya Sud. Si el català ja no se parla, ni se sent pas més pels carrers de Perpinyà ? Efectivament;

¹ La darrera vegada que vaig sentir aqueixa pregunta va ser el 13 de maig 2009, a l'ocasió de la presentació d'una obra sobre llengua i identitat a la Universitat de Barcelona.

com a bona part dels carrers de Barcelona. Si malgrat aqueixes pèssimes condicions, pot sobreviure el català ? Això queda per estudiar, mesurar. Hi ha la impressió que, una bona part de l'èxit depèn de la pròpia fe, de la creença en la reeixida, de l'obstinació i de la voluntat de la societat (nord)catalana. Per això doncs importa avaluar el més precisament possible la situació, els factors diversos que componen aqueixa situació, els avantatges, trumfos dels quals puguin disposar, els catalans, tant del nord com del sud.

El punt de partida d'aqueixa avaluació i reflexió pot ser el cas concret de l'actuació i del capteniment de persones ordinàries. L'interès del testimoniatge personal amb el qual comenci aquest treball rau en el fet que no és un cas únic, una peça rara per posar en la vitrina de qualche museu o laboratori etno-antropològic.

El 2007, jo mateix, un habitant de Catalunya Nord, nascut a la segona meitat del segle XX, a Perpinyà, escric i publico en català, parlo en català a casa amb els fills, me considero plenament català, és a dir tant o més que els germans del sud, treballo cada dia en català. No he tingut el català com a llengua materna estricta¹, he viscut sempre en un dels indrets de Catalunya Nord més d'hora i més intensament descatalanitzat : medi urbà i concentració de les autoritats administratives franceses. Tampoc tinc ascendent immediat sudcatalà, ni cap militant històric del catalanisme a la família.

Una petita mostra que hi ha encara catalans catalanòfons amb consciència lingüística, tot i les condicions molt adverses i la impressió que la màquina aplanadora de l'aculturació francesa i de la substitució lingüística i nacional ja ha arrasat el terreny.

¹ La noció de llengua materna s'ha de precisar. Referir-se a la llengua de la mare no és suficient per significar que un infant té aqueixa llengua com a principal, primera i més important. En les societats on hi ha presència de multilingüisme, altres vectors són transmissors de llengua : ràdio, televisió, música... Arenas el 1986 ho relativitzava parlant de « llengua materna de la terra » i Joan Fuster el 1972 comentava que *'les llengües estan deixant de ser maternes [...] La maternitat dels idiomes està disminuint a ulls veient[...]* El *televisor és, insisteixo, la llengua bàsica.* Encara més en les situacions de llengües minoritzades, la llengua menystinguda, com és el català a Catalunya Nord, pot ser llengua bàsica i de referència generalitzada, encara que no sigui estrictament 'materna' per molta gent. Diversos transmissors que els únics pares, com ara els avis, altres familiars o veïns, contribueixen a fer de la llengua en qüestió un element omnipresent.

Nascut el 1965, al barri del Mig Vernet de Perpinyà, sóc l'exemple d'un jove que parlava francès, íntegrament i exclusivament, amb tota la família. Els pares, ambdós perpinyanesos nascuts al mig de la segona guerra mundial, tenen ja el francès com a llengua materna i escolar i, lògicament, s'expressen en aqueixa llengua entre ells i amb els fills. No cal dir que tot el sistema educatiu és enterament francès i en francès. Però la llengua i també la identitat catalana és present a la casa familiar, i en la vida diària.

Cal remuntar per això una generació. Els avis materns viuen a la mateixa casa familiar. Són persones nascudes a cavall dels segles XIX i XX : 1899 i 1902. I aquí, el panorama ja és diferent. Els dos padrins meus són de llengua materna catalana, parlen català entre ells. En saben també de parlar francès i, «quan cal»¹ el fan servir sense cap problema. Això sí, amb un fortíssim accent català, i amb una forma que comporta moltes aproximacions, catalanismes i hesitacions. Però tot i ser francès «rossellonès», és aqueixa llengua que fan servir per parlar als néts i als fills i filles. En canvi, la totalitat de les converses domèstiques, dels diàlegs entre els propis avis, o entre veïns i companys del barri se fa exclusivament en català.

Aquest és el cas de la major part d'aquella generació, provinent, per una bona meitat, de zones rurals de Catalunya Nord o d'algun altre lloc dels Països Catalans o de la resta de França. En el nostre exemple, un dels avis materns és originari del Conflent i el segon del Vendrell, traslladat a Catalunya Nord els anys 1920 per culpa de —o gràcies a— la guerra del Marroc i a circumstàncies familiars.² Però aquest vincle amb el sud no és determinant per a l'ús del català en la família. El pas del català al francès, a Catalunya Nord, no ha pas estat gaire influït, ni retardat, per la presència de catalans del sud. Les generacions de la primera part del segle XX tenien el català com a llengua materna i s'expressaven naturalment en català en la vida de cada dia, fossin de l'Empordà, del Vallespir,

¹ Aquest « **quan cal** » correspon a una situació lingüística de diglòssia al mateix temps que de renúncia d'aquella generació de parlar en la seua llengua al propis fills.

² El Josep Ferrer **natural de Rodonyà** era el germà petit de la família i no tenint doncs cap patrimoni, va ser sortejat per anar a fer de soldat a la guerra del Rif, al Marroc. Refusant aqueixa situació « injusta » va fugir amb bicicleta i (diu la veu familiar) una pistola i no va parar-se fins haver passat la ratlla fronterera.

del Penedès, del Rosselló o de Cerdanya. El cert és que van permetre que les generacions més joves, nascudes la segona meitat del XX, sentissin diàriament la llengua catalana a casa, al carrer, al treball.¹

En la meua família, tampoc mancaven les ocasions de sentir o de fer servir directament el català. Quan s'anava a visitar un oncle, una tia, un cosí, especialment en una àrea menys descatalanitzada que la vila, ens podíem trobar amb l'obligació d'emprar el català. Així Cosina, una tia de Vilafranca, al Conflent, pràcticament no deia mot en francès, o evidentment, els familiars de Rodonyà² no sentíem res més que català i, sobretot, eren exercicis de pràctica directa de la llengua per nosaltres, els joves, i també per als pares, habitualment francòfons. Però avis i familiars més vells i més habitualment catalanoparlants tenen el destí de marxar abans que els altres. La qual cosa, per als joves de Catalunya Nord, significa deixar el camp lliure a la pràctica del francès. Amb llur desaparició s'esborren models i pilars lingüístics.

A fora de l'àmbit familiar, a Catalunya Nord, un jove que tenia 10 anys el 1975 (a la mort de Franco), la major part del temps, no tenia contacte amb la llengua catalana ja que l'escola era i és encara totalment francesa. Per cert, aquella mort del dictador queda en el record de molts catalans del nord com un esdeveniment celebrat amb xampany³ i amb la família repenjada al televisor.

A Perpinyà, els tres anys d'escola maternal, seguits dels cinc anys d'ensenyament primari, són passos obligats de tots els nins i nines en una autèntica fortalesa de laïcitat, republicanisme i *francitud*. Allí dins imperen, ultra els principis, els funcionaris i inspectors de *l'Éducation Nationale*, els sindicats i federacions de pares d'alumnes, amb seu a París, tots partíceps i fins i tot

¹ Diversos testimoniatges i exemples de **refugiats sudcatalans** mostren aqueixa actitud lingüística de renúncia a la llengua pròpia i adopció de la llengua oficial, calcada sobre la pauta dels mateixos rossellonesos. Fins i tot el fet de ser forasters ha generat en molts casos reflexos d'exageració en la lleialtat envers el país d'acollida, fent servir de prova de llur bona fe i agraïment el canvi de llengua cap al francès. Manera igualment d'intentar reduir la prevenció dels autòctons nordcatalans envers uns immigrants no sempre desitjats.

² **Rodonyà** se situa a l'actual comarca de l'Alt Camp, però quan els visitaven als anys 70, era localitzat a la *Provincia de Tarragona, España*.

³ En aquell moment, del **xampany**, no en dèiem pas cava.

garantia i baluard¹ del sistema nacional i centralitzat.

La següent etapa de l'escolarització, el col·legi, dels 11 anys fins als 15 anys, correspon, per als catalans del nord que comencen l'ensenyament secundari, a un primer contacte extrafamiliar amb el català. I és que a partir dels anys setanta, el sistema educatiu francès autoritza unes primeres classes de llengua «regional». Un cop la setmana, entre les dotze i les dues, quan no hi ha classes i després de l'hora de dinar, un professor, generalment d'espanyol però també de qualsevol altra disciplina per poc que en sabés prou i que tingués prou voluntat i dedicació per fer-ho, posa en plaça un «club de català» d'una hora. Al mateix temps que uns fan pingpong o rugbi o fotografia, els alumnes voluntaris poden iniciar-se a la lectura en català, a l'aprenentatge de quelques cançons i a la descoberta de la gramàtica catalana.

Tot i l'absència o presència submergida de la llengua catalana en el món educatiu i la vida dels escolars en general, els anys setanta, el català té encara prou inèrcia com perquè els nins i nines del col·legi el facin servir puntualment per crear cançonetes i versots satírics més o menys obscens : amb l'aire de «*Quan jo era petitet...*» i amb l'ajuda dels alumnes de Pià², havíem creat i cantat : «*Quan eri pititet, fumavi cigarretes, ara que som grandet, me fumi el paquet.*» I com aqueixa, altres del mateix estil. És a dir que, a Perpinyà, hi havia encara la capacitat de creació, en català, entre els joves.

Als tretze i catorze anys, a finals dels anys setanta a Perpinyà, amb un grup d'una desena de companys i companyes (del total de vuit-cents alumnes del col·legi), freqüentavi més o menys assíduament aquesta classe de català.³ Per què aquesta tria ? Difícil de dir. Podria ser temptat de recordar la marca identitària que t'imprimeix el país, o un cert fat de ben complexa explicació

¹ Així se presenten i reivindiquen llur missió.

² Pià és un vilatge molt més rural dels afores de Perpinyà, és a dir que tenia al català molt més conservat i viu que a la vila.

³ Un **testimoniatge recent** complementari directe d'aquest és útil per la il·lustració d'aquella realitat escolar dels anys 1970 : un home -barber, del qual ignori el nom- nascut el 1966, havia freqüentat el mateix col·legi Josep Sebastià Pons al Vernet, pocs anys després de jo. Hi va poder estudiar el català com a segona llengua (LV2) amb el professor Narcís Duran i un grup de 4 alumnes. Era entre els primers -o el primer- col·legi que permetia estudiar la llengua « regional » com a llengua « viva ». Residència en un poble -zona rural- de la perifèria de Perpinyà, avis catalanoparlants monolingües (fins als 8 anys) i pares catalanòfons tot i l'ús del francès amb els nins. Confessa que el català el parla un poc, « és divertit per parlar amb els vells o als partits de l'USAP ». Lectura pràcticament impossible. (Testimoni el 28 d'agost del 2008)

racional. En tot cas, al moment de seleccionar un dia, en classe de cinquena¹, un poema per la classe de francès, vaig reproduir en el meu quadern la lletra d'un cant trobat en un disc de casa. El disc vinil de 45 torns deia : «*Hommage à Pau Casals : els Segadors, la Santa Espina, el Cant dels Ocells, Muntanyes del Canigo. Chanté par E. Arnaud, chœurs, Groupes artistique Pia, Cobla Perpinya*», i a la portada, la foto de l'abadia de «*St Michel de Cuxa près de Prades, lieu de prédilection du maître*». El text triat i degudament cantat a classe era els *Segadors*.

A la mateixa època, un altre factor de catalanitat² i en tot cas d'ús del català, és el món de l'esport en general, i del rugbi en particular, que fa de catalitzador, com sempre i a tot arreu, de les identitats. Es anys setanta corresponen a un dels grans moments històrics d'èxit de l'USAP³, quan el 1976, el club estrella del rugbi català, culmina la temporada amb la seua participació a la final del campionat de França, que se juga a París. Aquells anys, a més a més, l'equip més fort de la competició, any rere any, era Besièrs, ciutat situada, nord enllà de Salses, a 100 km de Perpinyà, i doncs per als catalans, veritable paradigma i essència de l'enemic, encarnació rugbística del «*gavatx*». Per un jove de 12 o 13 anys, anar el diumenge a veure els partits a l'estadi amb el pare, al mig de l'afició, i exultar o patir amb l'equip portador de les esperances i de l'orgull de tots els catalans acaba sent una formidable escola d'identificació pràctica. L'any que l'USAP va accedir a la final, per tots els joves que anàvem seguint al llarg dels mesos el calendari dels partits, els èxits i els esforços del que era molt més que un club perpinyanès, va representar ja una victòria i una «*festa grossa*».

Significava llavors que milers de supòrters que s'ho podien pagar farien el viatge a París, ciutat percebuda⁴ com una vila presa i en estat d'ocupació pels seguidors catalans. Volia dir també que la celebració se feia a Perpinyà i a tot Catalunya Nord, i evidentment a totes les escoles, els joves expressaven el màxim suport als representants dels catalans : banderes catalanes a tot arreu,

¹ 13 anys, 1er d'ESO en el sistema sudcatalà.

² O caldria dir de catalanització ?

³ Pronunciat [lüssàp].

⁴ De manera aquí també molt clàssica.

cotxes decorats, carteres cobertes de «sang i or», els colors dels catalans i no del club. Alguns anys més tard, passada aqueixa final memorable –perduda per cert per l'USAP– un llibre, dels primers manuals d'aprenentatge del català, incloïa com a tema «l'USAP», el rugbi català i les fotos d'aquella anada dels supòrters a París.

Al liceu, el segon cicle de l'ensenyament secundari en el sistema francès, entre els 15 i els 18 anys, el català continuava la seua lenta progressió en els programes i en les ofertes educatives i d'exàmens autoritzades per *l'Éducation Nationale*. Això era, al principi dels anys vuitanta. El 1981, eri alumne de liceu doncs i preparava en tres anys EL diploma incontornejable a França, el *baccalauréat* i les seues temudes proves *nacionals* d'examen. En aquella època tenia classe de català, 1h per setmana, com a disciplina opcional. Les classes, les feia un professor voluntari i que en sabia prou, i els horaris solien ser, com de costum, a la pausa de la mitja jornada quan els altres professors i alumnes mengen o descansen, o sinó de 5 a 6, a última hora de la tarda, quan la major part d'usuaris del liceu ja han marxat a casa.

Els tres anys d'estudis de català que se feien així al liceu o bé servien als estudiants a descobrir que el català també era una llengua escrita, i no només allò que havien sentit parlar a la família, o bé constituïen, per altres, una iniciació interessant i a vegades prou atractiva i motivadora per seguir estudiant, però ben poc sovint, aquella opció podia ser un ensenyament prou eficaç per transmetre la capacitat efectiva de comprendre i parlar la «*llengua dels avis*»¹ o la «*llengua del país*»². En tot cas, els tres anys del liceu, els vaig aprofitar per conèixer quelques autors, per descobrir l'existència d'una història que no és LA història, l'única amb la qual són en contacte els joves de Catalunya Nord, és a dir la història de França ; vaig aprendre que existeixen més enllà dels catalans del nord uns altres catalans més nombrosos, més potents i fins i tot més reivindicatius. Tot me va servir per preparar finalment la llista d'una desena de textos que convé saber presentar i comentar a la prova oral de llengua facultativa de l'examen del bac.

¹ Expressions que eren habituals en aquell moment.

² Expressions que eren habituals en aquell moment.

Aquella època va representar el primer contacte amb un manual de català, un dels pioners de Catalunya Nord, *Endavant doncs... Primer llibre de català*.¹

El 1981, poc temps després de la sotragada del «23-F», l'intent de cop d'estat a Espanya de la guàrdia civil (amb Tejero),² coincideix amb un tombant de la història per la V República Francesa, i per les anomenades «*llengües regionals*». El primer fet que marca el panorama i les ments de tots és l'explosió del fenomen de les «*ràdios lliures*», que se tradueix a Catalunya Nord per l'enorme novetat de poder sentir un mitjà de comunicació modern, plural i sobretot continu, integral, tot en català. El segon canvi gros és l'elecció, per primer cop a la presidència francesa, d'un socialista, el François Mitterrand, que s'havia compromès entre les moltes promeses de progrés, a donar suport a les reivindicacions de reconeixement i promoció de les «*llengües regionals*» que portava essencialment l'esquerra (des dels aires nous del maig 68).³

La «*reparació històrica*» per a les llengües, expressió que havia arribat a pronunciar el president socialista, mai va arribar. Com a estudiant de liceu, interessat per la llengua i per la identitat catalana, podia anar seguint els petits

¹ *Endavant doncs...* va ser editat per l'entitat Amics del CeDACC (Centre de documentació i animació de la cultura catalana de la Vila de Perpinyà) el 1979.

² L'intent de cop d'estat de Tejero, tinc el record que va ser seguit amb força atenció i una certa angoixa des de Catalunya Nord.

³ **Discurs de François Mitterrand**, candidat a la presidència de la república, a Lorient el 14 de març de 1981 : « *D'autres candidats, dont le sortant, vont découvrir le temps d'une campagne, toute la saveur de votre langue et de votre culture. On voit déjà des armoires sortir les coiffes et chapeaux à guides pour la grande parade. Habillez-en les enfants, ce sera plus touchant, et en piste pour le manège ! Que de mépris ! On ne gomme pas ainsi les siècles d'écrasement, l'œuvre lente et implacable qui, par la culture piétinée, humiliée, interdite, conduisait à la négation de l'identité de tout un peuple.* »

Les socialistes se sont levés, Émile Masson le premier, pour crier leur combat pour l'homme, leur refus de l'aliénation.

Pour les socialistes, c'est blesser un peuple au plus profond de lui-même que de l'atteindre dans sa langue et sa culture. Nous proclamons le droit à la différence. (...)

Au-delà des bonnes paroles, il faut des actes.

Le temps est venu de dire qu'il appartiendra aux régions de décider de l'importance qu'elles donneront à leurs valeurs culturelles spécifiques. Le temps est venu d'un statut des langues et cultures de France qui leur reconnaisse une existence réelle. Le temps est venu d'un statut de leur ouvrir grandes les portes de l'école, de la radio et de la télévision permettant leur diffusion, de leur accorder toute la place qu'elles méritent dans la vie publique. » Extracte esmentat dins *Pobl Vreizh / Le Peuple Breton*, juny 2009, p.6 (« ...ja ha arribat el temps d'un estatut de les llengües i cultures de França, per tal que França no sigui pas més l'últim país d'Europa que refusa als seus components els drets culturals elementals, reconeguts a les convencions internacionals que ella mateixa ha signat... »).

avenços reclamats pel món associatiu i uns quants militants, a través de la premsa local en francès, i vaig poder comprovar com se publicaven algunes noves circulars ministerials actualitzant les possibilitats de català optatiu i com sí que s'obrien nous espais per als estudis catalans en l'àmbit universitari. Aquest últim àmbit ha estat determinant per canvis ulteriors favorables a la llengua catalana a Catalunya Nord.

Pel que fa a l'espai radiofònic, l'aparició de Ràdio Arrels, «*la veu de Catalunya Nord*» tal com se presentava a l'inici, ha representat una revolució, no sempre mesurada amb just valor encara avui dia. Aqueixa emissora significava,¹ per una banda la demostració necessària a Catalunya Nord que la llengua catalana viu i té la capacitat de servir les 24 hores del dia, per tot (informatius, debats, comentaris polítics, animacions, músiques i un llarg etcètera). Per a un jove estudiant, equivalia a disposar d'una eina permanent i inesperada en el marc de l'Estat francès, tant per a perfer la reapropiació de la llengua com per a descobrir i connectar permanentment amb altra gent que demostra tenir interès pel tema català. Tot i que Ràdio Arrels sigui un mitjà de comunicació força *amateur*, amb pocs recursos i segons com, amb una audiència limitada, no li treu tanmateix un paper cabdal de suport efectiu, de vector d'informació, de tribuna oberta al catalanisme i a totes les iniciatives que tinguin algun lligam amb la llengua i la cultura catalana. A part també que amb més del terç de programació musical, és una de les ràdios amb més música catalana de tots els Països Catalans.²

Aquells anys de liceu són anys de presa de consciència de la dimensió nacional del difús sentiment catalanista. Són anys que han servit per a consolidar el nivell lingüístic, més de manera autodidacta que no pas gràcies al sistema educatiu. Ens estrenàvem a qualque text poètic, enviàvem diverses cartes en català per publicar a la premsa local o com a exercici personal, redactàvem els apunts de certes classes en català, quan tot se feia³ exclusivament en francès.

¹ I en bona part significa encara avui dia.

² Altres **emissores** recents que deixen una part imortant de la programació a la producció musical catalana són Flaix Back i Icat.FM, les dues emissores que se capten a Catalunya Nord, a més de ser escoltables per internet.

³ Tots els cursos s'impartien en francès i s'havien de fer tots els treballs en aquesta llengua. Me recordi com en un curs de **ciències naturals en classe de primera** vaig tenir una nota mediocre en un treball tornat en català. El treball consistia en el dibuix d'una experiència realitzada a classe

Aquell temps del final dels estudis secundaris, és el final d'una etapa de descobriment de la realitat catalana. Amb la universitat, comença un altre període : el de la societat real de fora de l'escola, i per a mi, allavors, del pas a l'ús «normal» de la llengua catalana gràcies al contacte diari amb un grup, una comunitat d'estudiants i professors que havien triat deliberadament d'expressar-se en català.

El meu cas de jove de Catalunya Nord, nascut perpinyanès català ordinari i convertit en uns quants anys en català nacionalment conscient i lingüísticament actiu se podria estendre a alguns centenars d'exemples. Ara bé, els joves catalans ordinaris, potser menys nacionalment conscients, se poden comptar en diversos milers i, els encara menys lingüísticament preparats en desenes de milers. Existeix, per tant, una base de població que pot permetre d'imaginar que Catalunya Nord vagi evolucionant cap a una recuperació identitària i lingüística més completa : als catalanòfons naturals, hi podem afegir els neocatalans formats per l'ensenyament de català i que han pres consciència de llur identitat.

Apunts de demografia : una dinàmica demogràfica contrària

No es pot tractar de la situació de la llengua sense prèviament tenir en compte la deografia, perquè la dinàmica demogràfica a la qual està sotmesa Catalunya Nord des de finals del segle XX no és pas precisament favorable a una nova renaixença catalana. En tot cas a primera vista.

Tal com està passant a tot el migdia francès, el fenomen de l'heliotropisme (fa de més bon viure en una regió assolellada) toca de ple els moviments migratoris interns de l'Estat francès. Un flux massiu de població del nord de França va confluint cap a les regions del sud per hi viure definitivament. Una gran quantitat d'habitants ve així a instal·lar la seua residència principal a prop de la Mediterrània, en zones de clima més clement i de condicions de vida més agradables.¹ Aquest fenomen, analitzat des de la perspectiva de París i del

i la part en català de fet corresponia a la llegenda i les anotacions del dibuix. El comentari del professor me posava explícitament que la nota era més baixa per no haver utilitzat el francès. Al moment de la correcció havia anat a contestar la meua nota i el professor havia acabat convenint que no era gaire equitable rebaixar la nota per la qüestió de la llengua. Això era el 1985.

¹ INSEE, « Enquêtes annuelles de recensement de 2004 a 2006 » : Forte attractivité des départements du sud et de la façade atlantique ; Les migrations augmentent mais sans changer

conjunt francès, no representa pas cap inconvenient ; fins i tot és descrit i presentat com una sort, o en **tot** cas com un factor favorable de desenvolupament de les regions del sud que experimenten així un creixement demogràfic positiu.

A Catalunya Nord, és clar, la dinàmica poblacional segueix exactament aqueixa pauta ; aqueixa dinàmica de « creixença », però, se'n pot fer una lectura «contrària» a Catalunya Nord en termes d'identitat i al menys de permanència de la presència i ús de la llengua catalana.

Les xifres del flux migratori assoleixen unes proporcions importantíssimes: només durant el darrer decenni del segle XX —entre 1990 i 1999— per una població d'uns 400.000 habitants, han entrat a Catalunya Nord unes 75.000 persones provinent essencialment de la resta de l'estat (64.500).

Moviments	migratoris	1990-1999			
<i>Provinença</i>	IN	OUT	Saldo	/ tot IN	
Total	74.000	41.000	33.000		
França	64.500	36.200	28.300		
Fora França	9.500	4.800	4.700		
Llenguadoc	8.689	9.171	-482	11,74%	
Migdia-Pirineu	6.275	5.497	778	8,48%	
Provença	4.969	3.860	1.109	6,71%	26,93%
Roine-Alps	4.879	2.459	2.420	6,59%	
Illa de França	15.222	5.007	10.215	20,57%	
Altres	24.444	10.224	14.220	33,03%	60,20%

Moviments migratoris a Catalunya Nord entre 1990 i 1999, segons INSEE.

Segons apunta l'INSEE, l'any 2000, més de la meitat dels 400.000 habitants havien nascut a fora de Catalunya Nord, o sigui més de 200.000 persones. I el 2002, les projeccions estadístiques indicaven que els ciutadans francesos exteriors a Catalunya Nord seguirien arribant massivament. S'avaluava el 2000 que cada any unes 8.000 persones entraven al departament, mentre unes 4.000 en surtien. L'INSEE, el 2007 indica que entre el 1990 i el 2004 són

4.700 persones l'any que augmenten la població de Catalunya Nord.¹

La projecció de les tendències al principi del segle XXI feien preveure que, amb aquest ritme d'immigració dues vegades més fort que la mitjana de l'Estat francès, el 2015 Catalunya Nord assoliria els 450.000 habitants. Les avaluacions de població de l'INSEE el 2007² indiquen que Catalunya Nord se situa ja als 422.000 habitants el 2005, i als 425.500 habitants el 2006.

Les projeccions del mateix INSEE el 2007, deixen augurar, segons el ritme de creixement constatat (en augment), que el 2030, els habitants de Catalunya Nord podrien arribar a la xifra de 541.000 (segons una hipòtesi mitjana-prudent)³. Aquest creixement es deu al flux migratori (+1,3% l'any), molt superior a la mitjana francesa del 0,37% l'any, ja que el saldo natural de Catalunya Nord és negatiu (-0,1%)⁴. Les projeccions (hipòtesi mitjana) indiquen a més un creixement del saldo d'immigrats que pujaria progressivament de 4.880 persones més cada any fins a unes 5.700 suplementàries l'any. El guió més « dinàmic » recull la possibilitat d'un 6.900 persones més cada any entre el 2025 i el 2030.

Seguint doncs aqueixa dinàmica, a mitjan segle XXI, ja tindrem, al mínim⁵ (com que només tenim en compte en el càlcul el saldo i no la totalitat dels entrants), unes 260.000 persones originàries de fora de Catalunya Nord, o sigui un 57% de la població.

¹ Revista *Repères* n°12, desembre 2007.

² Les estadístiques de l'INSEE són basades en unes avaluacions anuals que corresponen al nou mètode de cens de la població. Des del gener del 2004, el cens a França es porta a terme segons unes enquestes anuals. El mode d'enquesta és diferent segons la dimensió de la comuna: les de menys de 10.000 habitants són distribuïdes en cinc grups equilibrats. Llurs habitants són censats cada 5 anys, al ritme del 20% dels municipis cada any. Pels municipis de més de 10.000 habitants, cada any se procedeix a una enquesta sobre un 8% de les habitacions. El 2008, l'INSEE preveia de publicar el primer resultat estadístic « complet » i a partir del 2009, els resultats seran actualitzats cada any.

³ Revista *Repères* n°12, desembre 2007. Les altres projeccions demogràfiques per Catalunya Nord donen pel 2030 uns 521.000 per una hipòtesi d'evolució alentida i uns 556.000 habitants per una projecció « dinàmica ».

⁴ Estimació de l'INSEE del 2006.

⁵ Només tenim en compte en el càlcul el saldo migratori i no la totalitat dels entrants. La xifra avançada podria ser fàcilment augmentada d'un 80% si ens referim a les dades del 2000 quan eren uns 8.000 els entrants i uns 4.000 els sortints. Parlariem llavors pel 2015, de més de 300.000 habitants originaris de fora de Catalunya Nord, o sigui les dues terceres parts de la població.

Segons dades INSEE			/60	/99	de fora CN	en %
1881	209000				(mínim)	
1960	251231	20,21%				
1965	281976	12,24%				
1975	299506	6,22%				
1982	334557	11,70%				
1990	363796	8,74%	44,81%			
1999	392400	7,86%	56,19%	0	200000	51,0%
2000	395600	0,82%	57,46%	3200	203200	51,4%
2001	399600	1,01%	59,06%	7200	207200	51,9%
2005	422000	5,61%	67,97%	29600	229600	54,4%
2006	425500	0,83%	69,37%	33100	233100	54,8%
2015	450000	5,76%	79,12%	57600	257600	57,2%
2030	541000	20,22%	115,34%	148600	348600	64,4%

Evolució de la població de Catalunya Nord¹

A fi de comptes, aproximadament els 2/3 dels habitants de Catalunya Nord seran originaris de fora del país. La qual cosa confirma la veritable transfusió demogràfica (*«moviment de substitució»* o *«lloc de moviment i mescla important»*, segons el vocabulari de l'Institut d'estadístiques) que s'està operant, molt ràpidament, tenint en compte que el creixement natural de la població nord-catalana és negatiu (-0,12% el 1999 i el 2006, amb una taxa de natalitat del 10,6 ‰, contra l'11,8 ‰ de taxa de mortalitat). La creixença demogràfica només correspon a les entrades d'immigrants francesos i d'un 15% d'originaris de Catalunya Nord que hi tornen. I fins i tot bona part dels nascuts a Catalunya Nord des del darrer terç del segle XX són fills d'aquests «nous habitants», sense particular lligam amb el país d'acollida (en tot cas per als més recentment arribats).

Quant a les característiques (edat, categoria socio-professional, nivell d'estudis) dels «nou vinguts», arriben a Catalunya Nord totes les categories d'edat i totes creixen, excepte els joves actius (20-29 anys). Dos de cada tres immigrants són inactius, l'11% són aturats i el 20% jubilats. Una proporció gens negligible d'entrants és jove : 38% d'infants i estudiants, però el 87% del saldo migratori és gent sense diploma o amb títol inferior al batxillerat.

¹ Les dades corresponents a les dues darreres línies -en cursiva- són projeccions fetes per l'INSEE.

Edats	Nombre d'habitants	Part (en %)
< 20 anys	85.779	21,8 %
20-59 anys	193.564	49,3 %
60 anys i més	113.587	28,9 %

	IN	OUT	Saldo	/ Saldo	/ Entrants	/ Sortints	Saldo any ‰ habit.
Total	64412	36158	28254				
Aturats	6966	3323	3643	12,89%	10,81%	9,19%	15,1
Jubilats	13074	3515		33,83%	20,30%	9,72%	11,8
<15 anys, inact.	19075	10186	8889	31,46%	29,61%	28,17%	9,3
Actius	19791	14279	5512	19,51%	30,73%	39,49%	5
Estudiants	5506	4855	651	2,30%	8,55%	13,43%	2,4

Distribució de la població arribada a Catalunya Nord (1990-1999). Font INSEE

Aqueixes dades desmenteixen la imatge tradicional segons la qual l'entrada de nous habitants a Catalunya Nord correspondria a persones retirades que vindrien a acabar la seua vida al migdia¹ o també a catalans exiliats durant tota la seua vida a la resta de l'estat i que reintegrarien llur terra d'origen. Una part del flux migratori pot efectivament correspondre a aqueixa explicació, però avui dia, no constitueix, ni de bon tros, la part més important dels immigrants francesos. La qual cosa confirma que el corrent demogràfic principal i determinant per als anys a venir, des del punt de vista de la identitat i de la pràctica lingüística catalana, correspon a una allau francesa.

Examinant les dades de l'origen de les poblacions noves que entren a Catalunya Nord, constatem que l'històric corrent majoritari d'immigració occitana que, al llarg dels segles, havia anat emplenant els buits demogràfics de tot Catalunya (tot el Principat d'abans de la partició de 1659) sense que això no hagués generat cap problema particular d'integració a la societat, a la llengua, a la nació catalana, aquest moviment tradicional ja no és pas més majoritari. A finals del segle XX, només un 27% dels nous entrants a Catalunya Nord prové dels departaments occitans del Llenguadoc, del Migdia-Pirineus (Tolosa), i de

¹ Aquest va ser el cas en dels anys 1960 fins als anys 1980, en què bona part dels nous habitants eren d'una edat superior als 50 o 60 anys, i quan la crisi econòmica i rural provocada

Provença amb el 12 %, el 8 % i el 7% respectivament. I encara caldria mesurar quina part d'aquesta població del sud francès ja prové ella mateixa del nord de l'estat. Pel que fa a la procedència principal, el 60% és eixit de la resta de regions de França, i en particular el 20 % de l'Illa de França (París). La resta de població arribada, un 13%, no té ciutadania francesa o ve dels DOM-TOM (departaments i territoris d'ultramar, les antigues colònies)¹.

Els nous immigrants del nord de França tenen, en qüestió de llengua i de mode de vida, unes pautes mentals i una cultura lingüística molt allunyades dels immigrants històrics en terra catalana. En primer lloc són francòfons exclusius i pel més ran nombre monolingües, la qual cosa equival a una major incomprensió amb eventuais catalanoparlants i una més gran dificultat per a aprendre una nova llengua. La llengua francesa –estàndard, no la llengua francesa practicada a l'àrea lingüística de l'occità que se pot qualificar de variant dialectal moderna del francès– és força més diferent de la llengua catalana que l'occità. No hi ha pràcticament intercomprensió entre les dues llengües, contràriament al que passa entre el català i l'occità. La llengua francesa és, de totes les llengües romàniques, la més original, la que més s'ha diferenciat del tronc comú llatí, integrant influències germàniques². Si bé la comprensió del francès estàndard per part dels catalans del nord no planteja pas cap problema perquè no hi ha pas cap més catalanòfon monolingüe, al revés la incomprensió dels catalanoparlants per part dels francòfons del nord és gairebé total.

En segon lloc, els habitants del nord de França tenen, com a quadre i norma de vida quotidiana, un sistema de comunicació monolingüe, a la diferència dels catalans del nord o de les poblacions de les diverses regions occitanòfones,

pel primer Mercat Comú europeu buidava Catalunya Nord d'una tercera part dels seus joves entre 20 i 30 anys.

¹ Aqueixa classificació « estranya » que reagrupa « estrangers a França » i habitants dels territoris « d'ultramar » no correspon pas a un criteri meu sinó que m'és imposada per les categories utilitzades per l'INSEE. Ignorant si això correspon a una raó particular, la primera impressió que dóna és que per les estadístiques els francesos « d'ultramar » no són pas ben bé francesos com la resta de ciutadans...

² Els estudis del lingüista **Jean Petit** expliciten aqueixa especificitat del francès entre les llengües romàniques. PETIT Jean, *Au secours, je suis monolingue et francophone ! Étologie et traitement d'un syndrome de sénescence précoce et d'infirmité acquisitionnelle*, Presses Universitaires de

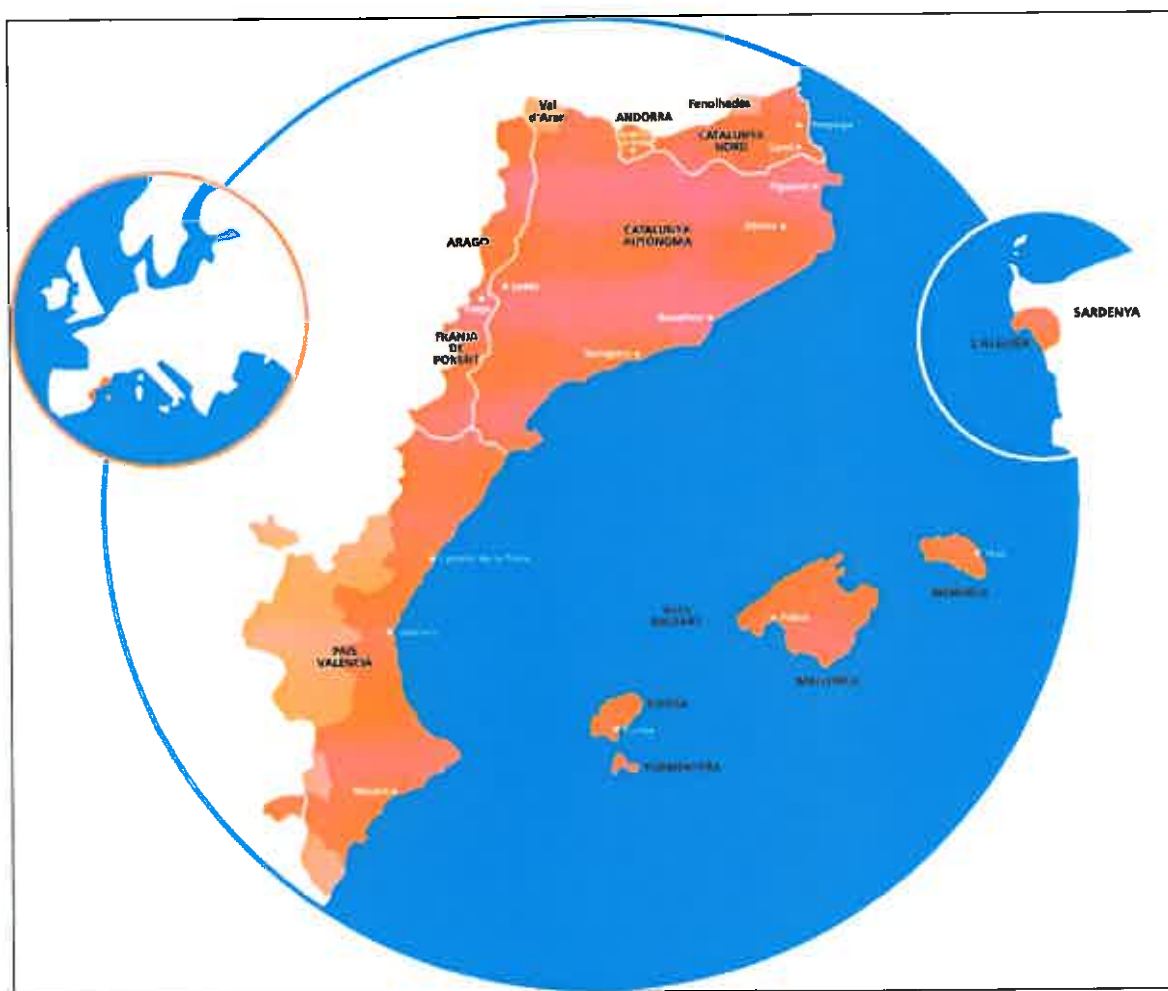
que des de la seua infantesa, a un grau més o menys alt, tenen integrat el bilingüisme o la diglòssia, en tot cas la presència –o confrontació– de dues llengües. Els és, per tant, més complicat de copsar o comprendre la dimensió lingüística i identitària del país. Allí on un català o un occitanòfon troba natural i sense motiu de comentari que en la conversa surtin mots, expressions, trossos de frases en català, entremesclat amb el francès, un francòfon exclusiu fa remarcar immediatament el gir lingüístic aliè al francès, perquè el molesta de no entendre'l, perquè se riu de «l'estrangerisme» o perquè li fa gràcia l'exotisme del llenguatge dels autòctons.

Finalment la cultura mateixa, en sentit més ampli de la paraula, és a dir el mode de vida, la dieta, el coneixement i la percepció del clima i del paisatge, se diferencien molt entre la part septentrional de l'estat (és clarament l'Europa del nord) i un país català plenament integrat al món mediterrani. Un índex per exemple d'aqueixa distància cultural és tradicionalment l'estudi de l'alimentació. Els estudis recents a tot l'Estat francès indiquen que cada dia s'apropen i s'equiparen més les alimentacions de les poblacions del sud amb les del nord, és a dir que la dieta mediterrània tendeix a esborrar-se a favor dels modes d'alimentació més nòrdics (i més estandarditzats, seguint les pautes globalitzadores nord-americanes i nord-occidentals).

A més a més, l'estat d'espirit amb el qual arriben les noves poblacions immigrades contrasta totalment amb la perspectiva que tenien els occitanòfons d'abans. Aquests darrers sabien que acudien en una comunitat específica, diferent de la seua i que els tocava d'adoptar si hi volien viure amb serenitat. En canvi, a hores d'ara, els francòfons exclusius venen amb la seguretat de trepitjar un departament més de França, en una societat absolutament francesa i amb tota la legitimitat d'uns migrants ordinaris –i benèfics– del gran espai francès i del mercat europeu. Per això se sent tant sovint objectar a les manifestacions o simplement expressions de catalanitat, uns «*On est en France, ici !*» (Sem a França, aquí !).

Analitzar alhora els diversos elements –evolució demogràfica i poblacional, estat de la llengua i ensenyament d'aquesta– hauria de permetre de determinar

si en el futur -i també ja en el present...- Catalunya Nord se mantindrà com a espai catalanòfon (presència i ús de la llengua, representació d'una societat, d'un territori distints, permanència d'un sentiment identitari propi).

Mapa dels Països Catalans editat en forma de panell d'exposició per l'APLEC a l'ocasió del 20è Col·loqui de la FLAREP organitzat a Catalunya, el 2006. Disseny de Franck Guillem.

II. A - Els marcs legals del català als Països Catalans

La llengua catalana té un marc legal plural i variat en funció de l'estat i de la regió en la qual se troba. Pot anar d'una situació d'absència total de reconeixement jurídic i de discriminació oficial fins a una oficialitat completa i exclusiva.

Dels quatre estats on la llengua catalana té una presència, tres han pres disposicions legals que, a un nivell o a un altre, vénen a reconèixer-la i a protegir-ne l'ús. Es tracta d'Andorra, de l'Estat espanyol i d'Itàlia. El sol que ni reconeix l'oficialitat, ni té cap mesura de protecció o de promoció de l'ús del català (ni de les altres llengües anomenades « regionals ») és l'Estat francès.

II. A. 1 - El català oficial a Andorra

En el cas del Principat d'Andorra, « la Constitució¹ de l'any 1993 reconeix el català com a llengua oficial en el seu article segon, apartat primer: '*La llengua oficial de l'Estat és el català*'. La Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial² que entrà en vigor quinze dies després del 16 de desembre de 1999 afirma la seva protecció, ús i respecte en tots els àmbits.»³ I encara que la qüestió de la llengua catalana, del coneixement, de l'ús i de la normalització en la societat andorran no siguin del tot resolts, com ho planteja i ho exemplifica Míriam Almarcha-París en la seua tesi, allí el català es beneficia d'un dels marcs jurídics més favorables de totes les regions dels Països Catalans. El 22 de març del 2005, se precisa el desplegament de la llei andorrana, amb la publicació del Reglament d'ús de la llengua oficial en organismes públics.⁴ «Els set punts més importants recalcats en el díptic que es distribueix, concerneixen bàsicament la retolació ; els usos orals ; la selecció de personal i formació ; la informàtica i les noves tecnologies ; les activitats de lleure i els monitors educatius; les entitats esportives i

¹ Extracte de la **Constitució andorrana** en Annex II.A-1.

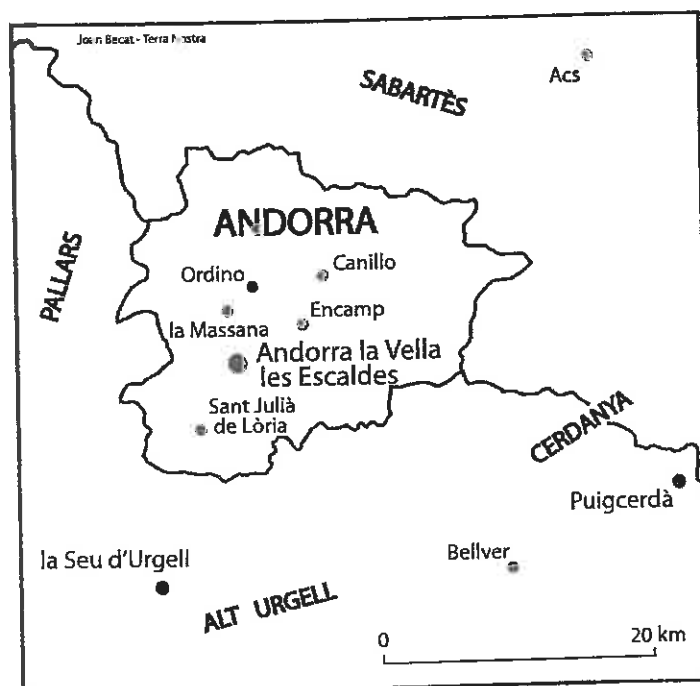
² **Llei d'ordenació d'ús de la llengua oficial** en Annex II.A-2.

³ ALMARCHA-PARÍS, Míriam, *Migracions, llengua i ensenyament a Andorra*, Tesi de doctorat, desembre 2008, Universitat de Perpinyà, volum 1, 612 p., p. 100.

⁴ **Reglament d'ús de la llengua oficial...** en Annex II.A-3.

associacions ; i els treballs efectuats per encàrrec d'organismes públics.»¹

Una conseqüència del marc jurídic andorrà per a la llengua catalana és el reconeixement internacional, o almenys al si de les Nacions Unides, ja que com a membre de ple dret de l'ONU², Andorra ha vist reconèixer la seua llengua oficial, el català, a l'igual que les llengües oficials dels altres estats.³ És així doncs com, el primer, Òscar Ribas, cap del govern d'Andorra, va pronunciar en català el seu discurs davant de l'assemblea general de les Nacions Unides a Nova York, el 28 de juliol de 1993, en motiu de l'admissió d'Andorra a la institució.¹

Mapa del Principat d'Andorra publicat a la revista electrònica *Recerc*, del Centre de Recerca en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. J. Becat.

L'interès de la situació legal del català amb el cas d'Andorra és que per la resta de l'àrea lingüística, la llengua té un referent d'alt nivell pel que fa a l'estatut oficial. Gràcies a Andorra, el català es pot classificar a la mateixa categoria que

¹ ALMARCHA-PARÍS, Míriam, *Migracions, llengua i ensenyament a Andorra*, Tesi de doctorat, desembre 2008, Universitat de Perpinyà, volum 1, 612, p. 101.

² Andorra ha integrat l'ONU el 1993 com a membre n°184 (avui dia, el 2009 són 194).

³ El **reglament interior de l'ONU** (article 51 del capítol VIII) estableix que les llengües oficials i de treball de l'organització són l'anglès, l'àrab, l'espanyol, el francès, el rus i el xinès. Per altre band, qualsevol membre pot expressar-se en una altra llengua que les abans esmentades, a la condició que assegurï ell mateix una traducció en una de les llengües oficials i de treball. Vegeu Annex II.A-4.

les llengües de primer rang, que tenen estat, que en algun lloc del món es beneficien de la posició d'única llengua oficial i que d'aquesta manera no és adscrita automàticament i només en el gruix de les llengües minoritzades. Encara que la característica aquesta no pugui fer prejudicar del futur de la llengua, sí que en termes de prestigi i de seguretat, representa un avantatge per als seus parlants i un exemple gens negligible per als catalanòfons de la resta dels Països Catalans. En termes de valoració, d'auto-estima i de representació positiva, la situació andorrana del català constitueix un avantatge i un model immillorable.

II. A. 2 - El català cooficial a l'Estat espanyol

A l'Estat espanyol, des del retorn de la democràcia, la Constitució estableix que :

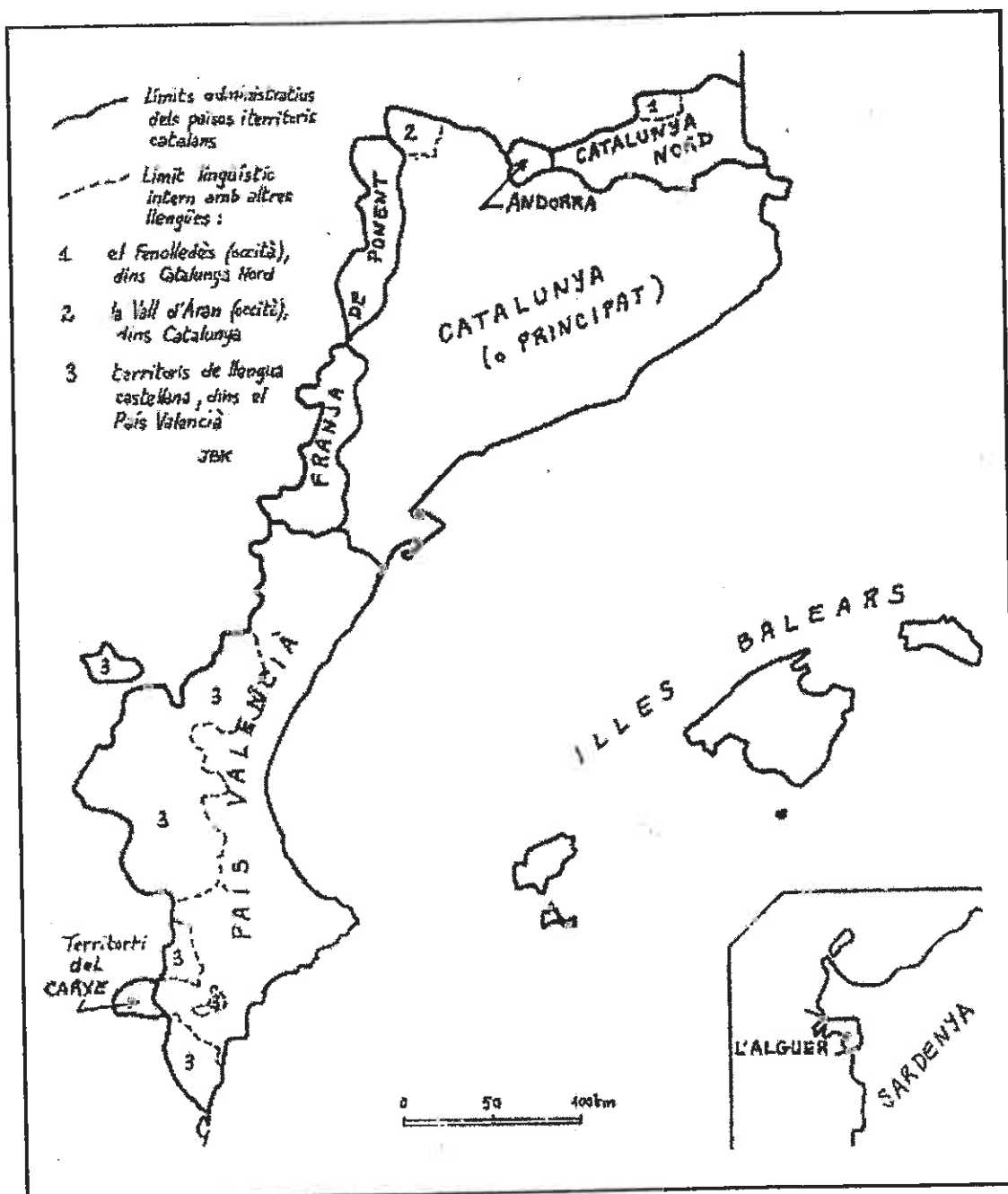
« Article 3

1. El castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la.
2. Les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts.
3. La riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció. »²

D'aquesta manera, la llengua catalana, en el territori més important de la seua àrea lingüística pel que fa a superfície i nombre d'habitants, va adquirir categoria de llengua constitucional, encara que sense ser esmentada explícitament i depenent del que precisen els estatuts d'autonomia dels territoris concernits i voluntaris per protegir legalment la llengua. El català com a part de les « *altres llengües espanyoles* » té doncs estatut de llengua cooficial (« *seran també oficials* »), darrera de la primera llengua oficial espanyola, el castellà. L'estatut de cooficialitat s'aplica solament al territori de les autonomies que així ho han decidit: el Principat de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears.

¹ Discurs d'Òscar Ribas, cap de Govern d'Andorra a l'Assemblea de l'ONU en Annex II.A-5.

² La **Constitució espanyola** va ser aprovada per les Corts el 31 d'octubre de 1978, ratificada per referèndum el 6 de desembre del mateix any i sancionada pel rei Joan Carles I el 27 de desembre del 1978. La present versió en català va ser publicada per la Generalitat Valenciana, el 2003. La versió espanyola figura en Annex II.A-6.

Mapa dels Països Catalans de Joan Becat on figuren els límits lingüístics i administratius. Les regions que fan part de l'Estat espanyol són : el Principat de Catalunya, la Franja de Ponent, el País Valencià, les Illes Balears i el territori del Carxe.

Al Principat de Catalunya, l'estatut d'autonomia¹ fixa que, en matèria de legalitat lingüística, les dues llengües, el català i l'espanyol, tenen la mateixa condició de llengua oficial.¹ El text català, tanmateix, ha determinat que la llengua catalana té una especificitat que no té el castellà, la qualitat de « llengua

¹ L'Estatut d'Autonomia de Catalunya va ser aprovat el 1979, va ser renovat i aprovat de nou el 2006. Com a llei orgànica té categoria de legislació superior, encara que inferior al constitucional.

pròpia » de Catalunya i de les seues institucions. L'estatut d'autonomia, reformat del 2006, fixa unes condicions² d'igualtat de drets i deures entre l'espanyol i el català per a tots els ciutadans, al mateix temps que designa la llengua catalana com a vehicle « *preferent* » de les administracions, els mitjans de comunicació públics i l'ensenyament.³

Mapa del Principat de Catalunya publicat a la revista electrònica *Recerc*, del Centre de Recerca en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. J. Eecat.

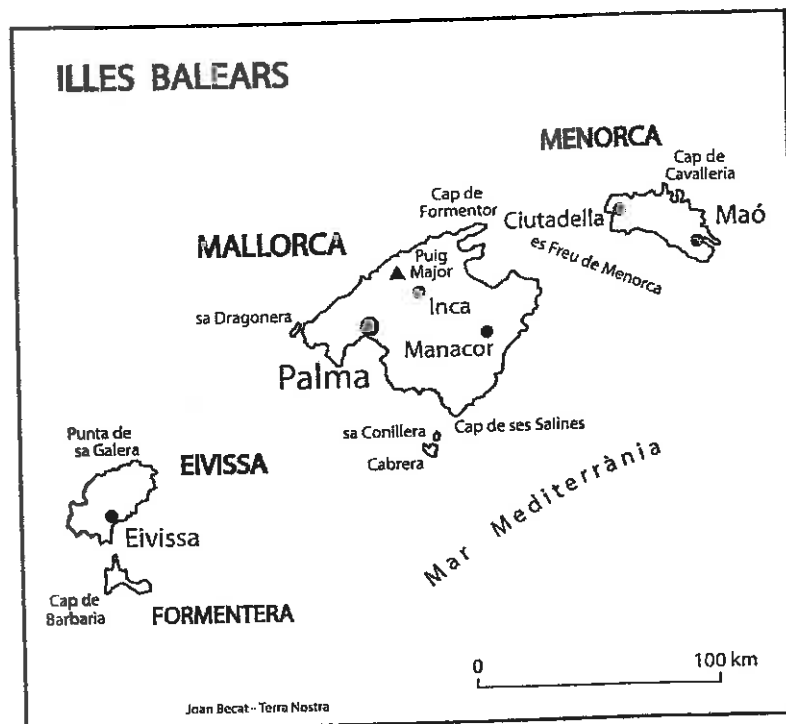
A les Illes Balears, l'estatut d'autonomia del 1983, modificat el 2007, determina en matèria lingüística que la comunitat autònoma comporta dues

¹ Extracte de l'Estatut d'autonomia de Catalunya en Annex II.A-7.

² *L'Estatut d'autonomia de Catalunya* és llei orgànica aprovada per les Corts espanyoles el 30 de març de 2006. Vegeu extracte a l'Annex II.A.

³ Extracte de l'Estatut d'autonomia de Catalunya en Annex II.A-7.

llengües oficials, una de les quals és pròpia de les Illes, el català, i l'altra oficial de l'estat (el castellà).¹

Mapa de les Illes Balears publicat a la revista electrònica *Recerc*, del Centre de Recerca en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. J. Becat.

Al País Valencià, la reforma de l'estatut d'autonomia del 2006, fixa igualment per al català una condició de cooficialitat amb l'espanyol, llengua oficial de tot l'estat.² Al País Valencià, l'especificitat consisteix en una oficialitat del català que no afecta la totalitat del territori autònom ja que la part interior, per raons històriques, és exclusivament de llengua castellana.³ A més a més, al País Valencià, la denominació de la llengua que han triat de fer servir els dirigents i partits polítics majoritaris (PSOE i PP) és la de « valencià », sense esmentar mai

¹ L'Estatut d'autonomia de les Illes Balears és llei orgànica 2/1983 del 25 de febrer, aprovada per les Corts Generals i publicada en el B.O.E. núm. 51, d'1 de març del 1983, és modificada el 2007. Extracte de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears en Annex II.A-8.

² Extracte de l'Estatut d'autonomia del País Valencià en Annex II.A-9.

³ La conquesta de les terres de València per Jaume I va ser realitzada amb feudals catalans de l'interior de Catalunya i nobles aragonesos. Els primers se van instal·lar a la part litoral del nou territori conquerit constituït en Regne de València (on actualment se parla català, varietat occidental), i els segons que no eren catalanoparlants van poblar l'interior valencià on avui dia només es parla espanyol.

en textos jurídics l'equivalència científica amb el terme « català », la qual cosa és utilitzada i manipulada per uns sectors anticatalans i favorables al secessionisme lingüístic. Tot i això, la universitat en els seus estatuts i els tribunals superiors en repetides sentències sempre han confirmat la unitat científica de la llengua catalana.¹ L'estiu 2009 la premsa se fa eco de l'última decisió del Tribunal suprem espanyol que «dicta una sentència ferma a favor de la unitat de la llengua» catalana.² El tribunal reitera que la titulació de Filologia Catalana equival a coneixements de valencià que són requisits per ser candidats a concurs de la Generalitat Valenciana.³

A més del reconeixement oficial estatutari del català als principals territoris catalanòfons de l'Estat espanyol, les tres comunitats autònomes han adoptat legislacions lingüístiques destinades a defensar i promoure la llengua catalana amb vista a assolir uns nivells més alts de normalització lingüística. Sense que es tracti aquí de donar una descripció detallada, ni d'analitzar de manera aprofundida la política lingüística de les autonomies en qüestió, sí que convé, per tenir un panorama complet de la llengua catalana, d'esmentar els instruments jurídics que han posat en plaça per portar a terme una acció en el camp de l'evolució de l'ús de la llengua.⁴ La Catalunya autònoma té en funcionament una Llei de política lingüística⁵ aprovada pel Parlament de Catalunya en 1998⁶,

¹ Entitats com ara **Acció Cultural del País Valencià**, sindicats d'ensenyants i funcionaris i universitats valencianes recorren regularment als tribunals davant de la negativa de la Generalitat Valenciana governada pel PP de respectar la legislació espanyola que garanteix la unitat de la llengua catalana i equipara les dues denominacions, « català » i « valencià ».

² A <http://www.directe.cat/>, « El Tribunal Suprem espanyol dicta sentència ferma a favor de la unitat de la llengua », 16/7/2009.

³ L'administració valenciana havia recorregut als tribunals en contra d'aqueixa equiparació, al·legant seguint la posició secessionista, que valencià i català serien dues llengües distintes.

⁴ Un treball recent d'una de les persones més especialista del tema permet partir d'una base sòlida per a estudiar la qüestió del panorama jurídic de la llengua catalana a les comunitats autònomes catalana, balear i valenciana : **SOLE i DURANY**, Joan Ramon, (coord.), **Legislació lingüística de Catalunya. La Llei de política lingüística i altres normes lingüístiques anotades** (2a ed.), Generalitat de Catalunya, Legislació lingüística, 6, Barcelona, 2007, 484 pag. A través d'internet, són accessibles diverses recopilacions de reculls de legislacions lingüístiques, com ara el portal de la Generalitat de Catalunya www.20gencat.cat/portal/site/Llengcat o el web <http://www.bibiloni.net/legislacio/>.

⁵ **Llei de política lingüística de Catalunya**, del 7 de gener del 1998, en Annex II.A-10.

⁶ La **Llei de política lingüística de Catalunya** va ser aprovada pels partits majoritaris de Catalunya, Convergència i Unió (nacionalistes catalans centristes), el PSC-PSOE (socialistes) i IC (Iniciativa per Catalunya-Verds, ex-comunistes i ecologistes), mentre que ERC (Esquerra

les Illes Balears encara avui tenen en vigor la seua Llei de Normalització Lingüística¹ del 1983, així com el País Valencià amb la Llei d'ús i ensenyament del valencià del mateix any 1983, el 23 de novembre².

Mapa del País Valencià publicat a la revista electrònica *Recerc*, del Centre de Recerca en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. J. Becat.

Republicana de Catalunya, independentistes catalans) i el PP (Partit Popular, conservadors espanyols) hi votaven en contra per raons diametralment oposades i retreient al text, pels uns la seua timidesa excessiva, pels altres el seu caràcter massa radical. Cal remarcar que la primera Llei de Normalització Lingüística havia estat votada a la unanimitat pel Parlament de Catalunya, el 18 d'abril del 1983, inclús pels dos partits que no van ser satisfets pel segon text. La diferència d'actitud política s'explica tant pel contingut un xic més avançat de la legislació que no satisfieia els partits amb posició més compromesa respecte al catalanisme (uns a favor, els altres en contra), com per l'evolució mateixa de la política a l'Estat espanyol i a Catalunya, on 25 anys després de la mort del dictador franquista, els partits havien perdut la prudència de la « transició democràtica » condicionada per la temença d'una reacció d'un aparell polític-administratiu encara aleshores àmpliament franquista. No oblidem que el mateix 23 de febrer del 1981, Tejero protagonitzava un intent de cop d'estat, assaltant les Corts espanyoles i fent sortir els tancs al carrer (de València).

¹ Llei de Normalització Lingüística de les Balears, en Annex II.A-11.

² Llei d'ús i ensenyament del valencià, en Annex II.A-12.

Un altre territori de l'Estat espanyol no aplica a la llengua catalana aqueixa mateixa protecció jurídica que la reconeix d'una banda com a oficial, i en promou en segon lloc la normalització. Es tracta dels territoris de la **Franja de Ponent**, a la comunitat autònoma de l'Aragó. Tot i això, les institucions aragoneses mencionen les llengües del seu territori (català i aragonès) i els dedica una certa preocupació.

L'estatut de la comunitat autònoma d'Aragó (del 1982) porta, en el seu article 7 que *«les diverses modalitats lingüístiques d'Aragó gaudiran de protecció com a elements integrants del seu patrimoni cultural i històric»*, i l'article 35 diu que *«entre les competències culturals, [se fa] especial referència a les manifestacions peculiars de l'Aragó i a les seues modalitats lingüístiques, vetllant per llur conservació i promovent-ne l'estudi.»*¹ Uns anys més tard, el 1996, una modificació de l'estatut d'autonomia va introduir al mateix article 7 que *«es garantirà llur ensenyament i el dret dels parlants a la seua utilització en la forma que establisca una llei de les Corts d'Aragó»*. Pel que fa a legislació de política lingüística, el Govern aragonès va presentar a les Corts autonòmiques una proposta de llei² el 2 de juliol del 2009³. La tramitació per assolir l'aprovació de la llei era programada pel setembre de 2009.

A l'hora de tancar la redacció, els ecos als mitjans de comunicació indicaven que la llei en preparació, però, no conferiria cap caràcter d'oficialitat al català, sinó que serien els municipis, individualment, els responsables d'oficialitzar la llengua sobre el seu territori i fins i tot de decidir si se posaria o no en plaça un ensenyament a l'escola. La prudència, per no dir la resistència, de les autoritats aragoneses a engatjar-se en un procés de reconeixement i normalització de les llengües catalana i aragonesa⁴ són tals que l'ensenyament restaria de tota

¹ Explicitar quines són aquestes modalitats lingüístiques no hagués costat gaire ja que només són dues: l'aragonès i el català. La manca d'explicitació indica ja que no hi havia gaire inclinació per a aportar-los un suport ferm i que ja hi havia problemes d'ordre polític que interferien amb el reconeixement de les llengües del territori.

² En preparació des de fa més de deu anys. Les institucions aragoneses (govern, corts) treballen a l'elaboració d'una llei d'usos lingüístics des del 1998.

³ Vilaweb.cat: «La llei de llengües de l'Aragó, propugnada pels socialistes, no preveu la cooficialitat del català», 3 de juliol 2009.

⁴ El president de la Comunitat autònoma d'Aragó, **Marcel·lí Iglésias**, és originari de la Franja de Ponent i catalanoparlant. Havia indicat abans de la seua primera elecció que promouria una llei de les llengües d'Aragó, però tenint una majoria fràgil a les Corts aragoneses, no la va promulgar.

manera, en el millor dels casos, una facultat opcional dels pares per beneficiar-se d'un ensenyament de la llengua a l'escola. I fins i tot l'absència de voluntat d'intervenir eficaçment a favor de les llengües amenaçades porta l'absurditat de les mesures que proposarà la llei de llengües fins a deixar en mans de decisions municipals qüestions d'àmbit científic : els ajuntaments decidirien el nom de la llengua i fins i tot dirien (se suposa que amb votació !) si la llengua pertany al conjunt lingüístic català o no...¹ Pel que fa a l'ús legal, els catalanòfons podrien adreçar-se a l'administració en català, però les respostes se farien solament en espanyol. Les zones d'ús de les llengües de l'Aragó seran delimitades per un Consell Superior de les Llengües de l'Aragó, òrgan consultiu encarregat de vetllar pel «correcte ús de les llengües i de la política lingüística».²

Mapa de la Franja de Ponent a l'Aragó publicat a la revista electrònica *Recerc*, del Centre de Recerca en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. J. Becat.

Va ser reelegit per un segon mandat però el seu partit, el PSOE, no essent majoritari, necessita els vots d'un grup de diputats d'un partit frontissa, el PAR, Partido Aragonés Regionalista, marcadament anticatalà i que, malgrat el seu nom, també és oposat a l'oficialitat de la llengua aragonesa.

¹ « La lei lingüística serà minimala en Aragon », in *La Setmana* n°678, 4/9/2008.

² *Vilaweb.cat* : « La llei de llengües de l'Aragó... », 3 de juliol 2009. El Consell Superior de les Llengües de l'Aragó el formaran quinze membres de l'àmbit lingüístic, jurídic, educatiu i literari a proposta de la universitat, de les Corts i del Govern d'Aragó. Haurà de decidir l'autoritat lingüística de les llengües per les regles d'ús, proposarà línies d'actuació al govern i farà d'assessor lingüístic.

Finalment, la llengua catalana es beneficia d'un tractament específic al si de les **institucions europees**, a la demanda del govern espanyol. Ja el 1990, a la demanda dels parlaments català i balear, el Parlament europeu havia adoptat una resolució¹ que reconeixia la llengua catalana i li atorgava certs drets d'ús al si de les institucions de la UE.²

Ara el català ha estat recinegut com a llengua de comunicació entre els ciutadans espanyols i les insitucions europees : Comissió Europea, al Parlament, al Consell, al Defensor del Poble Europeu o al Comitè de les Regions. Igualment hi ha traducció en català de certes publicacions i textos oficials de la Unió europea. El reconeixement europeu se fa mitjançant acords bilaterals entre l'Estat espanyol i els organismes de la UE.³ L'estatus del català, però, no és de llengua oficial de la Unió⁴ ja que l'Estat espanyol no ho ha demanat i no considera de fet les llengües d'àmbit autonòmic com a oficial al conjunt de l'estat.¹ Les institucions espanyoles tampoc accepten el plurilingüisme al conjunt de l'estat : la sola llengua autoritzada al Parlament espanyol és el castellà. Perquè una llengua sigui declarada oficial per la Unió Europea cal que el govern

¹ **Resolució 1235/90 del Parlament Europeu** sobre la situació de les llengües a la Comunitat i de la llengua catalana, d'11 de desembre de 1990

² « [El Parlament europeu] Demana al Consell, format pels representants dels estats membres, i a la Comissió que adoptin mesures que permetin aconseguir els objectius següents:

- la publicació en català dels tractats i dels textos fonamentals de les Comunitats;
- la difusió en català de la informació pública relativa a les institucions europees per tots els mitjans de comunicació;
- la inclusió del català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees;
- l'ús del català en les relacions orals i escrites amb el públic a les oficines de la Comissió de les Comunitats Europees a les Comunitats Autònomes en qüestió. »

Extracte de la resolució del Parlament europeu relativa a la llengua catalana. Vegeu text complet a l'annex II.A.

³ Vegeu « CONCLUSIONES DEL CONSEJO, de 13 de junio de 2005 relativas al uso oficial de otras lenguas en el Consejo y, en su caso, en otras instituciones y órganos de la Unión Europea », (2005/C 148/01), annex II.A. I també « ACUERDO ADMINISTRATIVO ENTRE EL REINO DE ESPAÑA Y EL CONSEJO DE LA UNIÓN EUROPEA » (2006/C 40/02), annex II.A. Igualment « ACUERDO ADMINISTRATIVO entre la Comisión Europea y el Reino de España » (2006/C 73/06), annex II.A.

⁴ Les **llengües oficials de la UE** són actualment 23, entre les quals moltes que tenen molt menys locutors que el català.

de l'Estat membre concernit ho sol·liciti de forma expressa i que aquesta sol·licitud sigui aprovada pel Consell de la UE per unanimitat.² A més de les reticències espanyoles a l'hora de fer reconèixer el català com a oficial al si de la UE, també se va expressar el desacord de les autoritats franceses que no volien que una eventual oficialitat del català i del basc pogués autoritzar els ciutadans francesos catalanòfons i bascòfons a fer servir oficialment aquestes llengües, no reconegudes per l'Estat francès, amb organismes oficials.³

La política de les institucions europees en matèria lingüística a la vegada és favorable al plurilingüisme i a la diversitat, i al mateix temps prudent a l'hora de reconèixer les desenes de llengües minoritàries del continent. Un poc a la imatge de la seua construcció progressiva, la UE, segons els organismes, segons les circumstàncies, adopta una actitud pragmàtica i respectuosa de la lògica de la voluntat dels estats membres.⁴ Com ha passat pel català, el Parlament i posteriorment altres òrgans de la UE arriben a establir un règim específic per l'ús de la llengua entre els ciutadans i les institucions, sense tanmateix generalitzar el tractament a totes les llengües. Queda que amb la influència al si de les institucions europees dels partidaris de les llengües, siguin estats, siguin lobis, siguin entitats públiques o associatives⁵, ha aconseguit

¹ Les llengües per les quals el govern espanyol va sol·licitar que obtinguin algun reconeixement específic per part de les institucions de la UE són el basc, el català i el gal·lec.

² Paradoxalment va ser el cas pel **gaèlic irlandès** que a l'ocasió de la demanda espanyola va passar a integrar la llista de llengües oficials de la UE, perquè és llengua oficial a Irlanda i perquè el govern irlandès ho va sol·licitar formalment.

³ El ministre **Barnier** havia expressat les reticències franceses al moment de tramitar-se la demanda espanyola de reconeixement de les llengües catalana, basca i gallega. Els francesos no veien amb bons ulls que llengües « regionals » al seu territori poguessin ser reconegudes a igualtat amb les llengües dels estats membres i entressin a formar part del Reglament de llengües de la Unió Europea (del 15/4/1958) com a llengües oficials. Acceptar que el català i el basc figuressin als tractats de la Unió hauria significat que els ciutadans francesos haguessin adquirit un dret d'ús oficial, el que França no vol reconèixer sobre el seu sòl ni pels seus ciutadans.

⁴ Igual que per l'evolució de la construcció europea, no cal descuidar que la Unió és un conjunt d'estats encara molt gelosos de llur sobirania i hesitants a l'hora d'edificar unes institucions més integrades. Són els governs dels estats qui tenen al si de la UE la part més important del poder i de les decisions legislatives a través de les competències del Consell.

⁵ Des del 1982, una de les entitats que més va obrar a favor del reconeixement de les llengües minoritàries a Europa és el **Buró Europeu per a les Llengües Menys Difoses** (European Bureau for Lesser Used Languages o EBLUL) amb seu a Irlanda i ubicat a Brussel·les; va ser creat a iniciativa del Parlament europeu i beneficia del finançament de la Comissió europea. En particular un dels seus primers responsables Donall O'Riagan va portar a terme un treball constant de lobbying a prop del Parlament europeu i va incentivar l'elaboració de la Carta per les llengües minoritàries. L'EBLUL organitza a través dels seus comitès representant les diverses

progressivament de fer acceptar més consideració i promoció per la diversitat lingüística. Al web de la Comissió europea¹ presenten d'aquesta manera la posició d'Europa envers el multilingüisme :

«La diversitat lingüística d'Europa sempre ha estat considerada com un patrimoni que s'ha de preservar i promoure per part de la UE. En aquest sentit, l'aprenentatge de llengües ocupa un paper important en les polítiques europees d'educació i formació.

La Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea, que va ser proclamada l'any 2000 a Niça per tots els caps d'Estat i de govern de la UE, diu en el seu article 22 que la Unió "respecta la diversitat cultural, religiosa i lingüística". En l'article 21 d'aquesta mateixa carta es prohibeix tota discriminació exercida en raó d'un seguit de motius entre els quals hi figura la llengua. Aquest principi no només s'aplica a les 23 llengües oficials de la UE, sinó també a la resta de llengües que es parlen al territori de la Unió.

Des de gener de 2007 la Comissió Europea té una cartera i un comissari de Multilingüisme. L'objectiu d'aquesta nova àrea d'actuació és preservar i promoure la diversitat lingüística d'Europa, fomentar l'aprenentatge de llengües i aprofitar les oportunitats del multilingüisme com a estímul per a la competitivitat.

llengües visites d'estudi arreu del continent per tal de difondre la coneixença de la situació de les llengües i afavorir l'emergència de dinamitzadors. En aquest marc, com a representant del Buró Europeu per Catalunya Nord i després de visitar jo mateix Irlanda i el País de Gal·les, vaig tenir l'ocasió, el 1997, amb Cília Motzfeldt-Grappe, investigadora noruega en antropologia, d'organitzar una visita d'estudi a Catalunya Nord i Sud per una quinzena de persones. La Comissió europea al seu web precisa quins són els principals dominis d'activitat del Buró Europeu :

- « par l'intermédiaire de son réseau de comités dans les États membres, représenter les communautés linguistiques régionales ou minoritaires de l'Union européenne. Le BELMR assure la promotion de leurs intérêts communs aux niveaux européen et international et sert de médiateur entre les communautés linguistiques et les instances communautaires et internationales;
- de conseiller et informer les décideurs, les médias, les universitaires et le grand public sur les langues régionales et minoritaires et sur la diversité linguistique. Il dirige un service d'information sur les questions relatives aux langues minoritaires et gère un centre de documentation dans son antenne bruxelloise;
- de soutenir les communautés linguistiques régionales et minoritaires dans leurs activités par ses conseils, des informations et des services de mise en réseau et facilite leur accès aux financements européens;
- de coordonner un certain nombre d'initiatives d'ampleur européenne concernant les langues régionales et minoritaires comme un programme de visites d'étude et un programme d'échange scolaire. »

Un dels punts de partida és un estudi encarregat per la Comissió Europea i realitzat pel CILT (National Centre for Languages) que, per primera vegada, posa xifres al que representa la diversitat lingüística per a l'economia europea. L'estudi conclou que el multilingüisme estimula la competitivitat, però adverteix que les empreses europees estan deixant passar oportunitats de creixement i de negoci per manca de competències lingüístiques.

Grup d'alt nivell sobre multilingüisme. La Comissió Europea va decidir, el 2005, la creació d'un grup d'alt nivell sobre multilingüisme al qual va encarregar l'elaboració d'un informe. Els resultats d'aquest informe es van fer públics el mes de setembre de 2007.

Estudi Euromosaic. L'any 1992 la Comissió Europea va encarregar a un grup d'experts l'estudi Euromosaic, que analitzava la situació de les anomenades llengües minoritàries a la Unió Europea. L'objectiu de l'estudi era estudiar la situació real d'aquestes llengües en cadascun dels territoris on hi ha grups de parlants i obtenir dades fiables per desenvolupar polítiques des de la Comissió. »

II. A. 3 - El català tutelat a Itàlia

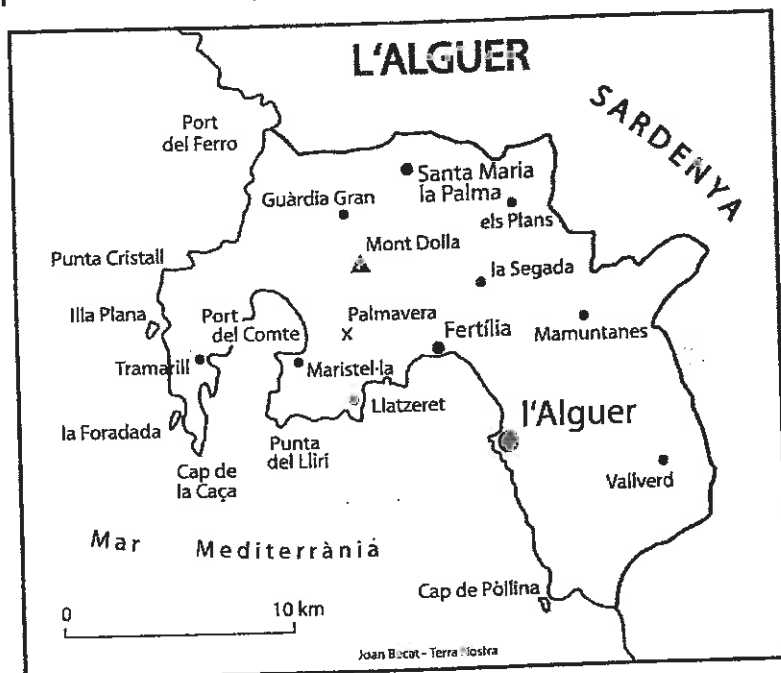
A Itàlia, les llengües minoritàries, i entre elles la llengua catalana, es beneficien d'un reconeixement a la constitució² i d'un marc legislatiu des dels anys 1990. El català és reconegut i té caràcter oficial, des de l'aprovació l'11 de setembre del 1997 de la llei regional de *Promozione e valorizzazione della cultura e della lingua della Sardegna*³. Permet l'ensenyament del català com a matèria opcional. Completa així l'Estatut municipal de l'Alguer que (des del 1992) precisa

¹ <http://ec.europa.eu>

² **Costituzione della Repubblica Italiana. Art. 3.** Tutti i cittadini hanno pari dignità sociale e sono eguali davanti alla legge, senza distinzione di sesso, di razza, di lingua, di religione, di opinioni politiche, di condizioni personali e sociali. **Art. 6.** La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche.

³ La llei regional 26. Vegeu Annex II.A

amb l'article 9 ¹ les capacitats municipals de política lingüística (administració, toponímia, impuls de l'ús social).

Mapa del municipi de l'Alguer a Sardenya publicat a la revista electrònica *Recerc*, del Centre de Recerca en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. J. Becat.

Finalment la llei italiana de *Tutela de le minorie linguistiche*² preveu que, a la demanda dels pares, el català pot ser llengua d'ensenyament des de la maternal fins al secundari, i que la cultura algueresa podrà ser introduïda als ensenyaments artístics i d'història-geografia. Pel que fa a l'ús públic, la llei permet la possibilitat d'emprar el català als consells municipals i de contractar funcionaris bilingües. Pertoca als consells municipals de delimitar el territori on s'aplica la llei que ha de ser sol·licitada per un mínim del 15% de la població o 1/3 dels consellers municipals. La llei també autoritza la correcció dels noms catalans erronis i les declaracions en català davant dels tribunals. La llei regional en els seus articles 17 a 20 preveu el finançament d'activitats socioeducatives i de promoció lingüística en medi escolar, en particular els projectes de formació al si

¹ L'article 9 de l'estatut municipal de l'Alguer s'intitula *Tutela della lingua e della cultura di Alghero*.

² La llei italiana 482 de protecció de les minories lingüístiques va ser publicada al diari oficial el 20 de desembre del 1999, i anteriorment aprovada pel parlament el 17 de juny del 1998 i pel senat el 25 de novembre del 1999. Vegeu text en Annex II.A.

de les escoles i per la promoció lingüística, la producció i la publicació de material didàctic.¹

A la pràctica, però, el català (i també el sard) tenen dificultats a entrar a les escoles i instituts perquè l'ensenyament depèn del ministeri italià d'educació, el qual no aplica la llei de tutela de les llengües minoritàries. Diversos testimoniatges de joves presents a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada², corroboren la informació segons la qual l'alguerès només s'ensenyava com a opció facultativa, en horaris no gaire favorables, i toca pocs centres d'ensenyament i una minoria d'alumnes.

II. A. 4 - El català desprotegit a Múrcia i França

Els Països Catalans compten dues zones, la petita regió murciana del Carxe al sud-est d'Espanya, i el departament francès dels Pirineus-Orientals, anomenat **Catalunya Nord**, on la llengua catalana es troba desprotegida. Cap dels dos indrets es beneficia de reconeixement, ni de protecció lingüística per al català. En el primer cas, hi ha una situació sociolingüística molt dèbil i una absència de presa en consideració per les institucions. En el cas francès, l'absència de reconeixement és simplement un element de la política lingüística global francesa d'impedir l'ús de qualsevol altra llengua que no sigui el sol i exclusiu francès. El marc legal del català a l'Estat francès és tractat de manera separada i més desenvolupada ja que és objecte del present treball (vegeu part II.B).

Pel que fa al **Carxe**,³ la zona catalanòfona de Múrcia, tan sols té uns 300 km², una desena de nuclis de població distribuïts entre tres municipis (Jumella,

¹ DEPAU Giovanni, « L'enjeu du catalan dans les écoles d'Alguer (Sardaigne) : la loi régionale 26/1997 et ses limites », in LAGARDE Cristian, BURBAN Chrystelle, *L'école, instrument de sauvetage des langues menacées? Actes du colloque du 30 septembre et 1er octobre 2005, Université de Perpignan, CRILAUP, PUP, 2007.*

² Els darrers d'aquests testimoniatges els vaig sentir a l'UCE de Prada l'agost de 2009.

³ MAYANS Pere, *Redescobrim els Països Catalans i CAT-llengua i societat dels Països Catalans* i article de l'*Avui.cat* de Jordi Palmer, juliol 2009.

Favanella i lecla) i uns 600 habitants¹. La zona murciana és estretament vinculada a la comarca valenciana veïna de les Valls del Vinalopó², d'on són originàries les poblacions que han portat la seua llengua i amb la forma dialectal del valencià meridional més enllà del Regne de València. Segons Pere Mayans i Ester Limorti, especialista del Carxe, la llengua catalana «no desperta pas cap preocupació en els [propis] habitants», els quals «viuen amb indiferència el fet de parlar valencià». La llengua només se fa servir per la comunicació familiar i, sota la pressió de l'espanyol i amb total despreocupació de les autoritats murcianes, viu un lent decaïment.³

S'avalua que del conjunt d'habitants de la zona, unes 500 persones són catalanòfones, amb una tendència progressiva a la castellanització, degut a l'absència de protecció i promoció per part de les autoritats murcianes i també pel fet d'una presència creixent de població forastera, sud-americana i britànica essencialment.¹ Des d'una època molt recent tanmateix, s'ha notat una actitud favorable al català dels municipis de la zona. Els responsables de lecla per

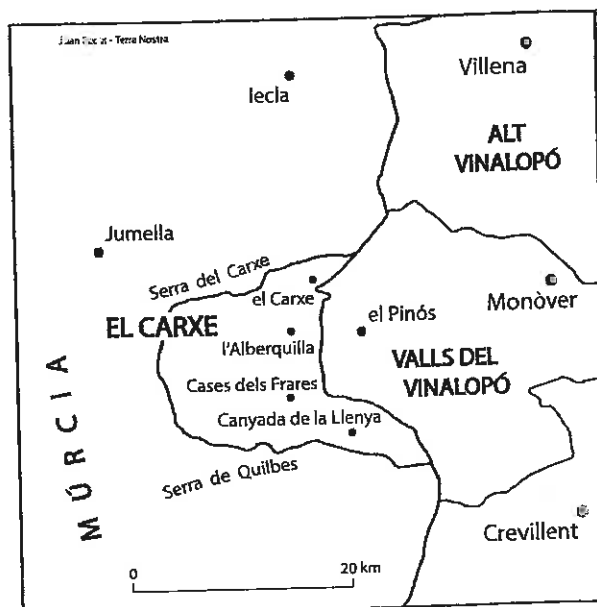
¹ Segons les dades del padró de població del 2004 esmentat per ESCUDERO MEDINA Consuelo, «L'école et l'avenir d'une langue menacée en contexte frontalier : le cas du catalan dans la communauté autonome de Murcie », in LAGARDE Cristian, BURBAN Chrystelle, *L'école, instrument de sauvetage des langues menacées? Actes du colloque du 30 septembre et 1er octobre 2005, Université de Perpignan, CRILAUP, PUP, 2007.*

² Situada a la frontera administrativa entra les províncies d'Alacant i de Múrcia. Els enclavaments del Carxe són més a prop dels centres de població alacantins (de 4 a 12 km) que dels centres administratius murcians dels mateixos municipis (20 a 26 km).

³ La **bibliografia** bàsica sobre el Carxe fornida per Pere Mayans és la següent :

- ALBEROLA, Miquel. "Astò se sent pinosero". *El Temps*, núm. 589. València, 2/10/1995.
- FÀBREGAS, Xavier. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Articles diversos: El Carxe, Raspai, la Canyada del Trigo, la Canyada de la Lenya, la Torre del Rico...
- LIMORTI, Ester. "Els valencians de Múrcia". *Llengua Nacional*, núm. 18. Barcelona, març de 1997.
- LIMORTI, Ester. "La situació sociolingüística a la comarca murciana del Carxe", dins *Actes de la cinquena trobada de sociolingüistes catalans*. Departament d'Ensenyament. Barcelona, 1998.
- LIMORTI, Ester; QUINTANA, Artur. *El Carxe -recull de literatura popular valenciana de Múrcia*. Institut de Cultura Gil-Albert. Alacant, 1998.
- MONTOYA ABAD, Brauli. *La interferència lingüística al sud valencià*. Generalitat Valenciana. València 1989.
- NADAL, Josep M. i PRATS, Modest. *Història de la llengua catalana*. Edicions 62. Barcelona 1982.
- RÒDENAS MARHUENDA, Antoni. *D'Azorín i el país meu*. Institut de Cultura Gil-Albert. Alacant, 1997.

exemple han sol·licitat l'Acadèmia valenciana de la llengua per tal que se posés en marxa un ensenyament de català als infants.² Tanmateix l'escolarització de molts joves del Carxe catalanòfon se fa als centres escolars del Pinós, en territori del País Valencià per raons pràctiques³. D'aqueixa manera se beneficien d'una part de l'ensenyament en català ja que les «línies en valencià»⁴ són reconegudes i en funcionament a l'autonomia veïna.

Mapa del territori del Carxe a la regió de Múrcia, publicat a la revista electrònica Recerc, del Centre de Recerca en Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà. J. Becat.

¹ *Idem* ESCUDERO MEDINA Consuelo, « L'école et l'avenir d'une langue menacée... ».

² *Idem* ESCUDERO MEDINA Consuelo, « L'école et l'avenir d'une langue menacée... ». Les classes de català han començat en 2005-2006.

³ Proximitat geogràfica o lloc de treball dels pares. S'avalua que entre el 15% (maternal) i el 67% (secundària) dels **joves del Carxe són inscrits a les escoles valencianes**, segons les dades de Consuelo Escudero Medina. D'aqueixa manera, l'adquisició i pràctica del català que tenen no només és de tipus familiar i de l'àmbit privat i oral.

⁴ Denominació que s'usa al País Valencià per les fileres d'ensenyament bilingüe i d'immersió en català.

II. B - El marc legal francès

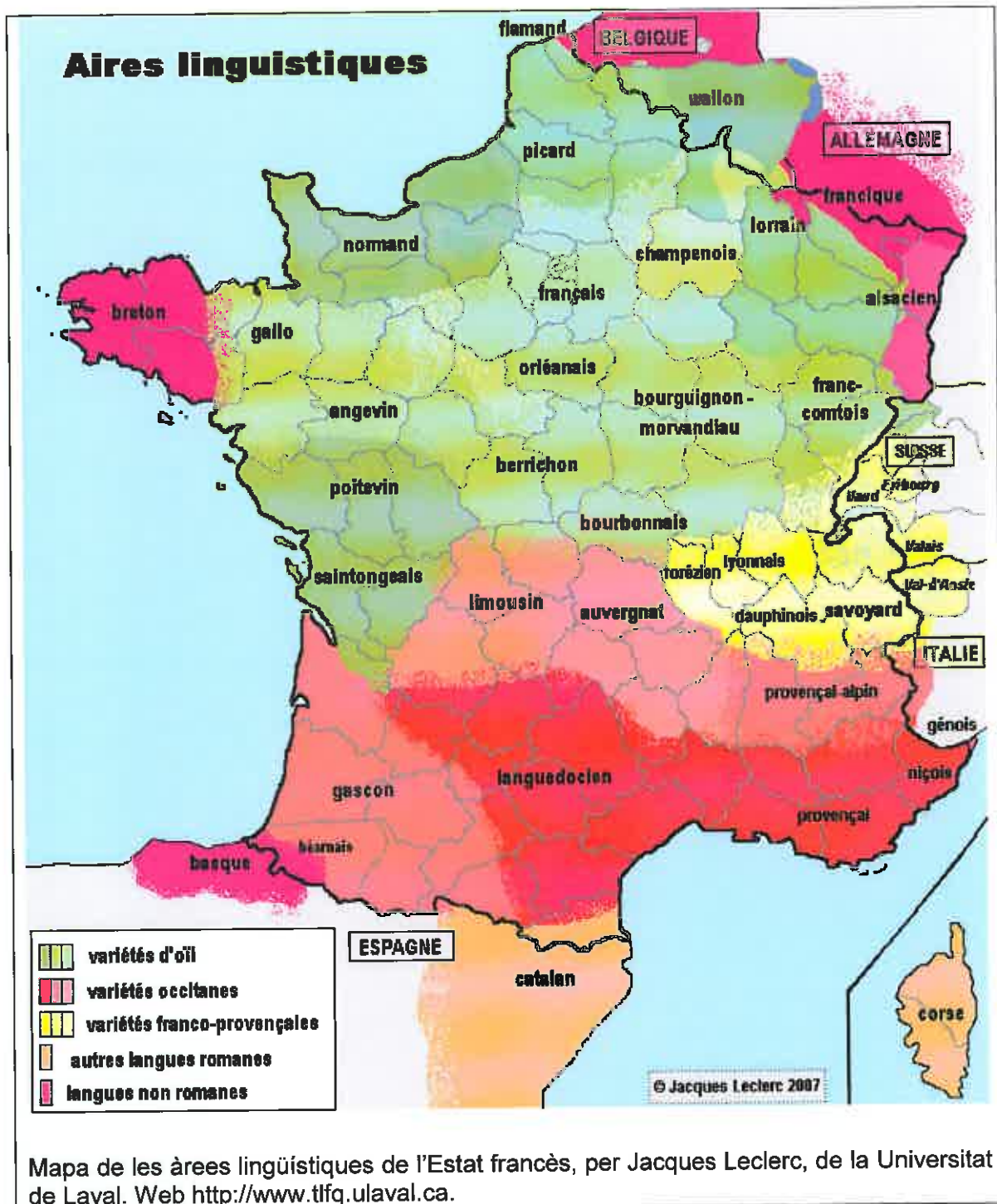
II.B.1 – Les bases jurídiques històriques

L'advocat Miquel Mayol, els anys 1980, havia sintetitzat la situació difícil de la llengua catalana a l'Estat francès, destacant els aspectes jurídics i polítics històrics del seu recul al curs dels tres últims segles¹. Trenta anys després, és útil procedir a un balanç de la situació jurídica i institucional de la llengua catalana a Catalunya Nord, especialment a la vista de l'emergència i de l'evolució de la presa en consideració dels drets lingüístics per l'Estat francès, i tenint en compte tant les actuacions dels locutors de llengües minoritzades com les reaccions de les institucions a les reivindicacions plantejades.

En el seu treball del 1989, Miquel Mayol apuntava els elements «principals del procés de substitució lingüística» portat a terme per França. L'anàlisi que havia fet conserva tota la seua vigència i validesa² : tant pel que fa als mètodes com als instruments polítics i jurídics emprats des de l'annexió de Catalunya Nord al segle XVII fins als anys 1980, passant pels decrets de la Revolució, per l'escola immersiva obligatòria en francès de Jules Ferry a finals del segle XIX i el marc jurídic i institucional de la primera segona meitat del segle XX. Certes veus recents tendeixen a contestar o al menys a matisar el fet que el recul de les llengües anomenades «regionals», el procés de substitució lingüística correspon a una voluntat política francesa d'erradicar-les, i prefereixen destacar una suposada adhesió de les poblacions al canvi lingüístic, emmarcant l'evolució de l'Estat francès en un fenomen molt més general i ample de globalització i d'uniformització mundial que toca el camp de les llengües. Les dues dinàmiques no són incompatibles i fan part de la realitat a l'hora d'analitzar la situació de les llengües regionals.

¹ **MAYOL**, Miquel, «Catalunya Nord : el marc jurídic del procés de substitució lingüística», in *Dret lingüístic. Actes del Simposi sobre dret lingüístic (Barcelona, setembre de 1987)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989

² Mayol esmenta clarament «l'imperialisme lingüístic i cultural francès» i els «actes glotofàgics de

Si bé és cert que les llengües amenaçades i els processos de substitució lingüística se poden trobar arreu del planeta¹, la constatació no exonera pas França de la seua política lingüística efectiva. Tota la panòpia de disposicions

l'Estat assimilacionista».

¹ NETTLE Daniel, ROMAINE Suzanne, *Veus que s'apaguen. La mort de les llengües del món*, traducció de l'anglès per Joan Cortadellas i Joan Ferrer (*Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*, 2000), *Veus del temps* n°2, UdG, CCG Edicions, Girona, 2004, 321 p.

jurídiques i la constant orientació jurisprudencial en contra de les llengües «regionals» són la prova més fefaent de la responsabilitat francesa en la dinàmica. I encara més flagrant és si tenim en compte els estudis més recents de lingüistes sobre els casos de llengües en perill en el món i els passos que aqueixes van seguint cap a llur desaparició. I el *súmmum* de l'evidència de la consciència francesa en una responsabilitat activa en l'erradicació de les llengües «regionals» rau en la percepció que es té del «perill» en el qual se trobaria la llengua francesa i la francofonia, en els discursos de defensa de la diversitat cultural i lingüística -pensant al francès en el panorama mundial- (anant fins a la concepció tan increïblement egoïsta de «l'excepció cultural francesa») i en tot els instruments jurídics forjats expressament per portar una lluita activa en defensa de la llengua francesa. Quan un té consciència de tots aquests reptes davant dels quals se troba el francès i rebutja de considerar que altres llengües poden ser en la mateixa situació i necessitar al menys els mateixos estris de protecció, demostra voluntat de discriminació o al menys de portar a terme una política que se sap on condueix.

En començar el seu article, Mayol planteja d'entrada que «l'objectiu [de substitució lingüística] gairebé s'ha assolit (...) si bé el català no ha estat del tot esborrat del mapa». Precisem, però, que el català a Catalunya Nord se troba actualment en un estat que difícilment se pot equiparar amb la situació a la resta de Països Catalans veïns; la llengua tot i no haver desaparegut fa més aviat de «llengua residual», d'ambient, de marcador identitari. La llengua és majoritàriament acceptada, caldria dir la idea de llengua patrimonial del territori, i està experimentant el retrobament d'un cert prestigi molt lligat a la percepció utilitarista com a llengua imprescindible de la Catalunya autonòmica. I és poc probable que el procés glotofàgic¹ arribi fins al final, al menys en els anys a venir, per la voluntat mateixa d'un cert volum de parlants a renunciar-hi definitivament, gràcies també al procés de recuperació i empena lingüística del cos principal dels Països Catalans i a la voluntat d'uns quants de mantenir una «resistència lingüística» a Catalunya Nord.

Entre les eines polítiques i jurídiques posades en funcionament per França al curs de la història per assolir l'objectiu assimilacionista, hi ha l'escola, el

¹ Concepte desenvolupat pel lingüista Louis-Jean Calvet, *Linguistique et colonialisme. Petit traité*

quadre jurídic unitari i unilingüe, i la invenció de la nacionalitat francesa incompatible amb les realitats nacionals d'altres pobles, com el català. Aqueixa etapa del segle XVIII i XIX consistent en una aculturació i nacionalització dels que formaven el poble català, amb caràcters clars d'identitat nacional, va ocasionar resistències, inútils o en tot cas sense efecte. Mayol cita la «identificació entre la llengua [francesa] que parlaven els revolucionaris i l'ideal de llibertat política» com essent una obra de «justificació ideològica», continuació de la ideologia i de l'actuació de la monarquia (absolutista)¹. De fet, l'aspecte lingüístic de la política francesa contemporània d'unificació constitueix la conseqüència de la nacionalització forçada de la població no encara nacionalment francesa. A la Revolució francesa, s'opera la trampa segons la qual una minoria de polítics locals i de la classe mitjana parisenca transformen el poble català -existent com a tal en temps de la monarquia; el rei parla dels «seus pobles»- en una sola «nació francesa» indivisible i definitivament inscrita en l'ordre jurídic francès i ideològicament universal. La imposició del francès no és res més que la continuïtat i l'aplicació de la decisió nacionalitzadora inicial.

El **Decret del 2 de termidor de l'any II** de la República (20 de juliol del 1794) «imposa l'ús jurídic exclusiu del francès en els actes públics»² i és «norma avui dia vigent que prohibeix l'ús oficial del català»³. Veurem més endavant com el que apuntava Mayol queda ben vigent en casos de judicis recents. Igual que un decret del 30 vendemiari any II (21 d'octubre de 1793) que estipulava a propòsit dels escolars : «*Apprenen a parler, lire, écrire la langue française*» i el 7 brumari any II «*A toutes les parts de la République, l'instruction nommée se fait en langue française*».⁴ L'Assemblea Constituent, al principi de la Revolució havia, però, representat una etapa distinta encetant una política de traducció de les lleis

de glottophagie, Payot, 2002 (Petite Bibliothèque Payot n° 419), primera edició 1974.

¹ Recordem l'**Edicte del 1700** de Lluís XIV que prohibeix l'ús oficial del català. Joan Peytaví Deixona a *El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*, Fundació Noguera, Barcelona, 2004, 686 pàg., sintetitza perfectament i rigorosament el marc jurídic i els seus efectes produïts sobre l'ús de la llengua catalana a les noves comarques annexades per rei de França. A la part «El context històric i lingüístic» (pp. 26- 31) enumera els passos de la nova autoritat monàrquica per eliminar el català i substituir-lo pel francès com a llengua dels actes públics.

² Op. cit. "Catalunya Nord : el marc jurídic...", in *Dret lingüístic...*

³ Op. cit. "Catalunya Nord : el marc jurídic...", in *Dret lingüístic...*

⁴ FAVEREAU Francis, « Langue bretonne, nation française, République jacobine et perspective européenne », pp. 75-84, in « *Langues régionales et l'Europe (Les)*. *Revue internationale d'éducation* Sèvres n°3, LÉOUTRE Gilbert (dir.), Sèvres, 1994, 139 pàg.

(decrets relatius a la traducció i pagament dels traductors el 17 de gener de 1790, d'augment de salari dels ensenyants bilingües el 14 de maig del 1790. La raó sempre era de lluitar contra les forces reaccionàries al mateix temps que de comunicar les noves idees al ventall més ample de la població.¹ La Convenció però decideix canviar aquesta política plurilingüe i iniciar la francesització forçada.

El primer text en aquest sentit és el Report Barere sobre els idiomes del Comitè de Salut Pública² : *«Hem revolucionat el governament, les lleis, els usatges, els usos, els costums, el comerç i el pensament fins i tot ; revolucionem doncs també la llengua, que és el seu instrument diari»*. És en aquest report que trobem la famosa frase que diu que *«el federalisme i la superstició parlen baix-bretó, l'emigració i l'odi de la República parlen alemany, la contrarevolució parla italià, i el fanatisme parla basc. Trenquem aquests instruments de dany i d'error, (...) la llengua d'un poble lliure ha de ser una i la mateixa per a tots»*. Sense que aquesta orientació totalitària sigui justificada en fets reals³, assenta les bases de totes les actuacions monolingüistes dels posteriors governants francesos.⁴

El següent text bàsic és el també famós Report de Grégoire, amb el títol que ja no deixa cap mena d'ambigüitat : *Report sobre la necessitat i els mitjans d'aniquilar els patuesos i d'universalitzar l'ús de la llengua francesa*.⁵ Grégoire hi explica : *« Nous n'avons plus de provinces, et nous avons encore environ trente patois qui en rappellent les noms... le bas-breton, le normand, le picard, le rouchi, le wallon... Au nombre de ces patois, on doit encore placer l'italien de la Corse, des Alpes-Maritimes, et l'allemand des Haut et Bas-Rhin, parce que ces deux idiomes y sont très dégénérés. Enfin les nègres de nos colonies, dont vous avez fait des hommes, ont une espèce d'idiome pauvre comme celui des*

¹ Molts habitants dels reialme no entenen el francès i la traducció en les llurs llengües, bretó, català, etc, era indispensable per informar i convèncer-los.

² 8 de pluviosi de l'any II (27 de gener de 1794).

³ Si bé els revolucionaris es troben assetjats per forces contràries a les fronteres del territori, no és cert que la contestació i les resistències armades a la Revolució siguin el fet només de pobles no francòfones. Fins i tot moltes poblacions que no entenien el francès eren favorables a la Revolució i certs focus dels més violentment hostils com ara els chouans a la Vendée parlaven francès.

⁴ FAVEREAU Francis, « Langue bretonne, nation française... ».

⁵ El Report Grégoire és del 28 de pradiel de l'any II (16 de juny del 1794).

Hottentots (...) Cette entreprise, qui ne fut pleinement exécutée chez aucun peuple, est digne du peuple français, qui centralise toutes les branches de l'organisation sociale et qui doit être jaloux de consacrer au plus tôt, dans une République une et indivisible, l'usage unique et invariable de la langue de la liberté. » Aquesta ideologia de « purificació lingüística»¹ porta a la llei d'instrucció pública del 27 de brumari de l'any II segons la qual «*L'ensenyament serà fet en llengua francesa. L'idiome del país només podrà ser utilitzat com a mitjà auxiliar*».

Els nous governants francesos cerquen així a crear-se els instruments ideològics i psicològics destinats a justificar llur superioritat declarada i a sostenir llur esforç de guerra.² Tot i que no sigui l'objecte de l'estudi de censar tots els textos jurídics que van de llengües regionals en un període històric llunyà, hi ha una continuïtat clara entre la legislació i la filosofia lingüístiques de la França del segle XXI amb els antecedents revolucionaris i fins i tot de l'antic règim del segle XVIII. El marc legal del català des de l'annexió fins a la Revolució francesa ha estat molt detalladament estudiat per Narcís Iglésias, amb la producció dels textos referents³:

En l'àmbit civil :

- Edicte reial del 2 d'abril de 1700 ;
- Objecions del Consell Sobirà a l'edicte ;
- Decret reial del 28 de gener de 1702 (perquè s'expediïen en francès les cartes de cavalleria i ciutadania) ;
- Articles XVII i XVIII d'un edicte reial d'agost 1768 de reforma de l'organització del consolat de la Vila de Perpinyà (on s'obliga a usar el francès) ;

¹ FAVEREAU Francis, « Langue bretonne, nation française... ».

² Grégoire amalgama en un mateix qualificatiu pejoratiu i ofensiu tot el que no és francès amb el terme de « patuès » quan sap perfectament arran de la seua enquesta a tot el país que a part de dialectes locals, hi ha també llengües tan dignes i desenvolupades com el francès. Vegeu per l'enquesta de Grégoire CERTEAU Michel de, JULIA Dominique, REVEL Jacques, *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois : l'enquête de Grégoire*, Folio Histoire 117, Gallimard, París, 2002, 472 p.

³ IGLÉSIAS Narcís, *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*, Biblioteca universitària Història de la llengua n°7, Eumo Editorial, Vic, 1998, 153 p.

- Decret de l'Assemblea francesa del 14 de gener del 1790 que instaura la traducció dels decrets de l'Assemblea nacional « *en els diferents idiomes i de fer-los arribar així traduïts a les diferents províncies del reialme* » ;
- Decret del 2 de termidor de l'any II (20 de juliol del 1794) del diputat Merlin que obliga a usar la sola llengua francesa per als actes públics a tot el territori ;

En l'àmbit eclesiàstic :

- Articles XXV i XXVI de la declaració reial del 9 d'abril del 1736 (que obliga a usar el francès per transcriure els actes d'investidura, noviciat i professió dels convents) ;
- Decret del Consell Sobirà del 10 de juny del 1738 (que recorda l'edicte del 1700 i obliga a usar el francès per la redacció dels registres parroquials, registres de defuncions dels hospitals, actes de professió, enterraments i altres deliberacions de les comunitats laiques i eclesiàstiques) ;
- Declaració reial del 24 de març del 1754 (que obliga la redacció dels testaments) ;

En l'àmbit de l'ensenyament :

- Ordre reial d'agost 1661 perquè els jesuïtes de Tolosa estableixin a Perpinyà un col·legi francès (per substituir els catalans en l'ensenyament) ;
- Carta del ministre Louvois a l'intendent Carlier, del 9 de gener del 1672 i ordenança d'aquest el mateix 1672 (per obligar els cònsols de Perpinyà a establir escoles per ensenyar la llengua francesa) ;
- Cartes del ministre Louvois, del 1681 per enviar mestres francesos del Llenguadoc a Perpinyà i altres viles del Rosselló ;
- Decret de 1682 del Consell Sobirà sobre les escoles reials obligatòries en francès i sobre el requisit de tenir certificat de coneixement de francès per anar a les classes de gramàtica, a la universitat i accedir a un càrrec públic, un títol honorífic o un col·legi professional ;
- Carta de Lluís XIV a l'intendent Beaulieu, del 23 de desembre de 1680, per prohibir d'anar a estudiar al Principat de Catalunya ;
- Decret del 5 de juny del 1662 del Consell Sobirà que obliga a aprendre el

francès ;

- Ordre reial de 1688 que obliga a saber francès per accedir a la universitat ;
- Decret del 30 de vendemiari de l'any II (21 d'octubre del 1793) : primera llei revolucionària que a les escoles s'aprengui a parlar, llegir i escriure el francès ;
- Decret del 5 de brumari de l'any II (octubre de 1793) que mana que l'ensenyament a tot arreu de la República se faci només en francès ;
- Decrets del 8 de pluviós de l'any II (27 de gener del 1794) i 30 de pluviós de l'any II (18 de febrer del 1794) per l'establiment de mestres de francès als departaments on se paria bretó, italià, basc, alemany i català ;
- Decret del 27 de brumari de l'any III (16 de novembre de 1794) que estableix l'ensenyament en francès però permet utilitzar « l'idiome del país com a mitjà auxiliar » ;
- Article IV del sínode d'Elna el 1697 i carta reial del 8 de setembre de 1676 perquè catequesi i predicació se facin en francès.¹

Al curs del segle XIX, diverses noves disposicions intenten traduir, sense gaire èxit encara, els principis de la Revolució en fets reals, com ara la llei Guizot el 1833². L'eficàcia i els resultats efectius arriben amb les lleis de Jules Ferry sobre l'escolarització obligatòria i gratuïta que instaura una estratègia d'exclusió de les llengües regionals. L'article 14 del reglament de les escoles primàries no pot ser més clar : *«Solament el francès serà utilitzat»* i *«els inspectors d'acadèmia, o els inspectors primaris tots donaran directrius molt fermes als nous 'hussards noirs de la République' sortits de les escoles normals departamentals novament creades»*.³

Els anys 1980, Mayol veu una evolució respecte a la repressió dels *patois*

¹ Tots aquests textos, una part inèdits, són publicats a IGLÉSIA Narcís, *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*, Biblioteca universitària Història de la llengua n°7, Eumo Editorial, Vic, 1998, 153 p.

² Favereau a « Langue bretonne, nation française... » cita una circular del ministre de la Instrucció pública el 1831, **Montalivet** que « obria la porta a les llengües com el bretó » i que va ser rebuda de manera diversa : « suport entusiasta del prefecte del Morbihan, però oposició aferrissada del prefecte del Finisterre que corrobora l'actitud obertament colonialista d'Auguste Romieu, sotsprefecte de Quimperlé ».

³ FAVEREAU Francis, « Langue bretonne, nation française... ».

en el fet que se comenci a prendre en consideració les «llengües regionals». Diu que en aquell moment, «l'Estat ha estat obligat de reconèixer aquesta realitat [de les llengües pròpies] a través dels conceptes de llengües locals o regionals» i que «s'està esperant un estatut protector»¹. I el 2009, encara s'espera. O potser ja no, ja que avui dia és poc probable que França accepti d'equiparar, al menys en mesures protectores les seues llengües "regionals" amb el francès.

I convé relativitzar el concepte de «llengua regional» ja que aquesta denominació no implica pas cap estatus, ni reconeixement, ni cap dret oficial ; només té alguna existència com a tal -i encara vacil·lant i contestada regularment- en l'àmbit de l'ensenyament.

Els elements jurídics nous que sí que han canviat des dels anys 1980, són el reforçament de la posició oficial exclouent de la llengua francesa, l'actualització de la reglamentació en matèria d'ensenyament (lleis abrogades, Codi de l'educació, decrets, circulars) i unes sentències judicials que tracten de «llengües regionals».

El 2009, l'Estat francès té bàsicament els mateixos fonaments jurídics en matèria de llengua oficial i els mateixos principis de política lingüística que els que han prevalgut durant els tres segles anteriors i que Miquel Mayol ja havia destacat ² : «*imperialisme lingüístic i cultural*» conjuminats amb «*actes glotofàgics de l'Estat assimilacionista*». Encara avui se senten invocar aquests preceptes pels opositors a les llengües regionals, i fins i tot algun cop s'arriba a fer referència a l'edict de Villers-Cotterêts,³ «*com si un edicte de l'Antic Règim se'ns podia aplicar, a la diferència dels altres 'drets i privilegis' suprimits alegrament la nit del 4 d'agost !*», comenta Favereau.⁴

El conjunt legislatiu relatiu a la llengua continua basat en el Decret de prohibició del català del 1700⁵, en els decrets de l'època del Terror revolucionari,

¹ Op. cit. "Catalunya Nord : el marc jurídic...", in *Dret lingüístic...*

² Op. cit. "Catalunya Nord : el marc jurídic...", in *Dret lingüístic...*

³ L'edict de **Villers-Cotterêts** va ser pres pel rei francès Francesc 1er el 1539, quan el sobirà dels catalans era Carles Quint.

⁴ FAVEREAU Francis, « Langue bretonne, nation française... ».

⁵ PEYTAVÍ DEIXONA Joan, *El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*, Fundació Noguera, Barcelona, 2004, 686 pàg. De fet l'ordre de passar a la llengua francesa a la vegada se va aplicar del dia a l'endemà a les notaries de Perpinyà, per exemple, a partir de l'1 de maig del 1700, i al mateix temps «l'ús escrit del català en el món eclesiàstic perdura fins a l'edict de 1736 –però molt clergues continuen llur ministeri oficialment en català durant tot el segle XVIII», precisa

en la Constitució francesa de 1958, i en l'escola republicana de Jules Ferry. És sempre vàlida l'observació de Mayol¹ segons la qual "*a la Catalunya Nord, [on] la llengua [catalana] no es beneficia de cap garantia, ni constitucional, ni legal*". Fins i tot la situació, com detallaré més endavant, pot semblar, trenta anys després de la seua anàlisi, empitjorada per la presa en compte i la inscripció en el marc jurisdiccional de la menció explícita de la llengua francesa, així com per les interpretacions que estan fent dels textos el Consell Constitucional i el Consell d'Estat. «França s'ha quedat fidel a la tradició ideològica que fa la seua "excepció" : filosofia política de l'Un, sobreestimació nacional i pretenció ininterrompuda a la universalitat i fins i tot a l'hegemonia culturals».²

II.B.2 – Els tractats internacionals

Partint del més alt nivell, els tractats internacionals són els primers textos que fan esment de la qüestió de les llengües i que són il·lustratius de la posició de França.

El **Pacte internacional relatiu als drets civils i polítics** de 1966³ que a França va ratificar el gener del 1981¹ i que ha entrat en vigor el 4 de febrer del 1981, especifica en el seu article 27: « En els estats on existeixen minories [...]

Peytavi. Al mateix temps que procedeix a la promulgació de l'edicta reial de prohibició del català, però, el Consell Sobirà del Rosselló «envia una sèrie d'objeccions al monarca pel que fa a la seua posada en pràctica. Existeix un veritable perill del qual se'n pot desprendre una mena d'il·legalitat : hi ha una impossibilitat de comprensió de la llengua francesa per part de la població catalanoparlant. Protagonistes de les actes, però també testimonis, testadors, enquestats, fins als propis notaris no podran verificar la certesa dels propòsits del contingut documental –si més no oralment.» Els clergues van ser obligats al canvi de llengua per als llibres sacramentals, és a dir l'equivalent de l'estat civil d'ara, document per tant destacadament administratiu, per «la declaració reial del 1736 i el decret del Consell Sobirà del 1738 (...) obligació que encara va trigar quatre o cinc anys a formalitzar-se». Peytavi, però, a la lectura dels arxius, constata que la redacció de les actes en la nova llengua és il·legible, per ser una mera traducció literal del llatí o del català. Només uns cinquanta anys després, a la segona meitat del XVIII, els notaris produeixen redaccions correctes en francès de les actes. La llengua d'ús dels comentaris dels documents oficials i ni cal dir de la llengua parlada continua sent el català, la sola sabuda per tothom.

¹ Op. cit. "Catalunya Nord : el marc jurídic...", in *Dret lingüístic...*

² ÉTIENNE Bruno, GIORDAN Henri, LAFONT Robert, *La temps du pluriel. La France dans l'Europe multiculturelle*, Éditions de l'Aube, 1999, 116 pàg.

³ Text de les **Nacions Unides** signat a Nova York el 19 de desembre de 1966.

lingüístiques, les persones que pertanyen a aqueixes minories no poden ser privades del dret de tenir, en comú amb els altres membres del grup, llur vida cultural pròpia, [...] o d'utilitzar llur llengua pròpia». França ha inclòs en el seu decret de publicació del Pacte una reserva que fa inaplicable aquesta disposició sobre el seu territori.² L'argumentació avançada per justificar aqueixa reserva no és l'oposició als drets lingüístics, sinó que no concerneix el país on no hi ha cap distinció, ni discriminació doncs en base a particularitats culturals, lingüístiques, ètniques o racials entre els ciutadans i que hi ha garantit per a tothom a tot el territori el mateix accés a la llengua comuna que és el francès. Aqueixa posició, tot sovint expressada per responsables polítics o per parts importants de l'opinió pública, correspon a «una gran part de cinisme», tal com analitzava Joan Becat en una comunicació sobre els drets lingüístics a França.³ « El ciutadà francès, segons la llei fonamental, constitucional, és francòfon, monarquista-republicà però abstracte, asexual, sense orígens socials ni locals diferenciats, sense lloc ni foc».⁴ Més enllà de la convicció d'un paper històric dels francesos de cara a la difusió d'un model de pensament que valoren presumptuosament com a universal i superior a altres normes, és curiós al mínim de constatar l'absència de relativització aplicada al propi raonament i l'adulteració dels principis inclosos en les dites disposicions. Sota cobert de garantia d'igualtat de dret, es nega el reconeixement a l'existència i la capacitat a fer servir altres drets (com els lingüístics), i serveix de base per a forjar un model conceptual pretesament rigorós i vàlid : la imposició de la unitat lingüística i exclusió de les altres

¹ Decret n°81-76 del 29 de gener del 1981, posterior a la llei 80-460 del 25 de juny de 1980 portant publication du **Pacte international** relatif aux droits civils et politiques, ouvert à la signature à New-York le 19 décembre 1966.

² «Le Gouvernement français déclare, compte tenu de l'article 2 de la Constitution de la République française, que l'article 27 n'a pas lieu de s'appliquer en ce qui concerne la République.» (El Govern francès declara, tenint en compte l'article 2 de la Constitució de la República francesa [en relació a la igualtat entre els ciutadans], que no hi ha motiu perquè s'apliqui l'article 27 pel que fa a la República.)

³ BECAT, Joan, «La Charte Européenne et les droits linguistiques en France. Points remarquables, sous la perspective des droits linguistiques, de la polémique sur la constitutionnalité de la signature par le gouvernement français de la Charte Européenne des Langues régionales ou minoritaires», in *IV Symposium international des langues européennes et des législations : nouvelles législations linguistiques dans l'Union Européenne*, Aoste, 13 d'abril del 2000.

⁴ Síntesi del perfil del ciutadà tipus i també legal segons la legislació francesa que no autoritza a diferenciar cap categoria entre el cos nacional i el ciutadà membre d'aquesta, segons Étienne

llengües (sobre la base d'una total desigualtat doncs) seria el sùmmum de la igualtat entre ciutadans !

Sempre pel que fa a textos internacionals, el 1990 França ratificava la **Convenció internacional relativa als drets de l'infant**¹ que, en el seu article 30 precisa : «En els estats on existeixen minories [...] lingüístiques [...], un infant [...] no pot pas ser privat del dret de tenir la seua vida cultural pròpia, [...] o d'utilitzar la seua llengua pròpia en comú amb els altres membres del grup.» França hi interposa reserves que n'invaliden la vigència en el seu territori.² Amb la interposició d'aqueixes reserves en els decrets de ratificació, els ciutadans francesos queden exclosos de qualsevol possibilitat de recurs a fora de l'àmbit francès mitjançant drets d'empara internacionals en matèria de drets lingüístics.

Una il·lustració encara més clara del refús de França d'accedir a qualsevol reconeixement de dret lingüístic, la constitueix la negació de ratificar la **Carta europea de les llengües regionals o minoritàries** (del 1992)³, després que el Consell d'Estat (el 1996) i el Consell Constitucional (el 1999) fessin públic dictàmens que detallaven la incompatibilitat de la dita Carta europea amb la legalitat francesa. No és l'objecte aquí d'entrar en la discussió i anàlisi detallat del contingut i de les condicions del rebuig de la Carta però sí que algunes peripècies del debat que ha suscitat i suscita encara, i la conseqüència de la no-ratificació interessin aquí el nostre treball per aclarir l'estat d'esperit en el qual ens movem a l'Estat francès quan es tracta de llengua regional.

En particular l'informe del Consell d'Estat destaca la impossibilitat de tenir el dret de fer servir cap altra llengua que el francès en l'àmbit de «l'esfera

Bruno, « De la mêmété au Contr'un », pp. 41-61, in ÉTIENNE Bruno, GIORDAN Henri, LAFONT Robert, *La temps du pluriel. La France...*, Éditions de l'Aube, 1999, 116 pàg.

¹ Decret n°90-917 del 8 d'octubre de 1990 portant publication de la **Convention relative aux droits de l'enfant**, signée à New-York le 26 février 1990.

² «Déclarations et réserves de la République française : Le Gouvernement de la République déclare, compte tenu de l'article 2 de la Constitution de la République française, que l'article 30 n'a pas lieu de s'appliquer en ce qui concerne la République.» (El Govern francès declara, tenint en compte l'article 2 de la Constitució de la República francesa [en relació a la igualtat entre els ciutadans], que no hi ha motiu perquè s'apliqui l'article 30 pel que fa a la República.)

³ La **Carta europea de les llengües regionals o minoritàries**, del 5 de novembre del 1992, va ser signada per França el 7 de maig del 1999 a Budapest

pública», davant de la justícia per exemple.¹ Segons l'avis del Consell constitucional sol·licitat pel president Jacques Chirac, la Carta europea *«perquè confereix drets específics a "grups" de locutors de llengües regionals o minoritàries, a l'interior de "territoris" en els quals aqueixes llengües són practicades, atempta als principis constitucionals d'indivisibilitat de la República, d'igualtat davant de la llei i d'unicitat del poble francès.»* Les mateixes disposicions són contràries a la constitució perquè *«tendeixen a reconèixer un dret a practicar una altra llengua que el francès no solament en la "vida privada" sinó també en la "vida pública", a la qual la Carta at-ludeix pel que fa a la justícia i a les autoritats administratives i els serveis públics.»*² Més precisament el dictamen fa referència al quart apartat del preàmbul de la Carta europea que reconeix un «dret imprescriptible» a practicar una llengua regional o minoritària.

La posició francesa i l'actitud de rigidesa absoluta a canviar el marc legal en matèria lingüística és prou excepcional per haver estat remarcat per certs juristes, citats per Violaine Eysseric³: la Carta europea és el «primer text internacional signat per França, que necessita, segons la decisió exprés del Consell constitucional, una revisió de la Constitució per tal de poder ser ratificat però que finalment no ha beneficiat de tal revisió...». La mateixa autora conclou el seu estudi asseverant que : «França sempre ha refusat de donar, mitjançant textos internacionals, un lloc específic a les llengües de França en l'àmbit públic i sempre ha refusat de reconèixer l'existència de grups de locutors al si del poble francès.» D'aquí les reserves als textos internacionals i quan no són possibles reserves, el refús de ratificar-los.

Tot i la posició constant d'intransigència, la qüestió de la ratificació de la Carta europea ha permès, per primer cop en la història recent de França de posar a primer terme de l'actualitat política i davant de l'opinió pública el debat del reconeixement de les llengües regionals. En Joan Becat preveia⁴ que «el

¹ **Consell d'Estat**, secció de l'interior, dictamen relatiu a la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, 24 de setembre del 1996 (nº359 461).

² **Consell Constitucional**, 15 de juny 1999, decisió n°99-412DC relativa a la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.

³ EYSSERIC, Violaine, *Le corpus juridique des langues de France*, Délégation Générale à la langue française et aux langues de France, 92 p., www.dgflf.culture.gouv.fr, p. 88.

⁴ BECAT, Joan, «*La Charte Européenne et les droits linguistiques en France*. Points remarquables,...», Aoste, 13 d'abril del 2000.

debat entorn de la signatura de la Carta europea, en 1998-1999, i el refús final, han obert una nova etapa perquè a nivell polític general ha fet avançar la qüestió», i és cert que, després de l'elecció de Nicolas Sarkozy a la presidència de la República, degut segurament també a l'afany de reformes, les llengües regionals estan presents a l'escenari polític i mediàtic i fins i tot, a l'ocasió de llur menció a la constitució, l'estiu del 2008, van ocupar les primeres planes de la premsa i dels telenotícies. Cosa excepcional. La discussió sobre l'oportunitat de signar i ratificar la Carta europea il·lustra el moviment d'hesitació entre ganes de canvi i por de reconèixer la pluralitat lingüística que toca la classe política i la *intelligentzia* francesa. Lionel Jospin, com a primer ministre, va demanar per primer cop al ministeri de Cultura de fer l'inventari de les «llengües de França».¹ Prèviament havia encarregat a Bernard Poignant² un report sobre les llengües amb propostes concretes.³ Considerat «moderat i paternalista», l'informe ultra algunes mesures, subratllava sobretot que el que necessitaven més les llengües regionals eren un marc legal, una reconeixença oficial i el respecte de llur dignitat.⁴ Un altre report havia seguit, encarregat aquest cop a Guy Carcassonne,⁵ jurista especialista de dret constitucional: expressava reticències a la signatura de la Carta europea i en tot cas destacava la necessitat d'una declaració interpretativa restrictiva.

Joan Becat, destacant-ne els punts i les idees essencials, il·lustra el mode de pensament francès relacionat amb el marc jurídic sobre la qüestió. A les primeres parts del report nota les «nocions, definicions pròpies o interpretacions característiques de la visió de les coses a França».⁶ Després d'expressar les

¹ **Jean Sibille**, de la DGLFLF en va ser l'encarregat, segons indica Joan Becat a «La Charte Européenne et les droits linguistiques en France. Points remarquables,...», Aoste, 13 d'abril del 2000.

² **B. Poignant** era batlle de Kemper i diputat PS.

³ **Bernard POIGNANT** *Langues et cultures régionales. Rapport au Premier Ministre*, París, 1998, 72 pàg.

⁴ **BECAT**, Joan, «La Charte Européenne et les droits linguistiques...».

⁵ **CARCASSONNE** Guy, *Étude sur la compatibilité entre la Charte européenne des langues régionales ou minoritaires et la Constitution*, París, 1998, 130 pàg.

⁶ Nocions i interpretacions que Becat valora com « poc científiques o massa esquemàtiques », amb una « barreja de criteris jurídics precisos i de vocabulari poc rigorós, que és la transposició del que s'admet dins l'opinió pública, encara que no sigui el que admeten els científics, per exemple, pel que fa a la llengua, al seu ús social o al seu paper de suport administratiu o cultural » (a **BECAT**, Joan, «La Charte Européenne et les droits linguistiques...».)

reticències, el jurista indica que la Carta europea no seria contrària als principis constitucionals francesos. Tanmateix G. Carcassonne s'inquieta de la denominació «llengua regional» que podria induir un qüestionament de la integritat de la República : « *Sans doute plus discutables, en revanche, sont la dénomination même de langues régionales [souligné dans le texte] et l'idée selon laquelle celles-ci seraient attachées à des aires géographiques précisément déterminées. La conception qui veut qu'une langue soit forcément liée à un sol et ne soit liée qu'à lui, peut être jugée à la fois erronée et dangereuse* ». ¹

Carcassonne, des de la seua posició contrària a les llengües regionals, desenvolupa la idea que les llengües no són territorials, sinó que «*la sola véritable localització d'una llengua, és el cervell de qualsevol qui la coneix, i doncs es mou tant com ell*» com a argument per no acordar-los cap dret ni reconeixement. El seu raonament, com ho nota Joan Becat, segueix una «lògica aberrant», una «concepció a-científica», una «posició que no és acreditada per cap lingüista» i és el reflexe de la «confusió que existeix dins l'opinió pública francesa». ² El jurista insisteix a trobar totes les raons pseudo-lingüístiques o més polítiques que delaten la seua ideologia hostil a les llengües : «*Erronée [La conception qui veut qu'une langue soit forcément liée à un sol] comme le prouve l'exemple français, parlé, écrit, enseigné, à titre de langue officielle, sur les cinq continents, mais comme le prouve également, avec ici plus de pertinence encore, l'exemple des créoles caribéens, qui comptent peut-être aujourd'hui autant ou plus de locuteurs en région parisienne qu'aux Antilles. La même remarque vaudrait également pour la langue corse, dont les locuteurs sont nombreux sur le continent.*» O bé encara, per constituir la llista de les llengües concernides, «no cal acordar importància excessiva al nombre de locutors actuals». I per rebutjar encara el caràcter territorial de les llengües, opta clarament per una posició partidista de manteniment de l'actual discriminació lingüística : «Dès lors, en

¹ J. Becat remarca que « és França que va crear per a les seues normes reglamentàries el terme de '**llengües regionals**', per tal d'atenuar al màxim les connotacions identitàries i no donar cap possibilitat que s'interpreti cap a una reconeixença de les nacionalitats, internes a l'estat o transfrontereres. També és França que va imposar aquest terme als altres estats europeus, que utilitzen més aviat les expressions 'llengües minoritàries' o 'llengües menys difoses'. Resulta risible de veure com aquest terme ara el critiquen des de França com a potencialment perillós per la seua connotació territorial » (a BECAT, Joan, «La Charte Européenne et les droits linguistiques... »).

² *Idem* BECAT, Joan, «La Charte Européenne et les droits linguistiques... ».

effet, que l'on admettrait, pour prendre un autre exemple, que le breton est la langue de la Bretagne, plutôt que celle de ceux qui la parlent, où qu'ils soient, alors la proposition pourrait être logiquement renversée : la langue de la Bretagne est le breton, d'où il se déduirait que ceux qui habitent celle-là devraient parler celui-ci». La qual cosa és evidentment inadmissible per l'autor d'aquesta suposició. Els arguments que fan que el francès se pugui escampar arreu del món i sigui llengua oficial i d'ensenyament, els mateixos s'oposarien al reconeixement de drets per a les llengües «regionals».

És a la vegada inquietant i significatiu que en aquest nivell, les decisions franceses en el camp de les llengües se basin en anàlisis i reflexions no científiques, en raonaments incoherents i que ignoren la comunitat científica, tan francesa com de la resta del món.

II.B.3 – La constitució

La **constitució** és el text del marc francès que comporta la referència de primer rang a la legalitat lingüística. La constitució francesa vigent des del 1958 no va comportar cap menció lingüística fins al 1992. No per això havia estat ineficaç per a oposar-se a les llengües «regionals» (vg. reserves als textos internacionals més amunt).

Coincidint però amb el tractat de Maastricht, el diputat conservador Henri Lamassoure va creure oportú d'esmenar la Constitució per tal que hi figurés en tota lletra una referència a la llengua. Així el 1992, el parlament francès reunit en congrés va aprovar que **l'article 2** afegís que «**la llengua de la República és el francès**». D'aquesta manera es pretenia blindar la posició de la llengua francesa de cara a les altres llengües de la Unió europea en la perspectiva d'una integració sempre més avançada de les institucions europees, de fet, de cara a la sempre temuda -i dimonitzada- posició de la llengua anglesa com a *lingua franca* internacional. Així en tots cas ho van justificar els promotors de l'esmena lingüística, ponents i govern.¹ I de res no van servir les intervencions i propostes

¹ El vot de rebuig d'alguna referència al respecte de les llengües regionals va donar lloc segons explica Joan Becat, a « afirmacions de respecte i d'amor per aqueixes llengües, expressades sens excepció per tots els parlamentaris pujats a la tribuna per exposar-hi la posició del grup. El diari oficial que retranscriu aquella sessió és un tros d'antologia d'hipocresia i de cinisme (*Journal Officiel des débats de l'Assemblée Nationale*, 12 de maig de 1992, p.1009 i endavant.)

dels parlamentaris alsacians, bretons, catalans entre altres llengües regionals que van assenyalar el perill que això podria comportar per les altres «llengües de França» i que proposaven que s'inclogués en la formulació de l'esmena la menció : «en el respecte de les llengües de França».

El fet és que des d'aquesta data, la referència constitucional a «la llengua de la República» gairebé exclusivament s'ha fet servir als tribunals i a les argumentacions i al·legacions de les administracions en contra de l'ús de les llengües anomenades regionals i per defensar l'exclusivitat i el caràcter excloent de la llengua francesa. La qual cosa no deixa de plantejar algun problema de rigor ètic i de respecte de la democràcia, ja que si els legisladors expressen (i així és literalment retranscrit i publicat al diari oficial de sessions del Parlament) que les normes jurídiques que aproven són destinades a respectar les llengües regionals i que el poder judicial ho interpreta en sentit invers, alguna cosa no acaba de funcionar normalment.

De fet la doctrina lingüística d'«igualtat» a la francesa¹ que s'aplica al català i a Catalunya Nord segueix exactament la mateixa línia d'interpretació que la de la definició de la nació francesa². Constituïda espontàniament per uns quants revolucionaris reunits a París el 1789, la nació ha quedat «definitivament» única i indivisible. La conseqüència n'és que els pobles que componien el regne de França abans d'aquesta data, desapareixen literalment, i amb ells, el seu dret a existir mai. Així desapareix la condició de català ; només resten ciutadans, individus de moltes procedències, llengües, cultures i orígens, però que solament formen un únic cos, la nació francesa. La constitució fixa, entre les noves regles del joc, que cap porció de la nació no té dret ni pot decidir res que afecti el conjunt.

És amb aqueixa lògica i aquest instrument jurídic que els diputats estableixen el 1990 el text per un estatut de descentralització per a Còrsega. Quan els mateixos corsos avancen les seues propostes i esmenten en el redactat el «poble cors», el Consell Constitucional francès dictamina que cal treure l'expressió «**poble cors**» de la llei perquè, segons la legalitat francesa, és impossible que existeixi, en territori francès, cap altre poble que el propi francès ;

¹ En realitat entesa com a «uniformitat», obligatòria i sense cap excepció.

² *Nació* entesa en el sentit modern i polític.

cap altra part de la nació no se pot prevaler de formar un poble. Per tant el poble cors no existeix. Com tampoc pot existir el poble català, ni la idea d'una comunitat catalana. Conseqüentment cap ciutadà francès no es pot prevaler del dret d'emprar el català. El 1990, una sentència del tribunal administratiu de Montpeller me denegava¹ el dret d'enviar una carta redactada en català al president de la universitat de Perpinyà, **Henri Got** que molest pel que havia ressentit com una provocació i en un exercici caracteritzat d'aotoodi havia rebutjat el correu en qüestió. Els dos érem catalans i catalanoparlants però els dos, érem ciutadans francesos, i com a tals la llei dona dret a refusar de llegir un correu en català (si prové d'un ciutadà francès).

Un altre exemple de mateixa natura és també significatiu de l'obsessió a rebutjar qualsevol diferència, que pugui representar la més mínima competència a l'ús de la llengua francesa : és l'eliminació de l'oficialitat de la **llengua tahitiana** pel mateix Consell Constitucional. A la Polinèsia, al mig de l'Oceà Pacífic, el territori de Tahití, com a «*collectivité d'outre mer*»², en redactar l'estatut d'autonomia³, inscriu en el text la igualtat entre l'ús oficial de la llengua pròpia del territori i el de la llengua francesa, «llengua de la República». L'alta jurisdicció constitucional va fer treure de la legalitat la possibilitat d'emprar oficialment la llengua de Tahití, explicitant la sola oficialitat i obligatorietat del francès i la impossibilitat per un francès de beneficiar-se d'un dret d'usar cap altra llengua que el francès.⁴ El 2004, un article de la llei sobre l'estatut de la Polinèsia, reprenent la sentència del Consell constitucional precisa que en relació amb les

¹ Llavors era estudiant de la universitat de Perpinyà.

² Els territoris d'ultra mar, TOM, se converteixen a partir del 2003, arran d'una revisió de la constitució en **COM o col·lectivitats d'ultramar**. A la diferència dels «departaments d'ultramar» i tot i fer part de la República tenen estatuts i organitzacions institucionals variades, que van des d'administracions semblants als departaments (és el cas de Saint Pierre et Miquelon o de Mayotte) fins a autonomies (Polinèsia o Nova Caledònia) o reialmes tradicionals (Wallis et Futuna).

³ Tahití té **autonomia** des del 1984 ; el seu actual estatut data del 1996. El tahitià havia estat llengua jurídica del territori fins el 1880, data de l'annexió per França. La llei orgànica 96-312 del 12/4/1996 relativa a l'estatut d'autonomia de la Polinèsia francesa publicada al JO del 13/4/1996, indicava al seu article 115 : « *El francès essent la llengua oficial, la llengua tahitiana i les altres llengües polinèsies poden ser utilitzades* ».

⁴ La decisió 96-373DC del 9/4/1996 del **Consell constitucional** indica que la referència al francès « *en qualitat de 'llengua oficial'* s'ha d'entendre com a imposició a la Polinèsia francesa de l'ús del francès a les persones morals de dret públic i a les persones de dret privat en l'exercici d'una missió de servei públic, així com als usuaris en llurs relacions amb les

llengües de Tahiti que «*les personnes physiques i morals de dret privat en poden fer ús lliurement en els seus actes i convenis ; aquests no poden ésser objectes de nul·litat pel motiu que no són redactats en la llengua oficial*». ¹ Conseqüentment, el Consell constitucional torna a invalidar aquesta disposició «que hagués pogut ser interpretada com un cert paper atorgat a les llengües polinèsies en l'espai públic. El francès s'imposa doncs sempre a l'esfera pública.»²

En la mateixa línia, el maig de 2005, l'assemblea territorial adopta un reglament que diu al seu article 15 que l'orador pot intervenir «en llengua francesa o en llengua tahitiana o en una de les llengües polinèsies».³ El recurs del comissari del govern francès, Édouard Fritch en contra de la disposició desemboca en la seua anul·lació pel Consell d'estat.⁴ Finalment pel cas de

administracions i els serveis públics ; [...] qualsevol altra interpretació seria contrària a l'article 2 de la Constitució ».

¹ La llei orgànica 2004-192 del 27/2/2004 relativa a l'estatut d'autonomia de la Polinèsia francesa, publicada al JO del 2/3/2004 deia al seu article 57 : « 1) Le français est la langue officielle de la Polynésie française. Son usage s'impose aux personnes morales de droit public et aux personnes de droit privé dans l'exercice d'une mission de service public ainsi qu'aux usagers dans leurs relations avec les administrations et services publics. 2) La langue tahitienne est un élément fondamental de l'identité culturelle : ciment de cohésion sociale, moyen de communication quotidien, elle est reconnue et doit être préservée, de même que les autres langues polynésiennes, aux côtés de la langue de la République, afin de garantir la diversité culturelle qui fait la richesse de la Polynésie française. 3) Le français, le tahitien, le marquisien, le paumotu et le mangarevien sont les langues de la Polynésie française. Les personnes physiques et morales de droit privé en usent librement dans leurs actes et conventions ; ceux-ci n'encourent aucune nullité au motif qu'ils ne sont pas rédigés dans la langue officielle. (...) ».

² EYSSERIC Violaine, *Le corpus juridique des langues de France*, web de la DGLFLF, abril 2005, 91 pàg. Al considerant n°68, el Consell constitucional, decisió 2004-490DC del 12/2/2004 indica : « Considérant que l'article 57 de la loi organique traite de l'usage du français, du tahitien et des autres langues polynésiennes en Polynésie française ; que relèvent des matières mentionnées à l'article 74 de la Constitution le premier alinéa de l'article 57, qui, en faisant du français la langue officielle de la Polynésie française, a trait aux règles de fonctionnement des institutions de cette collectivité ».

³ Web www.tlq.ulaval.ca : « Article 15. Le président dirige les débats. La parole doit lui être demandée. En séance plénière, l'orateur s'exprime assis. Son intervention est faite en langue française ou en langue tahitienne ou dans l'une des langues polynésiennes. »

⁴ Decisió del Consell d'estat el 29 de març del 2006. Extractes esmentats pel web www.tlq.ulaval.ca : « [...] Considérant que l'article 15 du règlement intérieur attaqué prévoit que : «1- Le président dirige les débats. La parole doit lui être demandée. En séance plénière, l'orateur s'exprime assis. Son intervention est faite en langue française ou en langue tahitienne ou dans l'une des langues polynésiennes [...]»; que ces dernières dispositions ont pour objet et pour effet de conférer aux membres de l'assemblée de la Polynésie française le droit de s'exprimer, en séance plénière de cette assemblée, dans des langues autres que la langue française; que ces dispositions sont contraires à l'article 57 précité de la loi organique du 27 février 2004 qui prévoit que le français est la langue officielle de la Polynésie française et que son usage s'impose notamment aux personnes morales de droit public; que le HAUT COMMISSAIRE DE LA RÉPUBLIQUE EN POLYNÉSIE FRANÇAISE est ainsi fondé à demander l'annulation de la

Tahití, esmentem una esmena que l'Assemblea nacional francesa va adoptar el 2007 en el marc de la llei sobre l'organització electoral en la qual prohibeix l'ús del tahitià.¹ Aquest tipus d'actitud s'oposa frontalment a les realitats del terreny on en aquest cas els elegits polinesis sempre han considerat fins ara que les seues dues llengües de treball són el francès i el tahitià, i continuen utilitzant les dues en el marc de les seues funcions oficials i públiques. En aquest sentit adreçaven el juliol de 2006 una *Lettre ouverte en faveur du plurilinguisme en Polynésie française* i protestaven per la prohibició de l'ús públic del tahitià. El vot dels diputats francesos el 2007 constitueix una resposta que no pot ser més clara.

El concepte de tenir el dret de fer servir una llengua s'interpreta sistemàticament per part dels tribunals com un privilegi que empraria el ciutadà bilingüe, la qual cosa constituïria una ruptura del principi francès d'igualtat, una discriminació en perjudici dels monolingües i de les administracions. La igualtat «a la francesa» obliga a negar els drets als catalans ciutadans francesos catalanòfons, mana imposar el francès a una població com la tahitiana que, en bona part encara és monolingüe en la llengua pròpia. França tolera de manera oficiosa tot allò que no té més remei que aguantar perquè se troba en la incapacitat material d'erradicar i quan no ha pogut doblegar la realitat a les seues vistes.

Així el Consell Constitucional, en un dels seus dictàmens sobre Tahití, precisa que, donada la situació en aquest territori d'ultramar on tothom s'expressa en la llengua pròpia i on la mateixa administració se veu obligada per la situació de monolingüisme de molts habitants², és justificat que uns ciutadans i una institució pública puguin fer servir una altra llengua que el francès perquè li és més còmode a l'usuari monolingüe i perquè l'administració és d'acord per a fer servir una altra llengua que el francès. Si aquesta situació d'ús públic del tahitià ve doncs forçada per la realitat i la impossibilitat per ara de fer de cap altra

dernière phrase du point 1 de l'article 15 du règlement intérieur attaqué; [...] D É C I D E : Article 1er : La dernière phrase du point 1 de l'article 15 du règlement intérieur de l'assemblée de la Polynésie française est annulée. [...] ».

¹ Sessió de l'Assemblea francesa la nit del 22 al 23 de novembre del 2007.

² És a dir d'ignorància del francès.

manera, imaginem com a Catalunya Nord és d'impossible als catalans¹ de trencar la profunda situació diglòssica i de forçar la legalitat a favor de l'ús del català, com resulta ser el cas a Tahití malgrat l'impediment legal.

En el mateix territori de Tahití, amb l'independentista Oscar Temaru de president, trobem altres episodis recents que il·lustren el rebuig francès d'acceptar la legalitat de cap altra llengua que el francès. El novembre 2006², el pressupost i diversos textos de llei són presentats a l'assemblea de la col·lectivitat pel ministre de Finances del govern de Tahití que s'expressa en tahitià i refusa de respondre en francès. El comissari del govern francès recórrer al Consell d'estat al·legant que l'orador «*va triar deliberadament d'expressar-se exclusivament en tahitià, menyspreant els representants que no coneixen aquesta llengua.*»³ A conseqüència, les lleis en qüestió varen ser anul·lades pel Consell d'estat per no haver estat tramitades en francès.

II.B.4 – La llei d'ús del francès

Pel que fa a lleis, les llengües regionals són mencionades a dos articles de la llei relativa a l'ús de la llengua francesa, dita **llei Toubon**.⁴ L'article 21 que diu : «*Les dispositions de la present loi s'appliquent sans préjudice de la législation i de la réglementation relatives a les llengües regionals de França i no s'oposen pas a llur ús*». I l'article 11, abrogat però integrat al Codi de l'Educació, especifica : «*La llengua de l'ensenyament, dels exàmens i concursos, així com de les tesis i memòries en els establiments públics i privats d'ensenyament és el francès, menys excepcions justificades per les necessitats de l'ensenyament de les llengües i cultures regionals [...]*». Tot i les aparences favorables d'aquestes disposicions, han quedat fins ara sense efecte i fins i tot han estat constantment contradits per la jurisprudència, basada en els principis interpretats com a

¹ Entre els catalans hi ha 100% de bilingües.

² Les sessions dels 23 i 30 de novembre del 2006.

³ AL WARDI Sémir, *Tahiti Nui ou les dérives de l'autonomie*, L'Harmattan, 2008, 263 p.

⁴ Llei « **Toubon** » n°94-665 del 4 d'agost 1994 «*relative à l'emploi de la langue française*», del nom del ministre de Cultura que va presentar el projecte.

contraris i superiors que consten a la Constitució, pronunciada pel Consell d'Estat i el Consell Constitucional. Pel que fa a l'article relatiu a la possibilitat d'emprar una altra llengua en el marc de l'ensenyament, la sentència del Consell d'Estat del 2002¹ n'ha reduït l'aplicació, prioritzant, un cop més, l'obligatorietat de la llengua francesa.

L'exemple de Martí.

Un exemple il·lustra bé la doctrina lingüística i les actituds dels tribunals a l'Estat francès : des del 1998, l'administració francesa i els tribunals neguen a un nin de Perpinyà el dret a poder escriure oficialment al registre de l'estat civil el seu nom de bateig en la forma correcta catalana², amb un accent tancat damunt de la i. Al llarg dels quatre recursos presentats per denunciar el refús, en motiu de les diverses sentències del fiscal tot primer, del tribunal de primera instància després i, finalment, de les jurisdiccions d'apel·lació i de cassació, els magistrats van anar confirmant i argumentant la incompatibilitat d'acceptar d'inscriure un accent damunt de la i de Martí amb la legalitat i els principis essencials de la república i la nació francesa. En darrer terme, el 2004, després d'exhaurir tots els recursos judicials de l'Estat francès, es va portar la causa davant de la Cort Europea de Drets Humans.

Seguint les passes i sobretot les explicacions del cas de Martí se recorre, de fet, als elements principals de la legislació i de la filosofia francesa en matèria de política lingüística.

Les sentències contra un accent català a la i. El 1998, una secretària del servei de l'estat civil de l'ajuntament de Perpinyà va refusar de corregir amb un petit signe diacrític el nom inscrit «Marti». La superior d'aquesta persona, l'oficial d'estat civil responsable del servei³ va argumentar que *«a França és impossible escriure noms amb lletres que no són franceses i, la «i» amb accent*

¹ Sentències en contra de les circulars Lang sobre immersió lingüística i ensenyament bilingüe. Vegeu capítol més baix sobre les circulars relatives a l'ensenyament.

² Es tracta del meu propi fill que se diu **Martí**.

³ L'oficial de l'estat civil tenia un cognom ben català : Llauro, o més aviat *Llauro* ja que se suposa que no deu pas ortografiar el seu nom amb un accent a la o que per França no existeix.

no és una lletra francesa»¹. Immediatament el rebuig se va centrar en el terreny de la legalitat i de la identitat : la legalitat francesa en contra de la identitat catalana. La llei francesa no autoritza més l'administració a impedir o refusar cap mena de nom que puguin triar els pares, encara que sigui totalment inventat o estrafolari. I de fet els noms catalans, com els bretons o els bascos coneixen, des d'uns quants anys un cert èxit i interès renovat per part de les famílies. La qüestió de l'accent català de Martí en aquest cas, gràcies als recursos de la legalitat francesa, permet a uns quants funcionaris zelats, de cristal·litzar el rebuig de la diversitat i l'afirmació de la prehegemonia del francès i de França.

El **primer recurs** possible en qüestions de registre d'estat civil a l'estat francès és el «*procureur de la République*» (procurador o fiscal de la República), representant del ministeri de Justícia, el qual té capacitat per a exigir de l'administració del registre civil que rectifiqui un error o una falta. En el cas de Martí, la substitut del procurador, V. Rossburger, va sentenciar que no hi havia pas cap motiu perquè es corregís el nom de «*Marti perquè cal recordar que la "i" amb accent no és pas cap caràcter de l'ortografia francesa*».² La negativa va ser seguida d'un recurs davant del tribunal de Perpinyà, mitjançant els tràmits de l'advocat Enric Vilanova.

Al cap de tres anys³, el tribunal de Perpinyà va dictar la seua sentència : el refús de procedir a la correcció del nom de Martí al registre civil que el Ministeri Públic va justificar amb els motius que «*els actes d'estat civil han de ser redactats en llengua francesa, sola llengua de la República segons l'article 2 de la Constitució*» i que «*l'accent agut no s'utilitza pas en francès damunt de la lletra «i» i la utilització d'un punt o d'un accent agut en aquesta lletra no modifica pas la pronunciació del nom*».⁴ La cambra tercera del tribunal de gran instància de Perpinyà i la jutgessa Patricia Le Rose, motiven la decisió referint-se a «*la llei n° 118 del 2 de termidor any II¹ que prescriu que les actes públiques han de ser redactades en llengua francesa en el territori de la República [la qual cosa]*

¹ Propòsits que va tenir la senyora Llauro.

² **Resposta al recurs** davant del procurador de la República, febrer de 1998.

³ El 2001.

⁴ Minuta del judici del 13 de febrer de 2001. El **tribunal era compost de les següents persones** : Patricia Le Rose, magistrada ; Marie Conte i Fannie Hatt, assessores ; Monique Batut, secretària. Les requisicions eren fetes per J.P. Fort substituït pel procurador.

exigeix necessàriament l'ús del sol alfabet llatí.» A més a més, «la llei n° 94.665 del 4 d'agost del 1994 relativa a l'ús de la llengua francesa recorda que la llengua francesa és la llengua de la República en virtut de la Constitució i que aquesta constitueix un element fonamental de la personalitat del patrimoni de França». Per acabar de reblar el clau, la sentència indica que l'article 21 d'aquesta llei esmenta que «les disposicions de la present llei s'apliquen sens perjudici de la legislació i de la reglamentació relativa a les llengües regionals de França i no s'oposen al llur ús» però «aquest text no permet pas de derogar el primer text citat pel que fa a les actes de l'estat civil».² O sigui que l'administració francesa no pot acceptar l'escriptura amb ortografia correcta d'un nom català perquè un dels caràcters³ no és francès i el seu ús aniria en contra de l'essència mateixa del país : «element fonamental de la personalitat del patrimoni de França». Es tractaria doncs segons la interpretació dels magistrats d'una incompatibilitat jurídica entre la condició de francès en el seu marc legal i la reconeixença de la condició de català a través del dret a ortografiar correctament el nom que comporta caràcters no francesos.

El mateix any 2001, el **tribunal d'apel·lació de Montpellier** davant del qual s'havia interposat recurs, va confirmar la decisió negativa. El procurador afegia per ser encara més clar en el seu requisitori dues novetats : la primera, que s'havia d'entendre com a «alfabet llatí i romà», «l'únic utilitzat per a l'escriptura de la llengua francesa»⁴ ; el segon element és la referència a la Carta europea de llengües regionals o minoritàries. El procurador recorda que «el Consell constitucional francès ha declarat contrari a la Constitució el preàmbul de la Carta perquè reconeix a cada persona un dret imprescriptible de practicar una llengua regional o minoritària en la vida privada i pública». I «els principis fonamentals d'indivisibilitat de la república, d'igualtat davant de la llei i d'unicitat del poble, s'oposen a reconèixer drets col·lectius a qualsevol grup, sigui definit per una comunitat d'origen, de cultura, de llengua o de creença».⁵ El tribunal

¹ El 20 de juliol del 1794, durant el període del Terror de la Revolució Francesa.

² Minuta del judici del 13 de febrer de 2001.

³ Aquí només una part del caràcter, solament un signe diacrític damunt d'una lletra.

⁴ Segons la **Instrucció del 1999 relativa a l'estat civil**.

⁵ Minutes de la sentència del 26 de novembre del 2001. La 5ª Cambra, Secció A de la **Cort d'apel·lació de Montpellier** era composta de les següents persones : Régis Tournier,

d'apel·lació presidit pel jutge Régis Tournier va avalar la posició del ministeri públic reiterant que *«l'ús del francès s'imposa als serveis públics que no poden emprar cap altra llengua i, recíprocament, els particulars no se poden prevaler d'un dret a l'ús de cap altra llengua que el francès, en les seves relacions amb les administracions i els serveis públics»*, que *«en francès la «i» amb accent agut no existeix»*.¹ Arran del nou refús, Enric Vilanova va recórrer la sentència davant de la **Cort de cassació de París** que va sentenciar el març 2004 que no admetia a recurs, tancant així tots els processos judicials possibles a l'Estat francès.

El cas de Martí se va quedar al Tribunal Europeu de Drets Humans fins el mes d'octubre de 2008. Durant el 2006, diversos intercanvis d'arguments van tenir lloc entre l'advocat i la família d'una banda i la representant del govern francès de l'altra. Aquest recurs davant de la Cort internacional va poder fer-se únicament fent referència a unes eventuals «ingerència en la vida privada i familiar» i «discriminació», i no en motiu de cap dret lingüístic. El maig, juliol i setembre de 2006, el Ministeri d'Afers Estrangers francès havia comunicat a la Cort europea de drets humans les últimes observacions, per respondre a les tres qüestions que li havien estat plantejades pel Tribunal :

- « 1. S'ha atemptat al dret dels demandants que se respecti llur vida privada i familiar, segons el sentit de l'article 8 § 1 de la Convenció europea de salvaguarda dels drets humans i de les llibertats fonamentals?
- 2. En el cas afirmatiu, la ingerència en l'exercici d'aquest dret era prevista per la llei i necessària, al sentit de l'article 8 § 2 ?
- 3. Els demandants han estat víctimes, en l'exercici de llurs drets garantits per l'article 8 de la Convenció, d'una discriminació contrària a l'article 14 de la Convenció ? »

Les respostes del representant francès anaven en el sentit de denegar, en cas de veredicte contrari a la posició del Govern francès, la demanda de danys i perjudicis dels demandants.

El 2008, la **sentència definitiva de La Cort europea de drets humans**

president ; Jean-François Bresson i Jean-Marc Crousier, consellers ; Christiane Desperies, secretària. El Ministeri públic era representat per J.P. Fort substituït pel procurador.

¹ Minutes de la sentència del 26 de novembre del 2001.

denegava la recevabilitat del recurs.¹ La Cort europea justifica la seua denegació recordant que « *Tractant-se de França (...) convé recordar que el francès és la llengua de la República i que la reconeixença de les llengües regionals a la Constitució va suscitar debats encesos durant molts anys* » i que « *el sistema constitucional (...) no permetia la reconeixença de les llengües regionals* ». La sentència indica que « *la Cort entén que els demandants, pels quals l'origen català té molta importància, ressentin decepció davant del refús de l'oficial d'estat civil* », però « *no creuen pas que hagin d'examinar el refús de les autoritats franceses a la llum de les obligacions positives de l'estat (...) perquè només afecta l'ortografia del nom –que és català– i doncs per consegüent la pronunciació diferent que implica* ». La Cort estima que el refús « *no ha de comportar dificultats importants a l'ocasió dels tràmits que efectuïn com a representants legals* ». La « *diferència* » essent « *mínima* », « *la Cort no constata pas cap manquement al respecte de la vida privada i familiar dels demandants* ». Per altra banda, en relació amb quatre casos de demandes ordenades pels tribunals de Perpinyà i Montpeller de rectificacions de noms afegint accent agut a la i, « *la Cort no és segura que els demandants se trobin en una situació anàloga, com a pares que trien el nom de llur fill a la naixença, que la d'adults desitjosos i amb possibilitat de demanar el canvi de llur nom. I en el cas que ho fos, la jurisprudència produïda com a argumentació no establiria una base raonable per establir que el refús d'ortografiar el nom de llur fill constituís un tractament discriminatori* ». La Cort europea « *considera que la justificació avançada pel Govern [francès], és a dir la unitat lingüística en les relacions amb l'administració i els serveis públics, s'imposa de moment i resulta ser objectiva i raonable* ».

El govern francès en la seua al·legació « *reconeixia que el greuge entra en el camp d'aplicació de l'article 8 de la Convenció però considera (...) que el refús litigiós no constitueix una ingerència [en la vida privada i familiar] (...) considerant que en aquest cas els enutjos ocasionats pel canvi d'ortografia del nom [eren] menors* ». Explicitava que « *l'acta de naixença de l'infant havia estat aixecat en llengua francesa en conformitat amb la cal·ligrafia corresponent a l'alfabet llatí i*

¹ Decisió sobre la recevabilitat del recurs n°27977/04 de la Cinquena Secció de la **Cort europea de drets humans**, en sessió el 25 de setembre de 2008. Componien la cambra : Peer Lorenzen, president ; Rait Maruste, Jran-Paul Costa, Karel Jungwiert, Renate Jaeger, Mark Villiger, Isabelle Berro-Lefèvre, jutges ; Claudi Westerdiek, secretària. Vegeu extractes de la sentència a l'annex II.B.

no comportava cap denaturació ni modificació de la pronunciació del nom¹, susceptible d'implicar una eventual confusió. De fet, no constitueix cap obstacle a la identificació personal de l'infant dels demandants i el refús d'accentuar la darrera lletra del nom « Marti » no comporta pas prou enutjos per a constituir una ingerència. » Més lluny afegeix que « en cas que la Cort ho jutgés contrari (...) el Govern considera[ria] que la ingerència al·legada seria proporcionada ».

El resultat de la sentència no sempre s'adiu amb el sentit comú² i les evidències de l'hostilitat envers la llengua diferent del francès que constitueixen el refús reiterat i radical de corregir un nom, tot i que reconegui implícitament que ens trobem en un cas de refús caracteritzat. El més sorprenent és segurament la valoració que el greuge és « mínim » i insuficient per ser considerat una falta. Sobretot les al·legacions del Govern francès són exemplars de l'actitud envers les llengües « regionals » : intransigència i refús absolut de cedir la més mínima cosa³ que pogués constituir un dret, aquí ben simbòlic, relacionat amb una altra llengua que el francès.

¹ El representant del govern francès no fa cas de l'informe del dossier produït per un univèrsitari i membres de l'IEC que detallava justament que l'accent gràfic en català té una incidència sobre la pronúncia de les paraules. O potser ignora, per ignorància o per voluntat, la diferència de pronunciació.

² Les jurisprudències per exemple no són preses en compte.

³ En aquest cas és difícil de trobar alguna cosa més mínima que un accent sobre una lletra...

II.B.5 – Legislació i reglamentació en el camp de l'ensenyament

II.B.5.a – Les lleis

Una altra llei històrica que va ser una etapa important és la llei n° 51-46 de l'11 de gener del 1951 relativa a l'ensenyament de les llengües i dialectes locals, dita **Llei Deixonne**. Va ser durant molt de temps el sol text legislatiu que mencionava les llengües regionals. Actualment la llei és superada per la reglamentació més recent, ha estat abrogada i integrada al Codi de l'educació.¹ Concernia inicialment : el bretó, el basc, el català i la llengua occitana. Més endavant s'hi van afegir altres llengües, com ara el cors (1974), el tahicià (1981), l'alemany d'Alsàcia (1988), l'alemany de Mosela (1991), les llengües melanèsies (1992) i el crioll (2002).

De fet, la circular que desenvolupa aquest text legislatiu és publicat sota forma de **circular ministerial del 17 de febrer de 1969**, la IV-69-90 sobre «Enseignement des langues et cultures régionales dans les classes des premier et second degrés». La qual cosa significa que ja havien passat 18 anys des de l'aprovació de la llei Deixonne que havia de permetre l'ensenyament en qüestió.² La preocupació per fer efectiu l'ensenyament de les llengües regionals que se demanava des de medis associatius i militants només va començar de posar-se en plaça al si de l'educació pública de manera sistemàtica i organitzada els anys 1970.³ Els moviments del Maig 68 no hi són del tot estrangers. Com tampoc l'organització de les escoles associatives basques i occitanes que, a partir del 1969, comencen a funcionar.⁴

¹ Llei **Deixonne** abrogada ; articles L. 312-10 i L. 312-11 del *Code de l'éducation*.

² Examinem més baix l'etapa que va de la llei Deixonne a les circulars ministerials anteriors als textos Lang del 2001. Vegeu a « **Evolució històrica** » de la part II.B.5.b : La reglamentació en el camp de l'ensenyament.

³ Explicitem aquesta etapa a la part III.B del treball : Història recent de l'ensenyament del català a Catalunya Nord

⁴ Les **escoles catalanes** associatives só estudiades a la part III.B Les escoles catalanes associatives.

L'actual llei n° 2005-380 del 23 d'abril del 2005 d'orientació i de programa per a l'avenir de l'escola, dita **lleï Fillon**¹, esmenta en el seu article 20 : «*Un enseignement de llengües i cultures regionals es pot impartir al llarg de tota l'escolaritat segons modalitats definides per via de conveni entre l'Estat i les col·lectivitats territorials on aqueixes llengües s'utilitzen.*»² Aquest text, el més recent en termes de legislació, ultra la manca de claredat, podria (si se volgués aplicar amb tot el rigor)³ entrar en contradicció amb la reglamentació vigent en matèria de llengües regionals que no condiciona llur ensenyament a l'existència de coonvenis entre ministeri i col·lectivitats. Per altre band, la llei d'orientació instaure un sòcol comú de coneixences i unes disciplines més destacades que les altres. Les llengües «regionals» se troben així relegades a un segon terme que en fa llur ensenyament més difícil.⁴

Del seu costat la FELCO⁵ veu en aquesta llei «múltiples efectes marginalitzadors» per l'ensenyament de l'occità, i troba l'article relatiu a l'ensenyament de les llengües regionals «particularment inadaptat a la realitat occitana que concerneix directament set acadèmies, sense cap harmonització interregional prevista»⁶. La posició dels occitans de la FELCO, de fet, és d'hostilitat a la delegació de competències a les col·lectivitats locals i és partidària

¹ **Loi d'orientation et de programme pour l'avenir de l'école**, n° 2005-380, 23 avril 2005, article L312-10. JO du 24 avril 2005. BOEN n°18, 5 mai 2005.

² Aqueix article de la **lleï Fillon** és integrat en forma del primer apartat de l'article L. 312-10 del Codi de l'Educació. L'article L312-10 té la següent redacció : « *Un enseignement de langue et culture régionales peut être dispensé tout au long de la scolarité selon des modalités définies par voie de convention entre l'Etat et les collectivités territoriales où ces langues sont en usage* ».

³ El capteniment de les autoritats educatives ministerials en matèria d'ensenyament de llengües regionals és una posició intermitja d'atentisme i fre de les demandes. Sense trasbalsar favorablement la reglamentació i les pràctiques anteriors, se pren cura al mateix temps de deixar fer l'existent, de no aplicar una política contrària massa rigorosa que pogués provocar reaccions dels medis més militants o dels elegits més sensibilitzats, per una qüestió, fet i fet, absolutament secundària per la política francesa. Així, encara que la llei Fillon pugui representar un eventual fre al funcionament de l'ensenyament de les llengües regionals tal com era fins ara, com que no se'n clarifiquen els punts més vagues i que no s'apliquen estrictament els elements que podrien representar un pas enrere o un punt problemàtic (la necessitat de convenis amb les col·lectivitats locals, per exemple), tot queda com abans, ni millor, ni pitjor.

⁴ És l'ocasió en particular pels ensenyants reticents o hostils de tornar a fer valer un pretext que ja surt als argumentaris del segle XIX : el volum massa important dels programes obligatoris que no deixa lloc ni temps a les disciplines secundàries o accessòries.

⁵ La FELCO és la Federacion dels Ensenhaires de Lengua e Cultura d'Òc.

⁶ **Posició de la FELCO** expressada pel seu Bureu, el febrer de 2006. Documents en línia a www.creo-mp.org

d'un ensenyament «nacional»¹ en el qual l'estat assumeixi i garanteixi l'ensenyament de les llengües regionals.² A la pràctica però, la delegació de competència a les administracions locals permet de compensar parcialment el dèficit d'engatjament de l'estat. No és pas gens segur que en absència del protagonisme creixent de les regions i els departaments inclús en un àmbit de competència com l'ensenyament que no és el seu, les llengües regionals serien més ben tractades per l'estat.

Pel que fa a una eventual futura llei de llengües regionals que podria incloure les qüestions d'ensenyament, el representant de la DGLFLF, J.F. Baldi a Lengon³, en representació del ministre de Cultura⁴, no va poder dir res sobre la **futura llei de llengües regionals**, que se sabés ja. Sempre se parla del projecte, però arran dels canvis ministerials adinguts abans de l'estiu, ja no hi ha calendari i el termini de 2009 és reulat a 2010⁵. Circulen entre les associacions propostes i demandes diverses. Se sap que la FLAREP té contactes amb el ministeri d'Educació a través en particular dels elegits bascos i d'Aquitània⁶ i de l'Assemblée des Régions de France, que una plataforma d'entitats generalistes pròxima a l'associació du Haut Conseil National des Langues Régionales de

¹ És a dir centralitzat i concentra les competències entre els serveis del ministeri d'Educació. També és partidària de prioritzar l'ensenyament a tot el territori « nacional » francès i es mostra reticent a la noció de territorialització de les llengües « regionals », adoptant en això les posicions hostils a la reconeixença de drets a l'ús de les llengües regionals, com per exemple el jurista Guy Carcassonne al seu report sobre la Carta europea.

² « Pour nous, dès lors que les langues de France sont, comme il a été souvent répété, partie intégrante du patrimoine national, il est clair que leur enseignement est ipso facto du ressort de la collectivité nationale, et de l'Etat, que ce soit au niveau du recrutement des enseignants, des programmes et des moyens engagés. Il ne saurait être subordonné à la signature d'un accord avec les collectivités territoriales, si souhaitable que puisse être par ailleurs un tel accord. Le rôle de ces dernières, réel, consiste dans un appui apporté localement à un enseignement national, selon des formes à débattre, puisque la loi ne les indique pas. C'est la même logique qui nous amène à nous interroger sur la notion de langue d'usage sur tel ou tel territoire. Le risque est ici de cantonner l'enseignement des langues régionales aux seuls territoires historiques où elles ont été toujours pratiquées. » in *Quelle place pour les langues et cultures régionales à l'école publique ? L'enseignement de l'occitan aujourd'hui et demain*, 22 pàg., Audience Ministère 27-06-07.

³ Les **Nueits Atípicas de Lengon**, el mes de juliol 2009 van debatre de l'occità i de les altres llengües regionals i van evocar la futura llei. Vegeu part II.C.

⁴ Frédéric **Mitterrand**.

⁵ Perill d'ajornament degut a la interferència amb les **eleccions regionals**.

⁶ Informació directa del juliol de 2009, del president de la **FLAREP**, Thierry Delobel que va ser present a Lengon. La FLAREP recull les posicions de diverses associacions, en particular, Ikas-bi (Bascos), l'APLEC (catalans) i FELCO (occitans), entre altres.

France¹ i de les Rencontres Interregionales des Langues et Cultures Régionales també segueix d'aprop el tema², o que els alsacians van sotmetre un text al ministeri³. Les temences d'un cert nombre d'associacions és que la llei tot i proporcionar un marc legal fins ara inexistent, solament oficialitzi l'existent i fins i tot pugui limitar-lo. La recent menció de les llengües regionals a la Constitució pot representar una obertura, però donades les prevencions franceses tampoc és segur.

Els arrêtés i decrets

Organització de l'ensenyament

L'arrêté del 12 de maig de 2003 relatiu a l'ensenyament bilingüe en llengua regional a paritat d'horari a les escoles i les seccions 'llengües regionals' dels col·legis i liceus és el text que després d'anul·lacions de diverses disposicions⁴ és la base legal vigent⁵ per a organitzar aquest ensenyament.

¹ Le Haut Conseil National des Langues Régionales de France és una associació creada a principis dels anys 1990 pel senador alsacià Henri Goetschy per aplegar elegits i personalitats representatives de les llengües regionals. El seu actual president és en Jaume Roure, conseller municipal (del partit Unitat Catalana) de Perpinyà, delegats als Afers catalans.

² Informació directa del juliol 2009 de David Grosclaude, un dels responsables de les dues entitats i president de l'Institut d'Estudis Occitans. La paltaforma s'havia reunit a París el 6 maig 2009 amb els parlamentaris que formen el Grup d'estudis sobre les llengües regionals de l'Assemblea, que ells mateixos se van reunir per tractar del projecte de llei el 20 de maig de 2009. El projecte de llei, la redacció del qual és encarregat al director de la DGLFLF, Xavier North i a Michel Alissio, hauria d'incloure els camps de l'ús de les llengües a la vida pública, en els mitjans i l'ensenyament.

³ Una « Proposition de loi relative aux langues régionales de France » contenia 21 articles i desenvolupava el reconeixement de les llengües regionals i l'aplicació d'aquest als diversos àmbits. Sobre diferents punts aquesta proposta de llei es queda ençà de la pràctica, de la realitat i dels objectius de desenvolupament de l'ús i de l'ensenyament del català a Catalunya Nord. En particular no contempla la generalització de l'ensenyament de sensibilització (com també és el cas a Còrsega) o en temes com la senyalètica només preveu retolació bilingüe quan ja existeixen en molts indrets rètols únicament en català ja que és el sol nom oficial vigent.

⁴ Comenti un xic més baix el contingut d'aquest primer text i els canvis que van produir-se per la seua anul·lació arran dels recursos del SNES i del CNAL davant del Consell d'estat.

⁵ Arrêté del 12.05.2003 (MENE 0301049A) « relatif à l'enseignement bilingue en langues régionales à parité horaire dans les écoles et les sections "langues régionales" des collèges et des lycées ». És signat per Jean-Paul de Gaudemar, director de l'ensenyament escolar al ministeri d'Educació (2000-2004). Havia estat anteriorment rector d'acadèmia a Alsàcia (1991-1997), a Tolosa (1997-2000) i a Marsella (2004-2008) i sempre s'ha distingit per ser particularment favorable al desenvolupament de l'ensenyament bilingüe. Se li deuen igualment

L'*arrêté* és més succint i més sobri que l'anterior anul·lat pel Consell d'estat. Parteix de la base de les « acadèmies en les quals un Consell acadèmic de les llengües regionals ha estat creat en aplicació del decret del 31 de juliol de 2001 ».¹ Aquesta premissa constitueix un primer fre al desenvolupament de fet de l'ensenyament bilingüe en la mesura que tots els rectors d'acadèmia no respecten la reglamentació i certes regions encara no tenen creada aquesta instància.

L'article 2 és l'element definitori de la modalitat d'ensenyament bilingüe a paritat : « *s'imparteix per meitat en llengua regional i per meitat en francès* ». Ara bé el final de la frase representa una clara limitació a l'ús de la llengua regional : « *cap disciplina o cap domini disciplinari, altre que la llengua regional, no potser ensenyat exclusivament en llengua regional* ».² La disposició restrictiva va ser afegida després que la sentència del Consell d'estat que anul·lava les possibilitats d'ensenyament immersiu, també fes obligació de rebaixar la presència de les llengües regionals al si de l'ensenyament bilingüe.³ La seua formulació en negatiu ella sola il·lustra l'estat d'esperit : no es tracta de compartir el temps entre les dues llengües, sinó de privar que la llengua regional invadeixi massa el terreny del francès.⁴ La mesura va més lluny que el propòsit inicial de

circulars acadèmiques que van impulsar les llengües regionals. És des del 2008 encarregat de la reforma del liceu. Vegeu Annex II.B.

¹ **Arrêté** del 12.05.2003 (MENE 0301049A) « *relatif à l'enseignement bilingue... : Article 1 - Dans les académies dans lesquelles un conseil académique des langues régionales a été créé en application du décret du 31 juillet 2001 susvisé, un enseignement bilingue en langue régionale à parité horaire peut être mis en place par le recteur d'académie...* ». Vegeu Annex II.B.

² **Arrêté** del 12.05.2003. « **Article 2** - *L'enseignement bilingue à parité horaire est dispensé pour moitié en langue régionale et pour moitié en français. Cependant, aucune discipline ou aucun domaine disciplinaire, autre que la langue régionale, ne peut être enseigné exclusivement en langue régionale.* » Vegeu Annex II.B.

³ Vegeu la sentència i els canvis generats per aquesta en la reglamentació, més baix. Són significatius de les reticències i els frens amb els quals topa a tots els nivells de la societat i de les institucions la promoció de les llengües « regionals ».

⁴ Aquesta preocupació de limitar el camp d'acció o simplement de vida de les llengües « regionals » és tan obsessiva que no pren gaire en compte la realitat. Primer perquè no hi ha a la pràctica, per la situació sociolingüística francesa, cap alumne que rebi l'ensenyament d'una disciplina « exclusivament » en la llengua regional. L'ús de suports en francès, la utilització del francès en la vida quotidiana al si de les escoles, l'omnipresència de mèdies en francès fa que encara que el curs d'una disciplina se faci en llengua regional, el francès no és mai absent del panorama. I en segon lloc, la disposició d'obligació d'usar el francès és de difícil control en una classe on el professor té sol la capacitat de conduir el seu curs.

prohibir la immersió en llengua regional¹, ja que les seccions bilingües no entren en aquesta modalitat. Es tracta d'immiscir-se en unes competències pedagògiques i de llibertat d'organització a nivell de l'establiment i de la classe, per mantenir la discriminació i el desequilibri existent entre el francès dominant i la llengua « regional » relegada a segon terme.

L'ensenyament bilingüe s'organitza sota forma de «cursus» i no de fileres estanques. Les classes bilingües tenen la possibilitat d'acollir alumnes de fora del cursus, sempre i quan siguin locutors o al menys que siguin en mesura de comprendre els cursos en català. Aquesta precaució per no crear estructures bilingües tancades², també permet de constatar que permet adaptar el marc legal a la realitat sociolingüística d'unes llengües parlades o compreses naturalment a fora de l'escola.³

L'article 4 de l'*arrêté* preveu que, per l'orientació de l'alumnat, s'integri la dimensió de l'ensenyament de la llengua regional⁴. Veiem aquí, ultra la preocupació per la noció de continuïtat pedagògica obligatòria al si de l'educació pública, un real interès per assegurar la perennitat i l'aprofundiment de l'ensenyament bilingüe o de llengua regional. La presa en compte de la continuïtat mostra un interès real tant per als joves com per el desenvolupament de l'ensenyament en qüestió. L'ensenyament de llengua regional i encara més bilingüe malauradament no és pas present a totes les sèries, ni es pot continuar segons les orientacions triades, en particular a partir del moment que sortim de l'ensenyament general.

Un altre aspecte contemplat per l'*arrêté* és la presa en compte de l'avaluació dels ensenyaments bilingües als diplomes, brevet dels col·legis i

¹ Cal recordar que no és el principi de la **immersió que xoca** els polítics, juristes i sindicalistes francesos, ja que se practica serenament amb tots els estrangers arribats al país i a totes les escoles franceses arreu del món, sinó el fet que la immersió se faci en una altra llengua que el francès.

² I malgrat això no manquen pas les crítiques (injustificades i sense fonaments) titllant d'elitisme les línies bilingües.

³ Durant els 10 anys que vam fer funcionar la **classe bilingüe al Liceu Deodat de Severac de Ceret**, amb el Joan Peytaví i el Bruno Botet, sempre hem tingut alumnes que no havien passat prèviament per l'ensenyament bilingüe, que començaven a sentir classes en català en classe de segona i que podien seguir gràcies al seu coneixement del català après a la família o amb l'entorn catalanòfon del Vallespir.

⁴ **Arrêté** del 12.05.2003. « **Article 4** - Les voies d'orientation prévues par l'article 14 du décret du 14 juin 1990 susvisé tiennent compte de la langue régionale dans laquelle l'élève a suivi sa scolarité. »

batxillerat.¹ L'únic matís que cal aportar en aquesta disposició és que aquesta possibilitat no sempre és respectada² i de fet la «reglamentació vigent» no preveu en molts casos, en particular en els batxillerats tècnics, tecnològics i professionals aquesta avaluació. A més el terme «validat» queda un poc vague i deixa molta flexibilitat a l'hora d'incloure proves de i en llengua regional als exàmens. Un aspecte de la validació és també la manera com s'inscriu l'escolaritat bilingüe dels alumnes al diploma. Fins ara el diploma «nacional» no porta cap menció específica. Solament se li adjunta una atestació que precisa que el candidat ha seguit un cursus bilingüe.³

De manera general, el marc legal si bé és clarament innovador i pren en compte de manera completa la posada en plaça de l'ensenyament bilingüe, mai li atorga un caràcter sistemàtic ni d'obligat compliment, quedant sempre amb fórmules de «possibilitat» i de futur eventual. Donada la situació delicada de les llengües regionals, la important demanda social i les mancances, se podria esperar una posició més atrevida i compromesa.

L'anul·lació dels textos incials pel Consell d'estat.

Si passem a examinar ara el text inicial publicat al *Bulletin officiel du Ministère de l'Éducation Nationale*, Encart n°33 del 13 de setembre de 2001, trobem que el primer **arrêté**, el **31 de juliol de 2001**, sobre bilingüisme, era formulat de la següent manera : «*Posada en plaça d'un ensenyament bilingüe en llengües regionals sigui a les escoles, col·legis i liceus "llengües regionals", sigui a les seccions "llengües regionals" de les escoles, col·legis i liceus*».⁴ De fet és el primer text realment novador del nou marc legal.⁵ Aquests textos del 2001 són

¹ **Arrêté** del 12.05.2003. « **Article 5** - Les enseignements en langue régionale dispensés dans les sections "langues régionales" des collèges et des lycées peuvent être validés au diplôme national du brevet, au baccalauréat général, au baccalauréat technologique ou au baccalauréat professionnel, dans les conditions prévues par la réglementation en vigueur. »

² La formulació del text, sempre en termes de possibilitat (« *peuvent être validés au diplôme...* ») garanteix a les administracions educatives la impunitat en cas que la demanda de les famílies no sigui satisfeta i que pugui generar recursos.

³ A més les modalitats d'atribució de les atestacions no han pas estat sempre ben clares ni precises. Al rectoria de Montpeller, al principi de l'atribució d'aquests certificats, només ho donaven als que ho demanaven i als que tenien nota de català superior a la mitjana. El que no té relació amb el fet d'haver seguit un cursus bilingüe.

⁴ **Arrêté** del 31-7-2001. JO del 5-8-2001.

⁵ Vegeu textos complets en Annex II.B

els més importants perquè no existia abans una presa en compte d'aquesta modalitat d'ensenyament en tota la seua dimensió, i perquè els menesters i les esperes socials eren certament immensos. L'ensenyament extensiu de llengua regional no tenia tanta necessitat d'instruments o d'instruccions ministerials perquè funcionava des de l'aprovació de la llei Deixonne el 1951.¹

L'*arrêté* de 2001 sobre bilingüisme comença indicant que se podrà posar en plaça «a zones d'influència de les llengües regionals»². L'expressió és interessant perquè il·lustra l'ambigüitat de la terminologia i el problema que continua tenint l'Estat francès amb la definició de les llengües regionals. Són «regionals» perquè s'ha inventat un terme que no pugui establir cap lligam amb el seu caràcter minoritari, però tampoc convé la definició lligada a un territori perquè segons la visió francesa les llengües no tenen territori³ que els podria atorgar dret de parlar-les als seus habitants.⁴ Aquesta formulació ha desaparegut a l'*arrêté* posterior a la sentència d'anul·lació del Consell d'estat ; la qüestió s'eludeix emprant el terme que defineix les circumscripcions educatives : les «*acadèmies*».

El text preveia que l'ensenyament bilingüe se pogués posar en plaça per «la totalitat dels alumnes de les escoles, col·legis i liceus "llengües regionals"»⁵ a més de les seccions d'establiments que tindrien també classes monolingües en francès. De fet aquesta disposició devia ser pensada per la creació d'establiments públics immersius que podien necessitar que la llengua regional fos efectivament llengua de comunicació. Però res priva tampoc de considerar que unes escoles de bilingüisme paritari només tinguin classes bilingües. A

¹ De fet funcionava amb més o menys instruccions ministerials i amb més o menys textos d'aplicació de la llei, però el seu principi no constituïa pas cap novetat : es tractava d'ensenyar una llengua com a disciplina dins un horari escolar tot en francès.

² *Arrêté* del 31-7-2001. « **Article 1** - Dans des zones d'influence des langues régionales, un enseignement bilingue peut être mis en place par le recteur d'académie... ».

³ Sinó que són solament de les persones que les parlen.

⁴ Vegeu comentari del constitucionalista Guy Carcassonne al report sobre la Carta europea de les llengües. Part II.A.

⁵ *Arrêté* du 31-7-2001. « **Article 1** - Dans des zones d'influence des langues régionales, un enseignement bilingue peut être mis en place par le recteur d'académie, soit pour la totalité des élèves des écoles, collèges et lycées "langues régionales", soit dans des sections "langues régionales" implantées dans d'autres écoles ou établissements. »

Catalunya Nord, tot i la possibilitat legal,¹ mai s'ha posat en plaça una escola completa de modalitat bilingüe. Cal dir que les actituds de certs inspectors no van en aquest sentit.² Si bé l'*arrêté* preveia l'establiment de classes bilingües, cap estatut particular els reglamentava ; s'integraven completament en el dret comú : les «modalitats administratives», els «programes nacionals són els mateixos». Això no consta més a l'*arrêté* de 2003.

També pel que fa a l'afectació dels personals, el text preveia que «se prengué en compte» el projecte d'ensenyament bilingüe dels establiments, el que significava que els autors de la reglamentació pensaven als mitjans efectius per al seu funcionament. Ara bé, això no evita que en la realitat, la formació d'ensenyants bilingües no sigui prevista, ni que se solucionin les fortes pressions sindicals a aquest moviment específic de personals.³ S'ha eliminat aquesta preocupació bàsica en el nou redactat de l'*arrêté*.

La sentència del Consell d'estat de 2002 destaca en les seues consideracions per tal d'anul·lar les disposicions ministerials que *«no permeten d'assegurar que una part al menys dels ensenyaments d'aquestes disciplines de facin en francès ; que aqueixes prescripcions obren possibilitats que van més enllà de les possibilitats de les necessitats de l'aprenentatge d'una llengua*

¹ La disposició ha desaparegut del nou *arrêté* de 2003 sobre bilingüisme però el fet que tots els alumnes d'una mateixa escola siguin escolaritzats en classes bilingües no és prohibit, i tampoc seria gaire fàcil d'evitar en cas que se produís.

² Al curs d'una reunió a la Inspecció Acadèmica de Perpinyà fa alguns anys, una conversa, entre l'encarregada de missió pel català al secundari Maria Dolors Solà, l'inspector responsable de l'ensenyament de i en català al primari Jacques Caillis i jo mateix va mostrar-nos com l'inspector en qüestió decretava que els efectius bilingües en una escola no calia pas que fossin més d'un terç del total. Sense donar cap argumentació, ni cap referència, se fundava sobre la seua « experiència » per dir que més bilingües provocaven problemes i tensions i que per això no calia obrir massa classes.

³ En particular els **sindicats francesos** defensen la visió d'un ensenyament centralitzat i segueixen a la lletra la filosofia de la igualtat a la francesa segons la qual el fet de preveure requisits de coneixement de llengua per afectar un ensenyant sobre una plaça és considerat discriminatori per tots aquests que són monolingües. Tot i les declaracions de principi favorables a les llengües regionals, a la pràctica és freqüent que al si de les comissions paritàries d'afectació refusen de respectar aquest requisit, el que equival a no donar els personals necessaris als establiments per fer funcionar les classes bilingües. A Catalunya Nord és més sovint el cas que a altres regions on hi ha ensenyament bilingüe. Els sindicats semblen a la vegada gelosos de les seues prerogatives en la gestió dels moviments de personals i al mateix temps bloquejats en una defensa corporatista i immobiliària. Les pressions que exerceixen en aquestes comissions poden ser determinants per les decisions preses pels rectors i inspectors, segons la relació de força del moment. Es nota tanmateix, des dels anys 2000 una evolució de les mentalitats cap a una millor acceptació de les condicions de desenvolupament de l'ensenyament bilingüe. El sindicat més reticent és el Syndicat des Enseignants (SE) i el més favorable el SGEN-CFDT. Entre els dos l'SNU-IPP i el SNES són en posicions i pràctiques de terreny intermediàries.

*regional i excedeixen així les possibilitats de derogació a l'obligació d'utilitzar el francès com a llengua d'ensenyament».*¹ El Consell d'estat d'aquesta manera tot i afirmar el contrari en el comunicat de premsa de la sentència,² s'erigeix en especialista de pedagogia en particular en matèria d'ensenyament i adquisició de les llengües i defineix un nivell de suficiència màxima de coneixement de les llengües regionals en relació al francès que ha de ser-los predominant en qualsevol circumstància. Totes posicions que són basades en la Constitució i en les lleis d'ús del francès que no especifiquen fins a tal extrem la predominància del francès però que ells interpreten en aquest sentit. En això les actuacions dels jutges coincideixen amb les entitats i els responsables polítics més hostils a les llengües regionals.

Així les limitacions de l'ensenyament bilingüe no se basen directament en textos legals explícits sinó en interpretacions i valoracions subjectives i personals. Un dels punts comentat pel Consell d'estat és el « *l'obligation qu'ont les autorités administratives de respecter la "hiérarchie des normes". Là où il faudrait sans doute une loi, un arrêté et une circulaire du ministre ne suffisent pas.* » La remarca pot aparèixer com perniciosa. En efecte censura la intervenció del ministeri mitjançant textos reglamentaris i recomana de fer-ho per llei,³ quan les referències legislatives adoptades pels diputats a favor de les llengües regionals, són interpretades com a insuficients per a establir que el francès no

¹ **Sentència d'anul·lació de l'arrêté de 2001** sobre bilingüisme : « *Le Conseil d'Etat sur le rapport de la 4ème sous-section de la Section du contentieux. Séance du 28 octobre 2002, lecture du 29 novembre 2002 N°s 238653-238655-238681-238710-240435- SYNDICAT NATIONAL DES ENSEIGNEMENTS DU SECOND DEGRE (SNES) et autres* ». <http://www.conseil-etat.fr>. Vegeu text en annex II.B.

² **Comunicat de premsa del Consell d'estat** sobre la sentència d'anul·lació dels textos sobre bilingüisme : « *Par ces décisions, le Conseil d'État n'entend nullement contester la nécessité de sauvegarder le patrimoine que constituent les langues régionales ni encore moins s'ériger en juge des méthodes pédagogiques. Il rappelle simplement l'obligation qu'ont les autorités administratives de respecter la " hiérarchie des normes ". Là où il faudrait sans doute une loi, un arrêté et une circulaire du ministre ne suffisent pas.* » <http://www.conseil-etat.fr>. Vegeu text en annex II.B.

³ Comunicat de premsa del Consell d'estat sobre l'ordre de suspensió de l'arrêté sobre bilingüisme : « *Ordonnance du juge des référés du 15 juillet 2002 N° 248203 – 248205 : Par ces décisions, le Conseil d'État (...) rappelle simplement l'obligation qu'ont les autorités administratives de respecter la " hiérarchie des normes ". Là où il faudrait sans doute une loi, un arrêté et une circulaire du ministre ne suffisent pas.* » <http://www.conseil-etat.fr>. Vegeu text en annex II.B.

s'imposa igualment en tots els àmbits i en totes circumstàncies.¹

El 2002, el ministeri intenta fer noves versions dels textos censurats pel Consell d'estat. La iniciativa no va servir de res ja que les mateixes entitats van recórrer a la mateixa jurisdicció i van aconseguir tornar a fer anul·lar els textos.²

Es pot mesurar a més amb les decisions de suspensió dels textos³ previs a l'anul·lació definitiva el clima passional i hostil que genera la qüestió de les llengües regionals a través de les justificacions avançades per les entitats⁴ que recorren al Consell d'estat. El fet mateix per fer suspendre immediatament l'aplicació dels textos justificant que hi havia urgència perquè representaven un perill en molts aspectes és indicatiu de la manca de mesura i de les exageracions de les intervencions. Demanen la suspensió urgent perquè « *aquest actes [els decrets i circulars perquè funcionin classes bilingües] atempten als principis fonamentals de la República* ». ⁵

La preocupació per l'article 2 de la Constitució i la igualtat a la francesa¹ és gairebé obsessiva : « *aquest actes tenen com a efecte de fer perdre a la llengua francesa la primacia que li reconeix l'article 2 ; que el mètode de l'ensenyament per immersió d'una llengua regional contravé al principi d'igualtat en la mesura que és poc probable que l'ensenyament impartit en els establiments "llengües regionals" quedarà facultatiu* » o encara « *que les disposicions que*

¹ Vegeu en particular els articles de la llei Toubon relativa a l'ús del francès sobre les llengües regionals, regularment rebutjats per les a les jurisdiccions com a suficients per mor de garantir el dret al seu ús.

² **Sentència d'anul·lació de l'arrêté de 2002 sobre bilingüisme** : « *Le Conseil d'Etat sur le rapport de la 4ème sous-section, Séance du 28 octobre 2002, lecture du 29 novembre 2002 N° 248192-248204 - CONSEIL NATIONAL DES GROUPES ACADEMIQUES DE L'ENSEIGNEMENT PUBLIC, UNSA et autres* ». Vegeu text en annex II.B.

³ **Ordre de suspensió de l'arrêté sobre bilingüisme** : « *Ordonnance du juge des référés du 15 juillet 2002 N° 248203 – 248205 UNSA EDUCATION ET AUTRES - CONSEIL NATIONAL DES GROUPES ACADEMIQUES DE L'ENSEIGNEMENT PUBLIC (CNGA)* ». Vegeu text en annex II.B.

⁴ Les entitats que recorren contra els textos ministerials al Consell d'estat són les següent : els sindicats **SNES** (Syndicat National des Enseignants du Second degré), **UNSA** Éducation (Union Nationale des Syndicats Autonomes), **SE** (Syndicat des Enseignants), **FO** (Force Ouvrière), **CGT**, la federació de pares d'alumnes **FCPE** (Fédération des Conseils de Parents d'Élèves des Écoles publiques), la **Ligue française de l'enseignement** et de l'éducation permanente, la Fédération des délégués départementaux de l'Éducation nationale (**DDEN**), el Conseil National des Groupes Académiques de l'Enseignement Public (**CNGA**).

⁵ **Ordre de suspensió de l'arrêté sobre bilingüisme** : « *Ordonnance du juge des référés du 15 juillet 2002 N° 248203 ...* » Vegeu text en annex II.B.

*equivalen a fer de la llengua francesa, en els establiments públics d'ensenyament, una llengua segona, són contraris a l'esperit de les lleis invocades i de la Constitució ; que la institució d'establiments "llengües regionals" on només poden ser afectats personals que coneguin la llengua regional i alumnes voluntaris és contrària al principi d'igualtat» . Sobresurten igualment el refús de reconèixer minories o de deixar-les expressar : « els actes contestats confereixen drets particulars a minories lingüístiques ; [que] no respecten el principi de lliure comunicació dels pensaments i de les opinions ». Després d'expressar llur satisfacció per les sentències del Consell d'estat que han finalment fet fracassar la integració de la xarxa d'escoles bretones Diwan al si del sistema públic d'ensenyament, fracassar igualment la possibilitat d'aplicar la immersió lingüística que funciona pel francès a les llengües regionals al si de l'ensenyament públic, i reduir la capacitat de l'ensenyament bilingüe dit «a paritat» de fer servir les llengües regionals, les entitats que havien recorregut van expressar llur interès i llur posició favorable a les llengües regionals i al seu ensenyament.² El **CNGA**³ per exemple : « *Position CNGA-CGC sur l'enseignement des langues régionales à l'occasion d'une requête auprès du Conseil d'Etat accompagnée d'un référé en urgence (12 juillet 2002) : 'Tout d'abord , il faut préciser que le CNGA n'a jamais été hostile à la promotion ni à l'enseignement des langues régionales, qui sont des Langues Vivantes au même titre que les LV étrangères et même davantage, puisqu'elles sont sources d'enrichissement du patrimoine commun, base de la culture française'.* »⁴*

De fet el doble llenguatge és emprat en permanència al llarg de les intervencions en contra del desenvolupament de l'ensenyament de les llengües regionals, i això a tots els nivells : és el cas al si dels representants sindicals en els establiments, dels elegits a les comissions paritàries, dels representants sindicals al **Consell superior de l'educació**⁵ i de les entitats centrals que

¹ Entesa com a imposició de la uniformitat.

² Vegeu en particular els exemples de les posicions del CNGA i del SNES.

³ EL **CNGA** és el Conseil National des Groupes Académiques de l'enseignement public, unió de sindicats professionals afiliada a l'Union Fédérale des Cadres des Fonctions Publiques, o FP-CGC.

⁴ **Comunicat de premsa del CNGA** el 23 de juliol de 2002.

⁵ El **CSE**, Consell Superior de l'Educació, és presidit pel ministre d'Educació o el seu representant, el componen representants dels ensenyants, dels investigadors i d'altres personals

de les llengües regionals » però « refusa la creació d'un concurs específic per ensenyants 'llengua regional / altra disciplina' que introduïria una desigualtat entre els personals ensenyants al moment de les afectacions i mutacions ». ² Evidentment, en l'absència de solució proposada, equival a la pràctica a refusar els mitjans de fer efectiu l'ensenyament en qüestió, tot i les declaracions de façana favorables.

El 2001, el sindicat **UNSA**³ havia oberta un fòrum al seu portal d'internet per « a partir dels intercanvis (...) prendre posició al si de les instàncies consultives de les quals és membre, en particular el CSE ». L'encapçalament dels missatges rebuts publicats al web mostren el to catastrofista i passional, i la posició iradament contrària de l'entitat: « els missatges rebuts sobre els projectes de circulars sobre l'ensenyament de les llengües regionals tradueixen la importància del que se juga al pla polític i educatiu. És la natura mateixa de l'Escola de la República que pot ser qüestionada. Donat el caràcter sensible del debat, i per permetre que cadascú s'expressi lliurement (sic), les contribucions són publicades de manera anònima ». I la primera contribució de les intervencions publicades té l'interès de ser la d'un « ex-ministre de l'educació nacional [que] critica el pla Lang ». Es tracta del socialista Claude Alègre que expressa una posició talment mesurada que en el seu temps havia fet els titulars de la premsa i dels diaris televisats⁴: « La première priorité, c'est le français, et les enfants ont déjà des difficultés. La deuxième priorité, c'est de parler anglais. Les langues régionales, ça vient après. (...) Il faudrait que la France fabrique des informaticiens parlant anglais et on nous propose de fabriquer des bergers

¹ Comunicat de premsa del CNGA el 2 de maig de 2001

² *Idem.*

³ L'**UNSA** és una de les principals federacions de sindicats de l'educació (23 sindicats, prop de 100.000 personals, segons les seues dades). La defensa de « la laïcitat és un dels seus pilars identitaris ». Al febrer de 2008 va llançar una crida per a « salvaguardar la laïcitat de la República ». Defensa la « llibertat de consciència » i la llibertat d'expressió que « no pot pas ser enquadrada per codis o preceptes religiosos ». Denuncia « el recul de l'Estat » en l'àmbit educatiu « que és responsabilitat de la Nació ».

⁴ **Claude Alègre**, ministre d'Educació de Lionel Jospin havia hagut de ser reemplaçat per tenir unes posicions massa provocadores. En particular solia fer declaracions enceses en contra dels funcionaris de l'ensenyament; se li deu una expressió que queda en el llenguatge periodístic i polític de l'Estat francès: « *dégraissier le Mammouth* », o sigui 'desengreixar el Mamut' que venia a significar reduir el nombre de personals al si de l'Educació pública (el Mamut).

parlant occitan » ; tot i això Alègre diu que és « favorable a aquests ensenyament a condició que sigui pres en càrrega per les regions i no per l'estat »¹.

Una altra contribució del mateix fòrum de l'UNSA, de l'acadèmia de Clarmont Farrand, reprenent l'expressió de la Revolució francesa atacada pels veïns europeus al segle XVIII crida a « *La République est en danger ! Comment un ministre de la République et ses conseillers peuvent-ils oser donner satisfaction à des groupuscules intégristes et séparatistes qui demandent l'abrogation de l'article 2 de la constitution? (...) Monsieur le Ministre oublie que ce XXème siècle a survalorisé les différences. (...) Cette survalorisation, cette focalisation sur les différences culturelles devient un mur qui me paralyse devant l'autre, rejeté par mon incompréhension dans l'indéchiffrable! Cet oubli de l'universalité de l'espèce humaine me rejette dans la pensée archaïque des tribus ancestrales (...) Évitions le dogmatisme culturel, accueillons les langues régionales, les langues des petits immigrés de nos classes, valorisons-les en abordant de front tout se qui sépare, clichés ou stéréotypes, pour aller vers l'universel au lieu au lieu de se crispier sur sa culture, sa région, son village dans des formes rigides et conservatrices.* »¹

Un altre anònim del mateix web, de l'acadèmia de Bordeus, adverteix dels « perills del bilingüisme : els riscos d'un apartheid escolar ». I finalment aquest altre de Tolosa pel qual « *Le contenu même de l'enseignement en langue régionale (langue et culture) me paraît nécessiter une vigilance particulière: on pourrait se retrouver devant le même problème que celui parfois rencontré avec les enseignements de langue et culture d'origine intégrés au temps scolaire pour lesquels la dimension culturelle de la langue peut véhiculer des contenus, des valeurs discutables dans le cadre de l'école publique laïque et républicaine: certains régionalismes pourraient dériver vers des abus de ce type. (...) Je ne partage pas l'idée d'ouverture qui préside à la conception du texte sur le bilinguisme. J'ai déjà évoqué plus haut les problèmes liés à des régionalismes d'opposition. Les débats récents sur l'enseignement du corse ont bien montré les problèmes liés à ces "ouvertures", sans parler de ce qui peut être travesti sous couvert de régionalisme (cf problème basque). Par ailleurs, pour avoir fait un*

¹ Web de l'UNSA i diari Sud Ouest del 30 d'abril de 2001.

stage européen, je me souviens parfaitement avoir entendu les responsables insister pour que le rapport soit rédigé dans l'une des langues largement utilisées dans le cadre de l'Europe et surtout pas en catalan par exemple. » I sempre evidentment l'afirmació del suport i posició favorable a les llengües regionals, de l'obertura al plurilingüisme, sempre que signifiqui lluitar contra l'anglès i a favor del francès : *« Je suis d'accord pour une offre large, pour la lutte contre l'éventuelle domination extrême d'une langue (ex: inconvénients liés à l'omniprésence de l'anglais) et pour la préservation de langues régionales, mais il faut manier le dispositif avec prudence (...) »* perquè la circular sobre l'ensenyament bilingüe, *« au vu des expériences déjà effectuées dans ce domaine, mettrait réellement en cause l'école de la République et contribuerait à encourager toutes les formes de communautarismes et de particularismes locaux »*.²

Veiem clarament l'enorme paper ideològic que pren la qüestió de les llengües regionals en la determinació de les posicions fins i tot en àmbits tècnics com el dret o el camp educatiu.

Finalment interessen també les posicions d'un altre sindicat que és l'entitat representativa³ de més pes a l'ensenyament secundari, el **SNES**. Interessant perquè probablement més equilibrada pel fet de tenir al si del sindicat nombrosos militants de les llengües regionals. El SNES no deixa tanmateix de destacar sempre la seua defensa del caràcter nacional francès del servei públic i de la prioritat de la uniformitat de les regles per tots els personals per damunt de la presa en compte d'especificitats lligades al respecte de les llengües. Així en mocions dels seus congressos¹, el sindicat reitera la seua línia : *« [les llengües regionals] fan part del patrimoni i de la identitat nacional (...) ; [són] referents*

¹ Web de l'UNSA. S'entén evidentment que l'universal, l'obertura i la tolerància passa per la coneixença i l'ús obligat del francès per tothom.

² Mateix fòrum del web de l'UNSA.

³ Cal matisar o explicitar el concepte de « **representativitat** » de les organitzacions sindicals a l'Estat francès, ja que aquesta « representativitat » és fixada pel mateix ministeri d'Educació en aquest cas, el qual determina quines organitzacions tenen dret o no de presentar-se a les eleccions professionals i seran així interlocutors de les autoritats administratives. D'aquesta manera es descarta tot d'entitats que no tenen pas les mateixes lògiques centralistes o jacobines. Així sindicats com el Sindicat Occitan de l'Educacion (SOE), aliat amb entitats homòlogues bretones i el Sindicat cord dels treballadors (STC) se veuen regularment prohibits de participar a les eleccions professionals per ser decretats « no representatius ». Aquests mètodes són denunciats pels organismes d'afers socials de l'ONU. Fins ara, en va.

d'una identitat cultural específica al si de la nació ». Tot i les seues intervencions puntuals en contra de l'ensenyament bilingüe², el SNES se reivindica sempre d'una posició mediana presumptament més raonable : *« Il faut cependant clarifier les conceptions et éviter les pièges tendus aussi bien par le culte des particularismes et des réflexes identitaires que par des conceptions uniformisantes de la culture au nom de l'unité nationale. »*³ Més que altres entitats sindicals el SNES actua sobre la base de reivindicacions més tècniques i deixa en segon termes els aspectes més ideològics. Reclama que són *« nécessaires textos més sòlids perquè garanteixin la plaça i l'ensenyament de les llengües regionals »*⁴. Invoca però la responsabilitat del ministeri o la manca de concertació en l'elaboració dels textos que *« els obliga a presentar un recurs al Consell d'estat »*.

La seua posició no obstant no és tan clara com sempre sembla indicar-ho el discurs : si bé insisteix sobre el fet que el sindicat *« s'ha engatjat a favor de l'aprenentatge de les llengües regionals en el servei públic des de fa molt de temps »* i que *« havia votat a favor del text de l'arrêté sobre la immersió »*⁵, ha estat determinant per recórrer al Consell d'estat que *« la circular (...) [precisés] que els consell d'administració i els consells de classe s'havien de fer dins la llengua regional »*. De la mateixa manera, a l'arrêté de 2001, el sindicat s'oposa al text perquè interpreta que *« equival a prohibir l'ús del francès en els establiments per immersió »*.⁶

L'enfrontament entre entitats sindicals i educatives : gairebé totes d'esquerra i un ministre d'Educació socialista i de gran prestigi al país com és el Jack Lang il·lustra bé les maneres de fer i les posicions quan es toquen les llengües « regionals ». La qüestió supera les oposicions polítiques tradicionals i

¹ Congressos d'Estrasburg en 2001 o de Tolosa en 2003, per exemple.

² Els exemples poden ser esmentats tant a nivell local de tal o tal establiment on els representants s'han oposat a una afectació de personal bilingüe o a nivell estatal amb els recursos contra les circulars de 2002-2022 que van desembocar en la il·legalització de la immersió i el bilingüisme avançat.

³ Congressos d'Estrasburg en 2001 o de Tolosa en 2003, per exemple.

⁴ *Idem*.

⁵ El segon text del 2002, ja que el SNES havia recorregut el primer de 2001.

⁶ Posició del SNES després de la sentència del Consell d'estat del 2002, París, el 5 de

s'inscriu en un debat més ample, més antic i d'una altra natura. Oposa més aviat centralistes i partidaris d'una societat descentralitzada, o fins i tot té a veure amb la concepció de la nació i de la política : uns per la imposició al poble ignorant d'una nació teòrica segons principis universals benefactors, uns altres pel respecte de les identitats i de les nacionalitats efectivament presents en la societat. Certes entitats aconsegueixen mantenir-se en una posició ambivalent per intentar conciliar punts de vista diametralment oposats (o potser també posicions divergents de membres). En el terreny jurídic, en tot cas, els progressos minsos a favor de les llengües « regionals » se produeixen lentament, el món judicial i jurídic fent de fre conservador, que acaba acceptant petites avançades a l'ocasió d'intents de paquets de reformes llançats per personalitats polítiques més atrevides o més obertes. La immersió de Janck Lang no ha passat, però sí la normalització dels cursus bilingües encara que de menys rendiment, i també la creació d'un concurs per a reclutar mestres bilingües.

La negativa a estendre la immersió lingüística a altres llengües que el francès deixa pendent de resoldre el tema de les escoles bé privades¹, bé públiques, que continuen de funcionar al marge de la llei. És el cas en l'ensenyament públic a Catalunya Nord de l'Escola Arrels. O encara al País Basc on certes escoles públiques bilingües s'estan llançant en projectes d'ampliació de les hores d'ensenyament en basc més enllà de la « paritat horària ». A Bretanya, diversos testimoniatges indiquen que la paritat horària és considerada per alguns ensenyants com a teòrica² i que diversos mestres a les llurs classes intenten compensar el predomini del francès en la societat per una distribució de l'horari més clarament favorable a l'ensenyament en bretó.

Pel que fa a l'**Escola Arrels**, del punt de vista jurídic, el caràcter il·legal de l'ensenyament immersiu fa d'aquesta escola de Perpinyà un cas atípic a tot l'Estat francès. En efecte, l'escola que va ser fundada el 1981³ sobre el model de

desembre de 2002.

¹ Les diverses xarxes d'**escoles associatives immersives**, Seaska i les ikastoles al País Basc, Diwan a Bretanya, les Calendretas a Occitània i la Bressola a Catalunya Nord.

² Tot i que la pràctica sigui al marge de la llei i oficiosa.

³ L'**escola Arrels** neix d'una escissió de l'escola catalana associativa la Bressola, iniciada el 1976. Els impulsors d'Arrels, llavors, són favorables contràriament a la Bressola, a la continuïtat de l'escolaritat en català a l'ensenyament primari i tenen una concepció del funcionament de les

les escoles associatives immersives, va ser integrada a l'educació pública, a la seua demanda, el 1995.¹ D'aquella data fins a les sentències d'il·legalització de la immersió el 2002-2003, l'escola va funcionar amb un estatut específic de centre experimental reglamentat pel Protocol d'acord d'integració de l'escola Arrels al servei públic,² que preveu per exemple unes comissions paritàries pròpies a l'hora d'afectar els ensenyants i d'inscriure els alumnes. L'escola conservava el seu projecte pedagògic³ i el seu funcionament sense canvis ; només la responsabilitat administrativa passava de l'Associació Arrels a la Inspecció Acadèmica. I encara l'associació manté una presència i un paper en l'activitat de l'escola.⁴ Pel que fa a nomenaments i moviments de personals, s'inscriuen en el funcionament ordinari de les classes bilingües amb simplement una atenció particular de la Inspecció i de l'escola al moment d'afectar-hi els ensenyants candidats : se té cura d'especificar que l'escola és experimental amb un projecte de bilingüisme «propi».

A partir del 2003, però, en teoria, la continuïtat de l'escola i del projecte podia ser qüestionada ja que se podria interpretar que se troba a fora del marc legal. Fins avui dia, tanmateix, res no ha canviat en el tractament de l'escola Arrels per part de l'administració educativa. Ni, com va ser el cas a Bretanya, els

estructures educatives més properes al servei públic. Vegeu a la bibliografia els tres llibres que tracten de l'escola Arrels : *Arrels. 15 anys de lluites a Catalunya Nord*, Revista Terra Nostra n°71, Prada, 1991, 40 p. ; *Arrels, 25 anys. Una escola, una ràdio a Catalunya Nord*, Associació Arrels, Perpinyà, 2006, 30 p. ; MANAUT Laura, «L'escola Arrels», p. 117-120 in *Qui sem els catalans del nord*, Associació Arrels, 1992, 221 p.

¹ La **integració al servei públic** és acceptat pel ministre François Bayrou (centrista UDF) que va tenir una política d'obertura i normalització de l'ensenyament de i en llengües regionals. Va consolidar la reglamentació amb la circular de 1995 (signada per Xavier Darcos) i va proposar a les escoles associatives immersives d'integrar-se al servei públic o de passar sota l'estatut d'escoles privades, equiparant-les a les estructures d'ensenyament confessional i fent-los beneficiar del mateix quadre legal.

² Vegeu el text complet del Protocol en annex II.B : « **Protocole d'accord visant à l'intégration de l'école Arrels au service public**, Fait à Perpignan, le 19 juillet 1995 », signat pel president de l'associació Arrels, el batlle de Perpinyà, l'Inspector d'acadèmia dels Pirineus Orientals i el Rector de l'acadèmia de Montpellier.

³ El **projecte pedagògic d'Arrels** consisteix bàsicament en l'escolarització totalment en català des de la petita secció de maternal fins al CE1. La lectura i escriptura se fan en llengua catalana. El francès és introduït a partir del CE2. En CM1, les dues llengües tenen un volum horari equivalent, i en CM2 la part d'ensenyament en francès és més important. El català és llengua de funcionament i de comunicació al si de l'escola, amb les famílies i al si dels consells. Vegeu el Projecte de l'escola a l'annex II.B.

⁴ Un representant de l'**associació** al Consell d'escola, un avís consultiu a la comissió municipal pròpia d'inscripció dels infants a l'escola, un avís consultiu a les comissions d'afectació dels personals, un suport financer i d'animació en acompanyament de les activitats de l'escola. Vegeu Protocol d'integració i Projecte d'escola a l'annex II.B.

sindicats han gosat interposar recursos judicials en contra del centre. Cal dir que d'una banda l'escola Arrels és una estructura petita i única en el paisatge educatiu català i que no ha tingut mai pretensions d'estendre's més enllà del sol centre perpinyanès. A més l'escola és un model de bon funcionament i de reeixida escolar la qual cosa fa callar les eventuais veus hostils i motiva l'administració a no tocar un centre que funciona. Si afegim que l'escola és situada en un barri difícil de la ciutat, s'entén que ningú tingui interès per crear problemes o desmuntar una estructura satisfactòria a diversos punts de vista.

Queda la inadequació a un marc legal hostil o al menys no prou definit. Però en aquest terreny, els qui porten l'escolen tenen una llarga experiència d'actuació pragmàtica i discreta en un context francès d'alegalitat, a l'espera d'una evolució legislativa i de reconeixements a venir. A més s'ha de tenir en compte que les famílies de l'escola hi tenen una implicació i una presència molt forta,¹ intervenen regularment en el funcionament, les animacions o les relacions amb l'administració i no hesiten a mobilitzar-se en defensa del projecte. El mateix cos d'inspecció s'acomoda de la situació i des de les sentències de 2002, s'acostuma a explicar que «no cal parlar d'immersió a l'escola Arrels ; només es tracta d'un model de bilingüisme "diferentment distribuït" ». La fórmula¹ és tan hàbil com eufemística. Satisfà en tot cas tothom i és il·lustrativa de la voluntat d'uns i altres de quedar discrets sobre el cas Arrels i de no tenir una actitud bel·ligerant. El cert és que per ara, l'escola Arrels que sempre s'havia vista ella mateixa com a model per al desenvolupament de l'ensenyament en català a Catalunya Nord, no pot gaire assumir aquest paper obertament. No hi ha dubte però que en el futur quan el servei públic haurà assumit l'aplicació de la immersió a les llengües regionals, l'experiència i el bon funcionament del model immersiu Arrels beneficiarà al conjunt de l'ensenyament bilingüe català.

¹ A través l'associació Arrels de la qual són membres bona part de pares i mares, i directament en els òrgans representatius de l'escola.

Els Consells acadèmics de llengües regionals

Un altre dispositiu instaurat pel ministre Jack Lang és el dels **consells acadèmics** de les llengües regionals². De fet, si bé la mesura correspon efectivament a una creació, no es pot pas dir que constitueixi una gran novetat en la mesura que reprèn una instància que ja existia des dels anys 1960, en forma d'unes comissions acadèmiques de mateixa natura³. Sí però, que els nous consells han correspost a la voluntat o la intenció ministerial de sistematitzar aquests organismes i de normalitzar-ne el funcionament. Participa també a l'esforç de fer treballar més en comú les administracions educatives i les estructures associatives, socials, més militants i reivindicatives en la matèria. Aquí també la posada en plaça i el funcionament dels consells acadèmics s'ha anat fent de manera progressiva i bastant lenta o incompleta segons les acadèmies, el que significa que els textos reglamentaris no s'han pas acabat d'aplicar del tot, sense que els usuaris afectats no tinguin gaires recursos legals per solucionar aquest disfuncionament, a falta de marc legislatiu vinculant.⁴

La missió d'aquest organisme és de « *vetllar per l'estatus i la promoció de les llengües i cultures regionals a l'acadèmia* »⁵, és a dir que la intenció ministerial és clarament expressada d'entrar en una dinàmica activa de desenvolupament a

¹ És de l'inspector encarregat del català.

² Decret 2001-733 del 31 de juliol 2001, JO del 5 d'agost 2001, BOEN n° 33, 13 de setembre 2001 que preveu la creació d'un « **conseil académique des langues régionales** » (consell acadèmic de les llengües regionals). Vegeu textos en Annex II.B.

³ Circular 66-361 del 24 d'octubre 1966. BOEN n° 41, 3 novembre 1966 que preveu la creació de « **commissions académiques d'études régionales (qui) étudieront les divers problèmes théoriques et pratiques que pose l'enseignement des langues régionales** » (comissions acadèmiques d'estudis regionals que estudiaran els diversos problemes teòrics i pràctics que planteja l'ensenyament de les llengües regionals).

⁴ Durant el **consell acadèmic** de les llengües regionals (CALR) de l'acadèmia de Montpeller celebrat el 17 de març de 2009, Joan Luïs Blenet, responsable de les Calendretas occitanes va fer remarcar que el funcionament del CALR no respectava pas la forma indicada a les circulars ministerials ja que, com cada any, feia remarcar que només se reunia un cop l'any, en lloc que el text legal parla de dos al mínim. El responsable de la FCPE (federació de pares d'alumnes) de Catalunya Nord, Gerard Doz, va indicar en el mateix sentit que les convocatòries a la reunió del consell solien arribar després de la data de celebració; remarcava que aquesta vegada li havien arribat a temps. Les acadèmies on ja ha estat creat són: Ais-Marsella, Bordeus, Clarmont-Ferrand, Grenoble, la Guadalupe, Guaiana, Llemotges, la Martinica, Montpeller, Nancy-Metz, Nantes, Niça, Peitièrs, Rennes/Roazhon, la Reunió, Estrasburg i Tolosa (a remarcar que el Nord no entra a la llista tot i l'existència de la llengua regional flamenca).

⁵ Article 2 del Decret 2001-733 del 31 de juliol 2001. Vegeu annex II.B.

través de les diverses modalitats d'ensenyament que són sota la seua responsabilitat. La mesura és innovadora en la mesura que atorga un paper impulsor a l'autoritat acadèmica que fins ara no tenia entre les seues preocupacions d'incentivar aquest ensenyament. A la vista del funcionament, no es pot pas dir que fins ara l'administració acadèmica hagi realment canviat uns hàbits centenaris de despreocupació per les llengües regionals o pijor de persecussió. Si l'objectiu del ministre era de substituir des de la institució oficial el rol militant del món associatiu o en tot cas de secundar-lo, no es pot pas dir que s'hagi assumit plenament.

Pel que fa al Consell acadèmic de Montpeller que ens ocupa pel català, el funcionament mostra més aviat que la institució s'acontenta d'un paper de comptable de l'existent i d'intentar justificar les crítiques i demandes dels membres representants les associacions, els pares i mares d'alumnes, els sindicats. Pel que fa a les col·lectivitats locals més aviat s'hauria de parlar d'absència de concertació ja que el Consell de Montpeller no compta presència d'aquests representants.

El paper d'assessorament a l'autoritat acadèmica del consell s'emmarca en l'elaboració d'un «pla plurianual»¹ i de vetllar pel seguiment de la política de desenvolupament de l'ensenyament de les llengües regionals.²

S'ha de notar que el decret de creació d'aquest organisme consultiu recentra el seu objecte sobre la llengua, descartant de la denominació mateixa l'aspecte «cultura».³ Sabent l'amalgama i la confusió que se fa sovint entre llengua i cultura, és interessant remarcar aquí la real preocupació per la llengua en el nou dispositiu ministerial. Indica que ha ben pres la importància de la dimensió lingüística prioritària que s'ha de donar a l'ensenyament en qüestió donada la situació sociolingüística en la qual se troben. Indica també que Lang i De Gaudemar se situen més aviat en el sector d'aquests que, més enllà dels discursos de façana, tenen un interès efectiu a considerar les llengües regionals

¹ Article 3, §1 del Decret 2001-733 del 31 de juliol 2001. Vegeu annex II.B.

² El funcionament mateix del consell acadèmic de Montpeller entra en contradicció amb els seus objectius: no ha examinat a la seua última sessió cap pla plurianual per desenvolupar l'ensenyament del català, ni pot assegurar el seguiment de la política acadèmica en matèria de llengües regionals si només se reuneix un cop l'any.

³ La denominació és centrada a la «llengua» tot i que el text del decret pren en compte igualment la dimensió cultural, tal com a pareix ja a l'article 2 del decret.

del punt de vista de llur coneixement real i llur ús i no simplement com a objectes patrimonials inerts.

Finalment pel que fa a la composició del Consell acadèmic algunes entitats essencials en la definició i seguiment de la política de desenvolupament de la llengua regional, com la Universitat de Perpinyà, no hi són presents, contràriament al que estipula l'article 6 del decret.

Pel que fa a Catalunya Nord i al català, existeix també un **Grup acadèmic de treball pel català**.¹ Se reuneix de manera irregular a la Inspecció acadèmica de Perpinyà, sota presidència de l'Inspector acadèmic. Fa de sessió preparatòria dedicada solament a la llengua catalana de la reunió plenària del Consell acadèmic. La seua darrera sessió va tenir lloc l'11 de març de 2009, sota la presidència de l'inspector d'acadèmia Jean-Luc Bénéfice i tenia com a ordre del dia : « Balanç del dispositiu bilingüe ; Perspectives ; Qüestions diverses ». Les convocatòries esmentaven la reunió del « Grup tècnic 'català' ».

El reclutament dels professors

Els dos àmbits d'ensenyament, el primari i el secundari, han estat dotats cadascun de textos reglamentaris destinats a reclutar professors competents per a l'ensenyament de les llengües regionals.

En el secundari, des del 1991, existeix un **CAPES**² de llengües regionals, al si del qual pren plaça el català. El CAPES de llengua regional, negociat pels universitaris amb el suport social de les entitats de defensa i promoció de la llengua i els ensenyants del secundari més compromesos, va ser concedit pel ministre socialista d'Educació Lionel Jospin. Després de l'establiment d'uns estudis universitaris de llengües regionals durant el decenni dels 1980, la creació d'un CAPES de llengües regionals constitueix una etapa coherent de normalització al secundari. Permet donar un marc legal ordinari al reclutament

¹ Aquest **Grup acadèmic específic pel català** preexistia a la creació del Consell acadèmic i correspon ara a la disposició del decret (article 8) que preveu la reunió de « grups tècnics reduïts ».

² El *Certificat d'aptitude pour l'enseignement secondaire*.

dels ensenyants d'aqueixes llengües equiparant-les a les altres disciplines.

El CAPES representa clarament l'accès de l'ensenyament de les llengües regionals a una dignitat simbòlica (equival a un reconeixement de principi) i pràctica (del punt de vista de la legalitat) que no havien tingut mai al si de l'Educació pública. Incideix en la legitimació de l'ensenyament del català i dels seus ensenyants al si dels establiments, tant de cara a l'administració com de cara als col·legues de totes les altres disciplines. Ha permès de normalitzar l'organització i el funcionament de l'ensenyament del català, en una certa mesura. Ha comportat també que se posés en marxa per primer cop una formació inicial destinada als futurs ensenyants de la llengua regional candidats al concurs. També va permetre que se fes efectiu el relleu dels ensenyants voluntaris, militants i autodidactes que havien impulsat i fet possible l'ensenyament del català al servei públic per una generació nova de professors.

Una altra conseqüència del CAPES és d'haver incidit en la posada en plaça de seccions bilingües a l'ensenyament secundari¹, gràcies a la seua configuració particular de CAPES amb matèria de complement. En efecte, contràriament al CAPES de llengua corsa monovalent² com les altres disciplines de l'ensenyament secundari francès, el CAPES de llengües regionals comporta una disciplina complementària optativa que han de triar els candidats³. El CAPES no és a pròpiament parlat un concurs bivalent sinó que inclou una disciplina complementària destinada a establir un horari complet en un mateix establiment en cas que l'ensenyament de la llengua regional no ofereixi prou hores. És en aquest sentit que va ser negociat i acceptat.⁴ Aqueixa característica permet

¹ En particular, l'existència de **professors de català capacitats per ensenyar la història-geografia** va desembocar de seguida en llur utilització per l'ensenyament bilingüe. Va ser el cas als col·legi la garrigola de Perpinyà (Sandrina Noell-Guichard), al col·legi de Ceret (Josep Bonet i Benedicta Prats), al liceu de Ceret (Alà Baylac-Ferrer).

² El **CAPES** de llengua corsa va ser creat abans del CAPES de llengües regionals i gràcies a la pressió política corsa, el ministeri va concedir que fos un CAPES d'una sola disciplina. El CAPES de bretó creat uns anys abans i que tenia disciplines de complement no va ser pres com a model pels corsos; en canvi va servir de referent per al posterior CAPES de llengües regionals estès al català, a l'occità i al basc. Els sindicats francesos aferrissadament oposats a la bivalència dels concursos no van intervenir en el procés de creació d'aquests concursos. Probablement en raó de la seua manca d'interès general pel tema de les llengües regionals i perquè no van ser els principals protagonistes a l'hora de crear-los.

³ Les disciplines complementàries optatives són l'anglès, l'espanyol, el francès i l'història-geografia.

⁴ Converses amb Joan Becat, impulsor i negociador del CAPES de català amb el ministeri.

igualment que un mateix professor sigui afectat en un sol establiment i no a cavall de diversos centres, amb les conseqüències negatives que comporta tant per la disciplina com per la persona¹.

A partir d'aquesta nova etapa, es va poder estabilitzar la presència dels professors de català als col·legis i liceus, el que ha permès de donar més perspectiva a l'ensenyament i consolidar-ne l'acceptació i l'organització efectiva per les instàncies administratives. Ara bé, el CAPES va ser ideat com a mitjà disciplinari i no tracta la qüestió de l'ensenyament de les disciplines dites "no lingüístiques" en la llengua regional, la qual cosa deixa pendent el problema de la formació, afectació i estatut dels ensenyants necessaris al funcionament del bilingüisme en el secundari. Per altre band, la capacitat a ensenyar una disciplina complementària dels professors de català té tendència a ésser interpretada com a "bivalència" per l'administració, la inspecció o els mateixos professors.² La qual cosa denatura la voluntat inicial i tendeix a estancar les possibilitats de creixença de l'ensenyament del català.

Pel que fa a la qüestió dels **professors de DNL**, el problema queda sencer. En efecte, ja que no hi ha cap marc legal previst perquè els professors de secundari puguin seguir una formació que els permeti ensenyar llur disciplina en català, ni tampoc existeixen instruments reglamentaris en forma d'habilitació perquè aquests ensenyants vegin reconegut llur capacitat catalanòfona. La competència per aquesta darrera modalitat pertoca als rectorats d'acadèmia ja

¹ L'afectació en un sol establiment depèn però fortament de la voluntat de les autoritats administratives (rectorat, inspecció) de respectar aquest principi. Hi ha un atenció al cap de deu anys de la fase de posada en funcionament del nou professorat a cedir a la dispersió dels ensenyants en diferents establiments amb les justificacions dels menesters i d'aprofitar les competències en llengua catalana. Aquesta tendència també deriva de la baixada de postes proposats al concurs i a la conseqüent manca de professorat per a cobrir tots els col·legis i liceus. La distribució sobre dos establiments dels professors també es deu a la visió diferent que es té de la perspectiva de desenvolupament d'aquest ensenyament. Inicialment pensada per gent militant la implantació dels professors de català volia ser la més generalitzada possible i que permetés el màxim creixement, segons ens comentava Maria Dolors Solà, ex-encarregada de missió pel català al Rectorat de Montpeller. Avui dia la perspectiva és més de col·locar el professorat de manera a tancar uns punts de demanda no gaire desenvolupats però escampats en diversos centres.

² Certs col·legues de català accepten tranquil·lament que se'ls qualifiqui de professors de « català i espanyol » per exemple, assumint una **bivalència** estatutària i fins i tot algun cop reivindicant que volen ensenyar l'altra disciplina. Ultra la confusió que ocasiona aquesta posició, el malestar de cara als altres col·legues poc avesats a acceptar la bivalència, també encoratja l'administració a considerar que els professors de català, ho són també de francès, espanyol o història-geografia i a convocar-los, per exemple, per a fer passar les proves d'examen d'aquestes

que existeix per l'ensenyament de DNL de llengües estrangeres en el marc de les seccions europees d'ensenyament, però fins ara l'administració educativa sempre s'ha negat a estendre la disposició a les llengües regionals malgrat les demandes de professors ja en plaça en les seccions d'ensenyament bilingüe. A la pràctica, les afectacions i moviments de professors de DNL catalanòfons se fan de manera informal. Però aquesta absència de reconeixement legal genera frens en el funcionament i representa una discriminació envers el professorat catalanòfon respecte al que veu reconeguda la seua competència en llengües estrangeres. Com és habitual en la pràctica legislativa i reglamentària francesa, o a través de l'absència de reglamentació, s'estableix una jerarquització entre el francès i les llengües estrangeres d'una banda, i d'una altra banda, en posició d'inferioritat les llengües «regionals».

La denegació de procedir a «habilitar» el professorat de DNL és una realitat des de la presa de funcions de la nova inspectora pedagògica regional pel català, Mary Sanchiz.¹ La seua predecessora en el càrrec, Maria Dolors Solà², en absència de reglamentació sobre la qüestió havia pres la iniciativa d'atorgar unes habilitacions rectorals de manera a facilitar els moviments de personal concernit per les seccions bilingües i per legitimar les afectacions.³ Les demandes de l'APLEC perquè se reconegui d'alguna forma les competències lingüístiques del professorat de DNL s'han quedat lletra morta.⁴ El marc legal comporta doncs encara en el terreny del professorat de segon grau un buit reglamentari que perjudica el funcionament de l'ensenyament bilingüe i en limita el desenvolupament.

matèries. La cosa no seria greu si no fos que ja manquen professors de català per als sols exàmens de català mentre no manquen pas personals de les altres disciplines.

¹ **Mary Sanchiz** és IPR de català a mig temps, ajuntant aquesta responsabilitat amb la d'IPR de lletres clàssiques. També fa d'encarregada de missió del rector de Montpeller pel català.

² **Maria Dolors Solà** feia d'encarregada de missió per assegurar la inspecció pedagògica regional i també era encarregada de missió del rector pel català. Titular d'una agregació d'espanyol, s'havia engatjat en la promoció de l'ensenyament del català i bilingüe, des del món associatiu i progressivament prenent responsabilitats al si de l'administració educativa.

³ Aquesta pràctica **d'habilitacions rectorals**, si bé no corresponia pas a cap reglamentació ministerial, permetia d'establir una regla objectiva per als moviments i d'evitar que el funcionament de l'ensenyament bilingüe fos acusat de ser un pretext per a nomenaments irregulars o de favoritisme, com ha estat el cas moltes vegades des d'entitats sindicals a qui escapava la prerogativa de controlar el moviment de personal al si de les comissions paritàries.

⁴ Cartes, l'any 2008, al Rectorat, a la Inspecció pedagògica, al diputat UMP Daniel Mach que va tramitar una sol·licitud sense resultat a prop del ministeri.

Maria Dolors Solà en reunió pedagògica amb els professors de català (Sergi Montemont al primer pla) al CDDP de Perpinyà. Foto ABF.

Al **primari**, és el 2002 que surt el decret que fixa les modalitats del Concurs especial de reclutament dels professors de les escoles de i en llengua regional, dit **CRPE especial o bilingüe**.¹ La creació d'aquest concurs, tot i les oposicions molt fortes del món sindical², és un avenç decisiu en el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe en llengües regionals i probablement també en el seu procés de reconeixement i de recuperació lingüística a l'Estat francès. En efecte, la contractació de personal competent és condició *sine qua non*, clau per a l'existència d'un ensenyament de i en llengües regional seriós. En això la mesura de Jack Lang i del seu director de l'ensenyament escolar De Gaudemar constitueix una revolució en el servei públic francès. És la primera vegada en efecte, des de la posada en marxa de l'escola gratuïta i obligatòria de Jules Ferry al segle XIX que la institució recluta personal competent en llengües regionals explícitament per tal d'ensenyar en una altra llengua que el francès. Aquest progrés determinant condiciona que funcionin efectivament les seccions bilingües

¹ **Arrêté del 3 de gener de 2002**, créant un « Concours spécial de Recrutement de Professeurs des Écoles, en langues régionales ». JO del 5 de gener de 2002. **Decret 2002-11** (Jospin, Lang) **del 3 de gener de**, JO 5-1-2002 (MENF0102567D) « modifiant le décret n° 90-680 du 1er Août 1990 relatif au statut particulier des professeurs des écoles et fixant les conditions dans lesquelles sont recrutés les professeurs des écoles chargés d'un enseignement de et en langue régionale. » Creació d'un **CRPE especial**, « Concours spécial de Recrutement de Professeurs des Écoles, en langues régionales » (concurs especial de reclutament de professors de les escoles de i en llengües regionals), amb circular d'aplicació publicada el 30 d'abril del 2002.

² Vegeu les posicions de l'UNSA per exemple, esmentada més amunt a la part relativa als textos sobre immersió.

de l'ensenyament primari i que se puguin establir plans de desenvolupament d'aquest ensenyament.

La mesura, tanmateix, per ara és veritablement significativa i eficient en el domini de l'ensenyament bilingüe i no concerneix pas gaire, per no dir gens, l'ensenyament extensiu del català a les classes monolingües. En efecte, el nombre insuficient de personals reclutats mitjançant aquest concurs no permet fins ara que el nou professorat bilingüe rebut al concurs pugui integrar classes monolingües i així cobrir una part de la demanda de l'ensenyament extensiu. Des del 2002, la primera sessió del CRPE especial, fins ara, el professorat bilingüe és afectat íntegrament a les classes bilingües i encara no és suficient per a cobrir la totalitat dels menesters d'ensenyament en català. L'ensenyament extensiu és lluny de ser normalitzat i es basa doncs encara per bona part en altres mitjans, en altres marcs reglamentaris i altres dispositius que els recursos propis de l'educació pública.¹

Si bé el concurs especial estableix una via particular d'accés al títol de professor de les escoles, l'estatut del professorat no difereix del professorat monolingüe i fins i tot els sindicats han insistir molt perquè el cos dels funcionari continuï sent considerat únic per «*garantir la igualtat entre tots els professors*»² independentment de llur competència en llengua. L'existència del concurs bilingüe garanteix doncs que se recluti professorat bilingüe però no permet de mantenir necessàriament aquest professorat en el circuit de l'ensenyament bilingüe, ja que res legalment obliga els ensenyants bilingües a demanar a quedar-se en classes bilingües.³

El 2006, l'inspector acadèmic de Perpinyà Robert Clarimon, prenia una iniciativa per racionalitzar aquesta incoherència perjudicial a les seccions bilingües : feia passar una circular informativa als nous professors de les escoles aprovats al CRPE bilingüe indicant-los que serien «afectats en prioritat, després

¹ El sistema de classes de català impartides pels intervinents de l'APLEC, l'Associació per a l'Ensenyament del Català és explicat més lluny, a la par III de Situació de l'ensenyament del català.

² S'ha d'entendre la « **igualtat entre tots els professors** » com la garantia per als monolingües de poder ser candidats a tots els postes de la funció pública i la garantia per als bilingües de no quedar-se sobre postes bilingües si no ho desitgen, tot i haver passat el concurs especial.

³ Aquest efecte pervers de l'estatut únic dels professors de les escoles, mantingut amb la pressió sindical, és retret als partidaris de l'ensenyament bilingüe com a mostra de dolent funcionament i del caràcter artificial i enganyós de l'ensenyament bilingüe de llengua regional.

de sortir de l'IUFM, en una plaça vacant d'ensenyament bilingüe, això per una durada de tres anys».¹ En el mateix sentit, la iniciativa era estesa al Rector d'acadèmia en direcció dels inspectors acadèmics. La directriu del rector anava fins i tot més lluny i preveia de prioritzar les necessitats del funcionament de l'ensenyament bilingüe per davant de les demandes dels personals :

« Pour répondre aux besoins de l'enseignement de et en langue régionale, je vous propose le dispositif suivant :

- 1) Affectation dans les départements qui ont fléchi des postes pour l'enseignement de et en langue régionale.*

Compte tenu de leur spécificité et des besoins, les lauréats du concours spécial langue régionale (catalan et occitan) seront nommés en priorité sur les postes fléchés « occitan » ou « catalan », même s'ils ne les ont pas demandés.

- 2) Pour les professeurs des écoles issus du CRPE spécial déjà en poste, les demandes éventuelles d'exeat ou de mutation ne peuvent être accordées qu'après étude préalable, au niveau départemental et académique, des besoins, et elles peuvent être refusées, pour raison de service, si ces mouvements mettaient en péril la poursuite des cursus dans l'enseignement bilingue.*

- 3) Pour assurer les remplacements dans les sites bilingues, il est possible de profiler en langue régionale des postes de remplacement. Il est souhaitable que chaque département veille à pourvoir un poste de remplacement, sachant que, s'il n'y a pas de remplacement à faire en langue régionale, cet enseignant assurera normalement les autres remplacements.»²*

El 2009, les instruccions rectorals per a l'afectació dels nous professors de les escoles encara apliquen aquest principi. La iniciativa s'emmarca dintre d'una voluntat del rectorat de Montpellier de racionalitzar el funcionament de la política en matèria de llengües regionals. Coincideix amb el nomenament d'un nou encarregat de missió per les llengües regionals, André Fieu, ex-inspector

¹ Vegeu la **carta de l'inspector** acadèmic Robert Clarimon del 2006 en annex II.B.

² « **Lettre du Recteur aux IA-DSDEN** relative au mouvement des PE2 du concours spécial

acadèmic de Perpinyà¹ i la definició d'un Pla acadèmic per l'ensenyament de les llengües regionals. Les dues coses constituïen una novetat.² Ho comentava l'encarregat de missió per les llengües regionals al Consell acadèmic de les llengües regionals : « *Acabem de passar, amb aquest Pla, d'una època pionera a una època de racionalització* ».³ La iniciativa de les autoritats acadèmiques és important perquè marquen un tombant en la presa en consideració seriosa de l'ensenyament bilingüe i mostren la voluntat d'inscriure en el marc reglamentari local la nova actitud. Les disposicions equivalien a començar d'aplicar la reglamentació ministerial.

Donat el moviment dels responsables al si de la inspecció acadèmica i del rectorat d'una banda, i d'una altra vist la variabilitat del suport a les llengües regionals en funció de les opinions personals sobre la qüestió, quedarà per comprovar si aqueixa nova dinàmica tindrà continuïtat amb unes eines legals tan tènues. Sobre el mateix tema, altres regions han provat d'incidir en la consolidació de la qüestió del personal de les seccions bilingües. A Bretanya per exemple, una iniciativa del Consell Regional ve a completar i reforçar el dispositiu legal general amb la possibilitat d'obtenir unes beques substancials per a estudiants que presentin candidatura al concurs de CRPE bilingüe.⁴ Destinades a incitar els joves a triar la carrera de l'ensenyament bilingüe⁵, també té un efecte secundari d'estabilització en la mesura que condiciona el pagament de la beca a la permanència durant 5 anys en l'ensenyament bilingüe.⁶ El mateix succeeix a Alsàcia on les col·lectivitats locals atribueixen beques als estudiants de 1er any d'IUFM que se destinin al concurs especial en funció de l'allunyament del domicili.

d'occitan et de catalan dans l'académie de Montpellier (rentrée 2006). »

¹ André Fieu acabava de jubilar-se el 2005 i coneixia bé la problemàtica.

² Vegeu la presentació del **Pla acadèmic** més avall a la part de Circulars acadèmiques.

³ André Fieu al **Consell acadèmic de les llengües regionals** del 14 de març de 2006.

⁴ El Consell regional de Bretanya des del 2008 unes « bourses *Skoazell* » per als futurs ensenyants francès-bretó, en forma de beca individual de 5.000€ als candidats al concurs de l'ensenyament bilingüe en el marc de les ajudes individuals a la formació i de les accions de la política lingüística de la Regió.

⁵ La incitació és necessària per la manca d'informació relativa a aquesta carrera i també al dèficit d'estudiants que se dediquen a l'ensenyament bilingüe.

⁶ En cas de mancament a aquesta clàusula, les persones han de reemborsar.

Pel que fa a les **modalitats de reclutament i la formació** dels nous ensenyants bilingües, el marc legal és definit pel decret del 3 de gener de 2002¹. El marc reglamentari general del concurs va ser modificat per l'*arrêté* del 10 de maig de 2005.² El «concurs especial de i en llengües regionals» inclou tota la part del concurs «ordinari»³ i s'hi afegeixen unes proves suplementàries de i en català. De l'avís de tots els qui segueixen d'a prop la qüestió⁴, d'una banda el pes de les proves en llengua regional és massa feble per valorar eficaçment la capacitat real dels candidats a ensenyar en la llengua⁵, però sobretot la part de formació a l'ensenyament bilingüe i a la competència en llengua regional és insuficient.⁶ Tot i fornir el marc legal indispensable, la reglamentació relativa al reclutament de professors bilingües queda insuficient per a respondre a les necessitats. D'altra banda la part del concurs en francès requereix una competència altíssima de la llengua francesa que impedeix a locutors catalanòfons sud-catalans de ser candidats. L'alta competència en francès si bé es justifica per la futura destinació en classes bilingües, tampoc és indispensable per garantir-ne el bon funcionament. En efecte, res impedeix que el professorat catalanòfon es dediqui, a l'escola on és afectat, a fer tot el seu horari en català amb una organització d'intercanvi de serveis. De fet aquesta configuració existeix a molts centres on el model en funcionament és el de «un mestre / una llengua» amb professors eixits del CRPE especial i a Alsàcia amb els personals

¹ Decret esmentat més amunt.

² BOEN n° 21 del 26 de maig del 2005.

³ Les cometes tant evoquen la terminologia oficialment emprada en els textos com la meua disconformitat amb aquest enfocament. És característic de la manera de considerar les coses encara avui dia a l'Estat francès : la normalitat « ordinària » és el monolingüisme, mentre que el bilingüisme és « especial » i per tant anormal.

⁴ Faig referència aquí a ensenyants i formadors de l'IUFM de Perpinyà, a ensenyants i responsables pedagògics de Bretanya (Centre de formació de Sant Brieg) i d'Alsàcia (Centre de formació de Guebwiller) i a la meua participació en jurats del CRPE especial pel català.

⁵ Uns candidats amb una competència lingüística mínima en llengua regional i que treuen resultats mediocres en la part de llengua regionals del concurs poden fàcilment aprovar-lo amb les notes de la part monolingüe. S'han vist candidats que després d'obtenir el CRPE especial de català van ser incapaços d'assegurar el seu servei en una classe bilingüe. L'invers no pot succeir.

⁶ És per aquesta raó que els alsacians i els bretons han posat en funcionament centres especialitzats per a l'ensenyament bilingüe en el marc dels IUFM, a Sant Briegh i Guebwiller amb un reforç de formació en llengua regional que s'afegeix a la preparació ordinària indispensable del concurs.

contractuals vinguts d'Alemanya.¹

La tria de funcionar només amb un concurs i un marc legal on el francès és predominant no respon a criteris d'eficàcia sinó d'ideologia lingüística. S'aplica així una mena de proteccionisme francòfon, ignorant l'espai únic i la construcció europea, i fent cas omís de les recomanacions de la Unió que recomanen mobilitat. Res no privaria en tot cas de conservar el concurs actual i de crear-ne un que contemplés la validació d'unes competències realment bilingües sense que una coneixença «nadiua» del francès fes de barratge a candidats que no són *native speakers* en llengua francesa. No es tractaria pas de menystenir la necessària coneixença del francès, sinó d'adaptar el contingut del concurs i de les competències requerides del professorat bilingüe a les necessitats reals del terreny que són per ara el menester de més ensenyants i d'ensenyants més catalanoparlants.

El concurs especial comporta les proves següents :

Admissibilitat			
Francès escrit (4h)	- Síntesi / dossier - Gramàtica - Situació d'ensenyament	Coeficient 3	
Matemàtiques escrit (3h)	- 3 o 4 exercicis - Situació d'ensenyament	Coeficient 3	
Història-geografia Ciències experim. i tecnologia (3h)	- Qüestions coneix. - Anàlisi dossier i explotació	Coeficient 2	
Llengua regional (3h)	- Comentari de text - Traducció	Coeficient 2	= 2 / 10
Admissió			
Oral d'entrevista (25 mn) + Exposat d'art o música (25 mn)	- Estudi i presentació de dossier - Coneix. del programa - Art, música o literatura	Coeficient 4	
Oral Llengua viva estrangera (20 mn)	- Presentació text (B2)	Coeficient 1	
Educació física	- dansa o cursa - Entrevista	Coeficient 1	
Oral Llengua regional (30 mn)	- Document comentat	Coeficient 2	= 2 / 8

¹ A Alsàcia, la xarxa d'ensenyament bilingüe inclou una quarantena d'ensenyants alemanys a més d'uns 300 professors titulars i contractuals francesos : 41 persones de ciutadania alemanya segons publica la revista *Info-Lehrer. Bulletin de l'Association Lehrer*, 3er trimestre 2008-2009, de l'Association professionnelle des instituteurs et professeurs pour l'enseignement bilingue, que publica les dades de les Inspeccions acadèmiques per l'any 2007-2008.

En l'ensenyament maternal i primari, per als professors de les escoles o els mestres que no són eixits del concurs especial, la inspecció acadèmica pot atorgar una **habilitació** a ensenyar el català o en català després que una comissió comprovés el nivell en llengua catalana de l'ensenyant. Contràriament a l'ensenyament secundari, aquesta possibilitat és contemplada al marc legal i aplicada per la Inspecció acadèmica.¹ Aquest procediment però planteja els mateixos problemes de competència reals en ensenyament bilingüe i domini del català ja que els personals concernits no poden seguir formació que hi prepari. Aquí el marc legal peca per insuficiència de definició.²

Aquest marc legal del reclutament del personal ensenyant es troba aquest any 2008-2009 en plena evolució. La **reforma de dita de masterització** de les professions de l'educació³ ja a canviar de manera important les condicions de reclutament, la formació dels candidats i probablement també hauria d'incidir en la capacitat de fornir més ensenyants bilingües.⁴ Si bé certes veues ja s'han aixecat per denunciar l'afebliment de la part de llengua regional en el projecte de nou concurs de CRPE especial⁵, queda tanmateix que una formació dels candidats durant 2 anys mitjançant uns màsters d'ensenyament bilingüe⁶ hauria

¹ Circular 166-2001 : « IV- Recrutement et formation des maîtres. 1- Recrutement ».

² S'explica a la vegada per les **reticències** franceses a acceptar el plurilingüisme i probablement també per la manca d'informació o d'interès dels responsables ministerials per la situació sociolingüística de les llengües regionals i la pedagogia de l'ensenyament bilingüe.

³ Reforma de masterització que ja ha començat en 2008-2009 amb la supressió dels IUFM, incorporats a les universitats i que comporta la fi d'un monopoli de preparació als concursos de professors. Totes les universitats poden proposar formacions i preparacions adequades, com és el cas de la Universitat de Perpinyà que, tot i tenir departament d'Estudis catalans, fins ara no podia intervenir en la preparació dels candidats a professors bilingües. Es pot pensar que se millorarà així el dèficit de formació dels professors bilingües conseqüència d'una falta de sensibilitat de l'IUFM de Montpellier per les llengües regionals.

⁴ Desenvolupi aquest punt a la part V] de Propostes.

⁵ Per exemple a la revista alsaciana **Land un Sproch**. *Les cahiers du bilinguisme*, n°170, de març-abril 2009, comenten en un article intitulat « Concours de recrutement » (pàg. 23) : « Ils [les projets] négligent gravement le recrutement sur la base de compétences linguistiques des enseignants de langues de France, notamment celles nécessaires pour pouvoir enseigner les différentes disciplines du premier degré en langues régionales dans la voie bilingue paritaire français-langue régionale (cf. BOEN 17-01-2008) ».

⁶ L'Institut Franco-Català Transfronterer de la Universitat de Perpinyà ja ha presentat, en el marc de la reforma, les maquetes de **màsters d'ensenyament bilingüe**.

de repercutir positivament en el nivell en llengua regional dels candidats al concurs.

La mesura de les disposicions del ministre Lang que canvia radicalment la perspectiva de les llengües regionals a l'àmbit de l'ensenyament és la creació d'un **concurs**¹ que, per primera vegada, al si de l'ensenyament francès, preveu i organitza el reclutament d'ensenyants bilingües que tinguin competència per a impartir les classes en una llengua que no sigui exclusivament la francesa i en particular en llengua regional.

Els programes

Un altre element del marc jurídic de l'ensenyament del català és la qüestió dels **programes** de la disciplina. Els sols programes que existien pel català eren els de liceu, publicats el 1988 per als menesters de les proves del batxillerat.² Al llarg dels anys 1990, diverses comissions sota la direcció dels encarregats de missió i inspecció per les llengües regionals van elaborar propostes de programa que van ser comunicades al ministeri sense que mai s'arribessin a publicar³. Només el 2003, amb els nous grups de treball creats a petició del ministeri sota la direcció de la inspectora pedagògica, es van acabar per publicar els primers Programes de llengües estrangeres o regionals per a l'escola primària.⁴ De la mateixa manera, el 2006, en el marc de l'aplicació del Quadre Europeu de Comú de Referència a l'ensenyament de les llengües al si del sistema educatiu francès,

¹ Decret del 3 de gener de 2002. *Journal Officiel* del 5 de gener de 2002. Creació d'un **CRPE especial**, « *Concours spécial de Recrutement de Professeurs des Écoles, en langues régionales* » (concurs especial de reclutament de professors de les escoles de i en llengües regionals), amb circular d'aplicació publicada el 30 d'abril del 2002.

² *Arrêté* del 15/4/1988.

³ De manera inexplicada, els treballs demanats pel mateix ministeri i elaborats per inspectors i professors de la disciplina van quedar en els calaixos de l'administració, mentre l'ensenyament de la disciplina s'anava fent a tots els nivells del sistema educatiu. És característic en tot cas de l'actitud de l'estat envers les llengües regionals : no són preses prou al seriós perquè se prenguin la pena de publicar el contingut d'uns ensenyaments que s'estan realitzant... És poc probable que semblant comportament se produeixi o sigui tolerat per una altra disciplina.

⁴ *Arrêté* del 30/5/2003.

es van publicar els continguts programàtics del llibre 1 (classes de 6a i 5a) per les llengües regionals i pel català en particular.¹ Al dia d'avui, però, aquesta primera etapa no ha pas tingut continuïtat i manquen encara els programes dels dos anys de final de col·legi (4a i 3a) i de liceu (2a a terminal).²

II.B.5.b – Les circulars ministerials

Circulars Lang 2001

Els textos més recents que serveixen de marc a l'organització de l'ensenyament de les llengües regionals són les circulars edictades per **Jack Lang el 2001**³, quan era llavors ministre d'Educació. Les circulars 166 i 167 tracten, respectivament, de l'ensenyament de les llengües regionals com a ensenyament « extensiu⁴ » al llarg de l'escolarització de l'alumnat entre el primer any de maternal (PS, petita secció, als 2-3 anys) i l'any de preparació de

¹ *Arrêté* del 20/3/2007, publicat al JO n°81 del 5/4/2007.

² S'ha de repetir la remarca d'una precedent nota, ja que, encara un cop, el ministeri no acaba de publicar, és a dir d'oficialitzar els programes de disciplines que van funcionant, quan la feina d'elaboració encarregada ja és enllestida pels especialistes sol·licitats. És il·lustratiu d'una despreocupació de les autoritats polítiques per la qüestió o pitjor belleu d'una voluntat d'alentir o entrebancar el desenvolupament de l'ensenyament de les llengües regionals. Com explicar sinó que se prengui un tal retard per tràmits tan senzills? Com explicar que hagi calgut esperar 52 anys després de l'aprovació de la llei Deixonne el 1951 perquè se comencés tot just a fornir als ensenyants els primers programes?

³ Les dues circulars en vigor dels **textos Lang** són la circular 2001-166, del 5 de setembre 2001, BOEN n° 33, 13 de setembre 2001 de « *Développement de l'enseignement des langues régionales à l'école, au collège et au lycée* » (desenvolupament de l'ensenyament de les llengües regionals a l'escola, al col·legi i al liceu), i la circular 2001-167 del 5 de setembre 2001, BOEN n° 33, 13 de setembre 2001, circular modificada per l'*arrêté* del 12 d'abril 2003, BOEN n° 24 del 12 de juny 2003 que preveu les « *modalités de mise en place de l'enseignement bilingue à parité horaire* » (modalitats de posada en plaça de l'ensenyament bilingüe de paritat horària). De fet els textos de 2001 són obra de Jean-Paul de Gaudemar que les firma (vegeu la nota 6 de la pàgina 123). Pels textos complets vegeu Annex II.B.

⁴ Distingeixi aquí i tot al llarg d'aquest treball l'**ensenyament « extensiu »** de llengua, amb poques hores de classe i amb la llengua com a disciplina i objecte de l'aprenentatge, de l'ensenyament « **bilingüe** » que té com a diferència essencial de considerar la llengua com a vehicle, suport d'ensenyament d'altres disciplines, dites DNL (disciplines no lingüístiques) i que se proposa de fer possible l'adquisició lingüística mitjançant les modalitats educatives anomenades « **bilingüisme de paritat** » o « **immersió** ». Una tercera via podria ser caracteritzada ja que l'Educació pública a certes acadèmies promou un ensenyament reforçat de la llengua regional, amb 5h o 6h : és el cas a Provença o a la Mosela. De fet aquesta modalitat s'ha d'incloure dins l'ensenyament extensiu ja que funciona igual, amb la llengua com a disciplina i, quan se posa en plaça, és per evitar d'obrir línies d'ensenyament bilingües.

l'examen del batxillerat a la classe de terminal (liceu, 17-18 anys).

Aquesta reglamentació ha representat, des del 2002, un avenç respecte a tots els textos anteriors,¹ en la mesura que aquells només contemplaven una possibilitat provisional i precària de practicar l'ensenyament bilingüe en llengua regional al si de l'educació pública. En aquest aspecte, la circular Lang 167 és una normalització definitiva d'aqueixa modalitat d'ensenyament, al menys en dret, ja que en els fets, el nou marc reglamentari no ha representat gaire trencament amb la pràctica del terreny (militància per fer obrir classes bilingües i posar en plaça ensenyaments de llengua regional per respondre a la demanda social, i resistència o al menys inèrcia administrativa a la demanda de les famílies). Cal veure les circulars Lang més com un punt de partida, a partir del qual les instàncies administratives de l'educació prenen més en compte les instruccions ministerials i la reglamentació relatives a les llengües regionals. Aquestes comencen progressivament a prendre consciència que cal integrar l'ensenyament de llengua regional i en llengua regional en el funcionament ordinari del sistema educatiu. Tot i el progrés innegable que representa la nova reglamentació, no és menys cert que aquest marc legal queda de nivell inferior (decrets i circulars ministerials), és a dir un grau alt de fragilitat, precarietat i indefensió de l'ensenyament de les llengües i del bilingüisme escolar en llengua regional.

Les **característiques** del model **d'ensenyament bilingüe** (de llengua regional) a l'educació pública francesa són en primer lloc el caràcter opcional, tant per les famílies i els alumnes concernits com per les autoritats que posen en plaça aquest ensenyament ², i en segon lloc la instauració del principi de « paritat d'horari » entre les dues llengües. A més de ser sotmès a la competència del rector d'acadèmia, la creació de classes o de seccions bilingües és tributària de tota una sèrie de consultes d'organismes, al menys des del punt

¹ Vegeu més endavant la part « Evolució històrica » des de les circulars Savary del 1982.

² L'*arrêté* del 31-7-2001, JO del 5-8-2001, precisa que un « enseignement bilingue *peut être* » (destacat meu en cursiva i negreta) mis en place par le recteur d'académie » (un ensenyament bilingüe pot ser posat en plaça pel rector d'acadèmia). La qual cosa significa que aquest tipus d'ensenyament no té pas cap mena de prioritat i que el seu desenvolupament resta sotmès a la voluntat, a la benevolència eventual o a les posicions personals dels responsables educatius del moment, més o menys sensibles a la demanda social en matèria de llengües regionals o més o menys favorables a la protecció o desaparició de les llengües en qüestió.

de vista teòric.¹

Els termes de «paritat d'horari» han estat inventats per l'educació pública francesa com a definitoris del que s'havia d'entendre per «ensenyament bilingüe», ja que l'ensenyament en una altra llengua que el francès no existia pas al sistema educatiu francès i que l'única via existent i que feia de model era l'ensenyament de les estructures associatives que des dels anys 1960² impartien un ensenyament dit «d'immersió lingüística» o «immersiu», seguint les experiències i modalitats posades en marxa a països del món necessitats de polítiques lingüístiques tendint a protegir llengües minoritzades al seu territori (Quebec, Catalunya autònoma). Així en absència de definició del que és el «bilingüisme» en matèria educativa, el ministeri francès d'educació crea per als seus propis fins un model que posa com a base i referent reglamentari per al que s'haurà de desenvolupar més endavant.

Aquest nou marc legal ha eixit, ha resultat d'una reacció en contra o en paral·lel a l'ensenyament en llengua regional i ha estat generat sense que seguís els estudis científics i l'experiència existent en matèria de didàctica de la immersió i de situació sociolingüística de llengües minoritzades. Els textos del marc legal de l'ensenyament de i en llengües regionals eviten de fer cap referència a la situació sociolingüística de les llengües minoritzades al territori francès, ni esmenten mai els enjocs i els reptes que representa l'àmbit clau de l'ensenyament, per unes llengües amenaçades (tal com ho especifiquen els informes de la UNESCO sobre la perspectiva de desaparició de moltes llengües). Com si les autoritats educatives volguessin obviar, a posta, la situació jurídica francesa d'indefensió i d'absència de reconeixement que constitueix la base de la feblesa de les llengües «dominades»³ per fer servir el terme que els mateixos sociolingüistes usen per aquests casos. La possibilitat d'un ensenyament de o en

¹ A la pràctica, de fet, el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe tendeix a fer-se de manera pragmàtica, en funció de les forces, de les competències humanes i de les oportunitats del terreny, sense les consultes sistemàtiques que indica l'*arrêté* del 31/7/2001: «consell acadèmic de les llengües regionals, comitès tècnics paritaris acadèmics, comitès tècnics paritaris departamentals, consells acadèmics de l'educació nacional, consells departamentals de l'educació nacional i col·lectivitats territorials concernides».

² 1976 pel català, amb la fundació de la Bressola.

³ **Llengua dominada** o *subordinate language* en anglès, sinònim de «llengua regressiva», «llengua minoritzada» i contraposat a «llengua dominant» segons defineix el *Diccionari de sociolingüística* de l'Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 2001), «llengua que ocupa la posició hegemònica en un conflicte lingüístic».

llengua regional tot al llarg de l'escolaritat se ceneix estrictament a l'interès que pot representar per a la llengua francesa o per a altres disciplines, tal com especifica el Codi de l'Educació.¹ Els mestres poden « treure'n profit per a llur ensenyament », significa que l'ensenyament de la llengua regional -el català en el nostre cas- interessa si pot venir a reforçar, a donar suport, a fer servei al conjunt de l'ensenyament en general (matemàtiques, història, geografia...). No és pensat mai com a ensenyament de la llengua en si o per a benefici de la llengua en dificultat, sinó com a ajut per a altres matèries o per al francès.

El marc legal de l'ensenyament definit com a « bilingüe » ignora les qüestions i les pautes de funcionament de la sociolingüística ; sembla voler inventar-se una situació idíl·lica, ideal d'igualtat i equanimitat entre llengües en contacte, de respecte i convivència serena entre locutors de situacions plurilingües. És difícil destriar si és un enfocament utòpic o si correspon més aviat a una posició de defensa d'un « bilingüisme constitutiu » o « bilingüisme natural », ideologia que defensa el manteniment de la situació de dominació d'una llengua per una altra.² Aquesta desvinculació sorprenent del marc legal francès en matèria d'ensenyament bilingüe i immersiu d'amb els principis científics i les conclusions dels especialistes d'aquest camp d'estudis i de pràctica queda palesa amb la sentència del Consell d'Estat en contra de les propostes de reglamentació sobre ensenyament immersiu³ i en contra d'un ensenyament bilingüe massa

¹ El **Codi de l'Educació** diu a l'article L. 312-11: "*Les maîtres sont autorisés à recourir aux langues régionales dans les écoles primaires et maternelles chaque fois qu'ils peuvent en tirer profit pour leur enseignement, notamment pour l'étude de la langue française*" (Els mestres són autoritzats a recórrer a les llengües regionals a les escoles primàries i maternals cada cop que en poden treure profit per llur ensenyament, en particular per a l'estudi de la llengua francesa).

² El bilingüisme constitutiu (*constitutive bilingualism*) o **bilingüisme natural** és definit pel *Diccionari de sociolingüística* de l'Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 2001) com la «ideologia lingüística dels defensors de l'estatu quo idiomàtic desigualitari [que,] en situacions de conflicte lingüístic (...)».

³ Sentència del **Consell d'Estat** contra la immersió : «Conseil d'Etat statuant au contentieux n° 248192, Lecture du 29 novembre 2002 ». En la sentència responen al recurs de l' UNSA Éducation et autres, FCPE, SE, CNGA, DDEN, es desenvolupa que « les modalitats així definides [immersió] (...) limiten l'ensenyament en francès (...), van més enllà de les necessitats de l'aprenentatge d'una llengua regional i excedeixen així les possibilitats de derogació a l'obligació d'usar el francès com a llengua d'ensenyament ». Vegeu text complet de la sentència i altres sentències del Consell d'Estat sobre la mateixa qüestió (« Ordonnance du juge des référés du 15 juillet 2002, n° 248203 – 248205 UNSA Éducation et autres, FCPE, SE, CNGA, DDEN) en Annex II.B. En un comunicat de premsa del 15 de juliol 2002, el Consell d'Estat comenta arran d'una sentència que ell « no pretèn de cap de les maneres contestar la necessitat de salvaguardar el patrimoni que constitueixen les llengües regionals ni encara menys erigir-se en jutge dels mètodes pedagògics », (« n'entend nullement contester la nécessité de sauvegarder le patrimoine que constituent les langues régionales ni encore moins s'ériger en juge des méthodes

conseqüent.¹ Quines competències en didàctica de les llengües, en mètodes pedagògics o en sociolingüística tenen en efecte els jutges del Consell d'Estat per dictaminar que «l'ensenyament per immersió lingüística o el bilingüisme van més enllà del que necessiten les llengües regionals», llur ensenyament o llur salvaguarda ?

La **circular 167 del 2001**, parteix de la base que queda comprovat «l'interès educatiu d'un bilingüisme francès-llengua regional», posant així gairebé fi a la constant polèmica sobre els presumptes efectes negatius de bilingüisme en matèria educativa. En això constitueix un avenç ja que, en relació amb les precedents circulars del 1995 i el 1982, compromet la insitució en una via de desenvolupament, parlant fins i tot de necessitat d'una «nova etapa». El text de De Gaudemar fa mostra de voluntarisme i d'una certa ambició.

Per altra banda, l'objectiu inicial del text és d'integrar l'ensenyament bilingüe en llengua «regional» en el Pla de desenvolupament de les «llengües vives», de l'escola fins a la universitat. Aquest posicionament prou clar era orientat cap a permetre de posar fi als dubtes i interpretacions constants de les administracions educatives de diferenciació i evicció de les llengües «regionals» de les mesures i textos relatius a les llengües «vives», gairebé sempre enteses com a «estrangeres».

Entre els objectiu de la circular es troba igualment l'ampliació de l'oferta i la voluntat de donar prioritat a la modalitat de l'ensenyament bilingüe sobre l'ensenyament extensiu de llengües regionals perquè «permet la transmissió» a més d'assolir un alt nivell de comunicació. Un dels progressos evidents de la circular Lang-De Gaudemar i potser l'aspecte novador més destacat és de

pédagogiques »), sinó que vol recordar a l'autoritat administrativa que no n'hi ha prou amb decrets i circulars ministerials i que cal respectar la jerarquia de les normes que imposaria la necessitat d'una llei.

¹ **Textos del 2003** sobre ensenyament bilingüe : *Arrêté* del 12/5/2003 (JO del 24/5/2003) i circular ministerial De Gaudemar, el Director de l'Ensenyament Escolar, 2003-090 del 5/6/2003 al BO n°24 del 12/6/2003 (vegeu Annex II.B). El primer text al seu article 2 especifica que : « L'ensenyament bilingüe amb paritat d'horari s'imparteix per meitat en llengua regional i per meitat en francès. Tanmateix, cap disciplina o cap domini disciplinari, altre que la llengua regional, no es pot ensenyar exclusivament en llengua regional », i la **circular d'Instruccions pedagògiques** precisa que : « ...en aquests dominis, l'ensenyament no es pot impartir mai exclusivament en, llengua regional » (*Première partie, À l'école primaire*) i « ofereixen un ensenyament (...) d'una o més disciplines en la llengua regional (...) amb la reserva que cap de les disciplines no s'imparteixi exclusivament en llengua regional ».

d'obertura de classes bilingües noves pot ser considerat un poc pesat, sobretot per l'alentiment que representa i per la possibilitat de traves múltiples que permet. En canvi, un cop un cursus bilingüe és llançat, la continuïtat que, segons la circular « ha de ser organitzada », és efectivament garantida.¹

Pel que fa als principis i les **modalitats d'organització**, l'ensenyament bilingüe comença en petita secció de maternal. Curiosament això no és gairebé mai aplicat a Catalunya Nord.² La circular 167-2001 enuncia igualment que la llengua regional és llengua « ensenyada i d'ensenyament » a paritat d'horari a més de prendre en compte una repartició equilibrada durant la setmana, alternant les mitges jornades. Es constata per tant una preocupació d'equanimitat entre les dues llengües, contràriament a les sentències del Consell d'estat que prioritza sempre el predomini i la presència del francès. Pel que fa a l'ensenyament de les llengües « vives », el text preveu que sigui impartit sobre el temps d'ensenyament de les dues llengües. Aquesta disposició bastant clara permet que s'equiparin efectivament les dues llengües vehiculars. Un afany de deure de qualitat és present en les disposicions que enuncien la necessitat que

testimoni de l'encontre és molt il·lustratiu tant de les actituds de bloqueig psicològic que continuen d'afectar certes persones víctimes de la política secular de minorització de les llengües regionals, com també de les conseqüències que poden tenir sobre l'aplicació o el bloqueig de la reglamentació en matèria d'ensenyament de les llengües i d'ensenyament bilingüe. Començant l'entrevista amb l'inspector Billès (el 19 de març de 2009), el responsable associatiu explica : « M'ha dit de parlar francès que érem a un edifici "NATIONAL", llavors m'he aixecat i li he dit (...) que així no tení res a explicar. M'ha demanat de me tornar a assentar i que m'escollaria. [Després] m'ha dit que no era en contra les fileres bilingües però que per ara no era possible. I m'ha explicat que podia parlar català amb la família, amb alguns amics, mes que calia pas en públic i amb la gent que conec pas, que ell havia estat simpàtic de m'escollir parlar català i que no era obligat. Li he dit que feia servir el francès amb la gent que no entenia català, però que no veia la necessitat de parlar altra cosa que el català amb els que l'entenen. Li he recordat que era ell qui havia fet la invitació. »

¹ Encara que existeixin alguns exemples de reticències o limitacions a aquesta continuïtat, essencialment deguda a la mala voluntat d'ensenyants que no volen veure canviar les seues condicions de treball i ho prioritzen, amb el suport sindical, sobre les millores lingüístiques del model educatiu i la demanda social de bilingüisme. Argelers va conèixer el 2008-2009 alguna dificultat per garantir el seguiment del bilingüisme de la maternal al primari, o encara l'escola Pasteur-Lamartine de Perpinyà que limitava l'accés al bilingüisme a una sola classe, malgrat uns efectius més nombrosos.

² En 2008-2009, 3 escoles solament comencen el **bilingüisme en petita secció de maternal** : Joan Amade a Perpinyà, Arrels l'escola experimental immersiva, i El Pont a Ceret. Oficialment la raó invocada és de manca de mitjans humans per cobrir tots els menesters necessaris al bon funcionament de les línies bilingües. La cobertura avui dia del nivell de petita secció a les escoles on hi ha ensenyament bilingüe necessitaria efectivament una dotzena de professors de les escoles suplementaris. Ara bé, l'experiència personal i el contacte de terreny m'inclinen a pensar que intervenen igualment altres raons menys clares o explícites en aquesta tria general a Catalunya Nord, com ara la garantia d'un contacte inicial únic amb la llengua francesa, o també la

els inspectors hagin de vigilar per « l'eficàcia » de l'ensenyament bilingüe. Més endavant la circular 167 obre la perspectiva de reforçar el bilingüisme i la pràctica de la llengua « regional » en la vida de l'escola. Sense dir-ho, incompatibilitats i susceptibilitats obliguen, representa una obertura cap a la immersió, « en forma d'ensenyaments més intensius ». El que, per exemple correspon a l'organització pedagògica i al projecte d'escola d'Arrels a Perpinyà i a les experiències en curs de desenvolupament al País Basc.¹ La sentència del Consell d'estat no va comentar, ni contradir aquesta part de la circular.

La circular deixa oberta la possibilitat d'organitzar el bilingüisme al si de l'escola segons el **model** més convenient al projecte de cada escola : un(a) ensenyant / una llengua o un(a) ensenyant / una classe. Els dos models proposats no inclouen comentaris de caire didàctic, mostrant així a la vegada prudència i pragmatisme. Però si l'obertura i la flexibilitat representen un avantatge, no mencionar les implicacions de cada model evita d'enunciar explícitament els avantatges lingüístics i didàctics del model un(a) ensenyant / una llengua. El marc legal francès aquí no vol prendre en compte les consideracions sociolingüístiques : l'artificialitat de fer servir dues llengües per part d'una mateixa persona-model de cara als aprenents no ajuda a normalitzar la llengua més feble i afavoreix el predomini d'ús de la llengua dominant. L'organització preveu que l'alumnat pugui ser reagrupat o bé en classes o bé en seccions, en funció del funcionament previst per cada centre i segons els efectius. La instrucció ministerial inclou a l'apartat de recomanacions pedagògiques que « *la concertació entre l'ensenyant de francès i l'ensenyant de llengua regional (...) és indispensable* ». És a dir que el marc legal aborda la responsabilitat dels ensenyants, tant els bilingües com els monolingües, en deure de concertació i coordinació.

Un altre punt de la circular sobre bilingüisme indica que l'escola on s'obre aquest ensenyament l'ha d'incloure en el **projecte d'escola**. El mateix és previst

voluntat de no molestar uns ensenyants en plaça majoritàriament encara poc favorables a l'ensenyament bilingüe.

¹ Ultra el cas de l'Escola catalana Arrels, a la rentrada 2008-2009, unes seccions bilingües públiques basques han obert sobre la base d'una distribució del volum de les llengües de ¾ en basc i ¼ en francès. Igualment, fa anys que ensenyants bilingües bretons assoleixen (oficiosament) una presència més important de la llengua bretona gràcies a l'organització un(a) ensenyant / una classe. En donen testimoni les associacions de pares i mares d'alumnes per a l'ensenyament bilingüe basca (Ikas-bi) i bretona (Div-Yezh).

per la continuïtat al secundari. La qual cosa li dóna una dimensió més estable i seriosa, de natura a més així a procurar més seguretat i tranquil·litat a les famílies.¹

El text pren en consideració els « **objectius lingüístics de l'ensenyament bilingüe** », el que representa una instrucció explícita i un marc reglamentari importants. Defineix primer en què consisteix aquest ensenyament bilingüe : « *la construcció dels aprenentatges disciplinaris i el domini progressiu de la llengua segona són indissociables* ». El que equival a referir-se al mètode immersiu² sense dir-ho. I esmenta seguidament el principi de progressió per a l'adquisició de la llengua mitjançant fases successives³ : l'expressió oral de la mainada a maternal, una competència equivalent⁴ en francès i en llengua regional a finals del primari (CM2). Aquesta progressió de l'ensenyament bilingüe i dels aprenentatges a més s'inscriu en els « programes oficials », tenint sempre cura d'equiparar el bilingüisme a l'ensenyament « ordinari »¹ monolingüe. Els objectius lingüístics fixats corresponen a tres àmbits competencials :

- el de la comunicació ;
- el lingüístic i del llenguatge ;
- el metalingüístic.

Pel que fa al primer, la competència de **comunicació**, cal destacar que per primer cop el marc reglamentari i les instruccions ministerials prenen posició per promoure l'ús de les llengües regionals, indicant que « l'objectiu (...) és de portar progressivament els alumnes a utilitzar la llengua regional (...) en la vida de l'escola i les activitats de la classe, en el medi familiar i social ». Apareix aquí una visió que no tan sols seria un ensenyament d'acompanyament d'una realitat

¹ Les famílies els infants dels quals freqüenten les classes bilingües no són per la gran majoria locutores actives de la llengua regional, o quan o són poden ser immerses en una lògica d'autoodi (self hatred) o representacions negatives associades pel marc ideològic francès, fins a dintre (o sobretot) de l'administració educativa i les entitats de pares i mares d'alumnes o sindicals.

² Quan ens referim a la **immersió lingüística** es tracta d'un ensenyament de disciplines dites no lingüístiques en la llengua « regional » de manera més o menys completa. No és la concepció pròpia que en fa el Consell d'estat i l'administració educativa francesa, segons la qual representa que tot l'ensenyament se fa en la llengua d'aprenentatge.

³ « *Paliers* » en el text.

⁴ « *De même ordre, sinon de même ampleur* » en el text.

patrimonial inerta de les llengües sinó que apareixen unes mesures destinades a intervenir en llur situació actual per contribuir a preservar-les vives. El text explicita que l'ús de la llengua regional és «*l'objectiu i el motor d'aquest aprenentatge*». De manera complementària, a l'apartat d) de Recomanacions pedagògiques, se destaca que és «encara més important ja que es tracta de desenvolupar les competències orals en dues llengües, el nivell de partida de les quals són ben diferents».

La circular 167 també per primer cop s'expressa en termes de presa en compte positiva de la coneixença d'una segona llengua per part de l'alumnat²: «*el passatge d'una llengua a l'altra, lluny de constituir un error que caldria sancionar, serà acceptat com l'indici d'una bilingüïtat (...)*». En aquesta perspectiva, evoca de forma constructiva el procés adquisicional que genera «errors»³ i assenyala el caràcter «normal» de les interferències lingüístiques.

En segon lloc, pel que fa a la competència **lingüística** i de llenguatge, s'equipara la lectura-escriptura en les dues llengües, francès i llengua regional, insistint sobre el contacte que ha de tenir la mainada amb l'escrit ja des de la maternal, encara que el text deixi la possibilitat, mencionada diverses vegades, de prioritzar la llengua francesa. Aquesta possibilitat no és mai prescriptiu.

I en tercer lloc, se fa referència a les competències **metalingüístiques** esmentant les «*relacions entre llengües*» o encara que «*se construeixen en paral·lel en francès i en llengua regional*». Així passem d'una lògica de tolerància a una perspectiva d'educació efectivament bilingüe que pren en compte la bilingüïtat de l'alumnat. Contràriament a la tradició educativa francesa, la

¹ És clar que les cometes del terme ordinari indiquen que aquesta normalitat és la del context ideològic francès però que no correspon pas a una norma vàlida arreu del món o en altres sistemes educatius.

² Christine Hélot detalla en *Du bilinguisme en famille au plurilinguisme à l'école* com el sistema educatiu i ideològic francès considera una anormalitat el multilingüisme en general i ignora la bilingüïtat a l'hora d'elaborar els programes escolars o d'organitzar l'escolarització de joves bilingües.

³ És força interessant que el text mencioni precisament aquest terme en lloc del més estès i habitual «falta». Indica la consciència d'una anomalia en l'enfocament tradicional de l'aprenentatge o adquisició de les llengües, molt característic (no sé si arribar a dir específic) del sistema educatiu francès. Hom constata darrerament una evolució positiva sobre aqueixa qüestió de l'estatus de l'error en l'aprenentatge. Veure en particular l'anàlisi d'André Antibi, professor de la Universitat Paul Sabatier de Tolosa i responsable d'un laboratori de didàctica. Va publicar *Les notes: la fin du cauchemar. Ou comment supprimer la constante macabre*, Nathan, 2007, després d'exposar la seua anàlisi a *La constante macabre*, Nathan, 2003. Web: <http://mclcm.free.fr>.

llengua regional aquí no serveix solament a donar suport a l'aprenentatge del francès que té absoluta prioritat.

En l'apartat de les Recomacions pedagògiques, la circular insisteix sobre l'aspecte «actiu» de la pedagogia que s'utilitzarà a l'ensenyament bilingüe, per tal de compensar la situació de les llengües regionals.¹ Es recomanen «activitats motivadores», de «multiplicar les situacions de comunicació», de propiciar «encontres amb locutors de la llengua regional» i de privilegiar la producció d'escrits «dins d'estratègies de comunicació autèntiques». Aquest text presenta realment un caràcter innovador, més enllà de l'àmbit de les llengües «regionals», reprenent i aplicant uns principis progressistes en el camp de l'adquisició de les llengües i de l'ensenyament en general : motivació com a motor, contacte constant amb la realitat de la societat, «gran serenitat respecte als errors», «posar l'alumne en confiança». Hi ha la impressió de la voluntat de compensar l'estigmatització històrica de les llengües regionals així com d'un ensenyament francès (i en particular de la llengua francesa) arcàica i obsedit per la «falta» sacrílega. Com si la circular De Gaudemar cerqués a superar les inhibicions d'unes actituds i uns tics pedagògics nefastos. En això ultra el progrés que representa per les llengües «regionals», la circular contribueix a renovar l'ensenyament en general al mateix temps que genera al si de la comunitat educativa una mirada positiva, a l'oposat de la consideració actual per les llengües altres que el francès i les «regionals» en particular.

Una atenció particular és prestada a l'**avaluació**, confirmant així el caràcter «complet» de la reflexió i de les intensions del text : avaluació «del francès i dels continguts disciplinaris», abans fins i tot de mesurar l'eficàcia per a la competència en llengua regional. Com si se dubtés encara de l'eventual perjudici que podria ocasionar el bilingüisme. Donada la filosofia general de la circular, es tracta més aviat d'una protecció prudent de cara a les habitual i eventuais crítiques (infundades) en contra de l'ensenyament bilingüe.

Més enllà del primer grau, l'ensenyament bilingüe a paritat té «*continuitat*» al col·legi i al liceu, tal com menciona el text de manera explícita, amb una lògica de sectorització i d'estructuració coherent de les xarxes d'escoles bilingües. Aquesta preocupació, tot i que val pel conjunt de les regions concernides i que troba la

¹ Nova referència a la situació sociolingüística delicada de les llengües « regionals ».

seua lògica i la seua aplicació a Catalunya Nord, sembla més pensada de cada a àrees lingüístiques més extenses i amb una menor densitat de centres bilingües, com Bretanya o és clar l'espai occità. En zones més petites com Catalunya Nord, la lògica de sectorització del desenvolupament de l'ensenyament bilingüe és útil per la fase de llançament i de creixement però a la vista de la demanda social alta (un 40% de les famílies vol bilingüisme) i generalitzada sobre un territori relativament petit, la perspectiva a terme és que tots els establiments puguin proposar una línia d'ensenyament bilingüe. El País Basc¹ segueix la mateixa lògica d'igualtat d'accés al bilingüisme per a tot l'alumnat, amb des de la rentrada 2008, un 51% de les escoles del primari que tenen ensenyament bilingüe. Al secundari, els continguts de l'ensenyament bilingüe són coherents amb els principis enunciats per al primer grau : *«intensificació de la pràctica de la llengua regional ja adquirida a escola i aprofundiment de la cultura pròpia a la regió de difusió de la llengua»*. Aquesta darrera formulació (*aprofundiment de la cultura pròpia*) essent un poc contradictòria amb la realitat d'uns programes francesos únics i centralitzats.

El que es nota tanmateix passant del primari a l'ensenyament de segon grau és l'alleujament de la coerció del caràcter paritari del bilingüisme. En efecte, tot i que es prevegi un horari de 3h al mínim d'ensenyament de la llengua, la part d'ensenyament de les disciplines no lingüístiques pren la forma en el text de : *«d'una o de diverses disciplines dins la llengua regional que permeti d'assolir progressivament un ensenyament a paritat»*. Ja en els establiments secundaris és poc freqüent que la llengua depassi les 3h mínimes, tant perquè les lògiques de reduccions pressupostàries de les dotacions globals dificulten de dedicar més hores a la llengua regional que a les altres llengües.² Aquesta ambigüïtat del text probablement es deu a la presa en compte de la qüestió no resolta dels mitjans humans per a ensenyar en la llengua regional.³ Aquesta «progressivitat» d'assoliment de la paritat és utilitzada en contra de l'ensenyament bilingüe a

¹ O també Còrsega i Alsàcia.

² Una **major partida d'hores atribuïda al català** a més de les dificultats objectives lligades a la manca de mitjans, provoca immediatament tensions entre els personals que viuen com a discriminatori la « desigualtat » favorable a la llengua regional, considerada sovint encara en les mentalitats del cos ensenyant general com a privilegiada o inútil.

³ Tal com ja hem esmentat més abans el dispositiu d'ensenyament bilingüe per al secundari, a la diferència del primari, no preveu la formació ni tan sols l'habilitació del professorat de DNL.

igualtat amb el francès.¹

Finalment la circular aborda la qüestió de la «validació» del cursus bilingüe, en particular preveient el 2001 que sigui pres en consideració als diplomes del brevet i del baccalauréat, amb «dispositius reglamentaris per elaborar». Malauradament aquesta «validació» no va més enllà d'un certificat lliurat a més del títol que no comporta cap menció de l'escolaritat bilingüe. Fins i tot les últimes disposicions relatives a l'obtenció del brevet publicades al BOEN n°31 del 27 d'agost de 2009 no preveuen la «validació» del caràcter bilingüe de l'examen sobre el diploma.

Pel que fa al **reclutament dels personals**, la circular 167-2001 afegeix algunes precisions al decret de 2002. Especifica que el personal ensenyant de l'ensenyament bilingüe pot consistir en professorat locutor de la llengua regional habilitat «per una comissió ad hoc» o per professorat de les escoles eixit del CRPE especial. La circular també recorda que l'afectació pertoca a l'inspector acadèmic. La menció és important en a mesura que ha permès que l'inspector acadèmic de Perpinyà i posteriorment el rectorat de Montpellier fessin pública una disposició en virtut de la qual el nou professorat de les escoles bilingües és afectat automàticament² sobre postes de classes bilingües per una durada mínima de tres anys. D'aquesta manera, els inspectors i rectors intenten pal·liar a la depredició d'ensenyants bilingües generat per l'estatut únic de professor de les escoles que res legalment obliga a demanar l'afectació en classe bilingüe o de mantenir-s'hi un mínim de temps. Les decisions d'afectació «d'autoritat» troben així una certa legitimitat per proveir els llocs necessitats d'ensenyants. Per altre band, els inspectors se poden recolzar, en principi, sobre aqueixa competència

¹ **L'absència de menció explícita d'obligatorietat de la paritat** és pretext pels caps d'establiments de no complir la igualtat entre les dues llengües vehiculars advocant la manca de mitjans horaris. També hi ha exemple —en vaig ser testimoni directe el 3 d'octubre de 2008 al Seminari franc-català celebrat al rectorat de Montpellier— de posicions de tal inspector encarregat del català que ha negat la necessitat de l'equilibri en el secundari entre les dues llengües perquè *«reclamar la paritat horària als col·legis és exigir massa i de tota manera els textos no diuen, ni preveuen que el bilingüisme al secundari sigui a paritat. De tota manera n'hi ha prou amb una sola DNL en català»*. Evidentment la posició comporta un cert grau de mala fe si hom considera l'esperit de la circular 167 i la coherència del dispositiu de desenvolupament de l'ensenyament bilingüe. Tant la situació sociolingüística de la llengua regional, com la continuïtat del procés d'adquisició i pràctica de la llengua o també la necessitat de perfer el nivell de competència en la llengua regional intercedeixen a favor del respecte màxim de la paritat.

² Les instruccions precisen « prioritàriament » i « tenint en compte els menesters (...) encara que no ho hagin demanat ». Vegeu més amunt la part reclutament dels decrets i l'annex II.B per la carta de l'IA Robert Clarimon el 2006.

per decidir de les afectacions d'ensenyants a classes bilingües independentment de les pressions a les quals els sotmeten les exigències més o menys favorables al bilingüisme dels membres de les comissions paritàries. El marc legal no contempla en canvi el recurs a personals d'altres provenença en cas de necessitat, com és el cas de mestres contractuals o d'ensenyants estrangers.¹

En quant a la **formació d'ensenyants bilingües**, ultra les disposicions transitòries del 2001 anteriors a l'existència del CRPE, no hi ha formació suficient prevista per al professorat bilingüe. Simplement el 2on any els estatgians *«han de beneficiar d'una formació professional adaptada a l'exercici en classe bilingüe»* després que el concurs *«afavorís la presa en compte de les competències adquirides dins la llengua al curs de l'escolaritat»*. La qual cosa queda fet i fet molt vague i en tot cas insuficient per la formació en llengua regional, especialment en els casos d'acadèmies, com és el cas a Montpeller, on l'IUFM no ha complert aqueixa incitació a posar en plaça una formació sòlida al bilingüisme. La possibilitat d'estatges de formació contínua s'ha quedat poc desenvolupat a Catalunya Nord, malgrat la previsió de la circular.

La circular per acabar contempla que la **coordinació i seguiment** de l'ensenyament de i en llengua regional serà efectuat per un IEN (inspector de circumscripció) associat a l'inspector acadèmic i a la persona responsable de la inspecció pedagògica regional (pel secundari). Resulta d'aquesta organització que l'IEN encarregat de la llengua regional cumula la seua responsabilitat amb les obligacions ordinàries del sector i no pot dedicar-se a ple temps a una missió que necessitaria molta més disponibilitat.

La part final de la circular 167, a través el Dispositiu d'acompanyament deixa molt clara la voluntat dels autors del text de connectar l'ensenyament bilingüe amb la llengua dins la societat així com d'inscriure's dins la recerca d'una redinamització de la transmissió i de la pràctica social de la llengua regional. El segon paràgraf va de *«Lligam amb un entorn adaptat»* i enuncia la necessitat de documents i publicacions, de sortides sobre el terreny, d'intervencions de locutors exteriors a l'escola, d'intercanvis transfronterers amb veïns locutors de la llengua regional. En la mateixa perspectiva *«encoratja la pràctica familiar per tal de sostenir el projecte bilingüe»* i enuncia que *«és important d'insistir sobre*

¹ És el cas a l'acadèmia d'Estrasburg amb mestres contractuals i ensenyants alemanys.

certes iniciatives que convé prendre per crear les condicions més favorables al desenvolupament de l'ensenyament bilingüe», en una clara voluntat de «desenvolupament així desitjat» :

- « - tout d'abord informer les familles, les enseignants et les collectivités locales sur la légitimité, l'intérêt et les modalités de l'enseignement bilingue : un document sera proposé et diffusé à cet effet dans chaque académie ;
- valoriser le travail des enseignants ;
- rechercher de nouveaux sites : dans les secteurs des collèges où existe déjà un enseignement bilingue, on proposera l'ouverture de nouvelles sections pour consolider l'ensemble du cursus, assurer la continuité dans de bonnes conditions ainsi que la cohérence de la carte de l'enseignement bilingue ; cette démarche devrait permettre de résorber les discontinuités dans la carte académique des sites ;
- d'une manière générale, le soutien des collectivités territoriales susceptibles d'être intéressées par la promotion de la langue et de la culture régionales sera recherché.»

La **circular 167-2001** constitueix doncs una **evolució notable** de l'enfocament de les llengües regionals en el sistema educatiu francès, instituint un marc reglamentari novador i ambiciós. Malgrat això dona la impressió, confrontant el dispositiu teòric amb la seua aplicació efectiva sobre el terreny i a la vista de les reaccions de la comunitat educativa¹ que és encara una via inhabitual i que topa amb moltes resistències, tant pel que fa a les mentalitats com a les pràctiques pedagògiques. Christine Hélot ha analitzat recentment² de manera bastant precisa i completa la qüestió del multilingüisme i de la presa en consideració del plurilingüisme en l'educació i nota d'entrada que si bé existeix una important bibliografia i recerca sobre el tema, és essencialment angòfona o si és francòfona no és francesa. L'estudi i la presa en compte del bilingüisme a l'escola ha enregistrat progressos a partir dels anys 1980, mentre que a França la qüestió apareix solament en el debat públic els anys 1990 i de forma sempre

¹ Especialment l'administració educativa, el cos ensenyant, les entitats « representatives » de famílies i sindicats.

² HÉLOT Christine, *Du bilinguisme en famille au plurilinguisme à l'école*, Espaces Discursifs, L'Harmattan, París, 2007, 282 pàg.

polèmica, sigui perquè toca el tema sensible de les llengües « regionals », sigui perquè l'evocació de la reforma de l'ensenyament de les llengües estrangeres incideix en uns hàbits educatius molt estàtics i en els quals l'ensenyament de les llengües és percebut com a potencialment perillós per a la supremacia del francès. El món educatiu vehicula encara moltes idees falses i és « marcat per la norma del monolingüisme », contràriament al que succeeix en les societats d'arreu del món. El multilingüisme¹ és entès d'entrada com un problema que pot generar conseqüències negatives en els camps cultural, educatiu, de coneixença del francès o fins i tot del llenguatge en general, quan no és directament ideològic o polític. Un exemple caricatural recent es produeix quan un senador, Benisti, en un report preparlamentari de 2004, lligava directament la delinqüència a la pràctica familiar de llengües altres que el francès. Suggeria entre altres, que s'havia de prendre disposicions per obligar els pares i mares d'origen estranger a parlar en francès amb els seus fills des d'abans dels 3 anys com a mitjà de prevenir la delinqüència ! Christine Hélot qualifica aquesta assimilació del bilingüisme amb la delinqüència, i encara més la idea d'un origen delinqüent dels individus abans dels 3 anys, de « *prejudicis tenaços i xocants* ». ² Queda, però, que aquest tipus de posicionament reflexe les mentalitats ambientals i, tot i les protestes, « *contribueixen a reforçar les representacions negatives respecte al bilingüisme* ». ³ El sistema educatiu francès funciona segons una compartimentació dels ensenyaments, no reconeix⁴ les llengües familiars de l'alumnat, separa l'aprenentatge de les llengües i del francès.

Pel que fa a l'**ensenyament extensiu** de la llengua, la circular Lang 166 desenvolupa i sistematitza els dispositius i principis anteriors. Aporta però un enfocament novador amb la voluntat de normalitzar les llengües regionals en el panorama educatiu, dignificant-les amb una equiparació de les altres llengües.

¹ El **multilingüisme** és la competència dels individus a practicar diverses llengües. En canvi se fa servir « plurilingüisme » per tractar de la qüestió de l'ús i de la presa en compte de diverses llengües al si del sistema educatiu o de la societat en general.

² HÉLOT Christine, *Du bilinguisme en famille...*

³ HÉLOT Christine, *Du bilinguisme en famille...*

⁴ Més aviat les ignora, i tracta tots els alumnes com si fossin en terme de pràctica lingüística uns debutants monolingües en francès, segons demostra Christine Hélot.

La **circular 166** reafirma en primer lloc «la possibilitat de dispensar un ensenyament de les llengües i cultures regionals tot al llarg de l'escolaritat a les regions on aquestes són en usatge».¹ Aquesta mateixa disposició represa i inscrita en la llei Fillon del 2005. El que no ha transposat en llei el text sobre el futur de l'escola és el deure per l'educació nacional que enunciacava la circular «*de faire vivre ce patrimoine culturel, de veiller au développement des langues régionales et de contribuer à leur transmission*», de la mateixa manera que inscriví el seu desenvolupament en una perspectiva positiva i dinàmica «*d'integració de cadascú en el teixit social de proximitat*».² Els autors del text estableixen de manera clara l'equiparació entre «llengües regionals» i «llengües vives»,³ les primeres sent una component del pla de renovació de les segones. A les «Orientacions generals», entre els objectius explícits hi ha :

- «- *préservation et transmission d'un élément de la richesse du patrimoine national;*
- *contribution à la reconnaissance de la diversité culturelle au sein de la communauté nationale ;*
- *ouverture aux communautés linguistiques proches par le développement des relations créées par ces voisinages. Cette perspective, déjà présente dans certaines zones géographiques transfrontalières, s'inscrit également dans la volonté de faire de cet enseignement un élément de la construction de l'identité européenne à laquelle le système éducatif a pour mission de préparer les élèves;*
- *construction par les élèves de compétences de communication dans la langue régionale étudiée, tant en compréhension qu'en production, à l'oral et à l'écrit ; structuration d'acquisitions sur la langue ;*
- *acquisitions culturelles liées au patrimoine dans lequel s'inscrit la langue (histoire, géographie, littérature, arts, etc.).* »⁴ Al cap i a la fi doncs, a més de

¹ Circular 2001-166 del 5-9-2001, publicada al BOEN n°33, encart especial « Langues et cultures régionales » del 13 de setembre de 2001 : « Développement de l'enseignement des langues et cultures régionales à l'école, au collège et au lycée ». La circular, dita Lang, és firmada de fet pel director de l'ensenyament escolar del moment, Jean-Paul de Gaudemar.

² Idem Circular 2001-166.

³ Idem Circular 2001-166. La terminologia emprada aquí ensenya clarament la voluntat de dignificació de les llengües regionals en la mesura que, contràriament al que ocorre moltes vegades en els textos o en la pràctica, no es dissocia del fet que no siguin 'estrangeres' el caràcter de 'vives' de les llengües regionals.

⁴ Idem Circular 2001-166.

l'assumpció pel sistema educatiu públic de la responsabilitat de cara al futur de les llengües regionals, equival a convertir el seu ensenyament en un factor positiu de progrés i d'obertura al si del sistema educatiu general en la seua missió de formació i preparació de l'alumnat.

Al mateix temps que instaura el principi d'un «Pla plurianual de desenvolupament»¹, la circular destaca les febleses de funcionament per remeiar-hi en la perspectiva de desenvolupar les llengües : « *Ce plan doit permettre la mise en place d'un développement cohérent et maîtrisé de ces enseignements et favoriser des prévisions plus rigoureuses en matière de formation et des moyens destinés à assurer les enseignements correspondants. (...) Enfin ce plan pluriannuel de développement des langues et cultures régionales doit contribuer à la création d'un environnement favorable à la revalorisation de cet enseignement et à une efficacité accrue.* ».²

Les diferents formes d'ensenyament de les llengües regionals previstes i enunciades per la circular 166 són :

- l'ús de la llengua regional per tot tipus d'activitats a maternal ;
- informació-sensibilització per a tots els alumnes de primari ;
- integració de coneixements elementals a tots els camps disciplinaris del primari ;
- sensibilització a la llengua a través d'activitats culturals ;
- ensenyament a títol de llengua viva obligatòria ;
- associació amb l'estudi d'una llengua viva pròxima.

L'ensenyament de llengua regional té una durada de 1h30 mínim i pot anar fins a les 3h setmanals. Pel que fa al secundari, les formes enunciades precedentment són «perllongades» al col·legi, segons les modalitats següents :

- 3h de llengua viva en 6a a més d'una llengua estrangera ;
- 3h de llengua obligatòria a partir de la 4a ;
- 2h mínim d'ensenyament facultatiu a partir de la 6a fins a la 3a ;
- continuïtat del bilingüisme.

Els ensenyaments de llengües regionals són avaluats i comptabilitzats per

¹ Idem Circular 2001-166.

² Idem Circular 2001-166.

l'aprovació del diploma del *brevet*, en funció de la modalitat triada.

Al liceu, l'estudi de la llengua regional pot adoptar la forma de LV2 o LV3, ensenyament facultatiu o obligatori, a totes les sèries, i correspon a les proves adients del batxillerat. El bilingüisme també hi té continuïtat.

La circular 166 detalla els mateixos dispositius d'acompanyament que els previstos en el marc de l'ensenyament bilingüe i que hem descrit més amunt. I sempre hi ha la preocupació del text d'insistir sobre la *«mobilització dels recursos regionals i locals (...) al benefici d'aquest programa de desenvolupament»*.

Finalment per tancar el panorama del marc legal dels ensenyaments de i en llengua regional, cal fer esment de l'intent avortat d'autoritzar, reglamentar i organitzar **l'ensenyament bilingüe immersiu** al si del sistema públic. Objecte dels textos del 2001 i del 2002, tots els *arrêtés* i circulars van ser suspesos i anul·lats arran dels recursos sistemàtics de diverses entitats prop del Consell d'estat. Els jutges van sentenciar que hi havia incompatibilitat entre la legalitat francesa (interpretant-la seguint la filosofia lingüística històrica i contínua d'exclusivitat de la llengua francesa) i l'ensenyament dit «immersiu», que no deixaria pas prou plaça, de fet la posició dominant, a la llengua francesa al curs de l'escolaritat.¹ El problema del mètode dit d'ensenyament per immersió no és que comporti principis inadequats sinó que se faci, suposadament, en detriment de la llengua francesa. I la millor prova n'és que l'ensenyament francès fa servir la immersió lingüística a favor seu : tant envers la joventut immigrada que arriba a les classes del sistema educatiu francès i en francès sense saber-ne de parlar, o encara als establiments francesos a l'estranger on tot l'ensenyament se practica en francès per a les poblacions del país que no tenen el francès com a llengua familiar, ni materna.

¹ El que és en causa dins la modalitat d'ensenyament dita **d'immersió lingüística** no és el resultat que aconsegueix produir locutors bilingües en les dues llengües, francès i la de l'escola, sinó el principi de no deixar la posició prehegemonant i dominant al francès, tant al pla simbòlic, com en proporció de temps de llengua d'ensenyament o de llengua de comunicació al si de l'establiment escolar.

Evolució històrica

Circular Savary 82-261 del 21 de juny 1982

La circular Savary és el primer text que comporta un dispositiu complet tot al llarg de l'escolaritat, encara que experimental, amb la presa en consideració de la formació dels ensenyants i l'acompanyament pedagògic.

La circular va ser publicada després d'una consulta de les organitzacions sindicals, de les associacions de pares i mares d'alumnes i de les « *associacions especialitzades en l'estudi o la promoció de les llengües regionals* ». ¹ Consistia en un « *programa d'acció definit per un període de tres anys, al terme del qual farem el balanç i traçarem noves perspectives* ». Val a dir que el marc reglamentari així instituït va funcionar els anys que van seguir, depassant el termini previst i sense que les « noves perspectives » o disposicions actualitzades fossin preses. D'aquesta manera, sobre el terreny, l'ensenyament de les llengües regionals es va anar desenvolupant emparant-se en aquest fràgil context legal sense una real organització decidida des de l'autoritat ministerial.

Els tres « principis generals » del programa d'acció del ministre Savary eren els següents :

1. « *El compromís de l'estat pel que fa a l'organització dels ensenyaments de les llengües i cultures regionals ;*
2. *L'ensenyament de les llengües i cultures regionals es beneficiarà d'un veritable **estatut** dins l'Educació nacional ;*
3. *L'ensenyament sera basat en el **voluntariat** dels alumnes i dels ensenyants, en el respecte de la coherència del servei públic.* » (Els subratllats en negreta són meus).

O sigui que el text feia més de desplegament de la llei Deixonne, amb els principis essencials de caràcter facultatiu als diferents nivells de funcionament i de prioritat a la « normalitat » del servei públic, que no pas de disposició innovadora i realment ambiciosa per fer canviar l'enfocament de l'ensenyament

¹ Circular n° 82-261 del 21 de juny del 1982, BOEN n°26 de l'1 de juliol de 1982.

de les llengües regionals, donant-los per exemple una dimensió sòlida al si de l'educació pública, equiparada amb altres disciplines o fins i tot llengües ensenyades. Al contrari el text insistia sobre *«la tria de la **difusió** i no la d'una especialització (...) [perquè] no es tracta pas de **tancar** l'ensenyament de les cultures i les llengües regionals en una especialització màxima»*. I més lluny : *«No és qüestió **d'imposar** la llengua i la cultura regional com a matèria obligatòria, com tampoc **d'obligar** els ensenyants a impartir-la»*.¹ O encara : *«Donar la seua veritable plaça a aquest ensenyament, **no és forçar la realitat**»* (els subratllats en negreta són meus).

El text afirmava la responsabilitat exclusiva de l'estat en matèria d'ensenyament, tot i que prenia acte de les implicacions d'entitats exteriors a l'Educació nacional (associacions i col·lectivitats locals) i deixava oberta la perspectiva de llurs *«possibilitats d'intervencions»*.² La circular era formulada en futur per enunciar els mitjans que serien afectats a l'organització d'un «estatut»³ ; és interpretada per les associacions de promoció, com l'APLEC, com un «reconeixement de l'ensenyament de les llengües regionals».⁴ Malgrat això és impossible de no remarcar el caràcter timorat de la posició ministerial, o potser excessivament prudent com és sempre el cas quan es tracta de les llengües regionals, com si hi hagués por a despertar reaccions desproporcionades i hostils. Per això la formulació de la circular se feia en termes de voluntariat i d'eventualitat. Es veu molt clar la temença associada a la manca d'ambició sociolingüística : la circular ha de *« permetre, i ja és ambició, la vida i a vegades la supervivència d'aquest element del nostre patrimoni »*.⁵ Les moltes precaucions enunciades i reiterades determinen la prioritat a la dimensió «nacional» de l'educació i dels seus continguts i posiciona les llengües regionals com a elements de complementarietat, mantenint-les a un segon pla i prevenint

¹ Circular n° 82-261 del 21 de juny del 1982, BOEN n°26 de l'1 de juliol de 1982. Orientacions generals.

² Circular n° 82-261 del 21 de juny del 1982, BOEN n°26 de l'1 de juliol de 1982. Orientacions generals.

³ Circular n° 82-261. Es parla de « matèria específica », de « marc horari, de programes, de sancions, de personals formats i de programes de recerca pedagògica i científica ».

⁴ Informaplec n°1 de febrer de 1984.

⁵ Circular n° 82-261 del 21 de juny del 1982, BOEN n°26 de l'1 de juliol de 1982. « Orientacions generals. »

l'expressió de «particularismes provincials» que serien susceptibles de generar. Hi ha doncs una certa contradicció amb els objectius anunciat i les intencions de dotar les llengües regionals d'un «estatut», de *«donar (...) el sentiment d'una dignitat igual, d'una confiança i d'un orgull retrobats»*. És difícil saber si ens situem en unes precaucions retòriques inherents a la sensibilitat de la qüestió o si hi ha una permanència de la voluntat de relegar tot el que va relacionat amb el fet «regional», i doncs les llengües, a un pla secundari necessàriament sotmès a la primacia del fet «nacional i francès».

El quadre general que la circular Savary defineix no és percebut com una referència absoluta homogènia, sinó que s'ha d'apatar a cada acadèmia i fins i tot d'una escola a una altra, sempre amb la intenció de màxima adequació amb la vitalitat i la realitat social de cada llengua regional.¹ Els rectors i inspectors han de declinar el dispositiu segons l'avaluació que facin de la situació² i dels mitjans dels quals disposen. De tota manera, constatem que s'estableix una diferència clara de tractament entre uns objectius educatius o lingüístics que s'imposen a tots els alumnes i a tot el territori en una lògica de missió de l'Educació nacional d'una banda, i d'un altre costat una presa en compte rigorosa de la diferència de situacions i de realitat social de les llengües a les quals el mateix sistema educatiu s'adequa amb el pretext de respecte. D'una banda l'escola formata la realitat a la mida definida per la nació, d'una altra l'escola es diu no-intervencionista per un declarat respecte de la realitat que s'esforça de destruir. Un doble discurs aplicat a la política envers les llengües regionals que s'assembla força a la posició contorsionista de defensa del francofonisme en el món sota cobert de plurilingüisme per lluitar contra l'anglès que ha anat prenent el protagonisme de la llengua francesa.

La circular Savary del 1982 planteja la possibilitat de difusió de la llengua i de la cultura regional al si del conjunt dels ensenyaments. El que se tradueix al primari per la possibilitat d'utilitzar la llengua regional, però sobretot d'incloure, en francès, temes relacionats amb la realitat i la cultura regional en les activitats

¹ Circular n° 82-261 del 21 de juny del 1982, BOEN n°26 de l'1 de juliol de 1982. « Dispositif ».

² I no hi ha a principis dels anys 1980 un balanç dels menesters d'ensenyament de les llengües regionals, ni evidentment de les necessitats analitzades en termes d'objectius sociolingüístics. La percepció dels responsables educatius locals són doncs variables en funció de criteris subjectius : coneixement de la qüestió de les llengües regionals, sensibilitat al tema, nivell d'autoodi o

d'éveil, per exemple. Pel que fa la llengua pròpiament dit, es preveu la possibilitat de posar en funcionament un «curs específic» d'1h a 3h per setmana. El menester d'ensenyants era previst que se cobrís per mestres itinerants i titulars amb capacitat personal en llengua regional (locutors nadius i aprenents eventuais). La previsió ministerial en aquest punt va ser ben lluny de la realitat. Els mitjans humans en ensenyants de català a l'escola primària, mai van cobrir les necessitats. L'avaluació que se feia llavors de la situació era incorrecta o s'inscrivía ja en una voluntat disfressada de no desenvolupar l'ensenyament de llengües regionals, tot i els discursos. En efecte, el sistema educatiu no era pas en mesura de fornir mestres catalanòfons i voluntaris per impartir llengua i cultura regional a les seues classes. I la situació sociolingüística del català clarament orientada a un recul ràpid de locutors nadius a conseqüència de la política històrica d'eradicació de les llengües regionals feia impossible, en absència de formació seriosa, l'augment del nombre d'ensenyants capacitats (i voluntaris, sempre) per aplicar la circular. La perspectiva doncs de proposar l'ensenyament de llengua regional a totes les escoles¹ és il·lusòria o voluntàriament utòpica. Quant a la perspectiva de «creació d'una UF obligatòria de cultura regional» en la formació dels ensenyants, mai va ser una realitat i no es va anar més enllà «d'invitar els directores d'escola normal a acordar-li la plaça més ampla en el marc de la UF "Coneixença de l'entorn"».² I encara si no hi ha mesura sistemàtica i general de la demanda de les famílies per part dels responsables educatius quan els mateixos principis estableixen que aquest ha de ser principi de la posada en plaça d'uns cursos que, en principi, no poden ser obligatoris.

El text també preveu l'elaboració de programes, de continguts dels cursos, de materials, de conferències i d'animacions pedagògiques. Tot d'elements que

d'ortodòxia pel que fa al model nacional-republicà francès, percepció de la pressió socio-política del terreny, etc.

¹ Preveure de «fer assegurar l'ensenyament de la cultura i de la llengua regionals a totes les escoles on la demanda existiria» (Circular 82-261, Dispositif. I. Les écoles maternelles et élémentaires) equival per Catalunya Nord a generalitzar l'ensenyament del català ja que totes les escoles són haurien de respondre a una demanda de les famílies generalitzada a tot el territori. L'enquesta del Consell Regional del 1993 va indicar que el 83% de les famílies desitjaven que l'ensenyament del català fos proposat a tothom i tots els cursos de català posats en marxa a les escoles maternal i primàries mai van topa amb cap oposició o demanda de derogació per evitar que els fills no presenciïn la classe de llengua i cultura regional.

² Circular 82-261, Dispositif. I- Les écoles maternelles et élémentaires. B- Formation initiale et continue. Hom sap l'eficàcia i l'aplicació efectiva que poden tenir unes « invitacions » sense caràcter coercitiu a prop d'una administració totpoderosa.

es van anar realitzant de manera puntual, incompleta i força aleatòria. Els programes per exemple, malgrat unes instruccions clares de la circular, mai abans dels anys 2000 no han desembocat en una publicació efectiva.¹

En matèria d'ensenyament secundari, la manera de cobrir la demanda en absència de professor de la disciplina² és d'habilitar professorat ja titular que pugui tenir una competència nadiua de la llengua i conjuminar això amb la identificació d'uns postes específics que requereixen coneixement de llengua regional per permetre d'atreure professorat interessat i competent de fora de les acadèmies concernides.³ El dispositiu obre la possibilitat d'un ensenyament d'1h setmanal a partir de la 6a, i l'accés de la llengua regional a 3h hores setmanals a partir de la classe de 4a, equiparant-les amb les llengües «estrangeres» que poden ser llengua viva (LV) 2 o LV3 facultativa o obligatòria. Als exàmens les llengües regionals tenen avaluació al batxillerat, a certs brevets (BEP) i certificats (CAP) de formació professional i de brevet de tècnic superior (BTS).

Les mesures de Savary no descuiden pas de contemplar el paper de l'ensenyament superior en l'acompanyament de l'ensenyament en primari i secundari. S'encarrega a la universitat de formar i assessorar els personals (voluntaris) encarregats de cobrir les necessitats de l'ensenyament primari i secundari, en el marc de moduls de formació contínua o de diplomes universitaris específics.¹ També s'esmenten les associacions i entitats exteriors a l'Educació nacional que continuen com a interlocutors, a la vegada perquè són aquests actors que són més dinàmics a l'hora de reivindicar i sol·licitar el sistema educatiu, i al mateix temps continuar de considerar el món associatiu i les col·lectivitats locals com a partenaris de la qüestió permet al ministeri de confiar a altres competències que hauria d'assumir i que no exerceix, al menys

¹ A l'excepció d'uns programes pel liceu que van ser publicats el 1988 : arrété del 15 d'abril de 1965 « *Programme de langues régionales au lycée* ».

² El CAPES de llengua regional només va ser acordat el 1992 ; un xic abans pel CAPES de bretó, el 1988. Es veu doncs que les instruccions són preses per contenir una demanda més pressant però sense que la qüestió de l'ensenyament de les llengües regionals hagi estat pensada en conjunt i de manera seriosa : voler posar en plaça un ensenyament sense preveure els ensenyants necessaris... o fins i tot refusant la creació del concurs corresponent...

³ El caràcter « nacional » del reclutament i de l'afectació dels professors a l'ensenyament secundari entrebanca encara més l'afectació de catalanòfons en territori català. El sistema a la base va ser pensat justament per desarrelar els ciutadans de llur regió i « nacionalitzar-los ».

completament.

El que pràcticament eludeix el text de Savary és la modalitat de l'ensenyament bilingüe. La circular esmenta tan solament en quatre ratlles formulades en futur i condicional «*les condicions en les quals podrien ser creades classes experimentals bilingües tenint en compte experiències ja engatjades a certes regions i que mobilitzin les competències que així han revelat*».²

Finalment les disposicions últimes de la circular preveuen la «*Coordinació i seguiment*» d'aquesta política nova «*al si del ministeri per la missió de l'acció cultural*».

El 1983, una **segona circular, la 83-547** del 30 de desembre de 1983, completava la de l'any anterior en forma de *Text d'orientació sobre l'ensenyament de les cultures i llengües regionals*. Aportava algunes precisions i desenvolupaments, en particular explicitava la idea de generalització de les llengües a través la «impregnació» dins totes les disciplines. Per primer cop es veu aparèixer la noció de llengua regional com a «*instrument dinàmic de desenvolupament de l'individu*»,³ a més de les habituals missions de reforçar l'aprenentatge del francès i d'enaltir la dimensió nacional de la identitat francesa.

Si posem en paral·lel aquests primers textos de desplegament de la legislació en matèria de llengües regionals i el discurs del ministre Savary a

¹ Circular 82-261, *Dispositif. III- La recherche et l'enseignement supérieur*.

² Circular 82-261, *Dispositif. I. Les écoles maternelles et élémentaires*. L'absència de tractament del tema en aquesta circular il·lustra l'absència de voluntat del ministeri d'organitzar i d'assumir l'ensenyament en una altra llengua que el francès, malgrat els exemples que constitueixen les xarxes escolars associatives immersives que, des dels anys 1960 i 1970, s'han anat desenvolupant al País Basc, a Bretanya, a Catalunya Nord i Occitània. Sembla com si l'autorització de la «difusió» de les llengües regionals al si de l'ensenyament general fos la mesura més convenient i considerada com raoble per l'Educació nacional per respondre a la demanda social reflexada per les escoles immersives.

³ Circular 83-547 del 30 de desembre de 1983 : *Texte d'orientation sur l'enseignement des cultures et langues régionales*. BOEN n°3 del 19 de gener de 1984. « 1- À l'école maternelle et élémentaire. »

Montauban un any abans,¹ ens adonem que les mesures concretes de les circulars contrasten bastant amb les intencions avançades i els discursos. En efecte, el ministre en les orientacions fetes públiques pocs mesos després de la victòria del candidat socialista a la presidència de la república, mostrava una voluntat d'obrir un nou camp dins de l'Educació nacional, de concretar esperes i anuncis de la nova majoria política i d'organitzar un dispositiu per les llengües regionals que no havien estat preses en condideració de manera global des de la llei del 1951. Evidentment aquestes obertures anaven acompanyades de les inevitables mencions de la prioritat a l'ensenyament del francès i a la identitat nacional. Però és sempre difícil de distingir si són les fórmules incantatòries destinades a allunyar tota vel·leïtat centrífuga associada a les cultures regionals o si realment el ministre creu encara el 1981 que les llengües regionals poden realment representar una amenaça o un concurrent seriós per al francès i la identitat nacional. És difícil de creure. Les llengües regionals en tot cas en el discurs de Montauban sempre són un element del patrimoni i un enriquiment de la cultura nacional : *«En redonnant espoir de vie et de cité aux cultures régionales, le gouvernement ne craint nullement d'amoindrir l'appartenance à la grande nation et à sa culture. (...) L'identité nationale résulte d'alliances multiples et subtiles de toutes les identités qui l'ont précédée. L'affirmation entière de celles-ci ne peut que vivifier et renouveler l'identité française.»*² La novetat consisteix en una visió i un tractament de conjunt de la qüestió de l'ensenyament de les llengües regionals des del ministeri. Més enllà de l'anunci de principis generosos, no hi ha mesures realment revolucionàries ni que canviïn realment la situació de les llengües. Les circulars ministerials successives fan d'esglaons molt suaus en la recuperació de protagonisme de les llengües al mateix temps que serveixen de marc i d'exercici d'aplicació a la progressió de la reflexió estatal. Així la circular que el ministre d'Educació François Bayrou pren el 1995 és una etapa intermediària entre la posició de Savary i l'actual marc definit per les circulars Lang.

¹ El ministre Alain Savary concluïa un seminari de reflexió, balanç i propostes per un nou ensenyament de les llengües i cultures regionals, el 20 d'octubre de 1981 a Montauban.

² Discurs del ministre Alain Savary, el 20 d'octubre de 1981 a Montauban. Vegeu Annex II.B.

Circular Bayrou 95-086 del 7 d'abril 1995

La circular reprèn parcialment la circular Savary del 1982,¹ completant-la i canviant el seu caràcter experimental per un dispositiu permanent. S'inscriu sempre en la continuïtat de la llei Deixonne del 1951 i en la legislació general del sistema educatiu, citant la llei d'orientació sobre l'educació del 10 de juliol del 1989 que precisava que les formacions podien «*incloure un ensenyament a tots els nivells de llengües i cultures regionals*».² D'entrada la circular situa l'objecte de la circular en l'habitual «*preocupació de preservar un element essencial del patrimoni nacional*», però afegeix que va lligat a «*la necessitat de mantenir la identitat cultural a l'interior de la comunitat nacional*» o encara que l'ensenyant ha de «*portar a fer copsar el fet regional, no com una oposició entre els particularismes locals, sinó com una component de la cultura nacional*». Aquesta enunciació explícita indica clarament una de les intencions i dels motors que fa progressar l'ensenyament de les llengües regionals al si del sistema educatiu francès : contenir-les i evitar que se desenvolupin sense control a fora del marc educatiu públic. Altra novetat de la circular, l'orientació del «*dispositiu oficial destinat a millorar la transmissió de les llengües i cultures regionals*». Apareix aquí de manera ràpida i fugissera una referència a la situació sociolingüística que té necessitat del recolzament de l'escola.

Un element sembla d'entrada un progrés per la presa en compte general de l'ensenyament, és la invitació dels rectors a «*posar en obra plans plurianuals*». Immediatament però en la frase que segueix, el principi és acoblat a la condició dels «*mitjans pressupostaris i dels recursos humans disponibles*» (el destacat en negreta és meu). La qual cosa implica evidentment una situació real d' statu quo o de dependència estricta de l'evolució del dispositiu de la voluntat o de la disponibilitat del ministeri.³

¹ La circular del 1995 (95-086 del 7 d'abril de 1995, BOEN del 20 d'abril de 1995) «*Enseignement des langues et cultures régionales* » esmenta les precedents del 1982 i del 1983 als 3er i 4t paràgrafs.

² Circular 95-086 del 7 d'abril de 1995, BOEN del 20 d'abril de 1995 dita Circular Bayrou, signada per Xavier Darcos, el director de gabinet pel ministre.

³ Generalment les regions on s'ha expressat una demanda més insistent mitjançant moviments polítics o socials més contundents, i mitjançant una representació política més conscienciada,

La presa en consideració global de l'ensenyament de les llengües «regionals» va acompanyada del nomenament d'un responsable acadèmic en la forma d'un «encarregat de missió i d'inspecció que coordinarà els ensenyaments (...) i assumirà la continuïtat entre els diferents nivells (...)». Avança doncs respecta a Savary la posada en plaça d'eines destinades a organitzar de manera efectiva i més eficaç aquests ensenyament, sense que siguin encara equiparats amb les disciplines ordinàries. En efecte, si bé se designa un encarregat de missió rectoral que pot representar un progrés, la figura encara confon diverses funcions i evita de plantejar l'existència d'inspectors oficials.¹ Altres organismes associats, segons la circular Bayrou al funcionament de l'ensenyament de les llengües regionals són :

1. una comissió acadèmica de llengua i cultura regional ;
2. el servei acadèmic d'informació i orientació ;
3. el CRDP ;
4. les col·lectivitats territorials ;
5. els serveis del ministeri de Cultura i de la Francofonia.

Un dels instruments decisius segurament, és el servei d'informació, en principi «encarregat d'informar les famílies i els alumnes (...) sobre la o les llengües regionals ofertes, a les diferents etapes del cursus escolar». Malauradament poques vegades aquest ha respectat efectivament la seua missió, ja que les informacions mitjançant l'edició i difusió de documents relatius a les llengües regionals ha estat sempre puntual i molt episòdic. Pel que fa al paper de les col·lectivitats locals, es nota a partir d'aquest marc reglamentari establert els anys 1990 que comença d'existir una intervenció competencial en el dispositiu educatiu sempre estrictament «nacional», sota la forma «d'organització»²

han pogut beneficiar de mitjans més conseqüents, pressupostos addicionals als mitjans ordinaris (cas del País Basc, de Còrsega, per exemple).

¹ No existeixen inspectors pedagògics regionals per al secundari, ni càrrecs específics pel primari. La primera encarregada de missió i d'inspecció pel català va ser Maria Dolors Solà, professora agregada de castellà que es dedicava a l'ensenyament del català i tenia igualment responsabilitats al si de l'APLEC. Cumulava també la funció d'animació pedagògica per a l'ensenyament secundari.

² És a dir finançament sobretot i en primer lloc. L'organització pot haver pres formes variades, depenent de la implicació dels establiments (liceus, col·legis), o de la gestió mitjançant associacions exteriors a l'Educació pública, més o menys associades a l'administració de l'Educació nacional, com és el cas de l'APLEC, per exemple.

d'activitats culturals complementàries».¹

Allà on la circular Bayrou introdueix un element novador és quan designa explícitament la necessitat d'un ensenyament «*en funció de la demanda expressada*»². Igual que la modalitat del bilingüisme que «*serà organitzat quan una demanda dels pares haurà estat expressada i reconeguda*».³ La noció és important ja que implica que l'administració no ha de posar en plaça de manera genèrica i teòrica l'ensenyament en qüestió, però ha de prendre en compte un element tangible de la realitat social de les llengües regionals. No cal evidentment sobrevalorar la força d'aquesta consideració ja que la recomanació ministerial s'expressa sempre en termes de possibilitat futura i sobretot limita l'obligació que podria comportar una «demanda» pels adjectius «expressada i reconeguda».⁴ Però va quedar en el marc reglamentari la dimensió de necessitat social, que afegeix una legitimitat.

La circular no modificava el dispositiu general :

- 1 a 3h a l'escola elemental ;
- Ús de la llengua quan les activitats ho permeten ;
- 1h com a ensenyament d'iniciació facultatiu a partir de la 6a ;
- 3h com a llengua a partir de la 4a ;
- totes les modalitats de LV2, LV3, ensenyament obligatori o facultatiu són obertes al liceu.

Sí que en canvi innova en obrint la possibilitat de presentar prova de llengua regional als exàmens per totes les sèries de batxillerat i batxillerats professionals i «certs» BEP i CAP. La generalització no és total, però representa un progrés

¹ Circular 95-086 del 7 d'abril de 1995. « 1- Mesures d'organisation générale ».

² Circular 95-086 del 7 d'abril de 1995. « II- Organisation de l'enseignement. À l'école primaire ».

³ Circular 95-086 del 7 d'abril de 1995. « II- Organisation de l'enseignement. À l'école primaire ».

⁴ A la pràctica les associacions promotores de l'ensenyament de llengua regional s'han anat recolzant en aquesta «demanda» legitimadora de les famílies per incitar l'administració educativa a anar més lluny, però aquesta en canvi sempre s'ha emparat en la necessitat « d'expressió » i de « reconeixement » de la demanda per avançar prudentment o no avançar simplement. Així si no s'investiga el nivell de la demanda demanant-ho a les famílies o quan aquesta demanda no és « reconeguda », no hi ha motiu a respondre-hi. L'enquesta de la Inspecció acadèmica del 1995 que va revelar que gairebé un 40% de les famílies desitjaven un ensenyament bilingüe, no va ser seguida de cap mesura particular ja que se va considerar que més que una « demanda expressada » era una opinió informal a l'ocasió d'una enquesta general.

notable.

La novetat veritable i més significativa del text és que tracta per primer cop de manera desenvolupada l'**organització de seccions bilingües**, de la maternal fins al liceu. La qual cosa forneix així un mínim de marc reglamentari a aquesta modalitat d'ensenyament que n'era desproveïda i li confereix legitimitat. El text enuncia que *«l'ensenyament bilingüe dóna a la llengua regional, a costat de la llengua francesa, una plaça reconeguda en l'escolaritat (...)»*.¹ Pel que fa als continguts i definicions el text queda molt generalista i deixa prou latitud per a l'organització de l'ensenyament bilingüe. S'ha de concebre *«en el projecte d'escola»*, *«la llengua regional hi és a l'encop llengua ensenyada i llengua d'ensenyament»*. Més lluny es deixa la possibilitat de procedir segons un mestre / una llengua o un mestre / una classe (imparteix l'ensenyament de les dues llengües). Al col·legi, la continuïtat correspon a :

- un horari mínim de 3h de llengua ;
- una o dues disciplines en la llengua.
- el diploma del brevet preveu que la història-geografia se pugui redactar en llengua regional.

Curiosament la mateixa possibilitat no és contemplada pel batxillerat i pel liceu, com si la reflexió sobre l'ensenyament bilingüe s'hagués parat al primer cicle de l'ensenyament secundari.

Hi ha cura evidentment que el francès no perdi el seu predomini a través de la definició específica de la «paritat» : cal una *«repartició equilibrada»* però que, a maternal manté les *«activitats preparant a la lectura i l'escriptura»* en francès, i *«a l'escola elemental, l'horari de francès serà mantingut íntegrament»*. El text deixa prou latitud pel que fa als *«continguts, progressions, enfocaments pedagògics [que] seran definits i precisats regionalment ja que concerneixen realitats regionals elles mateixes, diferents i variades»*. La instrucció fins i tot pot sorprendre quan hom sap que els continguts de l'ensenyament a França són competència d'estat i que se respecta sempre com a principi sagrat la unitat de programes.

On sí que la circular peca per dèficit és en el tema del **personal**. En efecte, només preveu que permetran de fer l'ensenyament bilingüe mestres titulars competents i voluntaris en el marc de la seua classe o en el marc d'un intercanvi de serveis : «*s'ha de confiar a ensenyants qualificats*». I per això solament se condidera les competències i formacions eventuals (titulars de diplomes universitaris de llengua regional o personals competents habilitats). El fet de basar el funcionament de l'ensenyament bilingüe solament sobre generacions espontànies i capacitats individuals ocasionals mostra aquí la feblesa del dispositiu. Unes poques línies, al final de la circular, són dedicades a esmentar la formació inicial : pertoca al rector de «*vetllar a integrar la posada en plaça de la formació inicial dels futurs professors en el pla plurianual de desenvolupament de les llengües i cultures regionals*».² Els candidats al concurs de professorat de les escoles només podia validar la seua formació lingüística triant la llengua regional en el marc de la prova oral de llengua. Una disposició insuficient tant per la formació lingüística efectiva dels futurs ensenyants com per l'avaluació de llur competència a ensenyar la llengua i encara més a ensenyar en seccions bilingües.

Pel que fa als **programes**, finalment, s'esmenten sistemàticament en futur, excepte els continguts del liceu que probablement per cura de definir les proves del batxillerat eren publicats ja des del 1988 i recordats en aquesta circular.³

En total, si considerem **el conjunt de la circular Bayrou**, si bé representa un avenç en el reconeixement explícit i la legitimació de l'ensenyament de les llengües regionals perquè per primer cop tracta l'ensenyament bilingüe, i fins i tot com és el cas al paràgraf del col·legi, aquesta modalitat prima l'ensenyament ordinari de llengua, queda un dispositiu reglamentari sempre feble i que pateix unes carències fonamentals per una perspectiva de desenvolupament (formació, reclutament, avaluació de la demanda, pels punts principals). Com si, tot i constituint una etapa més en el progrés de l'ensenyament de les llengües

¹ Circular 95-086 del 7 d'abril de 1995. « II- Organisation de l'enseignement. À l'école primaire. b) L'enseignement bilingue ».

² Circular 95-086 del 7 d'abril de 1995. « III- Formation des enseignants ».

³ Els programmes corresponen a l'arrêté del 15 d'abril de 1988 per a les classes de 2a, 1a i terminal per un cert nombre de « llengües » (basc, bretó, català, cors, occità, tahitià, gallo [sic], « llengües regionals d'Alsàcia » [sic], « llengües dels països moselans » [sic] i llengües melanèsies).

regionals, no s'hagués volgut acabar la reflexió i treure'n totes les conseqüències per a posar en plaça els dispositius més adients.

Un avenç notable també s'ha d'esmentar sota el ministeri de Bayrou, és la creació el 1995 d'un **inspector general de llengües regionals** i el seu nomenament en la persona de l'occità Jean Salles-Loustau. Aquesta mesura ha representat un senyal fort per al conjunt de la comunitat educativa, al mateix temps que una normalització del funcionament de les llengües regionals a un nivell alt de l'administració educativa. Tanmateix el canvi de mentalitats i sobretot de pràctiques d'una màquina educativa d'un milió de funcionaris no podia, ni pot encara, recolzar sobre l'activitat, per meritòria i eficaç que sigui, d'una sola persona. Si l'existència d'un inspector general ajuda al progrés de l'ensenyament en llengües regionals, no pot fer-ho tot sobretot quan les inèrcies són tan immenses,¹ que el marc legal queda molt dèbil i que les mancances d'instruments ordinaris en el sistema educatiu són tan nombroses (mitjans pressupostaris, formació, nombre de titulars, funcions d'inspectors...).

En síntesi doncs, si examinem l'evolució del marc reglamentari que en la història recent de França ha enquadrat l'ensenyament de les llengües regionals, més que no pas l'ha desenvolupat, constatem que des dels primers textos que marquen un canvi prou significatiu, més enllà de l'autorització inicial de principi de la llei dels anys 1950, és la circular Savary, del 1982. Amb un enfocament experimental obre possibilitats d'ensenyament que han estat permanentment reduïdes pels serveis ministerials successius, que els rectors d'acadèmia han ignorat o bloquejat o que l'absència de mitjans (dotacions horàries, recursos humans, formació) han fet impossibles d'aplicar realment. El ministre François Bayrou, al mateix temps que fa permanents les pistes obertes pel seu predecessor, fa un pas significatiu en el domini de l'ensenyament bilingüe. El salt qualitatiu determinant és donat finalment per les disposicions Lang-De Gaudemar amb una dimensió clarament positiva i favorable a una normalització de l'ensenyament de les llengües regionals però també a una dignificació i un

reconeixement en els fets, ja que el dret francès ho fa pràcticament impossible, del dret a l'ensenyament de i en llengua regional en la perspectiva de garantir-ne el futur. No és estrany doncs que aquests textos hagin topat amb tants entrebancs i oposicions dels sectors més reacs a l'acceptació de la pluralitat lingüística i cultural al si d'unes institucions nacionals uniformes, exclusivament francòfones i excloents de la diversitat. Encara que, per ara, les disposicions del 2001 no hagin pogut arribar tan lluny com haguessin volgut, han permès obrir la via d'un desenvolupament efectiu i legal cap a un ensenyament eficaç de les llengües regionals per a la transmissió a la joves generacions.

Un cop constatat el bloqueig relatiu del marc reglamentari, però gràcies a la seua consolidació, els esforços s'han desplaçat cap a instruments concrets d'aplicació dels textos, com són les convencions entre col·lectivitats territorials i serveis educatius de l'Educació nacional. S'articulen, la major part del temps, amb circulars i/o plans acadèmics, més o menys desenvolupats i respectuosos de les instruccions ministerials.

II.B.5.c – Les circulars acadèmiques

A nivell acadèmic, uns altres textos reglamentaris organitzen l'ensenyament de les llengües regionals. Pel que fa a l'Acadèmia de Montpeller i el català en particular, el rector Christian Nique va edictar el 2006 un text que, per primer cop, instituïa un **marc institucional local** al desenvolupament d'aquests ensenyaments. Es tracta de la Circular del 21 de març del 2007 que té com a objecte *«l'Organització i el desenvolupament, dins l'Acadèmia de Montpeller, de l'ensenyament de l'occità i del català, així com també de llur aproximació com a elements del patrimoni regional»*.²

L'objectiu anunciat de la circular és de «fer el punt» a l'ocasió de la publicació pel Rectorat de tres obres destinades a ajudar a l'ensenyament del

¹ El ministre socialista d'Educació, Claude Allegre, en una metàfora certament no gaire amable tot i que prou encertada, havia utilitzat la paraula de «mamut» per parlar de l'Educació nacional.

² Circular acadèmica Christian Nique del 21 de març de 2007. Document integral en annex II.B.

català i de l'occità.¹ La circular es fixa doncs de precisar «*com se posa en obra a l'Acadèmia de Montpeller l'article L312-10 del Codi de l'Educació (...) recordant els dispositius existents i suggerint pistes per llur consolidació i desenvolupament*».² Les instruccions rectorals s'emmarquen doncs a la vegada en l'ensenyament de sensibilització previst a la legislació i en la reglamentació que preveu un Pla de desenvolupament.³ Una afirmació introductòria del rector aporta una dimensió nova : « *el marc social i cultural, i fins econòmic, de les dues llengües [fan] el seu **ensenyament (...) necessari*** ». A més de recordar-ne el caràcter patrimonial i el deure de transmissió que la circular del 2001 atribueix a la institució escolar.⁴ El text constata per altre band, que els «*recorreguts de formació de l'acadèmia (...) a vegades insuficientment organitzats o coordinats, han de ser consolidats*». És el primer cop que l'autoritat educativa acadèmica s'implica de manera global en l'organització de l'ensenyament de les llengües regionals partint de la constatació explícita de la insuficiència del dispositiu i de la necessitat de millorar-lo, coincidint en això amb l'anàlisi i les demandes de les associacions de promoció del català. I el rector treu les conseqüències d'aquesta situació : l'ensenyament ha de «*permetre a tots els joves d'un territori de conèixer i comprendre l'especificitat d'aquest*» i «*tot alumne, a un moment o un altre de la seua escolaritat, ha de ser informat de l'existència [del català i de l'occità] i beneficiar d'una aproximació (...)*». Encara que el text prengui la precaució de precisar que «*no es tracta pas de posar en plaça cursus d'aprenentatge sistemàtic de les llengües regionals*»,⁵ sí que enuncia una **obligació d'informació i d'iniciació mínima** a la llengua i a la cultura regional.

La circular rectoral desenvolupa en dos apartats els objectius destinats a «*consolidar els dispositius d'aprenentatge*» i a «*desenvolupar les activitats de*

¹ Les obres editades pel Rectorat són : Petite anthologie des littératures occitanes et catalanes, Précis de catalan et d'occitan,

² Circular acadèmica Christian Nique del 21 de març de 2007.

³ Decret del Consell acadèmic de llengües regionals.

⁴ Circular 2001-166 de Jack Lang citada en la circular acadèmica.

⁵ Edictar l'ensenyament sistemàtic de la llengua regional en un marc reglamentari ordinari hagués comparat d'igualar la situació del català (i de l'occità) a la de la llengua corsa, el que el rector no ha fet el pas de concretar, sigui perquè no va sentir una pressió social tan forta com la de la societat corsa, sigui perquè no se va sentir prou recolzat o autoritzat per un marc reglamentari i legislatiu general que existeix de manera específica per Còrsega, i no per les altres llengües « regionals ».

comprensió del patrimoni lingüístic i cultural».

El primer punt relatiu als diferents cursos tracta en primer lloc de les **seccions bilingües** : són esmentades i només se precisa que tenen vocació a ésser completades amb el concurs dels inspectors i dels serveis educatius. La circular en aquest camp de l'ensenyament bilingüe demostra poca ambició i molta menys implicació que l'objectiu de generalització enunciat precedentment per la iniciació a prop de tot l'alumnat de l'acadèmia. Té una posició estàtica considerant que cal contribuir «a la consolidació dels cursos bilingües existents». Remarquem aquí que no aplica o tria de no desenvolupar la instrucció de la circular del 2001 que parla explícitament de «desenvolupament desitjats de l'ensenyament bilingüe» i de «programació plurianual» per a la implantació de noves seccions. Amb aquestes dues actituds diferents segons que es tracti de la iniciació o del bilingüisme, il·lustra un cop més la feblesa del dispositiu reglamentari general que és aplicat de manera variable a la discreció del responsable educatiu, en funció de la seua sensibilitat o opinió personal, i al mateix temps mostra prou bé que tot i el progrés de la institució escolar i de les mentalitats pel que fa a l'acceptació de les llengües regionals, la modalitat de l'ensenyament bilingüe encara no és considerada com un dispositiu ordinari que s'ha de desenvolupar amb tota normalitat.

Per altra banda, la circular rectoral té una especial cura de **globalitzar la qüestió de les llengües regionals** i de tractar amb la mateixa perspectiva i sense distinció el català i l'occità. Les xifres per exemple d'alumnes que beneficien d'ensenyament de llengua regional o bilingüe són globalitzats per les dues llengües, la qual cosa amaga la realitat d'una distribució diferent del nombre d'estudiants i de l'impacte social de les dues llengües. Sobre els cinc departaments de la regió en efecte, la meitat de l'ensenyament de i en llengua regional correspon al sol territori de Catalunya Nord (1 departament) i l'altra meitat als 4 altres de la part llenguadociana. Instaurant un marc reglamentari únic per realitats lingüístiques distintes¹, el rector tendeix a menysvalorar les

¹ Aquesta política d'unificació forçada o d'intent d'integració de les realitats lingüístico-identitàries occitanes i catalanes ha estat particularment evident al moment de l'edició de les tres obres (història, literatura i llengua) editades pel rectorat per servir d'instrument a la difusió de les llengües. Igual que les temptatives de la Regió d'inventar-se una cultura comuna als llenguadocians i als catalans per mirar de superar l'artificialitat d'un quadre regional que només té

necessitats i les possibilitats de desenvolupament de l'ensenyament català. Contràriament a la filosofia del nivell ministerial que ha estat sempre de tractar diferentment les diverses llengües regionals perquè se considera que el dispositiu educatiu ha de correspondre a les realitats socials i necessitats de cada lloc¹, aquí s'imposa un mateix tractament independentment dels menesters i demandes de les situacions distintes. La unitat del tractament institucional s'alínia, però, sobre les necessitats de la llengua més afeblida (l'occità) i rebaixa doncs o al menys tendeix a limitar les possibilitats de desenvolupament del català.

Pel que fa als **cursus d'iniciació** i perfeccionament de la llengua regional, la circular rectoral recorda el marc reglamentari estatal² i encarrega els serveis i responsables educatius a «[concorrer] a la consolidació dels cursus existents». Com per l'ensenyament bilingüe doncs una posició i unes instruccions poc dinàmiques i que, encara que reiterin les modalitats i els continguts reglamentaris, no entren en el funcionament real de l'ensenyament d'iniciació que majoritàriament no respecten els mínims horaris.³

El segon apartat de la circular acadèmica té com a objecte detallar els mitjans de «desenvolupar les activitats de comprensió del patrimoni lingüístic i cultural», que contràriament a la tria d'un ensenyament específic de o en llengua regional, «són destinades a tots els alumnes». Curiosament l'autoritat acadèmica aquí entra en un terreny que no és explícitament precisat en el marc reglamentari estatal, interpretant que la comprensió del patrimoni lingüístic ha d'aplicar-se a tothom. Aquesta posició reprèn l'antiga possibilitat⁴ segons la qual tots els ensenyants poden incloure puntualment referències (més culturals que

una trentena d'anys, l'Educació nacional a Montpeller tendeix a fondre les polítiques de « llengües regionals » (en plural) en el mateix motllo uniformitzador i reductor pel català.

¹ I no a forçar aquesta realitat, ni imposar des de dalt dispositius d'ensenyament que significarien una oferta de llengua regional « sobredimensionada » respecte a la reivindicació.

² Circular 2001-166 de Janck Lang.

³ No hi ha estadística precisa dels ensenyament extensius a maternal i primari en funció del volum horari de català impartit per classe en les activitats setmanals de cada classe. En la realitat, els cursos gestionats per l'APLEC mitjançant els intervinents externs varien de mensy d'1 hora a 1h el més sovint, quan el mínim reglamentari és fixat a 1h30. El mateix succeeix al col·legi on l'opció facultativa a partir de la 6a hauria de ser de 2h setmanals al mínim i no d'1h com passa gairebé a tot arreu.

⁴ Present en tots els textos des de la circular Savary.

lingüístiques) a la llengua regional o en llengua regional en l'ensenyament ordinari destinat a tots els alumnes. El dispositiu té l'avantatge, tot i la posició voluntarista, de no necessitar mitjans particulars (més enllà d'una informació puntual dels ensenyants, per exemple mitjançant unes obres de referència) i de no provocar reaccions d'hostilitat, ni de deixar la possibilitat de rebuig ja que aquests ensenyament s'imparteixen en llengua francesa. Es manté doncs en un dispositiu de tipus patrimonial i de sensibilització a la cultura que no permet incidir directament en el desenvolupament de l'ensenyament capaç de generar nous locutors. L'enfocament «generalista» rebut amb bons ulls pel món associatiu és més una reacció de contentament que per primer cop l'autoritat acadèmica tracti la qüestió amb una certa obertura, independentment del contingut del text. La satisfacció és igualment lligada a la tradició de l'ensenyament del català de desenvolupar-se des d'un enfocament de sensibilització cultural i a la vegada de perspectiva d'aplicar la instrucció amb prou marge de llibertat perquè la iniciació patrimonial general pugui traduir-se en curs de llengua efectiu en funció de la realitat de posada en plaça sobre el terreny i segons la dinàmica dels ensenyants.

Els objectius detallats són :

1. Activitats relacionades amb el patrimoni lingüístic :
 - a. Comparar llatí, llengua regional, llengües romàniques ;
 - b. Entendre l'evolució històrica de les llengües regionals ;
 - c. Comparar llengua regional i francès local ;
 - d. Associar llengua i descoberta del patrimoni.
2. Activitats relacionades amb el patrimoni literari i cultural :
 - a. Intervencions d'actors de les llengües regionals dins projectes culturals ;
 - b. Introduir traduccions de textos en llengües regionals en l'ensenyament del francès ;
 - c. Referir-se a la història i la geografia regional.

El text rectoral¹ confia al Consell acadèmic de les llengües regionals «el seguiment de la posada en obra dels dos objectius».

Un altre document concerneix el marc reglamentari de l'ensenyament del català : *Le plan de développement de l'enseignement des langues régionales (Occitan et Catalan). Dix objectifs pour la préparation de la rentrée 2006*, encara que sigui anterior a la circular general i que tingui un objectiu circumscrit en el temps, l'any escolar 2006-2007. Declinat en 10 objectius, el Pla era destinat a fer d'impuls puntual a l'ensenyament de les llengües regionals, com a senyal visible de la voluntat acadèmica i com a primera mesura en un procés de posada en plaça d'una reflexió i d'una política més global.² Els 10 objectius del Pla són els següents :

- « **Objectif 1** : Attribution de 60 heures hebdomadaires (3 emplois) pour engager la réalisation d'une continuité école/collège et collège/lycée ;
- **Objectif 2** : Augmentation du nombre de places au concours spécial de professeurs des écoles (+10) et nomination obligatoire des lauréats sur des postes comportant un enseignement de langue régionale (demande d'un engagement écrit avant le concours) ;
- **Objectif 3** : Généralisation pour tous les élèves de l'Académie d'une approche de l'histoire régionale de la culture et de la langue occitane ou catalane ;
- **Objectif 4** : Publication d'une circulaire rectorale, qui précise les objectifs de la sensibilisation, de l'initiation, de l'enseignement des langues régionales, et de l'enseignement bilingue en langue régionale ;

¹ Christian Nique la qualifica al final del text de « *note de cadrage* ».

² L'any següent el rectorat publica la circular general que inclou els diversos aspectes de l'ensenyament de les llengües regionals i tracta a la vegada el català i l'occità, després que una primera circular de 2005 hagués tractat únicament l'occità dins l'acadèmia.

- **Objectif 5** : Réalisation d'un précis d'histoire régionale et d'un précis d'occitan et de catalan, destinés à aider les professeurs à généraliser une approche de l'histoire de la culture et des langues régionales au profit de tous les élèves de l'académie ;
- **Objectif 6** : Création sur le site Internet du Rectorat de deux sites thématiques à destination des élèves et des enseignants (« Académie-occitan » et « Académie-catalan ») ;
- **Objectif 7** : Réalisation d'une anthologie « Les plus beaux textes en occitan et en catalan » destinée à encourager l'initiation à ces deux langues ;
- **Objectif 8** : Organisation d'un séminaire académique de bilan sur les outils, les méthodes et les résultats de l'enseignement des langues régionales dans l'académie dans l'Académie ;
- **Objectif 9** : Développement dans les établissements des actions culturelles et associatives concernant la culture et l'enseignement des langues régionales (celles-ci seront mentionnées dans les contrats Académie/Etablissement) ;
- **Objectif 10** : Préparation d'une convention de partenariat entre l'Académie et la Région pour accompagner le développement de l'enseignement des langues régionales.»

El conjunt dels objectius d'aquest Pla van ser llançats o realitzats a l'excepció del desè punt, la convenció amb el Consell regional, que se troba fins a l'hora actual bloquejada per desacords i divergències de punts de vista entre els signataris.¹

¹ Vegeu el comentari que se'n fa a la part relativa al Consell acadèmic de les llengües regionals, en particular el que se va celebrar el març de 2009.

Pel que fa a les disposicions addicionals relatives a la **formació dels personals**, el mateix Pla rectoral de 2006 apuntava les disposicions següents :

**La formation initiale/continue et l'accompagnement
des enseignants en langues régionales
(Occitan et Catalan)
année scolaire 2005-2006**

La Formation initiale à l'IUFM :

☐ **en 1ère année de formation :**

- Filière ordinaire : module d'accompagnement de 15 heures/stagiaire
- Filière spéciale : module d'accompagnement et de préparation au concours de 115 heures/stagiaire

☐ **en 2ème année de formation :**

- Filière ordinaire : module de formation de 30 heures/stagiaire
- Filière spéciale : module de formation de 75 heures/stagiaire

La Formation continue :

☐ **4 stages de formation en Langue Régionale en 2005-2006 pour 100 enseignants sur les thèmes suivants :**

- Occitan : L'évaluation en langue régionale
- Occitan : Suivi du projet académique « Bestiaris »
- Catalan : Didactique du catalan
- Catalan : Construire autour du catalan un projet interdisciplinaire en collège et lycée

Es desprèn d'això que la formació de l'IUFM per als ensenyants que voldrien preparar-se a l'ensenyament de la llengua regional és molt minsa (unes 15h solament en 1er any i 30h més en segon any) i no permet a candidats que no tenen ja un coneixement sòlid de català (universitari o familiar) d'adquirir el nivell suficient per tenir competència a ensenyar la llengua.

Per la formació a l'ensenyament bilingüe corresponent al concurs especial de llengua regional, el volum horari és més conseqüent (115h i 75h

respectivament per als 1er i 2n any), però els formadors i associacions professionals d'ensenyants bilingües coincideixen a valorar com a insuficient la preparació a la vista de les necessitats de l'ensenyament bilingüe.¹

Pel que fa a la formació contínua, només consisteix en un estatge de didàctica destinat a professors del secundari essencialment i que no permet de preparar adequadament els ensenyants de disciplines no lingüístiques que desitjarien llançar-se a l'ensenyament bilingüe de llur matèria. Aquesta formació mínima de l'IUFM si bé correspon a les instruccions de la circular ministerial,¹ no és suficient per a cobrir els menesters de la demanda actual ni un eventual desenvolupament.

Finalment en complement del dispositiu d'ensenyament i formació, el text rectoral també fa el balanç dels instruments existents com a acompanyament, en particular el centre de documentació pedagògica i l'animació pedagògica :

L'appui du CRDP :

- ☐ **Une mission d'accompagnement** à la diffusion et à l'enseignement des langues régionales en lien avec le Rectorat, l'Université et l'IUFM
- ☐ **Le pôle occitan :**
 - Une implantation forte au CRDP pour l'appui documentaire et l'animation du réseau
 - Une production éditoriale large et diversifiée sur tous supports : revue "Lenga e país d'oc", livre bilingue "Goteta" de Max Rouquette, albums de littérature de jeunesse, CD Audio "Bestiari" etc.....
- ☐ **Le pôle catalan :**
 - Un pôle de ressources départementales au CDDP des Pyrénées Orientales depuis 2000 animé par une enseignante mise à la disposition par le

¹ Valoracions de formadors IUFM de català i de l'associació alsaciana Lehrer, de professors pe a l'ensenyament bilingüe.

Rectorat de Montpellier

- Cinq objectifs pour 2005-2006 : 3 concours scolaires, des formations pédagogiques alternatives pour 100 enseignants pendant les vacances scolaires, des accompagnements pédagogiques, l'édition de séquences pédagogiques, la mise à disposition d'outils pédagogiques

En **conclusió**, el marc reglamentari del rectorat de Montpellier per l'ensenyament del català i en català, és incitatiu per la sensibilització i fa prova d'un cert voluntarisme en termes de difusió dels elements culturals relacionats amb la llengua regional, però no respecta les instruccions ministerials que esmenten explícitament la necessitat de desenvolupament en particular considerant la modalitat del bilingüisme com a dispositiu prioritari.²

Com a element comparatiu és interessant contraposar aquest dispositiu rectoral amb la circular adoptada al **rectorat de Tolosa**. De fet, les circulars ja que enguany, el rector de Tolosa ha publicat el segon text, el precedent datava del 1999.³ L'actual marc reglamentari és signat pel rector Olivier Dugrip ; ve a renovar i actualitzar les precedents instruccions : s'intitula «*Circular rectoral de posada en obra del programa de referència per al desenvolupament de l'ensenyament de la llengua i de la cultura occitanes (2009-2015)*».⁴ D'entrada, el text es recolza en «*noves disposicions nacionals que ens inciten a confortar aquesta presa en consideració (...) : article 75-1 de la Constitució (...), Convenció de la UNESCO (...) per la salvaguarda del patrimoni immaterial (...)*» i «*nous*

¹ I més que desenvolupada pel rector de l'acadèmia de Montpellier, és aquí simplement descrita.

² « Desig » de desenvolupament enunciat expressament per la circular 2001-167 per De Gaudemard.

³ « CIRCULAIRE RECTORALE DU 3 MAI 1999, PROGRAMME A MOYEN TERME DE DÉVELOPPEMENT DE L'ENSEIGNEMENT DE LA LANGUE ET DE LA CULTURE OCCITANES », de Jean-Paul de Gaudemar, 15 pàgines.

⁴ « Circulaire rectorale de mise en oeuvre du programme de référence pour le développement de l'enseignement de la langue et de la culture occitanes (2009- 2015) », del 20 de maig de 2009. Vegeu circular en Annex II.B.

textos reglamentaris vigents»¹ : programes, horaris de les escoles, sòcol comú de coneixences i competències. L'objectiu anunciat és «*que un nombre més important d'alumnes pugui conèixer aquest patrimoni nacional, fer-lo viure i beneficiar de la seua aportació educativa*». En complement el text esmenta els «*Programes de referència per al desenvolupament de l'ensenyament de la llengua i de la cultura occitanes (2009-2015) : portal interllengües de l'acadèmia de Tolosa ; textos de referència a <http://pedagogie.ac-toulouse.fr/interlangues/>*».² S'ha de remarcar per tant la dimensió ambiciosa al mateix temps que la voluntat ràpida actualitzadora de les instruccions rectorals. Senyal d'un seguiment efectiu i seriós de la qüestió, amb perspectiva real de desenvolupament (objectiu a 5 anys).

La circular recorda quatre diferents modalitats possibles d'ensenyament de la llengua regional :

- 1) la informació-sensibilització, amb sessions puntuals³ per tothom ;
- 2) la iniciació, amb sessions regulars ;
- 3) l'ensenyament de i en occità, amb activitats regulars ;
- 4) l'ensenyament bilingüe, amb paritat d'horari.

A més a més, el rector reitera tots els mitjans humans possibles per a cobrir les modalitats d'ensenyament : mestres competents habilitats, titulars del CRPE bilingüe i professors de secundari, intervinents exteriors, i tots els ensenyants pel que fa a la informació-sensibilització. Aquesta menció explícita té el mèrit d'incitar a recórrer a tots els recursos possibles i doncs d'impulsar l'ensenyament al conjunt de la comunitat educativa, recordant clarament a tothom que és lícit i legítim de fer servir al màxim i al millor tots els mitjans per a cobrir les necessitats, ja que aquest tema és precisament el punt més difícil de resoldre.

Un altre punt important recordat clarament per la circular rectoral de Tolosa és que «*els alumnes tenen la possibilitat d'estudiar conjuntament l'occità i la llengua viva estrangera obligatòria*». No és gens inútil, vistes les reticències que se fan dia al si mateix del sistema educatiu (inspectors, ensenyants) a l'hora

¹ Circular rectoral de Tolosa, del 20/5/09.

² *Idem*

³ El mateix que preveia la circular del rector de Montpeller del 2006, sense, però, que sigui formulat de manera tan clara.

de mantenir la llengua regional i de fer-la compatible amb l'ensenyament esdevingut obligatori de llengua «estrangera».¹

La circular defineix en un apartat específic de «desenvolupament de l'ensenyament bilingüe» la distribució dels horaris a paritat entre les dues llengües, amb possibilitat d'adaptació.² Aquí també la mesura és important per remeiar a les reticències i les tebieses de certs ensenyants a l'hora de desenvolupar l'ensenyament bilingüe. Té l'avantatge a més d'infondre seguretat i confiança als protagonistes del bilingüisme que moltes vegades se troben confrontats a contestacions o a una manca de definició i suport de llur pràctica professional.

Per al col·legi, la circular també enumera el ventall de possibilitats per a ensenyar l'occità, sempre amb esperit d'incitar a un desenvolupament el més ampli possible :

- 1) Taller de descoberta de la llengua i la cultura, per tothom ;
- 2) Ensenyament facultatiu regular per a tots els alumnes³ a partir de la 6a i fins a la 3a ;
- 3) Ensenyament facultatiu de 2h, a partir de la 5a, equiparant la llengua regional amb el llatí⁴ ;
- 4) Ensenyament obligatori de LV2 (2h o 3h) que entra en el control continu del *brevet* ;
- 5) Ensenyament facultatiu (2h o 3h) ;
- 6) Secció de llengua occitana per aquests que han seguit un

¹ L'APLEC assenyala constantment mestres o directors d'escola que renuncien a ensenyar el català, o comenten a les famílies que que no és pas més possible perquè l'horari obligatori ha d'incloure una llengua « estrangera ». O bé renuncien a l'ensenyament del català com a llengua obligatòria, tal com en deixen la possibilitat els textos reglamentaris.

² Distribució dels horaris per a l'escola primària.

³ L'ensenyament extensiu generalitzat demostra el voluntarisme del rectorat de Tolosa en matèria de desenvolupament de l'occità, « inscrit en l'horari de la classe » encara que mencioni la possibilitat de demanar derogació. És evidentment molt més positiu aquest funcionament de generalització amb possibilitat de derogació a demanar formalment pels pares, que la presa en compte d'una demanda expressada per les famílies. El model aquí és el de l'acadèmia de Còrsega. El que resulta més estrany en aquesta circular és la menció d'un volum horari d'1h d'aquesta matèria facultativa quan la circular ministerial de 2001 fixa el mínim horari a 1h30 per la llengua regional : « *L'ensenyament de la llengua regional s'organitza sobre una durada de al menys 1h30 que pot anar fins a 3h* » (circular 2001-166).

⁴ Aquí encara se nota la preocupació de no desafavorir la llengua regional, i de restablir una equitat envers la llengua regional que el sistema i la interpretació de les disposicions vigents tendeixen a discriminar, en particular de cara a les llengües « antigues ».

ensenyament intensiu a l'escola primària.¹

Al liceu, les possibilitats esmentades són :

- 1) Ensenyament de LV2 o LV3 obligatori ;
- 2) Ensenyament facultatiu.

No s'esmenta la possibilitat de continuïtat de l'ensenyament bilingüe.² Només «s'aconsella» i «s'inviten» els ensenyants a prendre en compte l'occità dintre de les pràctiques professionals, els dispositius transdisciplinaris i els projectes d'establiments. Al cap i a la fi doncs una incitació a donar suport al bilingüisme molt més moderada que l'impuls més incisiu del dispositiu detallat per a l'escola primària.

Finalment una sèrie de consideracions i disposicions de caràcter general són definides per la circular : informació sistemàtica a realitzar, integració de l'occità en els horaris normals, avaluació i visibilitat de l'occità en els butlletins trimestrals, serveis dels professors d'occità i dotacions específiques. En conjunt, unes mencions gens inútils de precisar en un marc generalment poc favorable, i que contribueixen a normalitzar l'ensenyament de la llengua «regional» en l'educació pública.

El text rectoral de 2009 reprèn, de fet, la circular de de Gaudemar de 1999, que pot ser llegida com a una anticipació local de les circulars ministerials del 2001. Consistia ja en una lectura total de la qüestió de l'ensenyament de i en llengua regional, traduïda en una planificació completa i en mesures detallades. Prenia ja en consideració la situació sociolingüística de l'occità, en una òptica positiva i dinàmica que contrasta amb els habituals textos tímids o conservatistes.³ Els objectius se declinaven en quatre etapes : consciència de la llengua, descoberta de la llengua, aprenentatge de la llengua i obertura a una

¹ La « secció de llengua occitana » fa referència a l'ensenyament bilingüe, tal com és definit per la circular ministerial 2001-167. Les disposicions implícites i discretes d'aquest tipus d'ensenyament són curioses. Divergeixen del to voluntarista general. Poden respondre a unes dificultats de desenvolupar el bilingüisme occità en el secundari (problemes de dispersió dels alumnes, de manca de professors de DNL, per exemple). En tot cas, no correspon gaire a la intenció de « desig de desenvolupament » propi de la circular ministerial del 2001.

² La qual cosa ens fa reiterar les mateixes remarques fetes pel tractament del bilingüisme al col·legi. Reforçat encara pel liceu, ja que ni se n'esmenta la possibilitat.

³ « La réussite de ce programme passe par un engagement important des enseignants du premier et du second degré, des chefs d'établissement, des corps d'inspection, mais aussi de l'IUFM et de l'Université. » I també : « Ces évolutions [revalorisation de la langue], bien qu'elles soient positives, restent cependant insuffisantes » (...) « L'enseignement de la langue et de la culture occitanes doit être conforté ». Circulaire rectorale De Gaudemar, del 3 de maig de 1999.

educació europea¹, amb la finalitat de «*contribuir a la transmissió de la llengua*». Toca tots els àmbits determinants per l'èxit d'un ensenyament de la llengua regional : estatus social, formació dels ensenyants, avaluació, sensibilització per a tot l'alumnat. Fins i tot aquella circular del 1999 proposava innovacions agosarades com la possibilitats al secundari d'estudiar la llengua regional com a LV1 bis², la formació dels nous professors de les escoles perquè tots siguin en capacitat de poder impartir una formació mínima de sensibilització a la llengua i la cultura regional o encara la incitació els responsables educatius a encoratjar la presència de la llengua regional en la vida de les classe i dels establiments.

Comparat a la circular rectoral de Montpeller, tenim uns textos molt més detallats i precisos, amb unes mesures concretes i una planificació que pren en compte el desenvolupament de la llengua «regional» com una prioritat. Una diferència de tractament i un retard difícil d'explicar sinó per la manca de consideració per la qüestió.

Alguns altres dispositius locals de circulars o plans dedicats a l'ensenyament de les llengües regionals :

- Circular de la Inspecció acadèmica de les Boques del Roine sobre *L'ensenyament de la llengua regional en els establiments del primer grau*, 6 de març de 2002, Francis Poux IA, 5 pàgines³;
- Circular rectoral sobre l'ensenyament de l'occità a l'acadèmia de Montpeller, 10 de març de 2005, Christian Nique, 4 pàgines;

¹ Circulaire rectorale De Gaudemar, del 3 de maig de 1999.

² El ministeri d'Educació encara a hores d'ara refusa que el català pugui ser estudiat i presentat com a LV1, encara que jurats, examens i proves existeixin per als alumnes del liceu francès d'Andorra que són examinats a Perpinyà pels professors de català de Catalunya Nord.

³ « *L'enseignement de la langue régionale dans les établissements du premier degré* » circular acadèmica del 6 de març de 2002, en substitució de la precedent circular del 9 de abril de 2001. Vegeu Annex II-B. La circular esmenta en particular el paper de la Missió departamental de llengua i cultura regionals, una « tasca de la qual no cal amagar l'amplitud », i té una cura particular per assegurar la continuïtat de l'ensenyament bilingüe : preveu de no crear-lo a maternal si al mateix moment no hi ha continuïtat ja prevista al primari, o sigui una manera de limitar-ne el desenvolupament més que d'impulsar el màxim d'obetures. La circular defineix amb detall les condicions d'exercici i afectació dels ensenyants i directors tant dels centres bilingües, com d'una modalitat específica a Provença, els Centre d'ensenyament continu de la llengua regional (mínim de 3h setmanals de llengua i en llengua regional).

- Programme de performance 2007-2010 de la Missió de llengua regional de la Inspecció acadèmica de les Boques del Roine.¹

Avui dia doncs, en matèria d'ensenyament extensiu de les llengües regionals i, per tant doncs, del català, a l'etapa de l'ensenyament pre-elemental i elemental (maternal i primari), els textos permeten seguir un ensenyament de 1h30 fins a 3h setmanals, i aquest ensenyament s'inscriu dins el pla general de desenvolupament de les llengües en el sistema educatiu, i com a tal poden ser associats o equivaldre a l'ensenyament de llengua viva estrangera.

Un altre dispositiu marc que segons la circular 2001-166 acompanya l'ensenyament de les llengües regionals és un **Pla plurianual de desenvolupament**.² Igualment la circular menciona un « *dispositiu acadèmic de suport, seguiment i avaluació del programa de desenvolupament de les llengües regionals* », declinat en grup de pilotatge, encarregat de missió i coordinador, comissions i inspectors, consellers pedagògics, mestres formadors o itinerants, i eines d'avaluació. Pel català, a l'Acadèmia de Montpeller, totes aqueixes disposicions no són totes efectives. Si bé el rector Christian Nique va confiar un temps a André Fieu, ex-inspector acadèmic de Catalunya Nord jubilat la coordinació de les llengües regionals, no va ser reconduït més de dos anys (2004-2006). Existeixen responsables d'inspecció de la disciplina, una IPR per al català, Mary Sanchiz, IPR de lletres clàssiques que va acceptar de fer d'inspectora pel català (a mig temps) i una altra persona per l'occità, M-J. Villeneuve des del 2008-2009. Però no disposen pas de prou latitud ni temps per una feina de coordinació i promoció de l'ensenyament de les llengües regionals a ple temps, en tot cas pel que fa al cas del català.

¹ El Pla adoptat pel rector d'acadèmia tendeix a encoratjar el desenvolupament de l'ensenyament en llengua regional sobre la base del dispositiu específic a la Provença i a dinamitzar els mitjans i les perspectives de prioritització d'aquest ensenyament. La nova orientació del text acadèmic no és pas una coincidència ja que correspon al pas per l'acadèmia de Jean-Paul de Gaudemar.

² A l'Acadèmia de Montpeller, en matèria de **Pla** de l'ensenyament de les llengües regionals, el rector Christian Nique, va fer públic el maig 2006 un *Pla acadèmic* en 10 punts. A més, una circular rectoral del 2007 fa balanç i apunta unes instruccions, sense però que formalment constitueixi un « Pla plurianual de desenvolupament » tal com preveu la circular ministerial.

II.B.5.d – Convenis

Finalment l'últim instrument reglamentari que forma part del marc de funcionament de l'ensenyament de les llengües regionals és el **conveni** que pot ser signat entre l'estat representat pels serveis del ministeri d'Educació i les col·lectivitats territorials, la major part del temps els consells regionals, als quals en certs casos són associats consells generals. Aquest convencionament és contemplat com eventualitat des del 2005 per la legislació sobre l'educació : és esmentat a l'article de la llei Fillon que tracta de les llengües regionals.¹ Tots els territoris però, no tenen ni la mateixa experiència en matèria de convenis, ni tampoc tenen encara documents signats entre els partenaris.

Aquest és el cas de l'**acadèmia de Montpeller** i de Catalunya Nord per la llengua catalana on no existeix cap convenció entre departaments, Regió i Rectorat. Malgrat unes discussions i reunions de treball celebrades, pel català, des del 2005 entre els representants del Consell general², de l'administració acadèmica de Perpinyà, de la Universitat i de les entitats associatives, que havien permès elaborar un esquema prou avançat de proposta de conveni, les negociacions s'han quedat encallades, a Montpeller, entre el Consell regional i el Rectorat. La qüestió va ser evocada al curs de la darrera (i única) celebració anual³ del Consell acadèmic de les llengües regionals per diversos intervinents.⁴ L'APLEC, davant la insistència dels representants del Rectorat insistint sobre la dificultat d'incloure en una convenció xifres de previsions, va recordar⁵ que ja hi

¹ Vegeu més amunt l'apartat del marc legislatiu on se desenvolupa aquest article.

² Moltes qüestions relatives al català són tractades de fet pel Consell general de Catalunya Nord, en nom del Consell regional, aprofitant que el primer vice-president de la regió és igualment el president del Consell general català, Chritian Bourquin, i l'assemblea departamental té designat un responsable encarregat de la llengua catalana en la persona de Marcel Mateu.

³ El **Consell acadèmic de les llengües regionals de Montpeller** va tenir lloc el 17 de març de 2009, de 10h30 a 13h.

⁴ Tant els representants del CREO, com dels sindicats d'ensenyants, de la FCPE, de la Bressola i l'APLEC (que representava jo en aquella ocasió) van insistir en la **necessitat d'una convenció** a l'Acadèmia de Montpeller per poder planificar i organitzar el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe i de llengua regional. El president de la reunió, l'IPR d'història i geografia Limouzin, va assenyalar que hi havia un desacord de fons amb la Regió i que « no era pas acceptable de convencionar sobre els objectius d'un sol dels signataris [el Consell regional] ». Va evocar a més dificultats tècniques pel rectorat per pressupostar els mitjans necessaris més enllà d'un any d'exercici.

⁵ Vaig fer jo mateix la intervenció que retranscriu a base de notes de ressenya personal de la reunió, ja que el Rectorat no ha enviat cap conclusió ni síntesi del Consell.

havia convencions firmades a Bretanya, Alsàcia, Aquitània, que a certes acadèmies ja n'eren a la segona i que aquests textos incloïen perfectament unes dades xifrades, tant en termes de finançaments com pel que fa a postes d'ensenyants i objectius d'obertures de classes bilingües.

El rectorat d'**Estrasburg i les col·lectivitats alsacianes** van firmar dos convenis : el primer que va cobrir el període 2000-2006 i el darrer vigent que corre entre 2007 i 2013.¹ Segons el document del rectorat sobre Política de les llengües, la nova convenció « *fait suite à celle signée le 18 octobre 2000 [et] permet d'inscrire les spécificités de la politique régionale des langues vivantes dans le cadre défini par la loi d'orientation et de programme pour l'avenir de l'École du 23 avril 2005 : elle propose un développement ambitieux, volontariste mais aussi réaliste de l'enseignement des langues vivantes étrangères s'appuyant sur un apprentissage précoce de l'allemand.* » Els eixos principals són que tots els alumnes de l'acadèmia tinguin formació d'alemany des de la maternal, que se consolidi el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe. El conveni preveu de doblar el nombre d'alumnes que reben ensenyament bilingüe en alemany i se proposa d'identificar els menesters en termes de recursos humans i financers per assolir els objectius fixats. Les característiques essencials de l'acord conclòs entre l'estat i les col·lectivitats locals és de col·laborar i sumar esforços, entre altres financers, per fer créixer el bilingüisme escolar, aconseguir la generalització de l'ensenyament de l'alemany, millorar la formació dels ensenyants intervenint en el bilingüe, sistematitzar la informació, prioritzar els intercanvis transfronterers. La participació financera programada pels socis equival a 70 places de professors fornits per l'estat i 70 places més per les col·lectivitats territorials. El pressupost que les administracions departamentals i regional dedicaran a l'ensenyament de la llengua regional és d'1 milió d'euros per any i per col·lectivitat, o sigui 3 M€ anuals.

A l'**acadèmia de Rennes**, pel que fa a la **llengua bretona**, una convenció addicional al Contracte de Pla Estat-Regió de 2000-2006 havia estat signada el

¹ La convenció va ser signada el 13 de juliol de 2007.

març de 2002 per al desenvolupament de l'ensenyament bilingüe.¹ Una nova convenció, però encara no havia estat formalitzada, el 2009, en el marc del nou Contracte de projectes 2007-2013 amb l'estat. Les accions a favor del bretó hi haurien de ser definides com a nova Convenció addicional. El balanç de la primera convenció fet per l'Ofis indica que *«en el domini escolar en particular, els compromisos de l'estat no han pas estat respectats»*.² A la regió Loire Atlàntica, no existeix cap document similar.

El departament bretó del Finisterre és el que més s'implica en la promoció del bretó. També és l'únic que té signada, des del 2000, una «Convenció de partenariat amb la Inspecció acadèmica per a la Iniciació a la llengua bretona a les escoles públiques».

Els pressupostos dedicats en 2005 i 2006 a les col·lectivitats territorials de Bretanya a favor de la llengua bretona són els següents :

Pressupostos 2005-2006 dedicats al bretó³

	Total pel bretó	Ensenyament escolar	%
Regió Bretanya	5.210.901 €	1 421 628 €	27,3 %
Finisterre	2.092.181 €	1.700.943 €	81,3 %
Morbihan	357.696 €	248.599 €	69,5 %
Costes d'Armor	257.649 €	154.589 €	60 %

A l'acadèmia de Còrsega, existeixen dues convencions relatives a la promoció de la llengua corsa : una Convenció addicional al Contracte de projectes Estat-Col·lectivitat territorial corsa 2007-2013 d'una banda⁴ i la Convenció de posada en obra del Pla de desenvolupament de l'ensenyament de la llengua i la cultura corses d'altra banda⁵. Aquesta segona convenció pren el relleu d'una primera que va córrer sobre 3 anys (2003-2006). Els objectius del

¹ In « *Structuration des politiques publiques en faveur de la langue bretonne* », de Fulup Jakez, director de l'Ofis ar brezhoneg / l'Oficina de la llengua bretona, 2007.

² Idem. *Structuration des politiques...*

³ Idem. *Structuration des politiques...*

⁴ Vegeu document en Annex II-B.

⁵ Report del president del Consell executiu de Còrsega per a deliberació.

Conveni són de generalitzar l'ensenyament bilingüe a totes les escoles a partir de la maternal i d'integrar la llengua i la cultura corses a tots els nivells d'ensenyament i de formació. Pel que fa als crèdits contractualitzats en el marc del Pla de projectes, les accions a favor del cors passen de 3,8 M€ a 6 M€.¹

Al País Basc, integrat a l'acadèmia de Bordeus i a la regió Aquitània, els dispositius d'ensenyament de la llengua «regional» compten pel basc amb uns instruments entre els més complets i desenvolupats per gestionar l'oferta educativa, al si d'una política lingüística global. Una programació plurianual de l'ensenyament del basc i en basc va ser elaborada l'octubre del 2005 al mateix temps que se posava en pla el Projecte de política lingüística, el 2006, encarregat a l'Oficina pública de la llengua basca, organisme formalment constituït com a GIP (*Groupement d'intérêt public*) en 2004. Basat en l'anàlisi sociolingüístic del basc, el projecte té com a prioritat formar «locutors complets» amb l'objectiu fonamental centrat en les «joves generacions».² La Programació plurianual beneficia del suport institucional i financer de l'estat a través de la participació directa del ministeri d'Educació al consell d'administració de l'Oficina pública responsable de la política lingüística. A més, una Convenció marc relativa a la concertació que porta sobre el desenvolupament i a l'estructuració de l'oferta d'ensenyament de i en llengua basca i occitana sobre el departament dels Pirineus Atlàntics va ser firmada amb el Consell general el 26 de novembre de 2004.³ Aquest conveni, combinat a l'actuació de l'Oficina pública de la llengua basca constitueix un marc i un esquema molt detallat i organitzat per un desenvolupament efectiu de l'oferta d'ensenyament en llengua regional.

¹ Idem. Report del president del Consell...

² « *Présentation de l'Office public de la langue basque* », Max Brisson, president de l'entitat. S'hi llegeix : « *L'enseignement du basque et en basque s'inscrit, avec d'autres enjeux (médias, petite enfance, usage social de la langue, sensibilisation,...), au coeur du projet de politique linguistique, car il constitue désormais le vecteur majeur de l'apprentissage de la langue par les jeunes générations.* »

³ « *Convention cadre entre l'État et le Département des Pyrénées-Atlantiques portant sur le développement et la structuration de l'offre d'enseignement de et en langue basque et occitane* », signada a Baiona el 26 de novembre de 2004 en presència de Dominique de Villepin, ministre d'Interior, de Seguretat Interior i Llibertats Locals. És significatiu que el document hagi estat signat amb presència del ministre d'Interior. La dimensió política que atorga aqueixa presència a l'existència d'un text de caire simplement educatiu il·lustra a la perfecció el caràcter altament delicat que encara té avui dia l'ensenyament d'una simple opció de llengües « regionals ». Vegeu Annex II-B.

El text precisa ja des del preàmbul que les llengües « regionals » s'han de quedar al segon pla, en una posició subordinada : « *Complementari al sòcol nacional de la llengua francesa, l'ensenyament de les llengües regionals...* »¹, comença el conveni. Té com a objecte de « *fixar les modalitat de posada en plaça i de funcionament d'un dispositiu comú de concertació permanent entre el Consell General dels P-A i de l'Estat* »² en matèria d'ensenyament de les llengües regionals. Aquesta disposició és interessant pel fet que implícitament transfereix a una col·lectivitat local, en l'ocurrència aquí al Departament, una part de competència que en principi pertany exclusivament a l'estat. Com si el ministeri d'Educació no volgués assumir, ni gestionar ell sol aquest ensenyament i confiés a la col·lectivitat local de preocupar-se'n. L'article 3 precisa que per cadascuna de les dues llengües « *un conveni particular n'organitzarà (...) el funcionament adaptat a les especificitats sociolingüístiques i al quadre estructurador preexistent* »³.

Així la convenció defineix la doble missió de l'Oficina pública :

«1. ORGANISER un dispositif de concertation permanent :

- VISANT le développement et la structuration de l'offre d'enseignement du basque et en basque dans les 3 filières d'enseignement ;
- PORTANT sur les politiques à engager par les partenaires publics
 - dans les domaines de compétence de l'Etat : postes, formations des enseignants, ouvertures des classes...
 - dans les domaines de compétence des collectivités locales : locaux, personnels périscolaires...
 - dans les domaines de compétences partagées : outils pédagogiques, sensibilisation des familles, mesure de la demande, procédures d'inscription...

2. ASSURER la cohérence et la complémentarité des orientations prises en

¹ Primers mots del **Preàmbul** de la *Convention relative à la concertation portant sur le développement et la structuration de l'offre d'enseignement de et en langues régionales basque et occitane sur le département des Pyrénées-Atlantiques*, signada el 26 de novembre de 2004 a Baiona.

² **Article 1** de la Convenció. Vegeu document complet en Annex.

³ **Article 2** de la Convenció. Vegeu document complet en Annex.

matière d'enseignement avec les autres thématiques de la politique linguistique.»¹

L'Oficina pública com a estructura operacional li pertoca en particular :

- *« de favoriser la diffusion de l'information sur l'offre d'enseignement existante ;*
- *d'organiser des campagnes de sensibilisation et de promotion relatives aux langues régionales basque ainsi que sur l'enseignement bilingue ;*
- *d'organiser des enquêtes ou des sondages relatifs à l'analyse de la demande d'enseignement de et en langue régionale basque ;*
- *de concevoir et de proposer la mise en place d'une programmation pluriannuelle de l'offre d'enseignement assurant la cohérence, la complétude et la continuité des cursus tout au long de la scolarité ;*
- *de proposer, sur ces bases, une carte des enseignements de et en langues régionales basque déclinant la programmation pluriannuelle : détermination du nombre de sites d'enseignement et choix de leur implantation ;*
- *de préparer l'ouverture des sites prévus dans la programmation pluriannuelle par un travail de concertation avec les collectivités locales concernées par les investissements immobiliers et mobiliers à réaliser ainsi que par des actions de sensibilisation auprès des familles et la mise en oeuvre de procédures d'inscription adaptées ;*
- *d'établir un cadre de concertation avec les associations oeuvrant dans le domaine des langues régionales basque et occitane, tout particulièrement les associations de parents d'élèves des trois filières d'enseignement bilingue. »²*

És força interessant de constatar que mitjançant aquesta «estructura operacional» l'estat, de facto, delega competències que pertoqueu al ministeri d'Educació i als seus serveis locals, i els confia no solament a una administració local, sinó a una entitat semi-pública. D'aquesta manera, els bascos han resolt,

¹ « Présentation de l'Office public de la langue basque », Max Brisson...

² « Présentation de l'Office public de la langue basque », Max Brisson...

semblaria, unes de les dificultats principals inherents a les administracions educatives : no ser especialitzades i no tenir com a prioritat el desenvolupament i la difusió de les llengües regionals. Així, confiant la missió d'informació, planificació i impuls de l'oferta educativa bilingüe a un organisme especialista, es pal·lia a la inèrcia i la manca de cultura de política lingüística¹ de l'Educació nacional.

En conseqüència, l'àrea lingüística basca de l'estat francès disposa d'un Pla plurianual d'oferta d'ensenyament ja que l'objecte figura explícitament al Conveni i és atribució de l'Oficina pública.² La feina va ser feta al llarg de 2005 arran d'un diagnòstic precís de la situació de l'ensenyament del basc i en basc en termes de nombre d'alumnes escolaritzats, d'oferta per sector geogràfic, per filera (públic, catòlic, Seaska), per nivell d'ensenyament (escola, col·legi, liceu), i per model pedagògic (ensenyament extensiu, ensenyament bilingüe a paritat, ensenyament immersiu complet). La Programació, adoptada pel consell d'administració de l'Oficina pública el 20 d'octubre de 2005, és declinada en dos apartats, el del desenvolupament quantitatiu i el qualitatiu. Segueix 3 principis directors :

- « Asssegurar una cobertura territorial coherent ;
- Garantir una continuïtat d'ensenyament entre els diferents nivells escolaritzats ;
- Vetllar a la lliure adhesió de les famílies.»³

La Programació ha establert l'esquema següent :

1. Pour l'enseignement secondaire (Public, Enseignement Catholique, Fédération Seaska), le schéma prévisionnel a :

- Etabli des prévisions d'effectifs pour l'enseignement bilingue et immersif :

¹ Cultura de la política lingüística a favor de les llengües « regionals », és clar, perquè el conjunt de l'escola pública sent configurada per a l'expansió de la llengua francesa des dels seus orígens, no hi ha cap mena de problema perquè el sistema organitzi i assegurí el seguiment constant de la promoció i difusió del francès.

² « Concevoir et proposer la mise en place d'une programmation pluriannuelle de l'offre d'enseignement assurant la cohérence, la complétude et la continuité des cursus tout au long de la scolarité et proposer, sur ces bases, une carte des enseignements de et en langue basque », in Convention cadre entre l'État et le Département des Pyrénées-Atlantiques... Vegeu Annex II-B.

³ « Présentation de l'Office public de la langue basque », Max Brisson...

→ doublement à minima des effectifs à horizon 2010-2011, consolidation prévisible à partir de la base déjà existante au niveau des écoles primaires.

- Identifié les établissements susceptibles d'augmenter leur capacité d'accueil ou de créer de nouvelles sections bilingues, afin de garantir sur l'ensemble du territoire Pays Basque la continuité CM2/6ème :

→ dédoublement (partiel ou total) de la capacité d'accueil sur 10 établissements et création sur 8 autres, à l'horizon 2010-2011.

- Identifié les besoins en formation des maîtres afin de faire face à cette évolution pour les 5 à 6 ans qui viennent :

→ de 4 à 6 postes en moyenne par an (20 à 30 postes à prévoir au total).

2. Pour les écoles primaires publiques, le schéma prévisionnel a :

- Défini les priorités et les procédures à suivre en vue de l'ouverture de nouveaux sites : prises de contact avec les municipalités, repérage d'établissements, questionnement des familles...

3. Pour les écoles primaires de l'enseignement privé sous contrat d'association (Enseignement catholique et Fédération Seaska), le schéma prévisionnel a :

- Formalisé des propositions concrètes de partenariat pour la consolidation des sites existants et la création de nouveaux sites : critères d'affectation des postes, aides techniques à des projets d'ouverture...

- Validé le projet d'une grille d'analyse commune à l'Education Nationale et à Seaska fixant les critères d'affectation des postes de l'enseignement primaire.

4. Bilan de la mise en oeuvre de cette programmation pour l'enseignement primaire public

- Présentation de la démarche aux 35 municipalités concernées par une vingtaine de sites potentiels
- Organisation de 13 questionnements de familles en concertation avec les municipalités acceptant d'examiner la faisabilité d'ouverture d'une section bilingue
- 13 enquêtes mettant à chaque fois en évidence un nombre suffisant de familles souhaitant le suivi d'un cursus bilingue pour les enfants
- 12 projets sur 13 validés par les municipalités. Résultat : 12 ouvertures décidées par l'Inspection Académique

5. Bilan de la mise en oeuvre de cette programmation pour l'enseignement secondaire public

→ Examen de la situation sur 4 sites : analyse des effectifs concernés sur le secteur, questionnement auprès des familles sur 2 sites en lien avec les chefs d'établissement.

→ Sur 2 enquêtes menées :

- mise en évidence d'un nombre suffisant d'élèves concernés pour justifier l'ouverture ;
- ouvertures décidées par les autorités académiques dans les deux cas afin de garantir la continuité d'enseignement
- > Collèges/lycée sur le secteur BAB (rentrée 2006)
- > Écoles/collège sur la commune d'Anglet (rentrée 2007)

6. Bilan de la mise en oeuvre de cette programmation pour les écoles de l'Enseignement Catholique

→ Pas de projets d'ouvertures identifiés par les autorités diocésaines pour les rentrées 2006 et 2007

→ Préparation en cours de la rentrée 2008

- 3 réunions d'information et de sensibilisation auprès des directeurs d'établissement en concertation avec la Direction Diocésaine de l'Enseignement Catholique ;
- 2 enquêtes en cours sur 2 écoles primaires ;
- 1 enquête en cours sur 2 collèges.

7. Bilan de la mise en oeuvre de cette programmation pour les écoles de la fédération Seaska

Travail en cours concernant la préparation d'un accord-cadre entre l'Éducation Nationale et la fédération Seaska portant sur les points suivants :

- Rappel du cadre juridique et des principes d'organisation pédagogique appliqués dans les ikastola ;
- Définition de règles de calcul partagées concernant l'affectation des postes pour l'enseignement primaire (postes enseignants et décharges de direction) ;
- Définition de règles de calcul partagées concernant l'affectation des moyens d'enseignement pour les 4 établissements secondaires de la Fédération ;
- Définition de procédure et de calendrier concernant l'ouverture de nouveaux établissements ;
- Définition de procédure d'évaluation des capacités linguistiques en basque et en français à mettre en oeuvre de manière concertée.

8. Autres activités menées sur la période dans le domaine de l'enseignement

- Consolidation du dispositif de production de matériel pédagogique
- Signature d'une convention tripartite, OPLB et Rectorat confiant au Centre

<p>Pédagogique l'kas une mission de service public dans le domaine de la production de matériel pédagogique</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organisation d'un appel à projets annuel pour l'édition de matériel pédagogique <p>→ Conférences débats à l'attention des enseignants et des parents des trois filières d'enseignement du basque et en basque</p> <p>→ Expérimentation menée auprès de 600 collégiens sur l'utilisation de MP3 à des fins pédagogiques</p> <p>→ Adaptation en cours d'une version bilingue d'un ENT (Environnement Numérique de Travail)</p> <p>9. Le principal chantier de l'année 2007</p> <p>→ Préparation en cours du volet 2 de la programmation pluriannuelle de l'enseignement du basque et en basque, portant sur la <u>structuration qualitative de l'offre d'enseignement</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Critères de répartition des postes de français et de basque dans les écoles bilingues • Formation initiale et continue des enseignants de basque et en basque • Quotités horaires d'enseignement du basque et en basque • Définition de programmation et objectifs à atteindre en matière d'aptitude linguistique.»¹

Finalment entre els instruments del marc reglamentari en el qual evoluciona l'ensenyament del basc, cal esmentar un **Protocol de partenariat amb la Comunitat autònoma d'Euskadi**. Una primera etapa se va posar en plaça en 2003-2004, seguida d'un perllongament en 2005-2006. A partir del 2007, un nou Protocol és posat en plaça entre el Govern basc i l'Oficina pública que se tradueix per un programa anual d'activitats conjuntes i finançaments en matèria de política lingüística.

Hom pot mesurar la importància d'aquesta organització específica que garanteix el bon seguiment i desenvolupament de l'ensenyament en llengua regional, comparant el grau de preocupació i l'actuació de l'Oficina pública amb els del Consell acadèmic del rectorat. A l'Acadèmia de **Bordeus**, el **Consell acadèmic de les llengües regionals** fa també de Comitè de pilotatge de la Convenció. L'actitud del rectorat però no és de gaire satisfacció, ni de franca

¹ « Présentation de l'Office public de la langue basque », Max Brisson...

voluntat d'obrar a favor del desenvolupament de les llengües. En efecte, com a altres acadèmies, no s'aplica la circular que preveu un mínim de dues reunions del Consell acadèmic cada any. I la sola reunió que se celebra, se fa el 4 de juliol (de 2009), la qual cosa fa difícil que els projectes i qüestions tractades se puguin aplicar a la reentrada de setembre. La tensió entre rectorat i elegits locals va arribar a tal punt que, el rector va abandonar la reunió, deixant presidir l'inspector d'acadèmia dels Pirineus-Atlàntics. Fins i tot elegits del Consell General arribaren a demanar a l'Inspector que respectés els elegits i els presents a la reunió.¹ Una confirmació de l'actitud prepotent de segons quins responsables de l'Educació pública envers els qui, elegits o actors de terreny de sindicats, associacions o pares i mares d'alumnes, se posicionen més favorablement respecte a les llengües i pretenen fer aplicar els textos vigents.

En aquest mateix sentit, és molt il·lustratiu igualment l'Avís del Consell econòmic i social de la regió Aquitània (CESR), donat el 2008 en contra de l'aprovació del text. Després de recordar l'estat crític en el qual se troba la llengua occitana a la regió² i la situació derisòria, per no dir tràgica, de l'efectivitat de l'ensenyament de l'occità³, el CESR lamenta i denuncia una proposta del rectorat sense continguts útils ni objectius que *«genera un sentiment de profunda frustració»*. Pel CESR, *«contrairement aux conventions établies dans d'autres régions du domaine occitan (Midi-Pyrénées notamment) ou dans d'autres régions françaises, le projet soumis ne présente aucun élément de constat et, plus grave encore, aucune forme d'objectifs chiffrés (en nombre d'élèves, en nombre d'enseignants), ni de prévisions budgétaires ou moyens d'animation mobilisés, ni de mesures particulières en matière de promotion auprès des familles. Autrement dit, ce projet de convention est un engagement a minima et sans contenu des parties concernées.»*⁴ L'avis emès per unanimitat *«deplora l'atentisme quan no és el bloqueig imposat pel representant del Ministeri de l'Educació nacional a Aquitània, contràriament a certs homòlegs seus d'altres*

¹ *La Setmana*, 16/7/09, p. 3, « **Ambient electric a Bordèu** ».

² Les enquestes sociolingüístiques indiquen que el 7% dels habitants d'Aquitània parlen occità.

³ L'enquesta feta el 2005 a prop de la població escolar indica que un 6% de l'alumnat de primari fa iniciació a l'occità, el 0,2% segueix ensenyament bilingüe, i un 1% rep classe d'occità en el secundari, quasi exclusivament al col·legi.

⁴ **Avís del CESR Aquitània** contra la Convenció per l'occità proposada pel rectorat de Bordeus, 16 d'octubre de 2008. Vegeu document a l'Annex II-B.

*regions. Aqueixa constatació porta a considerar que, en aquesta qüestió de l'ensenyament de les llengües regionals, la República no és pas una, sinó dividible pel fet mateix de l'actitud de representants de l'estat a la regió. El CESR valora aquesta situació com a inadmissible tant respecte als principis d'igualtat de tractament com de les convencions internacionals a les quals França ha adherit, en el propòsit d'una millor preservació i valorització de les llengües i cultures de França.»*¹ Tot i aquest posicionament molt clar, el Consell regional decidia d'aprovar la Convenció el 20 d'octubre de 2008.²

A l'**Acadèmia de Grenòbla**, el rector no considera que calgui una convenció amb les col·lectivitats locals i prefereix « *arreglar les coses en intern, al si del Consell acadèmic de les llengües regionals* » que se reuneix un cop l'any. Va defensar aqueixa posició al curs de la darrera sessió del dit Consell, el 25 de juny de 2009.³ Aquesta actitud és significativa de la poca importància que certs responsables d'Educació a les regions acorden a l'ensenyament de les llengües regionals i el poc cas que fan de les instruccions ministerials. De fet, la política d'ensenyament de les llengües regionals depèn fortament de l'opinió i del punt de vista que tenen els alts funcionaris, més que de la posició ministerial o de la demanda social de terreny⁴. Demostra, d'una certa manera, la poca implicació de l'estat en la qüestió i la seua manca d'interès, fins i tot el manca d'interès a fer respectar la poca normativa en aquest tema.

Altres acadèmies tracten més bé l'ensenyament de l'occità, com ara l'**acadèmia de Tolosa**. Esmentem aquí el Shéma régional de développement de l'occitan (2008-2013) del Consell regional de Migdia-Pirineus⁵ que s'hauria de traduir per la signatura d'una convenció amb el rectorat.

¹ Avis del CESR Aquitània contra la Convenció...

² Vegeu document de la deliberació del Consell regional i el text de la Convenció signada pel rector William Marois.

³ *La Setmana*, 16/7/09, p. 3, « **Pas de convencion Regio-Rectorat** ».

⁴ A la qüestió del representant de l'Institut d'Estudis Occitans al Consell acadèmic per respondre a una demanda social forta a la Droma provençal i que corresponia actualment a unes propostes de mesures per una política lingüística del Consell regional de Roine-Alps, el rector va contestar que no en sabia res i que ell pensava que l'oferta responia prou a la demanda. *La Setmana*, 16/7/09.

⁵ El Schéma régional pour l'occitan de Migdia-Pirineus és un pla ambiciós i detallat de 57 pàgines. Vegeu text a l'annex II-A.

II.C – Elements de sociolingüística

II. C – Elements de sociolingüística

Coneixement del català als Països Catalans
Les etapes de la substitució

II.C.1 - El català

II.C.1.a – Enquestes generals

II.C.1.b – Enquestes puntuals

- Dawn Marley a Perpinyà
- Cases de Pena
- Liceu de Ceret

Escoles de Catalunya Nord (Bressola ,Col·legi Comte Guifré, Escola Arrels)

II.C.1.c – Enquestes a venir (ifct, universitat,departament)

- Coneixement i ús dels estudiants de l'IFCT
- Coneixement i ús a la Universitat (qüestionari)
- Coneixement i ús a Catalunya Nord (qüestionari)

II.C.2.d – El català als mèdies de Catalunya Nord

II.C.2.f – Dolor de llengua

II.C.2 – Altres llengües

II.C.2. a – Basc

II.C.2. b – Bretó

II.C.2.c – Cors

II.C.2.d – Occità

II.C.3 – Evolució de les mentalitats / llengües regionals

Els Països Catalans constitueixen una àrea d'uns 13,5 milions d'habitants, amb una realitat administrativa fragmentada i unes situacions sociolingüístiques diverses. Tot i que en conjunt l'àrea lingüística catalana gaudeix d'una salut més aviat bona en el panorama de les llengües minoritzades a Europa, els contextos regionals poden variar bastant entre processos de substitució lingüística avançats i dinàmiques de normalització ben encaminades. El quadre següent dóna una primera idea de conjunt dels nivells de coneixement de la llengua catalana a les regions dels Països Catalans, així com un ordre d'idea de l'escala a la quals ens situem en termes de volum de locutors.

Territori	Població total	Sap parlar català	Entén el català
Principat d'Andorra	78.549	78,9%	96,0%
Catalunya autònoma	7.134.697	84,7%	97,4%
Illes Balears	1.001.062	74,6%	93,1%
País Valencià	4.806.908	53,0%	75,9%
Franja de Ponent (Aragó)	45.357	88,8%	98,5%
Catalunya Nord	422.297	37,1%	65,3%
L'Alguer	40.257	61,3%	90,1%
TOTAL	13.529.127	9.118.882	11.011.168
		67,4%	81,4%

Quadre sintètic del coneixement del català a les regions dels Països Catalans, pel que fa a les capacitats d'expressió i de comprensió oral, publicat al web de la Generalitat de Catalunya dedicat a la llengua (<http://www20.gencat.cat>). Les dades són basades en les enquestes d'ús realitzades entre el 2003 i el 2004. Les xifres de parlants són avaluacions ja que les enquestes només es basen en persones de més de 15 anys. El català, amb 9.118.882 parlants declarats, es classifica al 88^è lloc de les llengües més parlades del món (segons el Top 100 languages by Population d'Ethnologue <http://www.ethnologue.com>).

Mapa dels Països Catalans on se distingeixen a la vegada els límits administratius de les diferents regions (a l'excepció de l'Alguer), el límit lingüístic entre el català i les altres llengües veïnes (occità al Fenolhedès i a l'Aran, l'espanyol a les comarques interiors i sud del País Valencià), i les zones dialectals del català (occidental i oriental) amb els sots-dialectes a l'interior de cada zona (de nord-occidental a valencià, i de septentrional a balearic). Mapa descarregat de Vikipèdia.

Les etapes de la substitució : els tres moments del procés

Quan tot just comença el segle XXI, la llengua catalana continua transmetent-se a Catalunya Nord, tot i que la transmissió està reculant i que s'estan perdent cada dia molts locutors. La transmissió lingüística encara activa a Catalunya Nord és una transmissió amb procés molt incomplet i dilatat en el temps, que s'allarga durant tota la vida de les persones. Si havíem de donar un punt de comparació, el coneixement del català a Catalunya Nord, per una gran part de la població, s'assembla al tipus de coneixença que pot tenir un immigrant per la llengua del país que l'acull. La llengua, sí que se coneix molt parcialment ja que s'arriba a comprendre. Se sap que fa part de l'entorn social, que s'arriba a parlar quan n'hi ha menester o més simbòlicament per fer mostra de l'interés que se li porta. Una altra dimensió és la capacitat personal a emprar-la, encara que no sigui la llengua habitual d'ús, ni familiar.

El fet és que la població nordcatalana se troba immersa en una diglòssia i en un autoodi desmesurats. Hom té la sensació que els catalanòfons del sud¹ no copsen la magnitud del fenomen, pel fet d'una relativa normalització lingüística a ca seu malgrat la situació encara no normalitzada del tot. Els auditors que de tant en tant testimonien a Catalunya Ràdio que, arran d'una visita al Rosselló, al Vallespir o al Conflent, han constatat «un ús absolutament nul» del català, són una mostra a la vegada de la situació de la llengua allí i també d'una visió massa superficial.

L'altre element que cal prendre en compte per examinar l'estat de la llengua i les perspectives de futur és l'escola : mai en la història de Catalunya Nord, l'escola ha ensenyat tant la llengua catalana, mai la demanda de les famílies ha estat tan important i mai les classes bilingües havien estat tan nombroses, tot i les condicions difícilíssimes inherents a la política lingüística excloent de França.

Per quines **etapes** van passar els catalans del nord per trobar-se en

aqueixa situació lingüística ?

Catalunya Nord forma part de les regions que constitueixen el bressol de la llengua catalana, que s'hi va formar a partir del segle IX mitjançant la transformació del llatí local.² La població del territori no va pas conèixer cap altra llengua fins a l'annexió de les terres nord-catalanes per França. I encara, la coneixença del francès pel conjunt de la població ha posat més de dos segles a fer-se realitat.³

La primera etapa consisteix, pel poder reial francès, a **prohibir l'ús** oficial de la llengua catalana, sense que la població tingui capacitat d'emprar la nova llengua oficial per falta d'instrument d'aprenentatge. Només una elite aprèn i sap prou francès per usar la nova llengua en cercles oficials, a vegades públics i, en tot cas, de cara al nou poder. L'època de la Revolució Francesa no va fer res més que accentuar la repressió lingüística, forjant uns instruments jurídics més imperiosos i racionalitzats. Si el rei que firma el decret de prohibició de l'ús del català per als actes públics el 2 d'abril del 1700 explica que això es dona «*perquè així li plau*»⁴, els revolucionaris francesos cerquen justificacions més nobles i

¹ En tot cas els habitants del Principat de Catalunya, ja que els altres habitants dels Països Catalans poden tenir, des de llur perifèrie menys normalitzada, més sensibilitat i costum per entendre què passa amb la llengua a Catalunya Nord

² Pel que fa a l'àrea primitiva o constitutiva del català, « segons la informació de què disposem, basada en la toponímia, podem deduir que aquesta àrea corresponia a la dels comtats carolingis catalans més el territori de les ciutats de Tarragona i Lleida. (...) El límit que tostemps ha estat fix és el del català amb l'occità, a les Corberes i a la resta de l'eix pirinenc », in MORAN Josep, RABELLA Joan Anton, *Primers textos de la llengua catalana*, Proa, Clàssics 1, Barcelona, 2001, 132 p.

« La llengua històrica catalana s'ha generat en part per evolució directa a partir del llatí parlat a l'angle nord-est de la península Ibèrica, en part com a resultat d'una transferència del català ja « fet » cap al País Valencià i les Balears (s. XIII) i cap a l'Alguer (s. XIV). », in VENY Joan, *Llengua històrica i llengua estàndard*, Universitat de València, València, 2001, 268 p.

« El nom de Catalunya Vella, lloc on es desenvolupà el català a partir del llatí, designa la meitat nord de l'actual Catalunya, limitada al sud pel riu Llobregat », in RUIZ Francesc, SANZ Rosa, SOLÉ CAMARDONS Jordi, *Història social i política de la llengua catalana*, 3i4, València, 1997, 234 p.

³ IGLÉSIA Narcís, *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*, Biblioteca Universitària. Història de la llengua n°7, Eumo Editorial, Vic, 1998, 153 pàgines.

⁴ « (...) disons, statuons, déclarons et ordonnons par ces présentes signées de notre main, voulons et nous plaît que, d'orénavant et à commencer du premier mai prochain, toutes les procédures qui se feront dans les sièges et juridictions des dits pays de Roussillon, Conflans et Cerdagne (...) seront mis et couchés en langue française à peine de nullité. (...) Signé, Louis. » (diem, establim, declarem i ordenem per aquestes presents signades per la nostra mà, volem i

presentables, abillant l'imperialisme francòfon amb la invenció de la nació acabada de néixer —a París i de seguida indivisible— i amb la generositat suposada de fer aprofitar un màxim de gent de l'essència benèfica dels principis revolucionaris franco-universals. En aquest sentit Grégoire i Barère presenten el seu *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française* (Report sobre la necessitat i els mitjans d'anorrear els patuesos i d'universalitzar l'ús de la llengua francesa) que servirà de base a la legislació coercitiva de la Revolució Francesa.¹

Un **segon moment**, però, de l'evolució lingüística a Catalunya Nord, és quan l'estat se reforça cada cop més i se dota de l'instrument que ha de permetre, i ha permès fins al segle XXI, de controlar les ments i de formatar la identitat dels ciutadans. Es tracta de **l'escola gratuïta i obligatòria**. A partir de finals del segle XIX, l'escola republicana inculca sistemàticament i de manera generalitzada, ultra els principis nacionals i republicans indispensables a l'existència de França, una llengua única que és el francès i que en aquell temps la meitat dels súbdits no se sabia.² La segona etapa dura un segle ; cent anys d'aprenentatge de la llengua per part del conjunt de la població.

L'últim temps, s'inicia a la segona part del segle XX quan la població nord-catalana, opta per **canviar de llengua**, tria entre les dues que té a la seua disposició, i passa en pocs decennis a un ús cada cop més exclusiu del francès, deixant de banda el català.³ Els catalans del nord trien entre una llengua

ens plau que, des d'ara i a partir del primer de maig vinent, tots els procediments que es faran a les seus i jurisdiccions dels dits països de Rosselló, Conflent i Cerdanya (...) seran posats i consignats per escrit en llengua francesa sota pena de nul·litat. (...) Signat, Lluís.) Extrait de l'édicte royal del 2 d'abril de 1700.

¹ CERTEAU Michel de, JULIA Dominique, REVEL Jacques, *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois : l'enquête de Grégoire*, Folio Histoire 117, Gallimard, París, 2002, 472 p.

² Eugen Weber al seu estudi *La fin des terroirs*, Fayard, París, 1984, 840 pàg., detalla al capítol VI (« Des langues à foison », pp. 108-145) la situació lingüística de França al segle XIX on una quarta part de la població no sap francès. Per Catalunya Nord, el 1863, la meitat dels infants no saben francès. A molts departaments, els prefectes i els policies tenen menester d'interprets. I fins i tot al segle XX, si bé és cert que la coneixença (passiva) del francès ha progressat, no per això ha esdevingut la llengua corrent. L'escola de Jules Ferry que inculca el francès fa que els joves l'entenen encara que no sigui parlat.

³ SAGNES Jean (dir), *Le Pays Catalan*, Société nouvelle d'éditions régionales et de diffusion, Pau, 1985, 2 vòlums, 1133 p. In volum 2, pp. 732-737, capítol «Éducation et culture : "Soyez propre et parlez français" », Sagnes comenta que la instauració de l'escola de Jules Ferry, el 1881, "accelera el procés de francesització". Tot i això, una enquesta el 1889 a prop dels mestres indica que la major part dels alumnes no saben francès quan entren a escola.

convertida per l'escola en «llengua de la vergonya», en llast i handicap socio-econòmic —el català— i una llengua prestigiosa, oficial i útil per a l'ascensió social i la carrera —el francès. La modernització de l'Estat francès i de la societat occidental en general, la realització efectiva d'un marc i d'un mercat nacional francès amb el correlatiu procés de transfusió demogràfica, i l'efecte d'una intensa propaganda lingüística provoquen que els catalans usin finalment l'instrument lingüístic que tenien a la seua disposició sense fer-lo servir de manera activa.¹

Llorenç Planes, en el *Petit llibre de Catalunya Nord* (1971) dedicava pàgines a reflexionar sobre aquest procés de canvi lingüístic, intentant entendre i aclarir com un poble pot acceptar un tal trauma identitari. Evoca així els danys ocasionats : sentiment de segregació inter-generacional amb pares catalans que refusen el seu món i el seu estatus d'adults als fills joves i francesos, com en una actitud de suïcida. Hi veu traces de paternalisme, de tutela imposada pels majors. Molts joves han culpat els pares, i encara se senten aqueixes acusacions, de la incapacitat lingüística en la qual se troben, per haver-los prohibit l'accés a la llengua. Això se feia amb l'ajuda del mestre d'escola, és clar. Per Planes, la pràctica de la "immersió lingüística total en francès" és un "crim"². Encara que aqueixa generació en contacte amb pares catalanoparlants tinguin una bona coneixença de la llengua³, la prohibició ha induït fins avui dia un gran sentiment de vergonya i de complex d'inferioritat respecte al català i al seu ús. La perpetuació de la prohibició lingüística podria ser el resultat d'un procés de desvalorització i negació com a catalans al qual l'autoritat francesa ha sotmès el poble català ? En tot cas, Planes parla de veritable mutilació, de lògica d'humiliació. I és cert que ens movem en terreny de tipus trastorn psicològic. No

¹ La població en sabia prou de llengua francesa per utilitzar-la quan convenia en situacions on la llengua oficial era obligada (funcions diglòssiques de les dues llengües) i continuava de parlar ordinàriament en català en la família, els veïns, l'entorn social més proper.

² El « crim » de l'educació francesa no és pas tant d'haver imposat l'ensenyament en francès a través el mètode —molt eficaç i certament a imitar— de la immersió lingüística total en francès, com d'haver prohibit, exclòs, reprimat l'ús i l'estudi del català. L'estudi obligatori d'una llengua, pel motiu que sigui (bé s'obliga tothom avui dia a aprendre l'anglès) no implica, ni obliga pas a prohibir, a sotmetre les altres a l'extinció, ni a valer-se d'un sentiment de superioritat racista i excloent.

³ Mai s'ha sentit ningú retreure als pares que li hagin transmès la llengua catalana.

podríem veure, en aquest comportament de trauma lingüístic, l'expressió d'un cert sado-masoquisme en forma de satisfacció de constatar la incapacitat lingüística dels més joves? En la predicció sovintejada de l'extinció propera de la llengua? En declarar-se els últims exemplars de catalanoparlants? Els psicòlegs i psiquiatres haurien d'estudiar seriosament si aqueixa situació lingüística no pot alimentar i fer que se reproduïxi una pauta de submissió deguda a la immaduresa d'uns individus i d'una societat no del tot adulta, ni plenament responsable del seu destí.

Si és innegable la fractura generacional entre els parlants del català a Catalunya Nord, en canvi, un dels perills assenyalats per Planes és que la població assimili la llengua catalana i els intel·lectuals catalanòfons amb una "Catalunya espanyola" que els pugui considerar com una annexió barcelonina, cosa que no s'ha pas produït. Al contrari, malgrat una difusió limitada de la llengua escrita i dels escriptors nord-catalans, la gent tendeix a apropiarse la llengua, a fer seua la Catalunya del sud. Un dels contra-exemples que el català no se limita pas a una llengua de saló o de les soles elits, el tenim amb el gran dictat popular reivindicatiu¹ al qual participen cada any a Perpinyà centenars de persones de totes condicions i formacions que volen així demostrar el seu suport a la llengua i manifestar el seu rebuig de la prohibició oficial del català, vigent des del 2 d'abril del 1700.

Els anys 1970, Domènec Bernardó descrivia el procés de francesització

¹ El **Dictat català** és tot un esdeveniment social a Perpinyà : aplega centenars de participants de tot Catalunya Nord d'ençà del 2000, quan s'havia creat per commemorar els 300 anys de l'edicta reial que prohibia l'ús oficial del català. Es tractava de demostrar que malgrat el marc legal sempre advers, l'ús escrit del català encara era arrelat i desitjat per la població. Fou una iniciativa de diverses col·lectivitats, però també de l'escriptor rossellonès Pere Verdaguer, membre de l'IEC i autor dels primers dictats. L'Institut Font Nova de la Vila de Perpinyà és l'entitat que organitza el Dictat amb el suport de la Generalitat de Catalunya (Departament de Política Lingüística) i l'Institut d'Estudis Catalans en col·laboració amb el Departament Català de la Mediateca, la Federació per a la Defensa de la Llengua i la Cultura Catalanes, Ràdio Arrels, el Col·lectiu de Professors de Català per a Adults, l'Associació per l'ensenyament del català (APLEC), Òmnium Cultural Catalunya Nord i l'Associació Politècnica. Aquesta prova convival i popular és adreçada a tots els nivells de coneixença de la llengua. Una primera part del text per a la mainada, una segona per als *amateurs* i la tercera part per a les persones amb nivell confirmat en català. Sense elitisme, el Dictat en català aplega cada any candidats entusiastes. Cada any es compten uns 700 participants al Satèl·lit del Palau de les Exposicions. És un èxit notable! A cada edició es fa un lliurament de premis.

en tres etapes principals : una primera « horitzontal i selectiva »¹ que va tocar la classe dirigent, una segona « descendent i espontània » amb les classes mitjanes que decideixen aprendre el francès per treure'n un profit social, i finalment la tercera etapa « coercitiva », mitjançant l'escola i els mitjans entre altres mitjans per assolir de convertir al francès el conjunt de la població nord-catalana.²

Bernardó analitzava l'evolució lingüística de Catalunya Nord segons les pautes marxistes de lluita de classes pròpia dels anys que seguiren el maig 68. La primera etapa de francesització horitzontal³ consistia per ell en un procés que permetia a les classes dominants de mantenir-se en posició hegemònica : referència a les mesures del 1682 d'obligació de conèixer la llengua francesa per ocupar funcions reials oficials o professions liberals, edicte del 1700 obligant l'ús del francès com a llengua administrativa⁴. Aquesta primera etapa comportava tanmateix també mesures més coercitives, en particular en l'àmbit de l'ensenyament. El 1671 l'intendent de la Província de Rosselló Carlier demanava que Louvois sollicités els cònsols de Perpinyà perquè « establissin escoles per tal d'apprendre la llengua francesa », el que se tradueix per l'edicte del Consell Sobirà, el 12 de juny del 1682, sobre « les escoles reials ». Calia que les viles que tenien un regent reial instauressin un dispositiu d'ensenyament en francès, obligatori i gratuït, amb l'objectiu d'assolir una francesització massiva de la població. Tot i la voluntat d'estendre dos segles abans Jules Ferry una escola gratuïta, obligatòria i sobretot francesa, la manca de mitjans, la feblesa de l'aparell d'estat, la resistència de les poblacions, del sistema educatiu en plaça i l'absència de menesters socio-econòmics d'una tal política no van permetre que se realitzessin aquests projectes. La sola educació en francès⁵ és impartida pel Col·legi de Jesuïtes vinguts de Tolosa i partidaris de la nova administració

¹ D. Bernardó manlleva aquest model a P.A. Sorokin (1953).

² BERNARDÓ Domènec, *Introduction méthodologique et documentaire à l'étude sociolinguistique du plurilinguisme en Catalogne-Nord*, Tesi per al doctorat de tercer cicle, Universitat Paul Valéry, Montpellier, 1978., citat per Dawn Marley in *Parler catalan à Perpignan* i Jean Sagnes a *Le Pays Catalan*.

³ Vegeu les etapes de la francesització segons D. Bernardó a l'annex II.C.

⁴ Els cònsols en resposta adrecen una **súplica al rei** destacant el caràcter poc oportú de l'edicte de 1700. La substitució del català pel francès als registres parroquial té lloc de manera efectiva al llarg del segle XVIII.

⁵ Donada als infants de les classes dominants.

francesa, per una escola de noies de les religioses benedictines de la congregació de Besiers (1663), per un professor de dret francès a la universitat (1683) i pels Jesuïtes al seminari diocesà (1688).

La segona etapa, « descendent i espontània » de les classes mitjanes que volen ascendir a la posició de la classe dominant va ser frenada, segons Bernardó, per la barrera lingüística que representava una assimilació problemàtica. Les classes populars no van ser concernida per aquesta ascensió social.¹

Finalment la fase coercitiva és possible gràcies a l'aparell d'estat cada cop més potent : administració, escola de Jules Ferry, justícia, servei militar i guerres. Bernardó destaca els institutors que « *ensenyen una història falsificada, imposen la llengua francesa mitjançant procediments pedagògics dels més contestables : càstigs corporals, institucionalització de la delació, veritable condicionament psicològic dels infants* ». ² Assenyala que la finalitat assimilacionista de l'escola és « ocultada amb molta cura ». ³

Pere Verdaguer valorant l'estat de la llengua al 2009, considera que « *hi ha encara una base de població favorable al català però cada dia perdem punts. Cal posar en obra realitzacions concretes. Tot i el progrés realitzats amb la universitat els anys 1980, la pràctica de l'ús és frenada per la política francesa d'ofegament de les llengües regionals. Dins la pràctica en tot cas, ja que mai se fa obertament. Hi ha una certa actitud de comprensió, com per exemple per part de la Vila de Perpinyà, del Consell General amb l'establiment de relacions amb el sud. Però a la pràctica què se fa realment ? L'Institut Font Nova ? El dictat en català ? Les 2.000 hores d'ensenyament de català ? Però que són finançades*

¹ Fins al principi del segle XX, la major part de la població queda catalanòfona segons es desprèn de la Memòria de Poyedevant, de l'enquesta de Grégoire, dels reports del prefecte Martin, de l'Éssai sur la Statistique des Pyrénées-Orientales, de l'enquesta Guizot, de l'enquesta Duruy, de les monografies escolars de la Biblioteca pedagògica de Prada.

² BERNARDÓ Domènec J., « **Langue, société et espace en Catalogne du Nord** », pp. 153-170, in *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, tom 48, fascicle 2, Tolosa, 1977

³ « *L'enquête Duruy est truquée (les communes des Pyrénées Orientales sont toutes déclarées entièrement francophones ou francisées) et les problèmes linguistiques ne sont abordés qu'en termes d'apprentissage de l'écriture et de la lecture –donc d'alphabétisation– et non de francisation (la réalité n'apparaissant que dans des observations de détail ou des données statistiques particulières, notamment en matière de détermination des processus et des causes d'échec scolaire).* » BERNARDÓ Domènec J., « **Langue, société et espace...**

per Barcelona... ».¹

Verdaguer valora que respecte a mitjan segle XX, les mentalitats i representacions de la llengua catalana han evolucionat i ho atribueix en bona part a l'acció del GREC (els anys 1960)² i a l'UCE (ens anys 1970). Destaca el paper dels mitjans de comunicació, en particular els diari *Midi Libre* i *L'Indépendant*, amb els quals ha col·laborat des dels anys 70. « El *Midi Libre* ens deixava tot l'espai que volíem per informar sobre l'UCE ; a través d'articles de premsa mostràvem que el català no servia únicament per treballar a la vinya. I des del 1972, *L'Indépendant* ha anat publicant una crònica en català. La tele també venia a l'UCE i demostrava com el català servia tant per ensenyar física nuclear com qualsevol disciplina. »³ És gràcies a accions demostratives i pedagògiques que les mentalitats han pogut anar canviant. « Ara un 83% de pares són favorables a l'ensenyament del català ; era impensable abans. Una personalitat com el Marcel Oms deia que el català podia perjudicar el francès ; avui dia la idea ha desaparegut. »⁴

¹ Entrevista de Pere Verdaguer el 25/7/2009.

² El **GREC** va poder organitzar al Palau Pams unes Diades d'estudis catalans al setembre de 1963. També va ser a l'origen de manifestacions i espectacles : concerts de Nova Cançó, edició de discos, teatre.

³ *Idem* Entrevista de Pere Verdaguer el 25/7/2009.

⁴ *Idem* Entrevista de Pere Verdaguer el 25/7/2009.

II. C – Algunes enquestes sociolingüístiques a l'abast

II. C. 1 - El català

II.C.1.a – Les enquestes generals

Les primeres dades generals de les quals s'ha disposat sobre el nivell de coneixement global del català a Catalunya Nord daten solament dels anys 1990 i són el resultat de dues enquestes encarregades pel Consell Regional a una empresa de Montpeller, Média Pluriel Méditerranée. Les últimes dades lingüístiques corresponen a la primera enquesta d'usos lingüístics a gran escala (a tots els Països Catalans) realitzada a Catalunya Nord, el 2004, per l'Institut de Sociolingüística Catalana de la Generalitat de Catalunya, enquesta de la qual s'han fet públiques les primeres dades el 2005¹ i que posteriorment va donar lloc a dues publicacions:

- QUEROL Ernest (dir.), *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007, 226 pàgina + cdrom ;
- PUIG MORENO Gentil, « Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord », pp. 5-97, in *Aïnes Noves 1*, PUP, Perpinyà, 2007.

Les dades de l'enquesta, així com les anàlisis d'Ernest Querol són disponibles igualment en línia al web de la Generalitat de Catalunya.

Donat que aquest treball no pretèn fer una anàlisi aprofundida de la qüestió sociolingüística, en particular a través les enquestes, només miri de posar en perspectiva les diverses dades de les quals disposem avui dia per tal de tenir un panorama, el màxim de precís i just de la situació de la llengua. Aquest panorama ha de servir a establir unes bases sòlides per a l'estudi de la situació

¹ El director de l'Institut de Sociolingüística Catalana, Ernest Querol, en va fer una primera

de l'ensenyament i proposar unes perspectives les més realistes possibles.

Les xifres ens permeten de disposar d'un panorama aproximatiu de la situació del català a final del segle XX i començament del XXI. Són bàsiques però molt útils per a tractar la qüestió de l'ensenyament del català.¹

Ben segur, els instruments constituïts per sondeigs, amb mostres de la població representativa de tot Catalunya Nord, són imperfectes i comporten limitacions i marges d'errors més o menys quantificables.² Però cap altre estudi generalitzat o exhaustiu, ni cap interrogació sistemàtica de la població –per exemple a l'ocasió dels censos– existeix, ni ha pogut donar una imatge precisa de la situació lingüística del país. Segons Domènec Bernardó, sociolingüista a la Universitat de Perpinyà els últims 35 anys, desenes d'investigacions parcials, limitades a àrees geogràfiques o a sectors socials han estat realitzades³. Gentil Puig Moreno confirma igualment que *«existeix un gran nombre d'enquestes sociolingüístiques puntuals o qualitatives realitzades a certs sectors professionals o a certes localitats de la Catalunya Nord –sempre representatives d'un context precís– conduïdes generalment pel CREC de la Universitat de Perpinyà. El sociolingüista Domènec Bernardó ha dirigit, durant més de 25 anys, la majoria d'aquestes enquestes. Una gran part eren enquestes sociolingüístiques més aviat de caràcter sectorial i qualitatiu que indiquen generalment una pràctica*

presentació sumària a la Universitat Catalana d'Estiu, el mes d'agost 2005.

¹ La qüestió de l'ensenyament del català que es tracta en la part següent, va molt lligada a les **enquestes lingüístiques** en la mesura que estem mancats a Catalunya Nord de dades precises i seguides sobre la demanda d'ensenyament per part de les famílies. El dèficit se deu essencialment al desinterès per part de l'autoritat acadèmica de conèixer el nivell de demanda social i/o també potser al fet que la institució educativa no té per missió ni es preocupa pas de desenvolupar l'ensenyament del català, ni tampoc és clar de posar en plaça tots els mitjans necessaris a portar una política lingüística encaminada a salvaguardar la llengua en els anys a venir.

² Gentil Puig Moreno a « Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord », *Aïnes Noves*, 2007, puntualitza els resultats obtinguts i esmenta els biaixos que poden comportar les enquestes. A base d'enquestes complementàries a prop d'unes 350 persones, rebaixa molt l'avaluació dels locutors de català a Catalunya Nord : en lloc del 65% de gent que declara comprendre el català a l'enquesta d'ús de la Generalitat, ell conclou que la comprensió oral verificada segons la seua enquesta només és del 35%. I per la l'expressió oral, les dades són respectivament del 37% per l'enquesta de la Generalitat i del 18% per la de Puig Moreno.

³ No han donat lloc però a cap publicació de conjunt i no se'n sap la localització. Inclús una qüestió personal feta a D. Bernardó el 2007, referida a un treball propi anterior mitjançant una enquesta telefònica, per tenir accés a aquest material no va tenir mai resposta.

efectiva de la llengua catalana i un ús lingüístic que giren entorn d'un 50-60% per la comprensió oral i un 30-35% per l'expressió oral.»¹

Gentil Puig-Moreno, que havia pertangut al Grup de sociolingüistes del Departament d'Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà, esmenta l'existència d'una enquesta de caire general, realitzada el 1992 per l'Institut d'Estudis Avançats de les Illes Balears. Aquest treball no ha estat difòs, ni es coneix, almenys en els medis concernits per la militància lingüística de Catalunya Nord. Joan Becat, corrobora la informació indicant que « tenim nombrosos elements d'apreciació eixits de treballs puntuals però complets, antics o recents : els primers van ser efectuats entre el 1967 i la fi dels anys 1970 ; després de la creació dels Estudis Catalans a la universitat de Perpinyà, nombroses memòries i treballs sociolingüístics van ser realitzats pels estudiants de segon i tercer cicle sota la direcció de Domènec Bernardó ».¹ Aquests treballs esmentats per Joan Becat en el report adreçat al rector Jérôme Chapuisat encarregat de les llengües regionals al gabinet de ministre, són diversos i concerneixen tant empreses, com centres comercials, centres d'ensenyament, municipis o administracions. Les investigacions consistien en avaluacions de competències lingüístiques del personals o dels clients.

Una puntualització sobre les enquestes sociolingüístiques a Catalunya Nord és necessària quan se comença d'usar i comentar les dades perquè, des de diversos àmbits, se'n qüestiona sovint la validesa. Certs catalans del sud, de visita a Perpinyà i en contacte de la realitat del terreny dubten freqüentment del nivell de coneixement de la llengua. Els investigadors denuncien la finalitat mediàtica de tals sondeigs, que serien mancats de rigor, d'exactitud i, doncs de validesa. El problema rau però en el fet que aquestes xifres només són mostres simplificades d'una situació lingüística complexa ; doncs se les ha de considerar com a tals. A més a més, no se disposa de cap altra dada que pugui servir, ja que ni les instàncies universitàries, ni les entitats estadístiques oficials com ara l'INSEE (*Institut national de statistique et études économiques*) han acceptat mai

¹ PUIG MORENO Gentil, « Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord », *Aïnes Noves*, 2007. No indica que tot aquest material sigui accessible ; només en comenta en aquesta curta citació la natura i un nivell de coneixement global.

d'incloure qüestionaments lingüístics en el cens de població, amb la justificació de llur il·legalitat per ser incompatibles amb el principi de la indivisibilitat de la nació francesa. Així doncs cap organisme no ha produït, ni publicat mai un estudi aprofundit de l'estat de la llengua a Catalunya Nord.² De tota manera, queda clar que la llengua en la societat nord-catalana resta un tema per investigar, amb caràcter permanent i exhaustiu.

L'estudi *Pratiques et représentation du catalan* (Pràctica i representacions del català) realitzat per l'empresa Média pluriel Méditerranée per encàrrec del Consell Regional dóna el següent perfil del coneixement i ús del català³:

Coneixements generals

1. Nivells de competències

	Percentatge (mostra 500 pers.)	Nbe locutors (+14 anys)
Comprèn el català	55%	167.695 persones
- perfectament	24%	73.176
- fàcilment	14%	42.686
- sentit global	17%	51.833
Comprèn quelques mots o expressions	19%	57.931
No comprèn gens	26%	79.274

¹ BECAT Joan, *Rapport sur l'aire catalane en France*, ICRESS, Univ. de Perpinyà, 1999, 86 p.

² Un estudi va ser realitzat el 1999 per l'INSEE sobre les llengües regionals, es tracta de *L'enquête Étude de l'histoire familiale*. Va donar lloc a dues publicacions que en van fer sucintament una ressenya: *INSEE Première* n° 830, febrer del 2002, « Langues régionales, langues étrangères: de l'héritage à la pratique », CLANCHÉ François, 4 pàg.; i *Population & Sociétés*, n° 376, febrer de 2002, « La dynamique des langues en France au cours du XXe siècle », 4 pàg., HÉRAN François, FILHON Alexandre, DEPRez Christine. De fet aquest estudi de l'INSEE que va concernir 380.000 adults per tot l'Estat no és pas gaire satisfactori per la manca de precisió, d'exhaustivitat i per un enfocament massa general que no pren pas en compte l'especificitat, ni les problemàtiques, ni els menesters propis de la situació, i la preocupació per la salvaguarda de les llengües dites regionals.

³ Ultra una aproximació als nivells de coneixements de la llengua catalana, l'enquesta realitzada en francès (és a dir sense comprovació de la resposta totalment declarativa pel que fa a la capacitat lingüística de cada persona), pretenia donar una avaluació de la imatge i de les representacions que la població tenia de la llengua.

TOTAL	100%	304.900
Sap parlar català	34%	103.666
- Bé	17%	51.833
- Conversa simple	8%	24.392
- Un poc	9%	27.441
Sap alguns mots o expressions	17%	51.833
No sap parlar gens	49%	149.401
TOTAL	100%	304.900

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

Amb aquestes primeres dades bàsiques, constatem que la proporció de població que sap català és de més de la meitat de les persones interrogades (més grans de 14 anys), una quarta part de les quals entén perfectament i un terç de la població que sap parlar, la meitat del qual amb normalitat. Un 19% i un 17% de persones més té alguna impregnació de llengua a través del coneixement de alguns mots i expressions, per la comprensió i la capacitat d'expressió respectivament, la qual cosa ens porta el llistó de la gent que sap català a una porció majoritària de la població nord-catalana.

Pel que fa a les capacitats lectores i d'expressió escrita :

Sap llegir el català	39%	118.911
- Fàcilment	8,25%	25.154
- Prou fàcilment	8,25%	25.154
- Prou difícilment	10,5%	32.014
- Difícilment	12%	36.588
No sap llegir gens	61%	185.989
TOTAL	100%	304.900
Sap escriure català	11%	33.539
No sap escriure	89%	271.361
TOTAL	100%	304.900

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

2. i dels que saben llegir :

Llegeix sovint o cada dia	12%
Llegeix ocasionalment	41%
Llegeix rarament	35%
TOTAL	88%

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

Amb la facultat de llegir i escriure passem per sota de la majoria de la població, amb un 39% tan solament de gent que declara saber llegir i un 16% de gent que diu poder llegir amb facilitat i prou facilitat. La capacitat d'escriure concerneix solament 1 de cada 10 nord-català. El que fet i fet és totalment lògic en la mesura que fins a una època molt recent, l'escola no permetia que s'aprengués la llengua regional. És doncs relativament interessant de constatar un nivell encara prou alt en aquestes competències, donada la circumstància adversa. Ara bé, les xifres de la freqüència d'ús vénen a matisar aquesta capacitat, ja que de les 50.000 persones que diuen saber llegir, tan solament unes 6.000 declaren practicar la lectura en català sovint o cada dia. Un nivell bastant baix aquí de pràctica lectora.

Davant dels nivells de coneixements declaratius, l'enquesta avalua la imatge que la gent té de la seua pròpia pràctica :

3. Dels que comprenen, considera que la seua pràctica :

Se manté estable	52%	117 624
Augmenta	21%	47 502
Disminueix	20%	45 240
No ho sap	7%	15 834
TOTAL	100%	226 200

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

Les categories socioprofessionals que més consideren que llur pràctica augmenta són els quadres, professions intel·lectuals superiors i liberals, i els artesans i botiguers. Les categories que més consideren que llur pràctica disminueix són els estudiants i els empleats.¹

¹ Els comentaris enquadrats inscrits entre els quadres de dades són extractes traduïts del mateix estudi de Média Méditerranée Pluriel.

La imatge que la població té majoritàriament (el 52%) de la seua pràctica de la llengua catalana és estable o que augmenta (un 21%). Aquest resultat permet de constatar que existeix una valoració positiva de la llengua en el seu context social, encara que la realitat sociolingüística sigui bastant deficitària i fins i tot inquietant en molts àmbits (transmissió, ús).

El coneixement de català en l'entorn ve donat pels familiars que el saben :

4. Familiars que saben català :

Els pares saben o sabien parlar català	46%	140 254 persones
- entre els 15-24 anys	39%	
- entre els 45-64 anys	51%	
Els avis saben o sabien parlar català	43%	131 107 persones
Els fills saben parlar català	15%	45 735 persones

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

Les xifres sobre coneixement familiar posen en evidència el dèficit en la transmissió, al mateix temps que mostren que l'actual nivell de coneixement encara s'explica per l'adquisició familiar.

5. Volen perfeccionar-se en català :

Voldrien perfeccionar-se en català	16%	49 764 persones
Voldrien aprendre el català	4%	13 379 persones
TOTAL	20%	63 143 persones

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

Les categories que tenen l'índex més alt de voluntat d'aprendre o perfeccionar-se són : els artesans, botiguers, caps d'empreses, professions intel·lectuals superiors, liberals i intermediàries ; la categoria dels 25-44 anys i els municipis amb menys de 1000 habitants.¹

¹ Els comentaris enquadrats inscrits entre els quadres de dades són extractes traduïts del mateix estudi de Média Méditerranée Pluriel.

Amb les dades sobre voluntat de perfeccionar-se en català o aprendre la llengua, ens adonem que, a la vegada la impressió de saber de manera prou ampla el català deu incidir en el sentiment de no necessitar un aprenentatge, però també el fet que un 20% de la població emeti un desig d'adquirir o perfeccionar la llengua confirma el volum important de gent que la valora positivament o sent que saber-la és una necessitat. Més de 60.000 persones són així un públic potencial per uns cursos de català per a adults.

Un cop evocada la demanda social d'aprenentatge de català entre els adults, l'enquesta tracta de mesurar quines expectatives hi ha en matèria d'ensenyament en el sector escolar. La qüestió és molt important ja que és relacionada de manera molt estreta amb el funcionament de l'ensenyament de la llengua i en la llengua en el sistema educatiu públic, segons la reglamentació vigent :

6. Demanda d'ensenyament

	Eng. 1997		Enquesta 2004
Voldrien que els fills aprenguessin català a l'escola	62%	189 038 persones	62,9%
- voldrien una iniciació	36%		
- voldrien bilingüisme	29%		
No voldria	33%	100 617 persones	
No ho sap	5%	15 245	
TOTAL	100%	304 900	

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

Els més forts índexos de voluntat que els fills aprenguin català són entre els municipis més petits, i entre els 25-34 anys i 18-24 anys.¹

¹ Els comentaris inscrits entre els quadres de dades són extractes del mateix estudi de Média Méditerranée Pluriel.

Les respostes de les famílies per la demanda d'ensenyament de català coincideixen de manera notable : quasi els dos terços de la gent és favorable a la transmissió del català als seus fills mitjançant el sistema escolar. La demanda se manté constant a 7 anys de distància. A més, la precisió aportada per l'enquesta pel que fa als trams d'edat més favorables, indiquen una perspectiva favorable d'evolució ja que són les categories de més joves que s'expressen més favorablement. La pèrdua de coneixement de la llengua no s'ha pas traduït per una pèrdua completa o majoritària de lleialtat lingüística.

Una part de l'enquesta analitza més en detall la imatge i la representació que els habitants se fan de la llengua :

Notorietat del català

7. Llengua parlada a la regió :

Català	91%
Occità	10%

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

El català, comparat a la llengua regional veïna de la mateixa regió, apareix molt clarament com associada a la seua àrea territorial. Tant la consciència de la seua denominació com la percepció de la seua presència social viva contribueixen a consolidar la seua notorietat i fer-ne un element incontestable de la realitat nord-catalana.

En el mateix ordre d'idea, l'enquesta vol determinar quina imatge té la població de la pràctica general de la llengua :

8. La pràctica del català al departament :

Se manté estable	24%
Augmenta	24%
Disminueix	38%
No ho sap	14%
TOTAL	100%

Enquesta Média Pluriel Méditerranée, 1997

A les categories més joves, són més nombrosos els que pensen que la pràctica disminueix i menys els que creuen que la pràctica augmenta, mentre que a partir dels 45 anys, només un terç pensa que disminueix. La proporció dels qui consideren que la pràctica augmenta és més alta. Com més temps la gent s'està a Catalunya Nord, més alta és la proporció dels que afirmen que la pràctica augmenta, però també que disminueix.¹

La meitat dels habitants té una imatge positiva de la pràctica del català (se manté estable o augmenta). La xifra és inferior a la valoració que fa la gent de la seua pràctica personal (les mateixes categories assolien el 73%). Una proporció que queda interessant en termes d'imatge positiva al mateix temps que l'expressió d'un cert realisme : el resultat inferior de la valoració global de pràctica se basa en l'experiència i en la realitat quotidiana objectiva.

Tornant a una valoració més en relació amb un sentiment personal, es pregunta per «l'*attachement*», l'afecció que un té envers la llengua :

9. Quina relació amb el català ? (*Êtes-vous attaché au catalan?*)

M'importa molt	20%	
M'importa bastant	28%	48% (≠ 52%)
M'és indiferent	9%	57% (≠ 43%)
És poc important	11%	
No m'importa gens	8%	
No hi tinc cap lligam	24%	

Enquesta *Média Pluriel Méditerranée*, 1997

Com més petit és el municipi, més alta és la proporció de gent per qui el català és important, mentre que com més gran és el municipi més creix el nombre de gent que afirma que no hi té cap lligam. La proporció de persones per la qual el català és important també augmenta amb l'edat, amb la pertinença a les categories d'agricultors, quadres i retirats, amb una estada més llarga al departament.²

¹ Els comentaris inscrits entre els quadres de dades són extractes del mateix estudi de *Média Méditerranée Pluriel*.

² Els comentaris inscrits entre els quadres de dades són extractes del mateix estudi de *Média Méditerranée Pluriel*.

Les xifres mostren encara aquí la lleialtat lingüística de bona part de la població envers el català ja que gairebé la meitat (el 48%) declara que és «*très attachée*» o «*assez attachée*» a la llengua, i la proporció assoleix el 57% si hi relacionem els parers indiferents, en contra del 43% que no sent cap lligam particular o que valora negativament la seua relació amb el català.

Una concreció de la lleialtat lingüística declarada pot ser mesura amb la pregunta del desenvolupament del bilingüisme :

10. Opinió sobre el desenvolupament de suports bilingües

Favorable	25%	
Favorable, però no sap com	43%	68%
No ho sap	12%	80%
Desfavorable	20%	

Enquesta *Média Pluriel Méditerranée*, 1997

En aquest cas són més de les dues terceres parts dels interrogats que donen suport a la presència de retolació bilingüe.

El detal de les respostes favorables sobre bilingüisme és el següent :

11. Favorables al desenvolupament del bilingüisme

18- anys	72%
-44 anys	78%
municipi <1000 hab.	75%
municipi 1000-5000 hab.	72%
municipi 5-10 000 hab.	67%
Perpinyà	62%
per qui el català és important	80%
pels indiferents al català	39%

Enquesta *Média Pluriel Méditerranée*, 1997

Una clara majoria dels nord-catalans veu bé que la vida de cada dia faci una plaça al català, inscrivint la llengua més explícitament en el paisatge social.

Les tres enquestes generals amb resultats publicats sobre el coneixement, la representació i l'ús de la llengua catalana de la població permeten a hores d'ara de traçar un primer quadre de l'evolució de la situació de la llengua. Encara que els elements de comparació no siguin pas sempre òptims per diferències en els qüestionaris i perquè el nombre d'enquestes realitzades queda poc elevat, contrastar les xifres obtingudes permet d'iniciar una valoració de tendències i en tot cas de definir uns elements que haurien de ser més ben definits o plantejats en les eventuals enquestes a venir.

12. Evolució 1993-1997-2004

Competències	1993	1997	/ 1993	2004
Comprendre	64%	55%	↘	65,3%
<i>Perfectament</i>	37%	24%	↘	
Parlar	48%	34%	↘	37,1%
<i>bé</i>	34%	17%	↘	
Llegir	23%	16%	↘	31,4%
<i>diffícilment</i>	23%	22%	=	
Escriure	10%	11%	=	10,6%
Vol aprendre / perfeccionar-se	28%	21%	↘	45,3%
Parla sovint / cada dia	32%	16%	↘	
Notorietat				
Català	87%	91%		

<u>Pràctica a Catalunya Nord</u>				
Estable	26%	24%	=	
Augmenta	23%	24%	=	
Disminueix	42%	38%	↙	
No ho sap	10%	14%	↗	
<u>Relació amb la llengua</u>				
Important	56%	48%	↙	
Poc o gens important	28%	19%	↙	
Cap lligam	8%	24%	↗	
Indiferent	7%	9%	=	

La comparació de les dades de les enquestes de 1993 fins als 2004 ens indiquen prou clarament el recul de coneixença de la llengua catalana entre la població. Igual que la freqüència d'ús. En canvi la notorietat del català i la imatge que es té de la pràctica en la societat queden en uns nivells alts.

L'enquesta d'ús de la Generalitat del 2004 permet donar amb una precisió fins i tot excessiva per la situació de Catalunya Nord, els costums d'ús de la llengua en funció dels àmbits d'utilització :

Àmbits d'ús de la llengua

	<u>Català + francès</u>	<u>Sols català</u>
Diu que té com a llengua	2,1 %	1,5 %
Com llengua en la infància	10,1 %	6,2 %
Llengua a casa	9,6 %	0,5 %
Llengua amb la mare	16,9 %	5,8 %
Llengua de la mare	13,6 %	10,9 %
Llengua amb el pare	15,4 %	4,3 %
Llengua del pare	15,4 %	11 %

Llengua entre els pares	16,4 %	14,2 %
Llengua amb la parella	8 %	1 %
Llengua de la parella	5,2 %	3,3 %
Llengua amb avis paterns	8,2 %	5,5 %
Llengua amb avis materns	13,3 %	6,5 %
Llengua entre els avis	20,6 %	15,5 %
Llengua amb els germans	11,2 %	3,2 %
Llengua amb els fills	6,7 %	0,2 %
Llengua amb la família	12,3 %	0,5 %
Llengua amb els amics	10,1 %	1,8 %
Llengua amb amics catal.	26,3 %	12,6 %
Llengua amb amics francof.	0,5 %	0,2 %
Llengua amb els veïns	8,8 %	2 %
Llengua amb els estudiants	3,2 %	0,7 %
Llengua als petits comerços	6,2 %	0,2 %
Llengua a grans superfícies	0,5 %	
Llengua als bancs	0,2 %	
Llengua a cal metge	0,5 %	
Llengua amb desconeguts	0,9 %	0,2 %
Llengua de notes personals	1,7 %	0,5 %
Tothom hauria de parlar	47,6 %	[d'acord + més aviat d'acord]
Desitja parlar	57,9 %	
Desitja aprendre	45,3 %	
Desitja que nins aprenguin	62,9 %	

Síntesi a base de les dades de l'Enquesta ISC, 2004.

Finalment la mateixa enquesta del 2004, també pregunta sobre les representacions de la llengua :

14. Representacions

	<u>Sí</u>					
Tothom hauria de parlar català	47,6%					
	<u>Molt alt</u>	<u>Força alt</u>	<u>Normal</u>	<u>Total</u>	<u>Poc important</u>	<u>Gens</u>
L'ús del català és:	6,9%	15,5%	18,7%	41,1%	49,1%	2,3%
	<u>Augmentat</u>	<u>Quedat igual</u>		<u>Total</u>	<u>Baixat</u>	<u>No ho sap</u>
L'ús del català els darrers 5 anys ha:	19,9%	19,9%		39,8%	29,6%	30,6%
	<u>Augmentar à</u>	<u>Quedarà igual</u>		<u>Total</u>	<u>Baixarà</u>	<u>No ho sap</u>
<u>L'ús del català els propers 5 anys :</u>	23,9%	14,9%		38,8%	40,5%	20,7%

Enquesta ISC, 2004.

Amb aquestes xifres, quin **panorama de la situació lingüística** podem dibuixar ? Un panorama necessàriament esquemàtic, però que pot oferir prou precisió i presentar els trets particulars indispensables per a una comprensió mínima de Catalunya Nord.

Com ja hem insistir més amunt, per un català del sud, una estada a Perpinyà generalment produeix com a sensació que poquíssima gent sap i sobretot fa servir la llengua catalana, que la seua situació i el seu futur es troben més que compromesos. El mateix dia, un francès que visita Catalunya Nord tindrà la percepció d'una regió amb una forta personalitat, en particular perquè el sorprendrà una omnipresència del català. Quina d'aquestes dues impressions correspon més a la realitat? La interrogació ella mateixa il·lustra l'ambivalència de la situació i pot permetre d'entendre que certes persones no acordin la mateixa significació a les dades xifrades.

Cal entendre que Catalunya Nord pertany a la realitat lingüística de França i, a la vegada, a la del conjunt de l'àrea dels Països Catalans. Com en un mapa dialectal, Catalunya Nord correspon a una zona de transició per la qual la realitat lingüística tant és la d'un costat com la de l'altre, o no és completament la mateixa que la d'un costat, ni la de l'altre. En l'esquema hispànic hi ha una certa

normalitat de la presència de dues llengües, fins i tot en els llocs de més pressió del castellà. Però la situació a Catalunya Nord és diferent perquè el català és una llengua present però minoritària i ferotgement minoritzada. Encara que la població declari un interès especial per la «seua llengua»¹, una majoria no la coneix o més ben dit no és pas més –o no se sent– capaç de parlar-la. Però no manquen pas ganes de saber-la, o en tot cas que els fills tornin a aprendre aquella llengua, font per a ells, de càstigs i de problemes tot al llarg de la formació escolar i de la carrera professional.²

El català a Perpinyà és llengua doblement minoritària perquè la població d'origen català³ ja no constitueix la majoria dels habitants de Catalunya Nord. També perquè la part de territori català dintre de la immensitat de la realitat francesa és realment insignificant. El total dels 430.000 habitants del departament representa el 0,7% dels 60 milions de francesos. Els 4.116 km² de Catalunya Nord són el 0,7% del mig milió de quilòmetres quadrats de l'Hexàgon. És una condició minoritària que se troba molt accentuada per la realitat jurídica⁴ i la filosofia excloent del nacionalisme francès que, en cada moment de la vida diària i en cada àmbit de funcionament de la societat i de les institucions, manté la llengua minoritzada sense cap dret a existir.

Els índexs de coneixement lingüístic⁵ s'han de llegir com una dada positiva. La quantitat de gent que representen aqueixes proporcions, és a dir un parell de centenars de milers de persones, ens indica que la massa crítica de catalanoparlants⁶, s'ha mantingut encara prou alt com per esperar una dinàmica

¹ El possessiu freqüentment associat al terme de « llengua » per designar i esmentar el català per part dels habitants de Catalunya Nord és significatiu de l'apropiació que en fan com a marcador d'identitat, com a element integrant del patrimoni assumit de la personalitat del país, independentment del nivell de coneixement que un en pot tenir, una mica a la manera del basc o de l'irlandès.

² El sentiment contradictori en relació a la llengua és significativa de la situació de profunda diglòssia que afecta Catalunya Nord.

³ És a dir nascuda al país amb al menys un dels pares del país.

⁴ Vegeu les perspectives de recerca, la descripció i actualització de la situació jurídica i del marc legal de les llengües minoritzades a França. En particular, arran de la inscripció a la constitució de la menció de les llengües dites regionals, l'estiu de 2008.

⁵ Entre un quart i un terç dels habitants que sap parlar i la meitat que diu entendre.

⁶ Potser convindria més la noció de «catalano-sabent» o, com ho fan servir els francesos amb la llengua francesa, el concepte de «catalanòfon» que s'aplica a tota persona que en sap –que és capaç d'entendre i de parlar– sense que necessàriament la tingui com a pròpia o la faci servir prioritàriament.

favorable i per intentar incidir en un redreçament futur. La lectura optimista se justifica encara més prenent en compte el grau de resistència malgrat el ridícul pes dels catalans del nord en el context francès i la continuïtat repressiva de la llengua. La prohibició de la llengua per Lluís XIV, actualitzada per la Revolució francesa, queda vigent fins avui. Per mesurar la importància de tota la quantitat de llengua, cultura, identitat catalana que sobreviu en aquest principi de segle XXI, cal representar-se la situació normal que hauria de prevaler i que podria ser realitat : una regió francesa monolingüe, sense cap consciència de tenir cap altre referent que els sols principis oficials de la república. Això ha passat a diverses àrees de França : certs llocs del *Midi* (Occitània), Flandes –més ben dit el *Nord*–, el sector lingüístic del franco-provençal.

Ara bé, tal com apuntàvem al principi amb l'evolució demogràfica, els canvis ràpids del grau de coneixement del català no inciten pas a gaire optimisme. L'evolució visible entre les dades de l'enquesta del 1993 i del 1997, mostren clarament un recul prou ràpid. Les anàlisis dels resultats de l'enquesta de l'Institut de Sociolingüística Catalana del 2004 confirmen clarament la davallada de l'ús. Amb els estudis realitzats al País Basc¹ es comprova la diferència radical de dinàmica i evolució sociolingüística al nord i al sud de la ratlla fronterera perquè demostren amb nitidesa que el context francès i l'absència d'una política lingüística ferma a favor de la «llengua regional» empeny la societat cap al barranc de la substitució lingüística total. Catalunya Nord en aquest sentit no divergeix pas gaire de la situació basca al dia d'avui.

II.C.1.b – Enquestes puntuals

Recordem aquí les dades d'un estudi realitzat el 1988 per la professora de la Universitat del Surrey, Dawn Marley, sobre el coneixement i l'ús del català a Perpinyà.

Enquesta de Dawn Marley : “Parlar català a Perpinyà”

¹ A tot Euskal Herria (País Basc autònom, Navarra i País Basc Nord).

L'enquesta de Dawn Marley consisteix en un sondeig dels habitants de Perpinyà sobre l'ús de llurs llengües i llurs actituds envers aquestes. La intenció de la investigadora britànica era de mesurar i de descriure el grau de coneixement del català, i « examinar com i per què la substitució de llengua (*id est* del català pel francès) i el seu capgirament (el francès cedint davant del retorn del català) poden produir-se ».¹ La primera de les dues enquestes realitzades² per Dawn Marley, la del 1988, va comptar 420 persones, o sigui un 5% de la població de dos barris de Perpinyà, la Lluneta i Sant Mateu, que segons el cens del 1982 tenien 5.812 i 4.232 habitants respectivament, Perpinyà totalitzant-ne 111.892 en aquell moment. L'enquesta va portar sobre una mostra representativa de la població (quotes de sexe, edat, categoria socioprofessional) interrogada a casa.

Entre els resultats obtinguts, destaquem el següent :

1.Competències lingüístiques en català a Perpinyà (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

		<u>Un poc / difícilment</u>	<u>Total</u>
Comprèn	54 %	+ 1 %	55 %
Sap parlar	40,4 %	+ 4,5 %	44,9 %
Sap llegir	20 %	+ 5,4 %	25,4 %
Sap escriure	9 %	+ 3,1 %	12,1 %

La taula de les quatre competències lingüístiques de l'enquesta realitzada als barris de Sant Mateu i la Lluneta de Perpinyà, donen un resultat semblant a les enquestes generals en les quals el volum de catalanoparlants de Catalunya Nord se situa a l'entorn de la meitat de les persones interrogades pel que fa a la comprensió i entorn de la tercera part per la gent capaç de parlar. Aquí la xifra del 40% pot deure's a una població més popular, especialment en el barri cèntric,

¹ MARLEY Dawn, *Parler catalan à Perpignan*, L'Harmattan, París, 1984, 113 p.

² La **segona enquesta** efectuada per la investigadora el 1993 i realitzada mitjançant un qüestionari distribuït a dues escoles de Perpinyà, no serà represa aquí per no ser basada en una mostra representativa de la població.

i per tant amb més coneixement natural de la llengua. Possiblement juga també el fet que l'enquesta és realitzada a finals dels anys 1980, doncs amb menys pèrdua de catalanòfons.

2. Llengües conegudes a Perpinyà (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

Català	54 %		
15-24 anys	9,6 %		
25-34 anys	23,1 %	32,7 %	15-34 anys
35-59 anys	20,5 %		
+ de 60 anys	46,8 %	67,3 %	+ de 45 anys

El català queda entre la població de la capital rossellonesa una llengua ben present i de notorietat encara majoritària, tal com també apareixia a l'enquesta de Média Pluriel Méditerranée.

3. El català als lleures (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

Té llibres catalans	51,7 % dels catalanòfons
Té discos catalans	47,6 % dels catalanòfons
Mira TV3	54,7 % dels catalanòfons

4. Ús del català en família (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

Total	30,9 %
Amb cònjuge	6,4 %
Amb pares	8,8 %
Amb fills	0,7 %
Amb avis	1,2 %
Amb tothom	2,1 %

5. Ús del català fora de la família

(barris de Sant Mateu i la Lluneta, 88)

Amb col·legues	8,3 %
Amb clients	10,9 %
A botigues	14,5 %
Al carrer	25,2 %
Als pobles	18,8 %
A l'esport	7,8 %
Als cafès	7,8 %
A associacions	7,1 %

6. Mode d'aprenentatge (barris

de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

A casa	58,5 %
A la regió	33,6 %
Amb els pares	1,3 %
A l'escola	1,7 %
Curs a distància	1,3 %
De viatge	0,4 %

En matèria de lleures(quadre 3), és a dir de difusió de la llengua catalana en la vida diària, sigui a través del consum de llibres, de discos o de televisió en català, aproximadament la meitat dels interrogats hi recorren.

En canvi els nivells d'ús de la llengua en família (quadre 4) encaixen amb els nivells baixos constatats a les enquestes generals : menys del 10% de les persones fan servir el català amb la família més propera, el cònjuge i els pares. Ve a demostrar el baix nivell de pràctica diària dels que saben català, en tot cas com a llengua habitual i d'ús continu. El percentatge de pràctica amb el fills, el 0,7% confirma la interrupció generacional en la transmissió de la llengua.

És més sorprenent en canvi el quadre de resultats de l'ús del català a fora del marc familiar (quadre 5) que indica un major nivell d'utilització : entre un 7% (al si d'associacions) i un 25% (al carrer). És sens dubte la indicació d'una vida social encara força viva en uns barris populars de Perpinyà.

Les dades del mode d'aprenentatge (quadre 6) ensenyen que la transmissió de la llengua, tot i que pateixi d'una interrupció per transmissió directa pels pares, sempre és relacionada amb l'entorn pròxim i se fa de manera passiva, ja que no hi ha expressió directa de pares a fills.

7. L'avenir del català (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

		<u>Total</u>	
Cap futur	37,8 %		
No sap	14,7 %		
Futur incert	8,6 %	23,3 %	NS + Incert
Bon esdevenidor	22,8 %		
1993 / Barcelona	4,7 %		
No morirà mai	1,2 %	28,7 %	Bon esdev.+ No morirà + 93
Sense canvi	10 %	38,7 %	

8. Penseu que el català se mantindrà a la regió ? (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

Sí	86,5 %
No	10 %
No sap	3,1 %
No contesta	0,4 %

9. Us agrada parlar català ? (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

Sí	69,4 %
No	19,4 %
No molesta	2,4 %
Indiferent	5,3 %
Adora	1,2 %

Quan l'enquesta de Marley entra a considerar les perspectives de futur del català (quadre 7), tenim una majoria de gent que veu un avenir negatiu (un 38%), mentre una proporció important no sap (el 23%) o no hi veu canvi (el 38%) i un 28% veu un futur positiu per la llengua. La qüestió directa de si el català se mantindrà a la regió (quadre 8) obté un resultat indiscutible : el 86% pensa que el català se mantindrà a Catalunya Nord. Resultat que cal posar en relació amb el gairebé 70% de persones interrogades a qui agrada de parlar català (quadre 9).

10. Per què mantenir el català ? (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

És la llengua de la regió	11,4 %
En depèn la identitat regional	16,4 %
No cal deixar morir una llengua	5 %
Molta gent el parla	2,1 %
Per tradició, cultura	32,1 %
Pel mercat únic europeu i Barcelona	5,7 %
És una llengua viva	6,2 %
El francès és més important	3,1 %
Cap interès	9,7 %

11. Caldria provar de mantenir el català a la regió ? (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

Sí	80,7 %
No	13,1 %
No sap	6,2 %

En les justificacions de la visió positiva del futur del català (quadre 11, el 80% dels interrogats afirmen que caldria provar de mantenir el català), hi ha una distribució prou variada de respostes explicatives, però una major part de respostes són relacionades amb la identitat i el patrimoni del país : « És la llengua de la regió », « En depèn la identitat regional », « Per tradició, cultura » sumen el 59,9%. L'interès per una llengua en general ve després amb un 13,3% per qui « No cal deixar morir una llengua », « Molta gent el parla » i « És una llengua viva ». Finalment en darrer lloc, un argument més utilitari com « Pel mercat únic europeu i Barcelona » recull un 5,7% de respostes. A la vegada aquests resultats mostren una forta identificació entre el territori i la llengua regional, i una lleialtat prou alta de la població envers una llengua que no sempre domina però que sent com a pròpia i a la qual atorga valor patrimonial. La feble referència a la utilitat pot provenir en part de l'època en la qual va ser realitzada l'enquesta (els anys 1980) quan encara el coneixement de la situació del català al sud de la frontera i la influència de la seua normalització començaven. Els qui pensen que « El francès és més important » o bé no veuen cap interès en el català assoleixen solament un 12,8%.

12. Perquè el català és important a la regió ? (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

El francès és més important	22,1 %
El català no és important	12,8 %
La regió és a Catalunya	11,9 %
Hi ha gent per a qui és útil	7,4 %
A causa de Barcelona	11,6 %
Només els vells el parlen	8,1 %
Per comunicar amb la gent del país	4,7 %
Per la CEE	4 %
Per raons culturals	11,2 %

13. És important saber parlar català a la regió ? (barris de Sant Mateu i la Lluneta, 1988)

Sí	51,2 %
No	45,5 %
No sap	2,6 %

Per contrastar i completar les opinions sobre l'interès de mantenir el català, les preguntes dels quadres 12 i 13 vénen a confirmar tot matisant les primeres. Així amb prou realisme, els enquestats són el 51,2% a jutjar que és important saber català a la regió, molt per sota del 80% que desitja que se mantingui. I només un 35% relaciona la importància del català amb l'interès o la normalitat del país (« La regió és Catalunya », « Hi ha gent per qui és útil », « El parlen els vells », Per raons culturals »). En canvi la importància en relació amb una utilitat lligada al sud o a la realitat transfronterera (la CEE) arriba aquí als 15%.

Per sintetitzar, què podem deduir d'aqueixes dades que infirmen o confirmen els resultats de les enquestes sociolingüístiques generals ? En primer lloc que el nivell de coneixença del català encaixa amb la resta de tendències : un poc més de la meitat de la gent entén el català (quadre 1), un xic per sota de la dada global, lògicament ja que ens situem aquí en un marc urbà més francesitzat. I un 40% sap parlar, el que també coincideix amb la resta de xifres.

Per altra banda, el català a Perpinyà és una llengua de persones més aviat més grans (quadre 2) : dos terços dels que saben català tenen més de 35 anys. La llengua coneguda pels catalanòfons és encara avui una llengua adquirida en el context familiar i de l'entorn social, més que una llengua apresada en el marc escolar (quadre 6) : l'ensenyament de la llengua és un element bàsic per al seu futur però la transmissió actual encara és deguda a la immersió en la societat i la família. El que pot voler significar que, degut a la interrupció intergeneracional, el català es troba efectivament en perill de substitució, però igualment s'ha d'interpretar com a característica favorable perquè el motor de transmissió natural encara és actiu i eficient, tot i que imperfecte.

A més de ser llengua oral, el català continua sent a finals del segle XX una llengua mediàticament contemporània i de cultura : en efecte entre els catalanòfons, una meitat consumeix, encara que pugui ser en una proporció mínima (no en tenim detalls) llibres, discos, i mira la televisió catalana (quadre 3). Ultra la importància que indica que se continuï editant aquests productes¹, les respostes mostren que existeix una dinàmica de llengua que respon a una perspectiva de normalització. El català avui dia a Catalunya Nord no es pot percebre ni és percebut solament com una llengua en declivi, desconnectada dels mitjans de funcionament de la societat moderna. En aquest punt, el nivell de diglòssia és relativament més feble que per altres llengües minoritàries i minoritzades, únicament acantonades a un ús oral i privat.

Pel que fa a l'ús, l'enquesta de Perpinyà confirma, si és que calgués una prova de la constatació directa de la gairebé absència d'intercanvis en català als carrers, que la llengua catalana pateix d'un dèficit molt alt de pràctica tot i uns nivells de coneixement encara importants. Res aquí de gaire original ni sorprenent comparat al mateix descalatge entre competència i ús que podem comprovar en altres àrees dels Països Catalans on el català és més reconegut, protegit, promogut i normalitzat, com ara Barcelona. La pràctica del català que apareix més alta en l'entorn social que al si de la família (quadres 4 i 5) s'explica per la gairebé interrupció de la transmissió familiar (el 0,7% fa servir el català

¹ La producció de llibres i discos en català queda relativament feble, especialment a Catalunya Nord i pot donar la impressió que l'impacte de la literatura o d'altres produccions culturals és negligible, mentre que ens adonem amb la dada xifrada del consum de lleure en català que sí que té una importància entre els catalanòfons.

amb els fills) i al mateix temps per l'evolució de la composició de les famílies on els que eren susceptibles de fer servir el català, els avis, no se troben pas més en contacte directe de les generacions més joves.

Aquesta dada podria presentar una contradicció amb les respostes que indiquen que, pel que fa al mode d'aprenentatge, el 58,5% diu que ha après el català "a casa" (quadre 6). De fet, les dues indicacions no són del tot contradictòries : uns que responen que han après el català a la família fan referència la major part del temps a una coneixença passiva, a una adquisició mitjançant la immersió lingüística, per haver sentit les persones pròximes fer servir el català. Tot i això, la immensa majoria de les vegades, el català no s'ha fet servir entre generacions diferents. Si bé el català s'ha sentit a casa, no ha estat el suport d'intercanvi directe entre pares i fills, entre avis i néts. Al quadre nº6, l'1,3% diu que el mode d'aprenentatge han estat els pares.

Cases de Pena

A finals del 2006, vam sintetitzar els resultats d'una enquesta sobre la llengua catalana al municipi de Cases de Pena¹, realitzada a l'ocasió del cens del 2004. L'enquesta, l'he realitzada gràcies a l'APLEC, Associació per a l'ensenyament del català que va enviar als municipis censats un qüestionari. El mèrit més gros de la seua realització és de la gent mateixa de Cases de Pena que van fer possible la duplicació, distribució, recuperació i transmissió de les enquestes que una majoria d'habitants van acceptar d'emplenar i de tornar. Cal en primer lloc doncs remarcar aqueixa actitud valenta i voluntària. I si és important de felicitar la gent de Cases de Pena és que d'un band disposem de ben poques xifres precises sobre la situació del català, cosa que és el resultat del refús de França de realitzar enquestes sobre les llengües dites "regionals". Amb

¹ Cases de Pena és un municipi del Rosselló situat al límit de la comarca, just abans d'entrar al Fenolledès.

diversos pretextos fal·laciosos¹, així permet als responsables de no disposar de cap dada i doncs de no poder fer res per ajudar unes llengües en perill de desaparició.

Les informacions que han permès de recollir aqueixa enquesta són reveladores i al mateix temps útils perquè permeten de fer propostes concretes a favor de la promoció del català. Són un bon exemple del tipus d'enquestes que se poden portar a terme amb prou facilitat i que poden completar un estudi global de tot Catalunya Nord.

Dels 576 habitants de Cases de Pena (cens del 2004), 146 persones van respondre i tornar el qüestionari de 25 preguntes. Aquests enquestats són el 25% de la població, i si prenim en compte les persones de la família esmentades en els qüestionaris arribem a un 65% dels habitants del municipi. Una xifra no exhaustiva que representa un nombre prou ampli de la població i que avança una tendència significativa de la realitat.

Segons aqueixes xifres un terç dels habitants de Cases de Pena comprèn el català (35,3%) i arriba a dos terços si hi posem els 30,7% que diuen que comprenen alguns mots. Un altre terç d'habitants (32,6%) declara que no comprèn res del català.

Qüestionats sobre si volen que se reconegui oficialment el català, més d'1/3 respon per l'afirmativa (36,3%) i un altre terç (34,9%) diu que no ; els que resten no saben o no responen. També són més del terç dels pares (37,5%) que volen per als seus fills un ensenyament bilingüe en català. Més de la meitat dels pares (58,3%) volen que els seus fills aprenguin el català a l'escola, i són la meitat (52,7%) els habitants que volen que el català sigui proposat a totes les

¹ El motiu oficial del refús per França d'enquestar sobre les llengües és la incompatibilitat decretada de demanar dades de caràcter ètnic o religiós als ciutadans francesos amb la legalitat constitucional. Ja que els coneixements d'aqueixa constituïrien la materialització de l'existència de minories al si de l'obligat monolitisme de la comunitat nacional francesa única. Existeix doncs una por que la coneixença de per part dels ciutadans d'unes identitats reconegudes els fes refusar llur pertinença a la comunitat nacional francesa. Es tracta els ciutadans com si fossin menors d'edat, irresponsables incapaços de tenir poder de decisió pel que fa a la seua adhesió a una opció identitària. Se'ls refusa doncs la capacitat jurídica a decidir el que volen ser, en nom de l'interès superior de la nació i de llur bé decidit per autoritats superiors.

escoles. Enfi quasibé la meitat dels enquestats (43,8%) voldrien aprendre o se perfeccionar en català.

Aqueixes xifres se poden posar en relació amb la provenença dels habitants : la meitat dels enquestats de Cases de Pena és nascuda a Catalunya Nord (51,4%), i és el 58,2% si hi posem a més els que han nascut en una altra regió dels Països Catalans.

A fi de comptes les xifres ens mostren, en aquest començament de segle XXI, en un poble prou ordinari de Catalunya Nord, que la llengua catalana té una plaça encara important dins la societat. Una proporció notable de gent té un a priori favorable i sobretot la demanda d'una presa en compte seriosa i eficaç per assegurar el futur del català concerneix molts ciutadans. Tot d'elements que encaixen amb les tendències apuntades a les enquestes generals fetes sobre mostres més reduïdes.¹

Liceu de Ceret

Un altre sondeig dut a terme és l'enquesta sobre «Les llengües al Liceu de Ceret» que va ser realitzada un dia de promoció de les llengües (18 de novembre del 2006). Dia en el qual els alumnes de l'institut són usuaris i actors dels diferents tallers i activitats organitzats pels professors d'alemany, d'anglès, de català i d'espanyol : cants, danses, creació artística, rifles multilingües, joc de pinyates, projeccions i menú multicultural a la cantina.

El sondeig, el vaig fer com a professor de llengua, i sent allí en exercici de professor de català des de feia 18 anys. Va consistir en distribuir un qüestionari a tots els usuaris del liceu : alumnes (mitjançant els professors principals de les classes), els mateixos professors via les bústies de la sala de professors, els personals de l'administració de l'establiment i els agents de manteniment (mitjançant el secretariat del centre).

¹ Dades més detallades de l'enquesta a l'Annex 7.

L'enquesta permet conèixer el panorama lingüístic del liceu. Els resultats de l'enquesta van ser difosos, al llarg de la jornada ; s'hi aprèn que 4 de cada 10 alumnes comprenen el català, que 1/3 dels personals sap parlar català, que el 78% dels alumnes comprèn l'espanyol i que 1 de cada 2 alumnes sap parlar anglès, i 2% l'àrab, mentre el 90% dels alumnes estudien l'anglès. En total, unes 25 llengües són compreses, parlades o estudiades pels alumnes i els personals del liceu : alemany, anglès, àrab, basc, berber, bretó, català, xinès, xtimi, crioll, francès, espanyol, grec, hebreu, italià, japonès, laocià, llatí, lituanià, luxemburguès, neerlandès, occità, portuguès, rus, suís, alemany, tailandès.

El comentari que inspira aqueixa enquesta és en primer lloc que el nivell de coneixement del català entre una població de joves poc sovint enquestada en els estudis globals mostra una coincidència amb els nivells de coneixement de la població global. Si la població en general compta entre la meitat i dos terços d'habitants que comprenen el català, pels joves del liceu de Ceret¹, són el 44% que diuen entendre la llengua catalana. O sigui un índex clarament més baix que la mitjana però prou alt per un tram de població que és el que menys sap català i amb qui els catalanòfons menys comuniquen en català donada la situació diglòssica, traumàtica i de trencament generacional de la transmissió. La xifra confirma doncs que el Vallespir és un dels sectors de Catalunya Nord amb més conservació de la llengua catalana, igualment indica que l'evolució del coneixement de la llengua és negativa i que les joves generacions són les que menys saben la llengua. Al mateix temps, el fet que gairebé una meitat dels alumnes del liceu de Ceret són encara coneixedors passius que comprenen el català.

A l'igual, la competència activa, és a dir la capacitat a expressar-se, s'apropa del nivell global : si entre un quart i un terç dels habitants sap parlar, els joves assoleixen aquí el 18%. Pel que fa a l'ús, un terç dels alumnes assenyalen que "*el català és parlat a la família*". Tot i la relativa imprecisió de la pregunta, és significatiu que una part encara important dels joves tingui present el català en el seu entorn més immediat. La qual cosa significa que, tot i ser en una fase de

¹ Entre els 15 i els 18-19 anys doncs, d'una zona entre les més catalanoparlants de Catalunya Nord.

substitució lingüística, el català concerneix bona part dels joves.¹

Pel que fa a la diversitat de les llengües conegudes, la remarca principal que resulta de l'enquesta, és que al liceu, al cap de 5 a 8 anys d'estudis de llengua, 1/3 dels que estudien espanyol i gairebé la meitat dels qui han fet anglès, declaren que no saben parlar la llengua apresada.²

Altre element a remarcar és que si un 11% dels alumnes del liceu de Ceret estudiaven el català en 2006, eren el 44% que el comprenien. El que indica que la transmissió del català és encara activa a fora del sol marc escolar i que els catalans -i catalanòfons- de Catalunya Nord se troben en una situació d'absoluta anormalitat en la mesura que tota una porció de població amb llengua pròpia passa a una situació de minoria lingüística, de marginació voluntària desitjada per l'estat que nega a uns ciutadans l'educació en la pròpia llengua³.

Des del punt de vista de la qüestió identitària, l'enquesta dona unes indicacions interessants⁴ : amb una realitat demogràfica contrària⁵, un 47% considera que és català. Sense que se distingeixi el grau o la natura de la catalanitat declarada pels enquestats, és un fet que la identitat catalana és sempre viva i dinàmica en una proporció que no és gens marginal.

Enquesta sobre les llengües al Liceu de Ceret

DIA de les LLENGÜES - DAYS of the LANGUAGES –

TAG der SPRACHEN – DIA de las LENGUAS

Résultats de l'enquête **Paysage linguistique du Lycée de Ceret**
(desembre de 2006)

635 réponses des élèves (58%) - 22 réponses des professeurs (20%)

¹ Podríem arribar a deduir que es tracta d'una realitat quotidiana ?

² Un resultat absolutament anormal i que planteja el problema francès amb el coneixement i l'aprenentatge de les llengües en general.

³ Vegeu refús de França de ratificar els articles dels convenis internacionals que garanteixen els drets lingüístics.

⁴ La paraula "interessant" tant la posi pel que fa al resultat de les qüestions relatives a la identitat "ressentida" pels enquestats, com també pel plantejament mateix d'una qüestió tabú a França, i segons com dimonitzada : queda il·legal distingir i estudiar comunitats culturals, ètniques, religioses.

⁵ El 52% només dels alumnes enquestats han nascut en territori català.

CATALAN

<u>Élèves</u>		<u>Personnels</u>
44% des élèves déclarent	comprendre le catalan	59% des personnels
18% des élèves déclarent	savoir parler catalan	33%
29%	savoir lire le catalan	41%
14%	savoir écrire catalan	19%
32%	que le catalan est parlé dans la famille	33%

AUTRES LANGUES

<u>Élèves</u>		<u>Personnels</u>
78% des élèves déclarent	comprendre l'espagnol	70% des personnels
67% des élèves déclarent	savoir parler l'espagnol	52%
65% des élèves déclarent	comprendre l'anglais	70% des personnels
55% des élèves déclarent	savoir parler l'anglais	59%
9% des élèves déclarent	comprendre l'allemand	15% des personnels
9% des élèves déclarent	savoir parler l'allemand	19%
3% des élèves déclarent	comprendre l'italien	15% des personnels
1% des élèves déclarent	savoir parler l'italien	7%
2% des élèves déclarent	comprendre et parler l'arabe	

Au total, 20 langues sont comprises par les élèves et les personnels du Lycée de Ceret

22 langues en incluant le catalan et le français.

14 langues sont parlées au lycée de Ceret

16 langues en incluant le catalan et le français.

LANGUES ÉTUDIÉES

13 langues différentes sont étudiées par les élèves du lycée de Ceret (avec le français).

11%	des élèves étudient	le catalan
17%	des élèves étudient	l'allemand
80%	des élèves étudient	l'espanyol
90%	des élèves étudient	l'anglais
	et	
3%	des élèves étudient	le latin
1%	des élèves étudient	le japonais

ORIGINES et IDENTITÉS

Élèves	Personnels
52% des élèves déclarent être nés en Pays Catalan	30% des personnels
47% des élèves se considèrent catalans	41% des personnels
et	

32 autres identités sont citées, parmi lesquelles

l'identité "française" est mentionnée par 2,5% des élèves.

Langues comprises, parlées, étudiées par élèves et personnels au lycée de Ceret

allemand, anglais, arabe, basque, berbère (kabile), breton, catalan, chinois, chtimi, créole, français, espagnol, grec, hébreu, italien, japonais, laotien, latin, lituanien, luxembourgeois, néerlandais (hollandais / flamand), occitan, portugais, russe, suisse-allemand, thaïlandais,

Identités mentionnées par élèves et personnels au lycée de Ceret

algérien, alsacienne, anglais, arabe, argentin, auvergnat, basque, belge, breton, catalan, champenois, chtimi, espagnol, flamand, français, franco-guadeloupéen, franco-italien, franco-marocain, grenoblois, hollandais, kabile, marocain, marseillais, occitan, parisien, péruvien, picard, saintmartinois, slovaque, stéphanois, tarnais, vietnamien, toulousain, luxembourgeois, néerlandais (hollandais / flamand), occitan, portugais, russe, suisse-allemand, thaïlandais.

Enquestes a escoles catalanes de Catalunya Nord

Durant el 2008, un treball realitzat amb els estudiants de català de tercer any de llicenciatura ens va permetre de realitzar una enquesta limitada a unes quantes escoles catalanes de Catalunya Nord. Ens porten unes dades interessants i complementàries dels estudis més generals comentats fins aquí. Els estudiants que van realitzar el treball de terreny, després d'elaborar el qüestionari a classe, en el marc del curs de sociolingüística van ser :

- Silvia Bordaneil, amb 42 alumnes de les classes de 6^a a 3ª del col·legi de la Bressola i 15 alumnes de CE2 a CM2 de l'escola de Nyils ;
- Corina Paloffis, a la Bressola de Prada amb 29 alumnes de CE2 a CM2 ;
- Andreu Teixidó, amb 25 alumnes del col·legi Comte Guifré de 6^a a 3^a ;
- Guillem Caux, amb 68 alumnes de l'Escola Arrels, de CE2 a CM2 ;
- Anna Sofia Olivet-Burban, amb 42 alumnes de la Bressola de Sant Galdric, de CE2 a CM2 ;
- Maxime Taurinyà, a prop de 140 alumnes de Liceu Comte de Foix a Andorra.

Les enquestes van ser efectuades el mes de novembre i desembre de 2008, amb un total de 220 mainatges interrogats a Catalunya Nord, als quals s'afegeixen els 140 alumnes d'Andorra, que no integrem en els resultats produïts aquí perquè corresponen a un marc sociolingüístic i escolar massa diferent.

Sintetitzem les respostes obtingudes en el quadre següent :

	Bo o molt bo		
Nivell de coneixement del català	+ de 90%		
	Català	Català i francès	Total amb català
Quina és la teua llengua :	27%	34%	61%

A casa parla :	18%	21%	39%
Amb els companys, parla :	22%	28%	50%
Al pati, parla :	36%	22%	58%
A la cantina, parla :	54%	9%	63%
Amb els companys a classe, parla :	66%	8%	74%
Amb els mestres, parla :	86%	-	86%
Amb els germans, parla :	7%		
Amb els pares, parla :	41%		
Amb ningú parla + NS/NC	13% + 21%		34%

A més a més preguntes sobre el consum mediàtic en català ens va donar les dades següents :

Miren TV en català :	35%
Tenen revistes en català a casa :	57%

Finalment, el detall de l'avaluació de les competències és el següent :

	poc	bé	molt bé				
Entens el català	6	38	175	219	3%	17%	80%
Parles	7	65	147	219	3%	30%	67%
Llegeixes	26	89	104	219	12%	41%	47%
Escrius	17	113	77	207	8%	52%	35%

A la vista d'aquestes dades, deduïm en primer lloc que l'escolarització immersiva dels alumnes produeix uns resultats satisfactoris ja que més del 90% de la mainada té un nivell bo o molt bé de català parlat, i la xifra assoleix prop del 90% per la lectura. La capacitat d'expressió escrita, tot i que amb una proporció menys important de « molt bó » assoleix el 87%.

Pel que fa a la identificació amb la llengua, un 27% respon que el català és « la seua llengua » i un 34% que tenen el català i el francès. La qual cosa ens porta a gairebé dos terços d'aquest alumnat que veu el català com a element propi dela seua identitat lingüística. Una xifra prou alta quan sabem el context

Baylac-Ferrer - Societat, català i ensenyament a Catalunya Nord II.- Elements de sociolingüística sociolingüístic desfavorable al català i la situació d'interrupció de la transmissió familiar.

En matèria d'ús de la llengua, els resultats són més baixos, tot i que respecte a les dades de l'enquesta general d'ús del 2004 se situïn clarament per damunt : el 18% s'expressa en català a casa i el 22% amb els companys, o sigui en situacions amb un control menor. En canvi en els contextos on l'enquadrament professoral influeix en la tria de la llengua, el nombre dels qui fa servir el català puja notablement (a la cantina, a classe, amb els mestres). La xifra mínima correspon a l'ús del català amb els germans. I entre un 13% i un 34% no fa servir el català encara que el sàpiga.

II.C.1.c – Esquemes de qüestionaris i enquestes a venir¹

- Coneixement i ús dels estudiants de l'IFCT
- Coneixement i ús a la Universitat (qüestionari)
- Coneixement i ús a Catalunya Nord (qüestionari)

Un mitjà de mesurar la situació sociolingüística del català a Catalunya Nord és de començar per conèixer el perfil de certs grups determinats i ben identificats. Els estudiants que són inscrits en Estudis Catalans constitueixen un bon sòcol. Això se realitzarà amb una enquesta de qüestionari, del tipus del que figura aquí sota. El qüestionari ha de ser redactat en català ja que són tots estudiants que saben prou llengua per començar una llicenciatura. Sabem d'experiència per ensenyar a l'IFCT que tots els estudiants de català tenen una competència mínima en llengua. Excepte els estudiants d'altres carreres que

¹ Les **enquestes futures** se realitzaran a tres nivells. Un primer públic serà el conjunt dels estudiants de l'IFCT, incloent-hi els d'altres departaments d'estudis i carreres que fan classe de català com a no especialistes. En conjunt unes 200 a 300 persones. Un segon àmbit és el de la població universitària : els 10.000 estudiants de la Universitat de Perpinyà. Tot i no ser representatiu de la població nordcatalana, constitueix un públic menys especialitzat que els únics estudiants de català. El tercer estudi ha de concernir el conjunt de Catalunya Nord a través d'una enquesta general.

vénen a seguir classes de *No Especialistes*¹, i que en aquest cas poden ser efectivament debutants. En aquest cas l'enquesta, per a aquest públic se farà mitjançant un qüestionari en francès. El qüestionari dels estudiants No especialistes pot ser molt semblant al que ha de servir per a investigar la situació sociolingüística del conjunt dels 10.000 estudiants de la universitat de Perpinyà.

**Esquema de qüestionari per una enquesta
a prop dels estudiants de català de l'IFCT**

1. Competències lingüístiques

	<u>Molt bé</u>	<u>Bé</u>	<u>Mitjanament</u>	<u>Poc</u>	<u>[+ Gens (per NSP)]</u>
• Comprends el català					
• Parles català					
• Llegeixes el català					
• Escrius el català					

2. Ús del català (Amb qui parles ?)

- Pares
- Avis
- Fills
- Germans
- Altres
- Tothom
- Ningú
- Al sud de la frontera

¹ Els cursos de català de **No Especialista** són les formacions al coneixement de la llengua de 2h setmanals que segueixen estudiants de qualsevol departament o carrera de la Universitat. Corresponen als nivells que van de A1 fins a B2 del marc europeu de referència.

3. Freqüència d'ús (parles el català)

- Sempre
- + sovint en català
- + sovint en francès
- Tant en català com en francès
- Solament expressions en català
- Solament expressions en francès

4. Activitats que fan servir l'escriptura, les fas en català ?

- Sempre Quines ?
- De vegades Quines ?

5. Com has après el català ?

- Amb la família
- Amb l'entorn social. Quin ? On ?
- A l'escola (+ quina ?)
 - Maternal
 - Primari
 - Col·legi
 - Liceu
 - Estudis bilingües

6. Consum i mèdies

- Té diccionaris en català
- Té BD en català
- Té llibres en català
- Té novel·les en català
- Té discos en català
- Té films en català
- Mira TV en català ? Quines ?
- Escolta ràdio en català ? Quines ?
- Llegeix premsa en català ? Quines ?

7. Per què fas estudis de català ?

8. El futur del català

- En els anys a venir l'ús del català progressarà ?
 - Sí
 - No
 - NS/NC
- En quina llengua parlaràs als teus fills ?

9. Posició sobre les mesures següents :

	<u>Favorable</u>	<u>Indiferent</u>	<u>Oposat</u>
• Reconeixement oficial del català			
• Iniciació a la llengua per tothom a l'escola			
• Ensenyament bilingüe proposat a totes les escoles			
• Bilingüisme dins la vida pública			
• Una tele local en català			
• Una ràdio local en català			

10. Dades personals

- Edat
- Sexe
- Nascut /-da a :
- Pares nascuts a :
- Viscut a Catalunya Nord des de :

11. Ets català (-na) ?

Aqueixes diferents enquestes, totes contribueixen a donar un preciós estat de la situació aproximada de la llengua catalana a Catalunya Nord, corroboren la percepció directa que es té de la realitat sociolingüística, tant com a observador, que com a partícip de la mateixa societat al llarg de vivències quotidianes i de

l'experiència d'ensenyant de català. La societat nord-catalana està perdent locutors. Tal com apunten els resultats, encara que de vegades un xic desiguals de les enquestes, el territori se troba encarrilat en un procés de substitució lingüística.¹ Totes també coincideixen a indicar un nivell d'auto-estima o de valoració positiva de la llengua que constitueix una base indispensable a qualsevol treball de recuperació de la transmissió, en particular a través de l'ensenyament.

Un àmbit important tanmateix de la vida d'una llengua en el seu medi social, en complement del món familiar i educatiu, és el de l'esfera mediàtica. N'establim a continuació les característiques pel que fa a l'espai nord-català.

II.C.2.d – El català als mitjans de Catalunya Nord

Entre els elements més visibles d'expressió de la llengua, o més aviat caldria dir més audibles, uns visitants que entren en cotxe a Catalunya Nord, pot sintonitzar les **emissores de ràdio** que s'hi capten. El panorama radiofònic nord-català se distingeix notablement del que se pot sentir provenint del més enllà de Salses, al nord del Pirineu.² Un dossier de treball universitari de Matilda Contié i Aurèlia Verdaguer,³ havia mostrat que existeixen una dotzena de ràdios emetent programes que parlen tot el dia en català: Ràdio Arrels, la sola ràdio local nord-

¹ Veure en particular les conclusions diverses vegades comprovades a la síntesi de les enquestes d'ús de l'Institut de Sociolingüística Catalana, **QUEROL Ernest (coord.), Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI**, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007, 226 pàg.

² Diversos testimoniatges de visitants occitans m'havien fet adonar ja fa alguns anys d'aquesta característica que el qui és acostumat a viure a l'interior de l'àrea no percep necessàriament amb tanta força. En particular, uns col·legues bearnesos i provençals havien estat sorpresos pel nombre d'emissores en català que se poden captar quan un s'apropa de Perpinyà, al mateix temps que d'uns continguts que havien trobat variats i moderns.

³ *Presència de ràdios en català a Catalunya Nord* (3er any de llicenciatura d'Estudis Catalans, 2004).

catalana en català,¹ Catalunya Ràdio, Catalunya Informació, Catalunya Música, Catalunya Cultura (esdevinguda recentment Icat.FM), Ona Catalana, RAC, Flaix FM, Flaix Bac, Onda Rambla, Ona Catalana Empordà, Ràdio 4. En un dossier de treball de 3er any de llicenciatura per la Sorbonne, el 1983, lu Poisson, havia fet ressenya d'unes quantes iniciatives que permetien sentir català a la ràdio. Radio France emetia 5 mn el dia,² diverses ràdios lliures programaven entre ½ hora i 1h de continguts en català cada setmana, i esmenta igualment Ràdio Olot que arribava a sentir-se a la plana del Rosselló gràcies a un repetidor instal·lat a dalt de l'Albera i que ràpidament, el 1979, havia estat retirat mitjançant un helicòpter per les autoritats franceses. Avui dia, la «presència» del català a France Bleu Roussillon consisteix en emissions «de temàtica catalana»³ sobre el país però en francès ; la llengua catalana no depassa gairebé mai algun mot, expressió o tros de frase.

En un paisatge audio-visual francès, la normalitat a l'interior dels límits hexagonals és de sintonitzar gairebé el 100% de programació en francès,⁴ amb la proporció mínima de cançó francesa per obligació legal.⁵ Els únics indrets de l'estat on se pot percebre una presència radiofònica no francesa en una proporció no testimonial són zones frontereres amb Alemanya, Luxemburg i

¹ **Ràdio Arrels** emet des de Perpinyà a gairebé tot el territori de Catalunya Nord, al menys fins allà on li permeten d'arribar les quatre freqüències que té autoritzades : la plana del Rosselló, el baix Vallespir, el Conflent a la zona de Prada i l'alta Cerdanya. Va començar les emissions el 29 de maig del 1981.

² Avui dia **France Bleu Roussillon** no té cap programa en català. Aquest emissora pública descentralitzada constitueix una excepció al si de la xarxa de la mateixa entitat implantada a zones on hi ha presència de llengua regional. Malgrat que el *cahier des charges* demana a les emissores públiques de tenir en compte la realitat lingüística regional, France Bleu Roussillon té des de fa molts anys una posició hostil a dedicar horaris al català. El 2007, en una discussió personal, el director de la ràdio m'havia explicat que no volien fer programmes en català perquè consideraven que seria una ingerència en la vida privada de la gent i que no se podia jugar així amb la intimitat de les persones ja que la ràdio entra a totes cases.

³ Per exemple : Les Bons Moments en Pays Catalan, Les Catalans Célèbres, Catalans du Bout du monde, Le Dico D'Aquí, La Minute des Ecos Catalans.

⁴ Si exceptuem algunes regions com ara Bretanya, el País Basc, Còrsega i unes quantes àrees de l'occitanofonia. A Bretanya per exemple, quatre ràdios emeten parcialment en bretó Arvorig FM (nord Finistère), Radio Kerne (Cornouaille oest, país Bigouden, Aven), Radio Kreiz Breizh (Centre Bretanya i Tregor), Radio Bro Gwened (Morbihan), a les quals s'afegeix una ràdio per internet, radio.stalig.com. La tònica general del panorama tanmateix no deixa de ser dominat gairebé totalment pel francès. Des de desembre 2008, les 4 ràdios tenen un informatiu comú. Funciona gràcies al suport financer de les institucions locals (Regió, Departaments) a una associació -Brudañ ha skignañ. De dilluns a divendres, amb durada de 10 mn, a 17h30. Contacte: keleier@radiobzh.info

⁵ Llei d'ús de la llengua francesa, dita llei Toubon.

Bèlgica, i el País Basc Nord gràcies a l'empenta del moviment militant i a la cobertura dels mitjans de comunicació del País Basc autònom al sud de la frontera estatal.

En una menor proporció també la **televisió** participa a la presència del català en el paisatge audiovisual de Catalunya Nord.

En primer lloc cal esmentar el volum de programes en català (produïts per un equip local) de la cadena regional pública France 3 : unes notícies de 7mn (sic) setmanals subtitulats en francès, el dissabte a la tarda i un magazine de 20mn cada tres setmanes, el diumenge. En total, un màxim d'una desena d'hores s'emeten cada any. De font directa dels equips responsables de la programació en català, aquestes emissions en català tenen un índex d'audiència de les més altes de l'estació.

A més d'aquesta producció pròpia de Catalunya Nord, se reben a Perpinyà, certs canals de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, TV3 i K3/Canal33, per via hertziana, i el canal del cable de Perpinyà també proposa TV3¹ entre les 23 cadenes. Els altres canals de la corporació catalana, el canal 300² i el 3/24³ no tenen cobertura al nord de la frontera, a l'excepció de la zona fronterera de Cerdanya que beneficia d'una orografia favorable al pas de les ones. L'evolució de la tecnologia i el passatge de la tele analògica a la tele digital deixa la presència de la tele catalana a Perpinyà en una incertesa important, ja que contràriament al que passa al País Basc i a Alsàcia, no hi ha a Catalunya Nord cap previsió que els canals catalans arribin properament al nord de la frontera i l'apagada de les emissions analògica és prevista el 2010. Fins i tot una iniciativa privada experimental que havia llançat, en unes freqüències buides, l'emissió dels canals catalans via tele digital al curs de l'any 2008 va ser aturada al cap de pocs mesos per les autoritats franceses, sense que cap solució sigui plantejada ni estudiada posteriorment. De la mateixa manera, els canals locals de la tele de Figueres Canal Nord i de la tele de Girona que aconseguien cobrir parcialment la plana van ser obligat de cessar les emissions en direcció de Catalunya Nord.

¹ Canal 33 / K3 que emet emissions culturals, esportives i la programació per la mainada va ser suprimida el 2005 i substituïda per TV5, la tele francòfona internacional.

² Canal de ficcions en català, sèries, pel·lícules, bé doblades bé de producció pròpia.

³ Canal d'informació contínua, de notícies catalanes i internacionals.

Afegint els canals públics espanyols, es poden veure a Catalunya Nord un cert nombre de productes televisius en català. Les ofertes de televisió per cable, per satel·lit i per internet inclouen igualment en els paquets de centenars de cadenes, els canals internacionals de la tele valenciana TVI, i de la tele catalana TVCi. Ara, si bé tots aquests mitjans se tradueixen innegablement en una presència efectiva de la llengua catalana, el problema queda pendent de l'inadequació entre els instruments mediàtics sud-catalans i la realitat socio-cultural de Catalunya Nord i, de fet de tota la resta dels Països Catalans. La CCRTV –l'eina més potent per ara de tots els mitjans– no pren en compte tot l'espai mediàtic catalanòfon, inclòs el nord-català, i alimenta la fragmentació administrativa de l'espai catalanòfon. El resultat és que l'audiència de Catalunya Nord percep els mitjans de la tele catalana com suports mediàtics en català això sí, però aliens, provinents d'un espai exterior, espanyol, que no pot fer seu, amb els quals no se pot pas identificar, ni reconèixer, perquè tracta tot el que no és el territori català de les quatre províncies com una realitat exterior.

Al quiosc, és difícil de trobar mèdies escrits en català, tot i que no sigui impossible. El diari en català que té avui dia la difusió més ampla a Catalunya Nord és el *Periodico de Catalunya*, perquè hi arriba entre la premsa estrangera i així es ven, amb el preu elevat d'un producte importat.¹ Cap altre mitjà escrit té difusió mínimament normal. Només uns pocs quioscos van proposaven la revista mensual infantil *Mil Dimonis*, editada per l'APLEC² de Perpinyà des del 2002, però aquesta publicació es va acabar el juliol de 2009 amb la reducció dels ajuts públics que en permetien l'edició paper. Durant un any escolar, de 2008-2009, l'APLEC va editar i distribuir 3.000 exemplars de la revista en català als alumnes de les classes bilingües de CE2 a 6a, així com a totes les classes on l'associació organitza classes de català. A partir de la reentrada 2009, la revista de 20 pàgines s'ha transformat en una versió alleujada de 8 pàgines que també és previst que se distribueixi al mateix públic. La iniciativa de l'APLEC és destinada a omplir el buit mediàtic de les revistes en català per a joves, ja que si bé

¹ El diari que té versió en català i versió en espanyol ven uns 1.162 números a l'estranger, segons les dades del control de difusió, però no se pot pas saber quants corresponen a Catalunya Nord.

² Associació per a l'Ensenyament del català.

existeixen títols publicats a l'Estat espanyol¹, cap és distribuït a Catalunya Nord i la subscripció a aquesta premsa resulta molt cara per ser sotmesa a tarifes postals internacionals.

Altres diaris i revistes se publiquen o arriben a Catalunya Nord, però només són distribuïdes per correu als seus abonats o se venen al sol punt de venda especialitzat en productes catalans, la Llibreria Catalana de Perpinyà. El setmanari *el Punt*, edició de Perpinyà, va tenir redacció i difusió a Catalunya Nord fins el 2008². El gener 2009, amb els problemes econòmics lligats a la recessió, es va reorganitzar l'edició perpinyanesa ; la coordinació del setmanari se fa ara des de Girona³ i els articles produïts són encarregats puntualment a col·laboradors⁴. La seua versió nord-catalana s'ha integrat a la versió digital del diari de Girona. El mensual satíric *el Fiçó*, en forma de 8 pàgines fotocopiades i engrapades, va sortir setmanalment fins el novembre 2009, les revistes *Sàpiens*, *Descobrir Catalunya*, *Descobrir Cuina*, *Marc de Referència*, *Cinema Rescat*, *el Triangle*, el setmanari *el Temps* se troben a la venda a la Llibreria Catalana. Però la unitat del punt de venda, en limiten obligatòriament la difusió i redueixen així la presència de la llengua catalana en el paisatge mediàtic i en la societat. Però qui vol accedir a un mínim de premsa catalana no ho té pas impossible.

El desenvolupament de l'**internet** i la informatització de la societat ha obert, a més, una via àgil i fàcil a la comunicació en català. Alguns aficionats han creat i fan funcionar portals en català : des del 1997, el C@tNord del Teo Vidal, ell mateix corresponsal i responsable de la rúbrica Catalunya Nord a Vilaweb, o també l'Esteve Valls i la seu revista digital d'informació La-Clau.net. Un dossier universitari del 2004, *El panorama dels llocs webs de Catalunya Nord*, per Laura

¹ Se publiquen les adaptacions i traduccions al català de Bayard Presse, *Cucafera*, *Tiro Liro*, *Reporter Doc*. I se produeixen títols catalans propis com *Cavall Fort*, *Tretze Vents* o la *Revista dels Súpers*, el Club de joves de la tele catalana, entre les publicacions més conegudes.

² Venia uns 200 números setmanaris per abonament exclusivament.

³ La persona encarregada des de Girona de l'edició de Perpinyà del *Punt*, és l'**Esteve Carrera** que havia estat membre de la redacció del *Punt* a Catalunya Nord des de la seua creació i que, al moment del tancament de l'edició a finals dels anys 1990, havia triat d'integrar la redacció del diari a Girona.

⁴ Com a antic membre de la redacció del *Punt Catalunya Nord* i participant a la creació d'aquest mitjà, som conservat lligams amb periodistes i directius de l'empresa que m'han comentat els canvis intervinguts a finals de 2008. Vaig ser sol·licitat en particular per fornir noms de possibles col·laboradors, de persones interessades entre els estudiants de català i per proposar temes de reportatges.

Salellas i Camilla Cazenove, censava uns 53 webs a Catalunya Nord, 15 relacionades amb la música i la cançó catalana, 10 d'ensenyament i educació, 16 corresponents a entitats culturals i de mitjans de comunicació, 3 de partits polítics catalans, i 10 d'entitats diverses. L'instrument internet multiplica també la capacitat de connexió i consulta de la infinitat de mitjans de comunicació, bases de dades, entitats de tota la geografia dels Països Catalans : des de l'*Avui* fins a l'IEC¹, passant pel *Diari de Balears* digital, el *Diari d'Andorra* digital o qualsevol web privat, xarxa universitària o base estadística institucional. Les possibilitats d'ús del català i d'accés a fonts en català mai han estat tan extenses i tan fàcils per tanta gent d'arreu i doncs també de Catalunya Nord.

El setmanari *La Semaine du Roussillon*², té una particular sensibilitat a la llengua i a la qüestió catalana, que se tradueix per una pàgina d'actualitat redactada en català (o mitja pàgina amb la publicitat) sobre les 40 que compta el mèdia : «*Cap au Sud*». Sovint va de temes d'informacions de l'espai català del sud de la frontera, com ara l'exemple que posem en annex³ : dos breus sobre les obres del TGV a Figueres i la pol·lució de l'aire a la Catalunya autònoma i un article a tres columnes amb foto sobre «10.000 a Brussel·les per l'autodeterminació» que anuncia la manifestació reivindicativa a la capital europea del 7 de març 2009. La sensibilitat de *La Semaine* pel català ve en part per l'interès dels seus redactors i director per la llengua i la identitat, i en part per la posició de mitjà de premsa alternatiu que constitueix el setmanari, posicionat des de la seua creació com a premsa diferent del molt consensual *Indépendant* que sempre ha fet mostra de la més gran tebiesa per utilitzar la llengua catalana. Algun article en català o sobre temàtica catalana contribueix a aprofitar els nínxols de lectors no satisfets per la línia de *L'Indépendant* en aquesta matèria. A més de la pàgina en català, *La Semaine* inclou tot d'informacions de l'espai sud-català: 2 pàgines en francès de la rúbrica «*Cap au Sud*» que presenta itineraris

¹ L'Institut d'Estudis Catalans, l'acadèmia de la llengua catalana.

² El setmanari *La Semaine du Roussillon*, en un primer temps mitjà de comunicació independent creat per Antoine Gasquez (primer número paregut el 12/4/1996), va ser comprat pel grup del diari *L'Indépendant* el 10/10/1997 (que té el gairebé monopoli de la informació diària a Catalunya Nord). A finals de 2008, el diari se'n va desfer, i el setmanari va tornar en mans del seu creador i redactor en cap, Antoine Gasquez («*Journal hebdomadaire d'informations locales édité par les Éditions de Celestina SARL au capital de 66.000€.*A. Gasquez, director i redactor en cap, impressió a les rotatives del *Punt* a Girona, Rotimpres»).

³ Vegeu Annex II.B, pàgina 30 de *La Semaine du Roussillon* n°668, del 5-11/3/2009.

Si el diari no deixa gairebé plaça a la llengua catalana, en canvi, tal com el paisatge i l'ambient social exhalen catalanitat, llegint el «*journal d'ici*» (diari d'aquí) com se sol definir, hom té la sensació que deixa transparèixer en les seues columnes una personalitat i una cultura soterrada del país que no és pas sempre immediatament i totalment perceptible al carrer. En efecte, sigui a través les rúbriques, siguin els continguts informatius, sigui amb la columna «En català», sigui en els subtítols de les noves dels pobles («A sota la platana», «Xipots», «Échos de la Marenda», «Au pied de la Fusteria»...) o encara en els comentaris del «*Courrier des lecteurs*» queda ben palès que el país del qual informa el diari és català. Regularment, se publiquen ressenyes de «classes bilingües» que han anat a trobar-se amb els seus corresponents de Catalunya Sud, de Mallorca o de Girona o de l'Alguer. No pot pas passar cap setmana sense llegir la ressenya de tal «festa catalana», l'anunci de tal curs de català, sense poder veure les fotos de la preparació de la «Trobada dels Focs de Sant Joan al Canigó», dels «Tradicionals Goigs cantats per Pasqua», dels freqüents «Aplecs i Diades sardanistes», «actuacions castelleres», «cantades d'havaneres», «Conferència en català», tertúlies «Parlem de...» organitzades a la Biblioteca Catalana, «Exposició de Terra Nostra» o «Festa major» d'aquí o d'allà. Totes aquestes mencions surten en català al mig del diari redactat en francès. A més, un repàs, ni que sigui superficial, dels titulars i fotos de supòrters, banderes, samarretes dels jogaires a les pàgines esportives tradueixen a bastament el «patriotisme d'estadi», la qüestió capital de la posició i estat de salut de l'equip «nacional» de rugbi, l'USAP de Perpinyà.

Nous local de Ràdio Arrels a Perpinyà, carrer dels Agustins. Foto MAP.

II.C.2.f – Dolor de llengua

No es pot tractar la qüestió de la situació de la llengua a Catalunya Nord i menys donar alguns elements de sociolingüística sense comentar el trauma que viu, des de fa decennis i fins i tot segles, la població catalanòfona, immersa en una permanent estigmatització i una diglòssia omnipresent. El títol d'aquest apartat il·lustra la imprescindible referència al llibre d'Enric Larreula, *Dolor de llengua*, que ha marcat la reflexió sobre la llengua en la societat.¹ La dimensió psicològica de la situació sociolingüística, i en particular els patiments personals d'una població en part reduïda al silenci queda per estudiar en detall, i contràriament al que succeeix a Bretanya, falta als Països Catalans una investigació aprofundida del tema. És impossible en el marc d'un treball com aquest estudiar la qüestió de manera conseqüent, i menys quan a mesura que un avança en el treball i amb l'experiència diària en ensenyament del català, s'adona que la dimensió psicològica és constant, contínua, en la vivència d'una llengua i més en la problemàtica d'una llengua minoritzada. Queda per tant un dels camps més importants per investigar a Catalunya Nord. Algunes remarques, però, no són pas inútils.

Un document rossellonès ve a confirmar, al mateix temps que a il·lustrar de manera immillorable, la sofrença continguda però ben tangible dels qui van veure la llur vida afectada per una repressió lingüística que poc sovint diu el seu nom : « El penediment d'un dolent alumne » escrit per Joan Bosch a l'*Almanach Català del Rosselló 2008*.¹ Com a introducció de les seues poesies, aqueix autor escriu :

« A l'escola primària, teníi dificultats amb el francès. Com un munt de pellagos, eri massa estorlocat. Feí faltes d'ortografia en orri, i per més que m'apliquessi a evitar les catalanades, sempre se me n'escapava una o altra. Mentrestant, vistes de lluny, les meues composicions escrites feien bona cara. Ara bé, quan el mestre es fixava en els detalls, hi solia trobar frases malgirbides

¹ LARREULA Enric, *Dolor de llengua*, 3i4, València, 2002, 403 pàgines.

que, de manera evident, no s'adeien amb els cànons de l'academicisme parisenc. Des de fa poc temps, en canvi, provi d'escriure en català, i de faltes, ne faig més que mai. A més d'això, me sun envisat que una bona part de lo que me va ensenyar la meua gent no figura ni gens ni mica al diccionari ! Desgraciadament, lo que acabi de compondre no seguei el camí de la normativa barcelonina. Pensavi conèixer dues llengües i, finalment, els acadèmics me demostren cada dia que no sé ni l'una ni l'altra ! Ja som fresc !»

El testimoni de Joan Bosch és terrible i precís. D'entrada designa la font del problema : l'escola. El marc i la culpa dels patiments : les classes, el pati, els mestres, tot obligava a fer servir la sola llengua d'ús autoritzat, el francès, mentre tots els infants tenien com a llengua materna i familiar el català. El model d'ensenyament era llavors d'immersió lingüística total en francès² i fins s'excloïa el català de qualsevol intercanvi entre els escolars, o entre escolars i gent adulta.

Ja els anys 1970, els sociolingüistes analitzaven el pas forçat a la llengua francesa en termes de **consequències psicològiques**. El canvi ha implicat³ « *una sèrie de tensions i reajustaments psicològics. La repressió d'aquests conflictes habitualment va prendre les següents formes : incapacitat de veure el conflicte (negació del problema), minimització del conflicte (exclusió parcial del problema), apatia o acceptació d'impotència. Va prendre tres formes que destacarem més particularment : l'autoodi, l'establiment d'una compatibilitat jeràrquica i l'evasió en el confusionisme.*

¹ *Almanac Català del Rosselló 2008*, número especial 37, GREC, Perpinyà, p. 79 de 118, (comitè de redacció : BERNARD Gineta, JAMPY Andreu, MAYOL Miquel, PÉREZ VERDIELL Vicenç, VERDAGUER Père).

² La **immersió lingüística** que el Consell constitucional francès interpreta com a mètode il·legal perquè seria contrari a la Constitució per ser incompatible amb l'ús exclusiu de la llengua francesa, és emprat amb tota normalitat en l'ensenyament en francès, fins al dia d'avui. Qualsevol alumne no catalanòfon és acollit a classes en francès, on no se pren mai en compte la llengua del país d'origen dels nous arribants. A més de la immersió en francès, s'afegeix a la pràctica exclusiva de l'ensenyament, l'absència d'aprenentatge de la pròpia llengua catalana i el seu bandejament de l'escola i de qualsevol ús formal en la societat.

³ BERNARDÓ Domènec J., « *Langue, société et espace en Catalogne du Nord* », pp. 153-170, in *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, tom 48, fascicle 2, Tolosa, 1977. Vegeu annex II.C.

L'autoodi¹, actitud molt estesa durant la primera meitat del segle XX, consisteix en un desplaçament en el seu propi grup de l'agressivitat provocada per una situació de frustració. Es tracta aquí d'una veritable reacció intropunitiva. És així com una fracció de la població va acceptar com a real la inferioritat atribuïda als catalans, va renunciar a totes les característiques culturals del grup, se va posar a « parlar punxegut », i es va integrar als medis més hostils a la catalanitat.

Pel que fa a la compatibilitat jeràrquica, el català esdevé 'llengua materna', 'llengua vernacle' i el més sovint 'llengua dels avis'. Aquesta jerarquització pot donar lloc a fenòmens compensatoris, la relació de dominació llengua superior (francès) / llengua inferior (català), que caracteritza tota situació diglòssica i expressa una real relació de forces o de nivell de prestigi, essent compensat per una relació inversada purament fictícia i idealitzadora. Una declaració d'Albert Saisset, escriptor rossellonès de llengua catalana (1842-1894), en dóna un bon exemple : « el català s'ha quedat a l'estat de llengua popular i com a tal no pot tenir la pretensió d'adaptar-se a tots els camps del saber : estranger a les arts, a les ciències, a l'especulació filosòfica, inapta per a formular consideracions abstractes i generals, només pot moure's en el camp del sentiment i de les idees de caràcter material i concret. En canvi, és recomanat per altres mèrits i qualitats : expressions enèrgiques, fortes onomatopees, imatges d'una viva originalitat, metàfores atrevides, comparacions que impacten per llur justesa. » L'especialització del català (altrament dit la diglòssia) troba així la seua justificació i la compatibilitat és garantida sense frustració.

Finalment cal considerar l'evasió en el confusionisme, la ideologia bilingüista del qual és la més representativa. L'interès per un bilingüisme ideal, perfectament equilibrat, juntament amb l'afirmació de la coexistència harmoniosa de les llengües i cultures catalanes i franceses, tradueix, de fet, un refús de tota problemàtica conflictual, davant d'una realitat diglòssica en la qual només hi pot haver dues sortides, a mitjà termini : normalització de la llengua B –aquí el català– o substitució lingüística, amb la llengua B que desapareix completament. Voler mantenir l'statu quo és doncs ignorar el dilema real. Aqueixa actitud de fet se caracteritza per un enfocament reduccionista que tendeix a plantejar el

¹ Odi de si mateix. Vegeu Aracil, 1996 ; Ninyoles, 1969, pp. 96-108 ; Lewin, 1941.

problema únicament en termes individuals (bilingüisme) i no col·lectius (diglòssia). »

Pere Verdaguer també se va interessar bastant d'hora a la dimensió psicològica de l'ensenyament del català. Recorda que havia constatat que fer classe de català als joves els representava com un alliberament, del qual no sempre tenien consciència.¹ *« Havíem constatat fets significatius importants sobre el capteniment de les famílies i la psicologia de les criatures respecte a l'ensenyament del català. Mostrava que existeix una càrrega afectiva terrible en els mots i en la llengua, molt més gran que el que hom imagina. Aquí podem parlar de trauma. »*

El polifacètic Pere Verdaguer (escriptor, lingüista, professor, periodista...) aquí al curs de Coneixença de Catalunya Nord el 17 d'agost de 2008 a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada, ha estat un dels pilars de la defensa i promoció del català a Catalunya Nord, en particular en el camp de l'ensenyament. Ja els anys 1970 s'havia interessat a la dimensió psicològica dels bloqueigs i dels èxits en l'adquisició i ús del català. Foto ABF.

¹ Verdaguer havia fet venir a l'UCE de Prada, el 1974, Jeanine de la Robertie i Hubert Auque, dos psicòlegs escolars que havien treballat sobre qüestions de llengua. *« Havíem constatat fets significatius importants sobre el capteniment de les famílies i la psicologia de les criatures respecte a l'ensenyament del català. Mostrava que existeix una càrrega afectiva terrible en els mots i en la llengua, molt més gran que el que hom imagina. Aquí podem parlar de trauma. »* Entrevista de Pere Verdaguer el 25/7/2009.

Panell d'exposició realitzat per l'APLEC el 2006 en motiu de l'organització per l'associació del 20è col·loqui sobre ensenyament bilingüe i de llengua regional de la FLAREP. Disseny Franck Guillem.

II. C. 2 – Les altres llengües

II.C.1.b – La llengua basca

Si amb la tercera enquesta sociolingüística basca del 2001, podíem constatar la similitud de situacions entre Iparralde¹ i Catalunya Nord, cinc anys més tard, la IV Enquesta Sociolingüística Basca², indica una divergència prou clara entre les dues situacions.

Situació sociolingüística del basc a Iparralde

Feta pública el 24 de juny del 2008, la 4a enquesta sociolingüística³ sobre la llengua basca (euskara) va ser realitzada el desembre 2006 a Euskal Herria, el conjunt de l'àrea bascòfona, a iniciativa del govern autonòmic basc⁴ i amb el recolzament de l'*Office public de la langue basque*, entitat del País Basc Nord. A ENBATA, el sociolingüista Erramun Bachoc en fa l'anàlisi¹. Pel que fa a Iparralde l'estudi telefònic es va realitzar sobre la base d'una mostra de 2.000 persones de més de 16 anys elaborada per l'INSEE.

Els apartats de l'enquesta són els següents :

1. Competència lingüística
2. Transmissió lingüística familiar
3. Utilització de la llengua
4. Motivacions per la llengua i reflexions pel futur.

¹ El País Basc Nord.

² *IVe Enquête Sociolinguistique 2006*, Servei Central de Publicacions del Govern Basc, Vitoria-Gasteiz, juliol 2008, 232 pàg., accessible a www.euskadi.net.

³ Les tres enquestes precedents van ser realitzades els anys 1991, 1996 i 2001.

⁴ La 4a enquesta -*IVe Enquête sociolinguistique 2006*- és editada el juny 2008 (1a edició) i juliol 2008 (2a edició) pel Ministeri de Cultura del Govern basc i és disponible igualment a internet (www.euskadi.net), en basc, espanyol, anglès i francès, descarregable en format pdf, 231 pàgines.

Globalment l'enquesta constata una pèrdua d'uns 600 locutors de basc cada any, des del primer estudi, el 1991. Les noves generacions d'alumnes escolaritzats en basc permeten començar de compensar el dèficit. Erramun Bachoc fa projecció sobre la base actual de dades (estadístiques i escolars), preveu que la tendència podria inversar-se d'aquí a una quinzena d'anys i *«augmentar de mil locutors bascòfons cada any»*.

Aquesta mateixa lectura se pot deduir de les dades molt menys completes de les quals disposem a Catalunya Nord : la situació social i jurídica sent semblant als territoris basc i català de l'Estat francès, la tendència evolutiva de la situació sociolingüística de les dues llengües segueix el mateix camí. Tot i la similitud de model, convé tanmateix no oblidar les divergències entre les dues àrees lingüístiques : diferència de nombre de locutors, diferència de potència, d'intervenció de les institucions en el camp de la política lingüística, diferència en el grau de desenvolupament de l'ensenyament bilingüe en la societat.

M'interessa aquí donar una visió sintètica actualitzada dels elements principals de la situació sociolingüística basca del nord a fi d'establir les comparacions possibles amb Catalunya Nord i avançar en l'estudi de la situació pel que fa al català.

1. Competència lingüística

Segons les dades de l'enquesta sociolingüística basca 2006², un 22,5% dels 230.200 habitants d'Iparralde, el País Basc Nord, de més de 16 anys saben euskara bé o prou bé. S'hi afegeixen unes 20.000 persones que entenen o utilitzen poc el basc, o sigui un 8,6%.³ O sigui que una tercera part de la població,

¹ ENBATA, hebdomadaire politique basque, n°2039, 7.8.2008, pàg. 1, 4, 9-12.

² D'ara endavant ESLB06.

³ In IVe Enquête sociolinguistique 2006, pàg. 70 a 133 : «Pays Basque Nord. IVe Enquête

unes 72.000 persones, sap basc a Iparralde.¹

Una altra de les dades significatives és que la part del territori menys bascòfona és la zona urbana anomenada BAB (Biarritz-Anglet-Baiona) compta un 86% de no bascòfons contra el 14% que sap basc. A la regió intermitja del Lapurdi -*Labourd*- interior, els bascòfons arriben al terç de la població enquestada (63% de monolingües francòfons). I pel que fa al País Basc interior més rural (Baixa Navarra i Zuberoa -*Soule*-), la proporció és inversa i els bascòfons assoleixen el 66,2% dels 18.200 habitants.

Per edats, els més bascòfons són els més de 65 anys (33%) i el grup amb menys volum de persones competents és el d'entre 25-34 anys (12%). El tram més jove (16-24 anys) ja ha invertit la tendència amb un volum de coneixedors del basc del 16%. La tendència al recul del coneixement de la llengua basca entre la població apareix clara, fins a la generació dels joves escolaritzats el darrer quart del segle XX en els sistemes bilingües d'Iparralde que, entre els sistemes públic, privat i associatiu, comptabilitzen una tercera part de la població escolar del País Basc.² La proporció del nombre de joves de menys de 16 anys que saben basc és doncs avaluat a uns 10.800 alumnes. Totalitzant els habitants de les categories més joves (3-24 anys), arribem a un 25% de la població que sap basc. El doble de la categoria més feble en termes de bascòfons, els 25-34 anys amb el 12% de parlants.

Evolució encara negativa

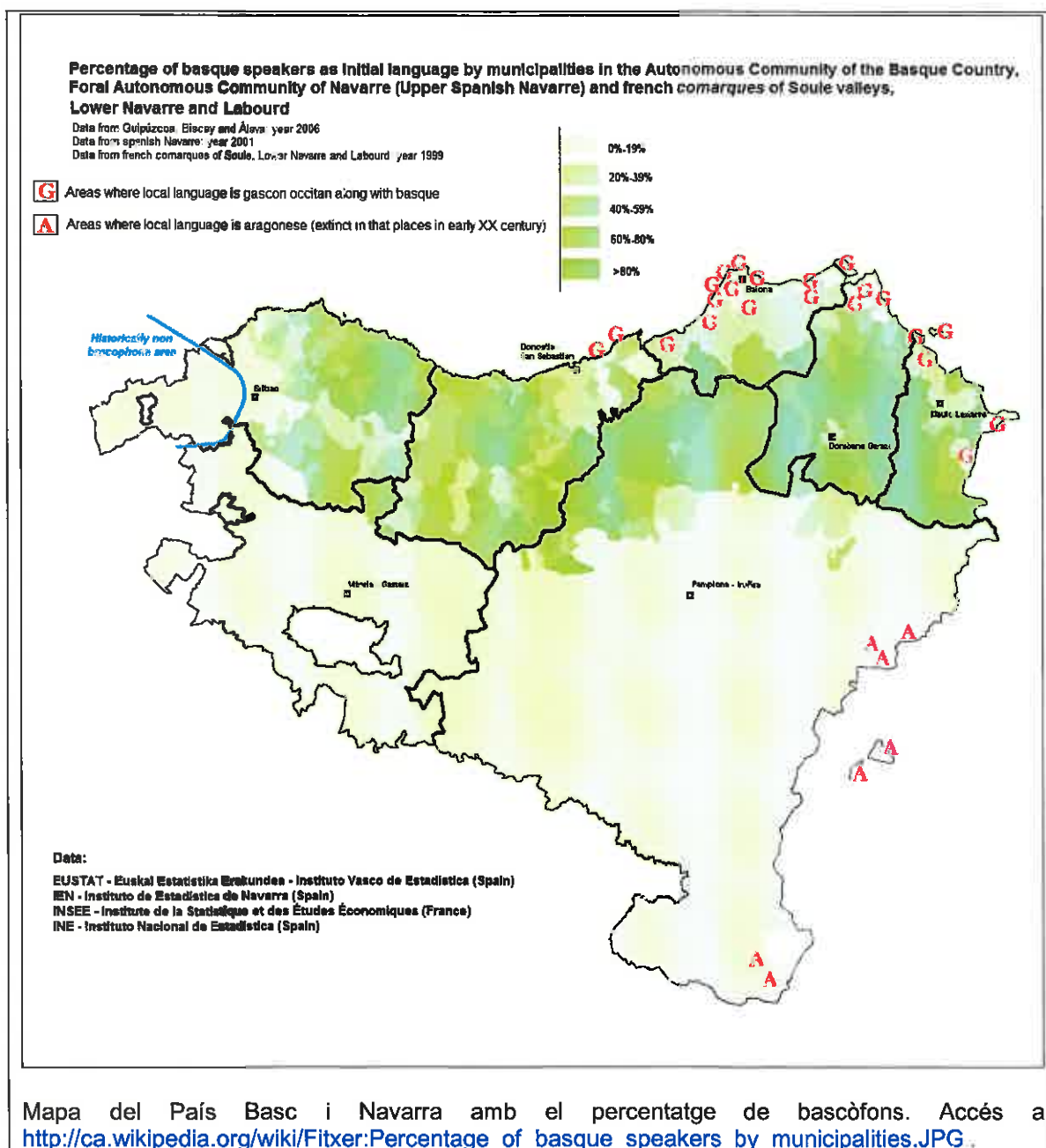
La perspectiva de redreçament entre les categories més joves no ha de fer perdre de vista però l'evolució sempre negativa de la competència lingüística. Els bascòfons d'Iparralde han passat en 15 anys -de 1991 a 2006- del 29% al 22,5%, amb menys de 9.000 persones, una pèrdua mitjana de 600 l'any. La categoria

sociolingüística», dades completes de l'enquesta.

¹ La proporció és del mateix ordre que el nombre de catalanòfons a Catalunya Nord (entre un quart i un terç sap parlar, més de la meitat comprèn el català), encara que calgui remarcar que els coneixedors de basc són menys nombrosos.

² ENBATA, *hebdomadaire politique basque*, n°2039, 7.8.2008, Erramun BACHOC, pàg. 4

que globalment menys progressa és la dels bilingües receptius.¹ La baixa de 6.000 persones entre les dues darreres enquestes alimenta el creixement dels monolingües francòfons del País Basc, amb l'ajuda de la immigració francòfona vinguda del nord.

Mapa del País Basc i Navarra amb el percentatge de bascòfons. Accés a http://ca.wikipedia.org/wiki/Fitxer:Percentage_of_basque_speakers_by_municipalities.JPG.

Erramun Bachoc retroba, gràcies a les quatre enquestes successives, la història recent de la llengua basca els últims 80 anys. El coneixement del basc ha

¹ ENBATA, *hebdomadaire politique basque*, n°2039, 7.8.2008, Erramun BACHOC, pàg. 4. Els bilingües receptius, a l'enquesta basca, són les persones que tenen una competència de comprensió però no s'expressen en basc.

anat disminuint entre els habitants nascuts els anys 1930 fins als nascuts a mitjans anys 1970. El ritme de baixada és d'un 0,5% menys cada any.¹ La represa s'inicia el 1977 fins els més joves enquestats actuals nascuts a finals dels anys 1980. Amb una creixença mitjana de la mateixa proporció, un 0,5% l'any. El sociolingüista en una projecció condicional preveu que amb la continuació de la corba actual de coneixement del basc entre els més joves i gràcies al progrés de l'ensenyament en llengua basca², cap al 2016 «*és possible d'orientar a l'alça una corba lingüística en baixa des de fa al menys un segle*». La proporció de bascòfons a Iparralde continuarà baixant uns 10 anys fins a assolir el mínim, i a un horitzó de 15 anys, el nombre de bascòfons hauria d'augmentar d'uns 1000 locutors potencials per any, superant el nombre de baixes.

Les xifres i l'adquisició lingüística escolar però, no resolen la qüestió essencial i sempre pendent de la transmissió familiar, «*perquè a fi de comptes, és la motivació personal que és el factor determinant*», conclou Erramun Bachoc. La perspectiva de guanyar el repte de la substitució lingüística ha de prendre en compte de manera inevitable la voluntat d'usar i transmetre individualment i familiarment la llengua. En efecte, una llengua ensenyada per l'escola, encara que de manera satisfactòria, no per això se converteix en llengua d'ús d'una societat, sinó el gairebé 100% dels alumnes d'ara serien anglòfons i els francesos maldarien per fer progressar l'ús del francès, a costat dels col·legues bascos, catalans i gal·lesos...

Dades basques i catalanes

Un dels interessos de l'enquesta sociolingüística basca d'Iparralde és de permetre el paral·lel amb una situació comparable a Catalunya Nord. Les dades de les enquestes sociolingüístiques realitzades pel català són més irregulars i menys precises³. Autoritzen però, reflexionar sobre el panorama lingüístic de

¹ ENBATA, *hebdomadaire politique basque*, n°2039, 7.8.2008, Erramun BACHOC, pàg. 5

² Evoca un 40% possible d'escolarització bilingüe.

³ Se planteja en tot cas a Catalunya Nord la qüestió d'un seguiment seriós del panorama

dues zones lingüístiques minoritzades de l'Estat francès i potser se pugui estendre la reflexió al conjunt de les anomenades llengües "regionals".

Pel que fa a la població el País Basc Nord, compta un 40% d'habitants menys (unes 160.000 persones) que Catalunya Nord. I pel que fa a l'evolució del nivell de coneixement de la llengua, la relativa imprecisió i la manca d'homogeneïtat de les tres enquestes globals realitzades a Catalunya Nord fan difícil avaluar el nombre de locutors actius o passius que se perden, tal com s'arriba a observar amb l'enquesta basca¹. Podem tanmateix comparar les dades crues de coneixedors de la llengua :

15. Comparació dels nivells de competència lingüística País Basc Nord i Catalunya Nord

	<u>País Basc Nord</u>	<u>PBN</u>	<u>PBN</u>	<u>PBN</u>	<u>Catalunya Nord</u>	<u>CN</u>	<u>CN</u>	<u>CN</u>
	1996	%	2006	%	1997	%	2004	%
Comprèn	75.800	35,7	71.600	31,1	167.000	55%	219.400	65%
Sap parlar	56.000	26,4	52.000	22,5	103.500	34%	124.700	37,1%
Monolingüe francòf.	136.400	64,2	158.600	68,9	137.200	54%	116.600	34,7%

Fonts : elaboració pròpia amb base de les enquestes basca (2006), catalanes (1997 i 2004), i INSEE.

2. Transmissió lingüística familiar

Pel que fa a la llengua primera dels habitants enquestats, l'estudi basc dóna els resultats següents² :

- el 22% considera que el basc és la seua primera llengua (50.000

sociolingüístic, amb regularitat i amb implicació tant dels responsables institucionals com dels actors científics i de terreny. Seria oportú que una nova enquesta fos realitzada el 2009 o el 2010.

¹ Les anàlisis més precises de les enquestes catalanes, en particular l'Enquesta d'usos lingüístics de la Generalitat de Catalunya del 2004 han estat fetes i publicades el 2007 per QUEROL Ernest (dir.) a *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*, Generalitat de Catalunya, Secretaria de Política Lingüística, Barcelona, 226 p., i per PUIG MORENO Gentil a *Aïnes Noves 1. Enquestes...*, 115 p., «Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord», PUP, Perpinyà, pp. 5-97. Les dues anàlisis que comporten divergències necessiten que se'n faci una síntesi crítica (prevista en la investigació futura).

² ENBATA, *hebdomadaire politique basque*, n°2039, 7.8.2008, Erramun BACHOC, pàg. 9

locutors)¹ ;

- el 6% declara tenir dues llengües familiars, el francès i el basc (14.000 locutors) ;
- el 72% diu que té el francès com a llengua materna (166.000 locutors).

El grup dels que van tenir el basc com a única llengua materna és més important en la categoria dels més de 65 anys (un 33%) i més diminuta entre els 16-24 anys (el 7%). Els qui van tenir doble llengua familiar durant la seua infància són a tots els grups d'edat d'un 6%. A cada generació, la proporció dels qui han tingut el basc com a llengua materna van disminuint de manera continuada i sistemàtica. La transmissió del basc a hores d'ara ha esdevingut doncs una transmissió deslligada del cercle familiar, "cultural" diu Erramun Bachoc, en lloc de "natural".

Quan els dos pares són bascòfons, no sempre el basc esdevé llengua materna dels fills ; només ho és per al 69% d'aquests infants. Pel 19,5% d'entre ells, el francès és la sola llengua que fan servir. La qual cosa fa dir a Erramun Bachoc que *« fins i tot en la millor situació lingüística familiar, la continuïtat del basc no és pas garantida »*.² Evidentment els resultats van a favor de l'ús del francès quan un dels dos pares només és bascòfon. Tot i això es nota una evolució, entre els pares més joves, d'un comportament lingüístic més favorable al basc. Tendència doncs encoratjadora per al futur de la llengua. En termes de guanys i pèrdues del basc respecte al francès, l'enquesta fa aparèixer que *« tot i que les pèrdues de la llengua basca siguin encara més importants que els guanys, avui dia són més febles que fa 10 anys. En efecte, entre els joves els guanys superen les pèrdues »*.³

3. Utilització de la llengua

S'analitza l'ús del basc en tres àmbits : el familiar, el social de proximitat i

¹ In *IVe Enquête sociolinguistique 2006*, pàg. 93 a 104 : « Pays Basque Nord. IVe Enquête sociolinguistique », dades completes i més detallades.

² *ENBATA, hebdomadaire politique basque*, n°2039, 7.8.2008, Erramun BACHOC, pàg. 9.

³ In *IVe Enquête sociolinguistique 2006*, pàg. 101.

el de més formalitat. De manera global i pel conjunt de la població (de més de 16 anys), el 3,6% dels habitants fa servir més el basc que el francès, el 6,7% fa servir les dues llengües a igualtat i el 12,3% parla més el francès que no el basc. En total doncs el 22,6% utilitza el basc. En canvi, un 77,4% de la població parla exclusivament el francès. Evidentment els graus d'ús del basc varien força en funció de la zona geogràfica i del seu volum de bascòfons : hi ha més ús del basc en zona rural interior (82,1% de locutors del basc) i amb més fort percentatge de bascòfons¹ i menor ús en zona urbana poc densa en bascòfons.

Els principals àmbits d'utilització de la llengua basca a Iparralde són la casa amb els familiars directes com els pares i els germans, entre amics, un poc amb els veïns, i un xic menys al lloc de treball, en el marc institucional es limita als serveis o reunions municipals.¹ Fins i tot per als locutors bilingües és el francès que resta la llengua més emprada : de manera quasi hegemònica al litoral urbà (BAB) amb un 49% de bilingües que només usen el francès i, de manera menys absoluta, a l'interior rural bascòfons (Lapurdi) on el 29% dels habitants fan servir el basc i on un 27% dels bascòfons no l'utilitzen per llurs relacions de cada dia. A la Baixa Navarra i a Zuberoa (*Soule*), el 54% dels habitants fa servir el basc. Per Erramun Bachoc, *«el nivell d'utilització ocasional del basc és sorprenent : el 40% dels locutors de mitjana al País Basc Nord»*. Se poden matisar aqueixes dades pel comentari de l'enquesta que indica que, en el marc de les relacions laborals, l'ús del basc ha disminuït fins a atènyer un 81,7% d'ús exclusiu del francès. L'estudi apunta però que en el tram de població més jove l'ús del basc ha crescut lleugerament i que s'ha estabilitzat entre els adults.

Els tres factors que condicionen l'ús del basc són l'aptitud i la motivació, la densitat de bascòfons i l'estatut institucional de la llengua.

¹ Més d'un 80% de bascòfons però que només representen un 5% de la població de tot Iparralde.

4. Motivacions per la llengua

Pel que fa a les motivacions respecte a la llengua basca², la qüestió té molta més importància que per les llengües normalitzades o d'estat que tenen el seu ús en gran part determinat per obligació legal i necessitat social. No és pas el cas del basc ni del català que no són en situació de monopoli. La voluntat del locutor té en l'ús de les llengües "regionals" un paper determinant.

L'enquesta destaca que les persones de més edat no són les més fervents envers la llengua : *«el sentiment d'identitat cultural no coincideix amb el grau d'aptitud lingüística. Les dues corbes sembla que van en sentit contrari.»*

Quan se repassen les opinions referides al basc, les prioritats dels enquestats són les següents, per ordre de més recurrència :

- 1] el bilingüisme no planteja problema en la societat (128 parers) ;
- 2] tots els infants haurien d'aprendre el basc (53) ;
- 3] caldria molts més programes en basc en els mèdies (51) ;
- 4] per entrar a la funció pública, caldria saber basc (31) ;
- 5] per ser veritablement basc, cal saber parlar basc (30).³

El bilingüisme recull una opinió favorable de manera molt majoritària : entre un 89% i un 98% se declaren favorables a les dues llengües alhora, sigui entre els locutors, sigui entre els monolingües, tant pels joves com pels més vells, igual en zona urbana que rural. Les opinions favorables al basc són evidents en el camp de l'ensenyament i dels mitjans de comunicació. Els dominis menys sol·licitats per les opinions favorables al basc són l'administració i la consciència identitària. L'opinió pública sembla coincidir de ben a prop amb el projecte de política lingüística de l'Oficina pública de la llengua basca : *«un objectiu central, locutors complets. Un cor de blanc: les joves generacions»*. Les seues orientacions estratègiques són la transmissió del basc, l'oferta de mitjans de comunicació en basc, la promoció del basc als serveis públics.

¹ ENBATA, *hebdomadaire politique basque*, n°2039, 7.8.2008, Erramun BACHOC, pàg. 10

² I de fet, a qualsevol llengua en situació difícil, segons apunta Erramun Bachoc, és a dir a les llengües en situació de minorització en el seu propi territori.

³ ENBATA, *hebdomadaire politique basque*, n°2039, 7.8.2008, Erramun BACHOC, pàg. 11.

L'enquesta també ha mirat d'avaluar les actituds dels habitants envers la promoció del basc : el 41% dels enquestats és favorable o molt favorable al desenvolupament de l'ús i de l'ensenyament del basc ; el 18% és en contra ; el 41% ni pro i contra. Els favorables superen de molt els bascòfons (el 31%). Cal remarcar igualment el nombre elevat d'indecisos ; el que significa un marge de maniobra important per conduir una política lingüística i fer pedagogia a favor del basc.

El sociolingüista acaba plantejant dues discussions i reflexions possibles de cara al futur :

- el grup dels més joves, atípic, amb un millor coneixement del basc però una motivació més feble ;
- les dades demogràfiques i de l'ensenyament permeten projectar la llengua basca en l'avenir?

La perspectiva optimista d'Erramun Bachoc pot ser no obstant contrastada per posicions menys favorables al futur de la llengua basca¹. L'etnòloga Marikita Tambourin, explica que : *«L'ONU ha publicat un document que afirma que una llengua desapareix quan el 30% dels joves no l'aprenen, és el cas de Navarra i de les tres províncies [basques] del nord. Doncs el basc hauria de desaparèixer en aqueixes quatre províncies, afegint-se així a les 3000 llengües que moriran els anys que vénen (de les 6000 que compta el món). (...) Existeix un altre estudi prospectiu d'Iñigo Garaialde comunicat a la universitat de Renio als Estats-Units el 1998. Basant-se en les enquestes sociolingüístiques del 1991 i 1996, apareix que el 2050, només restaria un 5% de bascòfons al País Basc Nord. El futur sembla fosc per la nostra llengua a les tres províncies de França i a Navarra.»*

Es treu d'un examen ràpid d'aquestes dades, fent paral·lel amb la situació

¹ ENBATA, hebdomadaire politique basque, n°2044, 11.9.2008, entrevista a Marikita TAMBOURIN, pàg. 4, «Langue basque : passé, présent et avenir».

lingüística de Catalunya Nord, que sembla haver-hi un dinamisme i una determinació més forta pel que fa a la lleialtat i l'ús del basc que no pas pel català. Tot i que el nombre de coneixedors del basc sigui inferior al volum de catalanòfons, les enquestes i anàlisis dels sociolingüistes semblen apuntar una perspectiva de recuperació de la llengua basca, en tot cas d'inversió de la tendència a perdre coneixedors i locutors potencials. Les dades massa imprecises per al català no permeten mesurar tal evolució. Una avaluació grossera però permet apuntar que Catalunya Nord encara no es troba en una fase de pre-recuperació. En efecte, si al País Basc Nord, una tercera part de la població escolar segueix ensenyament en llengua basca, a Catalunya Nord la proporció és del 3,5%. I les dades de la demografia ens diuen que moren cada any uns 4.000 individus, entre els quals trobem la més forta proporció de catalanoparlants, i el sistema educatiu només produeix uns 300 locutors de català. Encara que la proporció pugui ser ampliada tenint en compte que la transmissió lingüística a fora de l'àmbit escolar encara és mínimament viva, el dèficit queda ben palès.

En la posició de llengua il·legal, voluntàriament marginada de l'ús social oficial i de la vida pública, el català com a llengua «residual» ha esdevingut més referent cultural i identitari que eina d'ús quotidià. Les dades de l'enquesta de l'ISC del 2004 confirmen el que sabem intuïtivament i per experiència d'indígena : el 2,1% de la població afirma que *«té el català com a llengua»*, incloent en la xifra un 0,6% pel qual és «català i francès». En termes de consciència lingüística tal com és percebut als Països Catalans de l'Estat espanyol, la dada és prou clara; la pregunta però no s'adiu a la realitat nord-catalana. Una qüestió del tipus : *«Quina altra llengua que el francès considereu com a vostra ?»*, donaria un resultat més elevat d'habitants que s'apropien el català. La gent que utilitza només el català varia entre el 0,2% (amb els fills) i un 6% (amb els avis), i a fora del cercle de coneguts i familiars, el nivell d'ús declarat del català sol no puja damunt del 0,7% (amb estudiants).

Com a complement d'aqueixa aproximació, esmentem les dades més elevades d'ús del català, entre el 10% i el 20%, amb els pares, els avis. Hi ha

coincidència entre el 10,1% de gent que tenia el català en la infantesa¹ i el 9,6% de persones que declaren tenir presència del català a casa seua. També com concorden les dades d'entorn el 15% de gent que parla català amb els pares i els avis. Els nivells aquests ens apropen de la realitat d'ús habitual del català a Catalunya Nord i doncs de la seua difícil visibilitat —o caldria dir “*sentibilitat*” ?— per visitants del sud.

Ara bé, la llengua catalana manté una **presència semi-oculta però generalitzada** a tot arreu del territori. Els habitants la perceben com a element d'identificació ineludible de la personalitat de Catalunya Nord. I ho reflecteixen prou bé les respostes relacionades amb la representació que la gent se fa de la llengua o dels seus desigs i intencions. Així en la percepció de l'ús, gairebé 1/4 de la població té la sensació d'una gran presència de la llengua, i arribem als 2/5 si hi afegim els que descriuen un ús «*normal*» del català. La meitat troba que l'ús és «*poc important*». Tan solament un 2,3% percep un ús «*gens efectiu*». Indica per tant que una franja majoritària de la població de Catalunya Nord té assumida la normalitat de la presència del català, i que la percepció respecte a la llengua és ben diferent de la nul·la existència que declaren comprovar els catalanoparlants del sud de la ratlla. Lògicament, els catalans del nord tenen la impressió que al curs dels darrers cinc anys, l'ús de la llengua s'ha mantingut igual o ha anat augmentant (el 39,8%) i que en els cinc propers anys, el seu ús hauria de pujar i de mantenir-se igual (ho pensa el 38,8%) de la gent. Una majoria de població associa llengua i país : expressa el desig de parlar-lo el 58%, el vol aprendre el 45%, vol que els fills l'estudiïn el 63%.

No ens trobem pas massa lluny de la idea de «reparació històrica del crim» lingüístic evocat pel Llorenç Planes els anys 1970¹. Els senyals d'esperança i les possibilitats d'invertir una evolució negativa existeixen i radiquen en la fidelitat de la població envers la «*seua*» llengua i en la capacitat del sistema escolar de fer-se responsable de la transmissió —o reapropiació— de la llengua per les noves generacions. Per això la política escolar respecte al català tendeix a prendre una importància a vegades desmesurada i mobilitza tant

¹ Per als més vells, això remunta als anys 1930.

els esforços del medis més militants. L'ensenyament del català és percebut com l'única via de salvació de la identitat del país.

Política lingüística a favor de la llengua basca

El País Basc és dotat des de l'agost del 2004 d'un organisme que porta a terme una veritable política lingüística: l'*Office Public de la langue basque* (OPLB)². El seu pressupost és de 2.000.000 d'euros (repartits entre un 30% per l'Estat, un 30% pel Consell General dels Pirineus Atlàntics, un 30% pel Consell Regional d'Aquitània, un 9% pel Sindicat Intercomunal de Suport a la Cultura Basca i un 1% pel Consell dels Elegits del País Basc). L'OPLB és presidit pel conseller general UMP, Max Brisson. Les accions de l'*Office* s'exerceixen en els àmbits de l'ensenyament (públic, privat i ikastola), dels mitjans de comunicació, de les guarderies, de les enquestes sociolingüístiques, dels tècnics municipals en llengua basca, de l'elaboració de diccionaris.³ Al mateix temps, l'OPLB té actuacions de partenariat amb el govern basc. Entre altres mesures, el març de 2009, va firmar convenis amb les universitats de Pau i de Bordeus 3 per mor d'organitzar la certificació dels coneixements en llengua basca, prenent així el relleu del que organitzava l'Acadèmia de la llengua basca Euskaltzaindia. La mesura és destinada a consolidar i ampliar el procés de certificació en un context de demanda creixent de llocs de treball que demanen un coneixement de la llengua basca.¹ La certificació vol respondre a les necessitats de les empreses, de l'Educació pública, les col·lectivitats locals. Cada any són entre 100 i 200 persones que són candidates per obtenir una certificació en basc.

Per altre band, el 2009, el president de l'OPLB, Max Brisson, ja demanava a l'Estat una missió d'inspecció per tal d'avaluar la tasca de l'*Office*. El sots-prefecte de Baiona, Éric Morvan, informava el febrer 2009 que la missió d'inspecció de l'estat comportaria inspectors generals de Cultura, Educació

¹ PLANES Llorenç, *El petit llibre...*

² El director de l'OPLB des de finals de 2008 és Estebe Eyherabide, successor de Jean-Claude Iriart.

³ *Enbata*, 2069, 12/3/2009, p 11, « Les missions de l'Office public euskara ».

nacional i Administracions. L'objectiu per l'OPLB és de fixar així una estratègia per 2020-2025 en matèria de política lingüística a favor de la llengua basca (tasca de l'OPLB, mitjans necessaris, previsions...).

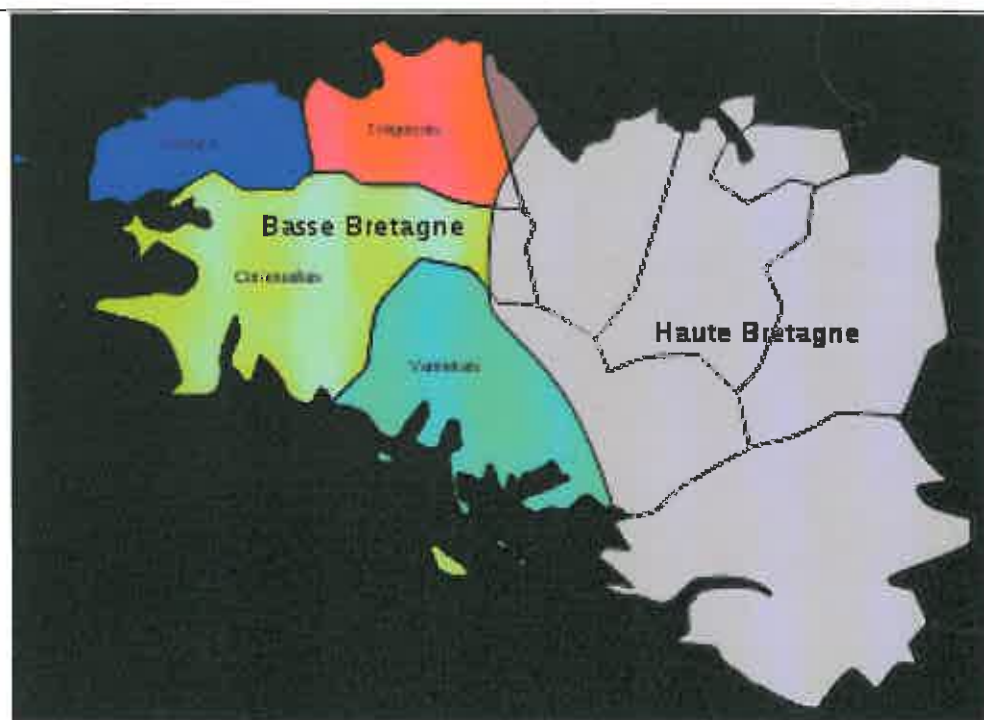
El març de 2009, l'OPLB treballava a elaborar una convenció amb la Caixa d'Al·locacions Familiars (CAF) de Baiona i el servei de la Infància del Consell General per arribar a estructurar i estendre l'oferta de serveis d'acolliment de la petita infància en llengua basca, més enllà de les dues guarderies existents : Ohakoa de Biarritz de model immersiu, i Xitoak de Saint-Pierre d'Irube de model bilingüe.

A l'ocasió de la seua primera **visita a Baiona el 10 de juny 2009**, la nova **Consellera de Cultura del govern basc PSOE** sostingut pel PP, Blanca Urgell va declarar que les autoritats dels País Basc Sud tenia bones intencions de cara als actors de la llengua basca al nord. Aqueixa declaració s'inscriu en un context de reacció del govern antinacionalista basc (socialista amb suport del PP) de Patxi Lòpez que des de la seua entrada en funcions ha pres mesures simbòliques en contra de la normalització de la llengua, com ara la fi de la prioritat al basc com a llengua vehicular a l'escola pública. En la declaració feta a Baiona, la Consellera exposa el principi de constinuitat de la col·laboració entre el seu govern i les autoritats del País Basc Nord (sistemàticament designat amb el complement « de França ») pel que fa a la política lingüística. La posició favorable és expressada en termes genèrics més aviat vagues que no concreten gaire res ni comprometen la consellera a res de nou, ni significatiu en matèria de normalització de la llengua més feble. Només fa esment del « bé de la llengua basca ».

II.C.1.b – La llengua bretona

Les enquestes més recents sobre la situació de la **llengua bretona** daten d'un sondeig TMO-Région Bretagne realitzat el desembre de 2007, presentat el

març de 2009 a Roazhon / Rennes pel seu autor, Fañch Broudic¹. El sondeig va ser efectuat a prop de 3.109 persones de més de 15 anys dels cinc departaments de Bretanya. Segons l'estudi, en 10 anys, s'han perdut 44.000 locutors de bretó, passant de 246.000 a 172.000, la major part dels quals, el 70%, (120.000) se situen en el tram de gent de més de 60 anys. El període de 1997 a 2007 va representar la desaparició d'uns 83.000 britòfons mentre arribaven 9.000 nous locutors. Caldria afegir a les xifres d'aquest estudi els 12.000 alumnes de l'ensenyament en bretó i unes 22.500 locutors de la zona no britòfona de Bretanya (l'1% de la seua població). S'arriba doncs actualment a unes 206.000 persones que tenen competència en llengua bretona.

Mapa dels dialectes del bretó. Accés a http://ca.wikipedia.org/wiki/Llengua_bretona.

En un panorama inquietant, un punt positiu destacat per Herri Gourmelen a la revista *Pobl Vreizh / Peuple Breton*², és el creixement de la proporció de britòfons joves, que passa de l'1% al 4%. Entre altres dades, també constatem

¹ BROUDIC Fañch, *Parler breton au XXIe siècle*, Emgleo Breiz.

² *Pobl Vreizh / Peuple Breton* n°543, abril 2009, « Langue. Parler breton au XXIe siècle : état des lieux et perspectives », GOURMELEN Herri, p. 15.

que entre el 87 i el 89% dels enquestats consideren que cal salvar la llengua bretona i el 83% és favorable al seu ensenyament (el 88% a la Bretanya britòfona). Convé matisar tanmateix ja que únicament un 6% voldria un ensenyament obligatori mentre que el 77% prefereix un ensenyament facultatiu.

Pel que fa a competències lectora i d'expressió escrita, un 62% de britòfons declaren saber llegir i un 40% saber escriure.

Fañich Broudic no veu possible « estabilitzar el nombre de locutors a curt termini. Però una política lingüística pot recolzar-se sobre l'opinió globalment positiva dels bretons per llur llengua regional : sobre les qüestions de principi, hi ha una unanimitat durable. Per salvaguardar el bretó o per desenvolupar el seu ensenyament, sempre hi ha un ampli consens. »¹ S'esmenta la mesura positiva del Consell Regional de Bretanya que atorga beques de 5.000€ anuals als estudiants que se destinen a la carrera de professor bilingüe, a canvi del compromís d'ensenyar al menys 5 anys en el sistema bilingüe.

16. Evolució dels britòfons a la Bretanya britòfona (més de 15 anys)

	1997	2007	Evolució
Índex de locutors	20%	13%	- 7%
Nombre de locutors	246.000	172.000	- 30%
Població	1.230.000	1.295.000	+ 5,30%

Font : BROUDIC Fañich, « Parler breton au XXIème siècle », segons un sondeig del desembre 2007.

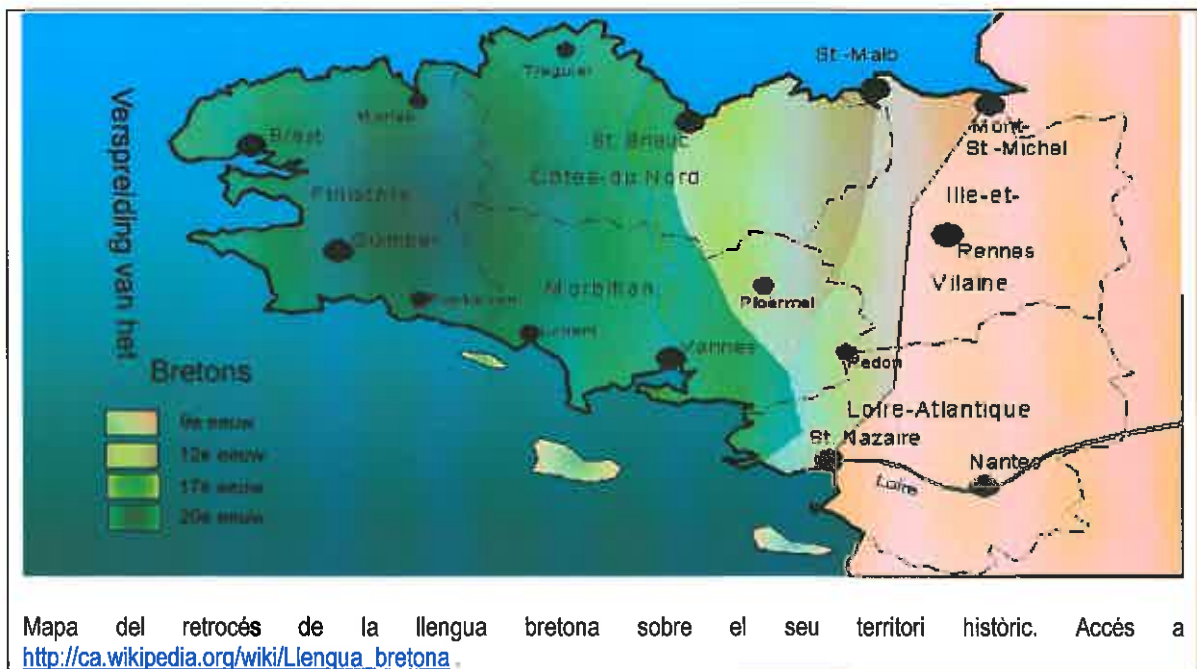
Un altre indicador que assenyala el recul de la llengua és la freqüència d'ús : la pràctica diària de la llengua bretona ha passat de 68.000 persones el 1997 a 35.000 el 2007. Mentre els tres quarts dels locutors el feien servir amb els amics i els veïns el 1997, el 2007 la proporció dels locutors s'ha reduït a dues terceres parts. S'avalua que uns 35.000 britòfons parlen la llengua cada dia ; la meitat que 10 anys abans. Així Fañich Broudic en dedueix que el bretó ja no és pas més una llengua de comunicació, encara i és novetat, la llengua té accés a nous àmbits com l'educació, els mitjans de comunicació, la retolació pública. Analitza la situació del bretó com la d'una doble diglòssia : francès-bretó i bretó normativitzat-bretó col·loquial. Broudic no preveu que la baixa de locutors se

pugui establitzar en els anys a venir, encara que un 90% dels bretons pensin que s'ha de conservar la llengua i que el 83% sigui favorable al seu ensenyament.²

17. L'ús del bretó

Amb la parella	13%
Al treball	2%
Menys que el francès	81%
Tant com el francès	7%
Més que el francès	12%

Font : BROUDIC Fañch, « Parler breton au XXIème siècle », segons un sondeig del desembre 2007.

Finalment en matèria de pràctica la llengua indica un ús bastant baix de la llengua regional que es troba en un clar estat deficitari de resència social. Fins i tot en el cercle familiar (la parella) l'índex d'ús queda feble amb un 13%, corresponent clarament al dèficit de transmissió i a la posició de llengua minoritzada i en procés de substitució. Al lloc de treball, la llengua regional és

¹ Idem. *Pobl Vreizh* / *Peuple Breton* n°543

² BROUDIC Fañch, « Parler breton au XXIe siècle », in *Langues et cité* n°14, juliol 2009, p.2.

pràcticament absent, amb un 2% d'ús dels britòfons. En total, tan sols el 19% dels qui saben bretó el fan servir tan o més que el francès. Quasi ningú és en mesura de fer servir quasi exclusivament el bretó en la vida quotidiana a Bretanya.

II.C.1.c – La llengua corsa

La **llengua corsa** es beneficia de l'estatut particular de l'illa del punt de vista administratiu.¹ Té des del 2005 un Pla de desenvolupament adoptat per la Col·lectivitat de Còrsega gràcies al fet que entre les competències esmentades en l'estatut de la Col·lectivitat hi figura la « llengua corsa ». El juliol de 2009, arran d'un report d'experts universitaris sobre l'eficàcia de la política lingüística conduïda a l'illa, els elegits independentistes proposaven una moció a l'Assemblea de Còrsega per tal de donar un estatut d'oficialitat a la llengua. La proposta va ser rebutjada² però va generar una llarga discussió a l'assemblea i és indicativa de l'estat en el qual se troba el debat sobre la llengua : s'arriba actualment a debatre seriosament de l'oficialització de la llengua regional. Els arguments dels partidaris de l'oficialització són que la política lingüística a favor del cors no acompanyada de caràcter oficial no dóna prou resultats i que « una oficialitat de la llengua permetria que fos més eficaç » i d'augmentar el nombre de corsòfons, el que la generalització progressiva del bilingüisme no produeix actualment. Els oposats a l'oficialització van argüir que no calia « cremar les etapes » i que primer s'havia d'acabar de posar en plaça un veritable

¹ L'estatut particular de Còrsega es deu a una pressió social i política que ha sabut pressionar en permanència l'estat per arrencar-li mitjans institucionals i financers que no tenen les altres regions. Aqueixa pressió se tradueix per un moviment nacionalista (autonomistes, independentistes) prou potent que aconsegueix resultats electorals suficients per ser present a les institucions de l'illa. Tant el moviment nacional cors com les posicions dels partits nacionals francesos a favor de la llengua corsa se basen en una forta identitat corsa assumida (a diferents nivells és clar) i expressada per tothom.

² Els grups UMP i PRG (28 dels 47 elegits) van votar en contra de la moció de demanda d'oficialització de la llengua corsa, mentre que 19 consellers hi van votar a favor, entre els quals el PC.

afegint-hi els resultats d'una enquesta efectuada a prop dels alumnes de col·legi el 2003.

Pel que fa als adults, la població corsòfona és avaluada a unes 90.000 persones i un 45% els interrogats declaren que utilitzen el cors per a xerrar amb el seu entorn proper. En canvi la taxa de locutors entre les categories més joves només assoleix el 30%. El que indica un nivell un xic més alt que per altres llengües de l'estat i que coincideix amb un nivell de transmissió en clar recul : un 60% de locutors diu que li correspon una transmissió «ocasional» de la llengua mentre que l'índex de transmissió «habitual» situa per sota del 10%. L'assemblea corsa valora amb «preocupació» la situació de la llengua i apunta que els resultats de l'enquesta declarativa no sotmesa a verificació efectiva de la capacitat dels locutors declarats pot comportar una sobrevaloració. S'inquieta pel futur i estableix que aquestes inquietuds «justifiquen un programa vigorós d'ensenyament escolar així com altres accions susceptibles de fer de relleu a la família».¹

En complement d'aquesta situació de la població adulta, l'enquesta dels col·legians² presenta les següents respostes :

- Un 80% de joves tenen una comprensió correcta del cors ;
- 1/3 dels joves són locutors, encara que parcialment, de cors ;
- El 75,3% dels locutors declara que els passa de parlar cors, un 57,7% de vegades i un 17,6% sovint ;
- El 66,6% d'alumnes desitja «conèixer més bé el cors» ;
- El 47,5% vol que la llengua corsa tingui una plaça més important a l'escola;
- El 48 voldria que el cors fos més present als mitjans de comunicació ;
- El 52,2% voldria tenir més ocasions de parlar cors a fora del marc escolar.

¹ Délibération n° 05/112 AC de l'**Assemblée de Corse**. Vegeu en Annex II-C.

² L'enquesta a prop dels alumnes de col·legi va ser realitzada amb un centenar de classes, representatives de l'alumnat al moment de l'estudi el 2003. Es va fer mitjançant un qüestionari que va tenir un índex de retorn del 72%, corresponent a uns 1.800 estudiants. Les declaracions

Aquestes dades vénen doncs a confirmar el recul de la llengua, el dèficit de transmissió, al mateix temps que un interès real i una representació positiva d'una proporció important dels joves per la llengua del país. El report de l'assemblea corsa destaca a més una més una clara situació diglòssica desfavorable a la llengua.

En aquest sentit, s'enuncien els diversos àmbits que, a més de l'ensenyament, necessiten una acció de suport de la col·lectivitat territorial, que s'està portant a terme i que l'executiu se proposa d'incentivar : la creació cultural¹, l'edició², els mèdies audiovisuals³, l'espai públic⁴, la premsa escrita⁵ i la publicitat.

II.C.1.d – La llengua occitana

L'occità al si de les llengües regionals a l'Estat francès té una situació particular, per ser la llengua de més extensió territorial, el que en fa una de les més fragilitzades.⁶ Aqueixa característica en fa difícil una síntesi global ja que no

dels joves van ser posteriorment sotmeses a verificació gràcies a una sèrie de tests. Al moment de l'enquest un 51% dels alumnes estudiava la llengua corsa en el marc escolar.

¹ El cant en llengua corsa ha esdevingut el principal vector de difusió de la llengua en la societat, incloent-hi les categories més joves.

² El mercat de lectors és bastant reduït, avaluat a unes 700 persones. El mercat dels joves és potencialment més ample que el dels adults : el 51,6% d'alumnes de col·legi declara llegir de tant en tant en llengua corsa i un 11,8% més « sovint ».

³ Diverses antenes d'emissores estatals tenen programmes desconnectats en cors i la ràdio pública, Radio Corsa Frequenza Mora és bilingüe, fent servir les dues llengües tot al llarg de la programació i inclous butlletins informatius en cors. I pel que fa a la televisió regional, France 3 Corse és el canal que té el volum més important de programmes en cors, 110h anuals el 2003, deux vegades més que France 3 Pays Catalan i dues vegades més que F3 a Bretanya amb unes 59h anuals, segons l'informe de la DGLF del mateix any.

⁴ L'ús del cors en l'espai és més variable, encara que sigui prou desenvolupat en certs àmbits, com ara la senyalètica de les carreteres, inclús les nacionals, que és totalment « bilingüe » (de fet no se tracta de bilingüisme, sinó de presència dels topònims corsos en dues formes, la francesitzada i la forma correcta en grafia corsa). A alguns altres àmbits, com ara la retolació municipal o interna de les administracions o els actes públics escrits s'està desenvolupant la presència del cors progressivament.

⁵ A la premsa escrita, d'una banda el cors és poc present a la premsa regional en francès (*Corse Matin* té una mitja pàgina cada quinze dies a més d'una crònica setmanal en cors), el setmanari *Le Journal de la Corse* publica articles diversos en cors, i diferents revistes s'editen en cors : *Aïò*, revista per infants (coeditada amb els occitans, els bretons i els catalans), *Yatou*, magazine bilingüe de joves, *A' Pian d'Avretu*, revista cultural bilingüe, *Avali* i *Bona nova*, revistes literàries.

⁶ La fragilització també té a veure amb elements històrics, d'integració del territori en el conjunt francès en èpoques molt allunyades i en l'absència d'estructura de poder comú al conjunt de l'àrea.

hi ha cap entitat pública administrativa que es responsabilitzi de la qüestió lingüística total.¹

Donem aquí solament unes quantes avaluacions puntuals i parcials de l'estat sociolingüística de l'occità perquè constitueixen de tota manera una indicació de la situació global i tenen l'avantatge de fornir uns quants punts de comparació amb el català, llengua regional propera pel que fa a l'origen i ben segur al marc administratiu.

Una síntesi de diverses enquestes dels anys 1990 realitzades sobre el grau de coneixement de l'occità és sintetitzat, pel que fa a les primeres competències (entendre i parlar) amb el següent quadre :

Enquesta (enquête)	data (date)	lòc (lieu)	parlan (parlent)	comprenon (comprennent)	favorables a un ensenhament
1	Tolosa (Toulouse)	1991	14%	41%	--
2	Lengadòc (11,30,34,48)	1991	28%	48%	80%
3	Bearn (est de 64)	1994	26%	41%	57%
4	Bigòrra (65)	1995	35%	56%	78%

Per altre band, una enquesta realitzada a Aquitània² donava les següents dades :

¹ Aquesta és precisament una de les reivindicacions del món militant occità : prendre en compte a través d'una estructura interregional la globalitat de la situació de la llengua i de les intervencions públiques.

² Enquesta realitzada a Aquitània a la demanda del Consell regional per l'institut de sondeig Média Pluriel Méditerranée, telefònicament, els 19 i 20 de juny del 1997, a prop d'una mostra representativa de 1.300 persones. El mateix any, la mateixa empresa havia realitzat una enquesta pel Consell regional al Llenguadoc.

	Comprèn	Sap parlar
Dordonha	54%	34%
Gironda (sens Bordeus)	27%	13%
Landes	48%	28%
Olt i Garona	42%	25%
Pirineu atlàntic oc.	41%	22%
Bordeus	11%	3%

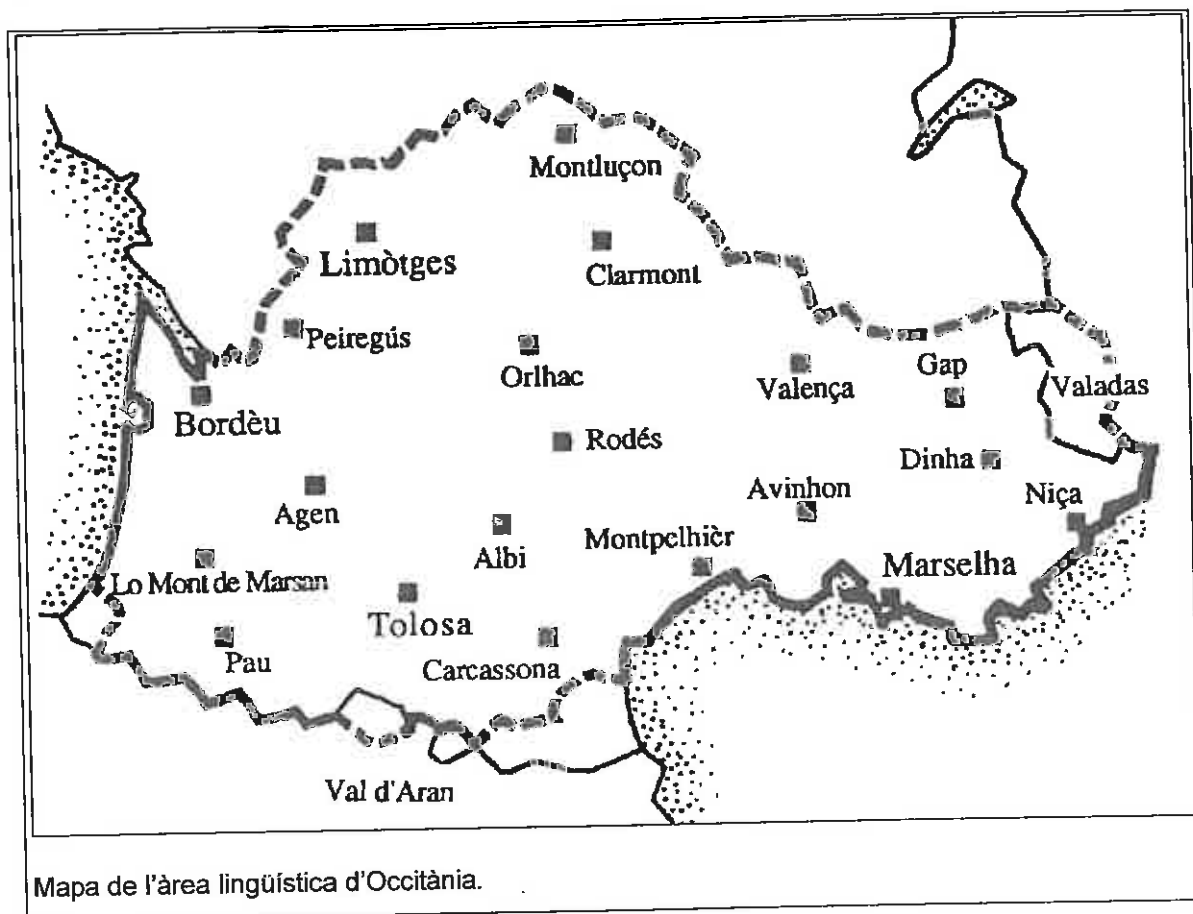
Constatem que la Gironda i Bordeus són les dues àrees en les quals el percentatge d'occitanòfons és el més feble, molt feble per la ciutat de Bordeus sola amb l'11% de comprensió i només el 3% de locutors potencials. La resta del departament assoleix al menys un quart de gent que entén un 13% de locutors. A la resta de la regió, els índexos de comprensió no baixen mai per sota del 40% i en el cas de la Dordonha superen de quatre punts el 50%. Per la capacitat d'expressió oral, gairebé sempre entre el quart i el terç de la població (de més de 15 anys) declara que sap parlar.

Un quadre més complet de l'enquesta aquitània detalla les característiques apuntades aquí :

Sujet	Bordeaux	33 - Bx	24	40	47	64
Pratiques et compétences						
Comprend l'occitan	11%	27%	54%	48%	42%	41%
Parle occitan	3%	13%	34%	28%	25%	22%
Sait lire (parmi ceux qui comprennent)	29%	34%	51%	30%	40%	51%
Sait écrire (parmi ceux qui savent lire)	16%	20%	11%	20%	24%	15%
Transmission de la langue						
Parmi ceux qui ont des enfants, les enfants savent parler occitan	3%	6%	12%	11%	8%	10%
Occitan et enseignement						
Personnes souhaitant s'initier	11%	10%	6%	15%	18%	13%
Personnes souhaitant se perfectionner	17%	24%	21%	19%	18%	24%
La place de l'oc ds l'EN est insuffisante	35%	37%	42%	37%	49%	41%
Il faut introduire des textes traduits de l'occitan dans les études de lettres	59%	70%	72%	80%	73%	73%
Aimeraient que leurs enfants suivent un enseignement d'occitan	51%	55%	62%	63%	66%	56%
Occitan et média						
Ecoute occasionnellement une émission (parmi ceux qui comprennent)	6%	9%	39%	25%	22%	22%
Lit des articles (parmi ceux qui savent lire) *	47%	57%	75%	69%	77%	72%
Souhaite une présence de l'oc sur FR3	46%	49%	62%	57%	61%	58%
Connait des artistes s'exprimant en occitan	8%	9%	19%	22%	18%	22%
Représentation de l'occitan						
Personnes attachées à la langue d'oc	20%	34%	52%	46%	42%	35%
Développer le maintien de l'occitan est important	56%	61%	65%	66%	61%	67%

* Population très faible

Segons una presentació de l'enquesta corresponent a les dades Aquitànies, «Aucune enquête n'a été faite sur l'ensemble du territoire occitan, mais si on compare les résultats obtenus dans des régions différentes, on voit que les mêmes tendances se dégagent de région à région. En moyenne, une personne sur 3 déclare comprendre l'occitan, et une personne sur 5 déclare le parler.»

Mapa de l'àrea lingüística d'Occitània.

És a la zona del Peirigòrd i del Pirineu Atlàntic que la coneixença de la llengua escrita és més forta, amb un 51% de persones occitanoparlants declaren saber llegir. A la resta de l'àrea, els occitanòfons que tenen aquesta competència són minoria.

Pel que fa a dades de transmissió, solament un 19% dels joves comprenen la llengua segons indiquen els seus pares, i el 8% el saben parlar.

Tot i aquests resultats molt minses pel nivell de coneixença de la llengua, la imatge de l'occità és clarament positiva en les representacions que en té la

gent, amb una majoria d'interrogats favorables a l'ensenyament, a la presència en els mèdies i al desenvolupament i promoció en general. El 37% i el 25% respectivament valora com a «important» i «més aviat important» el manteniment i desenvolupament de la llengua. I pel que fa a l'ensenyament :

«Voldríeu que el vostre infant seguís un ensenyament d'occità?»

	Percentatge	Percentatge sumat
Sí, una iniciació	26%	
Sí, com a llengua viva	14%	40%
Sí, amb ensenyament bilingüe	11%	51%
Sí (sense precisar modalitat)	5%	56%
No ho sap	11%	
No	33%	

En conjunt doncs uns nivells de coneixement de l'occità bastant baixos, però tampoc tan allunyats dels d'altres llengües, com el basc, el català i el bretó.

II.C.3 – Evolució de les mentalitats sobre les llengües regionals

Una mostra de la manca de consideració i de serietat de la qüestió de les llengües regionals és perfectament il·lustrat pel **Consell Nacional de les Llengües** de França. El Consell de les llengües de França¹ volia ser a la base un organ consultiu. Hi eren representades set llengües regionals, el crioll, i també els dialectes del francès i una vintena de llengües no-territorials, àrabs dialectals, armeni, yiddix, italià, polonès, entre d'altres.

Pere Verdaguer que en va ser membre dóna un testimoni anecdòtic i molt significatiu : *« El Consell es va reunir tres cops : el 1985, el 1986 i el tercer i últim cop ni hi vaig anar. La primera reunió va ser a iniciativa del primer ministre Laurent Fabius. Reunits a Matignon, s'havia evocat la possibilitat d'una llei ; mai va desembocar en res. Haviem treballat a l'elaboració de 40 proposicions per les llengües regionals i havíem tingut cura de preveure coses que no costaven gaire diners. Una era que Catalunya Nord i Còrsega, perquè en aquests dos llocs corresponia a una demanda social real, generalitzar l'ensenyament de la llengua regional a tot el primari en tres anys, amb un període previ de preparació de cinc anys. Durant el dinar amb el primer ministre recordo que li havia parlat de la possibilitat d'instaurar un servei d'adquisició dels llibres en llengua regional per dotar sistemàticament les escoles. La mesura no era cap invent ja que se fa en altres països i per altres llengües, i no representava pas gaire pressupost. Em va somriure i ni em va contestar... »*

La segona vegada, va ser en el període de cohabitació, amb Chirac de primer ministre. El dinar va ser extra, quelcom de molt bo. El cineasta Verneuil

¹ El Consell de les llengües de França havia estat creat pel decret del 23 de setembre de 1985.

era present per representar els armenis, que vam comentar que les llengües de la immigració no tenien res a veure amb la problemàtica de les llengües « regionals ». Recordo que va ser d'acord a fer emissions en llengües regionals « a condició que fossin de qualitat ». Vaig comentar si podia imaginar quina qualitat se podia assolir amb el mitjans ridículs dels quals disposen els programes concernits de la tele regional. Ens van demanar de fer propostes altra vegada ; vam ressortir les 40 propostes elaborades l'any abans. I tampoc van desembocar en res. A la tercera reunió, ni m'hi vaig desplaçar. Aquest Consell no ha tingut mai cap conseqüència, ni cap aplicació. »¹

El 1999, en unes *Réflexions sur l'état linguistique de la France*, l'entitat **Le Monde bilingue** feia servir les expressions : « la doctrina del francès sol », « No ha canviat gaire », « una situació paralitzada de bloqueig sistemàtic », « una defensa exclusiva de la llengua francesa », « l'afany aferrissat del Quai d'Orsay a promoure sense parar un ensenyament del francès (...) arreu del món ».² Tots comentaris molt sintètics i clars, i d'una desesperant actualitat.

La **DGLFLF**¹ aporta unes il·lustracions d'aquesta especial sensibilitat francesa per les llengües del seu territori. Publicava el juliol 2009 un fascicle de 8 pàgines, del mateix format que el seu *Bulletin de l'observatoire des pratiques*

¹ Entrevista de Pere Verdaguer el 25/7/2009.

² *Réflexions sur l'état linguistique de la France*, article del 30 de juny de 1999. Per Jean-Marie Bressand (**Le Monde bilingue**) i Andrée TABOURET-KELLER, Professora emèrita a la Universitat Louis Pasteur d'Estrasburg, presidenta del Centre mondial d'information sur l'éducation bilingue : « La politique linguistique de la France, à l'intérieur comme à l'extérieur, a reposé pendant longtemps sur la doctrine du français seul. Elle n'a guère évolué. (...) »

La France vit depuis un demi-siècle une situation figée de blocage systématique vis-à-vis des transformations nécessaires des méthodes d'acquisition des langues : la lourde machine Éducation nationale fonctionne de telle façon qu'elle freine toute évolution. (...) »

La politique de la France dans le domaine des langues était traditionnellement axée sur une défense exclusive de la langue française, appuyée ces dernières décennies sur les nombreuses institutions de la Francophonie (...) »

Dans son éditorial de février 1998 (n° 256), Jean-Michel DJIAN, alors directeur du mensuel Le Monde de l'Éducation, dresse un panorama des diverses Institutions de la Francophonie, qui se passe de commentaires : "...malgré l'acharnement du Quai d'Orsay à promouvoir sans relâche un enseignement du français à travers ses Alliances et ses Instituts partout dans le monde, et en dépit d'un volontarisme politique à faire pâlir de jalousie toute autre nation occidentale (...) ».

linguistiques. Langues et cité : intitulat *Les langues de France. Références 2009*. A la portada introdueix el tema amb els següents termes : « *En France, depuis toujours d'autres langues que le français sont parlées sur le territoire national, dans l'Hexagone et outre-mer* ». Amb una frase, l'enfocament és donat i la manipulació llançada a ple règim. Associació de « França » i de l'eternitat dels temps : « des de sempre », relegació de les « altres llengües » en posició existencial secundària endarrere del « francès » (recordem que algunes d'aquestes « altres llengües » existien milers d'anys abans que el francès), confusió-imposició de l'espai on existeixen aquestes llengües amb el « territori nacional », « Hexàgon i ultramar » si calgués precisar. Una manera esbiaixada de presentar la realitat, quan les llengües regionals ni pertanyen a França, ni funcionen dintre de l'espai francès sinó que són la construcció estatal-nacional francesa que els ha envaït i ocupat el territori.

A l'interior del fascicle, els principis de la política lingüística de l'Estat francès són clarament exposats : el mateix paquets denominat «llengües regionals» barreja llengües pròpiament dites i dialectes del francès : se'n comptabilitzen 10 a les quals s'afegeixen 10 dialectes d'oïl i 6 dialectes d'oc enumerats entre parèntesi, o sigui doncs unes 70 « llengües ». I la pàgina següent del fascicle enumera 6 « llengües no-territorials » més (àrab dialectal, armeni occidental, berber, judeo-espanyol, romaní i yiddix). En total doncs més de 75 « llengües de França ». I a la llista afegeixen encara la « llengua dels signes francesa ». Per les llengües no-territorial, la definició arriba a ser bastant confusa però participa a la voluntat de mantenir la qüestió lingüística en el camp de l'estudi acadèmic i d'insinuar la impossibilitat de traduir la presa en compte de les llengües en el camp del reconeixement oficial i d'una política lingüística orientada cap a l'ús legal i la normalització². En efecte les llengües « no-territorial » són « llengües minoritàries parlades per ciutadans francesos en el territori de la República des de prou temps perquè pertanyin al patrimoni cultural

¹ Délégation générale à la langue française et aux langues de France. Ministeri de Cultura i Comunicació.

² La conclusió d'aquesta presentació és absolutament oposada : « *Même s'il reste une construction largement abstraite qui ne distingue pas la spécificité des deux sous-ensembles, le regroupement des langues régionales et non-territoriales dans la même catégorie de langues de France correspond bien à notre tradition d'ouverture, et permet de mener une véritable politique linguistique* ». Quina política ? Res és indicat. Obertura ? Quina obertura efectiva, si a a pràctica

nacional, i que no són llengua oficial de cap estat ».

El document insisteix també sobre el fet que les « llengües no-territorials i certes llengües de la immigració són més parlades sobre el territori nacional que la major part de les llengües regionals ». Apunta també que « les llengües de França gairebé no se transmeten pas més en el marc familiar » i conclou que « la transmissió de les llengües regionals depèn en primer lloc avui dia de llur ensenyament, de llur vitalitat en el camp de la creació cultural i de llur presència en els mitjans de comunicació ». Afirmació tan evident i justa com presumptament cínica quan se sap la migradesa i insuficiència de la presència d'aquestes llengües en els dominis esmentats de l'ensenyament i de la comunicació. Al mateix apartat s'enumeren les llengües « més practicades » segons un nombre de parlants i curiosament no surt la llengua catalana, mentre que els 100.000 catalanoparlants avaluats són superiors en nombre al basc (44.000), al francic lorè (78.000).

Dues pàgines del fascicle són dedicades a l'ensenyament de les llengües regionals, a la plaça en els mèdies, a la política cultural i a la plaça en l'espai públic. Les tres darreres qüestions amb interrogatiu. A la part d'ensenyament s'indica que « el sistema educatiu (...) s'esforça de respondre de la millor manera » a la « real dinàmica social » de les llengües regionals. S'insisteix sobre el paper de les associacions i de les col·lectivitats locals per organitzar l'ensenyament.¹

Per a reblar el clau, la publicació de 8 pàgines, en fa servir 2 completes per a traduir en alemany i en anglès resums de les 6 precedents !²

Un bon exemple de la posició característica francesa és donada pel

no se reconeix cap dret lingüístic ni se prenen mesures a favor de la supervivència de les dites llengües ?

¹ Aquí també trobem un exercici d'hipocresia per part d'un organisme certament oficial però que hauria de regir-se en primer lloc pels criteris científics i de rigor acadèmic. Com se pot dir que l'ensenyament de llengua regional és satisfactori si el total d'alumnes representa un 5% dels 10 milions d'alumnes francesos i el bilingüisme escolar el 0,5% ? I descriure de manera neutra el paper valuós d'associacions i administracions locals en el camp de l'ensenyament sense indicar que pertocaria a l'estat (competència i mitjans financers) de fer, i al contrari comentar que « l'estat [hi] dedica mitjans important », és pròpiament deshonest.

² La mesura deu ser destinada a demostrar com França i la DGLFLF són molt favorables al plurilingüisme i a l'obertura als altres...

ministre de Cultura Jacques Toubon al moment de presentar el **projecte de llei relatiu a l'ús de la llengua** francesa. El justifica amb aquests termes : « *La richesse culturelle de toutes les langues doit être mise en valeur. Le pluralisme linguistique doit être préservé et organisé. Entre pays européens de langues différentes, il faut savoir résister aux séductions des arguments en faveur d'une langue véhiculaire unique qui entraînerait, à terme, le ravalement de toutes les langues sauf une au rang de langue locale.*¹ » Aquestes bones paraules que prediquen la defensa de la diversitat lingüística són pensades per defensar que el francès se mantingui al si del club de les llengües hegemòniques internacionals. La referència al plurilingüisme és pura retòrica o efecte diplomàtic per aconseguir suports a la promoció del francès. No se tradueix per cap política activa o protagonisme de França en la promoció d'altres llengües internacionals que el francès. I en cap cas aquest discurs aparentment generós no s'aplica a les llengües de l'interior de la República. Philippe Martel descriu perfectament el doble llenguatge francès que frega l'esquizofrènia : és un drama que l'anglès pugui fer concurrència al francès o que un jove pronunciï *walkman* o *email* però és normal que el mateix no tingui idea del que signifiquen els noms de llocs de la seua regió.² Étienne Bruno també ho remarca en termes semblants : « Així és en nom de la universalitat afirmada dels seus principis que la França eterna s'interessa patològicament a les minories arreu del món : al Líban des de fa més d'un segle on ha contribuït a la constitució del drama confessional ; al Kurdistan de preferència iraquiana i no turc ; i després de proposar el Quebec lliure ara dona suport als musulmans kossovares mentre que no sap com arreglar el problema dels musulmans francesos i que refusa als bascos el que ella predica per als quebequesos ».¹

Un punt de la posició francesa encara no ha estat mai explícitament expressada, tot i l'evolució positiva de les opinions sobre les llengües regionals : la voluntat de fer-les viure. Martel en referència a la perspectiva de « fer viure les

¹ Publicat al diari *Le Monde* del 24 de febrer de 1994 i citat per Philippe Martel a « Les langues de France et l'Europe », pp. 63-74, in « **Langues régionales et l'Europe (Les)** », in *Revue internationale d'éducation* Sèvres n°3, LÉOUTRE Gilbert (dir.), Sèvres, 1994, 139 pàg.

² MARTEL Philippe a « Les langues de France et l'Europe », pp. 63-74, in « **Langues régionales et l'Europe (Les)** », in *Revue internationale d'éducation* Sèvres n°3, LÉOUTRE Gilbert (dir.), Sèvres, 1994, 139 pàg. L'extracte corresponent a la descripció figura a l'annex II.C.

llengües de França » plantejava : « Primer element : fins a quin es pot salvar algunes d'aquestes llengües ? Als seus defensors, entre els quals ens comptem, s'haurà entès, no els agrada fer aquesta pregunta. No és cap raó per evitar-la. » De la mateixa manera, seria hora que se plantegés als responsables de les decisions legislatives i polítiques si **es vol** salvar algunes de les llengües, de manera a clarificar si el que es pretèn és que les llengües siguin tractades com a element de patrimoni històric (en museus, diccionaris o enregistraments penjats a pàgines webs) o si se les vol intentar de mantenir com a llengües vives usades, per una part al menys, de la població. La resposta hauria de servir de base a les mesures eventuais.

No obstant l'aparent posició enquistada de França sobre la qüestió, es pot percebre en aquest començament de segle XXI que les mentalitats estan evolucionant. Se tradueixen en particular per una major presa en consideració de la necessitat d'adoptar mesures a favor de les llengües regionals. Se menciona més sovint explícitament el perill de desaparició que corren les llengües. Les institucions locals són les que assumeixen més clarament la defensa de les llengües. Aqueixa evolució se tradueix per una reivindicació de mesures i de reconeixement. **L'Association des Régions de France (ARF)** va adoptar per primer cop, el setembre de 2008, un text relatiu a les llengües regionals, text redactat per la seua comissió « *Langues régionales* » amb René Ricarrere de president.² La presa en compte de les llengües segons un enfocament « *complet* » i voluntat d'intervenció en el camp de la normalització lingüística o *aménagement linguistique*, segons la terminologia que més s'usa aquí, correspon a la preparació d'una llei sobre llengües regionals anunciada inicialment per 2009.

L'ARF esmenta que les llengües són a la llista de les llengües amenaçades de l'UNESCO i que cal « *inversar la tendència mitjançant tres*

¹ Étienne Bruno, « De la mêmété au Contr'un », pp. 41-61, in ÉTIENNE Bruno, GIORDAN Henri, LAFONT Robert, *La temps du pluriel. La France...*, Éditions de l'Aube, 1999, 116 pàg.

² Informacions del text de l'ARF reportades per *La Setmana* n°681 del 25/9/08, «Las regions de França plaidejan per les lengas», pàg. 5 (vg. Annex Llista d'articles de premsa).

vectors fonamentals que són la transmissió, la socialització i l'estructuració de les polítiques públiques ». Les regions reclamen a l'Estat que les acompanyi i s'engatgi en la promoció i el reconeixement jurídic de les llengües, més enllà de llur menció dins la constitució (article 75, estiu 2008). S'esmenta també el principi d'igualtat entre les llengües i les cultures, tal com consta en els textos internacionals. Les demandes concretes són la ratificació de la Carta europea de les llengües europees o minoritàries, un estatut legal per les llengües, la creació d'un organisme de concertació sobre les llengües¹ i l'elaboració d'una política lingüística.

El text de l'ARF és favorable al bilingüisme, l'àmbit de l'ensenyament vol una regulació mitjançant la llei i és favorable a una generalització de l'oferta d'ensenyament de les llengües regionals. Pel que fa als mitjans de comunicació, es demanen mitjans públics bilingües (ràdios i televisions).

En el mateix estat d'esperit, el president de la regió administrativa de Bretanya, Yves Le Drian (PS), en una entrevista al diari *Ouest France*, reivindicava que les regions creïn un nou organ al si de les institucions regionals : es tractaria d'un **consell consultiu de llengua i cultura**. A les col·lectivitats d'ultramar (Reunió, Martinica, Guiana) existeixen ja amb el nom de *Conseil de la culture, de l'éducation et de l'environnement*, CCEE.² A l'estiu 2009, el Consell Regional de Bretanya va aprovar la creació d'aquest consell consultiu, convertint en organ públic de l'assemblea regional el Consell Cultural de Bretanya.³

Encara una mostra de la presa de consciència i major presa en compte de les llengües per les institucions locals, la creació pels departaments i les regions

¹ Proposta feta anteriorment pel president de l'ARF, Alain Rousset, el 7 de maig 2008 a l'ocasió del debat sobre les llengües « regionals » a l'Assemblea.

² Informació reportada per *La Setmana* n°681 del 25/9/08, «Le Drian vòl son conseil cultural», pàg. 5 (vg. Annex Llista d'articles de premsa).

³ Compost de 70 membres representatius de les entitats lingüístiques i culturals de la regió, el **Consell consultiu** es va reunir com a organ consultiu de la Regió el primer cop a principis de juliol 2009, segons informava *La Setmana* del 16/7/09 pàgina 2 (« La Region Bretonne a sa chambre culturelle »). El consell té com a missió de donar el seu parer cada cop que són abordades qüestions culturals i lingüístiques. El seu president és Paul Molac, que presideix l'associació Div Yezh de pares i mares d'alumnes per l'ensenyament bilingüe al públic. El Consell haurà de furnir un report al president de la Regió sobre la projecció de la cultura bretona i sobre la transmissió de la cultura bretona als nous habitants de la regió. El Consell consultiu té competència per plantejar ell mateix qüestions que l'interessen.

de funcions **d'encarregats de missió responsables de « llengua regional »** o de « llengua i cultura regional ». El Tarn, per exemple, cercava a reclutar al setembre de 2008, un encarregat de missió per la llengua i la cultura occitanes. Tant correspon a una creixent presa en consideració de les llengües com a una possible resposta al bon resultat electoral de candidats occitanistes (més d'un 9% dels sufragis) a les cantonals de 2008. El departament de totes maneres és una regió de particular importància d'activitats culturals occitanes (edició, ensenyament associatiu en occità i públic bilingüe, cursos per adults, dictats...)¹

Altra signe de l'evolució de les mentalitats a l'Estat francès i de la sensibilitat cada cop més alta de les poblacions de les regions amb llengua pròpia per llur patrimoni lingüístic, les **manifestacions de carrer** sobre el tema de la defensa de les llengües regionals. Manifestacions multitudinàries « per la llengua » són organitzades reiteradament pels bascos, els bretons, els catalans, els occitans i els alsacians. El 20 de setembre de 2008, unes 10.000 persones havien recorregut els carrers de Nantes² per defensar la llengua bretona i reclamar la reunió del departament de Loire Atlàntica (regió *Pays de Loire*) a la regió administrativa de Bretanya. Hi van ser presents (i remarcats) el president de la regió Bretanya Jean-Yves Le Drian (PS), el president del Consell General de Loire Atlàntica (Patrick Mareschal) i un adjunt de la vila de Nantes, entre altres elegits (del MoDem, dels verds, de l'UDB o socialistes).³

Manifestacions occitanes

Al mateix moment que s'estava enllestint aquest treball, la premsa i els blogs i webs occitans estaven en plena campanya per l'organització de la tercera

¹ Informació reportada per *La Setmana* n°681 del 25/9/08, «Un encargat de mission dins Tarn», pàg.10 (vg. Annex Llista d'articles de premsa).

² Les xifres de manifestants van variar de les 10.000 persones segons els organitzadors, 5.500 segons la policia i 5.000 (sic) segons la premsa local (*El Télégramme*). Segons la revista *Pobl Vreizh / Peuple Breton*, n°537 mensual editat pel partit autonomista UDB, la notícia va ser ocultada per la premsa parisenca malgrat la importància de la manifestació.

³ Informació reportada per *La Setmana* n°681 del 25/9/08, «Èran dètz mila a Nantas», pàg. 12 (vg. Annex Llista d'articles de premsa).

manifestació multitudinària per la llengua occitana.¹ Amb el lema « *Òc ! per la lenga* », ja el 2005, 10.000 persones havien recorregut els carrers de Carcassona i van ser 20.000 el 2007 a Besièrs.

Altre indicatiu que algunes representacions i actituds es mouen és la implicació creixent i la presa de consciència de col·lectivitats territorials fins ara poc preocupades i poc compromeses. És el cas del **Consell Regional de Roine Alps**.

Al començament de juliol de 2009, el Consell regional va votar mesures a favor de les seues llengües regionals, el francoprovençal i l'occità. El seu president (PS) Jean-Jack Queyranne va proposar que el Consell regional s'adherís a la Plataforma de les llengües regionals de l'Associació de Regions de França (ARF) i feia reconèixer per la Regió « *l'interès social, cultural i patrimonial de les llengües regionals* ». ² Encara que les mesures adoptades siguin molt moderades i que el Consell ni s'atreveixi a assumir la senyalització bilingüe als serveis públics per « *no ser adaptada a la situació de Roine-Alps* » ³, la iniciativa és interessant pel que simbolitza de progressió en les mentalitats de conscienciació dels responsables polítics i institucionals per les llengües i llur situació difícil. Els compromisos són d'afavorir l'estudi i la recollida de material lingüístic, de donar suport als creadors en llengües regionals, d'intervenir per afavorir llur ensenyament ⁴, de crear un comitè de seguiment a favor de les llengües regionals ⁵, de fer propostes sobre recerca, d'elaborar material de comunicació en les dues llengües, de donar suport a les ràdios i les associacions que treballen per les llengües regionals. A més d'aquest engatjament per bona part encara simbòlic, l'interès de la decisió del Consell regional rau també en la reacció dels partits polítics a la proposta.

¹ *La Setmana* de l'1 d'octubre de 2009 titulava un article de presentació del programa de la manifestació : « Perdequé cal èstre a Carcassona lo 24 d'octobre ».

² *La Setmana*, 23/7/09, p. 6, « **Ròse-Alps reconeïs sas lengas e las vòl valorizar** », Clamenç Pech.

³ *Idem La Setmana*, 23/7/09

⁴ Els **rectorats de la regió, Grenòbla i Lió**, seran sol·licitats per tal de signar una convenció per l'ensenyament de les llengües regionals, tal com esmenta la llei Fillon sobre l'ensenyament.

⁵ El **comitè de seguiment** tindrà un elegit al seu capdavant i funcionarà amb un conseller científic. *Idem La Setmana*, 23/7/09

Els posicionaments polítics dels elegits arran dels debats a l'assemblea regional de Roine-Alps són representatius i il·lustren prou bé l'actitud de la classe política i dels elegits arreu de l'Estat. De manera global, els partits d'esquerra se mostren més sensibles i favorables a la promoció de les llengües regionals i a una defensa de principi. No és estrany que l'actual Assemblea de Regions de França prengui iniciatives i faci propostes sobre la qüestió quan 20 dels 22 presidents de regions són del partit socialista. Verds i comunistes de Roine-Alps també van pronunciar-se a favor de donar suport a les llengües regionals a Lió, i en això són representatius del comportament a nivell de tot l'Estat. Igual que el PRG¹, que va fer seu l'objectiu de les propostes avançades pel report² i destacant que les llengües regionals se trobaven amenaçades.

Un sector tanmateix de l'esquerra i dels socialistes se posiciona radicalment en contra de les llengües regionals: es tracta de la sensibilitat encapçalada per dirigents com Jean-Luc Mélenchon i Jean-Pierre Chevènement, més pròxims sobre aqueixa temàtica a les posicions del Front Nacional d'extrema dreta. A Roine-Alps, el Partit d'Esquerra de Mélenchon va refusar categòricament de secundar les propostes. S'ajuntaren fins i tot amb el Front Nacional i el Nou Centre per proposar una esmena en contra de les propostes. L'extrema dreta del seu band, amb la veu de Bruno Gollnisch, considerava « *simpàtica i interessant* » la iniciativa però la titllava tot seguit « *d'artificial* » de cara a unes « *llengües quasi mortes* » i afegia que « *la llengua regional a defendre en primer és el francès, atacat per l'anglès i mal conegut per un gran nombre de joves francesos* ». Finalment la dreta de l'UMP va refusar de participar al debat, considerant « *excessiu i gens oportú* » el report de la presidència, degut al context de crisi econòmica en el qual cal reservar els finançaments a la defensa dels llocs de treball. Un elegit centrista, aliats de l'UMP, va dir que tampoc prendria part al debat, explicant que com a originari del món rural « *havia patit, com també els seus pares, de la dificultat d'aprendre i fer servir el francès* » i no entenia quina era la prioritat d'aquesta qüestió. Una resposta molt aclaridora de l'actitud de molts francesos: llur percepció i posició de cara a les llengües regionals no són

¹ Parti des radicaux de gauche.

² El report va ser encarregat per la presidència de Roine-Alps a l'Institut Pierre Gardette. Hi van treballar durant un any -2008- Michel Bert i Jaume Còsta. Aquest darrer és entrevista sobre la situació del francoprovençal i de l'occità a Roine-Alps a *La Setmana*, 23/7/09, p. 7.

dictades per cap reflexió racional, sinó per les seqüel·les dels traumes psicològics patits durant generacions per les poblacions no francòfones a qui l'Estat ha aplicat una política lingüística d'imposició del francès, d'estigmatització de tot el que podia anar lligat als « dialectes i patuesos » i de menysteniment total de les llengües que podien tenir a les regions no francòfones. Si bé les generacions més joves i urbanes estant sortint d'aqueixa pauta, molts francesos encara mantenen viu un fort sentiment d'autoodi, alimentat per una política lingüística francesa que manté les llengües regionals fora de la llei, del reconeixement, de la protecció i de les qüestions serioses, importants i prioritàries.

Guardaria bilingüe a la Vall d'Aussau

Si bé les mentalitats van evolucionant progressivament, i més ràpidament en l'opinió pública que entre els responsables polítics, queden reflexos de reticències i hostilitat envers les llengües regionals, especialment en àmbits que toquen a l'ensenyament o a les activitats de la mainada. Els anys 2008 i 2009, la premsa s'ha fet eco dels intents d'obrir o desenvolupar l'acolliment de la petita infància en estructures que els parli en la llengua de llur regió. I a tot arreu on s'han fet dia aquestes iniciatives¹, els seus impulsors han topat amb l'oposició de la Caixa d'Al·locacions Familiars, sigui a nivell estatal, sigui a nivell de les direccions locals. Els responsables de la CAF al·leguen encara una argumentació basada en unes posicions científiques arcàiques i en una ideologia de la igualtat purament francesa i molt contestable. Així el director de la CAF de Pau se posicionava immediatament en contra del projecte de l'associació Pimponet de guardaria bilingüe a la Vall d'Aussau¹. Explica per justificar la seua posició reticent que l'organisme que dirigeix « *no té com a objecte d'intervenir en el domini cultural i lingüístic sinó que la seua feina és el camp social i familiar* ». A més argueix que « *res demostra que el bilingüisme sigui pertinent per mainada tan jove sobretot quan la llengua no és pas més parlada a casa. La major part*

¹ A Bretanya, a Occitània, al País Basc, en una menor mesura a Catalunya Nord on la reticència s'ha expressat en primer lloc a nivell municipal i on les propostes associatives (de l'APLEC) van ser parcialment interferides i contrariades per qüestions polítiques i electorals (anul·lació de l'escrutini, gestió temporal del municipi per una comissió prefectoral, repetició de les eleccions).

dels experts en matèria d'aprenentatge del llenguatge i de la llengua, consideren que no és pertinent d'aprendre una segona llengua tant d'hora».² Afegeix que seria més útil d'aprendre altres llengües que ajudessin els mainatges més tard. I rebla el clau de les seues reticències amb un argument moltes vegades utilitzats a França quan es tracta de denegar l'existència i els drets de minories i de comunitats lingüístiques : « *projectes semblants poden generar demandes tan legítimes per ensenyar llengües com ara el xinès o l'àrab* ». Ben segur, el director de la CAF rebutja les acusacions « *d'ostracisme anti-occità* » i afirma la seua voluntat de « *respectar l'occità* ».¹ Aquesta actitud freqüent de declaracions taxatives no es basa en cap referència rigorosa, tot i declarar el contrari del que està argumentant, en una il·lustració interessant d'incoherència i absència de racionalitat. Finalment la CAF de Pau ha trobat un punt d'acord amb l'associació impulsora del projecte bilingüe : el principi de « *dobla no-discriminació* ». La qual cosa té un interès en la mesura que significa que els opositors a les llengües regionals reconeixen que és compatible una estructura bilingüe amb l'absència de discriminació i que si és « no-discriminatori » respondre a la demanda de famílies que volen que es parli occità als seus infants, a contrari el fet de no respondre a aqueixa demanda, n'és de discriminatori.

Un altre signe encara que les mentalitats estan canviant i que el món institucional està prenent la mesura de la qüestió de les llengües és la multiplicació dels fòrums on acudeixen i on van informant-se i prenent consciència de les situacions de les llengües, de les necessitats de posar en plaça polítiques lingüístiques. Així el juliol 2009, en obertura de les **Nuits Atípiques de Lengon**, els organitzadors van organitzar un debat sobre l'occità i les altres llengües regionals, sota la presidència de la batllessa (PS) de la vila i diputada que presideix a l'Assemblea francesa el Grup d'estudis parlamentaris sobre les llengües, Martine Faure. En la perspectiva de la preparació d'una llei, es va fer un balanç de la situació però sobretot va ser l'ocasió que se trobessin i intercanviessin informacions gent del món associatiu i militant, elegits locals i

¹ La **guardaria** ha d'obrir l'octubre de 2009, indica a la *Setmana* del 23/7/2009, David Grosclaude a l'article « Lo principi de 'dobla non discriminacion' serà aplicat », p. 3.

² *Idem* a *La Setmana*...

parlamentaris, i encarregats de missió de diverses col·lectivitats per les llengües « regionals ».² Entre les més de cent persones que van ser presents a Lengon, van intervenir René Ricarrere conseller regional d'Aquitània, J.F. Baldi de la DGLFLF, J.P. Thomin del Consell Regional de Bretanya, Joan Ganhaire conseller general de Dordonha, Pascal Deguilhem diputat de Dordonha, Jeroni Parrilla i Roselyne Ayrolle del Consell General de Catalunya Nord, així com Marcel Mateu, responsable de la Llengua Catalana al mateix departament, Françoise Graziani encarregada de la cultura i la llengua corsa a la Col·lectivitat Territorial, Thierry Delobel president de la FLAREP, representants de l'Alt Rin, responsables de la federació d'escoles basques Seaska, de les Calendretas occitanes, de l'Institut d'Estudis Occitans, de l'Oficina pública per la llengua basca, de l'associació InÒc, del Fòrum de las Lengas del Monde de Tolosa.

Aquests tipus de trobades contribueixen a la conscientització del món polític i institucional sobre la qüestió de les llengües al mateix temps que representen un apropament respecte dels especialistes militants i dels elegits generalistes. Els primers toquen de més a prop les condicions i les exigències de la gestió política i dels engranatges insitucionals, els segons prenen la mesura dels menesters efectius de les llengües i de l'avançament de la reflexió concretada des de fa decennis per les associacions i els científics de la matèria.

L'encontre de Lengon va permetre per exemple mesurar l'especificitat occitana³, comprovar l'avança de zones com Bretanya⁴, el País Basc⁵ i Còrsega⁶, recordar que la Regió Aquitània té en marxa una política a favor de l'occità des del 2005, avaluar els projectes i treballs encetats ja per departaments (Dordonha,

¹ *Idem* a *La Setmana...*

² « **Una política lingüística es pas una política culturala** », in *La Setmana* del 30/7/2009, p. 9.

³ **Occitània** és la regió lingüística amb més de 30 departaments concernits, XX regions i XX acadèmies, la qual cosa planteja ultra les eventual dificultats, una necessitat de concertació o al menys coordinació, problemàtica en la mesura que res és previst a l'Estat francès la qüestió.

⁴ **Bretanya** té uns elegits molt conscients de les necessitats d'una política lingüística, hi dedica mitjans financers conseqüents (7 milions d'euros), té cprojectes i estructures concretes ja en funcionament, com ara l'Ofis ar brezhoneg / l'Oficina per al bretó, un sistema de beques per a incitar els estudiants a seguir la carrera d'ensenyant bilingüe.

⁵ El **País Basc** centra la seua política lingüística en el funcionament de l'Oficina pública de la llengua basca que gestiona un pressupost important en el marc de diferents convenis entre totes les administracions, els elegits i el món associatiu.

⁶ **Còrsega** aplica una política pública a favor del cors en el marc de les competències i els finançaments específics de la Col·lectivitat Territorial.

Catalunya Nord, Pirineus Atlàntics, Gironda, o Òut-e-Garona) o per regions com ara Migdia-Pirineus i el Llengadoc-Rosselló.¹

Pel que fa al cas de la llengua catalana i de la presa en compte en les mentalitats, a la vegada de la població i del les autoritats, són perceptibles canvis d'actituds. Com a punt de partida de la constatació és interessant i aclaridor fornir el breu record històric de **l'actuació d'un prefecte, Bernard Bonnet**, sobre el tema de la llengua catalana.

A finals dels anys 1990, un personatge atípic, pels seus excessos i les seues actuacions brutals, va fer visible a Catalunya Nord, una persecussió lingüística i identitària que, habitualment a França, queden dissimulades sota declaracions de principis teòriques favorables boniques però inaplicades. Aquí, un Bernard Bonnet prefecte de la República, per la seua manca de mesura dels límits del que és políticament correcte (o pel seu afany de protagonisme) va traduir en fets i escrits anticatalans la doctrina nacionalista de França. En la història recent de Catalunya Nord és el sol màxim representant de l'Estat que hagi estat objecte d'una publicació de denúncia : es tracta de l'obra *Bernard Bonnet, un prefecte contra els catalans*, de Marc Duran (pseudònim), traducció catalana de l'original en francès *Bernard Bonnet, un préfet chez les Catalans*, Ediciones de la Tempestad, Barcelona, 2000. Tres de les actuacions del prefecte il·lustren la dèria anticatalana : una roda de premsa contra un mapa dels Països Catalans de l'*Avui*,² la lluita contra la «catalanització» de la Vila de Perpinyà, una circular prefectoral a tots els batlles de Catalunya Nord contra la llengua catalana.

Els mapes són suports molt interessants. A la vegada reflexen i delaten el marc mental dels seus autors i utilitzadors, i també se fan servir per formatar les mentalitats dels pobles. Totes les escoles franceses fins a la segona guerra

¹ *Idem* « Una política lingüística es pas una política culturala », in *La Setmana* del 30/7/2009, p. 10.

² *L'Avui* és el quotidià en català històric de la premsa catalana, que va iniciar la seua publicació coincidint amb la mort del dictador espanyol i que és el sol diari a prendre en consideració (encara que amb moderació i parcialment) la totalitat de l'àrea lingüística catalana en el tractament de la seua informació.

mundial tenien, a totes les classes i a tots els manuals d'història i de geografia, el mapa de «l'Hexàgon» i del planeta en el qual les colònies sortien en forma d'un immens territori rosat homogeni estès a tot el planisferi (Àfrica Occidental Francesa, Algèria, Marroc, Àfrica Oriental Francesa...). Inscrit en aquest formatatge, el prefecte Bernard Bonnet no va poder aguantar la seua ràbia quan el 1996, amb l'ajuda d'un seu company llavors cònsol de França a Barcelona, Alain Catta, descobreix que l'*Anuari* del diari *Avui* inclou un mapa dels Països Catalans, que no evidencia prou la frontera estatal i doncs la pertinença de Catalunya Nord a França. «L'afer»¹ destapat pel prefecte mereix que el representant de l'Estat a Perpinyà convoqui una roda de premsa per denunciar públicament el que considera com «*un quasi incident diplomàtic*» (sic) que fa que ell hauria «*d'administrar un territori que no pertany pas a l'Estat francès*». ¹

L'operació mediàtica que surt publicada a tota plana de la premsa diària nord-catalana desperta prou enrenou entre l'opinió. Les reaccions aniran de les burles o de la defensa catalanista fins a declaracions enceses i sorprenents de polítics nord-catalans de primera fila : un diputat gaullista, André Bascou, no hesita a donar suport al prefecte «*contra un intent de desplaçar les fronteres*» i de «*modificar la història*», mentre René Marquès, president (del Consell General) de Catalunya Nord –remarcant ja pel seu anti-catalanisme– evoca en la premsa «*el perill que, aquí, no passi com al País Basc o a Còrsega*», esmentant fins i tot el terme «*Anschluss*», l'expansió de l'Alemanya d'Hitler a tots els països germanòfons. Les reaccions histèriques o al menys surrealistes semblen atènyer el seu màxim. En tot cas, els catalans del nord en general van ser sorpresos que un representant de l'Estat de tal nivell pogués preocupar-se o simplement cuidar-se de la «*qüestió catalana*» fins al punt d'implicar-se ell mateix obertament i baixar a l'arena. D'una certa forma, va contribuir a donar més dimensió i un caràcter per fi seriós al tema identitari, gairebé sempre ignorat o tractat oficiosament.

La prefectura contra «Perpinyà, la catalana». El pas següent del prefecte Bonnet en la lluita contra la catalanitat va prendre una dimensió més important i conseqüent que la petita (o ridícula segons com es mira) anècdota de

¹ És la mateixa actuació desproporcionada del prefecte per un mapa publicat en un mitjà de premsa de difusió confidencial a Catalunya Nord que converteix el fet en un veritable « afer ».

l'enrabiada per un mapa dels Països Catalans. En tres mesures de la Vila de Perpinyà a favor del català, Bernard Bonnet va posar tot el pes de la seua funció i la seua influència per tal de bloquejar les actuacions de la capital rossellonesa, i el seu batlle Joan-Pau Alduy, aliat al partit Unitat Catalana.

Quan el Delegat als Afers Catalans, l'adjunt al batlle Jaume Roure d'Unitat Catalana pren les seues funcions, com ho fan tots els elegits, tramita a prop dels serveis de la prefectura els formularis per tal d'obtenir el seu carnet oficial de tinent. Però ràpidament s'encalla el procés habitual i comença un vaivé d'argumentacions i requisits entre l'elegit municipal i la prefectura que refusa de fer la targeta oficial pretextant que el nom del tinent és «Jacques» tal com posen al registre de l'estat civil i no pas «Jaume» com ho escriu ell mateix, com l'utilitza sistemàticament i com és conegut i anomenat per tothom. Caldrà esperar anys de procediments i protestes perquè finalment el prefecte concedeixi el carnet.

Aquest episodi és un exemple molt il·lustratiu de la mena d'actuacions en contra de la llengua catalana i de la catalanitat que es pot produir al si d'administracions de l'Estat, que s'emparen en la llei que els és totalment favorable i en uns responsables polítics que tenen com a únic *credo* el monolingüisme francòfon exclusiu i excloent. Aquesta filosofia general junta amb el marc legal hostil a les llengües regionals² els permet de decidir i actuar al dia a dia, la major part del temps de manera informal i per simple dissuasió dels administrats, dissuadint l'ús del català, refusant d'enregistrar segons quins noms, o avisant de la impossibilitat legal de fer-ho anunciant problemes legals als qui no se dobleguen d'entrada. Així de la mateixa manera que el prefecte d'un petit departament francès no dubta a rebutjar un nom en català a l'elegit i tinent del més gran municipi de Catalunya Nord, els serveis d'enregistrament de les associacions¹ tenien (tenen encara, segons el moment i la persona) el costum de refusar d'enregistrar les associacions que porten el nom de l'entitat en català o, més simplement el mateix servei els tradueix i els enregistra amb el nom en francès. Així Esquerra Republicana de Catalunya és enregistrarat a França com a «*Gauche républicaine de Catalogne*». Hom pot imaginar l'enorme pressió que

¹ Articles diversos de la premsa local, *l'Indépendant* i el *Midi Libre* del 1996.

² Les administracions tenen una certesa pràcticament total de suport dels tribunals i dels superiors jeràrquics.

aqueixes actuacions prepotents representa per uns usuaris acomplexats i ignorants gairebé totals sobre temes de legalitat i de coneixements lingüístics. Tan sols cal comparar amb l'efecte que té als territoris catalans de l'Estat espanyol la pràctica de la justícia en castellà : la immensa majoria dels qui tenen menester de recórrer als tribunals no se troben pas gens en la posició de plantar cara i demanar que s'utilitzi el català. I la situació és encara molt més contrària a Catalunya Nord.

El prefecte Bernard Bonet, a l'ocasió de la generalització de la retolació en català de tots els carrers de Perpinyà i arran de la correcció ortogràfica dels topònims catalans del cadastre de la vila, se va oposar directament a la política del batlle. Tot primer, no havent pogut impedir la traducció i el doblament de la retolació dels carrers en català, va impedir que se realitzés, com era programat, una exposició i una campanya de promoció de la senyalització bilingüe als locals de la Poste i a prop dels carters de Perpinyà. Els cartells penjats a l'oficina central del servei de correus de la ciutat van ser retirats i la prefectura va demanar al director de l'entitat de sancionar el funcionari promotor de l'operació i destacat catalanista, el Pere Tallant².

En quant a la **correcció del cadastre**, tot i ser una operació oficialment recolzada pels serveis de la mateixa administració fiscal i malgrat la política decidida de correcció ortogràfica dels topònims portada per *l'Institut Géographique national* (IGN) de París mitjançant el treball d'universitaris (Joan Becat, al Departament d'Estudis Catalans), el prefecte, exercint la seua funció de control de la legalitat va recórrer la mesura votada i aplicada pel consell municipal de Perpinyà davant dels tribunals argüint que la ciutat, segons la llei francesa, no pot «catalanitzar» els seus topònims. Els jutges van donar la raó al prefecte i va caldre anys de procediments i tossuderia perquè s'acceptés finalment a Perpinyà, el que més de quaranta altres ajuntaments de Catalunya Nord ja havien realitzat. La perseverància del prefecte en contra de la sola vila de Perpinyà (mentre que no havia recorregut cap altra operació de correcció de l'ortografia dels cadastres) s'explica per la importància que representava per a ell la capital rossellonesa. L'única ciutat gran de Catalunya Nord, centre del poder

¹ També depenents de la prefectura.

² Premi de civisme català Joan Blanca de la Vila de Perpinyà.

administratiu, el batlle i els elegits d'una tal dimensió havien de fer de model, de servir d'exemple i no era tolerable que gosessin desafiar obertament les instruccions prefectorals, i encara menys, sobre un tema tan sensible a Catalunya Nord i pels francesos com l'ús de la llengua i el sentiment identitari. Una vila havia de fer de bon alumne i és un aparador de normalitat i una pauta a seguir per la resta del territori.

El desenvolupament lògic de la «batalla de Perpinyà» va ser l'extensió de la persecussió prefectoral de la llengua a tots els ajuntaments. Mitjançant cinc pàgines d'una **circular *Emploi de la langue française - Application de la loi du 4 août 1994***¹ adreçada als 226 batlles nord-catalans, al president del Consell General, al president de l'Associació de Batlles i als dos sots-prefectes, el prefecte va recordar a tots els elegits, a tots els consells municipals quina era la legalitat lingüística francesa, quines eren llurs obligacions d'aplicar-la complint amb l'ús exclusiu de la llengua francesa, ja que aquest tema «*a vegades ha generat interpretacions fantasistes en el nostre departament*». Deia com a preàmbul: «*Les col·lectivitats territorials –regions, departaments, municipis– per tant tenen el deure de vigilar particularment l'ús de la llengua francesa per tal d'assegurar el respecte de les disposicions edictades per la llei.*» Els tres capítols que el prefecte destacava perquè s'apliqués la llei del francès eren : inscripcions i anuncis públics, manifestacions i congressos, publicacions i comunicacions. Sobretot insistia en tot el que anava de retolació i traducció : s'incitava a no traduir sistemàticament el francès, es repetia que en cas de traducció, la llei fa obligació que figurin dues llengües, i s'especificava que, al contrari, les inscripcions i anuncis exclusivament en català, sí que necessiten traducció en francès. Pel que fa als col·loquis i conferències, es recordava l'obligació que en tot fòrum públic, una administració s'ha d'expressar en francès «*quels que soient la nature et l'objet des manifestations et la composition de l'auditoire*» (qualsevol sigui la natura i l'objecte de les manifestacions i la composició de l'auditori). L'única excepció a la regla són «*les opérations de promotion du commerce extérieur de France*». Finalment, les publicacions, comunicacions, contractes i convenis se troben igualment sotmeses a les mateixes obligacions.

¹ Ús de la llengua francesa - Aplicació de la llei del 4 d'agost del 1994.

Per tal de reblar el clau i tenir el màxim d'eficàcia, el prefecte recordava la seua capacitat de tallar o retirar els finançaments a tots aquells que no satisfessin a les exigències. Quan hom coneix la situació financera sempre precària dels municipis i, en tot cas, totalment supeditada a les decisions i partides pressupostàries estatals, és fàcil d'imaginar la gran prudència i obediència a la qual «convidava» la instrucció prefectoral : *«Destacaria per fi el cas particular de les subvencions atorgades a les col·lectivitats i els ens públics. Segons l'article 15 de la llei, l'atribució de les subvencions, és subordinada al respecte pels beneficiaris de les disposicions de la mateixa. Qualsevol manquement a les obligacions que edicta pot desembocar en la restitució parcial o total de la subvenció.»*

Aquesta actuació bel·ligerant del prefecte en el tema lingüístic sempre s'ha anat desenvolupant amb coneixement i vist-i-plau del Ministeri d'Interior. És inconcebible a França que un prefecte no doni comptes de les seues accions a la seua jerarquia, i encara més en un tema «sensible» com el de la llengua i de la identitat de la «nació». Com tampoc és possible que un mateix representant de l'Estat actuï en contra de la voluntat del mateix Estat, o en tot cas sense ser «cobert» pels seus superiors ministerials. El trist episodi del mateix prefecte Bernard Bonnet a Còrsega uns mesos després de la seua estada a Catalunya Nord ha confirmat aquest fet : el ministre d'Interior socialista –i ultranacionalista– Jean-Pierre Chevènement havia donat «carta blanca» a un prefecte *«que s'adiu a la situació corsa»*.

La situació a la qual ha pervingut la llengua catalana no és la d'una substitució completa i ja els anys 1970, es detectaven signes de resistència i de possibilitat de recuperació. La societat nordcatalana des del segle XIX ha demostrat reaccions de lleialisme lingüístic diversos. Qualificat de « Renaixença », s'ha basat en primer lloc en una resistència cultural i literària.

Unes avaluacions són avançades per Bernardó pel que fa als nivells de competència lingüística : una mitjana del 70% dels habitants d'origen català conserven, el 1977, la llengua catalana. Els joves se caracteritzen per un bilingüisme passiu amb un 10% a 20% de bilingües en zones urbanes i més del

55% en zones de muntanya.¹ Nota ja a la segona meitat dels anys 1970 una regressió neta de la diglòssia i « *els casos d'autoodi són cada cop més rars ; els catalanòfons demostren ser cada cop menys culpabilitzats i sovint tenen una visió molt precisa de les dades del conflicte lingüístic. (...) D'altra banda un moviment de recatalanització s'ha iniciat, en particular entre certes capes socials afrancesades que assoleixen el final del procés d'assimilació.* » També apuntava que « *totes les enquestes posen en evidència una voluntat cada cop més forta de conservació de la catalanitat o de recatalanització institucionalitzades (educació bilingüe, oficialització, presència als mitjans de comunicació, etc.).* » A més xifra en un 50% la proporció de nous arribants que contempen favorablement una integració a Catalunya Nord i el 20% d'aquest subgrup que participa a la vida de la comunitat catalana mitjançant grups i manifestacions culturals. Interpreta també el « bilingüisme escrit »² com una « evolució considerable » i els « indicis d'una potencialitat d'inversió de tendència ».³

Al cap de trenta anys d'aquestes observacions, convé matisar que si bé s'estan notant uns canvis de mentalitat i que possiblement hi podria haver en els anys a venir un inici de recuperació lingüística a favor del català, aquesta queda, el 2009, encara improbable o al menys gens assegurada. Que la substitució lingüística a Catalunya Nord no sigui completa, trenta anys després de les observacions de Bernardó, queda una realitat. Ara bé, no és tan evident que l'autoodi i la diglòssia hagin desaparegut. Quant a la recatalanització, les dades de les enquestes dels anys 1990 i 2004 mostren que el nombre de locutors va baixant al fil dels anys i que la producció de catalanoparlants, mitjançant l'escola en particular, no compensa aquest recul. Fins i tot en regions com el País Basc on la proporció de població escolar que rep l'ensenyament en basc assoleix la tercera part de l'alumnat, la inversió de tendència pel que fa a l'evolució del nombre de parlants no es preveu abans d'uns 15 anys. O sigui que les previsions dels anys 1970 semblen un poc optimistes. D'altre band, la « *voluntat cada cop més forta de conservació de la catalanitat o de recatalanització*

¹ BERNARDÓ Domènec J., « *Langue, société et espace...* Basa les seues avaluacions en « una sèrie de sondejos i d'enquestes efectuades al curs d'aquests deu darrers anys [1976-1977] ». Aquestes enquestes no han estat difoses.

² Bernardó remarca que el « bilingüisme escrit » (el català no és parlat ni comprès a l'oral, però sí entès a la lectura) seria més estès després que *L'Indépendant* publicqués una crònica en català.

³ *Idem* BERNARDÓ Domènec J., « *Langue, société et espace...*

institucionalitzades (educació bilingüe, oficialització, presència als mitjans de comunicació) », si bé es confirma en els discursos de certs responsables de les institucions locals, com ara la Vila de Perpinyà, el Consell General, també és cert que per ara encara no s'ha traduït en actes concrets de posada en plaça d'unes polítiques lingüístiques decidides i ambicioses.¹ Pel que fa a les institucions estatals (Educació i altres administracions), la voluntat de donar suport a una recatalanització de la societat és del tot absent, quan no és francament hostil. I s'observa que entre els polítics locals, la voluntat de recatalanització concerneix el més sovint alguns responsables de primera fila² però que la major part no secunden gaire les declaracions de principi a l'hora de traduir en actes els discursos oficials. Queda tanmateix que l'ambient general és de mostrar-se favorable al català, en particular al seu ensenyament i que al 2009 no és pas més políticament correcte d'oposar-se obertament a la llengua regional.

¹ En particular el retard de Catalunya Nord en matèria de **política lingüística voluntarista**, efectiva i eficient s'observa quan es compara amb les mesures posades en plaça a Bretanya, a Còrsega i al País Basc. Si la situació sociolingüística queda globalment més bona que en aquestes regions és probablement per una distància lingüística molt menys gran entre el català i el francès que entre el basc, el bretó i el francès.

² Joan-Pau Alduy, batlle de Perpinyà i senador UMP (amb el suport dels seus aliats d'Unitat Catalana, Jaume Roure), Christian Bourquin i Marcel Mateu, president i vicepresident PS del Consell General respectivament, Daniel Mach i François Calvet, diputats UMP.

III – Ensenyament del català

III - L'ensenyament del català

III.A - L'ensenyament del català als altres Països Catalans

- III.A.1 - Andorra
- III.A.2 - Illes Balears
- III.A.3 - País Valencià
- III.A.4 - Catalunya autònoma
- III.A.5 - Franja de Ponent
- III.A.6 - L'Alguer

III.B- Història recent de l'ensenyament del català a Catalunya Nord

- III.B.1 - El model lingüístic
- III.B.2 - Els primers passos
- III.B.3 - Les escoles catalanes associatives

III.C - Situació de l'ensenyament del català

- III.C.1 - Les xifres de la demanda
- III.C.2 - Ensenyament bilingüe
- III.C.3 - Ensenyament extensiu
 - a) al primari
 - b) al secundari
- III.C.4 - Ensenyament universitari i formació dels ensenyants

Abans d'establir **un** panorama de l'ensenyament del català a Catalunya Nord, és necessari fer un repàs, encara que ràpid, de quina és la situació de **l'ensenyament del català a la resta dels Països Catalans**. Necessari perquè Catalunya Nord no constitueix pas cap illa i que tot el que afecta i concerneix l'estat de la llengua catalana a la part més important del domini lingüístic té repercussions al nord, per minses que siguin. L'estatus legal, social, en el marc educatiu del català arreu dels Països Catalans té conseqüència a Catalunya Nord, pels contactes entre alumnes (intercanvis escolars), entre professors, per simplement la circulació de la informació entre regions veïnes. I és que a més a més de ser referent, model del nord, el sud pot presentar exemples d'actuacions i de mesures aplicables en una situació molt més deteriorada, precària i minoritzada com és la del català a l'Estat francès.

El primer territori que examinem, Andorra, és veí de Catalunya Nord i també és l'únic que té el català com a sola llengua oficial del territori el qual, a més a més, és també l'únic que gaudeix de sobirania.

III.A - L'ensenyament del català als altres Països Catalans

III.A.1 - Andorra

Andorra té la doble particularitat de ser el sol territori dels Països Catalans a ser estat sobirà, independent, membre de l'ONU i amb el català com a única llengua oficial, i al mateix temps, de tenir un sistema educatiu original i plural, segons detalla Míriam Almarçha París a la seua tesi doctoral¹. En aquest treball,

¹ *Migracions, llengua i ensenyament a Andorra*, ALMARÇA-PARÍS Míriam, tesi doctoral,

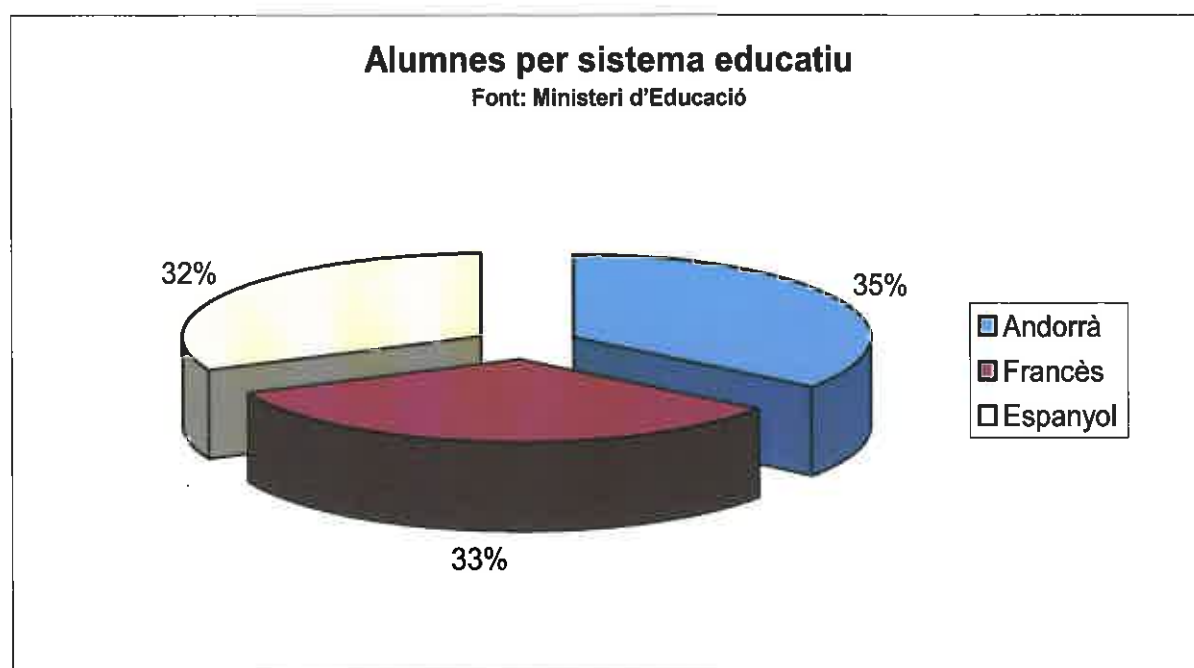
el més recent i sintètic sobre el tema, se precisen tant les dades xifrades com les característiques qualitatives pròpies del sistema educatiu, o més ben dit dels sistemes educatius (en plural) a Andorra.

Pel que fa a l'ensenyament del català al Principat pirinenc, les seues condicions són diferents en funció de cada sistema (andorrà, espanyol, congregacional o francès), però la constant és que la llengua catalana té caràcter obligatori a tots els sistemes, encara que el que és d'obligat ensenyament pugui correspondre a un volum prou mínim.

Escolars per sistema d'ensenyament

Curs escolar	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00
Andorrà	903	1021	1230	1353	1541	1785	1889	2030	2180
Francès	3625	3653	3633	3610	3580	3626	3662	3596	3586
Espanyol	4686	4592	4343	4150	3977	3933	3721	3652	3510
Total	9214	9266	9206	9113	9098	9344	9272	9278	9276

<http://www.andorra.be>

Distribució de l'alumnat per sistema educatiu. Font Ministeri d'Educació, Govern d'Andorra, 2006-2007. Gràfic MAP.

Al que s'anomena **Escola Andorrana**, la xarxa educativa pública pròpia del Principat, la llengua catalana és llengua vehicular dels ensenyaments. En la

distribució escolar, l'educació nacional andorrana forma només el terç dels alumnes del Principat. O, si es vol, els dos terços dels alumnes d'Andorra són formats de la maternal a la universitat pels sistemes educatius dels dos estats veïns, que no s'han plantejat mai cap adaptació dels programes o de l'ensenyament a les necessitats del país

A *Migracions, llengua i ensenyament a Andorra*, M. Almarcha indica que « la llengua pròpia de l'escola andorrana és el català, llengua oficial del país. Ara bé, la presència i pràctica del multilingüisme a través del castellà, el francès i l'anglès vol que els alumnes siguin competents en altres llengües. Hi ha doncs una voluntat d'implantar-les com a llengües vehiculars.»

Pel que fa al **sistema educatiu espanyol**, es divideix essencialment en una branca depenent de l'autoritat del bisbe i copríncep del país : és l'escola **congregacional**, i una altra branca directament gestionada pel ministeri espanyol d'Educació. « La llengua vehicular acadèmica d'aquests centres congregacionals és el català, element que la distingeix de l'escola espanyola, i la fa percebre per molta gent com a més andorrana, tot i els programes i enfocaments. Es tracta de centres aconfessionals, per tant l'assignatura de la religió no hi és obligatòria, encara que per diferents raons el 90% dels alumnes la facin. (...) Els col·legis confessionals han seguit sempre l'estructura administrativa espanyola, però des de Madrid no han estat tractats com a centres equiparables a la resta dels col·legis de l'estat espanyol o dels que romanen implantats a l'estranger. És doncs un centre privat, no concertat i l'ensenyament es fa en llengua catalana.»¹

Pel que fa a l'Educació espanyola laica, M. Almarcha indica que « la branca laica de l'ensenyament espanyol que té centres docents implantats a Andorra i depèn acadèmicament del Govern d'Espanya, del qual en segueix els plans d'estudi. (...) Com el sistema francès que utilitza la llengua francesa per impartir les classes, l'espanyol és la llengua vehicle per aquest sistema. A fi d'assegurar la formació en llengua catalana i el coneixement de la història i les institucions del país a tots els escolars andorrans, els alumnes dels

ensenyaments espanyol i francès cursen de forma obligatòria l'assignatura de "Formació Andorrana" que duen a terme els professors del Ministeri d'Educació andorrà. (...)

A l'ensenyament espanyol, a partir del segon curs de l'educació infantil, és a dir a partir de 4 anys s'hi dediquen quatre hores setmanals, igualment per a primària, 4 hores. A secundària: 5 hores al primer curs i 4 hores a segon, tercer i quart. Batxillerat: 4 hores setmanals. Es pren en consideració els alumnes de batxillerat que no dominen el català, impartint-los classes d'iniciació a la llengua oficial del país. De fet no assisteixen a l'assignatura de català perquè a batxillerat es treballa òbviament llengua i literatura catalana i se'ls treu aquestes hores de classes. Llevat de les persones que solament estiguin a Andorra un parell anys i que ho demostrin, en aquest cas poden tenir una exempció.»

Per a l'ensenyament congregacional, la llengua vehicular és el català. A més s'hi fan hores de llengua catalana i d'història i geografia d'Andorra.

En els **sistema educatiu francès**, escoles maternals, primàries, i Liceu Comte de Foix d'Andorra la Vella (que inclou les classes des de la 6a fins al batxillerat), la llengua vehicular és el francès. A més cap establiment francès proposa un ensenyament bilingüe francès-català, tal com podria ser el cas mitjançant la reglamentació sobre bilingüisme (Circular de 2001) i tal com passa als territoris catalans de l'Estat francès des dels anys 1980.

L'escolarització dels alumnes al sistema educatiu francès a Andorra correspon de fet a un model immersiu en francès. La sola plaça que té el català correspon a un ensenyament obligatori per tots els alumnes, segons el que fixa el programa d'andorranització determinat pel Govern Andorrà, programa que entra en funcionament mitjançant la signatura d'un conveni sobre el tema entre els ministeris d'Educació andorrà i francès. El programa d'andorranització², a «maternal, a les seccions dels mitjans i dels grans fixa 3 hores de llengua catalana i medi d'Andorra. A l'escola elemental i primària, 3 hores. I al Collège i

¹ *Migracions, llengua i ensenyament a Andorra*, ALMARCHA-PARÍS Míriam, tesi...

² La nota-informe aprovada pel Consell General de les Valls d'Andorra per posar en plaça l'andorranització a les escoles data del 1972.

Lycée: s'apliquen els horaris als vigents. És a dir que entre la *sixième* i la *troisième*, al període del col·legi estudien el català obligatòriament com a LV1.¹ També poden escollir una segona LV1. Quan un alumne entre al col·legi segueix totes les assignatures, com qualsevol nen a França, que té com a llengua viva primera l'anglès o l'espanyol obligatòriament. La diferència amb els nens francesos, és que al Lycée Comte de Foix, els infants tenen totes les assignatures més una LV1, a la qual se'ls afegeix aquestes 3 hores de català que han de fer ho vulguin o no. Un cop arribats al Lycée poden escollir el català com a LV1, LV2 o LV3. A la *seconde* poden fer català com a LV1, l'espanyol en LV2 i l'anglès en LV3, per exemple, o bé a la inversa, fent les combinacions que vulguin. Certs alumnes fan un batxillerat científic i no han de fer cap LV3. En el cas dels qui no hagin agafat el català i facin LV1 anglès, LV2 espanyol, per exemple, se'ls obliga a fer un mínim de català a la setmana: una hora de llengua i una hora d'institucions. (Durant la *Seconde*, *Première* i *Terminale*). Roman una voluntat de perseverar amb el català.»²

El Liceu francès a Andorra. Foto del web del mateix establiment.

¹ - LV1: Langue Vivante 1.

² *Migracions, llengua i ensenyament a Andorra*, ALMARCHA-PARIS Miriam, tesi...

En conjunt doncs, si el territori andorrà presenta en teoria les millors condicions per garantir la transmissió i la normalització del català ja que és estat sobirà, amb la llengua catalana com a sola oficial, en realitat, la manca de voluntat dels andorrans de controlar els seus àmbits de sobirania i la particularitat d'un sistema institucional hereu d'una posició equilibrada entre els imperialismes veïns, francès i espanyol, no fan possible un ensenyament normal de la llengua i en la llengua del país.¹ Ni tan sols el Principat independent reivindica les formes d'ensenyament en català que existeixen en els sistemes educatius dels estats veïns : l'ensenyament bilingüe públic en llengua regional per França, i l'ensenyament en català organitzat sota diferents formes per les comunitats autònomes d'Espanya (Principat de Catalunya, País Valencià, Illes Balears). És legítim en tot cas de plantejar-se si el recul de pràctica del català i el dèficit de normalització lingüística en un país que té dos terços d'immigrats no té pas a veure, bàsicament, amb l'anomalia educativa.

Logo de l'Escola Andorrana.

¹ Un equilibri diferent ha estat triat per exemple per un altre microestat, Luxemburg, que ell sí que controla el seu sistema educatiu i integra a diferents nivells de l'educació la llengua pròpia, el luxemburguès i les llengües dels veïns assumides pel ducat, francès i alemany estàndard.

III.A.2 – Les Illes Balears

Les Illes Balears i Pitiüses tenen traspassada la competència en matèria educativa¹, que pertocava inicialment al ministeri central espanyol. Pel que fa a l'ensenyança, la normativa de la llei de normalització lingüística i el Decret de Mínims garanteix que en el si del sistema educatiu, almenys el 50% dels ensenyaments siguin impartits en català durant l'escolarització primària i secundària. A l'escola maternal, la normativa del *Decret 66/2001, de 4 de maig, pel qual s'estableix el currículum de l'educació infantil a les Illes Balears* enuncia a l'article 2 que « La llengua catalana ha de ser la llengua vehicular en aquesta etapa ». I amb l'article 9 del decret se dona més precisió :

«Article 9

1) Atès el caràcter globalitzador de l'educació infantil, no pot especificar-se un horari distributiu de continguts de la llengua catalana en cap de les àrees en què estan organitzats els continguts de l'etapa. En tots els casos, l'ús de la llengua catalana com a llengua de comunicació i ensenyament ha de ser com a mínim igual al de la llengua castellana, i s'ha de garantir que en acabar l'etapa l'alumnat tenguí una competència en llengua catalana d'acord amb el seu procés evolutiu, que li permeti seguir les matèries de l'etapa de primària en llengua catalana o llengua castellana, d'acord amb el que s'estableix en el projecte lingüístic del centre.

2) Per aconseguir els objectius assenyalats, els centres han de concretar i adaptar a les transversals seves característiques els plantejaments curriculars establerts a l'annex d'aquest decret a partir del seu projecte lingüístic i del seu projecte educatiu de centre del qual en forma part.

3) La Conselleria d'Educació i Cultura amb la finalitat de reforçar l'ús de la llengua catalana com a llengua de comunicació en l'etapa de l'educació infantil, pot autoritzar programes específics de tractament de les llengües, en el marc dels objectius propis de l'etapa. »²

¹ No la tenien inicialment i el govern central la va traspassar a l'autonomia el 1994.

² *Decret 66/2001, de 4 de maig, pel qual s'estableix el currículum de l'educació infantil a les Illes Balears*

Així doncs en el sistema educatiu balear, les dues llengües oficials, català i castellà són obligatòries i les dues són vehicles d'ensenyament, encara que aquesta reglamentació convvisqui amb una pedagogia immersiva en català. Tots els alumnes tenen l'obligació de conèixer el català a la fi de llurs estudis.

A la universitat de les Illes Balears, la meitat de les classes són impartides en català pel professorat que és mestre de triar la seua llengua d'ensenyament.

La mesura destinada a actuar a favor de la llengua més feble, la catalana, era pensada com a mínim, tal com diu el decret en qüestió, i paral·lament, s'ha anat desenvolupant en els centres educatius els projectes d'ensenyament en situació d'immersió que garantia a la vegada el dret dels catalanòfons a rebre l'educació en la seua llengua i una eficàcia màxima per als joves no catalanoparlants que veien així compensada la seua immersió familiar exclusiva en espanyol o en alguna llengua de la immigració, sense possibilitat de gaire adquisició del català. De l'any escolar 91-92 a l'any 2002-2003, el nombre d'establiments que aplicaven l'ensenyament per immersió lingüística en català havien passat de 9 inicialment a 115. De fet el 1994-1995, el 34,3% de la població escolar balear rebia els seus cursos totalment o parcialment en català.¹

Durant uns anys el govern conservador del PP al capdavant de l'executiu mallorquí va intentar pressionar el sistema educatiu per frenar el desenvolupament de l'ensenyament immersiu, sense gaire èxit. Un 37% de famílies, només, van demanar que els seus fills rebessin l'ensenyament en espanyol, tal com els en deixava la possibilitat la normativa nova.² A partir del 2007, el nou govern d'esquerra va tornar a una pràctica d'ensenyament immersiu, majoritàriament desitjat per la comunitat educativa i que s'adiu a les

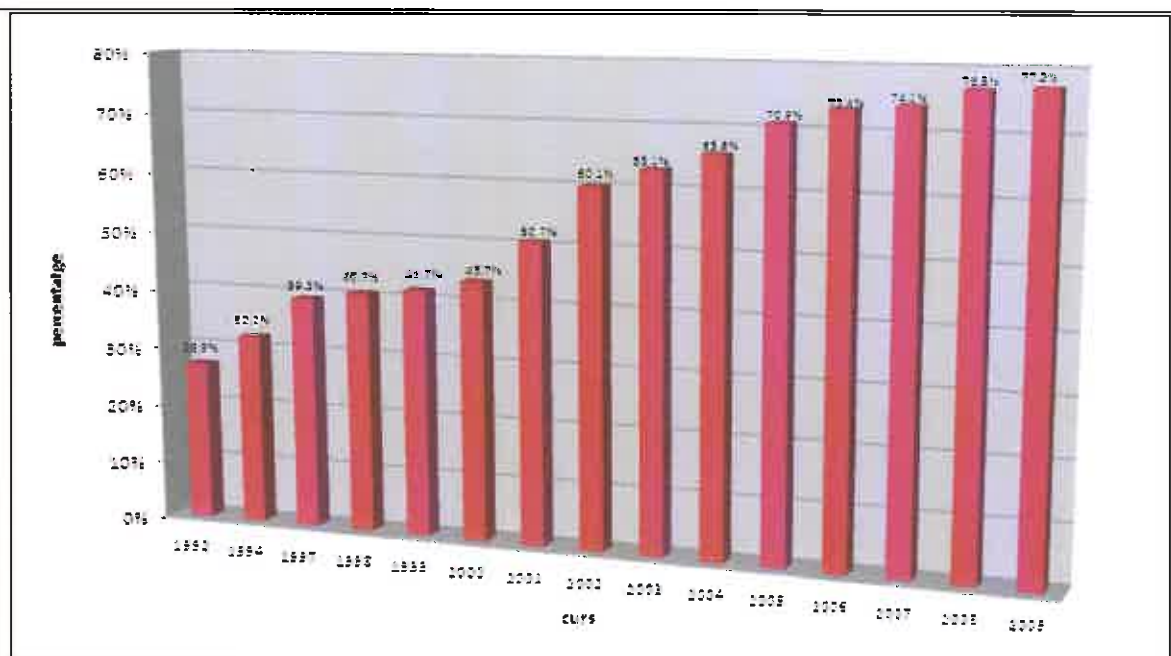
¹ *Langue(s) d'enseignement dans l'Espagne plurilingue*, José Carlos Herreras Université de Valenciennes et du Hainaut-Cambrésis, in *Cairn.info*, 2009.

² Informe CRUSCAT (Xarxa de Coneixements, Representacions i Usos del Català de l'Institut d'Estudis Catalans, <http://www.demolinguistica.cat>) sobre la situació de la llengua catalana, *Informe de la llengua catalana (2005 - 2007)*, sota la direcció de Eva Pons Parera del Departament de Dret Constitucional i Ciència Política (Universitat de Barcelona), capítol d'Ensenyament, publicat per l'Observatori de la llengua catalana (Web: <http://www.observatoridelallengua.cat>). I encara el nombre centres escolars que van respondre positivament a les propostes de la Conselleria d'Educació van ser 16 solament, el curs que se va posar en plaça, en 2004-2005. A més, gairebé un de cada cinc pare i mare demanava al mateix temps l'augment de les hores de català.

expectatives dels pares i mares.

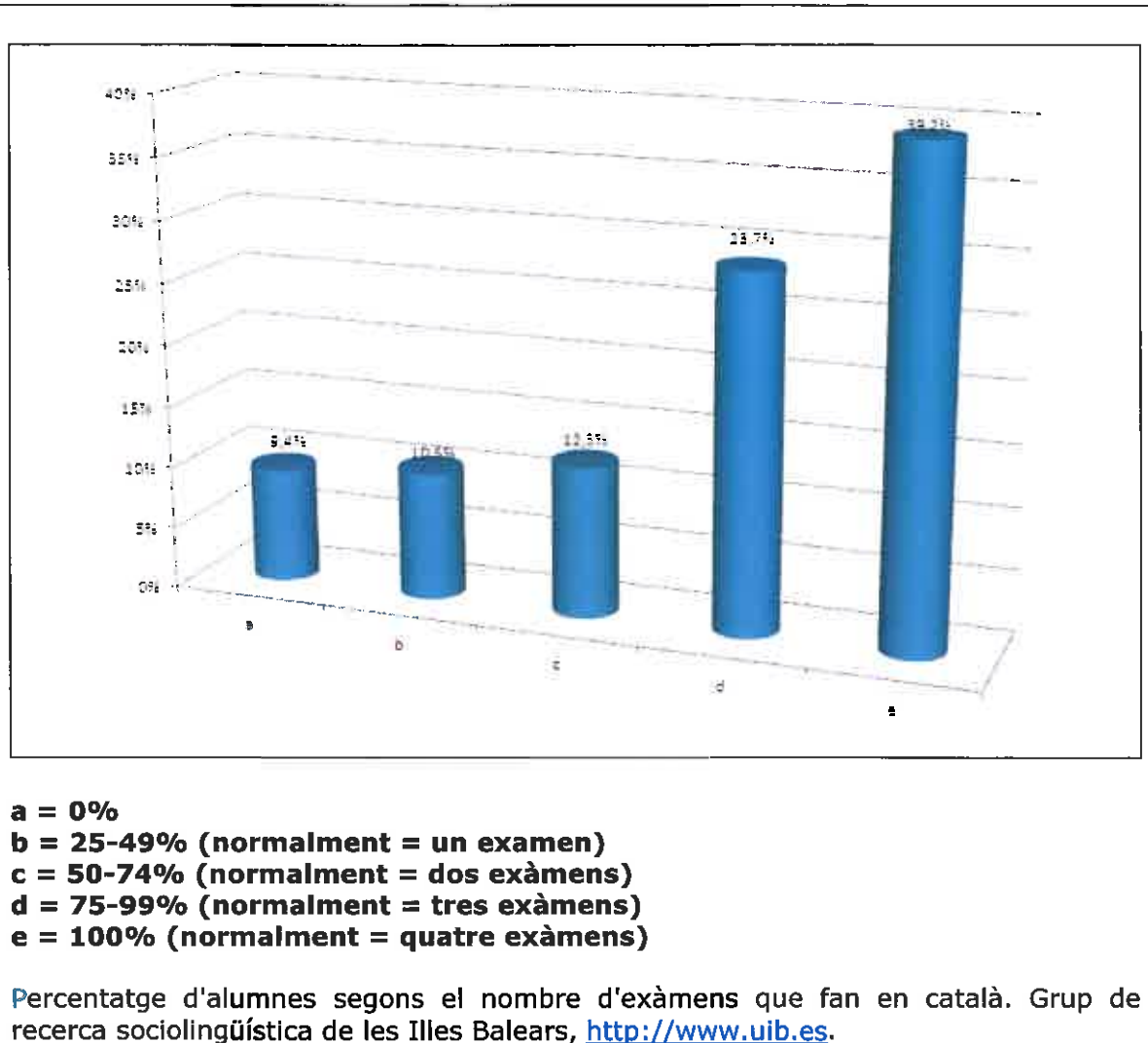
Una bona mesura del nivell d'ensenyament en llengua catalana del sistema educatiu és la comptabilització de les proves de selectivitat, a finals de l'educació secundària i que permeten accedir a la universitat. Els alumnes les poden presentar en la llengua de llur elecció ; de manera lògica, tendeixen a preferir la llengua en la qual se troben més còmodes i en la qual han rebut les classes al curs de la seua escolaritat.

A les Illes Balears, en una quinzena d'anys, la proporció d'estudiants que utilitzen el català a l'escrit ha augmentat de manera significativa¹. Al 2009, un 77,2% dels exàmens de **selectivitat** van ser realitzats parcialment o totalment en català, contra el 26,9% el 1992. Només el 9,37% de l'alumnat va contestar les proves únicament en espanyol. Els candidats que solament van fer-ho en català assoleixen el 39,2%. La progressió ha estat constant durant els anys en què s'ha mesurat. El llindar dels 50% va ser superat el 2000-2001. El detall per illa dona la major proporció a Menorca amb el 95,5%, seguit de Mallorca amb el 76,2% i Eivissa i Formentera amb el 70,2%.

Evolució de l'ús del català a les proves de selectivitat. Grup de recerca sociolingüística de les Illes Balears, <http://www.uib.es>.

¹ Article « Un 77,2% dels exàmens de la Selectivitat es contesten en català » del *Diari de Balears* (edició del 12/7/2009, www.dbalears.cat). Les dades són recollides pel Grup de Recerca Sociolingüística de les Illes Balears.

En síntesi, el marc legal i el sistema educatiu de les Balears garanteix una presència generalitzada del català a l'ensenyament. La consciència, la lleialtat i l'engatjament de bona part del professorat a favor de la defensa de la llengua catalana i de la identitat del territori són determinants per la normalització lingüística al si de l'educació. El desenvolupament de les classes en català (situació d'immersió per l'alumnat immigrant) és fruit de la dedicació dels equips educatius i de la confiança que la societat de les Balears els fa en conjunt. Uns governants menys sensibles a una normalització completa de la llengua catalana, com poden ser els executius del PP comparat als governs dels partits d'esquerra, no han pogut inversar l'augment al curs dels anys de l'escolarització en català. Malgrat uns intents recents de diluir la presència vehicular del català amb un teòric model trilingüe que introdueix l'anglès, l'ensenyament en català és ben assentat i en progrés.

III.A.3 – El País Valencià

Durant el curs escolar 2004-2005, el sindicat d'ensenyants STEPV¹ va realitzar un estudi sobre l'estat de l'ensenyament en català² en aquesta comunitat autònoma. Les **línies en valencià**, o sigui el sistema educatiu en llengua catalana, augmenta lentament el nombre d'efectius i es manté en posició inferior (el 23% de l'alumnat) respecte a l'ensenyament en espanyol. Majoritàriament es constata que l'ensenyament en català es desenvolupa en el servei públic, mentre que les línies en espanyol (el 95%) són hegemòniques a l'educació privada (que al País Valencià representa un 40% de l'alumnat). L'estudi del sindicat mostra igualment una irregularitat en la localització i distribució dels centres educatius en català. Mentre a la província de Castelló de la Plana representen el 81,73% de les escoles públiques, l'ensenyament en català a València és el 68% dels centres públics i només el 42% a la província d'Alacant. Un altre anormalitat del sistema valencià és que no hi ha sempre continuïtat entre els nivells d'ensenyament (primària, secundària, cursos de batxillerat o formació professional) pel que fa a l'ensenyament en català. Una il·lustració prou clara de la manca de preocupació de les autoritats valencianes per aquesta qüestió. En efecte al cap de 27 anys d'aprovat l'estatut d'autonomia i de més de 20 de governar el mateix partit polític al capdavant de la Generalitat Valenciana, no és pas el temps que ha faltat per a resoldre el tema i per a racionalitzar i millorar aspectes bàsics per al futur de la llengua com és el de l'ensenyament i en particular de la generalització de l'ensenyament en valencià. Sobretot que contràriament a la comunitat autònoma, la Generalitat Valenciana des del principi beneficia de la competència total en matèria educativa.³

En efecte, si s'avalua que el quart dels alumnes valencians reben classe

¹ L'STEPV és el Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament del País Valencià (Intersindical Valenciana).

² És molt freqüent, i en certs casos sistemàtic, que entitats valencianes facin servir el terme « valencià » per designar el català. No indica pas necessàriament una actitud de secessionisme lingüístic, sinó que simplement correspon a l'ús tradicional de fer servir una denominació coincident amb la identitat del territori. *Informe sobre l'ensenyament en Valencià 2004-2005*. Realitzat pel Gabinet de Normalització Lingüística del STEPV. < <http://www.intersindical.org/> > .

³ El català (valencià en terminologia local) i l'espanyol són llengües obligatòries a l'escola del País Valencià, essent les dues oficials al territori oriental de la comunitat autònoma. És l'article 18 de la Llei d'ús i ensenyament del valencià que en defineix el marc jurídic, llei del 23 de novembre de

en català, en canvi la demanda potencial d'ensenyament en català al País Valencià és del 55% de l'alumnat, o sigui 95.588 joves, segons ha avaluat l'entitat Escola Valenciana que promou l'ensenyament en català¹. Actualment, al curs 2008-2009 són 138.223 els alumnes que segueixen llur escolaritat en català. Si s'hi afegeixen els que voldrien i no ho fan, s'assoliria un volum de 233.881 alumnes. El sindicat STEPV denuncia que el creixement del nombre de centres que funcionin en català se troba actualment parat i que un 60% de joves que fan llur escolaritat en català a primària es veuen privat de la possibilitat de continuar en secundari perquè no hi ha prou places ni prou institut de línies en valencià. La **Federació Escola Valenciana** denuncia també regularment les mancances de l'administració educativa, en particular els casos nombrosos de professors o professores que no imparteixen les seues classes en català perquè no en tenen la capacitat, tot i haver estat reclutats amb la vigència de la Llei d'ús i ensenyament del valencià. Un 35% del professorat, segons Escola Valenciana, no té les capacitats lingüístiques per assegurar el seu ensenyament en català.

	1983	1994	2000
Primari en català	1.432	55.981	106.000
Escoles en català	10	400	
	1990-1991	1994-1995	2000-2001
Immersió en català	3.363	12.785	34.000
Nbe centres immers.	50	101	

Algunes dades de l'evolució de l'escolarització en català al País Valencià.²

I pel que fa a l'**ensenyament universitari**, s'avalua que un 20 dels cursos són impartits en català a les universitats valencianes. Els dominis d'estudis en els quals la normalització lingüística del català assoleix un major nivell són les següents :

- Universitat Jaume 1er de Castelló de la Plana amb un 37,8% de classes en català a Química, un 31,7% a Traducció Interpretació ;
- Universitat de València : un 78,1% de cursos en català a Física, un

1983. Vegeu text a l'Annex III on també figuren els principals textos de referència del marc legal valencià per l'ensenyament.

¹ Article a *Vilaweb.cat*, del 3/6/2009.

² « Langue(s) d'enseignement dans l'Espagne plurilingue », José Carlos Herreras.

58,4% a Matemàtiques.¹

S'exceptua d'aquesta classificació les facultats de formació de mestres i les carreres de filologia valenciana on la proporció de classes en català és més elevada.

Actualment, durant els cursos escolars 2008-2009 i 2009-2010, el govern valencià del PP intenta, com havia succeït precedentment a les Illes Balears amb un govern del mateix color polític, s'intenta obligar els sistemes escolars a aplicar un ensenyament trilingüe integrant l'anglès com a llengua vehicular. Aquesta mesura quan se posa en plaça és a costa de l'ensenyament en català que veu així la seua plaça i el seu pes disminuir, mentre que l'espanyol manté el seu predomini tan escolar com social. El model proposat encontra moltes resistències al si de la comunitat educativa i fins i tot ja ha patit alguna sentència contrària dels tribunals arran de recursos de les entitats de defensa del català.

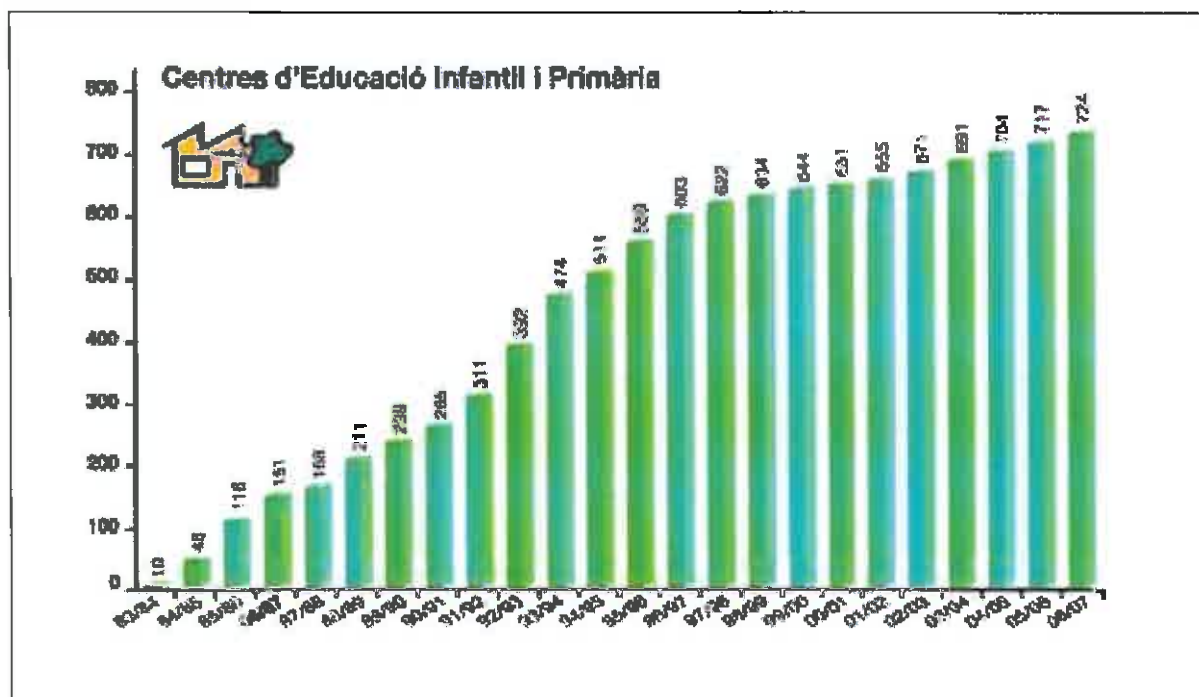

La Federació Escola Valenciana - Federació d'Associacions per la Llengua és una entitat cívica formada per 24 associacions comarcals i d'àmbit de país. El principal objectiu de l'entitat és la normalització lingüística en tots els àmbits d'ús de la llengua, amb especial incidència en el sistema educatiu valencià. Les festes per la llengua que organitza l'entitat reuneixen cada any més de 220.000 persones entre pares, mares, alumnes i mestres en les vora 20 trobades comarcals <http://www.escolavalenciana.com>

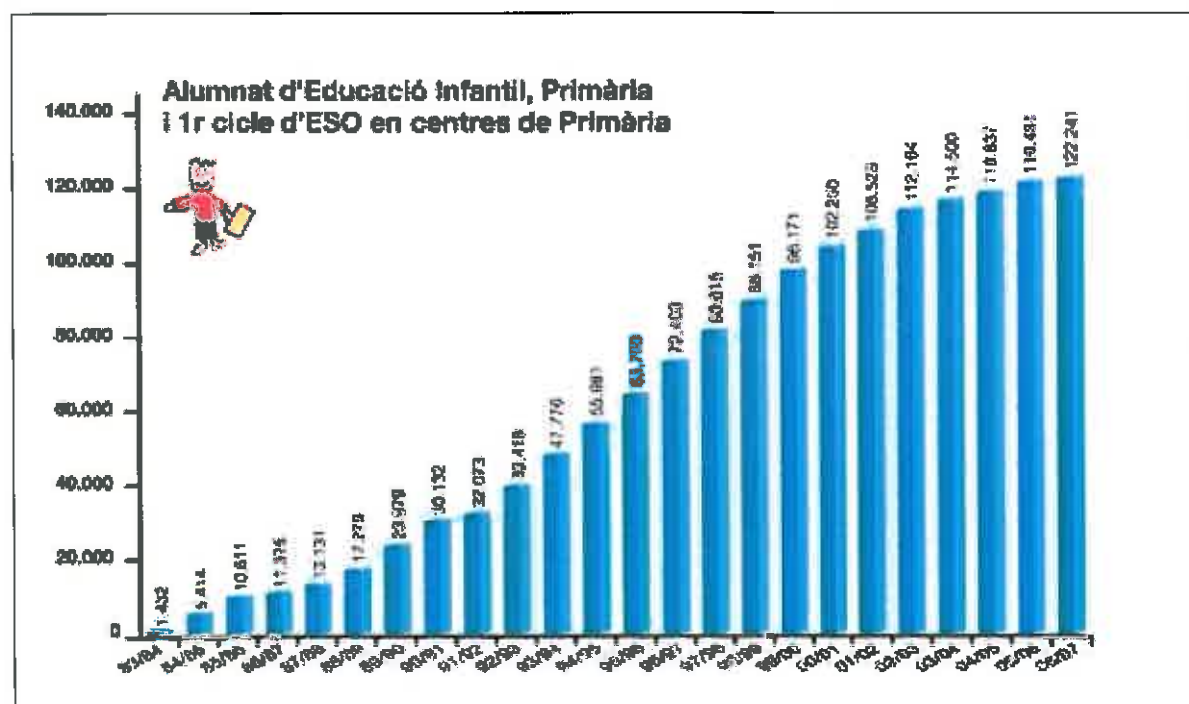
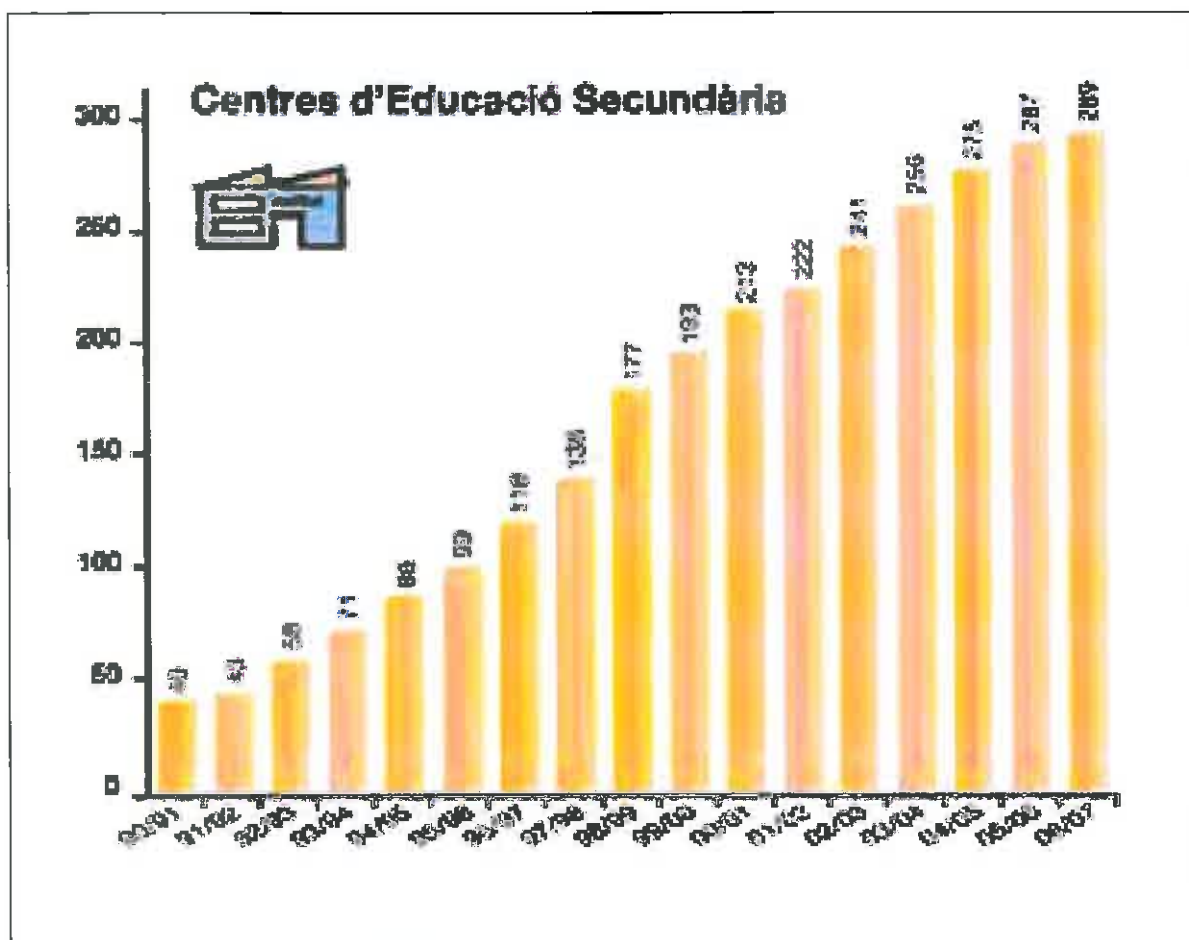
¹ « Langue(s) d'enseignement dans l'Espagne plurilingue », José Carlos Herreras.

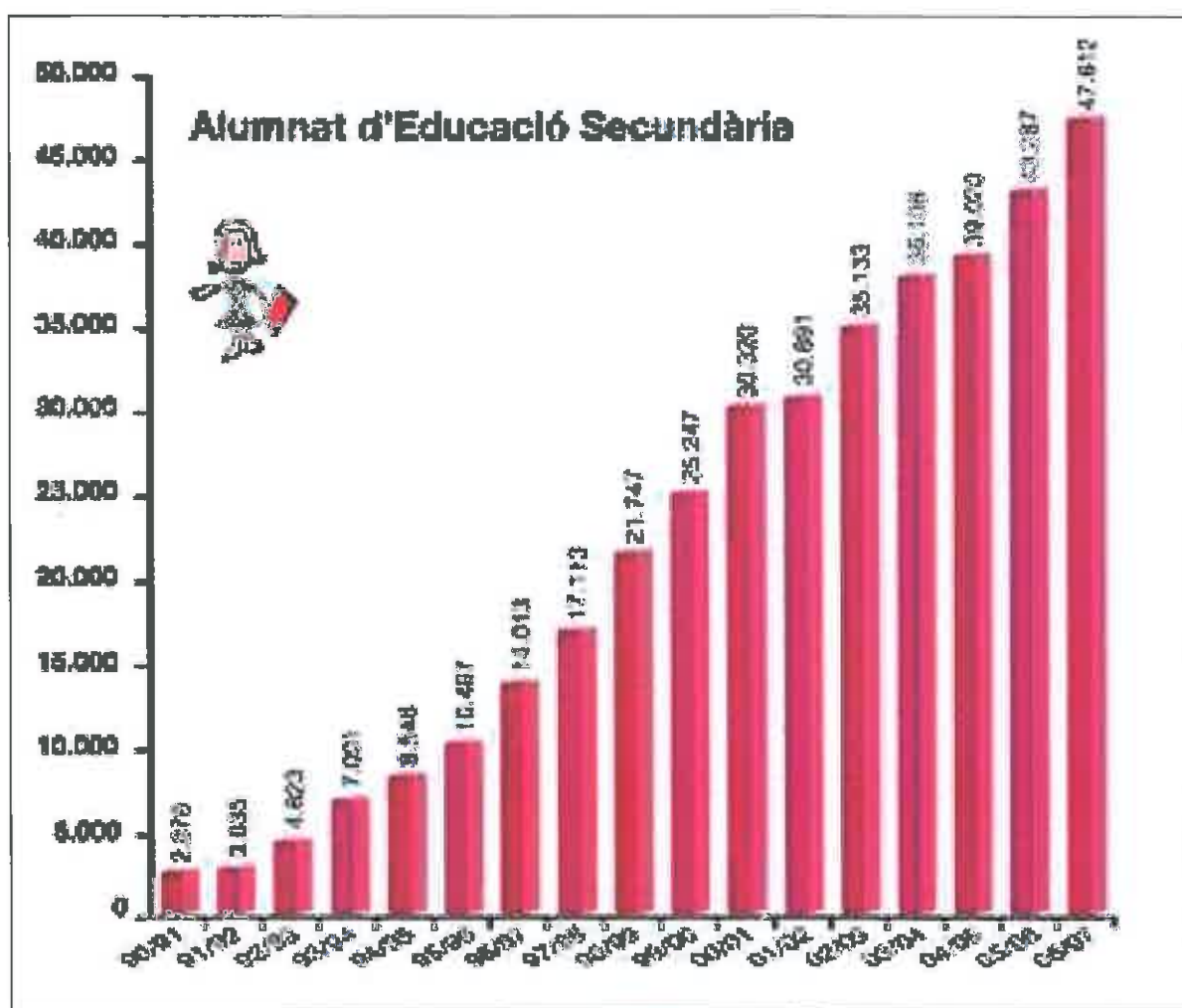
Al web de la Conselleria d'Educació de la Generalitat Valenciana, a l'apartat del **Servici d'Ensenyaments en Valencià (SEDEV)**¹ de foment de l'ensenyament en valencià i del valencià en l'àmbit no universitari, figuren les estadístiques oficials de l'ensenyament en català del País Valencià.

<http://www.edu.gva.es> :

¹ Vegeu les missions i funcions del SEDEV en Annex III.

A més de l'ensenyament bilingüe o immersiu, el servei públic valencià organitza un ensenyament « reforçat » de llengua : els « *Programa d'Incorporació Progressiva (PIP)* en el qual la llengua d'instrucció és el castellà, tret d'algunes àrees que són impartides en valencià. En l'Educació Secundària l'alumnat pot continuar el Programa d'Ensenyament en Valencià, en el qual la majoria de les àrees del currículum són impartides en valencià, o seguir el Programa d'Incorporació Progressiva, en el qual algunes assignatures són impartides en valencià. »¹

En suma, l'ensenyament del català, com a disciplina, al País Valencià és garantit per la legislació i la seua aplicació efectiva per l'administració autonòmica, a prop de tots l'alumnat de la comunitat. En canvi, els successius governs de la Generalitat Valenciana, no han permès que se desenvolupés l'ensenyament immersiu i bilingüe en català, malgrat l'existència d'una demanda

¹ Indicacions del web del Servei d'Ensenyament en Valencià. <http://www.edu.gva.es>

social prou alta, segons apunten els estudis d'entitats com el sindicat STEPV i la Federació Escola Valenciana que milita en favor de la normalització del català. La societat del País Valencià té els mitjans legals i professionals perquè se desenvolupin i s'assumeixin amb normalitat les «línies d'ensenyament en valencià», garantint el coneixement i ús de les dues llengües oficials tot prioritant la «pròpia» del territori i per ara encara en situació sociolingüística d'inferioritat. La condició a la normalització de l'ensenyament en català és que el PP al govern a la Generalitat Valenciana eviti de fer servir la llengua com a arma política i objecte de divisió.

III.A.4 – La Catalunya autònoma

La Catalunya del Sud és certament la comunitat autònoma i la regió de tots els Països Catalans on la normalització de la llengua catalana es troba a l'estat més avançat. Fins se podria parlar d'una certa normalitat respecte a altres llengües no minoritzades. El marc jurídic ja fixa aquests criteris de normalitat en la mesura que els textos (Estatut d'autonomia¹, Llei de política lingüística² i totes les lleis i reglamentació relativa a l'ensenyament i a la llengua³) defineixen com a **sola llengua i vehicle de l'ensenyament, el català** com a llengua pròpia de Catalunya. Com ho indica Eva Pons, «l⁴a sociolingüística ha caracteritzat els centres escolars i les classes com a ambients lingüísticament penetrants, atès que la llengua manté una posició central i una presència constant en el conjunt de les relacions establertes al voltant de la tasca educativa.»

Amb aquesta base, a Catalunya, el sistema educatiu, contràriament a les

¹ Del 1979 i revisat el 2005.

² Del 1998 i que va substituir la precedent Llei de normalització lingüística del 1883.

³ Als principals textos de llei, cal afegir-hi una trentena de lleis més aprovades en àmbits específics. Jacques Leclerc, autor del web completíssim sobre « Aménagement linguistique dans le monde », de la Universitat de Laval al Quebec, allotjat al portal de « Trésor de la langue française au Québec » (TLFQ), és del parer que « la Catalogne s'est dotée d'une législation très complète et très ambitieuse, pratiquement unique au monde pour un État non souverain. »

⁴ PONS Eva, «La llengua catalana a l'escola després de la llei de qualitat de l'educació», *Llengua, Societat i Comunicació* 1, 16-28, Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació, <http://www.ub.edu/cusc> Universitat de Barcelona

altres comunitats autònomes de llengua catalana, és únic i no permet la distinció entre els centres, ni la separació entre els alumnes en funció de la llengua.¹ Tanmateix com que la legislació obliga que tots els joves coneguin les dues llengües oficials, el català i l'espanyol, la llei catalana garanteix, amb el principi de l'atenció individualitzada a classe, que els alumnes que volen rebre un suport particular en castellà ho puguin tenir.² D'aquesta manera, en cas que unes famílies no vulguin per al seu fill un ensenyament en català, al si de l'escola pública que aplica de la maternal fins al final del primari, als 12 anys, la immersió lingüística en català, no cal canviar l'estudiant de classe, sinó que simplement l'ensenyant l'atèn individualment en espanyol, dins el context de la classe ordinària.³

A totes les escoles de Catalunya, a nivell d'ensenyament maternal i elemental, el castellà és ensenyat a tothom com a segona llengua, a més del català vehicular del conjunt dels cursos. La catalanització progressiva del sistema educatiu català, ha comportat des del principi dels anys 1980 un important programa de formació del professorat i de reciclatge lingüístic. Avui dia, no se pot accedir al professorat si no se sap català.

Pel que fa a l'**ensenyament secundari**, la catalanització no és tan completa com a l'educació maternal i primària, encara que hi sigui majoritari. El 1995-1996, d'una banda un 42% dels centres impartien tots els ensenyaments en català i a l'altre extrem, un 0,1% ho feia únicament en espanyol. Entre els dos, els establiments impartien en una proporció més o menys gran les classes en

¹ « **Article 20.** Le catalan, comme langue propre de la Catalogne, est aussi celle de l'enseignement, à tous les niveaux et toutes les modalités éducatives. » Els qui han anat intentant separar els alumnes en funció de la llengua d'ensenyament desitjada pels pares, han estat els partits més espanyolistes, el Partido Popular i el partit populista i anticalalà Ciutans-Partit de la Ciutadania. Els tribunals, de manera regular i constant, sempre han aprovat la legalitat i la legitimitat del sistema educatiu català i de la política de normalització de la llengua basa sobre el caràcter de llengua « pròpia » del català. Entre les darreres sentències, n'hi ha dues del 2005 i 2006 amb les quals el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya avala la normalització del català i la immersió lingüística a l'escola.

² « La Sentència del Tribunal Constitucional 337/1994, de 23 de desembre, afirmava la constitucionalitat d'un sistema que situa el català com a «centre de gravetat» del model lingüístic escolar, sempre que no s'exclouï l'ús del castellà com a llengua docent.», PONS Eva, «La llengua catalana a l'escola després de la llei... »

³ A la pràctica són poquíssimes les famílies que sol·liciten derogació perquè no volen immersió lingüística. El 1995, 84 demandes van ser formulades a prop de l'administració catalana, el 0,03% de l'alumnat, segons MALLART NAVARRA Joan, « Llengua i ensenyament a Catalunya », in *Llengua i ensenyament. Aportacions per a un debat*, IEC, Fundació Jaume Ier, Barcelona, 2003, p. 53-94.

català (el 33% a més de la meitat de les classes ; el 20% a menys de la meitat, el 5% a tothom en les dues llengües a igualtat). En 1999-2000 són 51% els centres de secundari que ensenyen totes les disciplines en català, excepte la llengua espanyola.

En l'àmbit **universitari**, els professors trien la llengua que volen, encara que sigui encoratjat i ajudat per programes l'ensenyament en català. La distribució dels índexos de classes impartides en català és la següent :

- Universitat autònoma de Barcelona (UAB) : Management (77% de cursos en català), Psicologia (73,7%) ;
- Universitat de Barcelona (UB) : Geologia (86,1%), Biologia (82,2%) ;
- Universitat de Lleida (UdL) : Medicina (87,2%), Escola Politècnica (80,2%);
- Universitat Pompeu Fabra (UPF) : Comunicació audiovisual (100%), Periodisme (98,1%) ;

En canvi els dominis en els quals la presència del català és la més feble són :

- Traducció Interpretació (UAB) ;
- Dret (UAB) ;
- Management (UB) ;
- Econòmiques (UB) ;
- Escola superior d'enginyers agraris (UdL) ;
- Escola d'infermeria (UdL) ;
- Ciències humanes (UPF) ;
- Econòmiques i management (UPF) ;

Ara bé tot i l'èxit de la normalització estructural i de principis, estudis de la Conselleria d'Educació del 2005 permetia detectar que entre un 10% i un 20% de classes s'impartien, de fet, en espanyol a l'ensenyament primari i entre un 30% i un 40% al nivell secundari. Des d'aleshores, el govern català reflexiona als mitjans de reforçar la posició del català al si del sistema educatiu.¹ En particular

¹ Cal potser aquí indicar que la qüestió de la llengua a l'ensenyament en la societat de la Catalunya autònoma és un tema consensual i que és testimonial la quantitat de famílies que demanen derogació a la immersió lingüística. Ara bé, la política lingüística de la Generalitat de Catalunya és regularment objecte d'instrumentalització política per part de l'opinió espanyola i del Partido Popular, sol partit a Catalunya (on és minoritari, però) que contesta fins i tot el principi aprovat a l'Estatut segons el qual el català és « llengua pròpia » del país. S'acusa de manera periòdica el sistema educatiu català de generar dolents resultats escolars i sobretot de discriminar l'espanyol i els castellanoparlants. La denúncia és absolutament mancada de fonaments ja que

la Generalitat ha posat en marxa un «pla de formació de professors per remodelar la immersió a les escoles i instituts en els propers sis anys (amb 2,3 milions d'euros de pressupost), que pretén bàsicament respondre al creixement de la població escolar immigrada (12,5% en el curs 2007-2008)».¹ El repte principal avui dia a Catalunya és la presa en compte d'una proporció important de població immigrada procedent de molts indrets (Sudamèrica, Europa de l'est, Àsia, Àfrica del nord i subsahariana) que canvia molt de la precedent ona d'immigració espanyola que havia experimentat el país en temps de la dictadura franquista.² L'organització específica de l'ensenyament català consisteix en la integració progressiva dels joves de la immigració al sistema immersiu català mitjançant el passatge per « aules d'acollida » que prioritzen l'adquisició de la llengua catalana prenent en consideració les llengües d'origen dels alumnes i proporcionant suport als pares en una dinàmica d'intercanvi mutu i de valorització de les llengües oficials de Catalunya i de les familiars.

Finalment l'informe de CRUSCAT destaca com a aspecte interessant de l'evolució del sistema educatiu de Catalunya que en el marc del « *tractament de*

fins i tot els estudis l'Institut Nacional de Evaluación y Calidad del Sistema Informe Educativo, organisme que depèn del Ministeri d'Educació espanyol demostra que el nivell de coneixement d'espanyol de l'alumnat de Catalunya és el mateix que el de la resta de l'Estat. Aquest igual nivell de competència també és detallat per Joaquim Arnau, del departament de psicologia evolutiva i de la educació de la Universitat de Barcelona a « Sobre les competències en català i castellà dels escolars de Catalunya : una resposta a la polèmica sobre el decret d'hores de castellà », publicat a *Llengua, societat i comunicació. Revista de sociolingüística de la Universitat de Barcelona*, nº1, abril de 2004 (<http://www.ub.edu/cusc/lsc/hemeroteca/numero1>). Una de les mesures que va intentar imposar el govern espanyol al curs de l'any 2007 és d'imposar a les escoles 1h setmanal suplementària de castellà (a les 2h mínimes). La decisió va aixecar molta polèmica a Catalunya, on sobre la base de la situació sempre desfavorable del català com a llengua d'ús en la societat, el Conseller d'Educació (socialista) Ernest Maragall, va « declinar » la mesura en una aplicació que prioritza a la pràctica l'ensenyament del català. És freqüent també que, des de la premsa espanyola i des de medis propers als partits centralistes (se diria jacobins a França), se faci servir la premsa francesa per fer de relleu mediàtic d'una inventada persecussió de la llengua espanyola en territori català.

¹ Informe CRUSCAT sobre la situació de la llengua catalana, 2006.

² Segons l'informe CRUSCAT, « en el curs 2006-2007 la població escolar de nacionalitat estrangera s'eleva fins a 120.850 escolars. Aquesta xifra representava l'11,7% del total de 1.103.375 escolars. La xifra mostra una tendència a l'estancament: el curs 2005-2006 els centres educatius van acollir 13.000 nous alumnes de nacionalitat estrangera; el curs 2004-2005, 19.340; i el 2003-2004, 22.565, curs en què es va assolir el màxim històric de creixement. El gruix d'alumnat estranger prové d'Amèrica Central i d'Amèrica el Sud (44,5%), seguit del Magrib (27,3%) i, en una proporció menor, de l'Europa no comunitària (9,3%), Àsia i Oceania (6,8%), la UE (6,5%), la resta d'Àfrica (4,3%) i Amèrica del Nord (0,5%). A l'escola concertada, la proporció d'immigrants està entre el 2% i prop del 40% d'alumnat immigrant segons el centre, un percentatge que a la xarxa pública se situa entre el 5% i el 80%. L'escolarització del total d'alumnes per sectors es manté intacta respecte del curs passat: 61,5% en centres públics i 38,5% en centres privats concertats. »

les llengües (...), la Generalitat ha posat en marxa plans per impulsar l'ús de l'anglès a l'escola pública. El setembre de 2005 es convocava una primera línia de subvencions a un nombre limitat de centres (menys del 5%) integrats en la xarxa pública, que no incloïa la previsió d'impartir algunes matèries en la llengua estrangera. El 2007 ja hi ha 300 escoles i instituts a Catalunya que han reforçat l'ensenyament de l'anglès. L'abril d'aquest any la Generalitat llença un pla quadriennal per fomentar el trilingüisme a l'escola i a l'institut (amb un cost de 125 milions d'euros), amb el qual pretén formar 15.000 professors, dels quals gairebé un terç haurien de ser capaços d'impartir alguna assignatura en anglès. La tercera llengua s'haurà de començar a cursar a primer de primària, és a dir, als sis anys ».¹

Una menció especial s'ha de fer al Principat de Catalunya pel territori **d'Aran**, ja que en aquesta comarca del Pirineu, la població fa part de l'àrea lingüística occitana i que la legislació catalana ha convertit, en la reforma de l'estatut d'autonomia del 2005, l'occità aranès en tercera llengua oficial de Catalunya.

L'occità es beneficia per tant de mitjans i de mesures especials de suport i de política lingüística.

¹ Informe CRUSCAT sobre la situació de la llengua...

8.6.1 Població segons coneixement de l'aranès. Catalunya, 2006 Sexe, grups d'edat i lloc de naixement				
	Aranès en percentatge			
	Entendre'l	Parlar-lo	Llegir-lo	Escriure'l
Sexe				
Homes	3,57	2,53	2,70	1,57
Dones	3,00	2,34	2,29	1,36
Grups d'edat				
De 15 a 29 anys	1,66	1,34	1,39	1,24
De 30 a 44 anys	1,69	1,23	1,38	0,90
De 45 a 64 anys	2,67	1,41	1,60	0,60
De 65 anys i més	1,00	0,79	0,64	..
Lloc de naixement				
Catalunya	4,13	3,67	3,62	2,16
Reste d'Espanya	1,61	0,70	0,89	..
Estranger	0,84
Total	6,67	4,77	4,99	2,92
.. Dades no significatives pel càlcul				

Coneixement de l'aranès a la Val d'Aran. Institut d'Estadística de Catalunya – EULP/2008.

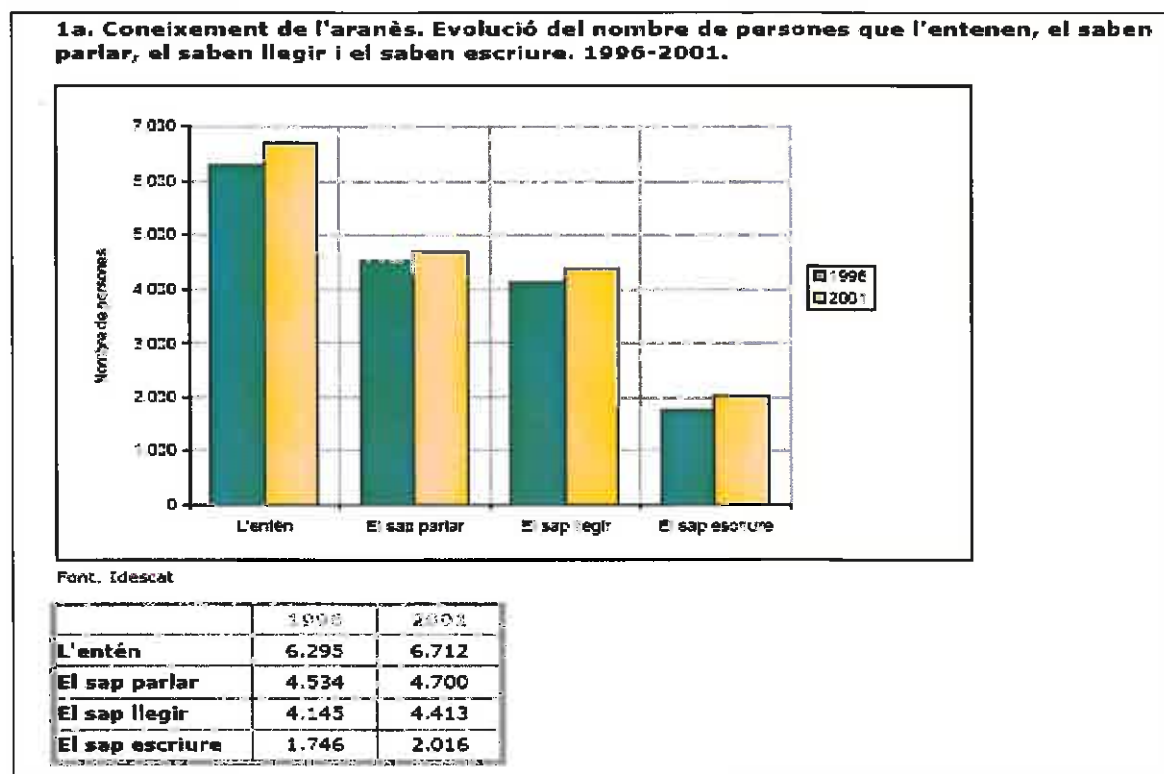
8.6.1 Població segons coneixement de l'aranès. Catalunya, 2006 Sexe, grups d'edat i lloc de naixement				
	Total			
	Entendre'l	Parlar-lo	Llegir-lo	Escriure'l
Sexe				
Homes	60,5	57,1	61,0	35,4
Dones	75,7	66,5	57,5	34,2
Grups d'edat				
De 15 a 29 anys	76,6	62,2	64,5	57,7
De 30 a 44 anys	65,9	42,5	48,3	26,4
De 45 a 64 anys	28,9	60,7	63,7	29,1
De 65 anys i més	50,6	72,2	53,0	..
Lloc de naixement				
Catalunya	93,1	67,3	65,3	51,4
Reste d'Espanya	79,2	34,6	43,5	..
Estranger	29,7
Total	78,2	56,6	59,4	34,6
.. Dades no significatives pel càlcul				

Coneixement de l'aranès a la Val d'Aran. Institut d'Estadística de Catalunya – EULP/2008.

L'evolució del coneixement de l'occità en Aran mostra un descens sobre els dotze anys de la seua mesura, en termes de percentatge, malgrat que en nombres bruts el nombre de coneixedors de l'occità hagi pujat.

	1996	2001	2008
Lo compren	90,05 %	88,88 %	78,2 %
Lo sap parlar	64,85 %	62,24 %	56,8 %
Lo sap llegir	59,20 %	58,44 %	59,4 %
Lo sap escriure	24,97 %	26,69 %	34,8 %
Hònt: IDESCAT			

Percentatge de coneixement der aranès. <http://www20.gencat.cat>.

Cens lingüístic del 2001. Generalitat de Catalunya.

L'ensenyament de l'occità a l'escola és llengua vehicular i d'aprenentatge a maternal i primària (3-7 anys), en tots els centres d'Aran.¹ El

¹ L'obligatorietat de l'ensenyament *de i en* aranès a l'Aran es recollia ja per la primera normativa lingüística educativa de Catalunya (Decrets i Ordres de 1983), si bé la incorporació general i sistemàtica en els currículums dels centres educatiu es produïa l'any 1990. L'Ordre de 3 d'agost de 1990 per la qual incorporà l'aranès, com a modalitat de la llengua occitana, en els currículums

català i l'espanyol també són ensenyats a l'etapa maternal i les tres llengües oficials són utilitzades per a l'ensenyament de diverses disciplines a primari. Als cicles mitjans i superiors de l'ensenyament primari s'introdueixen llengües estrangeres. A l'etapa de l'educació secundària, cadascuna de les llengües oficials s'ensenyava 2h la setmana.

Podem concloure doncs, que el **sistema educatiu del Principat de Catalunya** és el que va més lluny en la normalització de la llengua en el sistema educatiu. Cal ser conscient tanmateix que aquesta normalització no arriba fins a la situació de monolingüisme escolar¹, tal com hom podria esperar que s'equiparés el sistema educatiu sudcatalà si seguíssim models com l'espanyol, el francès o el belga. Tanmateix, cal remarcar que els sociolingüistes distingeixen la normalització de la llengua dins el marc escolar i l'ús i pràctica efectiva en l'entorn social. Les constatacions de les enquestes sociolingüístiques més recents segons les quals no progressa l'ús del català als patis i als carrers malgrat un altíssim percentatge de coneixement de la llengua entre la població, planteja nous reptes a les autoritats catalanes. Queda que la normalitat lingüística a l'ensenyament és un requisit indispensable però no suficient per assolir una normalitat més completa de la llengua en la vida social.

III.A.5 – La Franja de Ponent

A la Franja de Ponent, la llengua catalana tot i ser esmentada com a riquesa i patrimoni a protegir a l'estatut d'autonomia d'Aragó, no té reconeixement oficial, ni es beneficia a l'hora de tancar aquest treball de la protecció d'una llei de llengües de l'Aragó que s'està gestant des de fa deu anys.

dels centres educatius de l'Aran, PONS Eva, VERNET Jaume, « La llengua de l'ensenyament a les comunitats autònomes amb llengua pròpia », REAF, núm. 8, abril 2009, p. 144-191.

¹ És interessant fer aquesta remarca per contrastar les campanyes que sovintegen a la premsa i a l'opinió espanyola (i a vegades també francesa) que presenten la normalització del català com una persecussió de l'espanyol. La realitat legal, administrativa, escolar i sociolingüística demostra que són afirmacions (voluntàriament o no) errònies.

En qualsevol cas, el català no té pas estatus de llengua vehicular en el sistema escolar aragonès. En tot cas, no és oficialment vehicle d'ensenyament, ja que l'alt índex de coneixença del català a la Franja permetria que pogués ser llengua normal de relació social entre alumnes i ensenyants catalanoparlants¹. Ara bé, la manca de reconeixement oficial i una profunda i històrica diglòssia, amb sentiment d'inferioritat dels catalanòfons frena la capacitat d'expressió que tenen els locutors potencials en situacions oficials. Alguns apunten també que el 80% del professorat no té prou domini de llengua catalana per fer-la servir.

A la Franja de Ponent, els centres escolars presenten la possibilitat als alumnes de seguir classes optatives de català. Des dels anys 1983-1984, en el marc de diversos convenis signats entre el ministeri d'Educació i el govern aragonès, les escoles que ho desitgen poden proposar català a les famílies que en formulen la demanda. Segons un estudi de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), «l'ensenyament del català s'ha incrementat considerablement a primària i secundària des de la introducció de les classes de català al curs 1984-1985. El nombre d'escoles que ofereixen aquestes classes ha passat de 12 a 26 entre 1984 i 1991 i el nombre d'alumnes de 791 a 2.593. Pel que fa a l'ensenyament primari i el primer cicle de secundària, el curs 1989-90 aproximadament 65% dels alumnes assistien a les classes de català a raó de 2 hores setmanals. Quant al segon cicle de secundària, el mateix any entre 15 i 25% dels alumnes dels instituts i dels centres de formació professional assisteixen a les classes de català a raó d'1 o 2 hores setmanals.

No obstant això, el català no s'utilitza mai per impartir altres assignatures atès que menys del 20% del professorat té competència lingüística en català. De més a més, molt pocs manuals escolars en català són editats pel govern regional i els professors han de recórrer al material editat a Catalunya.

L'absència de centres d'ensenyament superior a la Franja provoca que la majoria dels estudiants cursin els seus estudis a les universitats catalanes o aragoneses. D'uns anys ençà, es poden seguir cursos de català a la facultat de

¹ Ens trobem en una situació efectiva de bilingüisme de la immensa majoria de la població de la Franja.

lletres de l'Escola de Formació de Professorat de la Universitat de Saragossa.»¹

Els anys 1990, s'avaluava que una majoria d'alumnes de la Franja es beneficiaven així d'unes 2h de català setmanals.

Des de fa molt poc temps sota la pressió de la societat civil, el Govern aragonès ha acceptat tres **projectes d'educació bilingüe** : dos a Fraga (el primer des del 2001- 2002 a l'escola Miguel Servet ; i el segon, el curs 2007-2008 s'implanta el projecte trilingüe (castellà-català-anglès) al col·legi San José de Calasanz).

«Aquests projectes consisteixen a introduir el català com a llengua instrumental a una matèria, com les classes de ciències naturals, que es fan en català. La resta del currículum és en castellà. Durant el curs 2007-2008, les primeres fornades d'escolars que han viscut la implantació d'aquests projectes comencen la secundària i el Govern d'Aragó accepta, sota les demandes i pressions de la comunitat educativa en aquesta línia, l'ampliació dels projectes a només un institut de secundària, el J. Sender de Fraga. Hi queden fora l'Institut Baix Cinca de Fraga i el de Tamarit de Llitera, tot hi que hi ha demanda.»²

III.A.6 – L'Alguer

L'any escolar 2008-2009 són 1.300 els alumnes que van seguir un ensenyament de català als diversos establiments de l'Alguer.³ La xifra pot anar variant d'uns quants centenars de persones segons els anys i les condicions de pràctiques d'organització de les classes que són opcionals i depenen molt de la voluntat dels ensenyants que se'n fan responsables o fins i tot de la més o menys bona disposició dels altres ensenyants de l'alumnat concernit.⁴

¹ « **El català a la Franja d'Aragó** », <http://www.uoc.es/euromosaic> , Institut de Sociolingüística Catalana

² Informe CRUSCAT sobre la situació de la llengua...

³ Dada fornida per Pere Mayans, encarregat pel Servei d'Ensenyament del Català de la Generalitat de Catalunya d'assessorar i donar suport a l'ensenyament del català a fora del territori autònom, en particular a l'Alguer i Catalunya Nord, el 16 de juliol 2009, al 1er Congrés de Serveis Lingüístics de Territoris de Parla Catalana, a Girona, al curs de la seua ponència « Experiències i iniciatives a l'Alguer ».

⁴ Pere Mayans assenyalava en la mateixa comunicació que el suport o les reticències del professorat respecte als cursos de llengua catalana proposat a l'alumnat influïen molt sobre

A l'informe sobre la llengua catalana, pel que fa a la situació de l'ensenyament del català a l'Alguer, la xarxa CRUSCAT dóna unes informacions segons les quals « es registra una hora setmanal als parvularis (infants de 3 a 5 anys) i a les escoles primàries (nens de 6 a 10 anys). Aquestes dades són també, grosso modo, representatives dels cercles didàctics de les escoles secundàries inferiors (d'11 a 13 anys) ».¹

Per altre band, « el Projecte Palomba, patrocinat pel CRP [centre de recursos pedagògics] M. Montessori, inclou l'ensenyament de la llengua com a part d'un projecte integrat territorial que abasta la promoció de l'esport, del territori, del diàleg intercultural i de la valoració de la cultura local. L'aplicació del programa es vincula a la facultat del titular de càtedra de concedir una hora a la setmana a un docent assenyalat pel CRP M. Montessori per impartir aquests continguts lingüístics i culturals. La tasca pedagògica consisteix a aproximar els alumnes al lèxic de les feines, les receptes culinàries, les tradicions socials o les cançons populars en català, per mediació de l'italià. Es tracta, doncs, d'una lliçó no generalitzada a tots els instituts o classes, i els resultats en termes de competència lingüística dels estudiants són migrats. »²

Finalment, en el marc d'un conveni signat entre la consellera d'Educació de la Generalitat de Catalunya, Marta Cid, i l'alcalde de l'Alguer, Marco Tedde, ha començat a funcionar a artir del 2007 una escola, La Costura, que té el català com a llengua vehicular, a més de l'italià i l'anglès, que s'ensenyaran com a segona i tercera llengua, respectivament.

Pel que fa a l'ensenyament universitari, a Sardenya existeix, a més de la Universitat de Càller, « una càtedra de català a la universitat de Sàsser : la seva existència és el producte d'un conveni entre el Centre de Recerca de Recursos Pedagògics Maria Montessori, Òmnium Cultural, la Generalitat de Catalunya, la Universitat de Barcelona i el municipi de l'Alguer. Tot i el caràcter positiu d'aquesta experiència i l'interès dels estudiants pel català, la càtedra funciona amb força dificultats de caràcter administratiu i de govern de la institució

l'assistència efectiva a les classes. El 2007-2008, havien estat uns 1.600 els alumnes de català.

¹ Informe CRUSCAT sobre la situació de la llengua...

² *Idem.* Informe CRUSCAT sobre la situació de la llengua...

acadèmica. »¹

Monument dedicat a la llengua catalana al centre de l'Alguer. Foto ABF.

En una entrevista a la revista digital d'informació *Directe.cat*, el mes de juliol de 2009, Carles Sechi que havia estat elegit síndic de l'Alguer el 1994 i que és un dels principals impulsors de la promoció de la llengua catalana a l'Alguer², comenta que « l'altre front és l'escola perquè que a les escoles de l'Alguer s'ensenyi català és una altra mentida. No es pot considerar ensenyament del català que es facin unes 15 hores de català a l'any si ni tan sols són dins del sistema, sense titulació ni avaluació. Cal introduir l'ensenyament del català a l'activitat curricular de l'escola, això ja passa en altres territoris italians ». Així sembla matisar de forma important la realitat de la presència del català en el sistema educatiu de l'Alguer, igual que contradiu les dades de l'enquesta d'ús lingüístic que va realitzar allí l'Institut de Sociolingüística Catalana el 2004, explicant que « hi ha un sentiment de pertinença i d'orgull però falta ús social de la llengua ja que podem dir que hi ha un 20% de catalanoparlants a l'Alguer però d'aquests n'hi ha que l'utilitzen habitualment i n'hi ha d'altres que només ho fan ocasionalment. (...) No és una comunitat heterogènia. En alguns diaris catalans es va publicar al 2004 una enquesta segons la qual hi havia un 67% de catalanoparlants entre la població algueresa i això és una gran mentida que ens

¹ *Idem*. Informe CRUSCAT sobre la situació de la llengua...

² Carles Sechi és un dels responsables i animadors de l'entitat Obra Cultura de l'Alguer.

fa mal a nosaltres i a la catalanitat. No es pot crear il·lusió, és com si davant d'un malalt que es troba molt greu el metge no li ho digués, això fa mal. Era una enquesta que ja estava predisposada des de Política Lingüística i que, de fet, s'havia fet en italià. A banda de la situació real de la llengua, a l'Alguer hi ha optimisme i entusiasme i és fàcil trobar molta gent que digui que tot va bé, quan no es correspon amb la realitat. »¹

A fi de comptes doncs, l'ensenyament del català a l'Alguer, no es troba pas gens en bona situació i això malgrat el marc legal que reconeix la llengua al si de les minories lingüístiques. El català hi és ensenyat de manera molt parcial, sobretot a les petites classes, i el sistema educatiu italià no tradueix en mesures efectives el reconeixement legal. Les iniciatives recents, eixides de la societat civil, del món associatiu i del suport de la Generalitat de Catalunya condueixen a un principi de sistematització de l'ensenyament i a una primera escola que ensenya dins la llengua.

III.B - Història recent de l'ensenyament del català a Catalunya Nord

III.B.1 - El model lingüístic

A principis dels anys 1970, abans que l'ensenyament del català agafés l'embranchida que coneix avui dia, va despertar-se entre els cercles de militants i d'aficionats a la llengua catalana, una discussió polèmica sobre el model de català que convenia adoptar per a l'ensenyament, ressuscitant « una vella querella filològica »² que ja havia enfrontat diverses personalitats del món de les lletres nord-catalanes a principi del segle XX, com ara Pere Vidal, Alfons Talut, Lluís Pastre, Juli Delpont, Joan Amade, o encara Pau Berga i Josep Sebastià Pons. Uns quants van intentar crear dubtes i afegir inseguretat en el panorama ja prou traumàtic de la representació que la gent tenia de la llengua catalana en la

¹ Entrevista a la revista digital www.directe.cat, juliol 2009.

² Títol de l'article que Jordi Mas signa *Sant Joan i Barres*, nº 63-64.

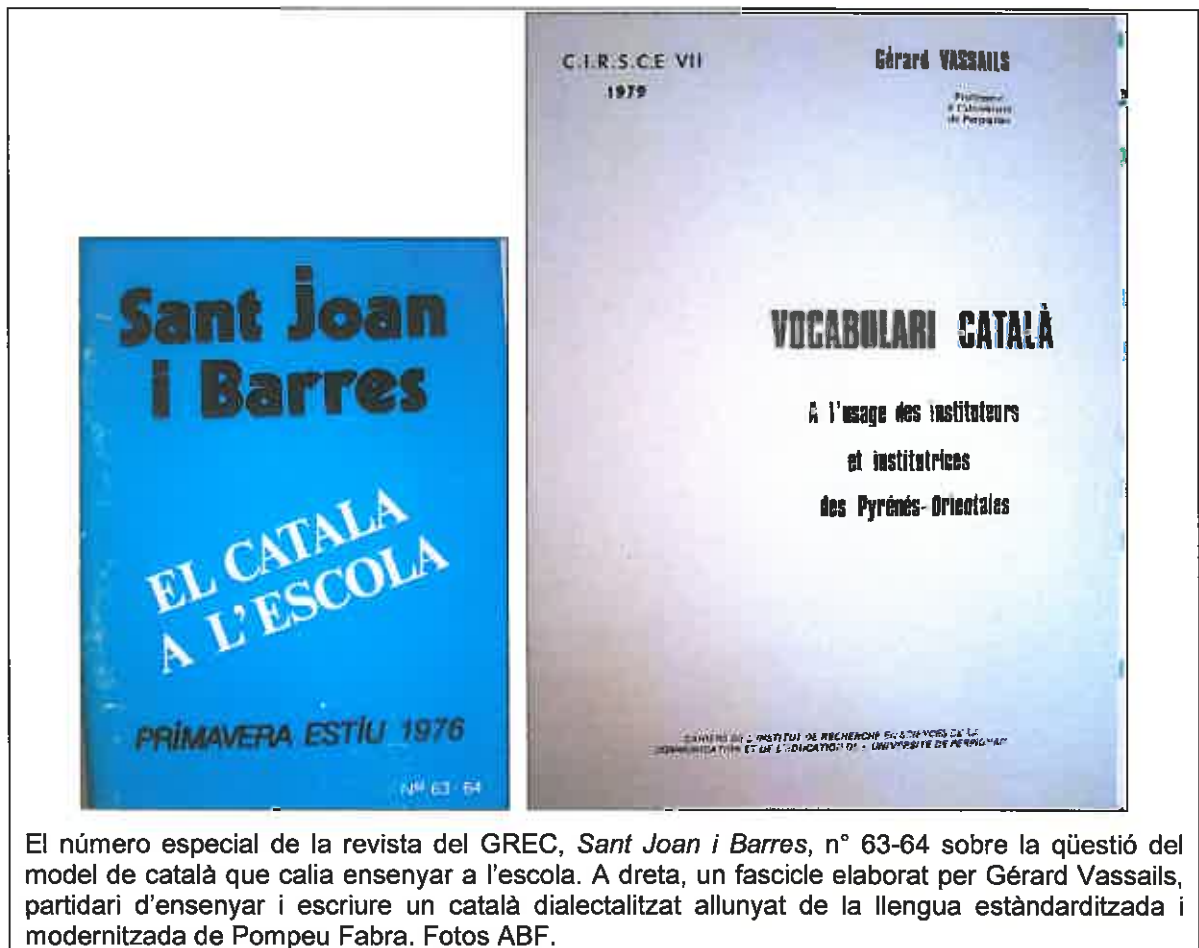
societat, prenent unes posicions extremes en termes de defensa de les formes dialectals. El GREC, va recollir els diversos parers i va reunir-los en una síntesi d'un número especial de la seua revista *Sant Joan i Barres*, sota el títol de «El català a l'escola».¹ El sumari d'aquest número especial ja dona la tònica del debat :

- Quin català ?, R.M. De la Gràcia ;
- La llengua catalana : el català, Modest Sabaté ;
- Els dos burros del meu avi, Andreu Joan Pi ;
- Quin català dialectal els mestres tenen d'ensenyar ?, Pere Gensane ;
- Sobre dialecte i llengua normativa, Gerard Vassalls ;
- El problema, Llorenç Planes ;
- Dorres, el mes de maig 1976, Roger Giral ;
- Camins per una llengua, Joan Morer ;
- S'ha d'anar a una ortografia una, Jordi Mas ;
- Quin català ensenyar ?, B. Boix ;
- Reflexions sobre la discussió dialectal-normatiu, Roger Grau ;
- Del voluntarisme a la sociologia o sobre la situació lingüística a Rosselló, Pere Verdaguer ;
- Sem d'acord i pleidegem !, Francesc Català ;
- Una vella querella filològica, Jordi Mas ;
- Carta oberta, Josep Sebastià Pons ;
- Carta oberta, Pau Berga ;
- Carta oberta, Josep Sebastià Pons ;
- Carta oberta, Pau Berga ;
- Carta a Pau Berga, Josep Sebastià Pons ;
- Per a cloure, Antoni Cayrol.

Les posicions en síntesi són dels partidaris de l'ensenyament (i de l'escriptura) d'una llengua normativitzada que segueixi estrictament les regles del català estandarditzat per l'Institut d'Estudis Catalans, a vegades qualificades de

¹ Fascicle doble n°63-64, de la primavera i estiu de 1976, 84 pàg.

«català literari»¹ i les formes del català més properes doncs a la variant de Barcelona. «Hem de voler una llengua pura, neta» anuncia R.M. De la Gràcia en el número de *Sant Joan i Barres*, amb la intenció de «trencar amb l'actitud folklorista i localista dins el qual se troba la cultura catalana a Catalunya Nord, a causa de la situació d'anormalitat, de clandestinitat que l'ofega».²

A l'altre extrem, altres defenen que «per salvar la nostre (sic) catalanitat cal mantenir i reconstituir la seva base popular, encara vivent mes no pas per gaire temps a l'escala històrica, a saber l'usatge general, joves i vells, del dialecte (...) a partir d'ara [a] l'escola primària.»¹ O encara B. Boix : «En el camí de la constatació de l'evolució de la llengua, com partidaris d'anar molt més enllà encara. Per exemple, si depengués de nosaltres , proposaríem un canvi

¹ Com ho fa Père Gensane a l'article de *Sant Joan i Barres* « Quin català dialectal els mestres tenen d'ensenyar?».

² Gensane, « Quin català dialectal... ».

ortogràfic parcial molt important, canvi que hom podria dir, tot seguit, que seria d'influència francesa, quan, en realitat, no és altra cosa qu'el fruit d'una evolució natural de la llengua, evolució qu'el francès acusà abans qu'el català i que hagués esset més o menys simultània si el català hagués pogut tenir un desenvolupament sense traves. Volem dir qu'essent un fet quasi general del català parlat de pronunciar amb **e** els mots femenins acabats amb **a**, així com quelques formes de singular dels verbs, caldria reconèixer aquest estat de fet i escriure **e** en lloc de **a**. Exemple : **terre, porte...**».

El debat finalment comportava uns posicionaments més moderats, racionals i coherents que tenien en compte les realitats sociolingüístiques i dialectals² tot mantenint la unitat lingüística d'una llengua estàndard comuna establerta amb la reforma fabriana moderna. Roger Grau conclou que «no caldria doncs pas donar massa importància a aquestes discussions. Siguem pragmàtics i no dogmàtics. El que compta, al dia d'avui, és de salvaguardar la llengua catalana a Rosselló. Tots els mitjans que ens permetran d'atènyer aquest resultat seran bons. Bo serà l'aprenentatge dialectal rossellonès correcte, perquè permetrà de posar a l'abast de tots els rossellonesos la coneixença ràpida del normatiu».³ De la mateixa manera, Pere Verdaguer sintetitza : «Interpretant la intel·ligent obertura de Fabra, al Rosselló volem per una banda recuperar les riqueses dialectals i per l'altra lluitar per la conservació i l'enaltiment del nostre idioma comú (conservació i inaltiment del poble enter) però tenint en compte, per mor d'augmentar l'eficàcia del nostre treball, les aportacions d'una ciència nova, nascuda quan Fabra ja era mort : la sociolingüística.»⁴

A fi de comptes, un incipient debat que no va perdurar sortosament ja que el seu caràcter estèril hauria agreujat una distracció ben inútil a la tasca molt més complexa i feixufa de desenvolupar l'ús efectiu de l'ensenyament i de la pràctica del català. Bé van intentar els pocs partidaris de la dialectalització del model de català per a Catalunya Nord de produir uns quants fascicles rossellonistes

¹ Vassals Gerard, « Sobre dialecte i llengua normativa », in *Sant Joan i Barres* n°63.

² Ho fa Pere Verdaguer a « Del voluntarisme a la sociologia o sobre la situació lingüística a Rosselló », *Sant Joan i Barres* 63.

³ « Reflexions sobre la discussió dialectal-normatiu », Roger Grau, *Sant Joan i Barres* 63.

⁴ Pere Verdaguer a « Del voluntarisme a la sociologia o sobre la situació lingüística a Rosselló », *Sant Joan i Barres* 63.

destinats a l'ensenyament, però no van tenir ni gaire impacte, ni continuïtat al si de la comunitat educativa i ensenyant. Sobretot si el model de llengua necessari a un ensenyament eficaç de la llengua catalana és el d'un vehicle modern i comú amb la resta de la comunitat catalanòfona, queda evident que la normalització sociolingüística del català i el seu ús dins la societat no depèn del grau de dialectalismes que se facin servir.

Superada la qüestió o potser oblidada la disputa (ben relativa) sobre el model de llengua, els esforços se podien concentrar en la feina d'incentiu de de l'ensenyament de la llengua catalana.

III.B.2 - Els primers passos

L'ensenyament bilingüe dintre del marc de l'educació pública va ser primer autoritzat com a possibilitat per la circular ministerial Savary que ho cotemplava com a « experiència ».¹ Posteriorment la circular Bayrou² desenvolupa i organitza aquesta modalitat d'ensenyament, sempre com a experiència.

Però abans que sortís publicada aqueixa segona circular que anava de bilingüisme a l'escola, una primera experiència havia estat llançada a **Perpinyà**, per uns ensenyants pioners : va ser el col·legi de la Garrigola a Perpinyà que va proposar uns cursos parcialment en català, el 1992. Com passa moltes vegades, el projecte de secció bilingüe comença de manera parcial i anodina per uns ensenyaments en forma de tallers que integren la dimensió d'ús de la llengua catalana durant l'activitat.³ Entorn de la professora de francès, Mònica Palau de Gelcen i en associació estreta amb Maria Dolors Solà, encarregada de missió i animació pedagògica pel català al secundari, es va constituir un equip voluntari

¹ Vegeu comentaris de la circular Savary al capítol del marc legal i Annex II-A.

² Vegeu comentaris de la circular Bayrou al capítol del marc legal i Annex II-A.

³ Així va començar el projecte d'ensenyament en català al col·legi de la Garrigola. Més tard, la seona meitat dels anys 1990, al col·legi Jean Moulin d'Arles, també la professora de català, Josefina Carles, va aconseguir muntar un equip pedagògic que sota la forma de tallers de patrimoni impartien ciències naturals, matemàtiques i esports en català, a més de les hores de llengua. Aquesta experimentació, però, no va tenir continuïtat després de l'afectació de la professora de català i impulsora del projecte en un altre establiment.

per llançar-se en l'organització i en la gestió d'unes classes en català. Eren classes molt parcialment impartides en la llengua, feien servir documents, suports diversos en català. Les disciplines concernides, en funció del professorat catalanoparlant disponible i voluntari, van ser les ciències naturals (Joan-Jaume Amigó), la història-geografia (Bruno Botet, Josefa Sunyer).

L'entrada del Col·legi de la Garrigola a Perpinyà, on van començar les primeres classes de tendència bilingüe. Foto MAP.

Paral·lelament se posa en plaça, al mateix sector escolar que el col·legi de la Garrigola, a Sant Assísle, les primeres classes bilingües a l'ensenyament maternal i primari. Són les escoles Joan Amade, d'Alembert i Condorcet.¹

Posteriorment, per tal de garantir la continuïtat pedagògica als alumnes que havien triat de seguir aqueixa via, el liceu Maillol de Perpinyà va obrir una secció bilingüe de català en classe de 2a, el 1995.

El mateix esquema va produir-se al **Vallespir**, on simultàniament es van posar en marxa diverses iniciatives a tots els nivells: col·legi, liceu i escoles

¹ L'impulsora de l'ensenyament bilingüe a la maternal Joan Amade, Florència Caillís, ho detalla en una memòria de màster 1 d'Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà: « Aspects théoriques, institutionnels, épistémologiques, didactiques et pédagogiques de l'enseignement bilingue dans les classes publiques paritaires de Catalogne Nord », sota la direcció de Joan Becat, i amb tutorat de Joan Peytaví Deixona, Institut Franco-Català Transfronterer, 2007-2008, 95 pàg.

maternals i primàries. Després que el professor de català del col·legi Joan Amade, Sergi Barba, aconseguís reforçar l'ensenyament de llengua, amb 3h de català, associades a les dues altres llengües vives triades pels alumnes (angès i espanyol) en una anomenada secció « *trilangue* », al liceu Deodat de Severac de Ceret, jo mateix vaig llançar els primers experiments de cursos d'història-geografia en català, amb un grup d'alumnes de la classe de 2a que estudiava català. L'experiència que, com en tots els casos d'organització de l'ensenyament de i en català, va néixer de l'única voluntat (i tossuderia) del professor de català, va beneficiar d'algunes hores necessàries al desdoblament de grups i a la benevolència (o complicitat) del cap d'establiment (Thylo Firchow, en aquest cas). Després dels primers balbuceigs i d'una organització provisional, la secció ja ha funcionat de manera regular i normalitzada a partir del 1999.

Paral·lament, les escoles maternals de Ceret obrien classes bilingües i el col·legi de Ceret, uns anys després, amb l'arribada del professor de català amb complement de servei en història-geografia, Josep Bonet, va començar de funcionar provisionalment com una secció « de tendència » bilingüe, amb els cursos d'història-geografia parcialment o amb documents i suports en català. Al col·legi de Ceret, l'ensenyament bilingüe veritable, amb alumnes eixits de classes bilingües del primari, comença el 2003-2004 i els primers alumnes bilingües entren en classe de 2a la reentrada 2009-2010.

L'ensenyament extensiu

Pere Verdaguer és una de les persones que més ha analitzat la situació de l'ensenyament del català en la seua globalitat; a través de múltiples parlaments, conferències, classes, articles i ressenyes¹. Per establir quins van ser els primers passos de l'ensenyament del català a Catalunya Nord, me basi en materials seus i en una entrevista realitzada aquest mateix any 2009² sobre la

¹ En particular, «**La situació de la llengua catalana en el Rosselló**. Els problemes del bilingüisme i de l'ensenyament», VERDAGUER Pere, in *Bilingüisme i educació. 2n seminari*, Publicacions de l'Institut de ciències de l'educació, Universitat de Barcelona, Teide, Barcelona, 1976, 154 p.

² **Entrevista** realitzada a casa seua, a Perpinyà, el 25 de juliol 2009, i gravació de Míriam Almarcha París.

qüestió.

L'ensenyament del català en la història recent de Catalunya Nord (la segona meitat del segle XX) s'emmarca dins la qüestió general de les llengües regionals a l'Estat francès. Per tant, comença amb la llei aprovada el 1951, la llei Deixonne que autoritzava per primer cop l'ensenyament -voluntari- d'algunes de les llengües regionals a l'ensenyament. Aqueixa legislació, però, no va desembocar immediatament en la posada en plaça d'aquests ensenyaments, tant per la manca de voluntat política com per l'absència de publicació dels decrets i circulars corresponent al seu desplegament.

Només vint anys després, a començament dels anys 1970, se va començar d'iniciar l'ensenyament del català, en particular després que el febrer del 1969 i el setembre del 1971 sortissin unes circulars ministerials¹. El novembre de 1971 se publicaven les disposicions que instauraven una prova facultativa de català a l'examen del *baccalauréat* al mateix temps que se creaven certificats per al professorat que se volgués dedicar a impartir unes hores de català i el 1975, s'incloïa la possibilitat de passar una prova de català al concurs de l'agregació per a professor d'espanyol a secundari. «*Els primers beneficiats són els alumnes de la promoció del 1971* ²». El 1975 la reforma del ministre René Haby³, permetia que les llengües regionals entressin, com a opcions facultatives, als ensenyaments del segon cicle del secundari (liceu).

En aquest començament de decenni del 1970, el mateix Pere Verdaguer comenta que « *la situació de l'ensenyament del català (...) no és brillant* »⁴. Existeix solament un curs de català al liceu Aragó de Perpinyà durant molt temps⁵. A la segona meitat dels anys 1970, les actuacions militants del GREC (Grup Rossellonès d'Estudis Catalans)⁶ condueixen a fer obrir l'ensenyament del

¹ VERDAGUER Pere, «*La situació de la llengua catalana en el Rosselló. Els problemes del bilingüisme i de l'ensenyament*», p. 116

² *Idem* VERDAGUER Pere, «*La situació de la llengua catalana...* »

³ Llei de l'11 de juliol del 1975.

⁴ *Idem* VERDAGUER Pere, «*La situació de la llengua catalana ...* », p. 117

⁵ Obert i assegurat per Enric Guiter.

⁶ El GREC havia estat creat el 1960 amb el propòsit de divulgar, mantenir i desenvolupar l'ús del català a Catalunya Nord, així com generalitzar l'adopció de les normes de l'Institut d'Estudis Catalans i fomentar l'aplicació de la llei Deixonne i permetre l'ensenyament del català. A partir del 1961 publica la seua revista *Sant Joan i Barres*. El president del GREC era Renat Llech-Walter i el secretari general Pau Roure.

català a «*sis o set liceus i alguns pocs col·legis* ¹ ». Els establiments que obren l'ensenyament del català són « guanyats d'un en un »². L'aplicació de la llei Deixonne als establiments d'ensenyament secundari i als liceus en particular no constitueix pas cap atzar, sinó que respon a la filosofia antiga ja de l'Educació pública de tolerar la presència d'un ensenyament de llengües regionals als nivells més elevats, quan l'alumnat ja ha acabat la seua escolarització immersiva en francès i ja ha adquirit, assentat la llengua francesa i integrat la ideologia de menyspreu i marginació d'aqueixes llengües³. Les primeres classes de català eren limitades als cursos de fi d'estudis: certificat d'estudis, batxillerat. I l'ensenyament secundari en aquell moment toca de fet pocs joves.

Les avaluacions xifrades del mateix Pere Verdaguer donen per 1975, menys de 1.000 alumnes que estudien el català, menys de 400 que presenten la prova facultativa al batxillerat i el professor Moisès Bernadach xifra en menys de 100 els estudiants del Centre Universitari de Perpinyà que han estudiat català (d'un total de 3.000).

Els **professors** que imparteixen classes de català són **voluntaris** i militants en la mesura que l'administració educativa no ha previst res (formació, material, reciclatge, assessorament pedagògic o simplement mitjans horaris suficients) perquè funcioni aquest ensenyament. Els cursos, la major part del temps són situats en horaris desfavorables (entre migdia i dues hores al moment del dinar i de la pausa, o la darrera hora de curs de 5h a 6h la tarda) i són pagats -quan ho són⁴- en hores suplementàries al servei dels professors. O encara els cursos tenen lloc en el marc del 10% (d'autonomia) instaurat pel ministeri perquè els ensenyants disposessin d'aquest temps com a marge de llibertat pedagògica per a realitzar llur ensenyament. Moltes vegades però els ensenyants no sabien com fer-ho, i eren immersos en una problemàtica d'inhibició, de representació negativa i d'auto-odi que no afavorien gens la dedicació a un ensenyament

¹ *Idem* VERDAGUER Pere, «La situació de la llengua catalana... ». P. Verdaguer esmenta els **liceus** de Ceret, Prada i el col·legi d'Illa, a més del liceu Aragó de Perpinyà.

² Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009. Esmenta Fabre a Prada i Renat Botet a Ceret que obren classes de català als respectius liceus.

³ **Philippe Martel** ho explicita detalladament a *L'école française et l'occitan. Le sourd et le bègue*, Presses Universitaires de la Méditerranée, Études occitanes n°2, Montpellier, 2007, 190 p.

⁴ Comenta Pere Verdaguer a l'entrevista del 25/7/2009 que la major part del temps aquestes hores impartides de manera voluntària i voluntarista pels mestres i professors, no eren pagades.

ordinari i normalitzat en el marc educatiu.

Les millores d'aquest ensenyament tenien a veure amb la bona voluntat de militants : el 1975 uns quants professors de l'Escola Normal -Joan Tocabens, Jordi Roquefort i Joan Pere Vidal- participen a l'UCE i decideixen intentar aportar solucions al dèficit de formació davant la negativa de l'Inspector d'Acadèmia a la demanda del GREC d'organitzar estatges de llengua i cultura catalanes). Única concessió, el 1976, a l'ensenyament primari, l'inspector del Vallespir Ciaïa accepta que un membre del GREC s'expressi al curs d'una de les jornades pedagògiques destinades als futurs ensenyants¹. Així el mateix Pere Verdaguer recorrerà les diverses conferències pedagògiques de principi d'any escolar per informar els mestres de l'existència de la llei Deixonne i de les possibilitats que tenien de fer classe de català. Es tractava d'una iniciativa personal favorable d'aquest inspector que « *tenia una interpretació intel·ligent de la llei que encara ni tenia circulars d'aplicació : l'ensenyant feia curs de català a tothom de la seua classe sense plantejar la qüestió de l'obligatorietat* ». ² Unes condicions ben difícils doncs i que s'assemblen més a una tolerància mínima d'aquest ensenyament que no pas a una organització seriosa per part de la institució.

Un dels punts problemàtics que entrebancava el llançament de l'ensenyament del català era la manca de preparació dels ensenyants per a fer classe de català, tant del punt de vista didàctic com de les prevencions psicològiques per ensenyar una disciplina, o una llengua simplement fins ara considerada pària de la societat i encara més de l'escola. El GREC i Pere Verdaguer van editar, prenent com a model els mètodes audio-orals del castellà, un quadern de 20 lliçons³ destinades als mestres que se volien llançar. Gerard Vassalls havia donat classe de català als mestres voluntaris.¹ El problema en aquell moment no era pas que l'ensenyant tingués competència lingüística ja que gairebé tots els mestres eren catalanòfons perquè tenien el català com a llengua materna. Però no tenien pas cap coneixement acadèmic de la llengua, ni els n'havien ensenyat mai de pedagogia d'aprenentatge de les llengües.

¹ *Idem* VERDAGUER Pere, «La situació de la llengua catalana... », p. 121-122

² Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009.

³ Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009. Parla d'una tirada de 100 exemplars.

El Pere Verdaguer explica dues experiències que s'havien portat a terme el 1973-1974, a l'escola primària privada Sant Lluís de Gonzague de Perpinyà i al col·legi d'Elna. En el primer cas, a classe de CM1, una mestra² va instaurar un ensenyament de català de dues vegades mitja hora setmanals seguint un mètode audio-oral, i va ser un èxit (*«participació extraordinària», «s'anaren desposseint de les inhibicions», «es llançaren a parlar una llengua de la qual estaven impregnats»*³). L'activitat lingüística dóna lloc a intervencions comparatives o culturals transversals en curs d'història-geografia, de llengua francesa, en activitats teatral, de corresponsalia i intercanvi escolar amb alumnes de Banyoles.

A secundari, algun professor té la idea, com ho havien fet per l'alemany, de realitzar alguna activitat d'educació física en català. Però la presència del català encara restava escassa a l'escola. Verdaguer esmenta alguna altra activitat, com la de M. Margail, director de l'escola Ferry a Perpinyà, però poca cosa en suma. Aquestes poques experiències tenien el vistiplau de la inspecció acadèmica però inspectada un dia a classe de català⁴, la mestra de sant Lluís de Gonzagues es va haver de sentir el comentari: *« N'en abusez pas, tout de même »*. Una altra mostra de resistència a aquest ensenyament és el refús de l'inspector Castex de la circumscripció de Prada que nega la demanda del GREC d'incloure en el butlletí pedagògic de mestres de la Inspecció acadèmica una informació sobre la llei Deixonne i de les circulars ministerials del 1969 i del 1971 autoritzant l'ensenyament de les llengües regionals. *« Ce n'est pas à moi à faire la promotion du catalan »*, reporta Pere Verdaguer que li va respondre l'inspector. Això era el reflexe de l'opinió general i de l'oposició de la institució a una presa en compte ordinària de les llengües regionals. Aquestes posicions dissuadien fortament els ensenyants de llançar-se en una ensenyament mal vist i que per tant no els podia pas aportar cap promoció en llur carrera.

La posada en marxa, molt parcial, de la possibilitat de fer classes de

¹ Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009.

² Es tracta de la seua esposa. Amb el director de Jules Ferry i la Gineta Bisa, varen ser les tres primeres persones a impulsar l'ensenyament del català.

³ *Idem* VERDAGUER Pere, «La situació de la llengua catalana... », p. 118-119

⁴ Impartia llavors 1h setmanal.

català va generar reaccions « interessants »¹ entre els impulsors. Els primers ensenyants constaten que els alumnes mostraven molta satisfacció.² « *Tots i els mètodes rudimentaris, les primeres classes de català tenien molt més èxit que les d'anglès, per exemple. La receptivitat dels alumnes i de la famílies era molt alta* ». ³ A Sant Lluís de Gonzagues, la sola família contrària al fet que la seua filla seguís la classe de català, va ser la del cònsol d'Espanya a Perpinyà.⁴ Entre els aspectes interessants, Pere Verdaguer destaca la dimensió psicològica : « *Era molt instructiu per nosaltres l'actitud dels pares i de la mainada. Semblava com si amb la classe de català els aportaven quelcom que els mancava i que tot i la prohibició era molt present en la societat i la vida de cada dia. El curs de català els obria portes, amb una certa violència, perquè corresponia a una necessitat psicològica. La mainada de Catalunya Nord patia una espoliació psicològica* ». ⁵

L'aplicació a l'ensenyament primari de la llei Deixonne podia ser més simple que no pas al secundari en la mesura que depenia de la decisió, o de les ganes, d'una sola persona, l'ensenyant. Sempre i quan evidentment hagués pogut suplir la seua insuficient preparació lingüística, pedagògica i psicològica.

Els anys 1980, després del canvi polític que va representar l'elecció de François Mitterrand a la presidència de la república, constitueixen una nova etapa per les llengües regionals, en particular a l'ensenyament, gràcies a la publicació d'una primera circular ministerial que prenia seriosament en compte la qüestió. Abans, si bé « els mestres tenien més llibertat per organitzar l'ensenyament de català que volien en el marc del 'terç temps' »⁶, el funcionament era pròxim a bricolatge. Una primera veritable obertura va ser possible amb la circular del ministre Alain Savary, el 1982, però la seua substitució per Jean-Pierre Chevènement⁷ va equivaldre a un cop de fre. El nou

¹ Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009.

² « *Els alumnes disfrutaven molt* », comenta Pere Verdaguer.

³ Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009.

⁴ Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009. « I encara la filla, comenta, li sabia greu perquè a ella li agradava molt. Això era encara en plena època franquista. »

⁵ Pere Verdaguer va fer en un congrés sobre psicologia infantil una intervenció sobre el tema.

⁶ Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009.

⁷ Jean-Pierre **Chevènement** pertany als sectors més nacionalistes i jacobins de l'esquerra

ministre d'Educació no prohibeix les llengües regionals però fa més difícil i dissuasòria la seua posada en plaça.¹

Els seminari de Montauban

L'etapa nova que va constituir el ministeri d'Alain Savary, la marca en primer lloc la convocatòria per primera vegada d'un grup de reflexió sobre la qüestió de l'ensenyament de les llengües regionals, a Montauban, els dies 19 i 20 d'octubre del 1981. N'havien de sortir propostes que poguessin declinar-se des de l'Educació nacional. Vuit més després se publicava la circular coneguda amb el nom del mateix ministre. Les esperes eren importants i se fundaven tant en l'esperança en la nova majoria d'esquerra, com en les promeses de «reparació històrica» pronunciades pel candidat François Mitterrand durant la campanya electoral. Les demandes de reconeixement de les escoles associatives catalanes, basques, bretones, occitanes constituïen una pressió sobre el ministeri, així com també se n'expressaven des de dintre de l'ensenyament públic per fer avançar les llengües regionals al si del sistema educatiu.

Anteriorment, la llei Deixonne havia estat seguida de manera molt laboriosa d'uns quants textos d'aplicació tan tardans com parcials i limitats.² Els

socialista. Sempre ha manifestat la seua hostilitat i menyspreu per les llengües regionals. És el ministre d'Educació que, després d'Alain Savary, va fer obligatori l'ensenyament de l'himne nacional. A un text de Jean-Marie Bressand (de l'entitat Le Monde bilingue) i d'Andrée TABOURET-KELLER (professora a la Universitat Louis Pasteur d'Estrasburg, presidenta del Centre mondial d'information sur l'éducation bilingue, a favor del plurilingüisme) respon el 18/7/1999 quan és llavors ministre d'Interior: *«Je suis pour le plurilinguisme et je n'ai rien contre les langues régionales, mais je sais bien l'usage qui sera fait de la juridiction européenne par quelques minorités combattantes, quand nous aurons signé la "Charte". Les fondateurs de l'ETA ne parlaient pas basque. Ils l'ont appris en même temps qu'ils multipliaient les assassinats (768 à ce jour). Le géographe Yves Lacoste titrait en 1996 un numéro de sa revue "Hérodote": "Périls géopolitiques en France". Sous couvert "d'Europe des Régions", c'est l'asservissement qui se profile à l'horizon avec le "tout anglais" ».*

¹ Els mestres que volen ensenyar la llengua regional ho han de declarar i han d'especificar en el marc de quina matèria ho volen fer. Per Verdaguer, això equivalia a dissuadir els mestres perquè els representava d'explicar que feien català en lloc d'una altra disciplina (considerada més seriosa). « *El sistema francès de no prohibir, però de dissuadir la gent* ». Entrevista Pere Verdaguer el 25/7/2009.

² Joan Becat els sintetitza en un dossier de la revista digital RECERC del Centre re recerques en estudis catalans de la universitat de Perpinyà, « **Langues et cultures régionales : le séminaire de Montauban (19-20 octobre 1981), circonstances, déroulement, documents** », : « La première circulaire d'application est d'octobre 1966. Quinze ans après le vote de 1951 elle crée simplement des commissions (Circulaire n° 66-361 du 24 octobre 1966 : création des commissions

participants al seminari eren majoritàriament responsables i professors d'escoles normals i universitaris ja implicats en l'ensenyament de les llengües regionals.¹ Unes quantes persones de fora de l'Educació pública també van intervenir, sobretot de l'àrea occitana de Tolosa.

Després de fer un balanç de la situació pel que fa a la formació inicial dels institutors, el seminari –mitjançant essencialment el grup d'universitaris i exteriors²– va fer un qüestionament i unes aportacions a la problemàtica de les llengües regionals de manera més ampla i concernint el conjunt dels nivells educatius.

Diversos reports síntesi dels grups de treballs exposen les conclusions : el primer informe tractava de la qüestió de la llengua : és tractada « la question dialecte / parler / langue pour décider en fin de compte de l'évacuer. On parlera, sans plus préciser, de langues. Le problème est celui du statut des langues et du statut des enseignants (...) Ou bien la chose est valable [l'enseignement des langues régionales], et alors on la fait sérieusement. Ou bien ce n'est pas valable, et alors on cesse d'en parler».³ El segon report demanava la reforma

académiques de langues régionales.) Et il faut attendre 24 ans pour voir une ébauche de formation des maîtres (Circulaire n° 75-426 du 21 septembre 1975 permettant des stages de langues et cultures régionales. Elle avait été précédée par les circulaires n° IV-69-90 du 17 février 1969 et n° 71-279 du 7 septembre 1971 sur l'enseignement des langues et cultures régionales dans les classes des premier et second degrés.) en 1975. À noter que cette lenteur continuera ensuite, puisque le dispositif expérimental prévu par la circulaire Savary de 1982 ne deviendra définitif, sans nouveautés, qu'en 1995. Cinquante quatre ans après la loi, nous en sommes toujours à un enseignement optionnel et volontariste des langues régionales, sans assise stable ni réponse à la demande ni garantie de continuité. Les stages de cultures et langues régionales découlaient de deux circulaires de 1976, qui prévoyaient la prise en compte des patrimoines culturels et linguistiques français et la formation continue des instituteurs (Circulaires n° 76-123 et n° 76-124 du 29 mars 1976) . Dans la pratique ce fut souvent une caricature de formation, sans accès à la langue. Il s'agissait le plus souvent de biaiser l'approche des langues régionales en mettant en avant la civilisation et la culture, essentiellement ou prioritairement en français, sous le prétexte de n'écarter aucun maître ni aucun élève. Pire, ce fut parfois fondu dans un magma d'études régionales folklorisantes ou à relents passéistes, ou de civilisations méditerranéennes. Il est resté de cette époque deux habitudes opposées bien enracinées. Les circulaires et les services ministériels parlent toujours, sciemment, de cultures et langues régionales. Les promoteurs de ces langues, tout aussi sciemment, parlent de langues et cultures régionales. Le dialogue entre eux reste en général fluide mais les positions sont claires et inchangées depuis trente ans. »

¹ *Idem.* BECAT Joan, « **Langues et cultures régionales : le séminaire de Montauban...** ».

² Segons Becat : pels universitaris, Jacques Allières, de l'université de Toulouse-le Mirail, Jean Becat, de l'université de Perpignan, Jean-Claude Bouvier, de l'université d'Aix-en-Provence, Pierre Denis, de l'université de Rennes II et Robert Lafont, de l'université de Montpellier III ; pels exteriors essencialment occitans, André Berthoumieux, Marceau Esquieu, Président de l'Ecole Occitane d'Eté, André Lagarde, Albert Peyroutet et Jacques Serbat.

³ *Idem.* BECAT Joan, « **Langues et cultures régionales : le séminaire de Montauban...** ».

completa dels DEUG i diplomes universitaris per equiparar la formació de les llengües regionals a la de les altres llengües.

Al moment, el segon dia de la visita i participació del ministre al seminari, Robert Lafont¹ va sintetitzar les propostes que van servir de diàleg al discurs del ministre. L'exposat de l'anàlisi personal del ministre va sorprendre els participants per la seua obertura, la seua convicció, la seua posició moderna i ambiciosa sobre el tema.²

Segons comenta Joan Becat, un dels interessos del seminari, malgrat els frems posteriors i les limitacions i inèrcies del sistema, va ser que es va posar en plaça a partir d'aleshores «una dinàmica universitària a favor de les llengües i cultures regionals». Pel fet de la diversitat dels participants, es va prioritzar com a prioritat comuna la reconeixença de les llengües i l'obtenció d'un marc legal per assentar llur ensenyament. Tothom tenia clar que la prioritat, més enllà de la denominació habitual de «llengua i cultura», era la llengua i que més re entrar en un joc estèril de retocs i pedaços del minsat dispositiu existent, calia alinear-se sobre les llengües que se trobaven en situació més avançada i inspirar-se de les iniciatives que funcionaven. Les principals propostes eren :

- la publicació de textos d'orientació ;
- l'avaluació de la demanda i dels menesters expressats o no encara identificats ;
- l'avaluació de formadors i mitjans necessaris ;
- un estatut de les llengües, dels ensenyants i un reclutament específic ;
- l'ensenyament de la llengua regional a totes escoles ;
- el reciclatge de tots els ensenyants que ho demanin ;
- la creació de places d'ensenyants de llengua i cultura regionals, de consellers pedagògics, de responsables d'animació pedagògica ;
- la creació de llicenciatures d'ensenyament a les universitats.

Bona part d'aquestes mesures figuren a les circulars Savary del 1982 i 1983, amb les limitacions que ja hem indicat.

¹ El seu protagonisme tant era degut a la seua fama d'escriptor i militant com a la seua candidatura a la presidència de la república el 1974.

² Vegeu discurs del ministre Alain Savary en annex III.

Pel que fa a l'ensenyament universitari, un departament va ser creat el 1982, dintre de la Facultat de lletres, dret i ciències humanes de la Universitat de Perpinyà que acabava d'obrir els ensenyaments del recent DEUG de català acordat pel ministeri el mateix any¹, arran de la circular Savary sobre les llengües regionals.² El DEUG i la llicenciatura que el segueix³ són de « llengua viva estrangera, menció català ». Els anys següents, 1983 i 1984, se completava el cursus del primer cicle, s'obria el segon cicle i s'afegien els ensenyaments opcionals per a no especialistes per aquests estudiants desitjosos d'aprendre o perfeccionar la llengua en el marc d'una altra carrera universitària. El 1987, el ministeri habilita la menció « català » per a LEA (Llengües Estrangeres Aplicades) i FLE (Francès Llengua Estrangera), obrint així l'accés a la formació de català per als estudiants que se destinen més aviat a objectius professionals no directament o exclusivament vinculats a la llengua catalana.⁴ Ja en aquesta decisió se nota la preocupació utilitària dels qui promouen el desenvolupament de l'ensenyament del català, tant des dels impulsors locals com al ministeri. I és que els anys 1980, el moment és fortament marcat per l'ampliació del mercat comú a Espanya i Portugal, i l'entrada de la Península Ibèrica a la Comunitat Europea significa una forta embranzida i presència de l'autonomia catalana a l'escenari europeu i en particular de l'Europa del sud. A més, el final dels anys vuitanta és marcat per la designació de Barcelona per als jocs olímpics de 1992, la qual cosa dóna un cop de fuet suplementari a l'empenta i a la projecció de la identitat i de l'espai català.

El decenni coincideix igualment als primers anys de posada en funcionament de la recentment restaurada Generalitat de Catalunya en el marc global de la jove Espanya de les autonomies. En aquesta perspectiva, el retorn del president de l'exili obligat per la dictadura franquista i la reafirmació de les reivindicacions nacionals dels catalans, revifaven llavors la qüestió identitària, al

¹ Al mateix temps que la llicenciatura de bretó.

² BECAT Joan, *La situació del català a França*, IEC, Barcelona, 2000, 76 p.

³ **L'any de llicenciatura** és habilitat pel ministeri el 1983. D'ençà d'aquests anys, les habilitacions han estat renovades, sense interrupció, segons indica Joan Becat al *Rapport sur l'aire catalane en France*, del 1999.

⁴ BECAT Joan, *La situació del català a França*, IEC, Barcelona, 2000, 76 p.

primer pla de la qual figura la llengua catalana. És el 1981 que és instaurada la primera Llei de Normalització Lingüística de Catalunya. El Parlament de Catalunya i el govern català (de majoria nacionalista fins el 2002) tenen cura de plaçar al centre de les preocupacions prioritàries la revitalització i la difusió de la llengua del país per a compensar els anys de persecussió i recuperar posicions davant del castellà totpoderós al sortir de quaranta anys de suport del poder dictatorial a la llengua espanyola. El català amb els JO de 92 adquiria la dimensió de llengua oficial olímpica, la qual cosa li conferia pel cop a la vegada un prestigi retrobat i un eco internacional que va tenir com a primera caixa de ressonància les regions directament veïnes com ara Catalunya Nord, el Migdia occità i França de manera més general.

El modest Departament de català de la Universitat de Perpinyà, es va convertir doncs, el 1985, en Institut Franco-Català (IFC) « *per fer evident la doble vocació de formar al català en base francesa i al francès en base catalana* ». ¹ El 2000, l'IFC comptava 10 ensenyants : 3 professors, 3 mestres de conferència, 1 professor assistent, 2 migs serveis de professors del secundari i 1 mig servei de lector, a més d'una dotzena d'encarregats de cursos de l'exterior (CNRS, doctorands, Universitat de Girona i professionals de Perpinyà i Barcelona). Una evolució doncs ben notable cap a una consolidació dels estudis i un reforçament evident de la capacitat a impartir uns ensenyaments clarament homologables a qualsevol disciplina universitària ordinària. Cal recordar que uns 15 anys abans, quan se llancen els estudis de català, el personal dedicat als ensenyaments universitaris de català són 5, i encara a temps parcial.

En matèria de consursos, el **CAPES de català** va ser creat el 1991². Els programes són publicats al *Bulletin Officiel de l'Éducation Nationale* (BOEN, Butlletí Oficial de l'Educació Nacional) cada any des de la primera sessió el 1992, així com els reports de presidents de jurats. Tant els continguts dels programes com la composició de les proves del concurs han permès de configurar progressivament la formació necessària per al professorat de català del secundari.

¹ BECAT Joan, *La situació del català a França*, IEC, Barcelona, 2000, 76 p.

² El **CAPES** (certificat d'aptitud per a l'ensenyament secundari) és creat per l'*arrêté* del 19 de

III.B.3 - Les escoles catalanes associatives

La Bressola

Les «escoles catalanes» com se les anomena freqüentment són un element clau en el panorama de la dinàmica a favor de la llengua en general a Catalunya Nord, i encara més en el procés d'impulsió i de desenvolupament de l'ensenyament del català i de l'ensenyament bilingüe al si del sistema públic.¹ Catalunya Nord té una situació particular en aquest tema respecte a altres regions, ja que les estructures associatives que han gestionat escoles catalanes han arribat a ser fins a tres, distintes. Pel que fa a les dades xifrades d'efectius de les escoles també dites immersives, remeti aquí als paràgrafs següents que inclouen en els seus alumnes en un comput global de l'alumnat que segueix cursos en català a Catalunya Nord. No és pas en efecte gaire significatiu ni coherent de deslligar els ensenyament públics i privats, en la mesura que donarien una visió estroncada i parcial o fins i tot partidària de la situació del català a l'ensenyament². Al cap i a la fi, els resultats de l'escolarització en català tant en un sistema com en l'altre, tenen globalment els mateixos objectius i produeixen sensiblement els mateixos efectes : produir en fi de cicle escolar joves bilingües.

A Catalunya Nord, les escoles catalanes són històricament tres : la Bressola, l'escola Arrels i el Col·legi Comte Guifré.

La primera de les iniciatives i de les estructures a posar-se en plaça va ser, sobre el model de les escoles que ja funcionaven al País Basc Nord, les ikastolak de Seaska, una classe de maternal instal·lada a Perpinyà, sota el nom de

setembre de 1991.

¹ Aquesta anàlisi és contestada per unes quantes persones que bé contesten el rol entrenador de les escoles catalanes, bé en certs comentaris –orals– han arribat a culpar aquestes iniciatives del retard o del recel que l'ensenyament del català ha patit dintre de l'Educació nacional.

² Ha estat i és encara sovint el cas a Catalunya Nord que des de la Institució pública se comptabilitzi solament l'ensenyament en català de la Educació nacional, i a l'altra banda, els comptes d'efectius no prenen en compte les xifres del públic bilingüe argüint que el sol sistema eficaç és el de l'ensenyament immersiu... Contrasta bastant de la situació bretona o basca per exemple on els diferents sistemes són presentats la major part del temps de manera global, sumant els esforços i fugint de prevencions i susceptibilitats inescapables.

Bressola, seguida l'any següent d'un altre centre, al poble de Nyils en uns locals abandonats per l'ensenyament francès. Els començaments són difícils per la manca de suport financer i institucional. Els mitjans són fruits de la solidaritat, del militantisme i de l'organització de concerts.

Panells que assenyalen els locals de la Bressola de Sant Galdric a Perpinyà. Foto MAP.

Progressivament, l'escola anirà consolidant-se a mesura que passen els governs, els entrebancs locals o estatal i els intents més o menys seriosos i seguits d'efecte dels contactes i propostes ministerials.¹ L'important de tota

¹ La Bressola presenta les coses d'aquesta manera al seu web, www.bressola.cat: « L'any 1981 la Bressola sofreix una divisió interna, amb la dimissió de la mesa. Comença una etapa de negociacions amb l'estat, amb propostes diferents segons els governs de París, que conduirà finalment al conveni actual. L'any 1982 és clau: el Consell General es nega a revisar la subvenció a la Bressola. Miquel Mayol, membre fundador, promou amb altres membres una vaga de fam pública que comença al Castellet de Perpinyà el 12 de gener. Els dies següents, a l'hora de dinar, els vaguistes passen amb pancartes per davant del restaurant on dinen els consellers. Anys després, el Consell concedirà una subvenció. L'any 1986 el govern francès proposa d'integrar les Bressoles dins el sistema públic d'ensenyament. Però, hi ha un canvi de govern i el nou executiu de Chirac no compleix els compromisos. Ans al contrari, proposa que la Bressola ensenyi un 50% en llengua francesa. L'any 1987 la Bressola anuncia que, en perdre les subvencions, es veu obligada a acomiadar als mestres. Aquests continuen ensenyant tot i que cobren de l'atur. La Bressola sobreviu gràcies a la solidaritat creixent dels Amics de la Bressola. L'any 1998, amb un nou canvi de govern, tornen les subvencions. El 1990 i el 1995 se signen convenis amb el govern. »

manera és que al fil dels anys les escoles de l'entitat es van multiplicant i que aconsegueixen cada cop més suports, més quantiosos i determinants a prop de les autoritats sudcatalanes, però també amb una imatge i una acceptació prou positiva a la societat nord-catalana. El 1995 marca un tombant dins la trajectòria de l'escola, ja que la Bressola acorda amb el ministeri d'Educació¹ la signatura d'un conveni mitjançant el qual l'escola catalana passa a l'estatut d'escola privada concertada i així obté que els seus ensenyants siguin remunerats per l'Estat després d'un període d'autofuncionament de cinc anys per cada classe. Segons la Bressola, gràcies a aquest « conveni [es] dispara el creixement : entre l'any 1975 i 1995 se creen tres escoles. A partir de l'any 1996, quatre escoles i un centre de secundària.» L'estructuració d'una xarxa de suport des del sud dels Països Catalans ve a alimentar els mitjans que permeten el desenvolupament de la Bressola : « L'any 1980 neixen els Amics de la Bressola, impulsats per l'aleshores senador Francesc Ferrer i Gironès, amb l'objectiu de donar tota mena de suport a la Bressola. Els Amics han aconseguit que més de 170 municipis, i les principals institucions del país, donin suport econòmic a la Bressola. La Bressola ha rebut el suport econòmic del Govern Balear, de la Diputació de Girona, de la Diputació de Barcelona i de nombrosos ajuntaments. Però, cal destacar també com a factor impulsor del creixement el suport de la Generalitat de Catalunya: és l'aportació anual més important que reben les escoles catalanes de la Catalunya Nord. »

L'ensenyament de la Bressola és definit com a immersiu : consisteix en impartir tots els ensenyaments en llengua catalana, des de la maternal fins a la fi del cicle primari, i després en secundari al col·legi, a l'excepció dels cursos de llengua francesa. Un altre principi destacat de l'escola és, mitjançant un enquadrament professoral i d'adults rigorós de mirar d'aconseguir que els alumnes facin del català la seua llengua de comunicació, inclús a fora de les classes.²

¹ El ministre és François Bayrou.

² Un dels resultats dels quals més es glorifica l'escola és que als patis –en tot cas en la major part– els joves s'expressin en català i juguin en català, malgrat que la llengua hegemònica a Catalunya Nord i a les seues famílies sigui el francès. No és pas des tot clar, tanmateix que aquesta manera de fer tingui qualche incidència sobre la situació sociolingüística : en efecte aquest resultat s'assoleix gràcies a l'omnipresència d'adults i hi ha exemples que a fora d'aquest

L'escola Arrels

Un altre establiment escolar immersiu de Catalunya Nord és l'escola Arrels. Aquest segon centre és el resultat inicial d'una escissió al si de la Bressola per raons de problemes financers, de mode de funcionament i de continuïtat de l'escolaritat en català després de l'etapa maternal. La perspectiva d'anar obrint nous centres escolars canviava davant de la constatació que « més classes maternals tindrien dificultats a sobreviure i mai no seran prou nombroses per reactalanitzar la població escolar de Catalunya Nord ».¹ La idea era dotar el país d'instruments dinamitzadors i d'abast més general que una sola estructura escolar. Així, juntament amb l'escola, Arrels incloïa en el seu projecte la posada en marxa d'una ràdio en català i una animació cultural en sentit ample. Organitzada al si d'una entitat associativa, l'escola passa per diverses etapes de dificultats i creixement semblants i comunes a les que afecten la Bressola. Instal·lada molts anys dintre de locals prefabricats de l'Alt Vernet a Perpinyà, l'escola és traslladada el 1995 en uns edificis escolars espaisos a la plaça Cassanyes, a tocant del barri de Sant Jaume de Perpinyà.

Escola Arrels a Perpinyà. Fotos MAP.

enquadrament el pas al francès es fa automàticaent, tot i que fossin alumnes de la Bressola.

¹ *Arrels, una escola, una ràdio... 15 anys de lluites a Catalunya Nord*, Revista Terra Nostra n° 71, 1991.

Els nous locals de l'escola Arrels, amb l'entrada principal a la foto de baix, els gegants i capgrossos fabricats per la mainada del'escola. A dalt, l'estudi de ràdio animada pels mateixos alumnes. L'escola també té una sala de teatre. Fotos ABF.

El projecte de l'escola Arrels queda fidel a la immersió d'origen : l'ensenyament se fa en català fins al CE2, quan el tercer any de l'escola primària, la lectura i escriptura ja són consolidats. Llavors només comença l'ensenyament en francès, que porgressivament anirà agafant més plaça, els tres darrers anys del primari. Es respecta el programa de les escoles públiques, però la pedagogia adoptada es base en les recerques i tècniques Freinet i Montessori.

Una etapa determinant de la vida de l'escola és quan, el 1995, el ministeri¹ proposa a l'escola la interacció en el servei públic. Arrels accepta les propostes del ministeri i passa a ser escola experimental al si de l'Educació pública. La integració se fa mitjançant la signatura d'un conveni entre l'Associació Arrels que gestionava l'escola, la Vila de Perpinyà i l'Educació nacional. En reproduïm aquí sota el text integral.

El protocol d'integració respecta el projecte immersiu de l'escola i adapta uns quants dispositius de funcionament per tal de prendre en compte la seua especificitat : reclutament d'alumnes i professorat, participació de l'associació a les activitats de l'escola, representació de l'associació en el consell d'escola. Al llarg dels anys, el projecte Arrels s'ha anat desenvolupant seguint els principis inicials, acompanyant les activitats escolars d'animacions culturals i lingüístiques (dinars festius com la Calçotada, concerts, visites...) i dispositius d'implicació de les famílies en la vida de l'escola (celebració de les festes catalanes Sant Joan, castanyada, caga-tió per Nadal, propostes de cursos de català per als pares, entre altres). A l'ocasió dels 25 anys de l'escola, Arrels va recollir tots els principis en el Projecte d'Escola, redacta en estreta col·laboració entre equip ensenyant, pares i responsables de l'Associació.²

El repte de l'escola era de continuar de fer funcionar el projecte com a model d'ensenyament immersiu al si de la institució i respectant els modes de funcionament de la màquina Educació nacional. Tot i les lluites i mobilitzacions gairebé permanents necessàries a aquest objectiu, fins al dia d'avui, fins i tot després de les disposicions que, en principi, il·legalitzen el mètode immersiu a França, sempre s'ha deixat funcionar un projecte que ha donat resultat positius, tant en termes d'objectius lingüístics com en matèria d'èxit escolar. Dos elements determinants en la continuïtat del projecte són certament la forta implicació dels pares i mares en la vida de l'escola juntament amb la presència de l'Associació Arrels al si de l'estructura escola, i també la bona voluntat de la Inspecció acadèmica que ha sabut sempre fins ara respectar el projecte i l'escola, trobant les formes d'inscriure'l en la reglamentació ordinària de l'ensenyament.

¹ El ministre és François Bayrou.

² El Projecte d'Escola d'Arrels és a l'Annex III.

Protocole d'accord visant à l'intégration de l'école Arrels au service public

L'école Arrels – école privée hors contrat-, créée par l'Association Arrels en 1981, est liée à l'État par convention en date du 22 juin 1984. L'école Arrels dispense un enseignement bilingue français/catalan.

Le présent protocole a pour objet l'intégration de l'école Arrels à l'enseignement public de l'Éducation nationale. L'école Arrels est une école expérimentale, dotée d'un projet pédagogique et linguistique particulier justifiant des adaptations de son mode de fonctionnement.

1) Projet pédagogique et linguistique

La vocation de l'école Arrels est de dispenser un enseignement bilingue français/catalan en référence à la circulaire n°95-086 du 7 avril 1995 relative à l'enseignement des langues et cultures régionales.

À titre expérimental, la part de la pratique du catalan peut être accrue. Toutefois, les objectifs nationaux de fin de cycle de l'école primaire –en particulier ceux de maîtrise de la langue française orale et écrite– tels qu'ils sont définis par les programmes de 1995 de l'école primaire, s'imposent à l'école Arrels et donnent lieu à évaluation par les corps d'inspection du premier degré.

L'inspecteur d'académie, directeur des services départementaux de l'Éducation nationale des Pyrénées-Orientales, valide le projet pédagogique et définit les conditions de son évaluation.

2) L'affectation des élèves

La ville de Perpignan, l'Inspection académique des Pyrénées-Orientales et l'association Arrels conviennent d'un statut dérogatoire à l'inscription des élèves à l'école Arrels.

Les familles prennent connaissance du fonctionnement de l'école au cours d'un entretien auprès du Directeur de l'école qui enregistre les demandes. Celles-ci sont examinées par une commission installée auprès de la Mairie de Perpignan et comprenant :

- le Maire de Perpignan ou son représentant,
- l'Inspecteur d'académie ou son représentant,
- le Directeur de l'école Arrels,
- un représentant de l'association Arrels.

Cette commission statue dans les limites des places disponibles et, outre la mativation des parents, à partir des critères suivants :

- un frère ou une sœur déjà scolarisé dans l'école,
- la proximité du domicile,
- la date de la demande d'inscription auprès de l'école.

3) L'affectation du personnel enseignant

L'État implante les emplois selon les règles en vigueur dans le département des Pyrénées-Orientales. Les enseignants titulaires actuellement en poste sont affectés de plein droit à l'école Arrels. La candidature de tout nouvel enseignant est soumise à l'appréciation d'une commission consultative avec laquelle s'entretiendront tous les candidats. Ceux-ci devront, s'il s'agit de pourvoir un poste pour l'enseignement en catalan, justifier d'un diplôme universitaire de compétence ou, à défaut, d'une compétence évaluée par la commission consultative, installée par Monsieur l'Inspecteur d'académie.

La commission consultative comptera parmi ses membres :

- l'Inspecteur d'académie ou son représentant,
- le Directeur de l'école Arrels,
- un universitaire désigné par le Président de l'Université de Perpignan,
- l'Inspecteur de l'Éducation nationale de la circonscription ou son représentant,
- le Président de l'association Arrels ou son représentant.

L'affectation du personnel enseignant titulaire se fera après avis de la commission administrative paritaire départementale.

4) Affectation de locaux

La municipalité de Perpignan, propriétaire des locaux actuels qu'elle met à la disposition de l'association Arrels, s'engage à créer une école publique dans les mêmes locaux.

5) Instances de concertation

L'association Arrels siègera à titre consultatif au Conseil d'école et dans les commissions départementales et/ou rectorale pour l'enseignement des langues régionales.

Fait à Perpignan, le 19 juillet 1995

Le Président de l'association Arrels
Le Maire de Perpignan
L'Inspecteur d'académie des Pyrénées-Orientales
Le Recteur de l'académie de Montpellier

L'escola Arrels compta avui dia uns 220 alumnes i 8 classes que van de la petita secció de maternal fins al CM2 al final del primari.

Acte de fi d'any a l'escola Arrels, a l'ocasió de la jubilació de la directora Laura Manaut. D'esquerra a dreta : Pere Manzanares, president de l'Associació Arrels, Laura manaut, la directora, Marie Thérèse Sanchez-Schmidt, delegada als Afers escolars de la Vila de Perpinyà, Joan-Pau Alduy, batlle de Perpinyà, senador (i pare d'alumne de l'escola) i l'inspector Billès de la circumscripció. Foto ABF.

El Col·legi Comte Guifré

Finalment el tercer establiment immersiu en català a Catalunya Nord és el col·legi Comte Guifré que ell mateix sembla haver repetit parcialment la naixença de la primera escola primària en forma d'escissió de la Bressola, ja que té el seu origen en desacords sobre aquesta i altres qüestions entre membres de l'escola catala d'origen.

A la diferència, del primer cas, l'establiment secundari no va arribar mai fins ara a desenvolupar-se de manera important. No passa en 15 anys d'existència¹ de 40 alumnes d'efectius i manté unes dificultats financeres degudes a la manca de recolzament institucional. L'establiment és poc considerat per l'administració educativa que li denega regularment el reconeixement que

¹ L'entrada en funcionament del col·legi és efeciu l'any 1991-1992.

constituïria un contracte convencional. Aquesta situació fins i tot representa una discriminació per les famílies que hi tenen jocs escolaritzats ja que la no reconeixença per l'Educació nacional els priva de certs ajuts financers i demana més treball als alumnes, per exemple al moment de passar el brevet.¹

De manera general, les escoles catalanes, amb les seues diverses modalitats i vies diferents adoptades des de fa més de 30 anys, han permès de demostrar a la societat nord-catalana (incloent habitants i institucions), al mateix temps que a la comunitat educativa i als professionals de l'ensenyament que era possible organitzar i fer funcionar una educació en català. En això ha contribuït a trencar uns motllos de prejudicis molt fortament arrelats en les mentalitats de l'Estat francès, segons la qual és impossible cap sistema educatiu que no sigui estrictament en llengua francesa. No és tan la competència que pogués representar l'obertura d'escoles en català que va fer moure l'Educació nacional, com la demostració permanent que una altra manera d'ensenyar és possible i que això és en benefici dels alumnes mateixos i de la pervivència d'una llengua sempre sol·licitada pels nord-catalans.

Les escoles catalanes representen sempre un incentiu per les autoritats educatives que reaccionen als èxits d'aquestes adaptant els mitjans i les teories al si de l'educació pública monolingüe. No podem privar-nos de constatar que en molts indrets on han obert escoles de la Bressola, la Inspecció acadèmica ha coincidit a implantar classes bilingües : Prada, Cerdanya, el Soler.

¹ Els alumnes de 3a tenen més proves per obtenir el diploma i han de passar una avaluació per entrar al liceu perquè són considerats no escolaritzats.

III.C - Situació de l'ensenyament del català

III.C.1 - Les xifres de la demanda

Els textos francesos vigents en matèria d'ensenyament de «llengua i cultura regional» preveuen que l'administració d'Educació és qui és competent per obrir els ensenyaments necessaris quan ha estat avaluada la demanda de les famílies.¹ Però, mai s'ha produït una enquesta generalitzada, sistemàtica d'aquesta demanda dels pares i mares i dels menesters en termes d'ensenyament del català. Per tant, a hores d'ara, encara no se saben els menesters exactes, ni les demandes reals de les famílies. L'absència de mesura global i general de la demanda permet fàcilment d'afirmar que l'ensenyament existent és suficient. De fet se basa sobre les demandes efectuades al nivell directe dels establiments, quan es tracta d'inscriure els alumnes, en 6a i en 2a per exemple. En aquest cas, intervenen tot tipus de factors que poden influir en la inscripció efectiva d'alumnes en curs de català : des d'absència d'informació de les famílies de les possibilitats d'estudiar el català, fins a respostes més dissuasòries d'administracions que expliquen als qui ho demanen que no és obert l'ensenyament de català en tal centre.

Això té com a primera conseqüència que no cal que l'administració educativa posi en plaça els dispositius o mitjans que se revelarien necessaris. Evidentment no hi ha recurs possible en contra d'aqueixa inacció, ja que, segons la reglamentació, el primer pas ha de ser obligatòriament la coneixença de la demanda coneguda i expressada. Al si de diverses instàncies de concertació, com ara el *Groupe académique sur l'enseignement du catalan* (Grup acadèmic sobre ensenyament del català, no reunit des del 1999²), o el *Conseil académique des langues régionales* (Consell acadèmic de les llengües regionals) del Rectorat de Montpeller, l'avaluació de la voluntat d'aprenentatge dels pares ha estat

¹ Des de la circular de Bayrou el 1995, hom se refereix a la noció de « demanda expressada i reconeguda ».

² El Grup en qüestió va ser reunit de nou a partir del 2007.

reclamada¹, però sempre en va.

Les úniques xifres generals de les quals disposem, com a indicació del nivell de demanda, consisteixen en **les respostes a les enquestes** del Consell Regional, del 1993 i del 1997 i, des de fa poc, el 2004, els resultats de l'enquesta de l'Institut de Sociolingüística Catalana.

El 1997, els dos terços de la població (un 62%) de més de 15 anys havia respost favorablement a la qüestió *«Souhaiteriez-vous que vos enfants suivent un enseignement concernant le catalan à l'école?»* (Voldríeu que els vostres fills tinguessin un ensenyament concernint el català a l'escola?). La qual cosa representa unes 190.000 persones. Per altre band, l'enquesta permet precisar que, entre aquestes persones, un 36% dels interrogats desitjaria una iniciació (68.000 persones), un 29% voldria una escolaritat bilingüe (55.000 persones), i a un 26% (50.000 persones) li agradaria que aprenguessin el català com a «llengua viva», és a dir en el sistema francès d'educació, l'equiparació del català –la llengua regional– amb la resta de llengües «vives étrangères» que aprenen els alumnes al curs de llur escolaritat.

Voldrien que els fills aprenguessin català a l'escola	62%	189 038 persones
voldrien una iniciació	36%	68 000 persones
voldrien bilingüisme	29%	55 000 persones
voldrien el català com a «llengua viva»	26%	50 000 persones
No voldria	33%	100 617 persones
No ho sap	5%	15 245 persones
TOTAL	100%	304 900

Demanda d'ensenyament de català (Enquesta *Média Pluriel Méditerranée*, 1997)

A l'enquesta del 1993, eren el 83,16% (unes 240.000) les persones que responien favorablement a la qüestió *«À l'école, souhaitez-vous que tout le monde ait la possibilité d'apprendre le catalan?»* (A l'escola, voleu que tothom

¹ L'APLEC, Associació per a l'ensenyament del català en particular sol·licita regularment al si d'aqueixes instàncies que s'avaluï la demanda.

tingui la possibilitat d'aprendre el català?), mentre el 56,97% (unes 160.000 persones) responia que «sí» a la qüestió «*Souhaitez-vous que vos enfants apprenent le catalan?*» (Voleu que els vostres fills aprenguin el català?), i un 15,57% (unes 45.000 persones) més deia que ho escollirien els mateixos fills.

Tot i que hem de remarcar que la formulació de les qüestions és inapropiada per una coneixença precisa de la demanda, i que el 1998 la pregunta es fa encara menys precisa (passa al condicional) que el 1993 i no concerneix pas més la «llengua catalana» com a tal, sinó que tracta d'un «ensenyament concernint el català», queda evident tanmateix que el volum de la demanda se xifra en unes quantes desenes de milers de persones. A una qüestió genèrica sobre l'ensenyament del català són entre 150.000 i gairebé 200.000 persones que responen favorablement. La sola modalitat de l'ensenyament bilingüe recull l'opinió favorable de més de 50.000 persones.

Les altres dades de les quals podem disposar consisteixen en una **enquesta realitzada el 1995 per la Inspecció Acadèmica**¹ a prop dels pares d'alumnes de maternals². Dels 10.706 nins i nines els pares dels quals s'han obtingut respostes (el 90% d'un total d'11.950), el 37,6% van expressar el seu desig d'un ensenyament bilingüe, o sigui un vòlum de 4.027 alumnes. A aquests resultats s'haurien d'afegir les escoles que no han respost, entre les quals algunes ja feien ensenyament de català, i les maternals incloses en escoles primàries a les quals no s'havia adreçat l'enquesta i que pertanyen essencialment a zones rurals de pobles petits. Aquestes últimes que són situades en els sectors més catalanoparlants i més desitjosos de transmetre i mantenir l'ús de la llengua, no figurant en els establiments enquestats tenen per efecte de reduir el percentatge favorable a l'ensenyament bilingüe. Maria Dolors Solà, l'aleshores encarregada de missió acadèmica per l'ensenyament del català conclouia : «*Ens trobem davant d'una demanda dels pares clarament expressada. És doncs urgent de reflexionar a la posada en plaça d'un pla plurianual d'obertura de classes i escoles maternals bilingües*» [en referència a la circular ministerial del 1995 que preveia que «*l'ensenyament serà organitzat*

¹ Els resultats de l'enquesta figuren a BECAT Joan, *La situació del català a França*, IEC, 2000.

² De les 124 escoles maternals interrogades, només 16 (el 13%) no van respondre a les

quan la demanda dels pares haurà estat expressada i reconeguda. »].

Aquests resultats « van sorprendre els serveis acadèmics per l'amplitud de la demanda. En realitat eren previsibles perquè són coherents amb els resultats de l'enquesta Média Pluriel » del 1993.¹ Els percentatges de desig d'ensenyament bilingüe poden, de fet, revelar-se molt més alts que la mitjana global de Catalunya Nord. Així a l'enquesta acadèmica del 1995, a 22 escoles (el 18%) el nivell de respostes favorables al bilingüisme supera el 50%. I a 12 d'entre elles (el 10%), les respostes favorables eren superiors al 70%. A 67 escoles (el 54%) les demandes de bilingüisme van del 25% al 50%, i 14 escoles més (l'11%) tenen una demanda situada entre el 15% i el 25%. Les maternals que tenen un nivell de demanda inferior al 15% són 5, o sigui el 4% de les escoles.

Una enquesta parcial complementària de la mateixa Inspecció Acadèmica, el 2003, arribava, encara que amb menys precisió, a les mateixes conclusions pel que fa a la demanda d'ensenyament bilingüe en català : entre un 40% i un 50% de pares hi són favorable. El resultat de l'estudi ha quedat molt discret i no ha passat, fins ara, de l'estadi d'eina d'ús intern entre inspectors i consellers pedagògics. Com passa per tot el que toca la qüestió del català, les informacions d'aquest tipus no solen ser publicades, a la vegada perquè el tema és considerat sensible i doncs no vol publicitat per evitar discussions i polèmiques, i també perquè la discreció permet evitar una política més favorable a l'ensenyament de la llengua o, en tot cas, evita que se plantegin públicament el problema dels mitjans per a cobrir la demanda.

En absència d'altra enquesta més recent, si fem una projecció i apliquem aquesta xifra a la població escolar (del 2001) i més enllà del nivell de maternal, serien 15.000 els alumnes del primer grau que caldria acollir en classes bilingües. La mateixa projecció a l'ensenyament secundari representaria uns 13.000 alumnes més. O sigui en total, per la sola modalitat del bilingüisme, uns 28.000 nins i nines. Aqueixa xifra, si bé és inferior a la resposta obtinguda a

qüestions sobre bilingüisme.

¹ BECAT Joan, *Rapport sur l'aire catalane en France*, a Jérôme Chapuisat, rector encarregat de les cultures i llengües regionals al ministeri d'Educació, ICRESS, Universitat de Perpinyà, 1999, 86 pàg.

l'enquesta regional (unes 50.000 persones a favor del bilingüisme), «només» la rebaixa d'un 40% ; o sigui que restaria a satisfer un efectiu gens negligible (uns 30.000 alumnes).

En les conclusions de l'enquesta del 1995, Maria Dolors Solà, remarcava que les respostes favorables al bilingüisme variaven del 12,9% fins al 66% segons el sector escolar enquestat. *«Els percentatges més alts, superiors al 60%, corresponen al Vallespir on el català és encara ben present a les famílies, i al sector d'Illa. (...) Els percentatges situats entre el 40% i el 50% corresponen a sectors situats en zona fronterera i al sector urbà de la Garrigola on ja és implantada una secció bilingüe català-francès al col·legi.»*

Els resultats de l'enquesta exhaustiva del 1995 conduïen Joan Becat a exposar que « una filera bilingüe s'hauria de posar en plaça en un 72% de les maternals (unes 90 escoles), el 20% de les quals de manera urgent, si es vol respectar la demanda dels pares i mares d'alumnes i les directrius de la circular del 1995 sobre l'ensenyament de les llengües i cultures regionals ».¹

Cal esmentar igualment les reaccions sempre positives constatades a prop dels pares cada cop que un ensenyament de català s'ha fet efectiu als sectors dels seus fills, i que ha evidenciat un fort nivell de demanda o més aviat d'acceptació de les propostes educatives en català. A Prada, la implantació de les classes bilingües en el públic, després que hagués arrelat l'escola catalana la Bressola, no solament no li va pas treure cap alumne, sinó que se van emplenar ràpidament i va doblar en pocs anys el nombre de nins i nines escolaritzats en català. El mateix se va produir a Ceret quan l'administració educativa preveia de tenir dificultats per omplir les classes bilingües ; ha hagut de constatar com, ben al contrari, manquen places per a satisfer totes les demandes i caldria obrir més classes. De fet, de manera general i des de fa trenta anys que l'ensenyament del català ha entrat a les classes de les escoles maternals i primàries, mai s'ha produït cap queixa de pares perquè el mestre havia decidit d'ensenyar el català a la seua classe. Demostració si calgués, que tot i que la demanda social d'ensenyament de català no s'expressi de manera espontània, ni vehement, sí que quan el sistema educatiu ofereix la possibilitat d'un tal ensenyament, genera

¹ BECAT Joan, *Rapport sur l'aire catalane...*, p. 61.

acceptació generalitzada i fins i tot satisfacció. La qual cosa encaixa amb les dades de les poques enquestes conegudes i deixa pensar que els qui posen en qüestió els alts nivells de respostes favorables al català tenen més a veure amb intencions malèvols que amb elements de la realitat.

El que sí apareix clar és que, en l'estat actual, la demanda d'ensenyament de català –i en català– se troba molt lluny del seu nivell de satisfacció. Un cop d'ull al dispositiu existent, als models en funcionament a Catalunya Nord, i als exemples d'altres àrees lingüístiques de l'Estat francès, ho demostra a bastament i, ensems, obre la perspectiva d'un possible redreçament del català i d'un treball –encara– immens per fer.

De tota manera, l'evolució de la presa en compte de les llengües regionals a l'ensenyament en les mentalitats, tant dels responsables acadèmics, com dels elegits locals, i les disposicions enunciades arran de les circulars de 2001, tendeixen a reduir la importància de conèixer la demanda d'ensenyament de la llengua en la mesura que tant el Consell General en les seues demandes, com el Rectorat en la Planificació per al desenvolupament de les llengües regionals consideren que són tots els alumnes que han de poder beneficiar d'una iniciació al català. En això l'ensenyament del català s'assembla doncs cada cop més a la política seguida a Còrsega, on s'està portant a terme un ensenyament generalitzat de la llengua i cultura regional com a matèria d'ensenyament.¹

La mesura de la demanda social, en una perspectiva d'ensenyament generalitzat de la llengua, concerniria doncs solament l'ensenyament bilingüe, que aquest sí, necessita l'adhesió explícita de les famílies per poder posar-se en plaça.

¹ L'ensenyament del cors és inscrit en els horaris normals, formulació que el fa pràcticament obligatori, sense que formalment ho sigui, ja que la legalitat francesa exclou les llengües regionals dels ensenyaments escolars obligatoris.

III.C.2 – L'ensenyament bilingüe

Un cop precisada la qüestió de la demanda d'ensenyament de català, examinem quina és la situació actual de l'estat d'aquest ensenyament.

Les dades xifrades fornides aquí són d'elaboració pròpia a partir de les xifres fornides al Consell acadèmic de les llengües regionals (Montpeller, 17 de març del 2009) i de les dades d'efectius generals de l'Acadèmia (Rectorat de Montpeller, 2008-2009).¹

Expressen pel darrer any escolar conegut, quants alumnes de Catalunya Nord segueixen un ensenyament en la qual el català és llengua vehicular, tan en el sistema públic com en estructures privades.

2008-2009	Públic	Priv. ass.
Matern	589	
Prim.	1234	
Total elem.	1793	579
Col.	373	104
Liceu/ Lycée	107	
Total secund.	480	683

Nombre d'alumnes que reben ensenyament en català.

2008-2009	Públic		Priv. ass. immers.	Total públic + ass.	
Element.	1793 *	4,7%	579	2372	5,9%
Secund.	480	1,7%	104	584	2,04%
Total	2273	3,4%	683	2956	4,3%
	77%		23%		

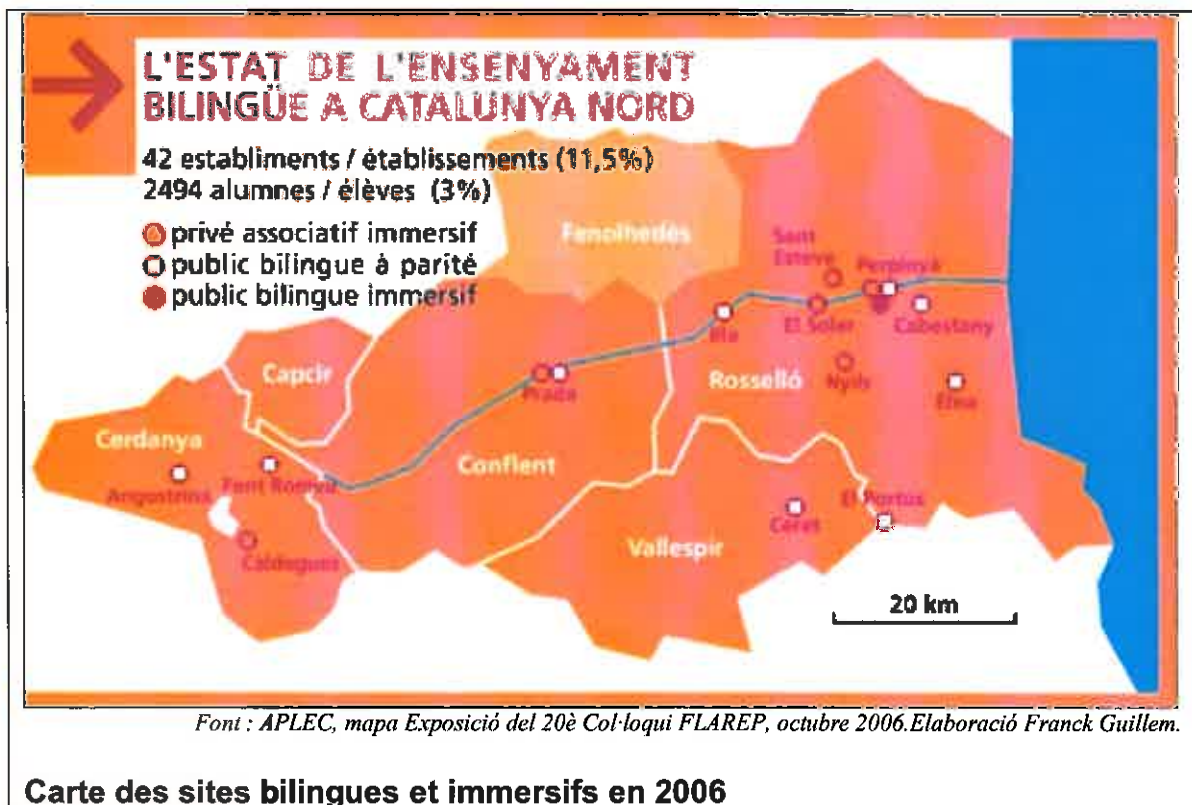
Nombre i percentatge d'alumnes que reben ensenyament en català.

* Els 200 alumnes de l'Escola Arrels de Perpinyà, escola pública experimental, reben un ensenyament immersiu complet fins al CE1. El francès és introduït a partir del CE2. L'escola, antigament associativa, va ser integrada a l'educació pública el 1995. / *Les 200 élèves de l'Escola Arrels de Perpinyà, école publique expérimentale, suivent un enseignement immersif complet jusqu'en CE1. La français est introduit à partir du CE2. L'école, anciennement associative, a été intégrée dans l'enseignement public en 1995.*

¹ Statistiques élaborées à partir des chiffres fournis au Conseil académique des langues régionales (Montpeller, 17 març 2009) et des effectifs académiques (Rectorat Montpeller, 2008-2009).

Les dades ens mostren que l'alumnat que rep ensenyament bilingüe en català s'apropa dels 3.000. Una proporció que comença de no ser negligible, encara que representi solament una part mínima de la població escolar de Catalunya Nord. En efecte, amb un conjunt de poc més del 4% d'alumnat que té el català com a llengua vehicular a classe, no es pot pas dir que la situació sigui clarament favorable. Malgrat això, el detall mostra que la proporció assoleix qualsevol el 6% a maternal i primària, la qual cosa indica una tendència encoratjadora en la mesura que aquesta és l'etapa determinant tant per l'adquisició de la llengua pels joves com per al posterior desenvolupament de les fileres bilingües que depèn fortament de la continuïtat pedagògica garantida per la reglamentació.

Un mapa de la distribució de les classes i escoles bilingües va ser realitzat per l'APLEC, en 2006, a l'ocasió del 20è col·loqui de la FLAREP en país català :

En 2008-2009, s'han afegit al mapa 6 establiments i 460 alumnes. Els diversos centres on hi ha ensenyament bilingüe o immersiu representen el 13% dels establiments públics i immersius de Catalunya Nord. En 2008-2009 han obert l'ensenyament bilingüe les escoles de Tuïr i Argelers, i els col·legis de Cabestany, Elna i Illa. El 2009, és previst que obrin tres classes bilingües a maternal i primari del Soler, i que funcioni el bilingüisme al col·legi de Ribesaltes.

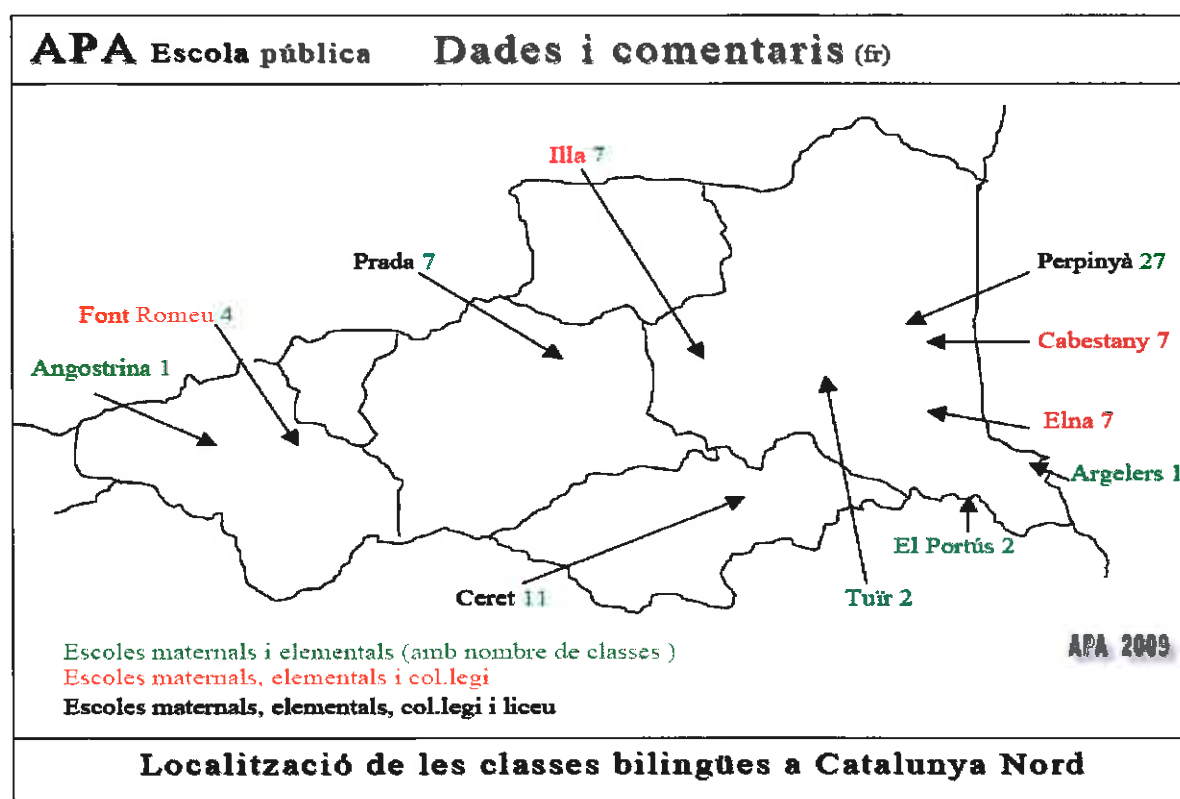
La distribució dels sitis bilingües i immersius a Catalunya Nord indica en primer lloc que aquestes modalitats d'ensenyament són repartides a tot el territori, tant a les zones més urbanes de la plana¹ com a les parts més rurals de la Vall de la Tet (Illa, Prada al Conflent, Cerdanya) i de la Vall del Tec (Ceret al Vallespir). Encara que les enquestes sociolingüístiques indiquin que el nivell de coneixença del català assoleixi proporcions més altes a les zones rurals, l'obertura i el funcionament de centres bilingües se produeix a tot arreu, coincidint així a l'interès general que existeix a Catalunya Nord per la llengua, independentment del seu grau de conservació. Hom nota tanmateix que, en regla general, els llocs on s'han anat desenvolupant els ensenyament bilingües corresponen a aglomeracions més aviat importants. De fet l'obertura és més fàcil en escoles que comporten diverses classes d'un mateix nivell.

En 2007, es comptabilitzaven a tot Catalunya Nord 67 ensenyants a les escoles maternals i primàries, amb una seixantena de classes en funcionament al sis del sistema públic.² Dos anys després, l'associació de pares d'alumnes APA en compta 76.

L'evolució dels efectius de les classes bilingües segueix des del seu origen el 1993, una corba ascendent contínua però regular. Correspon més a la continuïtat de les classes obertes que generen les obertures de les classes superiors que a l'obertura de noves classes que se fa a un ritme lent. Una acceleració de la implantació de nous sitis generaria una creixença exponencial de la corba dels efectius.

¹ Perpinyà és la sola vila important de Catalunya Nord amb 100.000 habitants. Les segones més importants se situen tot just als 10.000 habitants (Sant Esteve, Canet).

² Dades recollides per Jeroni Pérez a l'Informa de la xarxa CRUSCAT.

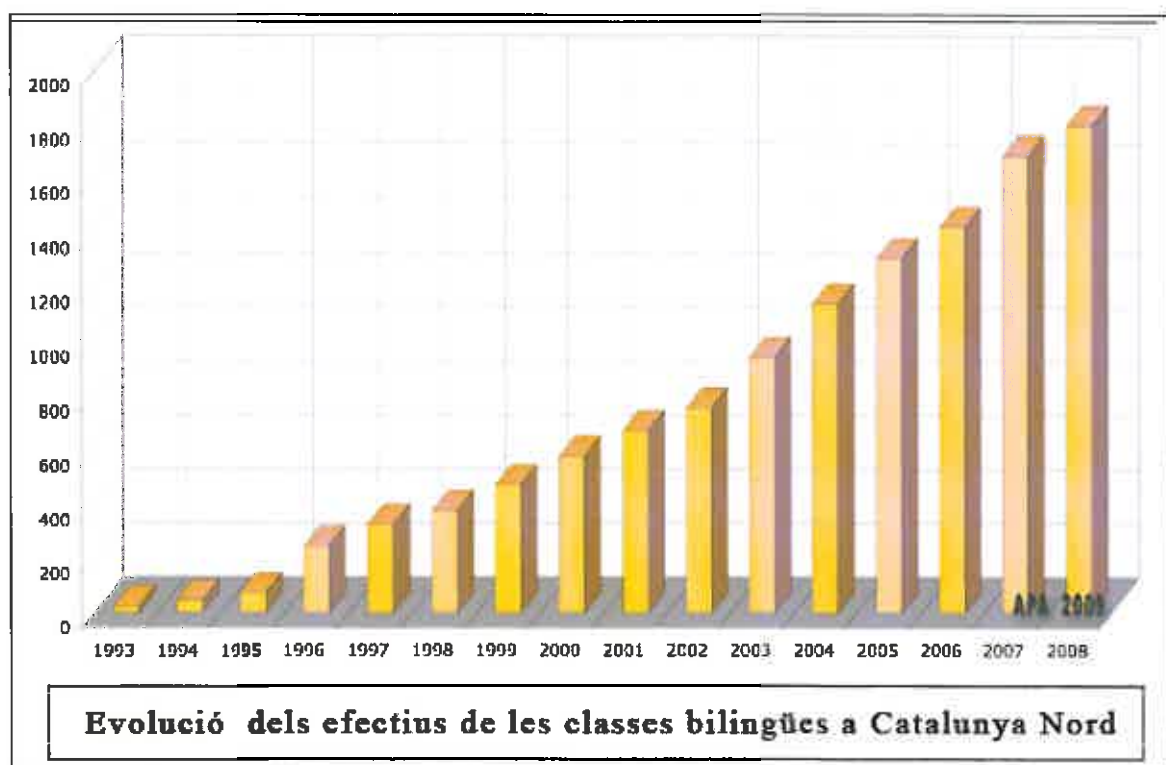

És necessari completar el mapa de la distribució dels centres bilingües amb una representació en relleu de Catalunya Nord, aquí el mapa de Joan Becat publicat per Terra Nostra. Bona part del departament és zona de muntanya, amb febles densitats de població.

Unes quantes zones del departament destaquen no obstant per llur absència d'ensenyament bilingüe : la Costa Vermella, la part alta del Vallespir, el Conflent (a fora de la zona de la capital comarcal Prada) i el Capcir. Hom podria esperar també que a la Cerdanya se desenvolupés més el bilingüisme vista la densitat de població de la comarca i la dinàmica transfronterera important amb la Baixa Cerdanya. La feblesa de la densitat demogràfica al Conflent pot explicar que encara no s'hagin obert classes bilingües. En canvi, és més sorprenent l'absència de bilingüisme a la costa rocosa i a l'alt Vallespir, zones de conservació, de fidelitat i de pràctica del català bastant elevades. Finalment l'àrea occitanòfona del Fenolledès potser és desafavorida pel fet de pertànyer a un departament «català» : la dinàmica identitària i de promoció de la llengua regional corresponen al català i els protagonistes de la defensa de l'occità actuen a altres departaments. S'afegeix a aquesta situació particular, la febla densitat demogràfica de la comarca.

Establiments amb ensenyament bilingüe o immersiu - 2009 <i>Établissements comportant un enseignement bilingue ou immersif</i>	
1. - Maternal la Granotera	Argelers
2. - Maternal La Fontaine	Cabestany
3. - Maternal + primari	Càldegues (Bressola, immersió)
4. - Maternal Miró	Ceret
5. - Maternal del Pont	Ceret
6. - Maternal Louise Michel	Elna
7. - Maternal	Font Romeu
8. - Maternal Torcatis	Illa
9. - Maternal + primari	Nyils (Bressola, immersió)
10. - Maternal Joan Amade	Perpinyà
11. - Maternal D'Alembert	Perpinyà
12. - Maternal Condorcet	Perpinyà
13. - Maternal i primari Arrels	Perpinyà (immersió, bilingüe diferentment distribuït)
14. - Maternal Lamartine	Perpinyà
15. - Maternal, primari St Galdric	Perpinyà (Bressola, immersió)
16. - Maternal + primari El Vernet	Perpinyà (Bressola, immersió)
17. - Maternal Pasteur	Prada
18. - Maternal Aragó	Prada
19. - Maternal + primari	Prada (Bressola, immersió)
20. - Maternal + primari	Sant Esteve (Bressola, immersió)
21. - Maternal + primari	El Soler (Bressola, immersió)
22. - Maternal	El Soler
23. - Maternal Maurette	Tuïr
24. - Primari	Angostrina
25. - Primari	Argelers
26. - Primari Prévert	Cabestany
27. - Primari Chagall	Ceret
28. - Primari Picasso	Ceret
29. - Primari Néo	Elna

30. - Primari	Font Romeu
31. - Primari Langevin	Illa
32. - Primari Pasteur	Illa
33. - Primari Jean Petit	Prada
34. - Primari Jean Clerc	Prada
35. - Primari D'Alembert 1	Perpinyà
36. - Primari D'Alembert 2	Perpinyà
37. - Primari Pasteur	Perpinyà
38. - Primari	El Pertús
39. - Primari Pons	Ribesaltes
40. - Primari	El Soler
41. - Primari Jaurès	Tuïr
42. - Col·legi Pau Casals	Cabestany
43. - Col·legi Joan Amade	Ceret
44. - Col·legi Paul Langevin	Elna
45. - Col·legi	Font Romeu
46. - Col·legi Pierre Fouché	Illa
47. - Col·legi Jean Moulin	Perpinyà
48. - Col·legi La Garrigola	Perpinyà
49. - Col·legi Gustau Violet	Prada
50. - Col·legi Comte Guifré	Perpinyà (immersió)
51. - Col·legi	Ribesaltes
52. - Col·legi la Bressola	El Soler (immersió)
53. - Liceu Deodat de Severac	Ceret
54. - Liceu Aristides Maillol	Perpinyà
55. - Liceu Charles Renouvier	Prada

Establiments amb ensenyament bilingüe

- 55 establiments / 380 públics+privats (14,5%)
- 55 establiments / 356 públics+associatius (15,5%)

Fent el paral·lel entre els resultats de la demanda de 15 anys enrere¹ i les conclusions que se n'havien tretes², indica que la feina i les instruccions de les circulars ministerials no s'han complert o no s'ha portat a terme. En efecte, segons les dades de l'enquesta acadèmica del 1995, eren 90 (el 72%) les escoles maternals on hagués calgut obrir ràpidament classes bilingües. I el 2009, són tan sols 16, o sigui el 13,2% de les 121 de Catalunya Nord.

Vistes del Liceu Deodat de Severac de Ceret, un dels primers amb el liceu Maillol de Perpinyà que va obrir l'ensenyament bilingüe al secundari. Fotos ABF.

¹ Enquesta de l'IA del 1995 que assolí un nivell de demanda de bilingüisme a maternal de gairebé 40% de les famílies.

² Vegeu més amunt les conclusions de Maria Dolors Solà, llavors encarregada de missió acadèmica pel català.

III. C.3 - L'ensenyament extensiu

Segons la reglamentació vigent¹ l'educació pública té el deure de desenvolupar les llengües « regionals », en particular per contriure a la seua transmissió. La forma amb la qual s'ha d'exercir aquest paper és de vetllar per l'organització de llur ensenyament. A més a més el mateix text reglamentari precisa que aquest ensenyament de llengua regional ha de ser una realitat « tot al llarg de l'escolaritat ». Significa que l'ensenyament del català, com a « llengua regional » ha de ser generalitzat. És a dir, ja que aquesta disciplina no pot ser obligatòria², que totes les escoles, des de la maternal fins al liceu, han d'oferir la possibilitat que els joves puguin seguir classes de català.

La situació de l'ensenyament del català demostra que l'administració educativa no respecta aquesta instrucció oficial. Més greu encara : no hi ha signe que els mateixos responsables educatius tinguin cap intenció, en termes de mitjans o de planificació de les necessitats, d'assolir aquest objectiu³. De fet l'enfocament que té l'autoritat educativa és inversa d'aquestes obligacions. En efecte, interpreten que l'ensenyament de llengua « regional » depèn de la

¹ A l'article L. 312-10 del **codi de l'educació**, esmentat a les pàgines « Llengües regionals » del web del Rectorat de Montpeller (www.crdp-montpellier.fr), « s'ha reafirmat la possibilitat d'impartir un ensenyament de les llengües i cultures regionals tot al llarg de l'escolaritat a les regions on aquestes són en usatge. L'educació nacional té l'obligació de dedicar-se (el subratllat és meu) a fer viure aquest patrimoni cultural, de vetllar per al desenvolupament de les llengües regionals i de contribuir a llur transmissió. Oblidar aqueixa responsabilitat no seria signe de modernitat. Seria al contrari una pèrdua de substància de l'heretatge cultural nacional. » (« *L'article L. 312-10 du code de l'éducation a réaffirmé la possibilité de dispenser un enseignement des langues et cultures régionales tout au long de la scolarité dans les régions où celles-ci sont en usage. L'éducation nationale se doit de faire vivre ce patrimoine culturel, de veiller au développement des langues régionales et de contribuer à leur transmission. Oublier cette responsabilité ne serait pas un signe de modernité. Ce serait au contraire une perte de substance de l'héritage culturel national.* ») La reglamentació actual és precisada de manera completa més amunt a la part II.B.

² Malgrat aquest principi de la política lingüística i de la reglamentació francesa, ja sabem que aquest **caràcter opcional** no és respectat en la major part dels casos. En particular en l'ensenyament maternal i primari, l'ensenyament del català s'imparteix a classes senceres. Igualment la circular del rector Christian Nique sobre ensenyament de les llengües « regionals », del 2006, preveu que s'ha d'impartir a tots l'alumnat de l'acadèmia. De la mateixa manera a Còrsega l'ensenyament de la llengua regional és impartit a tots els nivells i en el marc ordinari dels horaris, prèvia precaució formal per evitar de contravenir al caràcter opcional obligat. En el cas català, no tenim cap constància, en quaranta anys d'ensenyament del català, que pares i mares hagin refusat mai que els infants presenciessin una classe de català, com teòricament en tenen la possibilitat.

³ La **circular del rector Christian Nique** del 2006 si bé ha representat un avenç pel simple fet d'elaborar un text-marc, no ha estat seguida de mitjans destinats a satisfer les obligacions reglamentàries ni els objectius que s'havia fixat ell mateix d'arribar a tots els alumnes.

demanda « expressada » per pares i mares, i que aquesta demanda és sotmesa a les possibilitats i a l'estat de l'oferta.¹ El paràgraf que figura al web del CRDP² és particularment il·lustratiu de la mala fe o d'una presentació al menys esbiaixada de l'ensenyament de les llengües « regionals »³. Lògicament, després d'anunciar que aquest ensenyament és opcional, el text diu que « la demanda dels pares s'ha d'expressar ». Però afegeix immediatament que depèn de les possibilitats i de l'oferta, la qual a la frase següent depèn ella mateixa de la demanda ! Sabent que no hi ha mai sol·licitació sistemàtica ni generalitzada de les intencions de les famílies, és realment complicat posar condicions més difícils perquè se posi en plaça aquest ensenyament.

L'ensenyament extensiu de català representa en 2008-2009 gairebé **10.000 alumnes**, pràcticament el **15%** de l'ensenyament públic. En el sol tram de l'ensenyament maternal i primari, el català arriba a 21% de l'alumnat de l'educació pública amb uns 8.000 alumnes. La part de joves que rep una formació de llengua catalana a l'educació secundària és més reduïda : un 6,2%, distribuïts entre el 6,8% al públic i el 4,8% al privat⁴. Si en l'ensenyament privat, el català a l'educació secundària no s'allunya gaire de la proporció del públic, sí que en canvi a maternal i primària, el privat se situa molt per sota del públic, amb un 4,5% que fa català contra més del 21% al públic. Cal matisar tanmateix l'impacte d'aquesta dada ja que l'ensenyament privat a primari representa tan sols el 5% de l'alumnat de Catalunya Nord.

El que queda molt baixa és la proporció de joves que estudien català al secundari, amb el 6% global. Els 1.500 alumnes de col·legi representen 9,2% del

¹ No se sap si aquesta formulació és pur cinisme o si és simplement voluntat de tergiversar descaradament la reglamentació, inscrivint-se en l'actitud secular de l'educació pública d'oposar-se a l'ensenyament de les llengües « regionals ».

² El **CRDP**, el Centre regional de documentació pedagògica, el web del qual inclou les pàgines oficials del Rectorat d'Acadèmia i de la Inspecció pedagògica regional en matèria de llengües regionals i de català en particular.

³ « **Un enseignement optionnel.** L'enseignement des langues régionales est optionnel. La demande des parents doit s'exprimer. Pour cela, il est nécessaire de connaître l'état de l'offre d'enseignement et ses possibilités. L'évolution de l'offre sera fonction de l'affichage répertorié de la demande. » (www.crdp-montpellier.fr, juliol 2009)

⁴ S'entén com a **ensenyament privat**, els establiments catòlics. A Catalunya Nord, aquest ensenyament confessional no comporta ensenyament bilingüe contràriament a les altres regions. Els establiments que fan ensenyament de català són Sant Josep a Prada, el liceu Bon Socors de Perpinyà i Sant Lluís de Gonzagues a Perpinyà.

públic (el 8,5% amb el privat) mentre els 382 liceans són el 3,5% de l'alumnat del públic (el 3,7% amb el privat). Xifres que representen una davallada important respecte als més de 20% d'alumnat que estudia català al primari.

L'ensenyament extensiu del català en 2008-2009

2008-2009	Públic		Priv.		TOTAL	
Mat.-Prim.	8.027	21,1%	166	4,5%	8.193	19,6%
<i>Col.</i>	1.564	9,2%	172	5,06%	1.736	8,5%
<i>Liceu / Lycée</i>	382	3,5%	118	4,5%	500	3,7%
Total secnd.	1.946	6,8%	290	4,8%	2.236	6,2%
TOTAL	9.973	14,98%	456	4,7%	10.429	13,5%

Font : Consell acadèmic de les llengües regionals i Rectorat de Montpellier.¹

Els efectius de l'ensenyament extensiu queden estables al curs dels anys. Es pot notar una tendència moderada a l'alça, però que no representa un canvi significatiu.

Els intervinents de l'APLEC

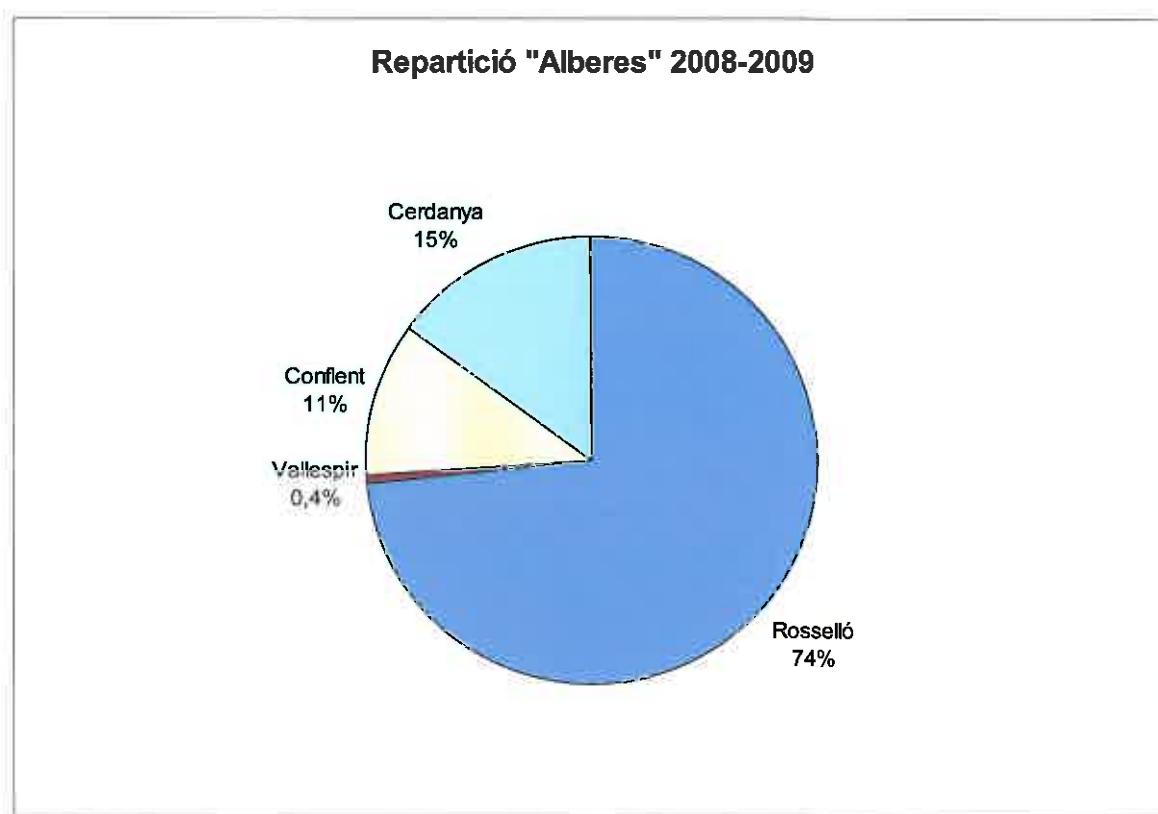
Al si de l'ensenyament maternal i primari, però, una proporció important de l'ensenyament d'iniciació o de perfeccionament impartit, ho és gràcies a mitjans i organismes exteriors a l'Educació nacional. En efecte, l'APLEC gestiona cada any una quarantena de contractuals exteriors a l'Educació pública que intervenen a les classes per fer-hi curs de català. Contràriament al que passa a altres acadèmies, la Inspecció de Catalunya Nord no ha volgut mai assumir la gestió directa del personal necessari, al menys en part, per a cobrir la demanda de les famílies. La remuneració d'agents exteriors sempre ha estat puntual i excepcional.

En aquest context, el món associatiu, amb el suport financer de les institucions locals s'ha anat substituint a l'Educació nacional. Avui dia, gairebé els tres quarts de l'ensenyament extensiu de català al departament és assegurat per l'APLEC : en 2008-2009, la part d'ensenyament de català era el següent :

¹ Les **estadístiques** són d'elaboració pròpia a partir de les xifres fornides al Consell acadèmic de les llengües regionals (Montpeller, 17 de març del 2009) i de les dades d'efectius generals de l'Acadèmia (Rectorat de Montpellier, 2008-2009)

Personal	32 intervinents
Hores	7.000 h
Municipis	38 + Perpinyà
Pressupost	270.000 €
Alumnes	5.580 (69,5%)

Dades de l'ensenyament de català a Catalunya Nord gestionat per l'APLEC (2008).

Distribució de les hores de català de l'APLEC, per comarca (sense Perpinyà).

Ultra d'evitar de gestionar els personals, l'Educació pública estalvia d'aquesta manera una quantitat substancial de diners, ja que deixa a càrrec d'entitats diverses el finançament directe d'un ensenyament que és de la seua competència. Les operacions de l'APLEC són realitzades gràcies al suport financer de les institucions següents :

- Vila de Perpinyà (24,5% en 2008)¹ ;
- Consell General (19,7% en 2008) ;
- 38 municipis de Catalunya Nord (18,26% en 2008) ;
- Consell Regional (16,1% en 2008) ;
- Govern de la Generalitat de Catalunya (21,4% en 2008).

La part que assumeix la Inspecció acadèmica és l'enquadrament i l'assessorament dels intervinents a través del seguiment dels 3 consellers pedagògics de català², i unes quantes hores d'informació-formació abans que els «ensenyants» siguin afectats a les classes. Un conveni entre l'IA i l'APLEC serveix de marc al funcionament del sistema.

Miquela Valls Robinson, presidenta de l'APLEC, aquí amb Joan Becat, al moment de l'acte organitzat a la Casa dels Països Catalans en motiu del seu nomenament a l'Institut d'Estudis Catalans. A dreta, Patrícia Narach, permanent de l'APLEC a un estand de l'associació present a la fira d'entitats de la Vila de Perpinyà. Fotos ABF.

El català al secundari

En els establiments d'ensenyament secundari, els **col·legis**³ i els **liceus**,

¹ L'operació de cursos de català mb Perpinyà és específica. El finançament és totalment fornit per la Vila, que del seu costat rep dotacions pressupostàries de la Generalitat de Catalunya per a promoure l'ensenyament del català.

² Cal precisar tanmateix que els consellers pedagògics són membres de l'APLEC i que la seua implicació i participació a les operacions dels intervinents de català en el marc de l'associació són, en part, benèvoles.

³ Els alumnes d'onze a quinze anys per al primer cicle de col·legi i de setze a divuit anys per al segon cicle de liceu.

els alumnes que han triat el català com a llengua durant llur escolaritat arriben gairebé als 2.300, el 6,5% de l'alumnat de secundari. Si hi afegim els 500 alumnes de les classes bilingües, assolim el volum de gairebé 2.800 alumnes, el 8% de l'alumnat. La proporció és més baixa que per l'ensenyament elemental i pre-elemental¹. Una part de l'explicació rau en l'estatut que té l'assignatura «català» en els estudis secundaris: és una disciplina per triar entre altres ofertes de llengües².

Els mitjans amb els quals s'ensenyava el català a l'ensenyament secundari consisteixen essencialment en hores de dotació general afectades pel ministeri als centres i unes quantes hores específiques del Rectorat atorgades com a hores suplementàries als establiments o a través de personals contractuals afectats només pel període de l'any escolar.

Gairebé totes les hores de català, per la reentrada escolar 2008, eren impartides pels 37 professors de català³, titulars del CAPES⁴ i 1 professor més que havia canviat la seua disciplina, l'espanyol, pel català. Algunes hores encara les fan professors d'altres disciplines o d'altres personals dels centres (vigilants, consellers d'educació, contractuals...) competents en llengua catalana i voluntaris per fer-ho. De fet, els professors de català constitueixen actualment tota una nova generació eixida del concurs creat el 1992 i que, en una quinzena d'anys, ha anat reemplaçant tots els ensenyants voluntaris en els col·legis i liceus, i que fins als anys 1980 van fer possible la presència d'algunes classes de català⁵. Tots eren professors d'altres disciplines que com a catalanoparlants i militants havien acceptat dedicar hores a organitzar i assegurar l'ensenyament de la llengua catalana als seus establiments.

¹ El percentatge d'alumnat que rep algun ensenyament de català assoleix el 20%.

² La major part dels establiments permeten estudiar anglès, espanyol i alemany. Alguns hi afegeixen llengües titllades de « rares » : italià, rus, àrab, per exemple.

³ Llista de professors de català en Annex 2.

⁴ El *Certificat d'aptitude à l'enseignement secondaire* (Certificat d'aptitud per a l'ensenyament secundari) que és el concurs de reclutament dels professors de secundari.

⁵ Llista d'ex-professors en Annex 3.

Professors de català amb CAPES en exercici al secundari (2008)

Espanyol	Hist-geo	Francès	Anglès
21	6	10	1
55 %	16 %	26 %	3 %

Total : 38 professors - distribució i proporció de llurs valències

Una actuació de l'APLEC durant l'estatge de formació contínua de català¹ per intentar alertar de la manca de mitjans acordats per la Inspecció Acadèmica als col·legis de Catalunya Nord, permetia constatar que, el 1986, 20 establiments feien curs de català². El balanç dels mitjans ja indica un clar dèficit respecte a les necessitats constatades en els establiments i no sembla pas que aquesta hagués estat sobrevalorada a la vista de la migradesa de l'oferta :

Balanç de mitjans per al català al secundari el 1986-1987

Establiments comptabilitzats	25 col·legis
Proposen ensenyament de català	20 establiments
Nb hores impartides en 1986	57 h setmanals
Menesters constatats en 1987	65 h setmanals
Hores acordades	33 h setmanals
Carència d'hores / demanda	32 h setmanals

Font : Inform'APLEC n°6, maig 1987, p. 91-92.

Balanç de mitjans per al català en 2007-2008

Nb total d'establiments	45 centres
<i>dels quals amb català</i>	26 col·legis / 30
<i>dels quals amb català</i>	10 liceus / 15
Nbe d'hores de llengua catalana	unes 350 h setmanals
Nbe d'hores de DNL en català	46 h setmanals

¹ Ressenyat a l'*Informa plec 6*.

² D'un total de 25 ; els que no proposaven cap ensenyament de català eren Sant Pau de Fenolhet, la Guingueta, Sant Esteve, Jean Moulin i Pagnol a Perpinyà.

Nbe d'hores de certificats fora secundari	54 h setmanals
Nbe prof. certif. en exercici al secundari	38 ensenyants
Nbe total d'ensenyants de català	45 ensenyants
Nbe prof. de DNL en català	20 ensenyants
Nbe prof. certif. Fora enseny. secundari	5 ensenyants

Fonts Alà Baylac-Ferrer amb els professors de català,
Conseil Académique des langues régionales (9/6/2008).

Si comparem doncs els dos quadres dels mitjans dedicats al català en 1987 i el 2007, mesurem la progressió aconseguida. De 20 col·legis a 36 establiments que proposen català, d'una seixantena d'hores setmanals a unes 450 h setmanals, d'uns 300 alumnes que els anys 1970 estudiaven català al secundari a gairebé 3.000 ara, 500 dels quals en ensenyament bilingüe. L'avenç és clar, la normalització i la satisfacció de la demanda i les mesures necessàries a la pervivència de la llengua són encara força allunyades.

El **CAPES de català** ha representat per l'ensenyament del català als col·legis i liceus una certa normalització. Normalització perquè aqueix ensenyament se trobava abans del 1992 en una situació absolutament provisional i precària. Però també una normalització certa perquè la creació i el desplegament del CAPES de català no ha representat, ni de bon tros una solució completament satisfactòria a la vista de les necessitats, de la demanda social i dels imperatius d'una llengua en situació difícil en el seu propi sector de parla. Els dispositius i mitjans proporcionats per l'Educació pública per a les llengües regionals sempre són concedits a mínims, a contracor i quan la pressió associativa, social i política arriba a un cert límit, i això sense que hi hagi cap voluntat de prendre seriosament en compte la situació delicada de les llengües minoritàries¹.

L'existència d'un concurs de reclutament de professors de català pel secundari també ha comportat que l'enfocament de l'ensenyament de la matèria ha canviat substancialment. Els nous professors tenen un perfil diferent dels històrics ensenyants que havien muntat ells mateixos l'ensenyament de la

disciplina als seus establiments. Els joves capessians, per la major part, pertanyen a generacions que no tenen el català com a llengua materna primera² ; el català per a ells i elles és llengua reactivada o reapresa. Uns fins i tot venen de fora dels Països Catalans i van triar dedicar-se a l'ensenyament de la disciplina com qualsevol altra del sistema educatiu. Segurament que significa un senyal de normalitat però senyal només, ja que la situació real és encara d'enorme anormalitat.³

Part dels nous professors també tenen un grau de militantisme i d'implicació en l'organització i en el funcionament del sistema distints dels seus predecessors. Condideren que ja no cal actuar diferentment d'altres professors dels establiments ja que, amb el CAPES, el marc del català ha estat equiparat al de les altres disciplines i que cal sortir la matèria d'una dinàmica minoritària i reivindicativa. Aqueixa actitud igualment és acompanyada d'una preocupació de més professionalisme des del punt de vista pedagògic i de continguts. Possiblement una part del professorat nou és mogut per intencions de millora i d'eficàcia educativa ; probablement també part d'aquestes noves maneres de fer corresponen a una voluntat de més comoditat i de més confort al llarg de la vida professional⁴.

La part de normalització però, és ben real en el sentit que l'existència de professors titulars de la disciplina està donant prestigi a la matèria i a la mateixa llengua, al si dels establiments i de la societat en general. L'està fent entrar en un funcionament ordinari entre els continguts ensenyats en els col·legis i liceus⁵, funcionament ordinari sempre i quan col·legues i administracions juguin el joc i no posin massa entrebancs en el marc de les seues actituds o de l'autonomia i

¹ Vegeu aquí la situació jurídica de les llengües regionals a França.

² Un quart dels titulars del CAPES tenen el català com a llengua materna.

³ S'entén com a situació d'anormalitat que en un context sociolingüístic amplemment desfavorable al català, la demanda social d'ensenyament de la llengua no és satisfet. L'autoritat pública en matèria d'educació pren en compte aquesta demanda, ni es preocupa de la urgència de garantir la transmissió d'una llengua en perill de desaparició.

⁴ Caldria desenvolupar aquí la qüestió del «*dolor de llengua*» desenvolupat per l'Enric Larreula que ha posat el dit sobre les implicacions psicològiques i psíquiques d'haver de conviure amb una llengua minoritzada, marcada –i marcats els seus parlants també– pels estigmes del menysteniment, de la marginació, del ridícul o de la intolerància.

⁵ Horaris, dotació global, material, equiparació amb les altres llengües, estatut de l'ensenyament dins l'establiment...

autoritat dels caps d'establiments. A més, és clar de les limitacions imposades regularment pels estalvis i reduccions de pressupostos ministerials.

Actualment en els establiments de l'ensenyament secundari, la reglamentació permet que el català, com a matèria, sigui ensenyat segons tres modalitats : LV2, LV3 i opció facultativa.

Pel que fa a la LV2, són pocs els col·legis i liceus que en proposen la possibilitat. Als liceus, només Maillol, Ceret i Prada proposen el català com a LV2 i encara dos d'entre ells ho fan com a LV2 bis, a més d'una primera LV2 estrangera. La llengua regional és acceptada com a segona llengua d'aprenentatge perquè els establiments tenen «classes bilingües de llengua regional». Sol el liceu de Ceret permet als alumnes de cursar el català com a LV2, sense necessàriament seguir ensenyament bilingüe. Cal mencionar igualment, el liceu Aragó de Perpinyà que al mateix temps que no permet als alumnes de 2a, 1a i Terminal d'estudiar el català com a LV2, ho autoritza als estudiants de BTS.

El fet que els efectius de segona llengua viva en català siguin reduïts, encoratja els establiments a fer desaparèixer aqueixa possibilitat per estalviar hores i problemes d'horaris. Per altre band, a Perpinyà, els responsables dels diferents liceus tenen com a política d'establir un mapa de distribució de les modalitats, evitant de proposar les diferents possibilitats a tots els establiments. Així Jean Lurçat i Aragó refusen des de fa anys d'integrar el català com a LV2, argüint que els qui volen fer-ho sempre poden anar al liceu Maillol que sí que ho proposa. Evidentment els alumnes no determinen el liceu on van en funció de les modalitats d'ensenyament de català i se perden així cada any alumnes que podrien estudiar català però que no tenen, allà on van, la modalitat que els convé.

La LV3, sigui com a llengua obligatòria, sigui com a opció facultativa¹ és la modalitat més present a tots els liceus.²

¹ En funció de les sèries. Vegeu quadre dels horaris de català possibles al col·legi i al liceu.

² Catalunya Nord compta 10 liceus públics : Aragó, Lurçat, Clos Banet, Maillol i Charles Blanc de Perpinyà, Coubertin a Font Romeu, Deodat de Severac a Ceret, Renouvier a Prada, Sauvy a Vilallonga dels Monts, Rosa Luxemburg a Canet. Hi cal afegir el liceu agrícola de Tesà i el liceu catòlic privat de Bon Socors a Perpinyà.

La llengua viva 1 és inaccessible a les llengües «regionals». Malgrat demanar-ho des de fa anys, el ministeri sempre fins ara ha refusat que se puguin presentar alumnes a les proves de l'examen i tampoc que se facin classe durant l'any. La decisió de refús no té cap fonament, ni justificació coherent.¹ Sobretot que pel català, del fet de l'existència d'acords particulars amb Andorra pel cas del liceu Comte de Foix, les proves de català LV1 al *baccalauréat* existeixen i són elaborades i corregides per professors de català de Catalunya Nord.

Les diverses modalitats d'estudi de la llengua catalana a l'ensenyament secundari, seguint la reglamentació dels horaris i continguts segons els nivells són les següents :

<u>Classe</u>			
Col·legi			
• <u>6º</u>	català facultatiu	2h (mínim)	
• <u>5º</u>	català facultatiu	2h (mínim)	
• <u>4º</u>	català facultatiu	2h (mínim)	
• <u>4º</u>	LV2 obligatòria	3h	
• <u>3º</u>	català facultatiu	2h (mínim)	
• <u>3º</u>	LV2 obligatòria	3h	
Liceu			
• <u>2º</u>	LV2 obligatòria	2h30	
	LV3 obligatòria	2h30	
	LV facultativa	2h30	
• <u>1º i Tº</u>			
• Sèrie ES	LV2	2h	(+ 1h conversa assistent)
	LV2 determ.	3h	
	LV3 facult.	3h	(+ 1h conversa assistent)
• Sèrie L	LV2	2h	(+ 1h conversa assistent)
	LV2 determ.	3h	
	LV3 determ.	3h	(+ 1h conversa assistent)
	LV3 facult.	3h	(+ 1h conversa assistent)

¹ A l'ocasió d'un contacte amb el ministeri d'Educació sobre aquesta qüestió a principis dels anys 1990, se'ns havia respost que no eren favorables a la demanda d'incloure el català a les LV1 perquè, tot i ser llengua « estrangera » també era llengua « regional » i no calia que les altres llengües poguéssin demanar el mateix.

• Sèrie S	LV2	2h	(+ 1h conversa assistent)
	LV3 facult.	3h	(+ 1h conversa assistent)
• Sèries SMS, ST2S, STL, STi	LV facult.	2h	
• Sèrie STG	LV2	2h/3h	
	LV facult.	2h	
• Sèrie Hoteleria	LVA	3h	
	LVB	3h	
	LVIII	3h	

EL CATALÀ al batxillerat : coeficients i modalitats d'examen

<u>LV2</u>		<u>coeficient</u>	<u>durada</u>	<u>llista</u>	<u>entrevista</u>
ES	oral	3	20 mn	15 pàg.	/ el doc. estudiat
L	escrit	4	3h (20 mn)	(15 pàg.)	(/ el doc. estudiat)
S	escrit	2	2h (20 mn)	(15 pàg.)	(/ el doc. estudiat)
<u>LV2 + complement</u>					
ES	oral	3 + 2	30 mn	20 pàg.	/ doc. no estudiat
L	oral	4	20 mn	20 pàg.	/ doc. no estudiat
<u>LV3</u>					
L	oral	4	20 mn	15 pàg.	sense document
<u>LV facultativa</u>					
Totes sèries	oral	> 10 [x 2 si opc. 1]	20 mn	15 pàg.	/ el doc. estudiat

Nota : entre parèntesi, les proves orals de segon grup (*repêchage*).
Des del 2003, la primera opció facultativa beneficia d'un coeficient 2 (per als punts superiors a la mitjana).

Aquestes modalitats, en principi haurien de poder ser escollides per qualsevol alumne a tots els establiments, sempre i quan un efectiu mínim existeixi per constituir un grup-classe. A la pràctica però, molts establiments¹ sovint fixen ells mateixos quina quantitat d'hores de llur dotació global volen afectar a tal o tal ensenyament i determinen així l'oferta d'ensenyament de llengua catalana efectivament possible. Tenen més o menys en compte la demanda de les famílies, la voluntat dels ensenyants de l'establiment i les

¹ I entenem amb el terme "establiments" les direccions.

possibilitats legals d'ensenyament. Les excuses habituals per no proposar una modalitat o altra d'ensenyament de català són : la manca d'efectius¹, la complexitat de realitzar els horaris per la quantitat excessiva d'opcions per escollir (sic), la manca de mitjans financers (hores d'ensenyament) de l'establiment que prefereix dedicar el seu pressupost a disciplines obligatòries o qualificades de prioritàries. De fet, quan la direcció d'un establiment limita o disminueix l'oferta d'ensenyament de català, és recolzada –explícitament o de manera més tàcita– per bona part del professorat² que veu així com altres disciplines poden beneficiar-se de més dotació horària. Certs ensenyants no s'amaguen de posicions més declaradament hostils a l'ensenyament d'una matèria i llengua jutjades inútil, nefasta o fins i tot perillosa. El cos ensenyant, com se sol qualificar el professorat francès, conserva uns reflexos i unes posicions particularment arcaïques, retrògrades i reaccionàries sobre la qüestió de les llengües minoritàries. I l'absència de reconeixença i de protecció legal de les llengües regionals contribueix a alimentar aquests comportaments. Quan la llengua ha aconseguit almenys un cert nivell de recolzament institucional i un estatus de disciplina escolar ordinària, com és el cas a Còrsega, ni el professorat, ni els caps d'establiments no tenen més ocasió d'intervenir de manera tan flagrant contra l'ensenyament de la llengua regional.³

A més a més, la manca de professors de català afegeix dificultat a la posada en plaça d'una oferta normal. Tots els col·legis de Catalunya Nord encara no tenen professor titular de català.⁴ I en molts casos, la reglamentació relativa a

¹ Val a dir que sovint no se procedeix a una sol·licitació sistemàtica de les famílies.

² I no cal dir d'altres disciplines perquè en la pràctica totalitat dels casos el professor o la professora de català és únic representant de la disciplina.

³ A Còrsega, mitjançant l'estatut especial i sobretot amb el consens de tots els elegits, la llengua i cultura corsa és "ensenyament inscrit a l'horari normal" de tots els alumnes de l'illa, des de les classes més petites fins al batxillerat. Aquesta "obligatorietat" que no diu el seu nom (no és legal a França) funciona gràcies a la dotació del Ministeri que atribueix suficient pressupost perquè tots els alumnes tinguin 3h setmanals de llengua corsa, que no entra així en comptència amb cap altra disciplina.

⁴ Els col·legis que no tenen -a la rentrée 2008- professor de català titular són : Sant Pau de Fenolhet, en zona occitana, Estagell, Pià-Bompàs, Josep Sebastià Pons i Jean Macé a Perpinyà i també els següents on els cursos de català són assegurats per personals provisionals : Pagnol i Sévigné a Perpinyà, Sant Cebrià, Tuïr, Sant Llorenç de la Salanca (lloc de professor de català suprimit el 2008), Arles (lloc de professor de català suprimit el 2008), liceus professionals de Vilallonga dels Monts i Charles Blanc a Perpinyà.

l'ensenyament de llengua regional (circulars ministerials del 2001) no se respecta pel que fa al volum horari : així molts establiments fixen que els cursos facultatius de llengua i cultura catalana en tenen prou amb 1h setmanal, quan els textos oficials determinen que ha de ser d'un mínim de 2h. O encara tal col·legi de Perpinyà que compta entre les seues classes un línia d'ensenyament bilingüe no autoritza els alumnes d'altres classes a beneficiar-se d'un ensenyament de català. De fet, degut al tractament de les llengües «regionals» a França, llur ensenyament és convertit en opció qualsevol entre tota l'oferta i no té dret a cap règim prioritari ni equitatiu com pot ser el cas per exemple l'ensenyament del francès.

III.C.4 – L'ensenyament universitari

A la universitat de Perpinyà, l'ensenyament del català s'organitza al si de l'Institut Franco-Català Transfronterer (IFCT), sent així la sola llengua regional a l'Estat francès que se beneficia de l'equivalent d'una facultat. L'IFCT, allotjat des de la reentrada universitària 2008-2009 en una renovada i ampliada Casa dels Països Catalans que allotja no solament el Departament d'ensenyament del català sinó també el CREC, el Centre de recerca en Estudis Catalans, i tota una sèrie d'entitats vinculades a la promoció de l'ensenyament de la llengua catalana i de les qüestions d'actuacions i estudis transfronterers. Les diverses estructures allotjades són :

- l'APLEC, l'Associació per a l'ensenyament del català ;
- l'AFECT, l'Associació Formativa Espai català Transfronterer ;
- l'IEC, Institut d'Estudis Catalans, delegació de Perpinyà de l'acadèmia de la llengua catalana;
- l'UCE, la Universitat Catalana d'Estiu ;
- i el futur Euro Institut, organisme de formació transfronterer, en curs de constitució al moment del tancament de la memòria.

El 2008-2009, l'IFCT comptava uns 117 estudiants inscrits, des del primer any

de la llicenciatura (una tercera part d'aquests efectius) fins al doctorat.¹ Aquest volum d'estudiants formats anualment per la universitat ha pogut ser lleugerament més baix tal any o pujar segons tal altre però és una xifra mitjana del volum que cada any formen els professors de l'IFCT. El començament del curs universitari 2009-2010, quan encara no eren acabades les inscripcions a l'hora de tancar aquestes ratlles, els inscrits ja arribaven a una vuintantena. Entre aquests estudiants especialistes de català, no apareixen els inscrits d'altres carreres que poden aprendre català com a llengua de no especialista. Cada any són així entre 150 i 300 estudiants més que, segons els anys cal afegir als inscrits especialistes. En total doncs l'IFCT forma anualment entre 250 i 400 persones a la llengua i a la cultura catalanes.

Els diplomes preparats a l'IFCT són :

- la llicenciatura d'Estudis Catalans que s'estructura en dos recorreguts : Espais Català pel primer, i Preparació als oficis de l'ensenyament bilingüe pel segon ;
- una llicenciatura professional de Traducció Interpretació que associaci l'IFCT de Perpinyà i la Facultat de Traducció de la Universitat Autònoma de Barceloa on els estudiants de Perpinyà van a cursar el tercer any d'estudi ;
- un màster Estudis Catalans (Domini Ciències humanes i socials, Menció Estudis Europeus i Internacionals) ;
- un màster professional Relacions Transfrontereres.

Per altre band, des de la seua creació el 1992, la Universitat de Perpinyà en associació amb l'IUFM, ha preparat cada any la gairebé totalitat de les proves del CAPES de català.²

En el mateix sentit, una convenció ha estat signada, aquest octubre 2009³,

¹ Dades proporcionades pel secretari de l'IFCT Joan-Marc Mestres.

² La participació de l'IUFM consistia en la preparació a una de les proves : el dossier pedagògic de l'oral d'admissió. Des de la reentrada 2009, en el marc de procés de la reforma dita de masterització de la formació dels futurs ensenyants, l'IFCT proposa una preparació completa al CAPES de català, en anticipació dels màsters d'educació i formació en preparació i coincidint amb l'absorbció de l'IUFM per la Universitat de Montpeller II.

³ Si no s'ha retardat la data, la signatura haurà tingut lloc el 13 d'octubre de 2009, entre el

entre la Universitat de Perpinyà i l'ISLRF per preparar a la futura formació masteritzada dels ensenyants candidats al concurs de professor de les escoles per a les escoles privades immersives. En particular, són interessats per les formacions de l'IFCT, els estudiants occitans destinats a les Calendretas i els catalans que se destinen a la Bressola.

Amb aquesta nova via, l'IFCT i la Universitat de Perpinyà emprenen una via nova que hauria de convertir en determinant el paper de la formació universitària perpinyanesa en la perspectiva de reforçar i millorar les competències i capacitats dels futurs ensenyants bilingües de l'educació primària i secundària, al mateix temps que hauria de permetre un desenvolupament substancial de l'ensenyament bilingüe.

Ultra els diplomes d'estat, l'IFCT proposa diversos diplomes d'universitat :

- el DUEC, Diploma d'Universitat d'Estudis Catalans ;
- els diplomes Iniciació a la llengua catalana ;
- el CPLC, Certificat Pràctic de Llengua Catalana ;
- el PrepaTrad, diploma de preparació a la llicenciatura professional de traducció interpretariat que se fa en comú amb la Universitat Autònoma de Barcelona.

El DUEC, el diploma d'universitat més antic¹, mereix una menció especial, ja que és sobre la seua base que s'han anat edificant els estudis universitaris de català, gràcies en particular al recolzament i a l'ajuda financera del Consell General.

Els diplomes d'iniciació són proposats en doble inscripció als estudiants de la Universitat de Perpinyà i oberts a un públic exterior.

El CPLC és una formació més centrada en l'adquisició i pràctica del català de la comunicació i és basat en els cursos per a no especialistes, amb un aprofundiment gramatical.

A més, és l'IFCT que és encarregat a la universitat d'assegurar la formació de

president de la Universitat de Perpinyà, Jean Benkhelil, el director de l'IFCT, Joan Peytaví Deixona i el president de l'ISLRF, Jan Loïs Blenet.

¹ El DUEC s'inicia el 1977.

català com a llengua de no especialista per als estudiants de totes les altres carreres i facultats que se volen formar a la llengua i a la civilització dels Països Catalans o a la problemàtica més ampla de la qüestió transfronterera, proposa cursos de diversos nivells a tots els semestres de la carrera universitària.

Cada cop més, el campus perpinyanès que pren la mesura de les relacions creixents amb la Catalunya Sud, i els Països Catalans de manera més general, orienta les seues col·laboracions cap a l'espai català transfronterer i proposa als seus estudiants complements de formació en llengua i cultura catalanes. Així en 2009, els departaments de LEA (Llengües estrangeres aplicades) i de STHI han obert cursos¹ als seus estudiants. El mateix president de la Universitat, Jean Benkheilil, ens indicava l'octubre de 2009 que tenia censat més de cinquanta programes i projectes en curs entre la universitat de Perpinyà i universitats del sud de la frontera. La Universitat de Perpinyà pertany per altre band a la Xarxa Vives d'Universitats que reagrupa les 20 universitats dels Països Catalans.

Recentment, en el marc del programa europeu Interreg IV-A, Martina Camiade ha aconseguit pel període 2009-2012 el finançament del projecte Cultur Pro, que consisteix en un ambiciós programa de formació a la llengua i a la cultura catalanes transfronterera² destinat a medis professionals. Associacia les universitats de Perpinyà, de Girona, de Lleida i d'Andorra i és destinat tant a la millora de les competències lingüístiques i culturals com a l'agilització de la mobilitat professional en l'àmbit català transfronterer. És en el marc d'aquest programa, que des de fa dos anys, els personals de la Universitat segueixen classes de perfeccionament a la llengua catalana.

Els professors i ensenyants que intervenen a la universitat de Perpinyà en el marc dels ensenyaments de l'IFCT són una desena (el 2009) :

- 3 professores i professor de les universitats : Cristina Badosa, Martina Camiade (actual directora del CREC, el Centre de Recerques en Estudis Catalans) i Joan Peytaví Deixona (actual director de l'IFCT) ;
- 2 mestres de conferències : Míriam Almarcha París i Martine Berthelot ;

¹ Cursos impartits per l'IFCT.

² Cultur Pro té un pressupost de més d'un milió d'euros.

- 1 professor certificat de català afectat a la universitat : Alà Baylac-Ferrer ;
- 2 ATER : Jordi Curbet i Joana Serra ;
- 1 doctorand encarregat de cursos : Júlia Taurinyà ;
- 1 PAST : Florent Martiche.

A aquests personals permanents, s'afegeixen intervinents exteriors encarregats de diversos cursos puntuals que poden variar segons els anys en funció de les disponibilitats ; per 2009 són : Maria Balastegui-Salelles (professora certificada al Liceu de Ceret), Joan-Daniel Bezsonoff (professor certificat al Liceu Clos Banet de Perpinyà), Mònica Palau (professora certificada al col·legi de Cabestany), Rita Peix (formadora IUFM), Celina Sala (formadora IUFM), i Mireia Campabadal (professora de la Universitat de Barcelona).

Fins el 2008 i 2009, eren també en activitat els professors Joan Becat (director de l'IFCT fins a l'estiu 2009) i Ramon Sala, i el mestre de conferència Domènec Bernardó.¹

Els Estudis Catalans de Perpinyà, van ser els primers a la universitat a dotar-se d'un servei d'ensenyament a distància per gairebé la totalitat de les seues formacions : es tracta de SetelCat. Aquest mode de formació ha permès fins ara a moltes persones d'accedir a una formació universitària de català, tot tenint una activitat professional. Una part en efecte del públic desitjós de formar-se en català correspon a una població adulta que no va poder beneficiar d'un ensenyament en català al curs de la seua escolaritat i que per gust o per necessitat professional adopta aquesta via de formació al llarg de la vida. Una altra part dels estudiants a distància també correspon a catalans exiliats arreu de França i que demostren interès a diplomar-se en català.

En el marc reglamentari, la qüestió de la formació dels ensenyants de català és evocada des dels primers textos, a l'inici de manera parcial, sota la forma d'estatges en el quadre la formació contínua, més tard tenint en compte la preparació dels candidats als concursos de professorat destinat a ensenyar la llengua i a intervenir en classes bilingües. Sempre la universitat ha estat

¹ Vegeu a l'Annex III, la llista de professors i ensenyants de català, actuals i que van exercir

català com a disciplina no produeixen locutors de català i hi ha tendència a privilegiar altres vies com el bilingüisme, complet (immersió) o parcial (paritat horària) que, a la vista de l'experiència de les escoles associatives, dels resultats de les classes bilingües paritàries desenvolupades en el públic i de les consideracions més precises dels sociolingüistes pot constituir una solució per l'avenir de les llengües regionals al mateix temps que són àmbits interessants d'innovació educativa. La universitat ha jugat i jugarà un rol essencial en la consolidació del desenvolupament de l'ensenyament de l en llengua regional.

IV – L’ensenyament de les altres llengües regionals a l’Estat francès

IV - L'ensenyament de les llengües regionals a l'Estat francès

IV.A - Dislèxia i bilingüisme

IV.B - Els dialectes d'oïl no són llengües regionals

IV.C - Alemany - Alsàcia - Francic de Mosel·la

IV.D - Basc

IV.E - Bretó

IV.F - Cors

IV.G - Flamenc

IV.H - Franco-provençal / savoienç

IV.I. - Occità

IV.A - Dislèxia i bilingüisme

Voluntàriament he volgut incloure la qüestió de la dislèxia en aqueixa recerca, encara que sigui només esmentant-ne la problemàtica. Encara que pugui semblar una mica forçat o que aparegui com un tema a fora de la qüestió tractada, no ho és. Expliqui breument perquè la qüestió té tota la seua plaça en el treball.

En primer lloc, qui m'ha portat a interessar-me, i a descobrir què era la dislèxia, és el meu fill Martí. I aquestes ratlles esperi que siguin un agraïment sincer i clar a la seua existència i a la seua visió pròpia del món, a la seua personalitat original. Més enllà de l'homenatge afectiu que vol representar aquest tipus d'esment, me cal insistir sobre la importància del que Martí ens ha obligat a plantejar com a problemàtica perquè la seua percepció distinta i la seua actuació particular amb el seu entorn i amb el món escolar, m'ha conduït a reflexionar a un munt d'aspectes i de qüestions del llenguatge, de la llengua -o de les llengües-, de la interacció entre francès i català, de la dimensió psicològica que tenen molt a veure amb l'ensenyament, amb la situació del català -i de les llengües minoritzades en general- i amb la reflexió sobre quines mesures calen per al futur del català.

L'inconvenient que representa per un jove de patir algun disfuncionament en l'adquisició i l'exercici del llenguatge ens¹ hauria de portar a plantejar seriosament els nostres mètodes i la nostra mirada sobre la diversitat humana.

¹ Incloc en aquest plural tots aquells i aquelles que en la pràctica professional tenen alguna cosa a veure amb el llenguatge i les llengües, professors evidentment, però també ortofonistes o logòpedes, psicòlegs i fins i tot pares i mares en general.

La disfunció dislèxica tot i que equival a un hàndicap per aquest que es troba en el marc ordinari del sistema educatiu, no constitueix pas una limitació mental. Obliga els qui tenen com a missió de transmetre la llengua o les llengües i fins i tot a transmetres coneixements mitjançant la llengua a reconsiderar les vies i els enfocaments pedagògics. Perquè la dislèxia o les dislèxies de diferents tipus corresponen a visions distintes de copsar l'entorn, són una contribució al respecte de la diferència, en particular en el camp del llenguatge. Els professionals de les llengües haurien d'agrair l'alumne que pateix de dislèxia perquè els obliga a adonar-se de l'avantatge i de la sort inapreciable que representa el multilingüisme, els fa qüestionar la seua pràctica i triar els camins més clars i eficaços per aconseguir fer entendre's.

En particular aquesta part vol esmentar, encara que sigui de manera molt superficial i ràpida :

- la dimensió dolorosa, traumàtica psicològicament de la minorització (aniria fins a parlar de repressió) de la llengua catalana a Catalunya Nord (l'Enric Larreula l'ha batejada *dolor de llengua*¹) ;
- la reflexió sobre els avantatges de l'ensenyament en català per compensar els efectes de la dislèxia ;
- la presa en compte de tals diferències per millorar la qualitat de l'ensenyament en general. Uns quants aspectes de les qüestions esmentades van fer l'objecte de discussions i treballs a l'ocasió del 20è Col·loqui de la FLAREP, organitzat per l'APLEC en 2006 a Perpinyà, Ceret i Figueres².

Com a experiència personal, vull deixar testimoni aquí de l'avantatge que ha representat pel meu fill de tenir escolarització bilingüe i, més i tot, una educació en català. Només amb el fet de tenir classe impartida en francès solament a partir del CE2³, i havent seguit els cinc primers anys d'escola tots els

¹ LARREULA Enric, *Dolor de llengua*.

² 20è Col·loqui de la FLAREP.

³ Martí era escolaritzat a l'escola Arrels, estructura experimental integrada a l'Educació pública el 1995, i que aplica la pedagogia de la immersió lingüística, completa fins al CE1, i amb introducció del francès a partir del CE2.

cursos en català, incloent lectura i escriptura, el nin ha pogut recórrer a més vocabulari, a més opcions i recursos lingüístiques, i sobretot el català ha permès que el primer contacte amb la llengua escrita hagi evitat les incoherències i complexitats ortogràfiques del francès, i al contrari hagi beneficiat de la simplicitat i de la regularitat de l'escriptura i doncs de la lectura de la llengua catalana.

A l'ocasió de la posada en plaça d'un PAI (projecte d'acolliment individualitzat lligat a una dificultat o discapacitat) a l'Escola Arrels i en presència del metge escolar, de dues ortofonistes, de les mestres i dels pares, s'ha constatat que la gairebé totalitat de les mesures preconitzades per compensar la dislèxia ja eren aplicades a l'escola i per al conjunt de l'alumnat.¹

Els infants bilingües i amb destorbs del llenguatge, segons estudis fets per l'equip de l'ortofonista Eva-Kristina Salameh a Malmö, recorren a la segona llengua (alternància còdica) quan es troben bloquejats (que no troben un mot, per exemple) i continuen parlant, mentre els monolingües no tenen aquest recurs i s'ha constatat que callen.²

L'ortofonista Nathalie Richard destaca l'especificitat de l'educació bilingüe per al desenvolupament del llenguatge de l'infant :

- « - Millora de les capacitats de discriminació i de memòria auditiva ;
- Millora de les habilitats de la 1a llengua ;
- Millora de les capacitats metafonològiques (reflexió sobre l'estructura de les llengües) ».

Per altre band, una enquesta canadenca del 2005 ha mostrat que parlar dues llengües des de la infància permet de prevenir el declivi de certes funcions cognitives (llenguatge, memòria, lògica...) lligat a l'edat. Clar que els avantatges del bilingüisme per les funcions del llenguatge de persones adultes s'apliquen i valen igual per infants que se troben confrontats als mateixos problemes de llenguatge. Quedaria per estudiar més completament i sistemàticament totes les aportacions del bilingüisme per als infants sotmesos a problemes d'adquisició del llenguatge. A l'espera d'aquests resultats que hauran d'aportar lingüistes i

¹ Document del PAI en annex.

² RICHARD Nathalie, «**La scolarisation en école bilingue : handicap ou atout pour éviter les troubles du langage?**», in *Plurilinguisme et langues régionales au cœur de l'Europe. Actes 21e colloque*, 27-29 oct. 2007, FLAREP, a l'Écomusée d'Alsace, Ungersheim, Association Eltern 68,

ortofonistes, és important insistir sobre el fet que el bilingüisme a l'escola representa unes millors condicions per joves dislèxics o amb dificultat d'adquisició del llenguatge. Sobretot és important difondre aquesta informació entre els ortofonistes (logòpedes) perquè facin fora els prejudicis i formatatges (ben francesos) que massa sovint encara els fan incriminar a l'ensenyament bilingüe els destorbs o dificultat de llenguatge quan tot al contrari aquests professionals s'haurien de recolzar en aquestes eines per contribuir a millorar els seus resultats.

IV.B - Els dialectes d'oïl no són llengües regionals

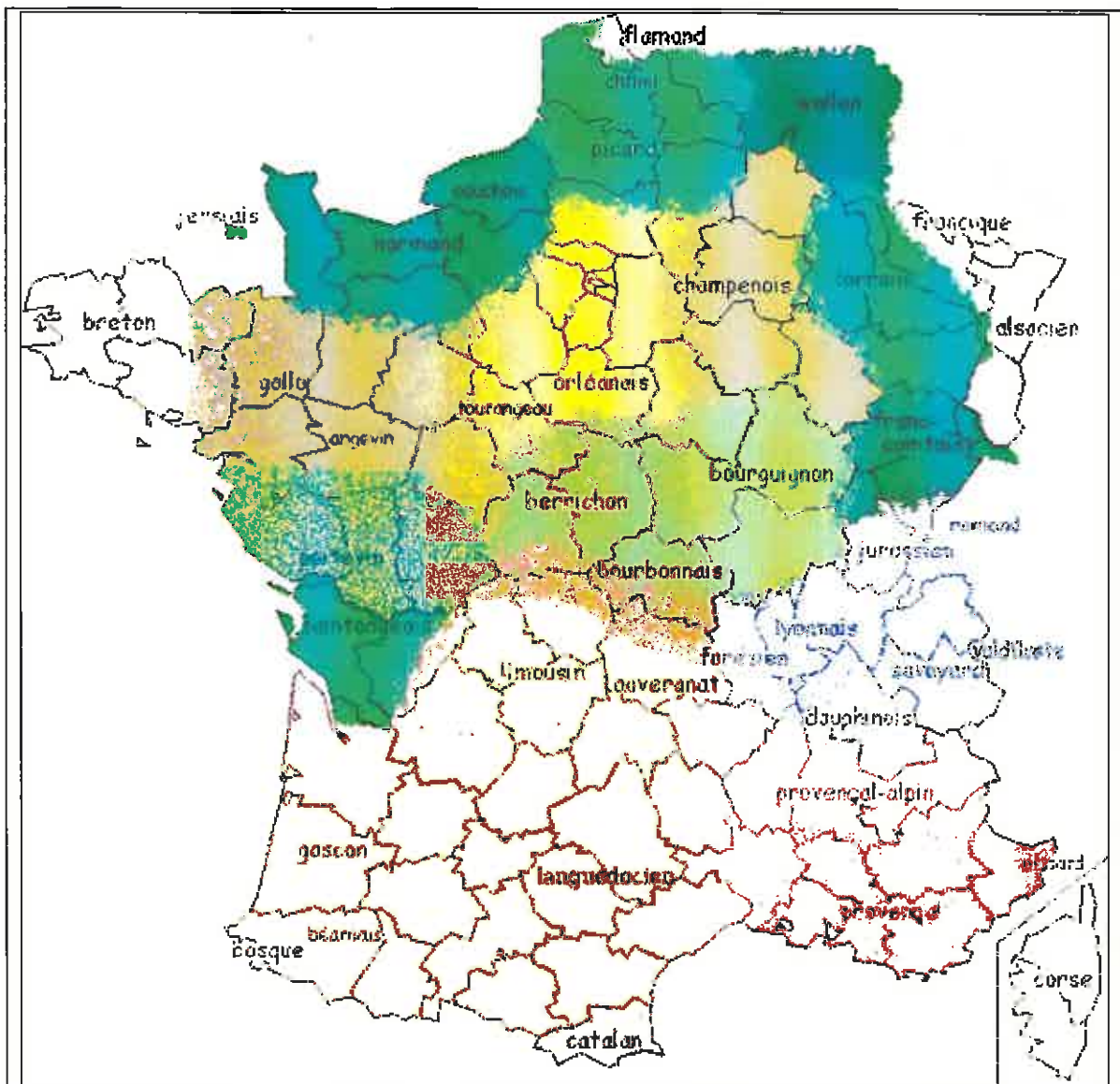
Abans d'entrar a descriure la situació de l'ensenyament de les llengües qualificades de «regionals» a l'Estat francès, cal aquí fer una puntualització respecte al conjunt de les llengües d'oïl. Deliberadament, són aquí excloses d'aquest treball per no ser variants independents, ja que pertanyen al conjunt lingüístic de la llengua francesa, cosa que no és pas el cas de les altres varietats tractades aquí. Són incloses dintre del sistema lingüístic del francès, les següents variants dialectals (per ordre alfabètic) : *angevin, berrichon, bourbonnais, bourguignon-morvandiau, champenois, francilien, franc-comtois, gallo, lorrain, normand-couchois, orléanais-tourangeau, picard-chtimi, poitevin-saintongeais*.¹

A diferència del treball de B. Cerquiglini, triem aquí de separar llengües i dialectes. L'investigador, en efecte, havia reagrupat en un mateix llistat el que definia com a «llengües regionals». De fet aquesta categorització particular a França, correspon a una voluntat política de discriminar tots els sistemes lingüístics distints del francès però que són propis del territori de la República. Ultra un objectiu de clarificació i de més rigor i coherència, la separació entre una categoria de «llengües» i una altra de «dialectes», respon de la mateixa manera a una posició política d'equiparar el que són llengües, intentant restablir una

Colmar, 2008, 68 p.

¹ Llista establerta a partir dels mapes *Aires linguistiques* de <http://www.tlfg.ulaval.ca>, de la DGLFLF reproduïda per <http://www.aplv-languesmodernes.org>, *Languages of France* de <http://commons.wikimedia.org>.

a una posició política d'equiparar el que són llengües, intentant restablir una igualtat de tractament, entre la llengua francesa i les altres.

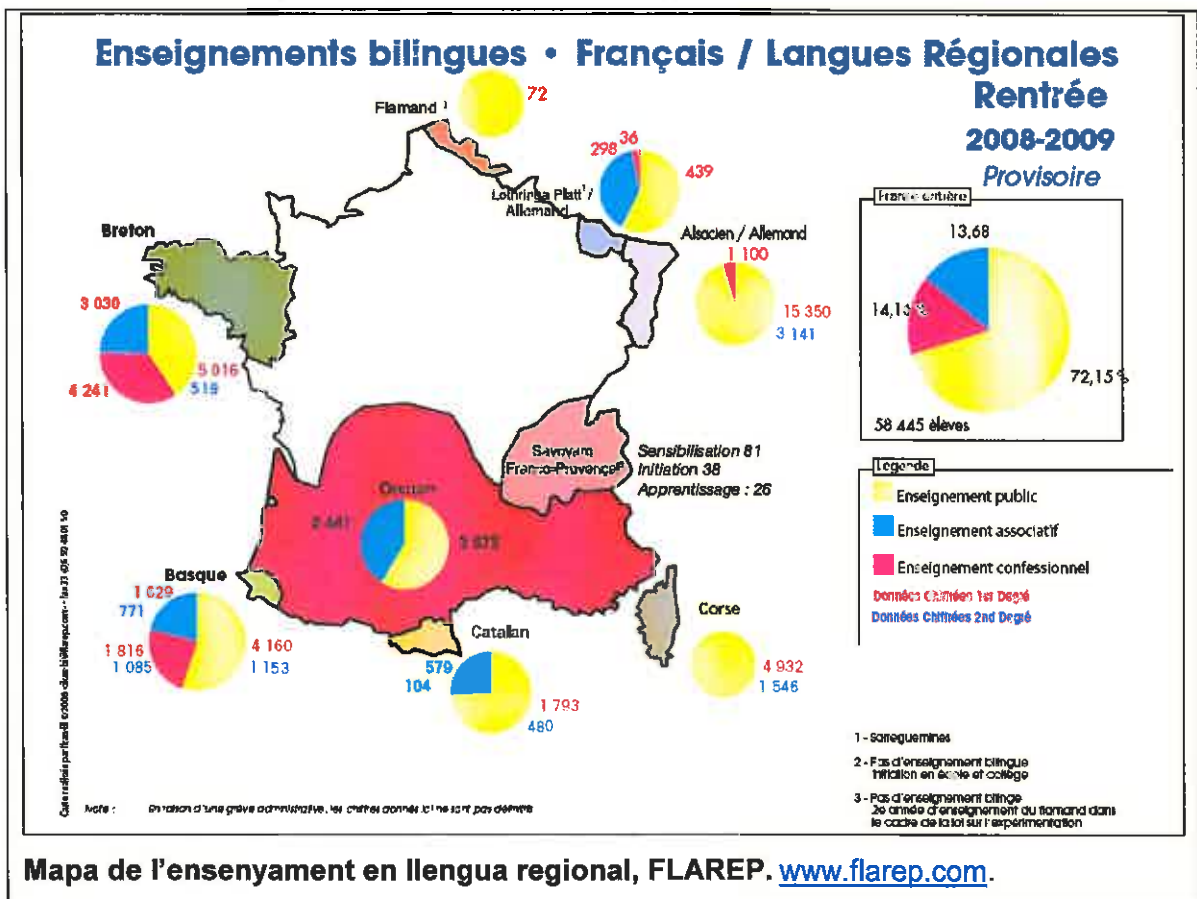

Mapa de la part del territori de l'Estat francès on se llegeixen els diversos dialectes d'oïl, corresponent a l'àrea d'origen de la llengua francesa, abans de la seua imposició als territoris no francòfons agregats progressivament al llarg de l'expansió política. Font : <http://fr.wikipedia.org/>.

No tractant aquí els dialectes d'oïl, no volem insinuar que sigui il·legítim que es puguin beneficiar d'un lloc en el procés d'educació. Simplement la seua natura diferent de les llengües, implica que el seu ensenyament no pot pas ser enfocat de la mateixa manera. No s'hauria de presentar, de transmetre o de treballar de la mateixa manera una variant d'un conjunt lingüístic ja conegut per l'aprenent, que una llengua diferent que és un sistema lingüístic en si i que

s'afegeix a un altre. En tot cas, en l'objectiu dels seus ensenyaments, les diferències són prou importants per tractar diferentment el que són dialectes i el que són llengües: les llengües « regionals », ultra l'objectiu de preservar la transmissió, pretenen ser normalitzades i equiparades a llengües de ple dret dins la vida social, mentre que pels dialectes, en regla general, no se cerca a convertir-los en instruments lingüístics de ple exercici per a tots els usos comunicacionals. I en aquest punt, tant val el raonament per als dialectes del francès, com per als del basc, de l'alemany o del català.

Un dels mapes més actualitzats i complet que pren en compte les llengües regionals a l'ensenyament, és el que cada any elabora la FLAREP :

Tot i que siguem conscients de l'aproximació que pot representar en termes de xifres, queda una visió de síntesi vàlida, tant per valorar el conjunt de les àrees lingüístiques, com per avaluar el volum d'alumnes concernits per l'ensenyament en llengua regional.

ensenyament en llengua regional és encara avui dia relativament modest, amb 58.500 joves ¹, és a dir un 0,46% del total de joves escolaritzats a tot l'Estat. La proporció ens apropa a un 1% de joves escolaritzats tenint en compte solament la meitat de la població corresponent a les zones on hi ha una llengua regional.² Aquesta xifra evidentment és feble, però constitueix un gruix que comença a ser difícilment negligible per la institució educativa.

Les diferències de desenvolupament de les llengües regionals a l'ensenyament segons les regions és patent : des de Flandes o l'àrea del franco-provençal que no tenen ensenyament bilingüe fins al País Basc Nord que comptabilitza gairebé el terç de la població escolar en ensenyament bilingüe, el contrast és flagrant.

Els gràfics permeten també evidenciar que la part de l'Educació pública en l'ensenyament en llengua regional és avui dia la més important, amb un 70% dels efectius. És evident amb això el paper clau que pot jugar l'Educació nacional en l'evolució d'aquest ensenyament i doncs en el futur i la supervivències de les llengües regionals. És des de dins de l'estructura educativa pública que recursos i mecanismes són més disponibles per a permetre un desenvolupament regular i consolidat de l'ensenyament bilingüe.

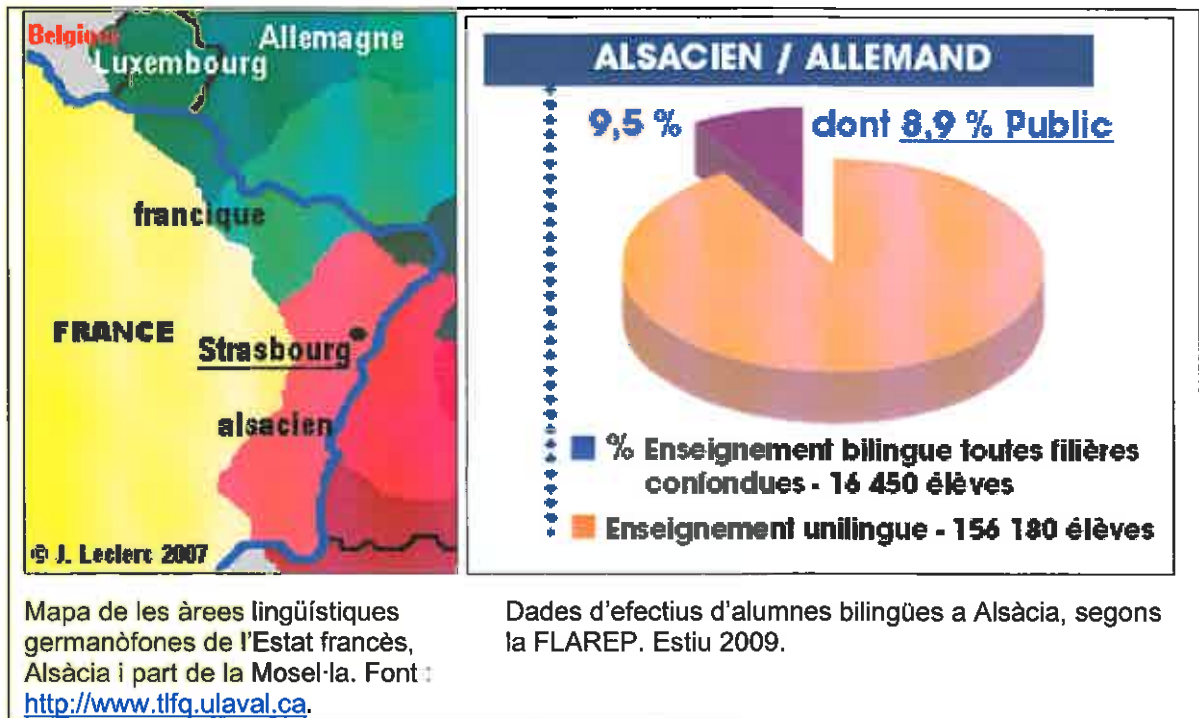
Remarquem que la FLAREP, en la seua presentació no pren en compte l'ensenyament extensiu de les llengües regionals. Tindria com a conseqüència d'augmentar notablement els efectius, però no seria significatiu en la mesura que sabem que aquest tipus d'ensenyament no permet de generar locutors i doncs d'incidir en la normalització ni en la garantia d'avenir de les llengües regionals.

Fet aquest sobrevol del conjunt del territori metropolità, amb l'ajunció de Còrsega, volem detallar, sense que sigui possible, en sem conscients en el marc d'un treball tan limitat, una síntesi exhaustiva, l'estat de l'ensenyament de les llengües regionals a les seues àrees respectives.

¹ Recordem que el volum d'alumnes a l'Estat francès és de 12,7 milions (dada INSEE de 2007-2008).

² L'espai blanc del nord de França correspon aquí a les zones francòfones que poden tenir dialectes (d'oïl) però que no entren en les preocupacions de la FLAREP, no tractant-se de llengües.

IV.C – L'alemany : alsacià i francic d'Alsàcia i Mosel·la

L'Acadèmia d'Estrasburg obrirà a la rentrada 2009-2010 una vintena de nous centres bilingües a maternal, repartits entre 12 al departament de l'Alt Rin i 8 al Baix Rin.¹ Aquestes noves obertures portarà l'ensenyament bilingüe alsacià al 10% de la població escolar a maternal i primari a l'Alt Rin i al 8,4% al Baix Rin. Per François Schaffner,² aquest resultat es deu a « la inversió dels elegits, a una nova dinàmica de la Inspecció acadèmica, al treball d'informació del Consell General (...) ». Les xifres « representen un real progrés comparat als anys que Gérald Chaix era rector de l'Acadèmia, però resulten ser insuficient per a assolir els nivells de Còrsega i el País Basc », comenta Schaffner que té a l'esperit la Convenció 2007-2013 entre l'Educació nacional i les col·lectivitats locals.³ Pel president de Culture et Bilinguisme « s'hauran de fer seriosos esforços per assolir el doblement dels alumnes inscrit a la Convenció 2007-2013. Això suposa un doblement del ritme actual, o sigui la creació de cinquanta classes per departament i per any amb una formació eficaç en alemany d'una cinquantena

¹ *Land un Sproch*, revista de Culture et bilinguisme d'Alsace et de Moselle René Schickele-Gesellschaft, n°171, 2/2009, pàg. 24.

² François Schaffner és el director de *Land un Sproch*.

³ Segons aqueixa convenció, l'ensenyament bilingüe a Alsàcia hauria d'assolir de multiplicar per

d'ensenyants. »¹

D'aquesta manera l'Alsàcia podria assolir d'aquí a quatre anys uns 35.000 alumnes escolaritzats en sistema bilingüe, el que s'hauria d'apropar del llindar d'una quarta part de la població escolar, un nivell que des del punt de vista dels sociolingüistes allunya una llengua del punt per sota del qual se considera que entra en una etapa perillosa per la seua supervivència.

La particularitat de la situació alsaciana pel que fa a l'ensenyament bilingüe rau en el fet que l'impuls del món associatiu per llançar l'ensenyament en alemany va arribar més tard que a altres regions, a partir del 1991². Va prendre la forma, des del principi, d'unes classes bilingües a paritat d'horari francès-llengua regional, obertes per l'Associació ABCM-Zweischprachigkeit³. El context i la història situen aquest ensenyament en un marc particular, el de les relacions franco-alemanyes. La qual cosa dóna una dimensió inter-estatal al suport i la promoció de la llengua regional, amb un partenari « estranger » que és el país més potent de la Unió europea i que compta uns 80 milions de locutors. Aquesta dimensió estatal se tradueix per exemple, per l'existència d'un diploma bilingüe comú de fi d'estudis secundaris, l'Abibac, que conjumina les formacions i les proves del *baccalauréat* francès i de l'*Abitur* alemany. També l'ensenyament en alemany pot beneficiar-se de les seccions internacionals i europees franco-alemanyes, encara que no siguin pas del tot adaptades a la natura i el contingut de les seccions bilingües de llengua regional.

La llengua regional, l'alsacià i el francic del nord d'Alsàcia i de Mosel·la, són variants dialectals de l'àrea lingüística alemanya. Els germanòfons han fet servir sempre l'alemany estàndard com a llengua normativa, en particular en el marc de l'educació i de l'expressió escrita.

Malgrat alguns debats sobre la qüestió del model lingüístic que s'ha de fer

dos al terme de la convenció el nombre d'alumnes que rep ensenyament en alemany.

¹ *Land un Sproch*, revista de Culture et bilinguisme d'Alsace et de Moselle René Schickele-Gesellschaft, n°171, 2/2009, pàg. 24.

² Un dels factors del retard en aquest tipus d'ensenyament era l'oposició de les autoritats rectorals. El rector d'acadèmia qualificava, el 1990, la idea d'ensenyament bilingüe « d'extravagant » (DNA, 5/10/1990).

³ Entitat que reagrupava els pares i mares descontents dels refusos de l'administració i liderats per Richard Weiss i Patrick Kleinclaus.

servir,¹ el recul de l'alemany parlat segueix la mateixa dinàmica que les altres llengües regionals. No obstant la potència i el prestigi dels veïns germanòfons (Alemanya, però també Suïssa i Luxemburg) permeten de recolzar el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe en els recursos lingüístics de la llengua comuna (mitjans audiovisuals, materials escrits, ensenyants).

L'ensenyament bilingüe a Alsàcia i Mosel·la compta amb el suport de diverses associacions especialitzades en el tema, com ara ABCM-Zweischprachigkeit ja esmentada, Culture et Bilinguisme Alsace Moselle - René Schickele Gesellschaft, Eltern Ass. Parents d'élèves enseign. bilingue, Lehrer, Association professionnelle pour l'enseignement bilingue paritaire. Per altre band, també es beneficia de suport institucional, mitjançant el recolzament dels consells generals i del consell regional d'Alsàcia.² Aquestes institucions s'han responsabilitzat de polítiques lingüístiques a favor de la llengua regional i pressionen l'Estat per desenvolupar el bilingüisme i l'ensenyament generalitzat de l'alemany a prop de tot l'alumnat alsacià.³ En aquest sentit, les tres col·lectivitats territorials tenen firmada amb el ministeri d'Educació un conveni que suma els esforços per a augmentar la part d'ensenyament bilingüe en el sistema educatiu.

L'ex-IUFM d'Alsàcia ha jugat sempre un paper actiu en la promoció del bilingüisme, en particular instaurant un centre de formació específic per als futurs ensenyants bilingües, a Guebwiller. Un dels artesans i dels suports d'aquest paper essent Daniel Morgen, ex-director.

Un dels beneficis de la situació alsaciana és de comptar amb un reclutament de personal alemany, contractat pel Rectorat d'Estrasburg per a compensar el dèficit d'ensenyants germanòfons francesos. Així, el 2007-2008,

¹ Els partidaris d'un ús exclusiu del dialecte parlat són, com passa a altres zones lingüístiques, defensors de l'estatu quo, és a dir d'una situació de feblesa de la llengua regional, en perill de desaparició. Organismes com l'OLCA, l'Office de la Langue et de la Culture Alsacienne que, des de fa pocs anys, promouen una normativització dels dialectes inclús a l'escrit, no ajuden a clarificar la imatge de l'alemany parlat a Alsàcia, ni a fer servir eficaçment el potent contrafort que representa l'alemany estàndard.

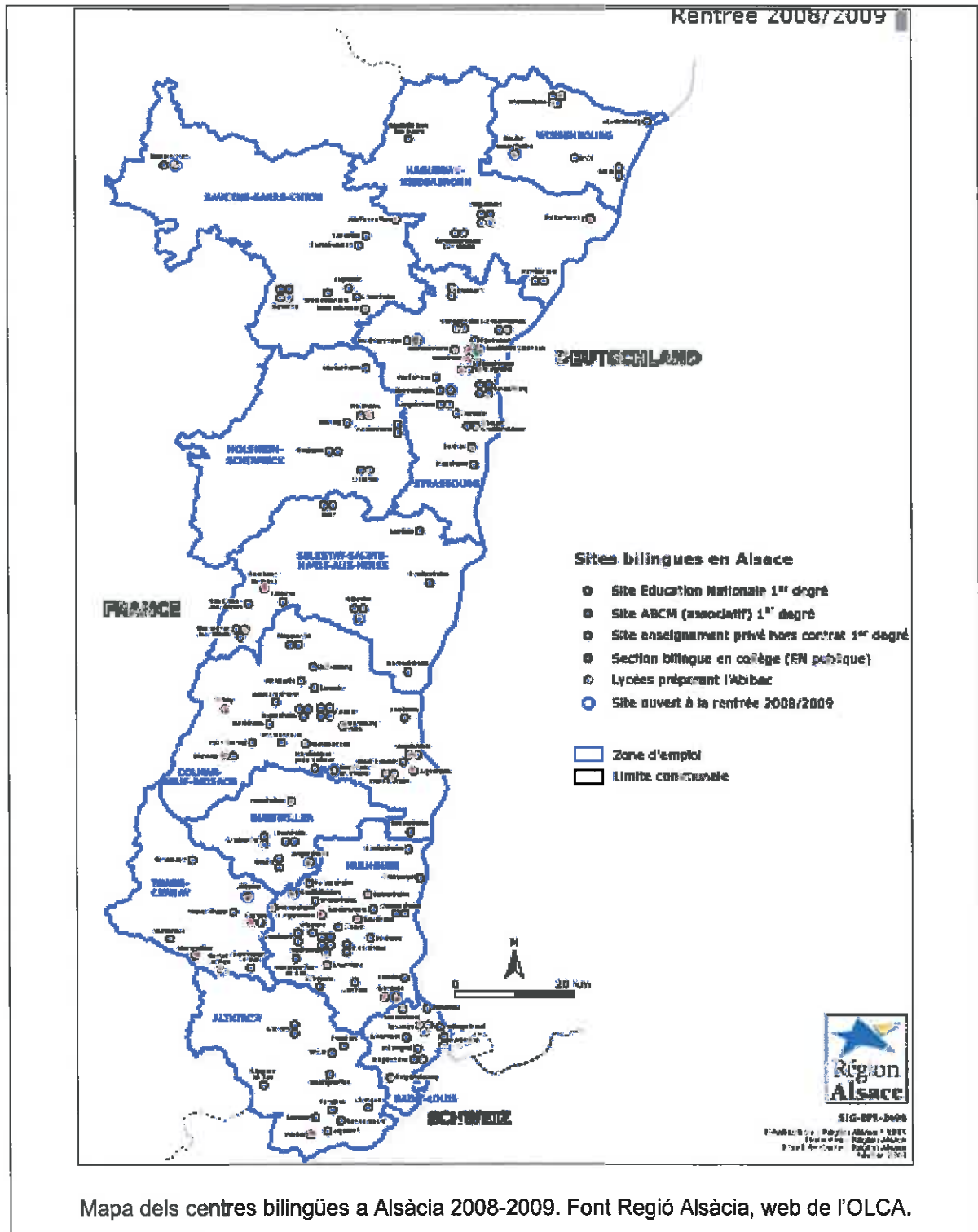
² Aquests per exemple editen i difonen una informació completa i atractiva sobre les possibilitats de seguir l'ensenyament bilingüe. Vegeu documents en Annex IV.

³ A totes les escoles d'Alsàcia, l'alemany és ensenyat en el marc de l'aprenentatge d'una llengua viva i tot alumne pot quan entra al secundari començar una altra llengua viva (l'anglès) ja des de la classe de 6a, contràriament al marc general francès.

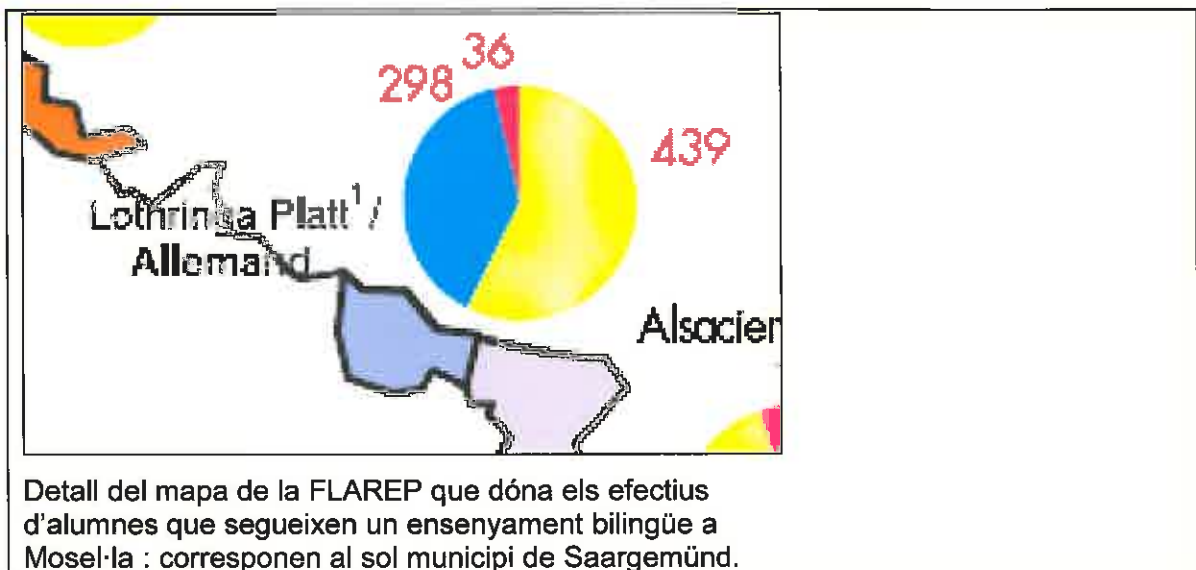
les classes bilingües a Alsàcia funcionaven amb els següents professors :

Professor-a d'escoles	Contractuals	Ensenyants alemanys
280	7	41

Ensenyants del 1er grau a les classes bilingües d'Alsàcia. Font *Lehrer* i IA 67 i 68.¹

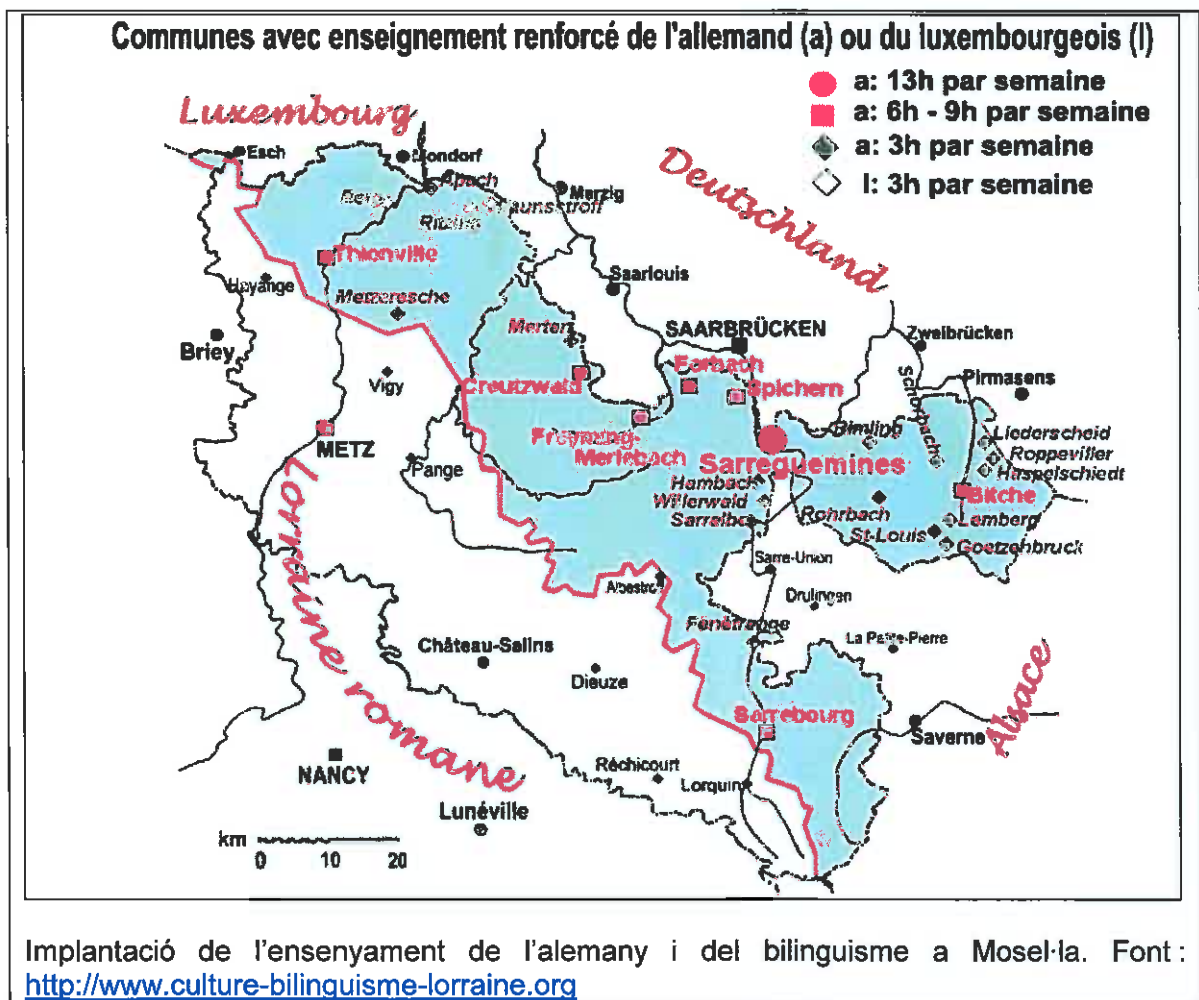
Pel que fa a la **Mosel·la**, la situació de l'ensenyament bilingüe hi és força menys desenvolupada. Les institucions educatives s'han, fins ara, mostrat molt reàcties a la implantació del bilingüisme, així com també a la presa en compte de la forma dialectal francica en els dispositius d'ensenyament de l'alemany.² Una síntesi de la situació de l'ensenyament d'aquesta modalitat d'alemany del 2005 apuntava que : *« La situation n'est pourtant pas rose : le terrible manque d'investissement, à tous les niveaux, du Conseil Général (Département de la Moselle) et du Conseil Général (Région Lorraine) dans la prise en compte de la langue et de la culture francique apparaît au grand jour quand on le compare à ce qui est réalisé par ces mêmes instances dans toutes les autres régions de France concernées par une langue régionale. Les freins administratifs ne manquent pas. Depuis une trentaine d'années, un nombre incalculable de tracasseries, de mauvaise volonté dans la mise en place de dispositifs pourtant prévus par les textes officiels ont fini par laisser la plupart des personnes engagées dans ce combat. Se rendra-t-on compte un jour de l'immense gâchis provoqué par cette surdité administrative à la question de la langue régionale francique en général et du luxembourgeois en particulier ? »*¹

¹ Vegeu quadre m s complet a l'Annex IV.

² « La langue luxembourgeoise et son enseignement en Moselle (France) », Jo Nousse, <http://www.sprooch.be>.

La FLAREP comptabilitza com a únic centre on s'ha posat en funcionament un ensenyament bilingüe a partir del 1997, el municipi de Sarreguemines, gràcies a una forta acció voluntarista de les autoritats municipals, al capdavant de les quals, Céleste Lett, actual batlle i diputat de la vila. La municipalitat no va hesitar per forçar l'Educació pública a llançar les seccions bilingües a organitzar i obrir el bilingüisme mitjançant l'associació ABCM. L'educació nacional va finalment obrir classes bilingües a Saargemünd en 2002.

Un dels arguments que fan valer els responsables educatius de Lorena per refusar d'obrir el bilingüisme, és que prefereixen una « via específica

de la llengua com a disciplina, el que segons denuncia ABCM « és insuficient per a permetre als infants d'esdevenir bilingües ». La mateixa associació ABCM, ha denunciat que partir del 2008, l'Educació pública ha reduït les hores d'ensenyament en alemany a 6h setmanals, posant fi al bilingüisme a paritat d'horari. Un recurs davant del tribunal administratiu havia estat dipositat per l'associació Abifa (Association pour le bilinguisme franco-allemand) que demana el respecte de la reglamentació i el restabliment de l'horari paritari prevista les seccions bilingües.¹ D'altra banda, Daniel Morgen, apuntava en un article a la revista *Lehrer*, el gener de 2009, la incoherència de les autoritats educatives de Lorena i Mosel·la que pretenen manca de mitjans per garantir la continuïtat de l'ensenyament en alemany i bilingüe quan saben perfectament que els personals alemanys reclutats ho eren gràcies al finançament d'un programa Interreg, limitat a 6 anys i que no han previst llur substitució per personal perenne, com podia ser el cas amb el concurs CRPE bilingüe.²

Années/ académies	Nancy-Metz	Ajaccio	Rennes	Montpellier	Strasbourg
2006	(1) 1	(14) 11	(20) 18	(30) 21	(41) 34
2007	(1) 0	(14) 12	(20) 14	(31) 24	(46) 40
2008	(1) 1	(13) 8	(13) 13	(30) 20	(50) 39

Tableau 2 : Tableau comparatif des recrutements pour 4 académies
(Postes mis au cours / admis)

Quadre comparatiu del reclutament al CRPE especial llengua regional. Font : revista *Lehrer*, 2, trimestre 2008-2009

¹ « **Classes bilingues en Alsace-Moselle: deux recours en justice d'associations** », STRASBOURG le 13/08/2009 (Actualisé le 13/08/2009 à 15h00) – AFP

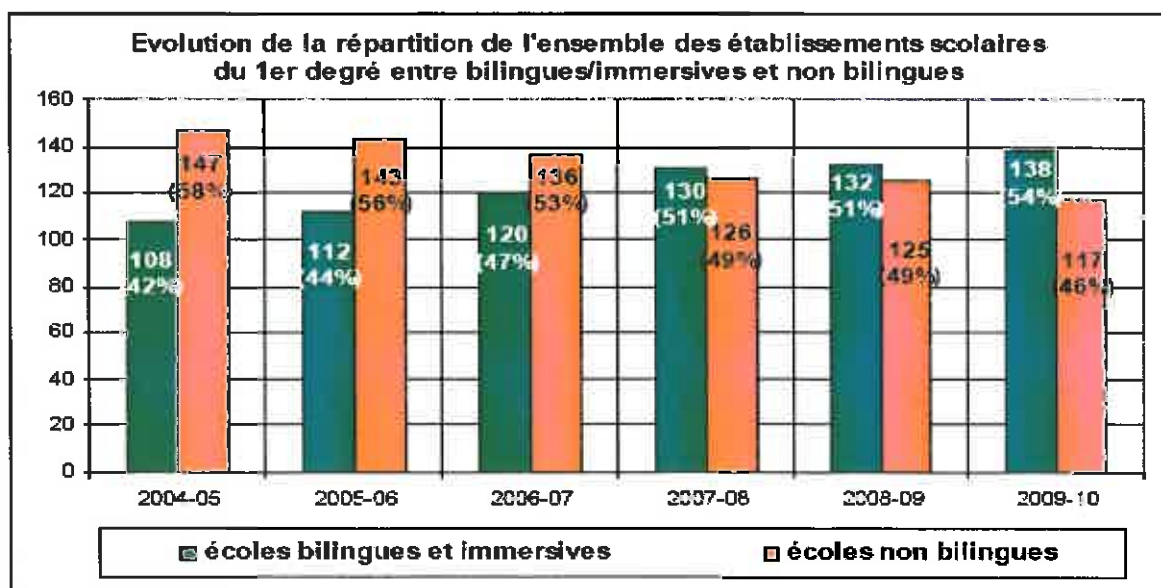
² MORGEN Daniel, « L'enseignement bilingue. Et la Moselle ? », revista *Lehrer*, 2, trimestre 2008-2009.

IV.D – El basc

Segons les dades fetes públiques l'abril del 2009 per l'*Office public de la langue basque*,¹ durant l'any escolar 2008-2009, per segon any consecutiu al País Basc Nord, més de la meitat de les escoles, el 51%, proposen un ensenyament en llengua basca, sigui bilingüe basc-francès (escola pública o escola catòlica), sigui immersiu (ikastoles). La previsió d'obertures de noves classes per l'any escolar 2009-2010 permetent apuntar la continuació del creixement de la proporció d'establiments escolars² que proposen ensenyament en basc respecte a centres monolingües.

	04-05	%	05-06	%	06-07	%	07-08	%	08-09	%	09-10	%
Ensenyament públic biling.	61	34%	65	36%	72	40%	82	45%	83	46%	86	48%
Ensenyament catòlic biling.	27	50%	27	50%	27	50%	27	50%	27	50%	30	56%
Ensenyament immersiu	20	100%	20	100%	21	100%	21	100%	22	100%	22	100%
TOTAL	108	42%	112	44%	120	47%	130	51%	132	51%	138	54%

Evolució de la proporció de les escoles bilingües / monolingües.

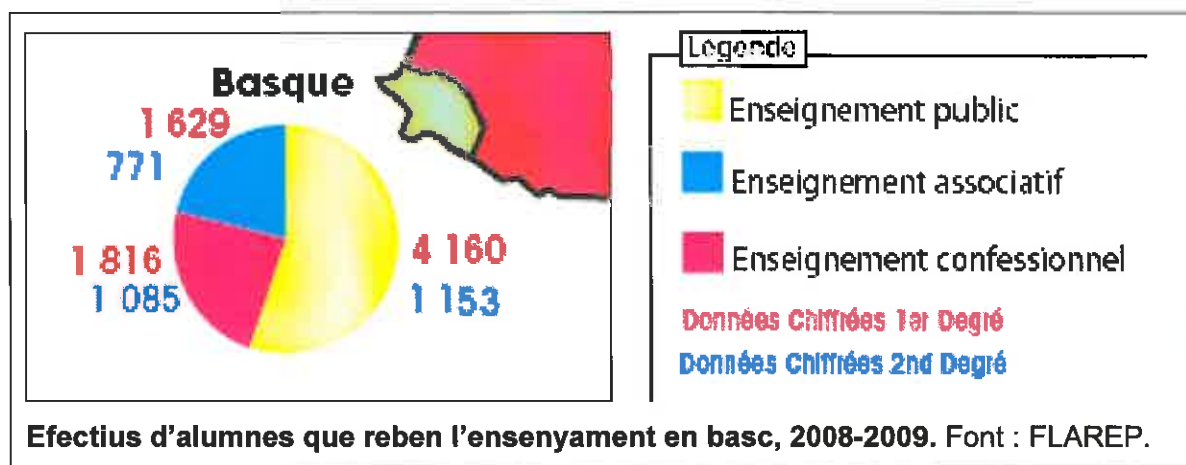
¹ *Enbata*, 23/4/2009, p4-9-10, « Évolution de l'enseignement en langue basca dans les écoles du Pays Basque »

² Poden ser escoles o RPI.

Els 130 establiments que imparteixen ensenyament en basc se tradueixen en nombre d'alumnes per uns 7.500 nins i nines, des de la maternal fins al CM2, que segueixen l'ensenyament en llengua basca (sigui amb mètode immersiu complet, sigui amb l'anomenada via bilingüe, és a dir immersió a paritat d'horari entre les dues llengües), o sigui el 2008-2009 el 31% de l'alumnat del País Basc Nord.

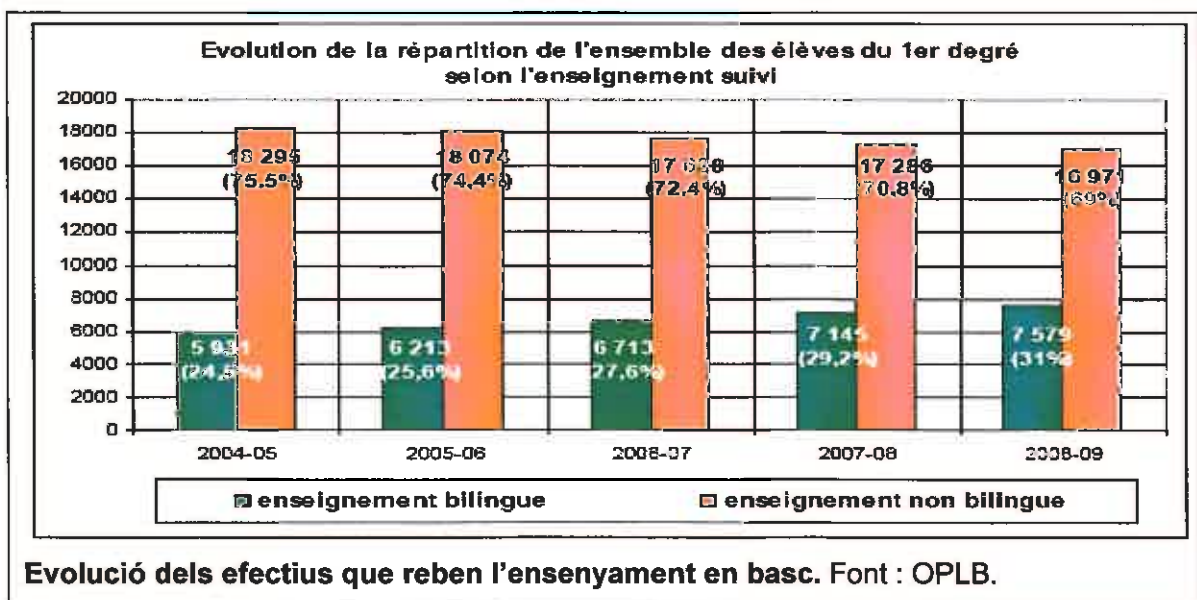
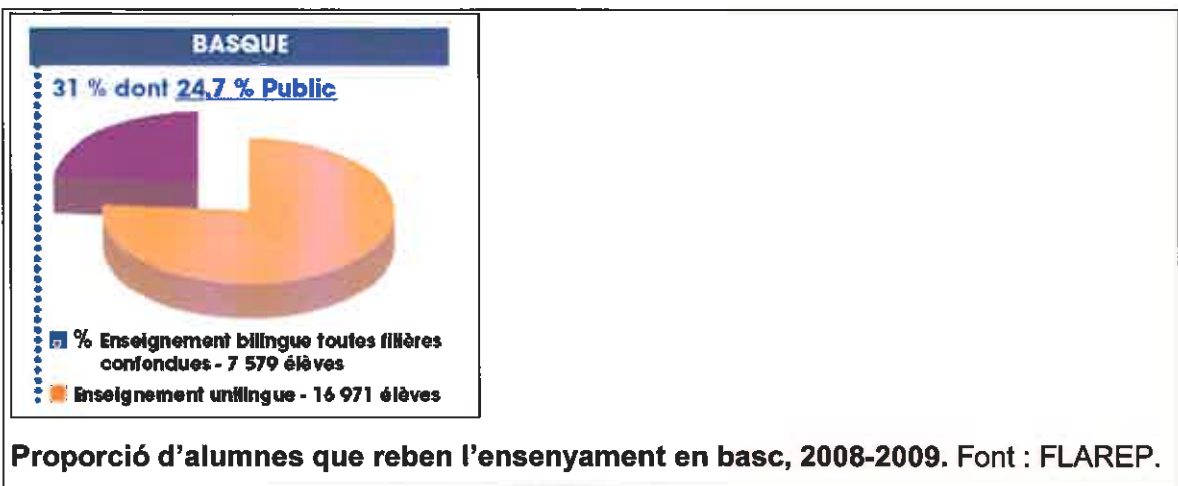
	04-05	%	05-06	%	06-07	%	07-08	%	08-09	%
Ensenyament públic biling.	3091	18,5%	3305	19,6%	3627	21,6%	3922	23,3%	4160	24,7%
Ensenyament catòlic biling.	1453	24%	1504	25%	1624	27%	1699	28%	1780	29,3%
Ensenyament immersiu	1387	100%	1404	100%	1462	100%	1524	100%	1639	100%
TOTAL	5931	24,5%	6213	25,6%	6713	27,6%	7145	29,2%	7579	31%

Evolució de la proporció de l'alumnat bilingüe / monolingüe.

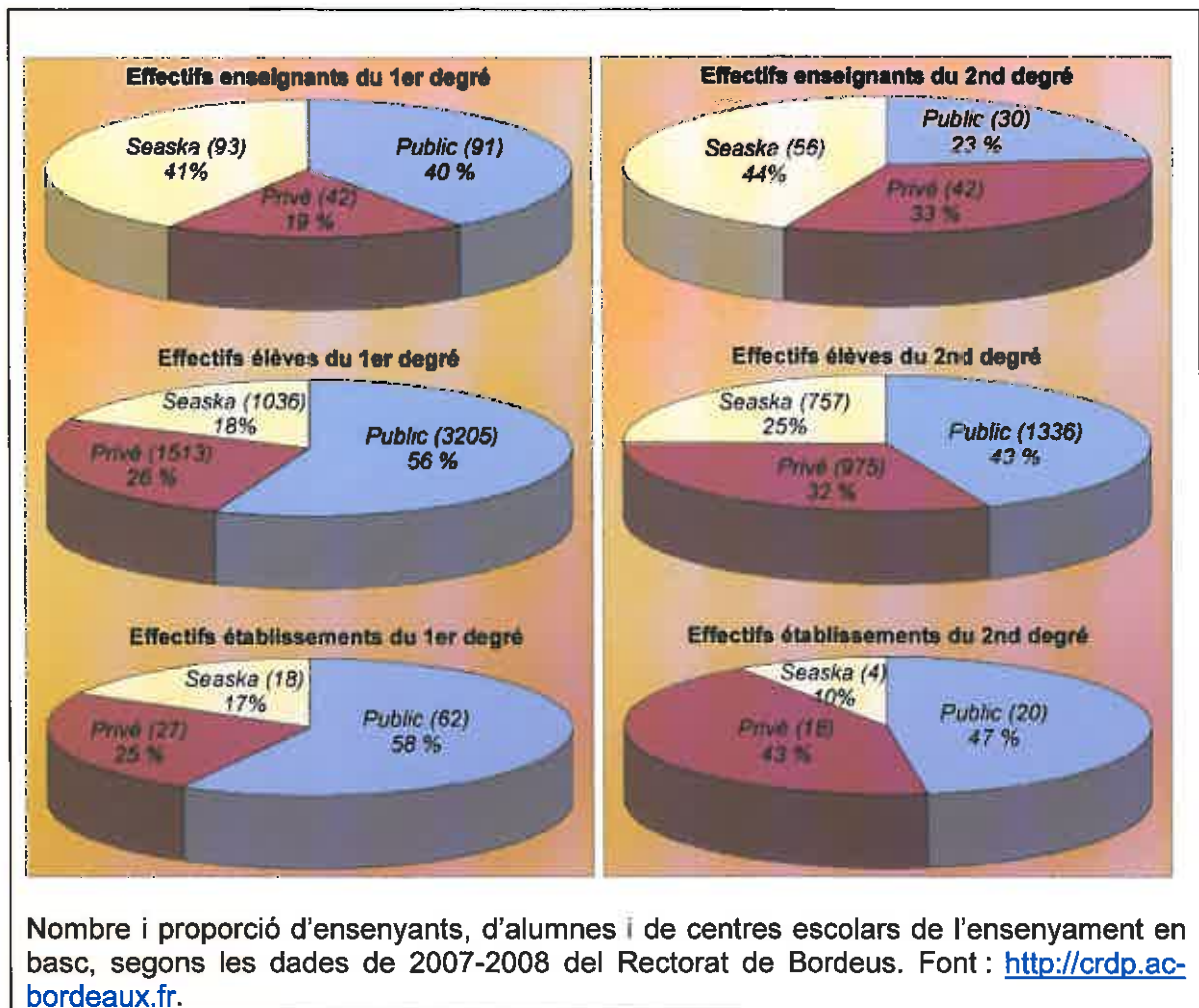
El basc és, avui dia, amb la llengua corsa, la llengua que se beneficia d'una política i d'uns instruments entre els més performants. La qüestió de l'ensenyament en particular entra dins les competències de l'Office Public de la Langue Basque (OPLB) que entre les seues missions té de « concebre i proposar la posada en plaça d'una programació plurianual de l'oferta d'ensenyament que asseguri la coherència, la completud i la continuïtat dels cursos tot al llarg de l'escolaritat i proposar, amb aquestes bases, un mapa dels

ensenyaments de i en llengua basca ».¹ La tasca va poder començar el 2005 després d'un diagnòstic precís de la situació de l'ensenyament del basc i en basc (nombre d'alumnes, situació per sector geogràfic, per model d'ensenyament, per nivell i per volum d'ensenyament).¹ Els tres principis directors de la programació plurianual de l'ensenyament del bas i en basc són : garantir una cobertura territorial coherent, garantir una continuïtat d'ensenyament entre els diferents nivells escolars, i vetllar perquè les famílies puguin escollir lliurement el model d'ensenyament.

¹ <http://www.mintzaira.fr>, rubrique [Développement de l'enseignement en langue basque](#) : « " Concevoir et proposer la mise en place d'une programmation pluriannuelle de l'offre d'enseignement assurant la cohérence, la complétude et la continuité des cursus tout au long de la scolarité et proposer, sur ces bases, une carte des enseignements de et en langue basque " constituait sans nul doute une des missions les plus innovantes parmi celles que les signataires de la convention avaient confiées à l'Office Public de la Langue Basque. »

Al País Basc, el nombre d'alumnes que rep l'ensenyament en llengua basca ha passat els últims cinc anys de gairebé 6.000 a 7.500 joves, la qual cosa fa passar la proporció del quart a gairebé el terç de la població escolar total. El moviment de creixement és continu, enregistrant en tres reentrades escolars una progressió del 26%. A maternal, la proporció del 30% d'alumnes ha pujat al 40% d'escolaritzats en basc. Aquesta taxa indica, com ho apunten els sociolingüistes², que en els anys avenir, la majoria de joves del país basc haurà pogut adquirir un coneixement efectiu de la llengua, creant així les condicions d'una recuperació de la capacitat d'expressió en basc de les noves generacions d'habitants d'Iparralde.

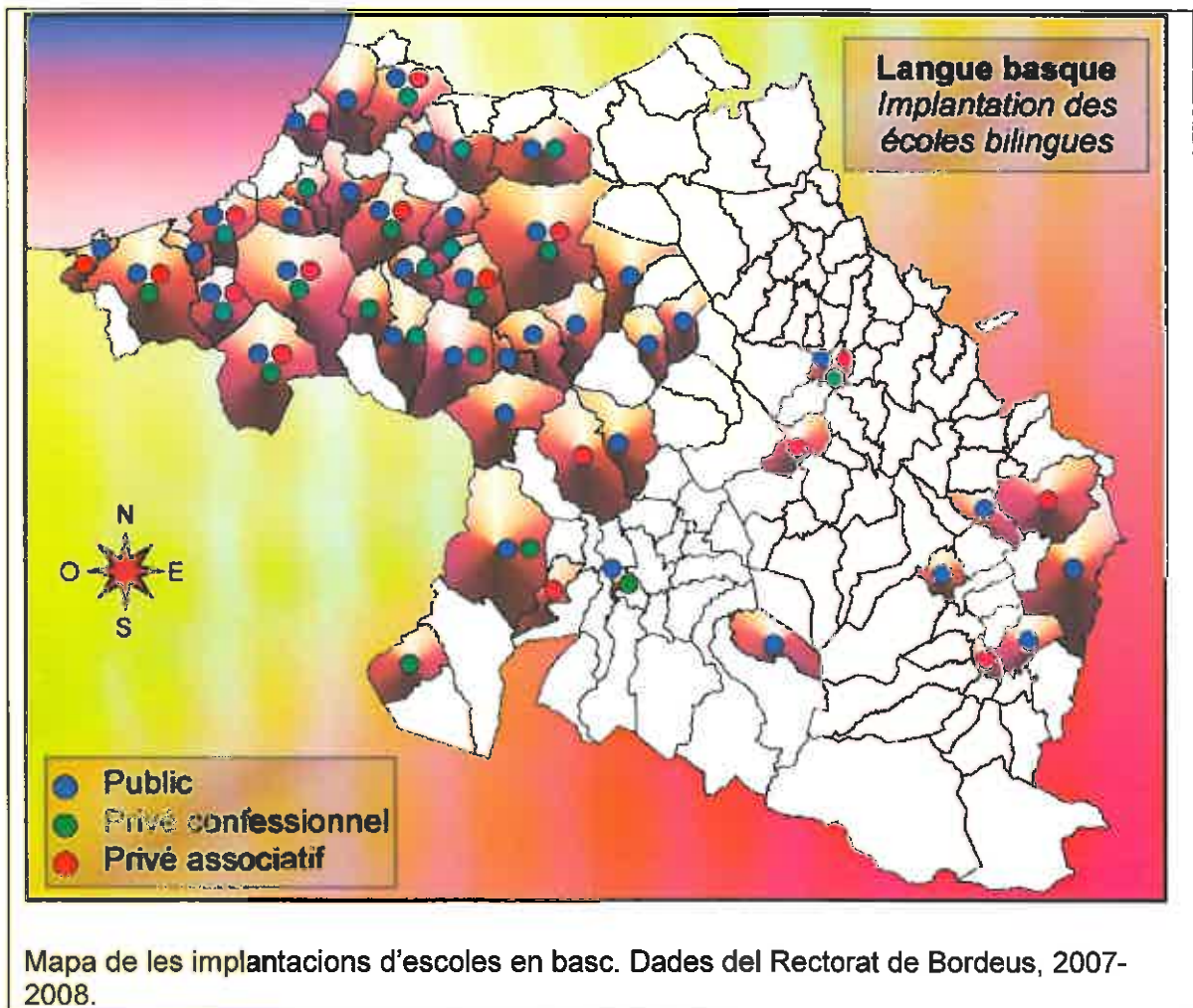

L'assignatura encara pendent al País Basc seria el creixement de la

¹ Idem : <http://www.mintzaira.fr>, rúbrica [Développement de l'enseignement en langue basque](#)

² Recordem l'anàlisi d'Erramun Bachoc en particular, presentada més amunt al capítol sobre elements de sociolingüística.

proporció d'estudiants en basc a l'educació secundària, ja que aquest és el tram més dèbil: només existeixen al País Basc Nord 4 liceus que proposen ensenyament en basc, un públic (Maurice Ravel) a Donibane Luhitzune / Sant Joan de Luz, un privat associatiu (liceu Etxepare) a Baiona, i dos privats confessionals (Sant Tomàs d'Aquino) a Donibane Luhitzune / Sant Joan de Luz i (Sant Josep) a Ustaritz.

IV.E - Bretó

A la rentrada escolar 2008-2009, les dades de l'ensenyament del bretó i en bretó són en la mateixa tònica que la resta de les llengües a l'estat : en progressió moderada i patint uns entrebancs ordinaris. L'ensenyament en bretó comptabilitzava, de maternal fins al liceu, uns 12.317 alumnes ¹, o sigui l'1,49% ² de la població escolar de la Bretanya 5 ³.

La situació és jutjada com a més aviat negativa pel fet que la progressió dels efectius de l'ensenyament en bretó experimenta un alentiment notable ; la valoració -en la premsa compromesa a favor de la llengua bretona- és negativa especialment en relació amb la necessitat -la urgència- d'entrar en una dinàmica de creixement clar i més ràpid de l'ensenyament en bretó per tal de garantir la supervivència de la llengua actuant directament en la transmissió mitjançant l'escola.

2008	Dpt 29	Dpt 56	Dpt 22	Dpt 35	Dpt 44	París	Total	%
Dw	1734	441	519	118	218	46	3076	25%
Dy	2177	1081	1066	516	160		5000	41%
Dh	1447	2126	410	226	32		4241	34%
T	5358	3648	1995	860	410	46	12 317	
%	43,5%	29,6%	16,2%	7%	3,3%	0,4%		

Els efectius de l'ensenyament en bretó, per sistema educatiu i per departament.

Dw = Escoles associatives immersives Diwan

Dy = Escoles públiques bilingües (Div Yezh)

Dh = Escoles privades catòliques bilingües (Dihun)

¹ *Pobl Vreizh*, octubre 2008, p 10-12, « Rentrée bilingue: au dessous du nécessaire de survie! », Yannig Baron

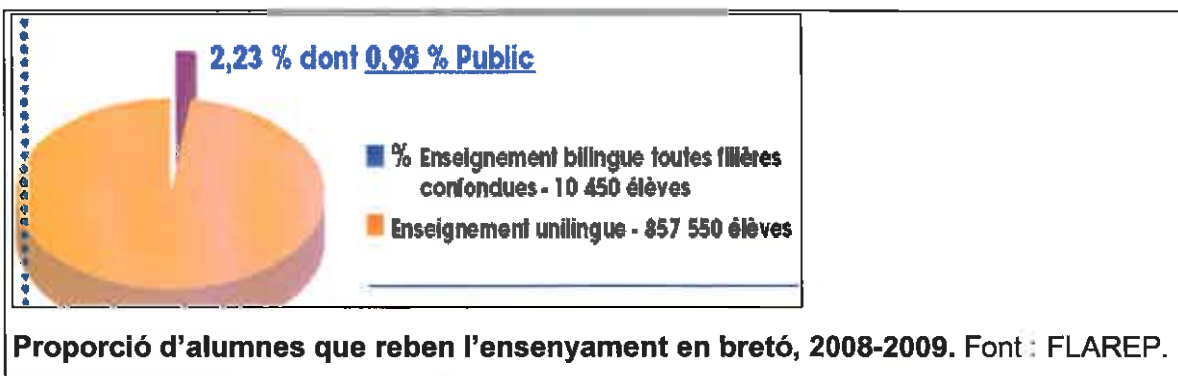
² Càlcul propi del percentatge sobre la base de les xifres d'ensenyament en bretó reportats a la suma dels alumnes dels cinc departaments bretons, dades fornides als webs de les Acadèmies de Rennes i de Nantes. S'han inclòs en el càlcul els 46 alumnes de l'escola Diwan de París ; encara que no se prengui en compte el total de la població escolar parisenca, l'efectiu reduït no distorsiona gaire el percentatge de l'ensenyament en bretó de Bretanya.

³ S'entèn com a Bretanya 5, la Bretanya de la regió administrativa actual a la qual s'afegeix el departament de Loire Atlàntica, que pertany a la Bretanya històrica però que n'ha estat separada al moment de la creació de les regions per formar una entitat "Països de Loire".

El percentatge d'ensenyament en bretó pot semblar ben poc important, i certament ho és, però seria més ajustat a la realitat de posar en relació els efectius escolaritzats en bretó i el nombre d'escoles i establiments existents amb la sola àrea lingüística britòfona de la regió bretona, només la part occidental del finisterre bretó. Tot i que permetés augmentar el percentatge d'ensenyament en bretó respecte a la població, no per això fa passar la situació en una dimensió favorable a la supervivència de la llengua.

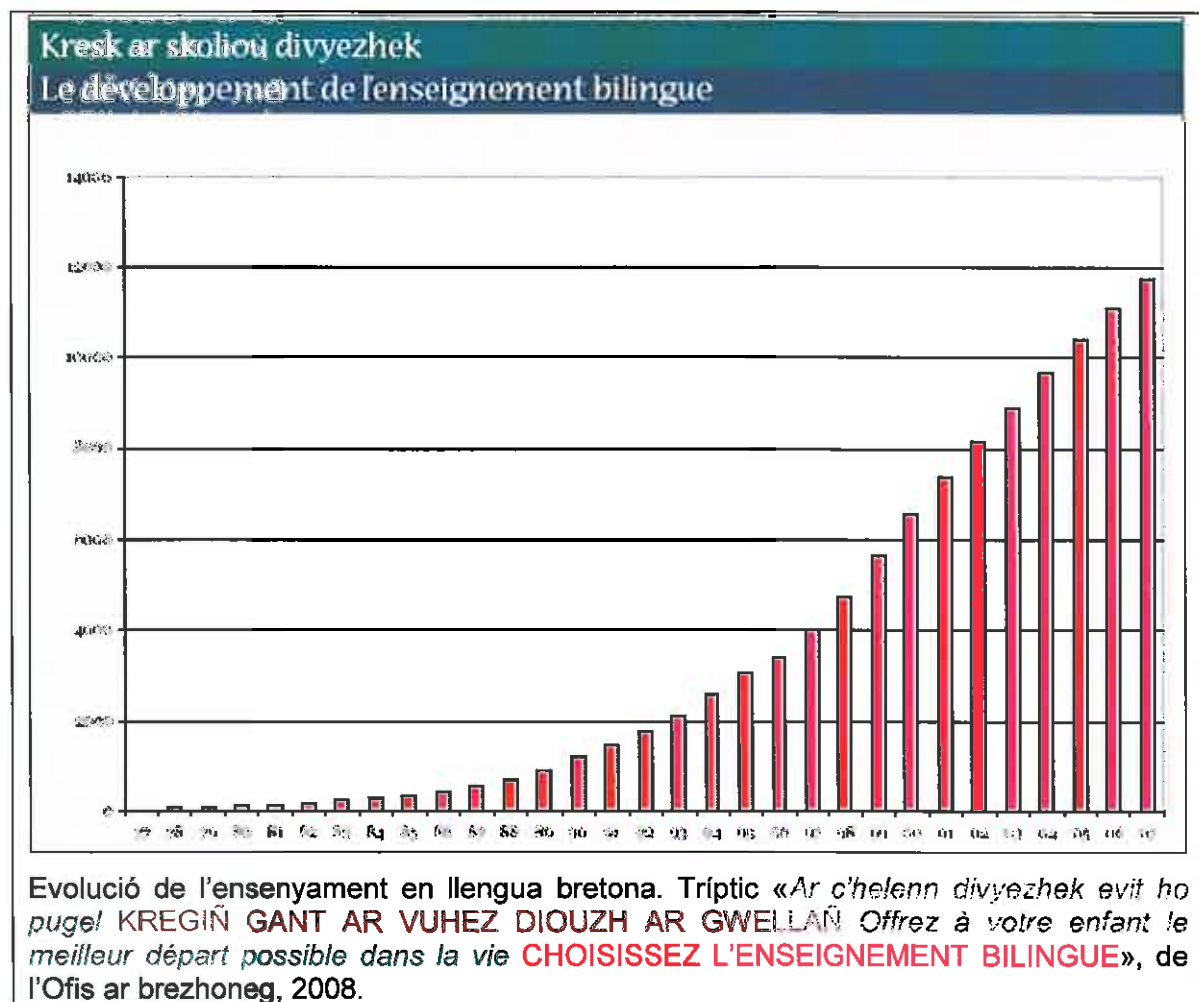
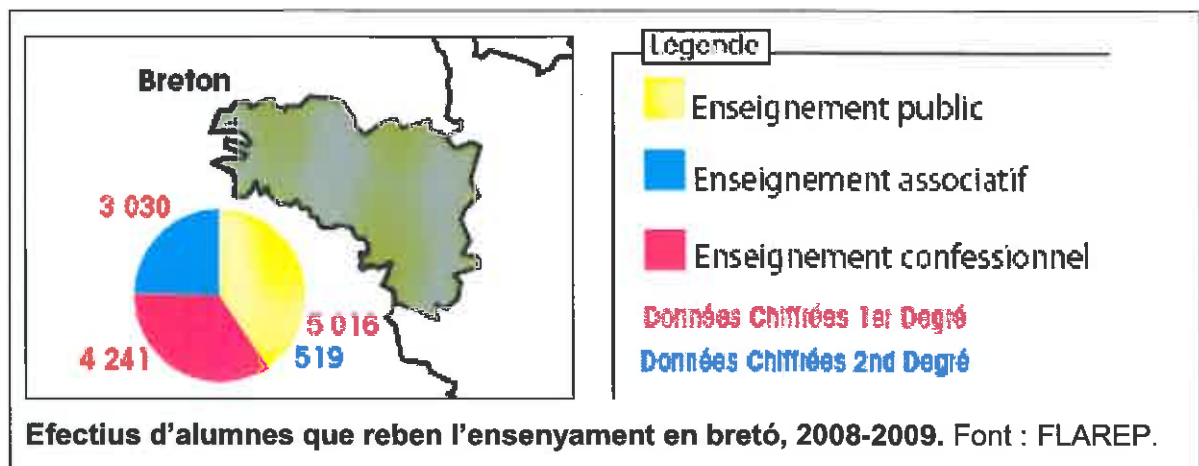
També progressa poc l'obertura de nous centres bilingües (4 creats i 1 tancat en l'ensenyament privat catòlic). Es compten en 2008, 170 centres bilingües (38 a Diwan, 60 al privat catòlic, 72 al públic), el que representa el 5,66% dels establiments de la Bretanya 5. Es nota una disminució dels $\frac{3}{4}$ de la progressió de l'ensenyament bilingüe catòlic (+432 el 2004, contra +105 el 2008)¹.

Els analistes de *Pobl Vreizh* remarquen que no és la demanda social de les famílies que és la causa de la minva de la corba de progressió sinó l'afebliment o alentiment de l'oferta. Les obertures se fan gairebé sempre en condicions difícils, retardades o al terme de manifestacions o accions reivindicatives : problemes de locals, de cantina, de transports, refusos d'obertures al públic, manca de professors bilingües. A l'Ofis ar brezhoneg, que fa d'observatori de la llengua bretona, també valoren negativament la rentrée escolar 2008-2009: «*Malgrat les evolucions constitucionals, sobre el terreny la situació no para de degradar-se*»².

¹ *Pobl Vreizh*, octubre 2008, p 10-12, « Rentrée bilingue: au dessous du nécessaire de survie! », Yannig Baron

² «Rentrée 2008 : premier bilan», al web de l'Ofis er brezhoneg, 5/10/2008 ; vegeu Annex.

IV.F - Cors

El cors al si de l'Educació nacional se troba en una situació particular gràcies al marc legal i reglamentari específic del qual es beneficia.

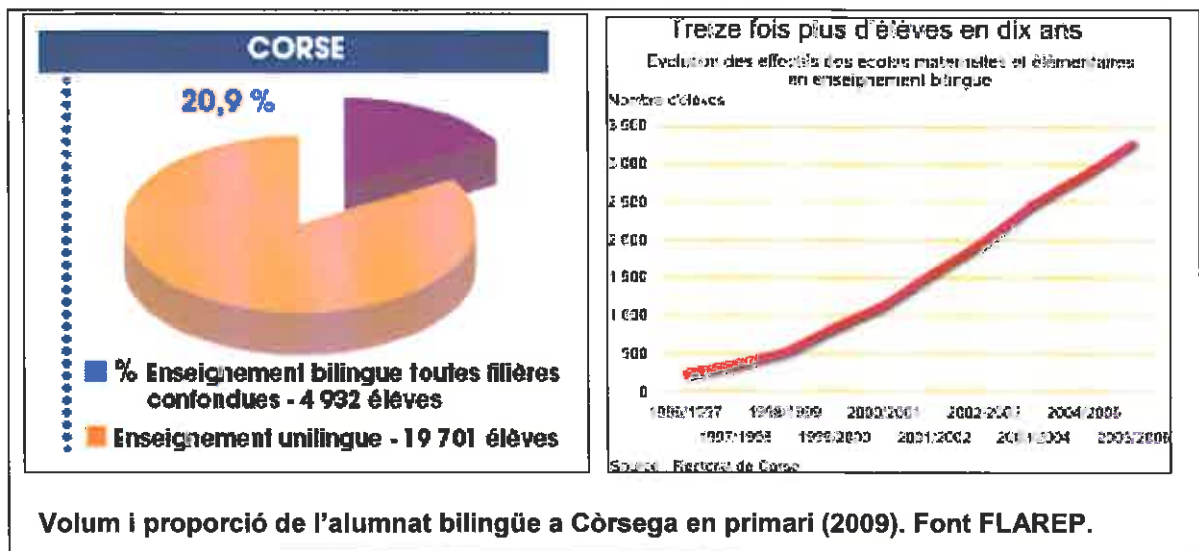
A Còrsega, l'Estat accepta que les col·lectivitats locals, i en particular la Col·lectivitat territorial tingui competència en matèria de llengua regional. El que se tradueix per un tractament programàtic propi per la llengua corsa al si de l'ensenyament i per uns mitjans financers i humans que no tenen altres regions de l'Estat.

A Còrsega, l'ensenyament de la llengua i de la cultura pren dues formes : un ensenyament generalista de 3h per tots els alumnes escolaritzats dintre del quadre de l'horari normal d'un band, i el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe per altre band. En els seus documents i decisions, l'assemblea territorial sempre destaca que aquesta preocupació s'inscriu en una « politique ambitieuse pour la sauvegarde de la langue corse, le développement du bilinguisme ».¹ Així la política de Còrsega a favor de la llengua és declinada segons les Orientacions estratègiques de política lingüística adoptades per la Col·lectivitat el 2005 i que corresponia a l'adopció el 1999 del Plan de Développement de l'enseignement de la langue et de la culture corses « qui visait à une véritable intégration de l'enseignement du corse dans le système public d'éducation, à travers une convention liant l'Etat et la Collectivité Territoriale de Corse. »²

El bilingüisme és un dels objectius centrals de les autoritats corses : « Un bilinguisme équilibré français-corse pratiqué par les élèves dès leur plus jeune âge, telle est la priorité de la Collectivité Territoriale de Corse car il favorise la réussite scolaire, le développement intellectuel et l'ouverture à d'autres langues et cultures. Ainsi, le Plan Régional de Développement des Formations « Lingua è Cultura Corsa » adopté en juin 2006, confirme l'intégration du corse à tous les niveaux d'enseignement et de formation en mettant en oeuvre une stratégie éducative pour un enseignement bilingue ouvert au plurilinguisme, à l'Europe et au bassin méditerranéen. D'ici à 2013, l'enseignement bilingue sera généralisé

¹ *Imparemu u corsu / Apprenons le corse*, Cullettività territoriale di Corsica.

dans toutes les écoles maternelles et en progression constante dans les premier et second degrés.»³ L'ambició és doncs molt clarament definida: la generalització de l'educació bilingüe. Encara que els documents no parlin d'estendre el bilingüisme a tot el sistema educatiu, en la mesura que tots els alumnes hauran passat per un ensenyament en cors a maternal, se pot preveure que pràcticament la totalitat de l'alumnat de la regió tindrà cineixement de la llengua corsa.

Els alumnes en el circuit bilingüe que eren uns 246 el 1996 al començament d'aquesta modalitat d'ensenyament⁴, assoleixen els 3.600 joves deux anys més tard, el 2006, i avui dia, l'efectiu arriba pràcticament als 5.000 alumnes, el que equival a un de cada cinc alumne, en primari, i són 1.500 més en el secundari.⁵

El voluntarisme de les institucions corses es basen entre altres sobre l'avaluació del nombre de locutors entre les joves generacions que es troba, coma les altres àrees lingüístiques de llengües regionals en descens inquietant.

² Idem

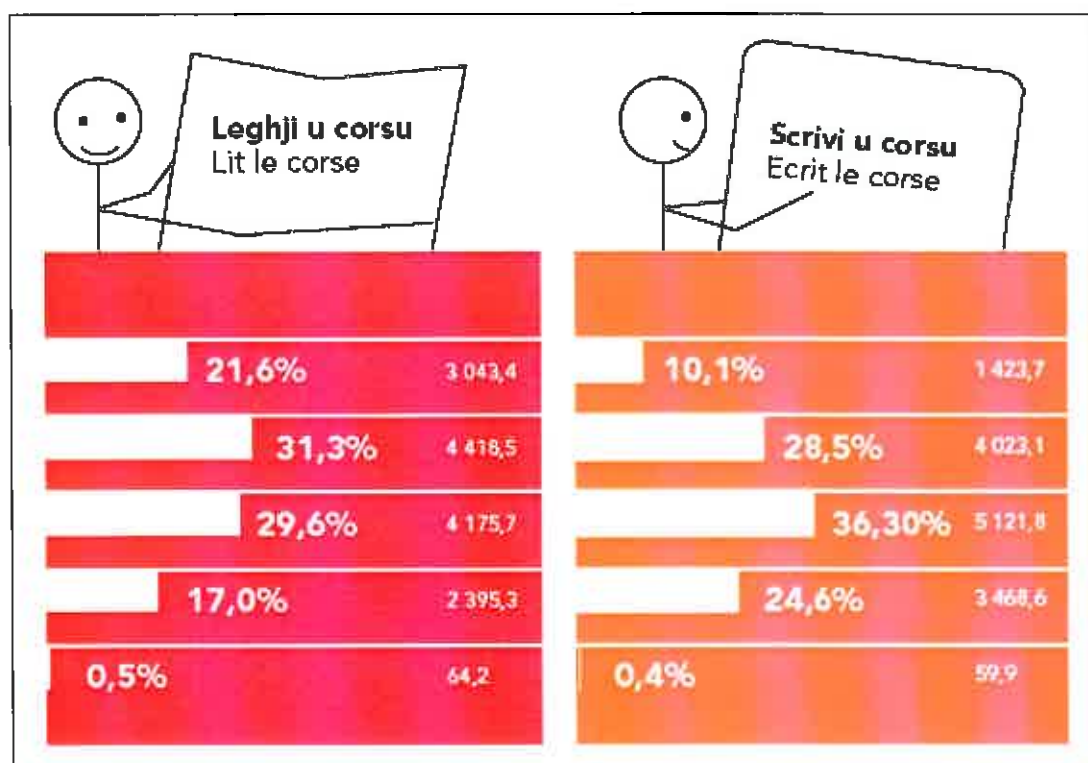
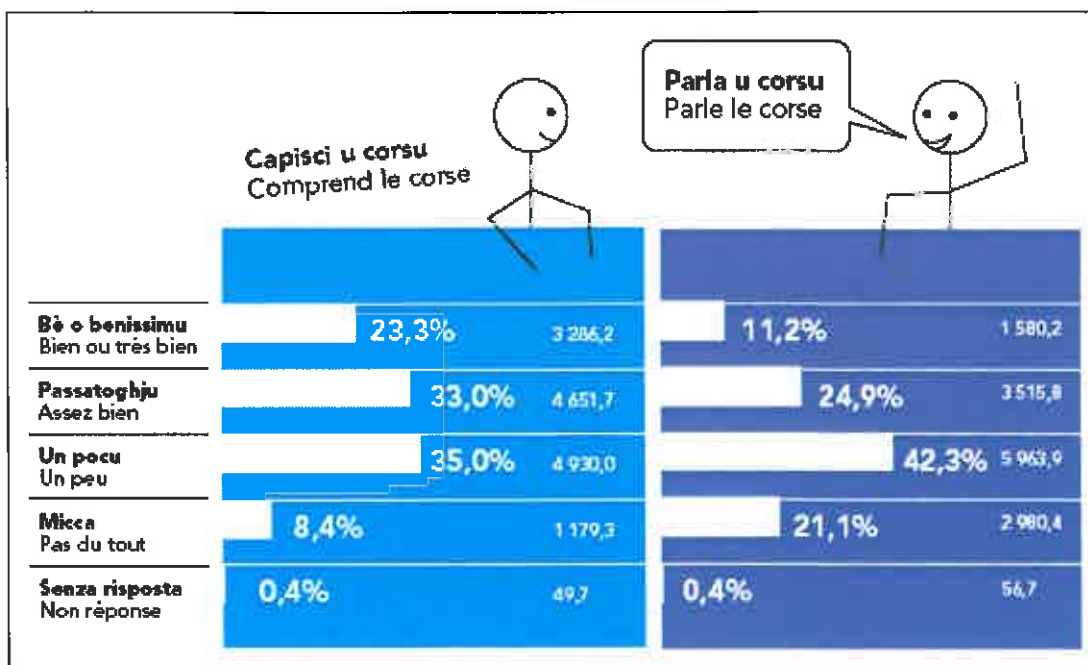
³ Idem

⁴ El llançament de l'ensenyament bilingüe a Còrsega va produir-se després que el col·loqui anual de la FLAREP sobre ensenyament bilingüe fos organitzat i celebrat a l'illa en col·laboració amb la Col·lectivitat territorial, i els serveis de llengua en particular dirigits per Françoise Grazziani.

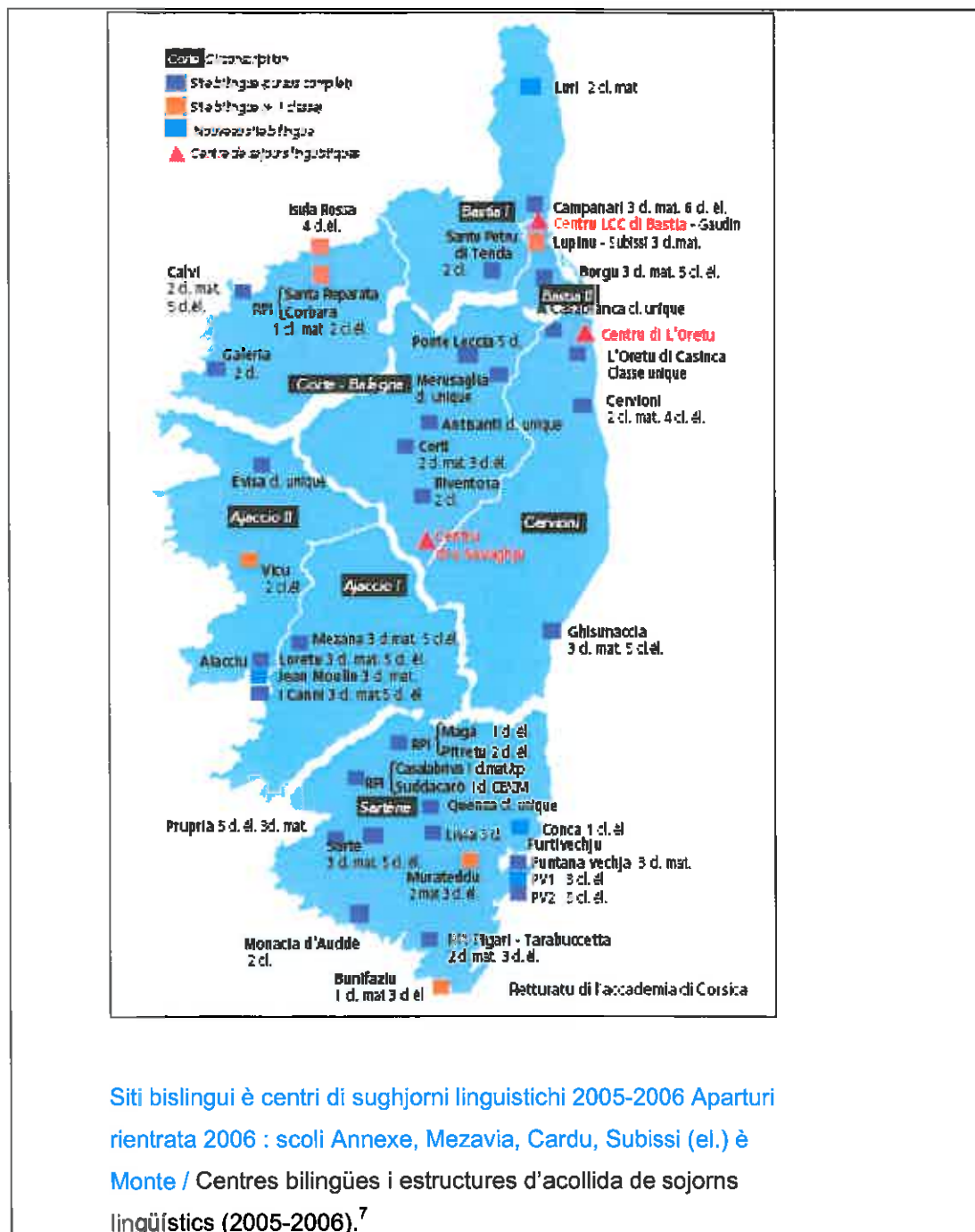
⁵ Font FLAREP.

L'enquesta realitzada el 2003 a prop de l'alumnat de col·legi permetia avaluar a un poc més de 10% el nombre de joves locutors potencials. La qual cosa posiciona la llengua corsa, segons els criteris de la UNESCO, entre les llengües amenaçades.

Els resultats de l'enquesta són els següents :

**Resultats de l'enquesta sobre coneixença del cors a prop de l'alumnat de col·legis⁶
(2003). Col·lectivitat, INSEE, Rectorat.**

⁶ Les declaracions dels enquestats han estat verificats per uns tests que revelen que els alumnes tenen tendència a sobrevalorar llurs competències.

⁷ *Imparemu u corsu / Apprenons le corse*, Cullettività territoriale di Corsica.

Pel que fa a l'ensenyament extensiu, les indicacions del Rectorat destaquen que el 92% de l'alumnat del primari reben aquest ensenyament. Una altra dada precisa tanmateix que solament una tercera part de les escoles compleixen el volum teòric de les 3h de curs setmanals.

A l'entrada col·legi, tots els alumnes de 6a són inscrits a classe de llengua corsa i, si els pares o mares no volguessin que els seus infants seguissin aquests cursos, poden demanar una derogació per escrit al cap d'un mes de prova. A partir de la classe de 4a, es poden continuar fent 3h setmanals com a LV2 o com a opció facultativa. El liceu, representa la possibilitat d'estudiar el cors com a LV3. El Rectorat avalua que més de la meitat dels alumnes de secundari estudien el cors i al batxillerat són el 25% de candidats que trien de passar proves de llengua corsa a l'examen.

L'interès que les autoritats porten a la qüestió de la llengua corsa i dels mitjans del seu ensenyament és encara il·lustrat pel seguiment regular que n'és fet : en efecte, cada any una enquesta és realitzada a prop de les escoles, enquesta que és presentada i sol·licitada pel rector d'acadèmia a través d'una carta-circular adreçada als personals de direcció i d'inspecció, en la qual s'especifica que l'administració ha de « disposer rapidement et en permanence des indicateurs de suivi de l'enseignement de la langue corse, dans le cadre des 3 heures de LCC hebdomadaires et de l'enseignement bilingue, l'un des chantiers prioritaires du Projet Académique.

Il est nécessaire de pouvoir identifier les besoins, discerner les réussites et quantifier les progressions. L'académie doit pouvoir répondre de manière incontestable aux demandes du Ministère et de la Collectivité Territoriale.

A cet effet, vous trouverez ci-joint, le calendrier à respecter scrupuleusement en mobilisant les énergies de tous pour le recueil de l'ensemble des données, un exemplaire de la fiche classe, un exemplaire de la fiche école, une fiche d'aide au traitement statistique.

L'ensemble des documents pour l'enquête est téléchargeable sur le site internet académique à l'adresse suivante : <http://www.ac-corse.fr/lcc> .

Les directeurs d'école veilleront à assurer de manière précise la collecte

des informations qui devront être traitées dans les délais impartis par les services des IA et du Rectorat. »⁸

Es nota de manera molt clara l'exigència i el grau de preocupació de les autoritats acadèmiques per la qüestió. Al mateix temps que endevinem en els propòsits del rector que el ministeri és atent a les dades sobre estat i ensenyament del cors, cosa que és lluny de ser el cas per les altres llengües, i en tot cas pel català on no és pas gens perceptible la impressió que la llengua sigui un tema prioritari.

IV.G - Flamenc

El flamenc, varietat dialectal del neerlandès, no beneficia pas d'ensenyament bilingüe encara que figuri entre les llengües regionals reconegudes al si de l'Educació nacional. La FLAREP organitzat el 2001 a Bailleul un col·loqui destinat a intentar llançar un principi d'ensenyament bilingüe, sobre el model de les altres regions i tal com havia succeït arran del col·loqui de 1995 a Còrsega, però la trobada no va ser seguida per realitzacions efectives. Actualment la FLAREP censa tan solament uns 72 alumnes que reben un ensenyament de flamenc per segon any consecutiu en el marc d'una experimentació començada per tres anys el 2007.

L'ensenyament en qüestió s'havia de fer en els establiments de Wormhout, Noordpeene i Volckerinckhove. S'hi ha afegir el centre privat d'Esquelbecq. Dos municipis que se volien afegir l'any 2008-2009 a l'experiència van veure la seua demanda rebutjada pel rectorat.⁹ Uns promotors del flamenc¹⁰ apunten algunes pressions que vindrien de Bèlgica i de l'entitat La Maison du Neerlandais per dissuadir el desenvolupament de l'ensenyament del flamenc que

⁸ Rúbrica « Enquête Langue Corse dans les écoles 2009 », <http://www.ac-corse.fr>

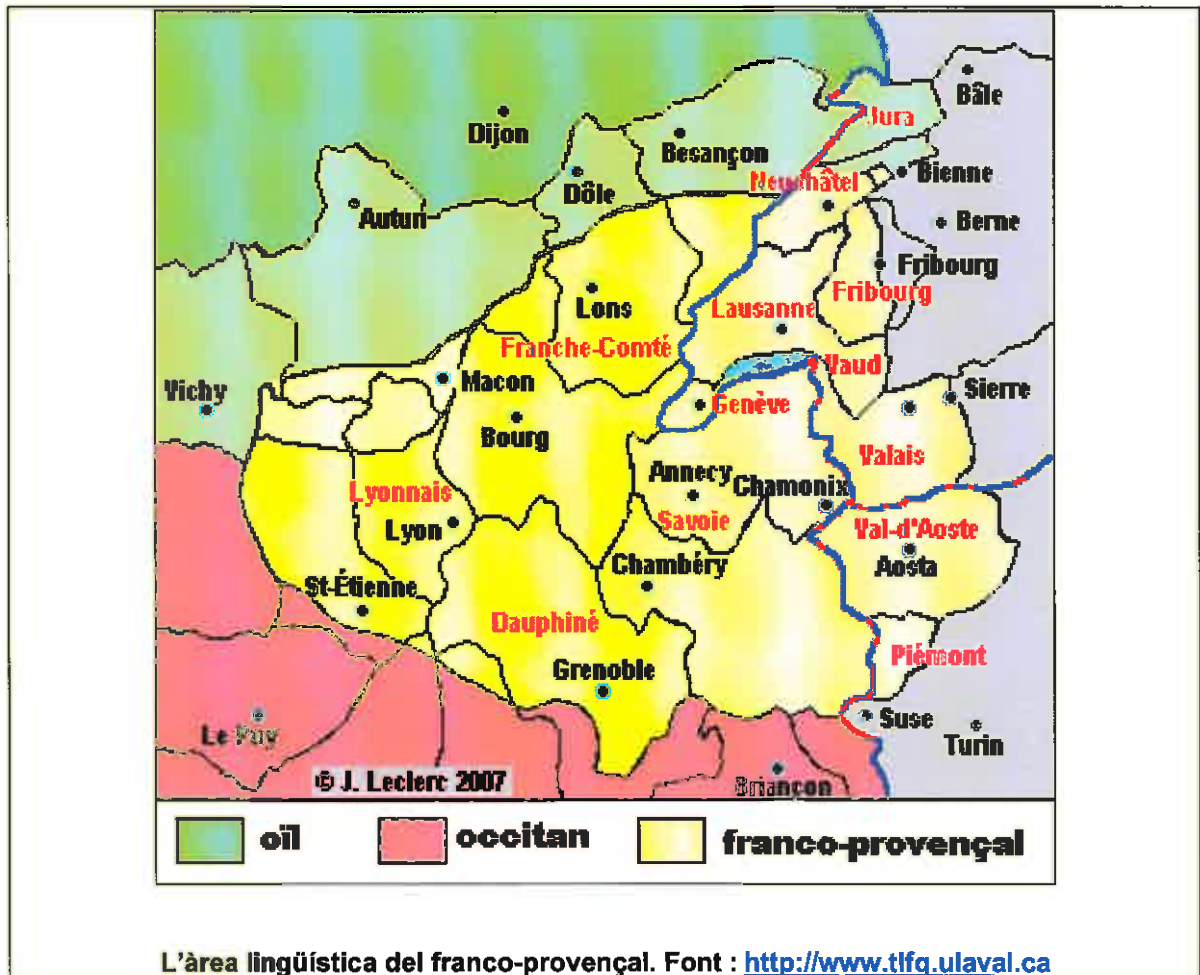
⁹ « 2010, la dernière année du flamand de France à l'école? », 16/9/2009, <http://www.dendraed.com>

seria un concurrent per al neerlandès que només un 2% dels escolars de la regió aprenen malgrat el caràcter de llengua dels estats veïns. Aquest enfocament si fos comprovat seria curiós. El que és segur en canvi és que ni l'ensenyament del neerlandès estàndard, ni el de la varietat dialectal flamenca, no es beneficien de gaire suport per part de les autoritats de la regió, ni de l'Educació nacional. El col·loqui de Bailleul havia permès constatar que degut al moviment de població molt important de la zona, els locutors de flamenc quedaven en nombre reduït¹¹ i que el teixit associatiu de suport a la llengua regional no era gaire consistent. Ve a enterbolir la qüestió de l'ensenyament, unes confusions que existeixen entre dialectes i llengua, i les polèmiques i antagonismes que se'n desprenen.

¹⁰ Jean Paul Couché, president de l'Institut de la Langue Régionale Flamande – Akademie voor Nieuwe Vlaamse Taal (ANVT), www.anvt.org : 12 mai 2009, « **Lettre ouverte à M. Jean Delobel, fondateur de la Maison du Néerlandais à Bailleul**, Monsieur Delobel », 12/5/2009.

¹¹ Unes avaluacions fan estat d'uns 20.000 locutors regulars de flamenc a l'Estat francès i d'uns 40.000 ocasionals, o sigui un 20% aproximadament dels 320.000 habitants de la Flandes francesa, i tan solament un 10% de joves en tindria un bon coneixement i l'1% en faria un ús regular.

IV.H - Franco-provençal / savoienç

El francoprovençal és un cas prou atípic de llengua regional en el conjunt francès. És una llengua identificada en la llista de les llengües territorials de la metròpoli francesa, però té un problema d'identificació a un espai identitari i al mateix temps no té denominació arrelada. En efecte si bé és anomenat popularment « patois » segons el costum de moltes regions franceses com a resultat de la política de desqualificació de totes les llengües diferents de la de l'estat, en canvi el nom que se li ha atribuït recentment –francoprovençal– no permet una identificació clara, ni correspon a una de les apel·lacions territorials més popular i aquesta sí arrelada en una part del territori que és Savoia. No s'identifica gaire clarament perquè s'ha fet servir per batejar la llengua d'una referència a les dues veïnes, el francès (franco), i l'occità amb la seua denominació dialectal local (provençal). A més, l'únic lloc on existeix realment un

sentiment identitari lligat amb la llengua, la Savoia, no coincideix amb la totalitat de l'àrea lingüística.

Una altra especificitat de la llengua franco-provençal és de no ser normativitzada, ni de tenir encara norma escrita unificada. Les poblacions que tenien el francoprovençal com a llengua, des de fa segles, ja feien servir el francès com a llengua escrita. És així com encara s'associa el Vall d'Aosta amb un bilingüisme italià-francès efectivament en usatge, quan de fet la llengua pròpia de la població és el franco-provençal.¹²

Potser d'aquestes característiques prové la manca de reconeixement al si de l'Estat francès, dèficit encara més accentuat que per les altres llengües regionals. En efecte, si bé el franco-provençal és present en els mapes lingüístics, de manera bastant inexplicable, el ministeri d'Educació refusa de prendre'n en compte l'existència i nega als estudiants fins a la possibilitat de passar proves als exàmens del batxillerat. La situació, ja incoherent, frega l'absurditat quan se sap que existeixen ensenyants pagats per a impartir algunes classes de la disciplina i que la matèria és objecte d'investigació i ensenyament a nivell universitari.

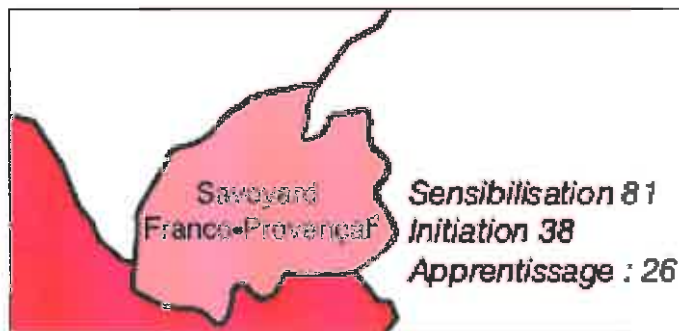
Sobre el territori francès, els ensenyants de franco-provençal en la seua variant savoienca són organitzats en associacions de promoció de la llengua o de dinamització sota la forma de concurs de « patois ». Una de les associacions més reivindicatives és l'AES, Association d'Enseignants de Savoyard, presidida per Marc Bron. Aquest professor de matemàtiques que ensenya el savoia des de fa vint anys en col·legis, liceus i escoles primàries, declarava encara recentment : « Je ne comprends pas cette discrimination autour du savoyard ».¹³ Segons explica, el ministeri d'Educació dona com a argument per rebutjar d'autoritzar el franco-provençal als exàmens que no hi ha prou referències literàries. Pretext tan erroni com il·legítim. Però els qui coneixen la problemàtica de les llengües regionals a l'Estat francès no s'estranyen d'un discurs tan incoherent com

¹² El francès ja era llengua oficial dels estats de Savoia des del segle XV, encara que se coneixen documents escrits antics en savoia.

¹³ « Patois. Marc Bron : 'Je ne comprend pas cette discrimination autour du savoyard' », al

irracional per part del ministeri d'Educació en aquesta matèria. Una il·lustració recent d'aquesta actitud retrògrada, intolerant i incomprensible és la reacció del ministre d'Educació Xavier Darcos¹⁴, que va rebre el president de l'AES i que, segons Marc Bron, « semblava descobrir el problema, al mateix temps, enviava una carta a Marc Francina [batlle de la vila d'Evian i diputat, que dóna suport a l'AES] en la qual rebutjava la nostra demanda ».¹⁵

La FLAREP, de la qual és membre l'AES, comptabilitza per 2008-2009 uns 145 alumnes que reben un ensenyament de savoia.

Efectiu que segueix savoia a escola i col·legi el 2009.

Font FLAREP, AES.

Dauphiné Libéré, 11/9/2009, www.ledauphine.com.

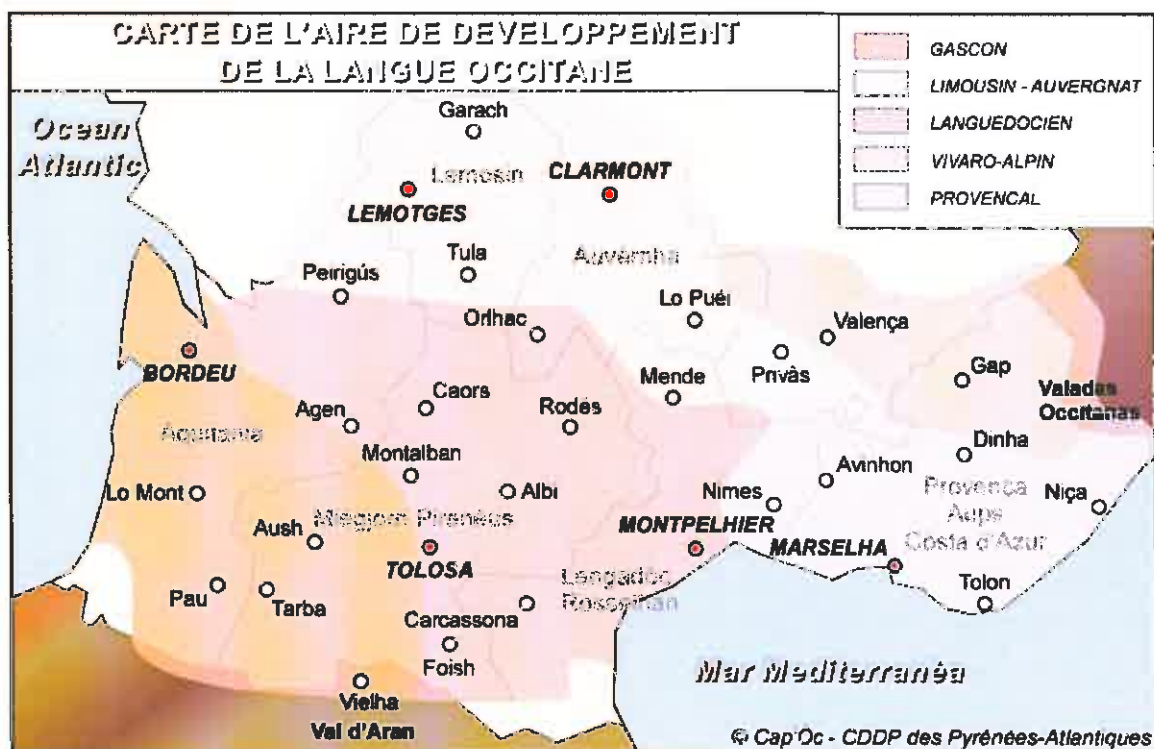
¹⁴ Xavier Darcos, ministre d'Educació fins al principi de l'estiu de 2009, havia estat al gabinet del ministre d'Educació François Bayrou, i havia signat els textos del 1995 bastant favorables a les llengües regionals.

¹⁵ Idem, Patois. Marc Bron : 'Je ne comprend pas cette discrimination... ».

IV.1 - Occità

L'occità és la llengua regional que té la més gran extensió de territori a la metròpoli. Com prou sovint ho destaquen els defensors de la llengua i com ho comenten, sembla que en forma de retret, l'occità cobreix tot o parcialment 8 regions administratives, 9 acadèmies i 33 departaments. El que podria presentar-se com un avantatge i una força per una llengua regional, apareix o s'enfoca de costum com un inconvenient i un punt flac de la situació.

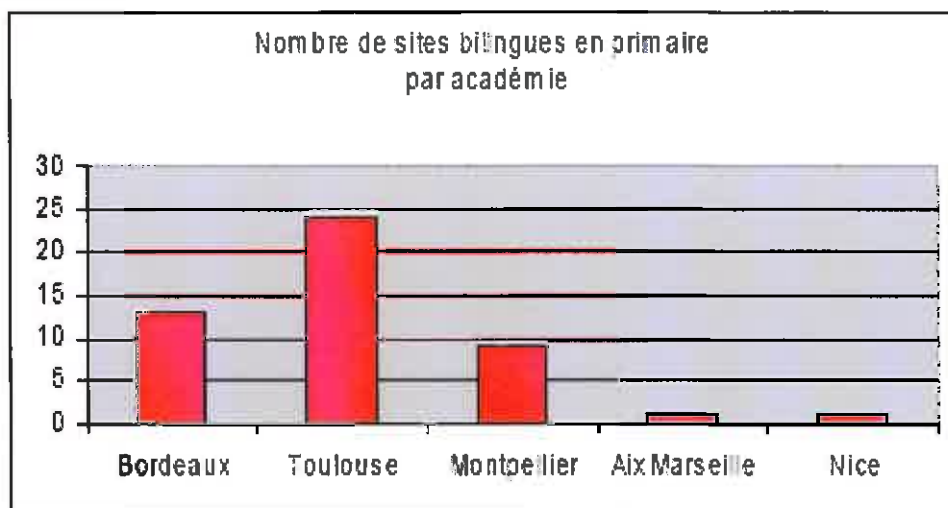
L'occità, degut a la seua extensió territorial, és per tant la llengua que més locutors conserva i totalitza, malgrat una situació sociolingüística força degradada. Ara bé, si això es tradueix per un volum relativament important d'alumnes que reben curs d'occità, no és la llengua regional que suma més joves en classes bilingües (associatives o públiques). Tanmateix l'ensenyament bilingüe en l'Educació pública és ben present i existeix des del 1989 quan van ser obertes les primeres classes als Pirineus Atlàntics i al Tarn.

<http://crdp.ac-bordeaux.fr>

En un context francès i per una situació territorial com l'occità, és particularment difícil d'establir xifres globals regulars i actualitzades pel conjunt de l'àrea. L'associació Òc-bi, Association pour l'enseignement bilingue français-occitan, va elaborar una síntesi el 2008 per al Col·loqui de la FLAREP a Sant Africa. Remarcava en primer lloc una implantació desigual del bilingüisme i l'absència d'ensenyament en llengua regional a moltes acadèmies: « A la rentrée 2008, 46 écoles offraient cet enseignement dans 5 académies pour 3.130 élèves. Toutefois 4 Académies concernées par l'occitan, pour au moins une partie de leur territoire, n'offrent aucun enseignement bilingue.»

L'efectiu d'alumnes escolaritzat en classe bilingüe apareix molt baix respecte a la dimensió del territori i al volum de població que representa. L'associació avalua a un 0,4%, la proporció d'alumnes en bilingüe en les acadèmies concernides¹⁶ per aquesta modalitat d'ensenyament. A Provença, l'ensenyament bilingüe de l'occità¹⁷ és pràcticament absent. Les autoritats acadèmiques privilegien allí un ensenyament extensiu específic, que beneficia d'un cert èxit i sobretot d'un seguiment pedagògic conseqüent, però que no presenta els avantatges pedagògics del bilingüisme en termes de producció de locutors potencials efectius.

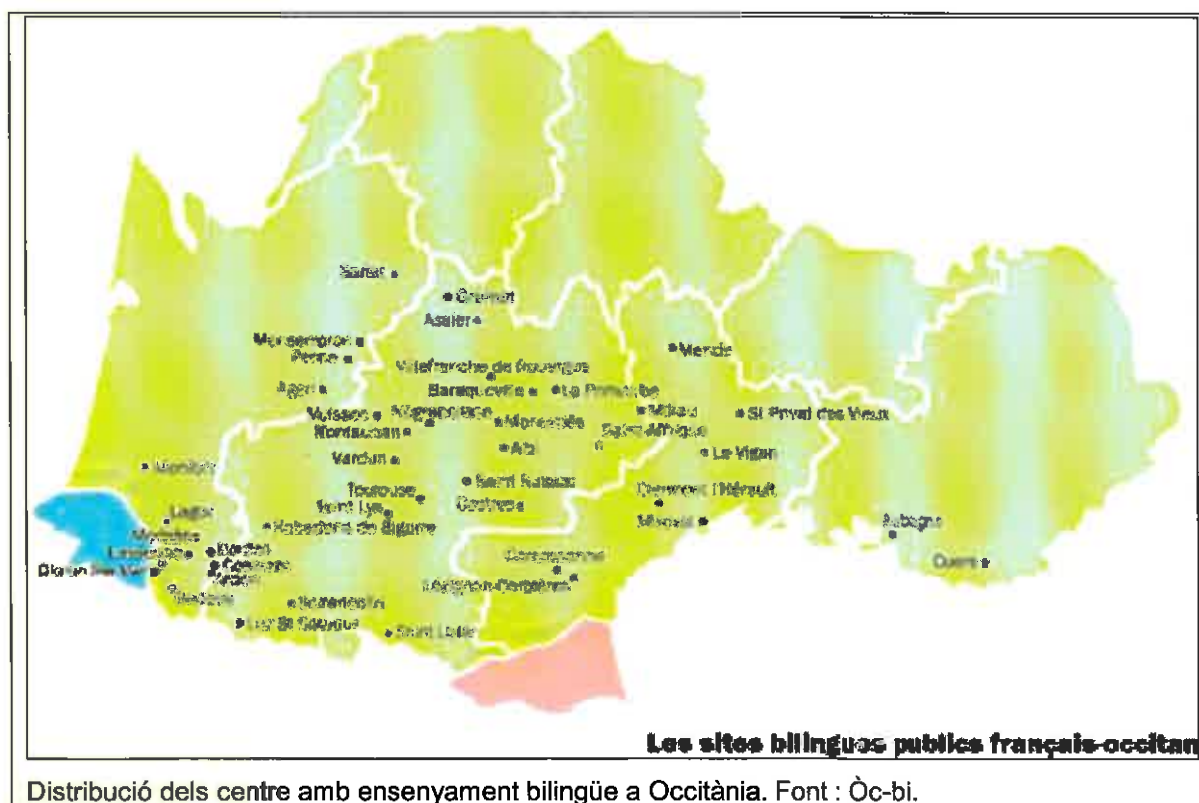
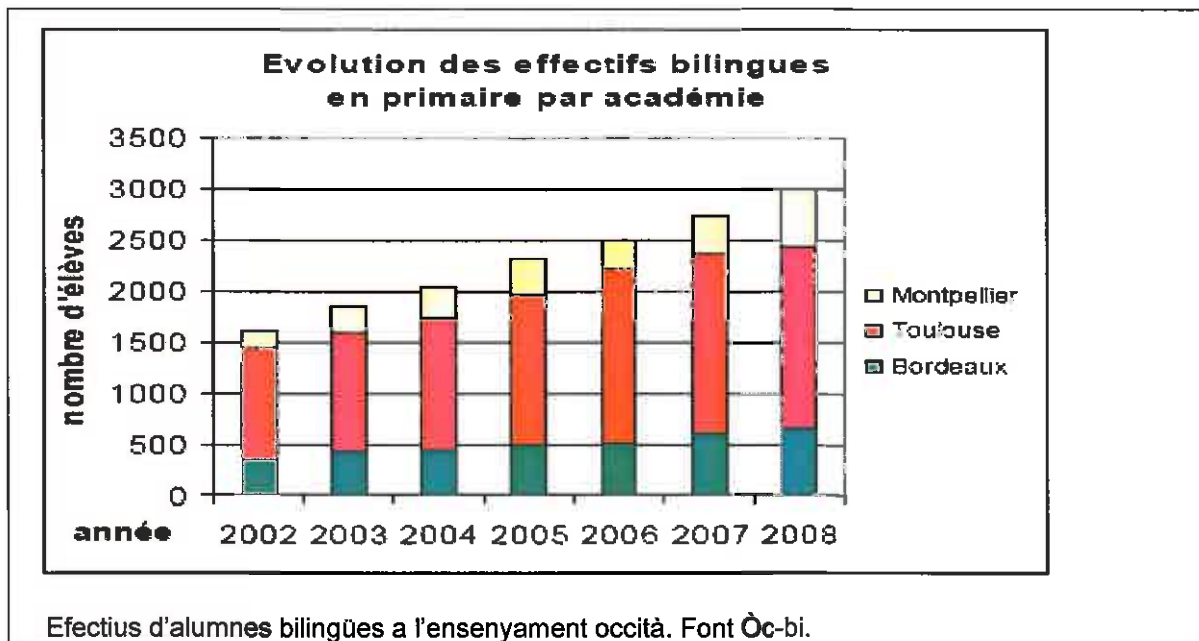

Font Òc-bi. Dades pel 2008.

¹⁶ Són les acadèmies de Bordeus, Tolosa i Montpeller.

¹⁷ El provençal, segons la denominació popular i més arrelada entre els habitants de tota la part

Com ho ensenya el gràfic, l'acadèmia de Tolosa és la més dinàmica i la que concentra gairebé la meitat dels centres d'ensenyament bilingüe de tot Occitània, i més de la meitat dels efectius d'alumnes.

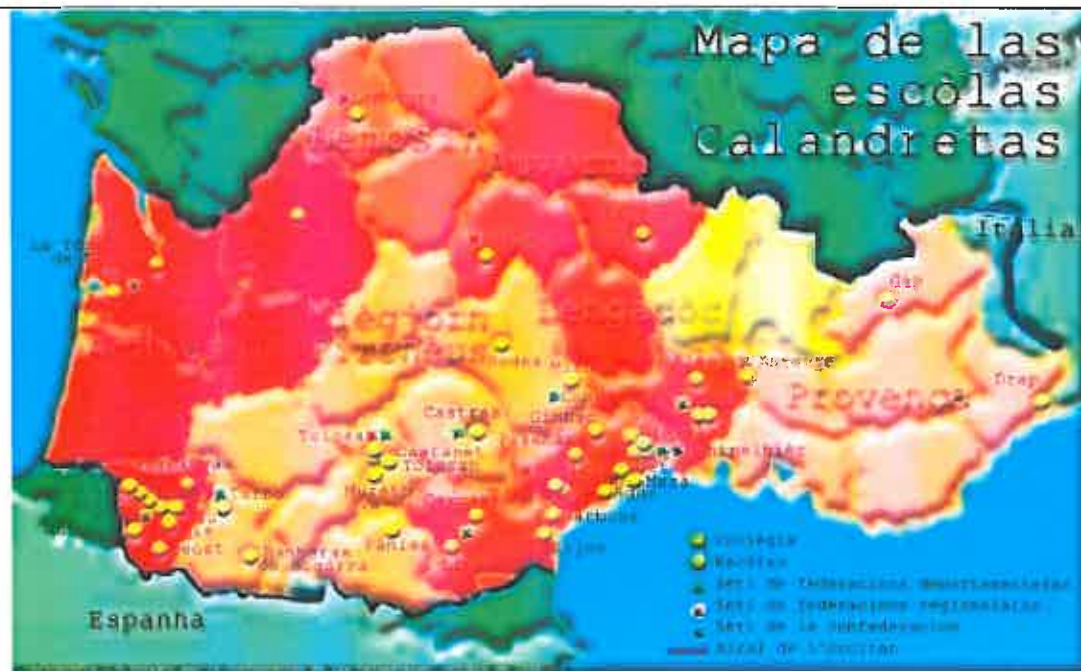
oriental de l'àrea occitanòfona.

A més de l'ensenyament públic, existeix a Occitània una xarxa d'escoles associatives immersives, les Calandretas, que funcionen sobre el mateix principi que les altres escoles immersives de l'estat.

Qualques xifras - Calandreta es [1] :

- 52 escòlas e 2 collègis repartits sus 17 departaments
- 2.734 enfants escolarizats
- 182 regents e professors
- 223 emplegats non ensenhaires

[1] xifras de setembre de 2009¹⁸

Mapa de la localització de les escoles occitanes. Font : Calandretas.

Els llocs de més concentració de les calandretas són els Pirineus Atlàntics, la regió de Tolosa i el Llengadoc.

Sumant doncs els alumnes del privat immersiu i del públic bilingüe, s'arriba per al conjunt d'Occitània a uns 6.000 alumnes, aproximadament l'1% de la població escolar.

Un dels problemes de l'ensenyament bilingüe en zones tan extenses és d'assegurar la continuïtat a l'ensenyament secundari, donada la feblesa dels efectius i llur disseminació. L'associació Òc-bi avalua a la meitat només el nombre de llocs que tenen continuïtat de CM2 a col·legi. I fins i tot el 20% dels centre on s'ensenyava amb bilingüisme no tenen ni tan sols continuïtat d'ensenyament de la llengua occitana a partir de la 6^a. Per l'associació això és culpa de « l'absència de voluntat de la part de l'administració d'assegurar la continuïtat de la formació inicial i també a l'absència de pla director de l'ensenyament bilingüe occità-francès (...) conduint a obrir seccions bilingües al fil de les oportunitats que se presenten, algunes aïllades que no poden proporcionar suficients efectius per a complir els criteris imposats pels rectorats per a l'obertura d'un ensenyament d'occità al col·legi, a falta de mitjans específics. »¹⁹

A continuació, com a consideració final de la part sobre d'ensenyament de les llengües regionals, esmentem el *Rapport au Parlement sur l'emploi de la langue française*, de la **Délégation générale à la langue française et aux langues de France**, Synthèse 2007, que inclou una part que tracta de les llengües regionals. És edificant constatar l'enfocament que fa l'organisme

¹⁸ <http://calandreta.org>

¹⁹ « L'ensenyament bilingüe occità-francès a l'ensenyament públic 2008-2009 », Òc-bi, Col·loqui FLAREP de Sant Africa.

oficialment encarregat de les « llengües de França » : les considera sota l'angle de la riquesa cultural i patrimonial i no com a instrument de comunicació i eina de vida social. Les consideracions i dades annexes sobre les llengües regionals i altres «llengües de França» ocupen 13 pàgines, de les 151 del report, quadres estadístics inclosos.²⁰

Després de titular en començar : « 1. *L'appui aux langues régionales ou minoritaires* », el report discorre sobre la LSF i subratlla tal manifestació en llengua romaní, « *le romani, peut-être la plus méconnue de nos langues* ». El paràgraf d'ensenyament és tractat fent la relació dels efectius concernits per cada «llengua» i dels mitjans que els són dedicats, detallant de manera curiosa el volum d'hores d'ensenyament (els postes i les hores suplementàries i específiques).²¹ Els finançaments provinents de les col·lectivitats locals són esmentats però no se sap a què corresponen precisament ja que les quantitats citades pel català no coincideix amb la realitat : s'avança la suma de 10.000 € dedicada al finançament d'intervinents quan el sol pressupost de l'APLEC per aquesta activitat és de l'ordre de 250.000 € i representa entre la meitat i els dos terços dels alumnes que tenen ensenyament extensió de llengua catalana.

Curiosament també, el report destaca en un capítol molt desenvolupat la problemàtica de l'alsacià i «els esforços que cal continuar fent per reforçar l'alemany». Tal com apuntàvem més amunt, és com si el tractament específic de l'alsacià s'inscrivís en una preocupació interestatal i d'interès nacional i fins i tot europeu, molt per damunt de l'interès que poden representar les altres llengües regionals. El plurilingüisme, el respecte i la promoció de la diversitat lingüística és pensada com a vector i mitjà d'ajuda al reforçament de la posició de la llengua francesa, en cap cas com a suport per a solucionar la situació sociolingüística delicada de les llengües regionals. El capítol que segueix el de les llengües

²⁰ Reproduïm en Annex III les dades relatives a l'ensenyament encara que corresponguin a un estat de la situació a principi dels anys 2000, i encara que tractin de llengües « de França » més enllà del plantejament que tenim en aquest treball.

²¹ « L'état des lieux dressé pour l'année scolaire 2005-2006 à partir des données issues de l'enquête bisannuelle conduite en juin 2006 auprès des écoles, collèges et lycées publics et privés sous-contrat des dixsept académies métropolitaines et d'outre-mer et les cinquante départements correspondants concernés par les enseignements de langues régionales ainsi qu'auprès des mêmes établissements de Polynésie française et de Nouvelle-Calédonie, pour les collèges et lycées seulement, confirme la progression enregistrée lors du bilan effectué pour l'année scolaire 2003-2004. », *Rapport au Parlement sur l'emploi de la langue française*, 2007.

regionals és característic d'aquesta realitat : « *Le français dans les organisations internationales, un gage de plurilinguisme* ». Ve a completar així la frase que introduïa el paràgraf sobre les llengües de França, model de comentaris que no aclareixen res i barregen temàtiques distintes.²²

El que queda clar, en tot cas, és la plaça gens prioritària que les llengües regionals tenen en les polítiques de presa en consideració i protecció de la diversitat lingüística del país ; el primer ministre en introducció al report de la DGLF cita les llengües regionals quedant en una formulació de les més vagues i anodines que, tot i fent veure que l'Estat les assumeix, deixa en mans de llurs «promotors» la responsabilitat del seu futur : « Ce faisant, l'État n'oublie pas que les langues régionales font également partie de notre héritage commun. La place et le rôle de ces langues dans notre société restent sans doute à mieux définir, dans un dialogue avec leurs promoteurs. »²³

Sembla com si els responsables polítics continuessin sords i cecs a les urgències de l'estat d'unes llengües quan, més enllà de les crides reivindicatives d'entitats militants, fet i fet ben moderades pel que fa a les seues demandes en termes d'ensenyament, fins i tot els lingüistes i especialistes del llenguatge avisen de la realitat de la situació. Així, entre altres, Gilbert Dalgalian²⁴ deixa molt clar que « la defensa de la "glossodiversitat" o "biodiversitat lingüística" dins el context de globalització liberal és el mateix combat que defensar l'educació. »

²² « Les langues de France. La politique de valorisation des langues de France traduit l'engagement de notre pays en faveur du plurilinguisme européen. Leur enseignement, proposé aux élèves dans les écoles, collèges et lycées de France métropolitaine et d'outre-mer, continue de s'inscrire dans le dispositif rénové de l'enseignement des langues régionales mis en place au cours des années scolaires précédentes. Durant l'année 2005-2006, 404 351 élèves ont reçu un enseignement de langue régionale : leur nombre a plus que doublé par rapport à l'année 2000-2001. L'ancrage de la DGLFLF au ministère de la Culture invite également à considérer les langues dans leur capacité à produire des oeuvres: plutôt comme outils de création artistique que comme moyens de communication. Dans cette optique, le soutien de l'État se porte sur les oeuvres qui contribuent à installer la création en langue de France dans le paysage culturel. », *Rapport au Parlement sur l'emploi de la langue française*, 2007.

²³ François FILLON, Premier ministre, Rapport au Parlement sur l'emploi de la langue française...

²⁴ « Lo professor Gilbert Dalgalian es psicolingüista especializat dins los aprendissatges aboriss de lengas. En mai de regent, professor d'alemand, ensenheire de francés lenga estrangiera, productor de material pedagogic e audiovisual, foguèt expèrt de l'UNESCO en tecnologies educativas, director de l'*Alliance française* de París e conselhièr tecnic del ministre de l'educacion de la Val d'Aòsta pel bilingüisme francés-italian de l'escòla mairala al bachelierat. Demest los obratges que Gilbert Dalgalian n'es l'autor se pòt senhalar: *Enfances plurilingues - Témoignage pour une éducation bilingue et plurilingue*, L'Harmattan-2000, *Reconstruire l'éducation ou le désir d'apprendre*, Editions du Temps-2007. », in **ENTRETIEN AVEC LE PROFESSEUR DALGALIAN-Lo punt de vista d'un psico-lingüista**, IUFM Midi-Pyrénées - Rectorat de Toulouse - mai 2009.

Planteja les qüestions essencials en una entrevista a la revista bretona *Pobl Breizh* ²⁵: « *Et toujours ces politiques linguistiques [de la France] se sont basées sur le double crédo -infondé, faut-il le dire?- que l'unité du pays exigerait le monolinguisme et qu'un citoyen monolingue serait un meilleurs citoyen qu'un plurilingue. (...) Deux stratégies pour l'éducation et la culture au 21ème siècle : soit on recherche dans l'alignement général un rapprochement entre les peuples qui ne saurait être qu'artificiel -fausse piste d'un universalisme illusoire- soit, au contraire, on fait à toutes les langues et cultures la place qui leur revient et, du même coup, on facilite l'émergence de toutes sortes de personnalités plurielles, plurilingues et pluriculturelles, de toutes sortes d'individus libres et riches de leurs diversités cumulées : un universalisme de la fécondation mutuelle.* »

Com a valoració global de la situació de les llengües regionals a França, és prou il·lustratiu de la problemàtica, reprendre les paraules del president de la Fédération pour les langues régionales dans l'enseignement public, Thierry Delobel, que declarava a l'obertura del col·loqui anual de l'entitat, el 2007, a Alsàcia, que « *els entrebancs mai han parat de pesar, els últims anys, [sobre les llengües "regionals"] i els recursos repetits al Consell Constitucional han generat que fossin els jutges que s'apoderessin de la qüestió, fent així del dret negatiu el marc i les regles que regulen avui dia l'ensenyament bilingüe.* ».

Fins al 2008 (menció de les llengües regionals a la Constitució) tota la legislació, les sentències judicials i la jurisprudència relatives a les llengües regionals tracten el tema «en contra». I no és pas gens segur que, després del 2008, la cosa canviï (en tot cas immediatament), ja que encara que se prengui mínimament en compte, sempre és recordant la preeminència del francès i les mesures avançades s'inscriuen en l'estricta respecte del monopoli excloent de la llengua francesa. Tal com destacava Delobel en el seu discurs de 2007, és particularment significativa « *la declaració de Xavier Darcos* ²⁶ *davant del Senat quan era ministre delegat a l'ensenyament escolar i considerava les llengües*

²⁵ DALGALIAN, *Pobl Vreizh* 12/2008

²⁶ Ministre del govern de Fillon fins al principi de l'estiu de 2009.

regionals com «una part inalienable del nostre patrimoni nacional », que convenia « desenvolupar-les, promoure-les i protegir-les quan s'escaigui i això, ben entès, en el respecte de les lleis de la República i dels principis que la funden, entre els quals el principi de la unitat de la llengua.»

Cada obertura, cada declaració que podria semblar favorable a les llengües regionals és immediatament neutralitzada per la reafirmació d'una immobilitat que sembla irrenunciable respecte a la legalitat i al marc institucional. Així en les mesures que poden desprendre's dels principis i de les declaracions, l'aplicació efectiva es troba sistemàticament frenada i fins i tot entrebancada per les interpretacions o més o menys bones intencions de qualsevol funcionari, emparat i guiat per declaracions com les del ministre Darcos. En absència de llei, de dret positiu favorable a les llengües regionals, és la interpretació i l'aplicació concreta, directa i particular de tal o tal que fixa la conducta a seguir.

El català com les altres llengües relegades com a «regionals» en una situació que no és gaire confortable, ni prometedora de futur, pot pretendre a millorar la seua posició i les seues condicions de supervivència si aconsegueix posar en plaça unes mesures concretes responent a una estratègia d'aprofitament màxim de tots els marcs existents. Les propostes que segueixen van en aquest sentit.

V – Propostes

~~VOLUM 2~~

V - Propostes per una política lingüística del català a Catalunya Nord

V.A – L'ús de la llengua

a – Vila de Perpinyà

b – Departament

c – Catalanofonia

V.B – L'ensenyament de la llengua

V - Propostes per una política lingüística del català a Catalunya Nord

Arribant al terme del panorama de la situació de la llengua catalana a Catalunya Nord, amb els indispensables apunts en forma de sobrevolada del català al conjunt de l'àrea lingüística i de les altres llengües regionals del marc metropolità francès, enunciem algunes propostes que, partint de la realitat, volen ser mesures concretes que podrien permetre de progressar en la presa en consideració i el desenvolupament del seu ús i ensenyament. Les proposicions parteixen del que ja s'està realitzant i inclouen doncs l'esment de realitzacions i experiències a les quals hem participat directament.

Pretendre que se pugui posar en plaça una política lingüística pel català a Catalunya Nord significa en primer lloc d'identificar tots els actors i protagonistes, tant en el camp de l'ús social de la llengua, com en l'àmbit de l'ensenyament. En el primer tema, essencial perquè ultra el suport que representa en matèria educativa, influeix directament sobre el grau de presència de la llengua en la societat, els actors principals són institucions : des del nivell més pròxim al ciutadà, el municipi, fins a àmbits més allunyats, governs autonòmics a fora de les fronteres estatals, àrea de la catalanofonia o administració de l'Estat.

V.A – L'ús de la llengua : 1. Realitzacions i experiències

a – Vila de Perpinyà

A Perpinyà, la presència de la llengua catalana se tradueix, gràcies a la política portada a terme per l'equip majoritari des de fa 10 anys, per l'existència d'un **organisme en càrrega de la promoció de la llengua i de la cultura**

catalanes : l'Institut Font Nova¹, regidoria municipal. Aquest organisme, en part mitjançant el seu pressupost propi posa en plaça i financia mesures, manifestacions i instruments destinats a fer present el català en la vida pública de la ciutat, bé també impulsa actuacions que són preses en càrrega per altres organismes municipals o extra-municipals. Destacarem així algunes operacions particularment il·lustratives i importants per una política lingüística municipal a favor del català.

En primer lloc, la Vila és protagonista en l'ensenyament de la llengua catalana a les seues escoles. L'Institut Font Nova que supervisa el desenrotllament de les operacions no se cuida pas directament de la gestió del programa confiat, lògicament, als Afers escolars de la Vila. Tronarem amb aquest protagonisme de les institucions locals en el camp de l'ensenyament en els capítols ulteriors. És important no obstant de remarcar aquí el paper que pot jugar un organisme general encarregat de política lingüística perquè el desplegament de l'ensenyament de la llengua regional s'inscriu en un quadre més ample i no pot ser deslligat de les consideracions de caràcter global sobre la llengua. Un seguiment de la dinàmica i de l'evolució de l'ensenyament de i en llengua regional per un organisme especialista és necessari per tenir el recul indispensable i no perdre de vista la importància del tema de l'ensenyament de la llengua en una perspectiva general. És fàcil sinó que, deixant-se arrossegar pels imperatius i la rutina del món educatiu, hom s'oblidi de quin és el veritable enjoc i la missió que té l'ensenyament del català. Per tant, l'organisme municipal encarregat de la política lingüística ha de tenir entre els seus membres gent implicada en el tema educatiu, tant de protagonistes del món associatiu², com de responsables i encarregats de qüestions escolars³ i de comunicació.

Val a dir que l'organisme municipal d'aquestes característiques guanyaria a centrar la seua missió sobre la llengua, deixant de costat o separant clarament les actuacions que corresponen a mesures lingüístiques i les que són orientades cap a la política cultural. Tal com apuntava en el 1er Congrés de Serveis

¹ L'Institut Font Nova s'intitulava precedentment Regidoria de Cultura Catalana.

² Responsables de la Bressola (Eva Bertrana), i de l'APLEC (jo mateix, la Rita Peix, tesorera de l'associació) són membres del consell d'administració de Font Nova.

³ Haurien de ser presents al si de l'organisme algun responsable municipal d'Afers escolars com

Lingüístics¹ dels Països Catalans, l'Institut Font Nova, al si de la Vila de Perpinyà, s'hauria de definir més formalment com a **Servei de Política Lingüística**, tal com de fet ja existeixen a la resta dels Països Catalans : organismes de nivell autonòmic, serveis municipals, serveis universitaris.

Un altre aspecte de la consolidació de l'actuació de les institucions locals en el camp de la llengua regional, és el de la definició d'un **marc de principis**. En absència de legislació i de reglamentació francesa favorable a la protecció de les llengües regionals, és particularment important que les col·lectivitats locals assumeixin la responsabilitat de l'existència i de l'esdevenidor de la llengua sota la forma d'una declaració de principis que, encara que no pugui pas tenir el valor de marc legal, fa de referent ètic i moral, de pauta de les actuacions i actituds a respectar. Així de la mateixa manera que a Bretanya, el Consel Regional ha adoptat una Carta per al bretó, igual que el Consell General de Catalunya Nord té en la forma de la Carta a favor de la llengua catalana un marc de principis generals, la Vila de Perpinyà hauria de dotar-se d'un semblant document.

Per altra banda, a la vegada fa més llegible per als ciutadans la política portada a terme i simbolitza el suport oficial de la institució per una llengua justament mancada de reconeixement.²

En el terreny de l'ús del català en la vida social i en el panorama de la ciutat, cinc punts són bàsics de desenvolupar :

1. la retolació i oficialització dels noms de carrers i topònims ;
2. la senyalització viària ;
3. la senyalètica dels equipaments municipals ;
4. la capacitat de relació oral i escrita amb les instàncies municipals en català ;
5. la comunicació i els suport mediàtics.

també representants de l'administració educativa, Inspecció acadèmica.

¹ El 1er Congrés de Serveis Lingüístics dels Països Catalans, *CONVIT*, va tenir lloc els 16 i 17 de juliol de 2009 a Girona i va reunir més de 2.000 participants de tots els Països Catalans. Hi vaig presentar un exposat sobre la política de la Vila de Perpinyà en matèria de promoció del català, a la demanda de l'Institut Font Nova que era ell mateix participant i coorganitzador.

² Vegeu en Annex V la Carta del Consell General de Catalunya Nord a favor de la llengua catalana, de la qual vaig participar molt directament a la redacció.

Pel primer punt, des de mitjans anys 1990, la Vila de Perpinyà està portant a terme una transcripció en català de les plaques de noms de vies. L'experiència en aquest àmbit demostra que és indispensable que a més de la mesura en ella mateixa, la decisió municipal defineixi i adopti una nomenclatura oficial en català de les denominacions.¹

¹ L'experiència a la qual faig al·lusió és la meua participació a les successives comissions de treball a la traducció i correcció dels noms de carrers en català. La feina consisteix d'una banda a corregir les apel·lacions ja escrites en català i que poden comportar errors de transcripció ortogràfica, i d'altra banda a traduir en català tots els noms que només consten en francès. El procés que s'està portant a Perpinyà se troba actualment en curs d'enllestiment. La feina és realitzada per la Miquela Valls, professora de llengua catalana jubilada de la universitat de Perpinyà i per mi mateix. Els entrebancs i les resistències encontrades al llarg dels anys en el desenrotllament pràctic del treball indiquen que els municipis tenen inetrès, un cop han decidit la mesura a adoptar una nomenclatura de referència que inclou entre les formes oficials fixades pel consell municipal les formes en català.

Pel que fa al segon punt, la Vila de Perpinyà ha emprès la senyalització viària i direccional de la ciutat incloent la llengua catalana. És igualment important que aquesta tasca sigui portada a terme. Té un impacte de primer ordre sobre els habitants: tant des del punt de vista pedagògic contribuint a la difusió d'un vocabulari usual i modern, com per la valorització de la llengua catalana que, d'aquesta manera s'equipara al francès i participa a la vida quotidiana de la població amb caràcter útil, defugint tractament folkloristes i marginalitzadors. Uns quants punts queden per completar en l'operació de Perpinyà. En efecte, la senyalització no inclou la transcripció en català dels noms de municipis de Catalunya Nord o de la resta de l'Estat,¹ o encara certes indicacions no han estat incloses dins la traducció al català. Una millor definició dels criteris contribuirà a una més gran coherència i normalització de la llengua². En canvi les indicacions direccionals de les ciutats d'altres territoris dels Països Catalans figuren únicament amb la seua forma catalana, com Barcelona o Andorra.

¹ En una primera etapa de retolació en català, els responsables municipals han decidit deixar per ara sense transcripció catalana els topònims municipals.

² Com a membre de la comissió que ha començat de treballar al tractament de la senyalètica en català de la Vila, puc donar testimoni d'aquesta primera etapa empresa pel municipi. Certes reticències són patents entre alguns serveis municipals o fins i tot entre certs elegits a l'hora d'aplicar les decisions municipals.

Pel que fa al punt 3, la **senyalització dels equipaments municipals**, Perpinyà ha començat a retolar en català, sense que per ara l'operació segueixi un pla sistemàtic general. Els equipaments que comencen a tenir senyalètica en català són els que tenen alguna relació amb la cultura catalana, però també els que són relacionats amb la cultura o els esports. Un pla de renovació de la senyalètica hauria d'incloure en les prioritats tots aquests llocs que són d'especial interès per l'alta freqüentació d'usuaris (instal·lacions esportives, grans eixos de circulació) o el caràcter pedagògic lligat a la presència de joves (escoles).

El punt 4, la **capacitat de relació en català**, oralment i per escrit amb les instàncies municipals, també és parcialment en obres. Són encara pocs els documents municipals disponibles en les dues llengües o en versió bilingüe i no hi ha previstes les disposicions necessàries a una atenció eventual dels usuaris en català. Puntualment certs serveis poden disposar d'un personal catalanòfon capaç de respondre en la llengua, però no és organitzada la possibilitat de manera generalitzada. Implica d'una banda de prendre en compte les competències del personal municipal en plaça, mitjançant una avaluació sistemàtica i regular de les seues capacitats lingüístiques, i la valorització d'aquestes competències en el marc de les atribucions laborals. Per altra banda, les operacions que ja han estat efectuades puntualment de formació del personal¹ han de ser esteses i proposades al conjunt dels empleats. Un pla de sensibilització i perfeccionament a la llengua catalana per a tot el personal municipal hauria de ser elaborat i posat en obra, utilitzant els serveis de formació al català posats en plaça per la Vila a l'Institut Font Nova (Centre d'auto-aprenentatge, cursos presencials) i recorrent a les competències de la Universitat de Perpinyà i del seu Institut Franco-Català Transfronterer.²

Finalment el tema de la **comunicació** i de la presència als suports mediàtics, també és objecte d'atenció i en aquest cas d'un tractament sistemàtic

¹ Amb la Universitat de Perpinyà i l'APLEC ja hem tingut ocasió d'impartir cursos de català específicament programats per personals municipals.

² L'Institut Font Nova ja imparteix classes de català al personal municipal voluntari de l'ajuntament, formant cada any unes quantes desenes de personals, però no s'inscriu en un pla

en una certa mesura a Perpinyà. Les targetes d'invitació, certs catàlegs i fascicles de programació cultural (teatre, exposicions, conferències, concerts) són difosos amb una versió bilingüe. Tanmateix el principi de bilingüisme generalitzat adoptat per la Vila per la seua comunicació, de vegades no sembla pas arribar a tots els serveis, i per altre band el tractament bilingüe que se fa de certs documents tendeix a posar automàticament la llengua catalana en una posició de segon pla o de presència testimonial: lletra més petita, caràcters de cursiva, traducció no sistemàtica dels continguts, posició inferior en la compaginació. La qüestió doncs mereix de ser definida amb més rigor i més claredat per la Vila i al si dels organismes encarregats de la política lingüística.

<p>Joan Pau Alduy, batlle de Perpinyà, senador dels Pirineus Orientals, Maurice Halimi, adjunt del batlle, delegat de cultura, el consell municipal de la Vila de Perpinyà</p> <p>tenen el plaer de convidar-vos</p> <p>a la presentació del llibre « FRANÇOIS EIXIMENIS CONTES ET FABLES » traducció i presentació a càrrec de Patrick Gifreu Perpinyà - Ed. de la Merc. 2009</p> <p>amb la participació de Miquel Adroher, professor de llengua i literatura medievals, universitat de Perpinyà Via Domitia i Robert Vinas, historiador i conferenciant especialista de l'edat mitjana</p> <p>divendres 18 de setembre del 2009 a les 17 h 00 Médiathèque - 15, rue Emile Zola - Perpinyà</p> <p>Entrée libre</p>	<p>Jean-Paul Alduy, maire de Perpignan, sénateur des Pyrénées-Orientales, Maurice Halimi, maire-adjoint, délégué à la culture, le conseil municipal de la Ville de Perpignan</p> <p>ont le plaisir de vous convier</p> <p>à la présentation du livre « FRANÇOIS EIXIMENIS CONTES ET FABLES » traduit du catalan et présenté par Patrick Gifreu Perpignan - Ed. de la Merc. 2009</p> <p>avec la participation de Miquel Adroher, maître de conférences, langue et littérature du Moyen Âge, université de Perpignan Via Domitia et Robert Vinas, historien et conférencier spécialiste du Moyen Âge</p> <p>vendredi 18 septembre 2009 à 17 h 00 Médiathèque - 15, rue Emile Zola - Perpignan</p> <p>Entrée libre.</p>
---	--

Dues mostres de comunicació bilingüe de la Vila de Perpinyà. En el primer cas les targetes d'invitació anuncien els actes; són gairebé sempre bilingües. En el segon cas, la presentació tendeix a un bilingüisme a igualtat de tractament, encara que el català sigui en segona posició.

En canvi, un dels dèficits que pateix el municipi en matèria de comunicació en català, són els butlletins municipals i magazines gratuïts com *Perpignan Oxygène* que no han integrat el principi de bilingüisme. Solament la revista inclou una pàgina de temes relatius a la llengua i la cultura catalanes i que tenen una traducció discriminatòria en català. Cal per la coherència del dispositiu de Perpinyà, que la comunicació inclogui suports en català o suports bilingües.¹

De qualsevol manera, l'organisme municipal encarregat de supervisar i impulsar la política lingüística ha de tenir caràcter trasnversal i tenir competència per a intervenir a tots els àmbits de l'actuació municipal. La Vila de Perpinyà té un adjunt al batlle, delegat als Afers catalans, el que dóna importància a la qüestió.

L'Institut Font Nova també és encarregat de traduir el material i documents en català, quan ho demanen els serveis municipals. A més d'aquesta funció hauria d'organitzar i impulsar la traducció sistemàtica del màxim de suports municipals. Molt recentment, des d'aquest 2009, el mateix Institut posa a disposició una persona durant el consell municipal en cas que calgui traduir en simultani els elegits que s'expressin en català.²

El que s'ha detallat aquí pel municipi més important de Catalunya Nord, val per totes les **altres comunes** que, a la seua escala, soles o en associació amb el Consell General, poden desenvolupar semblants dispositius. L'evolució institucional cap a comunitats d'aglomeracions hauria de ser l'ocasió de fer més efectiu i eficaç el desplegament de polítiques lingüístiques mitjançant la mutualització de serveis, mitjans i objectius.

¹ La declinació del bilingüisme en la comunicació pot fer-se de maneres diversa i variada : suports bilingües, edicions monolingües en dues llengües, produccions en una sola llengua sempre i quan se respecti un equilibri en el volum dels productes entre les dues llengües.

² La mesura ha estat presa arran de la demanda d'un elegit d'Esquerra Republicana de Catalunya, l'Enric Vilanova, que s'expressava totalment en català i demanava que la seua intervenció sigui presa en compte i retranscrita a les ressenyes de les sessions del consell.

b – El Departament

El Consell General és un actor central de la política de promoció de la llengua catalana, a diferents plans. Perquè el seu paper d'institució departamental el converteix en interlocutor privilegiat dels municipis i que té, en aquest títol, un rol de coordinador, d'impulsor i d'ajut. També és interlocutor de l'Educació nacional, com a responsable dels col·legis. Per tant pot tenir una influència directa en un tram central del cicle educatiu. Finalment la dimensió particular de la institució departamental a Catalunya Nord on és percebuda com la sola institució d'àmbit general que representa els catalans li atorga una representativitat i una missió específica.

Des de fa alguns anys, el Consell General és implicat en la política de suport a l'ensenyament del català, a través el subvencionament dels cursos d'iniciació ; la qüestió serà tractada més endavant amb les propostes en matèria educativa.

El marc general d'actuació del Departament en matèria de català, des del 2007, és simbòlicament definit per la **Carta a favor de la llengua catalana** adoptada pel Consell General, i que solemnement i molt oficialment per primer cop reconeix en un acte polític l'existència de la llengua catalana com a element indissociable de la identitat i del patrimoni de Catalunya Nord.¹ Si bé aquest document no té poder vinculant, ni pot ser un substitut de llei, sí en canvi que marca la voluntat de la institució de fer seua la llengua regional i d'assumir la responsabilitat de la seua transmissió a les joves generacions.

El Consell General sent dotat d'un responsable de la llengua i de la cultura catalanes, així com d'un servei administratiu encarregat del tema², hauria de desenvolupar el document de principis i organitzar un veritable organisme transversal de política lingüística. Un **pla de política a favor del català** és necessari per planificar les diferents accions de promoció de la llengua. Permetria de coordinar les intervencions diverses i de donar-hi més coherència i

¹ Vegeu la Carta del Consell General en Annex V.

² Reduït fins ara a una persona, dues tenint en compte la responsable de l'àrea de Patrimoni en el qual s'emmarca el servei.

visibilitat. Les accions tindran així més sentit de cara a la població (i els electors) i permetran de tenir un efecte més aglutinador i responsabilitzador envers els elegits departamentals. Una planificació de l'acció lingüística pot donar lloc a un debat anual a l'assemblea departamental, una manera de subratllar periòdicament la seua responsabilitat en el tema i de mantenir l'atenció sobre l'estat de la llengua que necessita una acció a llarg termini. A una altra escala, el Departament ha de fer el mateix que l'Assemblea nacional amb la llengua francesa i el report anual que s'hi presenta.

El Pla de política lingüística hauria de contemplar, tal com ho apunta la Carta, el desplegament de totes les mesures ja esmentades a nivell municipal pel cas de Perpinyà: retolació i oficialització topònims, senyalització viària, senyalètica dels equipaments departamental, capacitat de relació en català a l'oral i a l'escrit amb les instàncies departamentals, comunicació i suports mediàtics en català.

Per ara la política departamental en el domini de l'ús públic del català no va més enllà d'una presència simbòlica: entrades de Catalunya Nord a les carreteres departamentals¹, senyalització dels límits de les comarques i entrades d'aglomeració sistemàtizades en doble forma, francesitzada i en grafia catalana correcta a banda i banda de la via.

Dos exemples de retolació que el Consell General ha instal·lat a les carreteres de Catalunya Nord: a esquerra la indicació del límit de les comarques, aquí l'entrada al Rosselló provinent del Conflent pel coll de Ternera; a dreta, la benvinguda a Catalunya Nord, al Pertús quan s'entra al departament. Fotos ABF.

¹ El Consell General ha sol·licitat també la societat d'autopistes perquè senyalitzi en català i

Un altre paper que toca jugar al Departament és el de **relleu de la institució regional**. En efecte, la situació particular de Catalunya Nord respecte al marc regional percebut com estranger als interessos catalans, podria traduir-se per l'assumpció al nivell departamental de la política del Consell Regional en matèria de llengua catalana.

Per funcionament permetria més eficàcia en l'actuació a favor de la llengua i una racionalització dels mitjans entre les entitats locals. Necssita definir el marc i les condicions de col·laboració, el que podria fer-se sota la forma d'una **convenció entre les col·lectivitats** en matèria de llengua regional. La presa en càrrega de la política de normalització de la llengua catalana pel Consell General correspondria al millor nivell institucional de gestió ja que la llengua catalana coincideix amb els límits del departament.¹

Una altra possibilitat d'organització d'una política lingüística i de normalització pel català a Catalunya Nord és la creació d'un organisme similar al GIP² del País Basc que, amb el nom d'**Office Public de la Langue Basque**³, coordina i desenvolupa les mesures de política lingüística, associant les diverses institucions i entitats implicades : associacions, municipis, consell general, consell regional i estat. Una adaptació a l'estructura del País Basc hauria de prendre en compte alguns punts : en absència d'una entitat que reagrupa els elegits catalans, aquesta representació institucional podria prendre la forma de la participació de l'Associació de batlles. Dos altres elements haurien també de ser inclosos en l'organigrama d'un organisme d'aquest tipus : la representació del món associatiu que actua en el camp de la llengua catalana⁴ i la Universitat que a través de l'Institut Franco-Català Transfronterer és un interlocutor essencial de

indiqui els límits del territori català, però aquesta fins ara sempre ha rebutjat la demanda.

¹ A l'excepció de la comarca del Fenolledès, però res no priva el Consell General de declinar les seues mesures pel català en disposicions similars específiques per l'occità. O bé de traslladar a la Regió la part de política lingüística dedicada a l'occità si aquesta la volgués incloure dintre d'un pla més general per l'occità.

² Groupement d'intérêt public.

³ Vegeu-ne la presentació completa feta pel seu president Max Brisson en Annex V.

⁴ Existeix a Catalunya Nord una entitat federativa, la Federació per a la defensa de la llengua i la cultura catalanes, però l'estructura probablement hauria de recentrar-se sobre l'objecte lingüístic i millorar la seua representativitat respecte al conjunt de les associacions implicades en la promoció de la llengua.

la política lingüística, tant a nivell de l'ús social i de les pràctiques lingüístiques com per tot el que toca a l'ensenyament i en particular la formació d'ensenyants. Finalment s'hauria de tenir en compte la realitat transfronterera de la qüestió lingüística i estudiar la manera d'articular alguna representació de la Generalitat de Catalunya en una tal estructura.

Esquema de l'organització de l'Oficina pública de la llengua basca.

L'existència d'un organisme conjunt de política lingüística té l'avantatge de reunir al si d'una mateixa estructura les diverses institucions que han de col·laborar o que haurien de portar els temes de promoció de la llengua en concertació, pel fet que la política lingüística implica la participació dels poders públics a molts nivells diferents sobre un llarg termini, i en el sistema francès, les competències de les distintes administracions són compartides o complementàries. Com a corol·lari al funcionament d'un tal organisme, segons un esquema semblant al que ha estat posat en plaça al País Basc per al *Schéma d'aménagement et de développement du territoire*, o sobre el model de la contractació Estat-Col·lectivitat de Còrsega i del *Plan stratégique d'aménagement*

et de développement pour la langue corse, s'hauria d'elaborar i contractar amb l'Estat un **pla general de desenvolupament del català**.¹

Finalment, seguint l'actuació del Consell Regional de Bretanya que el 2009 ha instituit un organisme associat a l'assemblea regional un consell consultiu sobre els temes de llengua i cultura bretona, igual que existeix un consell econòmic i social o també un consell consultiu sobre qüestions de cultura i medi ambient a les col·lectivitats territorials dels departaments d'ultramar, convindria que el Departament instituís un **consell consultiu de la llengua catalana** com a eina de concertació amb els partners associatius i organ de debat i preparació de les qüestions lingüístiques per la política relativa a la llengua de la regió.

c – La catalanofonia o Països Catalans

Catalunya Nord és part d'un ampli conjunt lingüístic que té ja alguna traducció directa en la promoció de la llengua catalana a Perpinyà. En efecte des de la Casa de la Generalitat a Perpinyà, es porta a terme una acció a favor de la llengua. A través d'un Servei de difusió de la llengua catalana, la delegació del govern català actua seguint els següents eixos :

- oferta de cursos de català per a adults ;
- suport a les entitats que obren al desenvolupament del català ;
- implicació en campanyes de promoció de l'ús del català ;
- partenariat amb les institucions en temes lingüístics.

A més, la Generalitat de Catalunya, de manera directa, dóna suport a l'ensenyament escolar de la llengua catalana (la qüestió serà tractada a l'apartat que desenvolupa aquest tema).

¹ A Còrsega aquestes disposicions corresponen a un marc legal propi, al País Basc s'emmarquen en el Contracte de Pla, segons una declinació territorial. Res impedeix de pensar que també se podria organitzar una política lingüística aprofitant les possibilitats d'experimentació en el marc de la legislació sobre descentralització.

El govern autonòmic de Catalunya és l'organisme de tots els Països Catalans que és més present i més implicat a Catalunya Nord, tant a nivell de presència material i de contacte, com pel que fa a programes i projectes en els quals té una participació financera directa i de vegades principal.

Un àmbit i projecte nou s'està estructurant actualment que té la Generalitat de Catalunya i el Consell General com a socis: el d'un **eurodistricte català transfronterer**. En aquest àmbit evidentment la col·laboració en matèria lingüística podria tenir una plaça privilegiada. A través de documents convencionals, la Generalitat està racionalitzant les seues col·laboracions que fins ara consistien en recolzament puntuals tot i que sempre reconduïts any rere any, amb les institucions nord-catalanes: Vila de Perpinyà i Consell General. Fins i tot les darreres sol·licitacions i informacions rebudes en 2009 per certes associacions¹ indiquen que el govern català s'orientaria cap a una contractualització plurianual de la seua acció a favor de la llengua, al menys en el camp de l'ensenyament.

Algunes xarxes d'entitats del conjunt dels Països Catalans relacionades amb la promoció de la llengua tenen implantació a Catalunya Nord i participen d'aquesta manera a la promoció i difusió de la llengua en territori de l'Estat francès. L'Institut Ramon Llull, entitat presidida actualment per Josep Bargalló, ex conseller en cap de la Generalitat de Catalunya, i que té com a objecte la projecció internacional de la llengua i la cultura catalanes, ha integrat recentment el Consell General de Catalunya Nord entre els seus membres. De manera semblant, l'associació Òmnium Cultural, històrica i emblemàtica entitat de suport a la llengua i la cultura catalanes té una associació específica a Catalunya Nord que s'encarrega més particularment d'organitzar cursos de català per als adults i és responsable de la Nit de Sant Jordi que cada any reuneix en una manifestació de gala el món literari català entorn en motiu del lliurement de diferents premis destinats a incentivar l'ús del català. Una altra xarxa present a Catalunya Nord és la Xarxa Vives d'Universitats de la qual fa part la Universitat de Perpinyà i que té entre les seues preocupacions les qüestions de llengua i de normalització en el

¹ En tenim informació directa pel que fa a l'APLEC.

camp universitari.¹ Per 2010, per exemple, la Xarxa està organitzant amb el càmpus perpinyanès la mostra de teatre universitari². Pel que fa a serveis lingüístics més específicament, la primera trobada del congrés Convit reunit l'estiu 2009 a Girona podria desembocar en l'estructuració d'una xarxa formal d'aquests organismes que interessaria també Catalunya Nord.

En tot cas, tant pel Departament com per la vila capital i fins i tot altres entitats de fora de Catalunya Nord, és difícil de passar-se d'un **observatori de la llengua** que ha de permetre assegurar un seguiment el més precís possible de la seua situació, així com de la demanda social, en particular en matèria d'ensenyament. El Consell General, com la Vila de Perpinyà, haurien d'aprofitar en aquest tema, les competències i capacitats de la universitat de Perpinyà que inclou al si de l'Institut Franco-Català Transfronterer i del Centre de Recerques en Estudis Catalans un pol d'activitats en sociolingüística. La tasca pot tenir a més el reforç de l'Institut d'Estudis Catalans, l'acadèmia per la llengua catalana, que té delegació a la Casa dels Països Catalans de la Universitat i que és reconeguda com a autoritat científica per la Carta del Consell General. La Generalitat de Catalunya de fet ja va realitzar el 2004 una enquesta sobre usos lingüístics a Catalunya Nord a través de l'Institut de Sociolingüística Catalana.³ És en aquest sentit que sem proposat al Consell General de realitzar una nova

¹ La Xarxa Vives és una associació que potencia les relacions entre les institucions universitàries de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears, Catalunya Nord i Andorra per tal de crear un espai universitari que permeti coordinar la docència, la recerca i les activitats culturals i potenciar la utilització i la normalització de la llengua pròpia. Constituït el 28 d'octubre de 1994 pels rectors de les 13 universitats fundadores, compta actualment 20 universitats que juntes representen un col·lectiu superior a les 440.000 persones, de les quals 400.000 són estudiants, uns 30.000 són professorat, i uns 10.000 són personal d'administració i serveis. La xarxa compta entre les seues onze comissions de treball, la de Llengua i la de Política lingüística. La Universitat de Perpinyà m'hi delega com a representant seu. La delegada general, encarregada de relacions amb la resta de Països Catalans pel president de la Universitat de Perpinyà és Martina Camiade. Les universitats membres de la Xarxa Vives són : Universitat Abat Oliba CEU, Universitat d'Alacant, Universitat d'Andorra, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de Barcelona, Universitat de Girona, Universitat de les Illes Balears, Universitat Internacional de Catalunya, Universitat Jaume I de Castelló de la Plana, Universitat de Lleida, Universitat Miguel Hernández d'Elx, Universitat Oberta de Catalunya, Universitat de Perpinyà Via Domitia, Universitat Politècnica de Catalunya, Universitat Politècnica de València, Universitat Pompeu Fabra, Universitat Ramon Llull, Universitat Rovira i Virgili, Universitat de València, Universitat de Vic. [Http://www.vives.org](http://www.vives.org).

² És encarregada de la coordinació, Míriam Almarcha Parls, professora de l'IFCT.

³ Enquesta ja comentada més amunt i per la qual vaig participar directament a l'elaboració del qüestionari. Aquell any, es van realitzar a iniciativa de la Generalitat de Catalunya enquestes

enquesta general sobre ús del català a Catalunya Nord. Podria constituir la base d'una col·laboració més aprofundida i seguida amb la perspectiva d'estructurar un Observatori nord-català de la llengua catalana.

Una avaluació regular de la situació de la llengua a Catalunya Nord és necessària i seria una mesura raonable per servir de base a un estudi seriós i rigorós de les mesures a prendre i a anar adaptant en el quadre d'un pla d'actuació lingüística. Igual que ja es realitza al País Basc i a la Catalunya Sud. Una periodicitat de 5 anys seria adaptada a l'anàlisi de l'evolució.

De manera global doncs, tenim a Catalunya Nord uns quants elements de política lingüística, unes mesures preses en ordre dispers i sense gaire cohesió per institucions i estructures diverses. Convé doncs que se pugui passar a una etapa de racionalització i de més efectivitat en matèria de normalització de la llengua que moltes entitats declaren desitjar i que la societat nord-catalana recolza. L'ensenyament de la llengua és l'àmbit, avui clau, per actuar i fundar qualsevol intervenció que pretengui incidir en el futur d'una llengua minoritària com és el català.

V.B – L'ensenyament de la llengua

Perquè l'ensenyament del català pugui d'una banda realitzar-se en el respecte de la reglamentació que preveu que l'oferta ha de ser present a tots els nivells de l'ensenyament perquè les famílies puguin exercir el seu dret de demanar-ne per als seus infants, i d'altra banda perquè aquest ensenyament pugui efectivament contribuir a la transmissió de la llengua i al seu desenvolupament tal com preveu la reglamentació, cal que l'autoritat competent, és a dir l'educació pública, es doti dels instruments per aplicar les mesures previstes. Al mateix temps, les administracions locals, el Consell General pel que fa al català, han de poder verificar que la política educativa és efectivament i regularment aplicada. Les eines apuntades aquí intenten prendre en compte el marc institucional francès actual i al mateix temps les actituds bastant immobilistes, per no dir dogmàtiques, de certs responsables polítics i administratius en matèria de llengua minoritzada.

La millor manera d'emprendre una via de normalització lingüística i de recuperació de la llengua catalana i de les llengües regionals és, en primer lloc, que França equipari la seua normativa i la seua política de llengües i de minories a la resta de pautes i referents internacionals i europeus : reconeixement oficial de les comunitats lingüístiques, respecte del seu ús públic per part dels locutors i promoció del seu desenvolupament a igualtat amb l'afany de protegir i sostenir la llengua francesa. Però és probablement poc realista considerar que l'Estat francès aplicarà, a curt o mitjà termini, els principis de drets humans a l'àmbit de les llengües sobre el seu territori, deixant de banda els seus tics jacobins i nacionalistes.

És de desitjar que la **lleï en preparació** sobre les llengües regionals no se quedi en algun calaix o en algun cul de sac ministerial, per problemes d'instrumentalització política, com ha pogut succeir en diversos moments quan s'ha tractat de prendre decisions en aquesta qüestió. Una eventual fossilització de les poques possibilitats deixades avui dia a les llengües regionals a través de la llei constituïria un enfosquiment de llurs perspectives de futur. Un text legislatiu

massa llarg i massa precís podria comprometre les actuacions i iniciatives que actualment sovint se tiren endavant en un marc pràcticament d'alegalitat. Els millors textos que fins ara han estat edictats en matèria d'ensenyament de llengües regionals i d'ensenyament bilingüe en llengua regional són les circulars de Lang-De Gaudemar de 2001. Una llei hauria de transposar en llei unes recomanacions ministerials fins ara ben lleugeres, a més d'enunciar alguns principis generals que orientin el desplegament futur de polítiques lingüístiques que, de manera més versemblant, només aniran a iniciativa d'institucions locals. Els **principis generals** haurien de ser :

- afirmar més clarament el dret de tots els alumnes a poder beneficiar d'un ensenyament de llengua regional al llarg de l'escolaritat ;
- garantir que tots els joves beneficiaran d'un igual accés a l'iniciació i perfeccionament de la llengua regional (generalitzar l'ensenyament extensiu a tots els nivells, treient el caràcter « no obligatori » que no té cap més raó de ser que la de mantenir una superioritat política de la llengua francesa i que de totes maneres és contradit per certes disposicions acadèmiques i pràctiques efectives a les escoles públiques) ;
- garantir el dret dels infants i de les famílies a veure's proposar un ensenyament bilingüe a tots els establiments de l'ensenyament públic ;
- instaurar tots els mecanismes per assegurar la formació d'un nombre suficient d'ensenyants de llengües regionals ;
- fixar l'obligació pels serveis educatius de procedir a l'avaluació anual de la demanda de les famílies en matèria d'ensenyament bilingüe i a difondre una informació per a tothom, clara i incitativa, sobre la qüestió.

Més enllà d'aquests principis generals que una futura llei hauria de comportar, les mesures a favor d'un ensenyament del català mínimament dignes se fonamenten en l'existent, en l'organització actual de les institucions i en la reglamentació vigent. És doncs en aquest marc que són formulades les remarques i propostes d'aquest capítol.

La limitació evident d'aquestes condicions i l'exercici de realisme que implica

no ens han de privar tanmateix de ser imaginatius i, com sempre ha estat el cas en el camp de l'ensenyament de les llengües regionals, de llançar projectes, de crear dispositius concrets i d'actuar, defugint actituds passives, atentistes i massa immobilistes, quedant fidels, com ho comentava encara fa poc Joan Peytaví, al tarannà dinàmic dels qui sem acostumats a una cursa contra rellotge per salvar la llengua i a una obligació d'adaptació i d'acció permanents com a garantia de supervivència.

Així, al curs de l'any universitari 2008-2009, responent a una sol·licitació de la Generalitat de Catalunya desitjosa de millorar la seua eficàcia en la intervenció a Catalunya Nord a favor de l'ensenyament del català, es va proposar a l'IFCT de la Universitat de Perpinyà el llançament d'un **Pla estratègic per l'ensenyament del català**. Les grans línies d'una actuació destinada a mobilitzar els esforços i a sumar les dinàmiques a favor de la qüestió van concretar-se prou ràpidament i un primer document de treball va ser aprovat pel Consell d'administració de l'IFCT i presentat seguidament en presència dels presidents de la Universitat, del Consell General i representants de la Inspecció acadèmica i de la vicepresidència de la Generalitat de Catalunya el 20 de març de 2009.¹

En què consisteix essencialment el Pla estratègic pel català proposat a la Universitat de Perpinyà el febrer de 2009 ? Es tracta essencialment d'incidir en la formació inicial i contínua dels personals d'ensenyament i en l'edició de materials i suport didàctics per a l'ensenyament del català i en català. La idea de base és de posar en comú els esforços, els recursos i els mitjans per a aconseguir de fer un salt qualitatiu i quantitatiu en l'ensenyament del català i en l'ensenyament bilingüe en català a Catalunya Nord.

L'objectiu del Pla consisteix a racionalitzar i fer més eficient el desenvolupament de l'adquisició de la llengua catalana per un volum el més ample possible de la població de Catalunya Nord a través de l'ensenyament, després de constatar un cert estancament o almenys un avenç massa lent en el desenvolupament de l'oferta d'ensenyament del català.² Quedant centrat en el

¹ Vegeu el Pla estratègic en Annex V. Va donar lloc a una Jornada monogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans en el marc de la Universitat Catalana d'Estiu, l'agost 2009, a Prada.

² Estancament que cal posar en relació amb la mala acceptació històrica i sempre vigent de les llengües regionals per França, ho hem anat veient al llarg d'aquest treball.

camp de l'ensenyament, cal no perdre de vista la dada essencial segons la qual el 2009, moltes llengües regionals se troben en perill de desaparèixer, entre elles el català a Catalunya Nord que se troba en una situació sociolingüística gens favorable i preocupant degut a la baixa constant del nombre de locutors. La idea del Pla estratègic és doncs d'identificar els menesters per intentar pal·liar a aquesta situació, convidant els protagonistes indispensables de l'ensenyament del català a implicar-se en el seu desplegament.

Hem precisat més amunt quin és l'estat de l'ensenyament de català i en català a Catalunya Nord : un 4% dels joves segueixen un ensenyament bilingüe (6% si ens centrem en l'educació de primer grau), i un 13,5% més de l'alumnat rep algun ensenyament de la llengua (un 20% en l'ensenyament primari). En total doncs és menys d'un de cada cinc alumnes (menys del 18%) que té ensenyament de català sumant bilingüe i ensenyament extensiu.

Una situació doncs lluny de ser satisfactòria si comparem els percentatges la demanda social (el 40% de les famílies vol bilingüisme). El mateix passa amb la demanda d'ensenyament de català com a disciplina que se situa a les enquestes del Consell Regional i de la Generalitat a l'entorn dels 2/3 de la població. Sobretot la situació no és pas gens satisfactòria si contrastem aquestes xifres baixes amb el recul ràpid del nombre de locutors i l'absència gairebé completa de transmissió familiar de la llengua que fa indispensable una intervenció ràpida mitjançant la institució escolar per garantir-ne la perennitat.

D'altre band, si comparem la situació de Catalunya Nord amb les altres regions de l'Estat francès, ens adonem que tampoc ens trobem en situació gaire favorable.

Basc	31%	7.579 alumnes
Cors	20,9%	4.932 alumnes
Alemanys alsacià	9,5%	16.450 alumnes
Català	5,9%	2.372 alumnes
Bretó	2,23%	10.450 alumnes

Ensenyament bilingüe i immersiu en el 1er grau – 2008-2009, segons la FLAREP.

Els menesters. Quins són els punts que bloquegen actualment el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe català ?

En primer lloc trobem el **dèficit d'ensenyants**. Dèficit que podem identificar a diversos nivells. El concurs de reclutament, el CRPE especial bilingüe no atreu prou candidats i any rere any des que existeix el 2002, no aconsegueix cobrir totes les places obertes : una desena de professors de les escoles aproven el concurs per entre 12 i 15 places proposades. La causa d'aquest dèficit se deu tant a la situació sociolingüística¹ com a la manca d'informació per part de les institucions.² A un altre nivell que les places de titulars, tampoc Catalunya Nord no beneficia d'ensenyants : cap professor de les escoles provisional és contractat pel Rectorat per pal·liar la manca de professors bilingües. I la idea no és cap desig irrealista ja que a l'acadèmia d'Estrasburg, l'Educació pública recorre al país veí per fer funcionar les seues classes bilingües, essent confrontada al mateix problema : els dos departaments d'Alsàcia tenien per l'any escolar 2007-2008 48 persones no titulars de l'Educació pública entre contractuals (7) i ensenyants alemanys (41).

A l'ensenyament secundari, el nombre de postes al CAPES de català és reduït des de fa 5 anys a una sola plaça pel ministeri. La reducció brutal i sense miraments per una disciplina en situació de menester no dóna pas cap senyal positiu als estudiants que podrien ser interessats per la carrera i fa encara més difícil l'accés a la funció. El 2009, encara hi ha col·legis i liceus que no tenen professor de català. Finalment el darrer àmbit necessitat és el de l'ensenyament de disciplines no lingüístiques (DNL) de les classes bilingües al secundari. Aquí ni tan sols el ministeri té organitzada la formació o el reclutament d'aquest tipus de personal i fins i tot el Rectorat no vol atribuir habilitacions per als professors de DNL que ho demanen per al català, malgrat que se donin aquestes acreditacions per les llengües estrangeres.³

¹ Cada any baixa el nombre de catalans competents en llengua i que se senten capacitats doncs per presentar-se a un concurs i una funció que exigeix una alta qualificació en català.

² Les institucions haurien d'esforçar-se més per incitar els estudiants a triar la carrera de l'ensenyament bilingüe a la vista dels menesters i de la situació sociolingüística de la llengua : l'administració d'Educació (Inspecció acadèmica i Rectorat), la Universitat de Perpinyà (IFCT) i els professors de català dels liceus de Catalunya Nord.

³ I fins se refusa de reconèixer com a llengües estrangeres, llengües, com el català, el bas, l'occità, que ho són efectivament. Inclús en el mateix marc francès de l'educació, com és el cas de

El segon punt clarament deficitari és el **marc reglamentari** i legislatiu. I fins i tot en certs casos se pot parlar de condicions hostils. Els textos reglamentaris que organitzen l'ensenyament bilingüe estableixen un marc fragil : els decrets i circulars ministerials tenen poc pes a l'hora d'imposar la posada en plaça de l'ensenyament sobre el terreny inclús l'administratiu, i moltes vegades els textos oficials no són aplicats per la mateixa administració. La demanda que ha d'ésser « expressada » per donar dret a obrir classes bilingües no és mesurada, les reunions del Consell acadèmic de les llengües regionals se reuneix un cop l'any quan el text ministerial parla de dues vegades al mínim, per posar només dos exemples entre molts. També les interpretacions sistemàtiques de les altes jurisdiccions (Consell d'estat i Consell constitucional) en contra de les llengües regionals (Ilei Toubon, circulars sobre la immersió...)¹ marquen una línia i una filosofia lingüística francesa de tolerància mínima i de dominació constant de la llengua francesa.

Totes aquestes condicions fan que se nota en permanència en el camp de l'ensenyament de i en llengua regional una reticència constant i un hàbit de retardar tant com es pot l'aplicació de les possibilitats de desenvolupament o la recerca de solucions per assolir un tractament seriós i útil del problema de supervivència de les llengües en qüestió. El 2009, encara no s'han publicat tots els programes per a l'ensenyament de les llengües regionals quan les instruccions ministerials ho preveuen des dels anys 1970.

Uns altres àmbits també intervenen en el progrés massa lent del català :

- la quasi absència de material editat, en particular manuals de DNL ;
- l'absència de formació adient per la millora de l'ensenyament bilingüe i de les DNL (un taller sobre la qüestió previst per l'Escola d'Estiu del CDDP i de l'APLEC ha estat deprogramat per la Inspecció pedagògica el juliol 2009, per exemple) ;

les formacions universitàries de català a la Universitat de Perpinyà que són de llengua « regional i estrangera ».

¹ Cal precisar aquí que els textos de referència, com la Constitució, o els articles de la llei Toubon relatius a les llengües « regionals » no són pas explícitament en contra ni estableixen la superioritat del francès, però els alts magistrats interpreten sempre la primacia obligatòria i absoluta del francès. Fins i tot les interpretacions que fan aquests magistrats van en contra de la voluntat del legislador que expressa al moment de l'aprovació de les lleis en qüestió el respecte per les llengües regionals.

- manca d'informació a gran escala de les possibilitats de fer ensenyament de català i sobretot d'ensenyament bilingüe català ;
- absència d'avaluació general sistemàtica de la demanda de les famílies ;
- manca de mesures d'acompanyament per a l'ensenyament de les llengües, com ara els assistents de llengua, la inexistència d'IPR de llengua regional, l'impediment per al català a l'accés a l'estatut de LV1...

Els protagonistes. La validesa d'un Pla implica de conèixer els diversos protagonistes essencials que han d'intervenir-hi.

El primer d'aquests protagonistes és l'Educació nacional. A través de la Inspecció acadèmica, del Rectorat i dels inspectors als diferents nivells d'intervenció de l'aparell administratiu. Són tots els primers preocupats pel desenvolupament de l'ensenyament del català ja que l'ensenyament queda una competència exclusiva de l'estat i que el 95% de l'ensenyament a Catalunya Nord pertany al públic.

El segon partner important són les col·lectivitats locals i « estrangeres » : el Consell General de Catalunya Nord, el Consell Regional, els municipis i la Generalitat de Catalunya. El govern català ja intervé en l'ensenyament públic pel que fa a l'ensenyament del català i és un dels partners més interessats per la qüestió de la promoció de la llengua. I les administracions locals són les que des de fa uns quants anys se mostren més preocupades pel desenvolupament del català, i tot i no tenir competència educativa, en absència de motivació clara de l'estat, resulten ser més sensibles al futur del català.¹

El tercer pol protagonista és el de les entitats formadores, l'ensenyament superior universitari. En aquest cas la Universitat de Perpinyà més particularment, en el marc de la reforma en curs de la formació dels professors, està ben posicionat per ser la principal estructura formadora, a través de l'IFCT, l'Institut Franco-Català Transfronterer (Departament de català, Centre de

¹ El desembre de 2007, l'adopció pel Consell General d'una Carta a favor del català que reconeix oficialment que el català és llengua del Departament i que se compromet a prendre mesures per assegurar-ne la difusió, n'és una il·lustració.

Recerca en Estudis Catalans, màsters en educació i formació bilingüe)¹. El canvi de la situació monopolística de la formació dels mestres per l'IUFM a una oferta universitària representarà una millora substancial de la formació en ensenyament bilingüe que l'IUFM de Montpeller no assegurava.

Finalment totes les entitats interessades per la qüestió de l'ensenyament del català, sigui a títol d'especialistes de la qüestió, sigui com a entitats de formació, també tenen vocació a afegir-se a la iniciativa. I així consten en la proposta de Pla estratègic aprovat per l'IFCT el febrer de 2009 i presentat a l'Inspecció d'acadèmia, a través del Comitè consultiu. Es tracta de l'APLEC, del CDDP-PREC, de l'IEC, de l'Institut Font Nova de la Vila de Perpinyà, de la Universitat Catalana d'Estiu, de la CCI, del Col·lectiu de professors de català per adults, entre altres.

Si comparem la situació de Catalunya Nord amb la d'**altres regions** de França on existeixen llengües regionals en situacions comparables al català, constatem que ja existeixen plans relatius al desenvolupament de l'oferta educativa de llengua regional. És el cas d'Alsàcia que té firmat el 2007 el seu segon conveni entre col·lectivitats locals i el ministeri d'Educació.² A Bretanya també hi ha una convenció en preparació entre la Regió i el ministeri d'Educació inscrita en el Pla quadrienal. I el País Basc dintre del Pla específic de desenvolupament del territori signat entre les col·lectivitats i l'estat té una partida dedicada a la llengua i al seu ensenyament. Segurament és el territori que té més desenvolupats els instruments de gestió del desenvolupament de la llengua regional. A través de l'Oficina pública de la llengua basca, ja ha formalitzat un *Diagnòstic quantitatiu de l'oferta d'ensenyament del basc i en basc* (2005) i ha fet públic un report d'*Estructuració qualitativa de l'ensenyament del basc i en basc* (2008).

¹ Al curs de l'any universitari 2008-2009, la Universitat de Perpinyà ha anat elaborant les maquetes de màsters de formació a l'ensenyament i fa part de les universitat que, responen a les instruccions del ministeri, va dipositar els projectes i és en mesura de posar en funcionament la reforma. L'IFCT per la seua banda, ja té aprovats els esquemes i continguts de màsters de formació d'ensenyants pel català i l'ensenyament bilingüe.

² Cada col·lectivitat té previst de participar al conveni a través d'un finançament d'1 milió d'euros cada any mentre l'estat es compromet a obrir uns 70 postes anuals al concurs de professor bilingüe.

A l'ocasió de la Jornada de l'IEC d'agost 2009, s'ha plantejat la compatibilitat d'un tal Pla pel català amb la realitat educativa. Els exemples mostren que és factible i realista d'articular una política de planificació de l'oferta i de formació per a l'ensenyament bilingüe en català. La compatibilitat amb el marc francès existeix, fins i tot considerat des del vessant transfronterer. El marc institucional europeu, l'incentiu actual de la cooperació transfronterera, l'organització d'un eurodistricte transfronterer, la llarga experiència de França en programes internacionals, especialment en matèria lingüística i d'ensenyament (la Francofonia, la xarxa d'escoles immersives franceses arreu del món) van a favor de la realització d'aquest programa en la seua dimensió internacional.

Queda la voluntat de la institució acadèmica per treballar en concertació amb els partenaris identificats i voluntaris per engatjar-se en un desenvolupament significatiu de l'ensenyament bilingüe català. L'èxit i el bon funcionament d'un tal projecte és basat en bona part sobre el compromís dels responsables educatius d'assumir llur paper i de traduir-lo en una participació activa i sense fre. Del seu costat la Universitat de Perpinyà, amb el desenvolupament recent del seu Departament de català –la Casa dels Països Catalans va ser inaugurada l'octubre 2008– és el marc ideal per impulsar i fer funcionar un Pla estratègic pel català.

La perspectiva d'un Pla pel desenvolupament de l'ensenyament del català és basada en la realitat de les xifres. I les dades ens mostren que és realista a mitjà termini atènyer una etapa de generalització de la transmissió del català a les joves generacions de Catalunya Nord mitjançant l'ensenyament escolar.

Si el 2010 Catalunya Nord se situa, amb uns 3.000 alumnes (2.400 al primari) al 6% de joves que reben un ensenyament en català (d'un total de 40.000 alumnes en maternal i primari), l'objectiu hauria de ser que el 2020 puguem tenir, com al País Basc, 1/3 de l'alumnat en classes bilingües, o sigui uns 13.000 alumnes¹. Integrar 10.000 alumnes a l'ensenyament bilingüe en 10 anys, representa créixer cada any de 1.000 alumnes, o sigui unes 40 classes a

¹ Objectiu gens irrealista si ens fixem amb el ritme d'evolució que han seguit regions com Alsàcia, el País Basc i Còrsega i sobretot si responem a la demanda social de bilingüisme a Catalunya Nord situada en un 40% de les famílies.

obrir anualment. Per això necessitem entre 20 i 40 professors de les escoles bilingües i mestres contractuals reclutats cada any. És a dir que el rectorat hauria d'augmentar d'entre 5 a 10 places els 15 postes actuals oberts al concurs.¹

En complement, les col·lectivitats locals i la Generalitat podrien intervenir en el finançament dels professors provisionals i els mitjans d'acompanyament, com ara la formació, l'afectació d'assistents de llengua, l'edició de material pedagògic, l'atribució de beques als estudiants. Com a punt de comparació el Pla basc per la llengua té un pressupost de més de 5 milions d'euros.² Si xifrem a 1.500€ el salari d'un contractual d'ensenyament, el salari d'uns 10 mestres bilingües representa uns 360.000€ l'any. Una suma gens inassumible per un conjunt de col·lectivitats a la vista de l'enjoc. Se poden afegir també els acord d'intercanvis de professors entre els governs francès i català per aprofitar ensenyants catalanòfons del sud³, com es practica ja entre França i Alemanya.

Finalment si tornem a les dades demogràfiques, 1/3 d'alumnes escolartitzats en català equival a produir uns 1.000 locutors reals cada any. En relació a les 5.000 persones que moren cada any a Catalunya Nord, d'aquí a 10 anys no compensaríem encara la pèrdua de locutors, però hauríem entrat ja en una dinàmica d'inversió de tendència pel que fa al coneixement de la llengua catalana entre les joves generacions, tal com està passant a hores d'ara al País Basc.⁴ Amb un decenni suplementari de funcionament d'un Pla estratègic i de desenvolupament de l'ensenyament en català, Catalunya Nord equilibraria en 2030 el nombre de catalanòfons que desapareixen i hauria entrat en una fase de recuperació i creixement tangible de coneixement de la llengua catalana que descartaria el perill de desaparèixer com a llengua viva.

Podem sintetitzar en els quadres següents les projeccions per un desenvolupament de l'ensenyament de i en català a Catalunya Nord :

¹ Recordem que per l'estat el cost és igual a 0€ ja que no costa pas més car un professor bilingüe que un monolingüe.

² El País basc té una població que representa gairebé la meitat de la de Catalunya Nord.

³ Recordem que existeix una convenció entre la Generalitat de Catalunya i el Rectorat de Montpeller sobre la qüestió de la promoció de l'ensenyament del català.

⁴ Vegeu la darrera enquesta sociolingüística de 2008 i les anàlisis del sociolingüista Erramun

	Alumnes bilingues	% aprox / total primari	Nbe locutors produïts / any	Alumnes iniciats al català / any	Cost intervinents exteriors a EN / any	Cost contractuals biling. ext EN
2010	2.400	6%	200 locutors	8.000 (20%)	270.000 €	360.000 €
2020	13.000	30%	1.000 locutors	8.000 (20%)	270.000 €	360.000 €
2030	23.000	50%	1.700 locutors	8.000 (20%)	270.000 €	360.000 €
2040	23.000	50%	1.700 locutors	10.500 (22%)	420.000 €	210.000 €

Quadre 1

	Alumnes bilingues	Alumnes iniciats al català / any	Nbe alumnes estudiant català	Cost intervinents + contract. ext EN / any	Cost / col·lectivitat (4)
2010	2.400 (6%)	8.000 (20%)	10.400 (26%)	630.000 €	160.000 €
2020	13.000 (30%)	8.000 (20%)	21.000 (50%)	630.000 €	160.000 €
2030	23.000 (50%)	8.000 (20%)	31.000 (70%)	630.000 €	160.000 €
2040	23.000 (50%)	12.500 (26%)	35.500 (76%)	630.000 €	160.000 €

Quadre 2

	Alumnes sense català :	Cost adicional per 100% d'alumnes
2010	30.000 (74%)	1.500.000 €
2020	23.000 (50%)	1.130.000 €
2030	15.000 (30%)	735.000 €
2040	12.000 (24%)	640.000 €

Quadre 3

	Creixement / any (durant 20 anys)
Augment de classes :	+ 40 classes
Augment de professors :	+ 35 professors (25 del concurs + 10 contractuals)
Cost / any :	360.000 € (pels contractuals)
Augment d'alumnes :	+ 1.000

Quadre 4

Projeccions del desenvolupament de l'ensenyament del català.

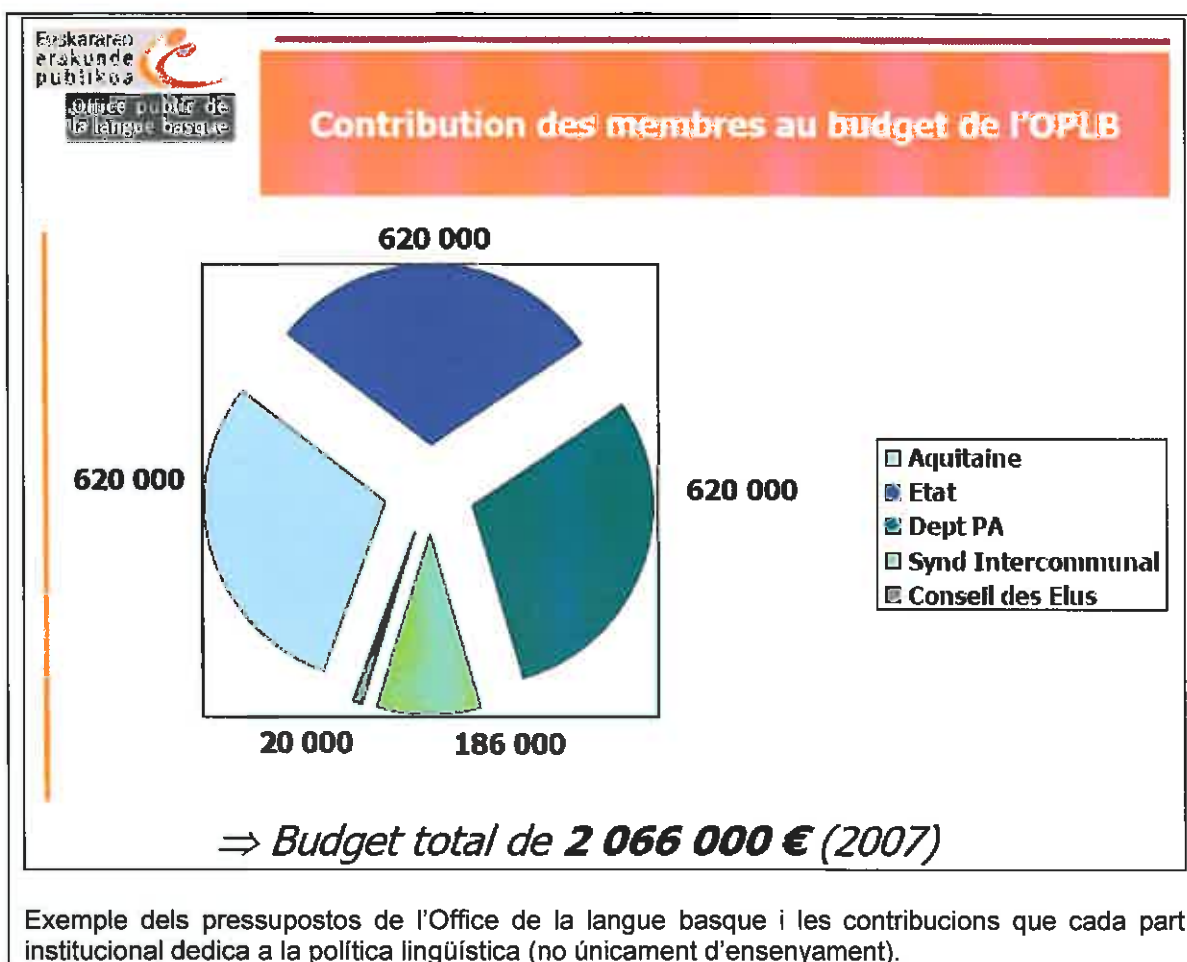
Els quadres ensenyen que en un termini de 20 a 30 anys no és pas fora d'abast d'arribar a escolaritzar en bilingüe la meitat dels joves de Catalunya Nord (**quadre n°1**) i simultàniament d'entrar en una dinàmica de producció de prou locutors per compensar la desaparició i el recul de catalanòfons. El cost d'aquesta progressió no té res de desorbitat, ja que consistiria a trobar un finançament exterior a l'Educació nacional (o a dintre si el ministeri ho volgués pagar) una quantitat d'uns 360.000 € anuals per contractar cada any una desena d'ensenyants contractuals bilingües.

Amb el **quadre n°2**, que el cost total del finançament exterior a l'Educació nacional (o a dintre però afegit al cost ordinari de les places de titulars) és d'uns 630.000 € anuals, el que repartit entre les col·lectivitats que avui dia participen a l'ensenyament del Català (Generalitat, Regió, Departament i municipis) equival a uns 160.000 € l'any. Una suma totalment raonable respecte als respectius pressupostos. La projecció ensenya que amb un quart de segle, i pel cost addicional anual del finançament d'uns quants professors contractual (360.000€) es pot assolir una cobertura de tres quarts de població escolar que, amb una modalitat o altra, hagi tingut ensenyament de català al llarg de la seua escolaritat.

El **quadre n°3** vol posar de relleu quin seria el pressupost necessari si es volgués aconseguir que el 100% de l'alumnat estudiés el català, al menys com a assignatura de llengua d'iniciació i perfeccionament. El cost seria degressiu a mesura que anirien augmentant els efectius de l'alumnat escolaritzats a les classes bilingües : relativament més alt al principi (1,5 M€), baixaria als 640.000€ al cap de tres decennis. La projecció se fa sobre la base del cost actual aproximat de les hores finançades per les col·lectivitats mitjançant els intervinents exteriors de l'APLEC. El conjunt de les projeccions es basen en la premissa que l'Educació nacional posi al concurs cada any un nombre raonable de places de professorat de les escoles bilingües, uns 25, i que cada any entren a ser gestionats pel sistema públic ordinari una part de l'ensenyament bilingüe finançat amb mitjans exteriors.

El **quadre n°4** posa en evidència el ritme de creixement projectat que es base en un augment de 1.000 alumnes cada any per assolir l'objectiu de 10.000 en un decenni, el que representa una quarta part de l'alumnat de primari.

Aquesta corba no és irrealista a la vista de les evolucions constatades a altres regions, com el País Basc o Còrsega, i tenint en compte l'alt nivell de la demanda social de bilingüisme entre les famílies de Catalunya Nord. Els factors que no han pas estat presos en consideració en aquestes projeccions sumàries i molt aproximatives, és l'eventual efecte entrenador d'una dinàmica de creixement tan voluntària. Dinàmica que podria suscitar un interès nou per la carrera i la professió d'ensenyant bilingüe entre les joves generacions, el que vindria a alimentar les capacitats de reclutament de professorat catalanòfon. I interès també entre els professors de les escoles en plaça que, si bé actualment, demostren un grau de voluntarisme bastant tebi per l'ensenyament bilingüe¹, es podria imaginar que l'estat d'esperit i les ganes poguessin canviar amb quan se superi el cap d'una proporció més important de classes bilingües al si del sistema educatiu i que aquest ensenyament assoleixi un llindar de normalitat.

¹ Mentre l'enquesta de l'IA del 1995 donava gairebé 40% de demanda de bilingüisme entre les famílies, els mestres interessats per aquesta via eren del 17% només.

L'altre factor que no s'ha contemplat en les projeccions és l'actitud de l'estat en front d'un desenvolupament significatiu de l'ensenyament bilingüe i de la generalització de l'ensenyament extensiu. Hem suposat que no adoptaria una línia d'hostilitat major i d'entrebancs a una tal perspectiva, ni que entraria en una lògica d'ajuda suplementària i d'engatjament més conseqüent que l'actual en el camp de l'ensenyament del català. És clar que un eventual compromís del ministeri d'Educació amb una política clara de suport a la transmissió de la llengua catalana a les joves generacions mitjançant un esforç especial podria ser de natura a donar un impuls suplementari.

Un cop proposades aquestes perspectives que donen sentit a l'ensenyament de la llengua catalana al si de la societat de la qual és llengua pròpia,¹ queda per detallar els punts que, en l'estat actual de la reglamentació i dels dispositius existents, poden modificar-se per tal de contribuir al desenvolupament de la llengua regional.

En primer lloc, cal insistir sobre una qüestió de principi que va segurament més enllà de la simple qüestió de les llengües regionals i de l'ensenyament : **l'aplicació efectiva dels textos** en vigor per les administracions. Les circulars de 2001, tornem a insistir, són les més avançades i clares sobre l'ensenyament de les llengües regionals. L'ur aplicació i el respecte estricte dels principis i instruccions que enuncien ja constituïria un progrés en el panorama actual. Han de ser reforçats o activats doncs els mecanismes (ordinaris) que vetllen per a l'aplicació de les normes vigents. Pot parèixer prou clar que una consolidació i un reforç dels mitjans dels quals disposa la **Inspecció general** de llengües regionals ja aconseguiria millors resultats en aquest àmbit.

Als diferents nivells administratius, és indispensable, com ja en certs casos apunten els textos de 2001, que siguin designats **responsables a ple**

¹ És evident que pot continuar existint durant molts i molts anys un ensenyament de llengua regional, de la mateixa manera que s'estudia una disciplina qualsevol o com hi ha estudiants de les llengües antigues, dites llengües mortes, llatí i grec. El ministeri d'Educació pot continuar explicant que aquest ensenyament se desenvolupa de manera satisfactòria ja que concerneix una proporció interessant d'alumnes i que, com acostumen a presentar els discursos oficials, « el sistema educatiu dedica importants mitjans per respondre de la millor manera a la demanda » (esmentem entre cometes i en substància la presentació que feia la DGLF de l'ensenyament de les llengües regionals en el seu fascicle de l'estiu 2009.).

temps per dedicar-se a la gestió i el desenvolupament de les llengües regionals. El rectorat ha de poder comptar amb un encarregat de les llengües regionals, o millor de dues persones, una de les quals serà responsable del català ja que seria més adaptat a la realitat i eficaç tractar cada llengua, el català i l'occità, a partir de les condicions pròpies a cadascuna.¹ Sembla una evidència d'enunciar que un ensenyament de dimensió talment ampla,² necessita uns inspectors a plena dedicació : la funció d'**IPR de català** ha de ser completa i potser fins i tot necessiti més d'una persona. En el terreny de l'ensenyament primari, la Inspecció acadèmica de la mateixa manera és imperatiu que tingui un alt responsable, **IEN**, dedicat plenament a l'ensenyament del català i l'ensenyament bilingüe en català. Aquesta identificació clara de les responsabilitats no ha de privar evidentment els inspectors de circumscripció de participar en la gestió i el desenvolupament de la llengua regional al seu nivell. De la mateixa manera és necessari que els **consellers pedagògics**, actualment 3 que tenen en càrrega l'ensenyament del català a Catalunya Nord, se puguin dedicar enterament a la gestió de la llengua regional i siguin descarregats de les missions que se'ls ha anat afegint al fil dels anys³ concernint l'ensenyament de les altres llengües. Una alternativa podria ser de deixar les funcions d'assessorament de totes les llengües als consellers però llavors d'augmentar-ne el nombre. No seria desraonable de passar llavors de 3 a 6 titulars. Cal tenir present que no seria gaire seriós de preveure un desenvolupament generalitzat de l'ensenyament del català i de l'ensenyament bilingüe en els anys a venir sense disposar dels mitjans pedagògics necessaris. Especialment en un camp que preveu recolzar una part substancial de

¹ A hores d'ara, ningú al Rectorat de Montpeller deté una tal funció. La darrera persona que va ser **encarregada de la qüestió de les llengües « regionals »**, va ser André Fleu, un cop jubilat d'inspector d'acadèmia de Perpinyà. Christian Nique el va designar com a encarregat de missió un parell d'anys, 2005-2006. Després d'ell, ningú a l'administració acadèmica va tenir la responsabilitat del tema. I mai un responsable d'alt nivell va tenir com a sola funció la qüestió de l'ensenyament del català. La persona referent en aquesta matèria el 2009 és la inspectora pedagògica regional, Mary Sanchiz, que ultra que té competència en pedagogia, parteix la seua feina entre el català, el francès i les llengües antigues, llatí i grec.

² Estem parlant, segons els mateixos textos, d'un ensenyament que, segons els textos comporta una dimensió bilingüe cridada a desenvolupar-se i, d'una sensibilització destinada a arribar al conjunt de l'alumnat. Una importància gens negligible doncs que no s'explica com no té encara, al mínim, el mateix enquadrament que les disciplines ordinàries.

³ S'ha constatat en aquesta qüestió una veritable desvirtuació de la missió inicial i se podria dir fins a un cert engany, en la mesura que els llocs de consellers pedagògics creats gràcies a la reivindicació social i associativa per respondre a les necessitats de l'ensenyament de les llengües regionals absolutament mancades d'instruments, han anat sent « recuperats », desviats de la

l'ensenyament en l'aportació de mitjans humans **exteriors** als sistema educatiu i que necessiten doncs una informació específica i un assessorament particular. En el mateix ordre de coses, **l'animació pedagògica de català** ha de consolidar-se i beneficiar al menys d'un lloc de treball a ple temps i potser de dues persones. És poc seriós, a la vista de l'enormitat dels dèficits en aquesta matèria¹, considerar que és suficient destinar-hi una persona a mig temps o a quart temps.

El segon factor determinant per un desenvolupament òptim de l'ensenyament del català és la **implicació de les col·lectivitats locals**. El marc legal actual que contempla el partenariat amb les administracions territorials ha de traduir-se per un desplegament efectiu. L'organització d'aquesta aportació passa per una racionalització de la intervenció dels nous partenaris i per una coordinació amb l'Educació nacional.

Una **convenció** entre ministeri (Rectorat, Inspecció acadèmica), Regió i/o Consell General ha d'emmarcar el dispositiu². En corol·lari a aquesta document-marc, és necessari que sigui creat un organisme de seguiment de la política d'ensenyament de la llengua catalana : una **comissió tècnica multipartita** ha de reunir representants del rectorat i de la Inspecció, representants del Consell General i/o de la Regió, representants dels municipis implicats, i representants de les entitats integrades al dispositiu d'ensenyament, com ara l'APLEC, el PREC, serveis de la Generalitat que intervenen en el funcionament de l'ensenyament del català, i organismes de formació dels ensenyants, probablement d'ara endavant

seua funció inicial.

¹ L'**animació pedagògica** en ella mateixa és consumidora de temps i energia (concursos, contactes amb els establiments i el professorat de català, elaboració de suports pedagògics i relleu amb els homòlegs del sud), però inclou a més a més la coordinació d'actuacions diverses com ara els intercanvis o els programes amb Catalunya Sud. A la rentrada 2009, el lloc de treball dedicat a l'animació pedagògica ha estat reduït de ½ poste a ¼ de poste. Encara que se compensi amb unes 6h de dotació suplementària, la funció queda fragilitzada.

² Una convenció en preparació des de fa anys entre Rectorat de Montpeller i col·lectivitats locals, Regió i Departament, es troba actualment bloquejada per la manca de voluntat dels partits en presència d'arribar a una entesa i versemblantment per les reticències de l'Educació nacional d'entrar en una lògica de desenvolupament conseqüent de la llengua regional que podria necessitar l'aportació de més mitjans o el reconeixement del paper cada cop més important de partenaris exteriors.

la Universitat de Perpinyà¹ que prepararà al professorat de català a través dels màsters relacionats amb els concursos de reclutament. Una tal comissió tècnica d'ensenyament del català ha de tenir una periodicitat de reunió adaptada al tractament de les qüestions que se presenten al fil dels mesos, i no de fer d'organ simbòlic amb trobades anuals com passa actualment amb el grup consultiu acadèmic o el Consell acadèmic de llengües regionals que ni respecta el mínim de dues reunions indicat a la circular ministerial.

Per altre band, sempre en el punt de la gestió d'una convenció global pel català, és desitjable que, si es crea un **organisme específic de política lingüística** sobre el model del GIP de l'Office public de la langue basque, les instàncies educatives tinguin representació al si de l'entitat². Ho poden ser sigui com a formant part de ple dret del consell d'administració, sigui com és el cas de l'organisme basc, sota la forma d'un comitè consultiu destinat a associar els operadors no institucionals a la política posada en obra: sindicats, pares d'alumnes, associacions especialistes, entitats formadores, experts en sociolingüístiques.

En tercer lloc, tota una sèrie de mesures ide principis se poden posar en marxa immediatament i depenen únicament de la bona voluntat³ de les institucions concernides.

Les circulars parlen explícitament de pla plurianual de desenvolupament de l'ensenyament de les llengües regionals i bilingüe i de fer d'aquesta qüestió una de les prioritats de les autoritats acadèmiques. És indispensable que se respecti aquesta instrucció i que la Inspecció i el Rectorat adoptin un Pla

¹ Ja sem mencionat que l'IFCT havia dipositat al ministeri les maquetes dels màsters de professor de català i de professor de les escoles bilingües sol·licitats durant el curs universitari 2008-2009 en el marc de la reforma de les formacions.

² La figura del GIP ha estat eocada un xic abans a l'apartat de propostes per una política lingüística global.

³ O potser caldria millor parlar de lleialtat lingüística envers la llengua regional. En això les col·lectivitats locals semblen més conscients i implicades que les administracions centrals que no semblen voler prendre en consideració la urgència que hi ha a intervenir a favor de la supervivència de les llengües i no tradueixen en dispositius conseqüents les consignes contingudes de manera prou clara en les orientacions ministerials del 2001.

plurianual de desenvolupament del català i del bilingüisme.¹ Les projeccions apuntades aquí són una prova que és possible programar, amb terminis diferents, el creixement d'aquests ensenyament. Una absència de planificació denotaria la manca de rigor i de voluntat. Els **principis** que han de guiar el futur Pla són : **cobrir tota la demanda d'ensenyament bilingüe** i garantir la igualtat de tots els alumnes a l'accés al bilingüisme a tots els establiments públics, generalitzar la sensibilització al català i el seu aprenentatge com a llengua viva de la regió. El català a Catalunya Nord és factor de cohesió social i de desenvolupament econòmic, al mateix temps que un avantatge per a favorir la mobilitat transfronterera i d'integració europea. No s'entén que no sigui objecte de particular atenció en una regió que no és pas especialment afavorida al pla socio-econòmic. Desplegar el principi de la **generalització de l'ensenyament del català**² implica necessàriament per a l'ensenyament secundari que tots els establiments disposin d'una dotació mínima i específica. Això no és cap idea insensata, ni extraordinària : és el que ja s'està portant a terme a les Acadèmies de Còrsega i d'Estrasburg amb la llengua corsa i l'alemany. Al cap i a la fi, a més no és cap demanda exorbitant que un país disposi dins cada centre educatiu d'un mínim d'ensenyants de la llengua viva i històrica de la seua pròpia població. La situació absolutament anormal és el contrari : que un territori amb llengua pròpia no pugui proposar, en tots els establiments escolars, als seus habitants un mitjà d'aprendre-la. Ultra les mesures a prendre per entrar en una dinàmica de desenvolupament de les llengües regionals, convé igualment no difondre una visió distorsionada de la situació, fent de les llengües en situació de feblesa i dels seus locutors els propis culpables dels seus dèficits i fent creure que la normalitat inclou la seua absència del sistema educatiu.

L'objectiu general de garantir la igualtat de tots els joves per l'accés a l'ús del català (per la seua vida privada o professional) pot implicar que no és tan important la mesura de la demanda social. Tanmateix una bona gestió del

¹ És evident que un tal Pla s'hauria de fer en concertació i col·laboració estreta amb els diferents actors, protagonistes i operadors intervenint en el sistema, tenint en compte les possibilitats de cadascun i les polítiques de les col·lectivitats locals en la matèria. Encara que l'Educació sigui competència de l'Estat no tindria sentit que continuéssim tenint una administració educativa que funciona sense assumir el paper compartit que sobre la qüestió tenen les diverses parts.

² En el cas que no se modifiqui l'imperatiu legal de no obligatorietat, cal aplicar la mateixa fórmula que ja és en funcionament a Còrsega : la inscripció de la llengua regional en els horaris normals

dispositiu no pot prescindir d'una avaluació regular i sistemàtica del retorn que generi. A més on el **cens sistemàtic de la demanda** és indispensable és en l'àmbit de l'ensenyament bilingüe : les obertures de nous centres bilingües s'han de fer allà on la demanda a assolit un nivell prou alt, al menys en un primer temps. El mateix doncs que s'esdevé a l'Acadèmia de Còrsega, ha de ser organitzat per la Inspecció acadèmica de manera sistemàtica, cada any i amb el màxim rigor la **comptabilització de totes les demandes d'ensenyament bilingüe** català del conjunt de Catalunya Nord. Com és lògic, la prioritat d'un tal cens és a prop de les famílies d'alumnes de maternal, encara que no s'hagi pas d'excloure ni de descartar la mesura de la demanda de bilingüisme als altres nivells de l'ensenyament. En complement de la tasca d'avaluació, una política de desenvolupament d'una certa envergadura implica comunicar i **informar les famílies** de les possibilitats, perspectives i avantatges de l'ensenyament de i en llengua regional. Aquest punt figura ja en els textos reglamentaris actuals ; caldria que s'apliquessin de manera permanent i que cada any, els pares i mares d'alumnes de tots els nivells, poguessin disposar d'un suport que els proporciona els elements suficients per a tenir una bona comprensió de la situació de la llengua catalana, tan escolar com sociolingüística, i al mateix temps que disposin dels instruments informatius que els permeti triar l'ensenyament bilingüe.

Aquestes dues actuacions, informació i cens de la demanda, poden perfectament pensar-se i realitzar-se en concertació i partenariat entre Educació nacional i serveis municipals ja que els dos tenen competència compartida pel que fa al lligam amb les famílies.¹

Un quart àmbit, entre els incontornejables, ha de ser objecte de particular atenció : el de la **formació i dels recursos en professorat** competent per a ensenyar en català.

La manca d'ensenyants en funció però també de candidats a les places de

de l'ensenyament.

¹ Per les inscripcions per exemple, els serveis de guarderia, o la restauració escolar. Es podria fins i tot imaginar, en absència de voluntat de les autoritats educatives, que els municipis consultessin els pares i mares, electors seus. Ja ha estat el cas en certs municipis i les demandes del món associatiu a prop dels ajuntaments, com per exemple l'APLEC a la Vila de Perpinyà, van cada cop més en aquest sentit.

professorat de les escoles bilingüe obliga a un desenvolupament limitat de l'ensenyament en català.¹ La solució passa per un conjunt de mesures complementàries per a dotar els establiments escolars del personal ensenyant competent indispensable. Aquestes disposicions se poden declinar en diferents àmbits :

- el cens i formació del personal titular en plaça ;
- l'incentiu dels estudiants a seguir els oficis de l'ensenyament bilingüe ;
- el recurs a personals contractuals ;
- intercanvis de professorat en el marc d'acords internacionals.

Pel que concerneix els personals en plaça, la Inspecció necessita el més aviat censar els professors ja catalanòfons que són susceptibles d'impartir part o totalitat del seu servei en classes bilingües.² La **identificació del personal catalanòfon** ha de tenir lloc de manera permanent i anar acompanyada d'un programa específic de formació per a ajudar i decidir els qui encara no se sentrien prou segurs per a llançar-se a la pràctica del bilingüisme. En aquest camp, la **col·laboració amb la Universitat** és indispensable³: sota forma d'estatges intensius i de formacions universitàries adaptades, es poden proporcionar els cursos necessaris previs a unes habilitacions a l'ensenyament bilingüe. Els Estudis Catalans de Perpinyà constitueixen un pol adequat totalment escaient per a aquesta funció. El Pla estratègic en curs de desplegament i la reforma de masterització de l'accés a l'ensenyament van precisament en el sentit de contribuir a la millora d'aquest punt flac de l'ensenyament de llengua

¹ És una raó objectiva de la lentitud del progrés però hi ha molt sovint la sensació que és igualment un excel·lent pretext per limitar el creixement, especialment quan davant del problema no s'actua per trobar cap solució satisfactòria.

² La identificació dels ensenyants en capacitat d'integrar l'ensenyament bilingüe ha de ser una preocupació global i no una recerca puntual com massa sovint és el cas actualment. Un ensenyant en plaça pot impartir la meitat del seu servei en català si ho fa conservant una sola classe. Pot ser una mesura transitòria per aquests ensenyants que comencin en aquesta modalitat i no se sentin prou segurs, però és més eficient, a la vegada de cara a l'alumnat (un mestre, una llengua) i per a cobrir els menesters que un sol professor catalanòfon faci servir les competències en la llengua que més en té necessitat en termes de personal.

³ Els textos ministerials diversos han sempre fet una referència directa als estudis universitaris que són recursos privilegiats per a la formació dels personals necessaris a l'ensenyament de les llengües regionals. Pel que fa al català, la Universitat de Perpinyà i el seu Institut Franco-Català que, en part van ser habilitats pel ministeri justament per a garantir la preparació i reciclatge del professorat de llengua regional, tenen les formacions i els diplomes adaptats a aquestes

regional.¹

En complement del personal ensenyant, els municipis, en el marc de les seues polítiques lingüístiques globals, han de censar els recursos humans catalanòfons entre els seus personals de manera a acompanyar adequadament les classes bilingües : ATSEM, vigilats i animadors de guarderies, personal de restauració. Una formació contínua també convé que sigui accessible als qui ho desitgen.

El proveïment principal, tanmateix, de professorat catalanòfon destinat a l'ensenyament bilingüe prové del concurs de reclutament. Aquí el problema és doble : manca de candidats i avui dia, manca de formació a la pràctica del bilingüisme. La reforma de masterització de la formació hauria de resoldre parcialment el segon punt : els continguts dels ensenyaments previstos als màsters de la Universitat de Perpinyà augmenten notablement els cursos directaments relacionats amb la disciplina i els aspectes didàctics del bilingüisme. En quant al dèficit de candidats, una part de la solució podrà venir en els anys a venir del major nombre de joves que surtin del sistema educatiu amb una real capacitat bilingüe catalanòfona, com ja està succeint actualment.² Tanmateix és innegable que pertoca a la Universitat i més amunt al sistema educatiu secundari de jugar probablement un paper més actiu en la suscitant de vocacions. Si actualment l'assignatura encara és pendent d'aprovació és perquè hi ha dèficit d'influència dels professors de català.

Les causes d'aquests dèficits són variades : manca de conscienciació dels professors per generalitzar l'accés de tots els alumnes a la llengua catalana, manca de relació entre l'ensenyament secundari i universitari, manca d'informació de l'ensenyament superior i de promoció de les carreres de l'ensenyament bilingüe, imatge poc atreient de l'ensenyament del català, a més evidentment del marc legal francès. L'experiència, però, de 18 anys d'ensenyament al liceu de Ceret m'ha demostrat que moltes coses són factibles, possibles i realitzables : passar de 5% a 10% d'alumnes que fan català, obrir i fer

necessitats.

¹ Vegeu el desenvolupament de la part dedicada als ensenyaments universitaris de català.

² Els estudiants que arriben a la universitat i s'inscriuen en llicenciatura de català han passat per les fileres bilingües. Segons els anys són entre un quart i un terç dels efectius.

funcionar una filera bilingüe (fins i tot sense que els alumnes n'hagin fet abans), motivar els pares i les famílies del sector per fer servir el català, orientar batxillers cap als concursos de l'ensenyament, usar el català sistemàticament com a vehicle de comunicació amb els estudiants, participar a la posada en marxa de fileres bilingües a maternal i primari (la vila de Ceret té la meitat dels nins i nines en classes bilingües), assegurar el lligam tant amb l'ensenyament del català en amunt (col·legis del sector) com en avall (a la Universitat) difonent informació, realitzar intercanvis i fins un agermanament oficial permanent amb un establiment d'una altra regió dels Països Catalans (concretament l'institut J.M. Tomàs de Palma de Mallorca en el cas de Ceret). La feina i objectiu normalitzador han de ser preocupació de cada dia i objectiu permanent. Les projeccions proposades més amunt feien estat d'uns 35 professors de les escoles que han d'integrar l'ensenyament bilingüe cada any. D'aquests 35, són 10 els que se recluten ja cada any al concurs. No hauria de ser impossible d'arribar a un volum d'una quinzena més d'estudiants que aprovin el concurs fent un esforç de promoció i informació. Els inscrits en 1er any de llicenciatura són actualment entre una vintena i una trentena, una quinzena dels quals s'orienten cap al concurs. S'espera que la perspectiva de màster professional de professorat bilingüe conjuminat amb una millor comunicació faci pujar les inscripcions en català de al mínim una vintena d'estudiants, el que permetria assolir doblar els pretendent al concurs. A més dels estudiants de la llicenciatura de català, cal comptar amb un important viver d'estudiants d'altres carreres, espanyol, història, geografia, LEA i altres, que actuament segueixen cursos de català per a no especialista però que són susceptibles (una part també són catalanòfons o han passat per classes bilingües) de ser interessats pel concurs de professorat bilingüe quan hi ha hagi una visibilitat més gran de les sortides professionals que representa.

En tercer lloc, tal com se practica ja a altres acadèmies, el sistema educatiu ha de recórrer a **personals contractuals** que vinguin a suplir momentàniament els titulars del concurs. Aquí entra en joc el suport de les col·lectivitats locals que sigui mitjançant estructures exteriors com l'APLEC, sigui directament amb l'Educació nacional, poden finançar uns ensenyants catalanòfons empleats a l'any : en la projecció se'n preveuen una desena per

arribar a l'obertura de prou classes corresponent a un creixement anual de mil alumnes. Aquests contractuals tindran la tasca facilitada si són diplomats de màsters de professorat bilingüe.

Finalment, els **acords internacionals** que ja existeixen formalment han d'utilitzar-se per fer possible l'intercanvi de professorat en provinença del Pasos Catalans del Sud , i potser prioritàriament del Principat de Catalunya amb el govern del qual el rectorat de Montpeller ja té signat un conveni. De la mateix manera que succeeix a Alsàcia, Catalunya Nord ha d'acollir ensenyants provinents de l'estat veí.

En el marc d'aquesta convenció, ja fa anys que l'APLEC i el CDDP de Perpinyà organitzen una escola d'estiu destinada als ensenyants que se volen iniciar o perfeccionar en català. La voluntat de la Generalitat de Catalunya és de millorar aquest suport a la formació i recentrar-lo sobre els menesters de nous ensenyants destinats a les fileres bilingües.

En complement dels diversos professorats encarregats de les classes en català, una figura del sistema educatiu existent per les llengües estrangeres hauria de trobar la seua traducció a l'ensenyament del català : **els assistents de llengua**. En efecte els textos relatius a la funció d'assistents especifiquen que poden, en funció de llurs competències i perfils, contribuir a l'ensenyament de les disciplines no lingüístiques en els establiments on són afectats, a més de la seua funció de recolzament a la pràctica de la llengua estudiada. En l'educació secundària, la presència d'assistents de català als col·legis i liceus constituïria un reforç molt interessant al professorat en plaça i un bon complement per a llançar o consolidar l'ensenyament de DNL en català. Sigui a través dels acords internacionals i l'Institut Cervantes, sigui amb acords específics amb els governs autonòmics dels Països Catalans, s'ha d'aconseguir que una trentena d'assistents siguin afectats als establiments de Catalunya Nord.

Per altre band, res priva que en el marc de la convenció entre el Rectorat de Montpeller i la Generalitat de Catalunya, se concebi un dispositiu per a dotar les escoles primàries i maternals d'assistents catalanòfons. Constituïrien una aportació molt apreciable al desenvolupament de l'ensenyament de i en català, en un context de certa penúria d'ensenyants.

En conjunt doncs, hem intentat d'enunciar aquí un seguit de mesures realistes i que no necessiten revolucionar el sistema educatiu, ni trasbalsar gaire els costums. Una condició no obstant apareix com a inevitable perquè sigui realitzable un desenvolupament significatiu de l'ensenyament del català, és la consciència dels responsables institucionals, educatius i locals, del valor insubstituïble que té la llengua d'un poble, la consciència de la situació delicada en la qual se troba el català a Catalunya Nord i la consciència de la urgència a intervenir a favor de la seua transmissió a través l'ensenyament.

- Convenció Estat-col·lectivitats
- Pla plurianual
- Ensenyament bilingüe a tots els establiments per respondre a tota la demanda
- Ensenyament de sensibilització a la llengua regional per tots els alumnes
- Dotació i professors titulars de català a tots els col·legis i liceus
- Cens anual de la demanda de bilingüisme
- Informació sistemàtica a les famílies
- Acords internacionals per acollir professorat catalanòfon

Els punts principals que condicionen el català a l'ensenyament i que han de figurar en un Pla de desenvolupament.

Per tancar l'enumeració d'apunts de disposicions favorables, esmentarem **mesures purament tècniques** que són il·lustratives de la situació actual de reticències del ministeri envers les llengües regionals i el català entre elles :

- accés del del català a la LV1 ;
- accés estudiants de BEP i CAP al català ;
- accés del professorat a l'habilitació a ensenyar en català.

En el primer cas, és incompreensible que el ministeri no inclogui el català a la llista de llengües estrangeres accessibles, al menys a l'examen, al mateix títol que l'alemany, per exemple, que tant és llengua estrangera com regional. La mesura només implica una decisió i adaptació tècnica dels textos concernits, i no implica pas cap mitjà ni dotació suplementària. Els exàmens de català en LV1 ja existeixen en el quadre dels acords amb Andorra i per als alumnes del veí Liceu Comte de Foix a Andorra.

El segon cas, també és gaire comprensible ni coherent : els estudiants de formació professional tenen dificultat l'accés a l'ensenyament del català, en part per la impossibilitat d'estudiar-lo com a LV1, però també en certs diplomes per la no inclusió de la llengua regional a la llista de llengües possibles de prendre a l'examen. Com a exemple doni aquí la llista de les llengües vives que els candidats poden triar al títol de la prova obligatòria de llengua viva del batxillerat professional especialitat « serveis en medi rural » (article 6 de *l'arrêté* del 19/8/2005, JO del 31 août 2005, NOR : *MENE0501707A*) : « *Allemand, anglais, arabe littéral, arménien, cambodgien, chinois, danois, espagnol, finnois, grec moderne, hébreu moderne, italien, japonais, néerlandais, norvégien, persan, polonais, portugais, russe, suédois, turc, vietnamien.* » La mesura tècnica només comporta afegir el català a la llista de llengües. De la mateixa manera, s'ha d'estendre la possibilitat a tots els diplomes de formació professional : CAP, BEP, batxillerats professionals i BTS.

L'interés de permetre als candidats l'estudi del català i la seua avaluació a l'examen és evident, tractant-se d'una llengua particularment viva en medi rural i havent-se conservat en ús en el vocabulari de les activitats agrícoles. Per altre band, la inclusió del català a la llista se justifica tant o més que moltes de les llengües que ja hi figuren si tenim en compte el criteri de la raretat, sent el català molt més freqüent i parlat que l'armeni, el cambodgià, el finès, l'hebreu, el persà, el suec o el vietnamita.

El tercer cas, també purament tècnic, és el de l'habilitació a l'exercici de l'ensenyament en llengua catalana per als professors de secundari de disciplines no lingüístiques. Tampoc s'entén com seria impossible solucionar aquesta incoherència. Les llengües estrangeres entren en les habilitacions, les regionals, no. El simple fet d'incloure el català a la llista de llengües estrangeres pot

resoldre molt ràpidament la qüestió, entrant així en els procediments ordinaris. Una altra solució és de publicar un arrêté que institueix el mateix sistema d'habilitació que les llengües estrangeres per les llengües regionals. La mesura fins i tot podria prendre's a nivell acadèmic ja que afecta únicament el Rectorat de Montpellier, per les classes bilingües del secundari.

Resoldre aquestes anomalies no comporten gaire dificultat ni mobilització de mitjans. Poden ser un bon símptoma de la voluntat de presa en consideració de l'ensenyament del català i en català.

VI – Conclusions

Al terme d'aquest recorregut per la situació de la llengua catalana, recorregut emmarcat per un panorama de la societat nordcatalana amb la percepció de la seua identitat i per una perspectiva de l'ensenyament del català, arribem a una doble sensació. En funció del resultat que ens proposàvem d'intentar assolir, tenim el sentiment de veure-hi més clar en els temes que plantejava, d'entendre més bé llur relació i llur interacció. I impressió, al mateix temps, d'una certa frustració.

Començant per aquest darrer regust, imagino que l'arriba a ressentir qualsevol que investiga alguna problemàtica i que proposant-se uns objectius i llançant-se en un repte de síntesi, aconsegueix el « terme » de la feina que se proposava. Una barreja de ganes de continuar un treball que apassiona, de sensació de no haver inclòs o reflexat tot el que es té encara a mà, acumulat en 20 anys de cohabitació i d'actuació al cor de la qüestió, i enfi d'impressió de fixar unes conclusions massa provisionals i incompletes, superades en particular per una evolució de la qüestió especialment dinàmica i incerta.

Me plantejava al principi de mirar d'establir un balanç de la situació de la llengua catalana a Catalunya Nord prenent en compte els diversos aspectes indestruïbles del seu estat: sociolingüística, identitat, ensenyament, demanda social, posant en relació aquest balanç amb unes realitats contigües, les de la llengua catalana a la resta dels Països Catalans i de les llengües anomenades regionals a la metròpoli francesa. Som arribat així a condensar amb prou claredat les condicions en les quals la llengua catalana està vivint en aquest començ de segle XXI a Catalunya Nord i a distingir i fer aparèixer com podrà tornar a espellir els anys vinents. Molt em temo per moments de donar una visió de conjunt massa simplificada de la situació. Però també volia ser una perspectiva global

que desemboqués en una anàlisi de les condicions necessàries per a destacar eixos útils d'actuació, d'intervenció pública, d'endegament i normalització lingüística, amb un afany sempre patent de vulgarització i d'aprofitament directe en la societat de Catalunya Nord ara i aquí. Un afany de fer obra pedagògica de cara als col·legues ensenyants, de cara als interessats pel tema, de cara als responsables institucionals que seran els primers a haver d'actuar sobre la base de coneixements clars i entenedors. No sé si hauré aconseguit del tot aquest fi ; en tot cas esperi haver superat una primera etapa, indispensable per a seguir cercant i actuant.

Al fil dels capítols he pogut esbrinar quins ressorts són vigents i vivents en la societat catalana actual per a expressar una identitat pròpia : les representacions de l'espai, els diversos vessants culturals, la relació a la llengua, més o menys traumàtiques, més o menys fantasmades o mitificades. Una part important en la comprensió de la situació del català és la identificació i consciència del seu marc legal, en conjunt, sabent i coneixent la fragmentació administrativa de l'àrea lingüística catalana. El repàs pels marcs legals de la llengua arreu de la geografia dels Països Catalans mostra que aquesta dimensió és a la vegada feblesa per la llengua, però probablement també una part de la seua força, al si del que són les llengües minoritzades. Una llengua catalana en conjunt inclosa en un sol àmbit jurídic podria comportar una reconeixença molt menor. Andorra, estat sobirà, les autonomies espanyoles i fins i tot la protecció jurídica molt teòrica d'Itàlia són un gran avantatge comparat al que poden patir les llengües regionals sotmeses a una realitat jurídica francesa intransigent. Sobrevolar en aquest sentit els diversos textos ministerials que tracten de llengües regionals és particularment il·lustrador de la problemàtica.

Les enquestes sociolingüístiques, insuficients en nombre i insuficientment explotades i explicades, vénen a recordar la realitat i quin és el sentit de l'afany de treballar a promoure la llengua. Perquè tant en el camp del treball universitari com en el de la militància a favor del desenvolupament de la llengua, no serveix de fer volar coloms i de fer feina amb perspectives i raonaments irrealistes. Les enquestes, la investigació sociolingüística és un dels camps que apareix més clarament com eix de treball encara per a aprofundir a Catalunya Nord, per utilitzar i que ha de servir de palanca per a enfortir les polítiques i intervencions

en el camp de l'*aménagement* lingüístic, segons el concepte i expressió més propi de l'Estat francès. La recerca de fonts i de dades m'han conduït en aquesta qüestió a constatar un cert dèficit nordcatalà, institucional, universitari, en la producció i utilització de síntesis i materials que només se sap que existeixen però que els protagonistes del tema no han difòs. Un retard certament, quan comparem amb altres àrees lingüístiques semblants, el País Basc per exemple, i un handicap en el procés de conscienciació i de desplegament de polítiques lingüístiques i educatives escaients. Un camp per treballar doncs en els anys a venir.

A l'àmbit de l'ensenyament, sem pogut constatar que si bé el Principat de Catalunya té el model més complet i més avançat per una plena realització, normalització de la llengua, tampoc és la solució miracle ja que els resultats en l'ús social de la llengua que avui dia pràcticament tothom ha après a escola a Catalunya Sud no són d'allò més satisfactoris. Existeixen altres maneres d'enfocar l'ensenyament en llengua catalana, amb sistemes educatius diversos, tots amb nivells d'èxit i de satisfacció variables però que si bé mostren que la baula de l'educació és indispensable en la cadena de la transmissió lingüística, no pot prescindir d'una implicació social i individual, familiar, perquè visqui la llengua. En tot cas el contrast entre el tractament de les llengües en el sistema educatiu dels Països Catalans, sense Catalunya Nord, i la manera de tractar, o de maltractar-les en l'Educació francesa, és flagrant i fa ressortir les immenses necessitats que tenim amb el català al nord de la frontera estatal, i de retruc també amb les altres llengües regionals.

Catalunya Nord és molt clarament en retard respecte a l'estat de l'ensenyament del i en català al sud dels Països Catalans, però és que també porta retard amb certes zones de l'Estat francès : País Basc, Còrsega i fins i tot Alsàcia. Creiem que aquest retard és compensable. Volem creure que les propostes formulades en matèries d'ús del català en la societat, de planificació lingüística per part de les institucions locals i els eixos de desenvolupament de l'ensenyament constitueixen elements realistes de recuperació del retard nordcatalà. En el resum inicial de les etapes d'evolució de la situació sociolingüística del català a Catalunya Nord, indicava els tres temps i els condicionants de la substitució lingüística en curs : el temps de l'oficialització del francès (amb

instruments i marcs jurídics, al segle XVII-XVIII), el temps de l'aprenentatge de la llengua francesa per la població (a través de la inculcació escolar, al segle XIX-XX), el temps del canvi social voluntari (sobre un criteri d'utilitat, a partir de la meitat del segle XX). Al revés, aquestes condicions existeixen perquè el català pugui emprendre un camí de retorn a una certa normalitat ? I si diem « certa », és que sembla evident que les situacions de substitució lingüística més o menys avançades o contrarestades que afecten el català, tant a l'Estat espanyol, com a l'Estat francès, no permetran mai en un futur pròxim de retornar a una societat monolingüe catalanòfona. I fins i tot és poc probable que les societats en conjunt evolucionin actualment cap a models monolingües, en un moviment planetari d'acceleració de la mundialització i de retorn a una norma àmpliament estesa al planeta que és el de llengües en contacte i de multilingüisme dels individus.

Dit això, és possible pensar que el català a Catalunya Nord pot tornar a fer el camí enrere cap a un renaixement efectiu. El marc legal francès tendeix a evolucionar cap a més permissivitat i inclús comença a ser creïble arribar en els anys vinents a una autorització legal d'existir de les llengües regionals, l'equivalent d'una oficialització i la seua conseqüència : l'existència de la llengua en els espais públics. La primera etapa doncs. En segon lloc trobem l'ensenyament. Les projeccions proposades en aquest treball indiquen que no és utòpic comptar amb una extensió important de l'ensenyament bilingüe, el sol productor de locutors potencials reals. El marc reglamentari de l'Educació des de fa menys de 10 anys permet i ha començat d'organitzar-lo i promoure'l. Queda fràgil i pendent de consolidació i de poder disposar de mitjans més importants perquè produeixi efectes a termini raonablement breu. El millor exemple de la progressió i de l'organització possible de l'ensenyament bilingüe al si del servei públic se situa al País Basc que compta més de la meitat d'escoles amb proposta de bilingüisme i un terç de la població escolar en aquestes classes. Una recatalanització a gran escala dels joves de Catalunya Nord és possible, a condició que sapiguem organitzar-la correctament, entre els actors i interlocutors de l'ensenyament bilingüe : formadors, institució escolar, administracions locals i entitats associatives, i de pares i mares.

Les mentalitats estan canviant a França cap a més tolerància envers la diversitat, cap a acceptar la pluralitat del que ara, per fi, és « patrimoni » del país.

Queda per veure si l'evolució també es tradueix en canvis institucionals i legals i que deixin prou oxigen a les llengües regionals perquè no s'acabin asfixiant. Les llengües viuen si els seus locutors i els pobles que en són el gresol ho volen. La societat norcatalana, gràcies en part a la realitat tossuda i potent del sud dels Països Catalans està retrobant els caràcters d'utilitat, de prestigi, d'autoestima per la llengua catalana. Aquests són els motors que poden tornar a donar les ganes a una llengua autoritzada i reapresa de ser llengua de comunicació més normal entre la gent, llengua de la vida de cada dia i de les converses familiars.

VII – Bibliografia

Referències bibliogràfiques

CATALUNYA NORD

- ARPAJOU, DELÒS, NOURY, PARAYRE, PLANES, TORRES, ***Els vins del Rosselló***, Barcino, col·lecció Tramuntana n°27, Barcelona, 1980, 125 pàg.
- ASSIER-ANDRIEU Louis, (dir), ***Ciutat i els poders (La) / La ville et les pouvoirs***, ICRECS-PUP, Perpinyà, 2000, 678 p.
- BASSEDA Lluís, ***Toponymie historique de Catalunya Nord***, revista Terra Nostra n°73-80, Prada, 1990, 796 p.
- BASSOU Yvan (dir.), ***Balades en Pays Catalan***, CDDP, Col·legi El Riberal Sant Esteve, Consell General, Perpinyà, 2002, 96 p.
- BAYLAC-FERRER Alà, «**Els catalans del nord i els Països Catalans cap al segle XXI**», in *Els Països Catalans de la generació llibertat*, Columna, 1996
- BAYLAC-FERRER Alà, «**Crisi econòmica nordcatalana un estat inherent a la francitud ?**», in *Revista del Centre de lectura de Reus*, novembre 1996, pàg. 7-8 / 20
- BECAT Joan, ***Atlas de Catalunya Nord***, Terra Nostra, 1977, 2 vòlums
- BECAT Joan, PONSICH Pere VERDAGUER Pere, ***Gran geografia comarcal de Catalunya, El Rosselló i la Fenolleda*** (vòlums 14, 15), Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1985, 510 pàg.

- BEZSONOFF Joan-Daniel, ***Una educació francesa***, L'Avenç, Barcelona, 2009, 159 p.
- BORJA de RIQUER (dir), ***Història dels Països Catalans. Cultura, història, política i societat***, vòlum 12, Enciclopèdia Catalana, 1999
- CASTEX J-F, ***Catalogne Nord en quête d'identité (La)***, Le Temple d'Or, Cabestany, 2006
- DE BELLIS Maurizio, ***En Teo i el menjaire de lletres***, + CD, CRDP Montpellier, traducció Mary Sanchiz, Luc Bonet, Montpellier, 2008, 36 p.
- DELONCLE Jaume Gaspard, ***Casa Pairal. Musée catalan des Arts et Traditions Populaires***, SAEP Edition, Ingersheim, 1990, 32 p.
- DELONCLE Josep, ***Les arrels catalanes del Rosselló***, Episodis de la història 196, Rafael Dalmau, Barcelona, 1975, 54 pàg
- DEMELIN Michel, REYNAL Jean (dir.), ***Les Pyrénées-Orientales. Encyclopédie illustrée du Pays Catalan***, Privat, Tolosa, 2002, 302 pàg.
- FALQUÈS Maria Àngels, «El catalanisme a la Catalunya del Nord», in BORJA de RIQUER (dir), ***Història dels Països Catalans. Cultura, història, política i societat***, vòlum 8, Enciclopèdia Catalana, 1995, pp 254-263.
- FERRAS Robert, PICHERAL Henri, VIELZEUF Bernard, ***Atlas et géographie du Languedoc et du Roussillon***, Ed. Famot, París, 1979, 370 pàg.
- GUAL Ramon, ***El nom de Catalunya Nord a la cartografia dels segles XVI a XX***, revsita *Terra Nostra* n°66, Prada, 1989, 100p
- GUAL Ramon, ***Llengua i cultura catalanes***, *Terra Nostra*, Prada, 1984, 180p
- HAVART Max, ***Cobles, sardanes, danses, músiques catalanes***, *Terra Nostra*, 98-99, Prada, 1999, 264 p.
- LLUÍS Joan Lluís, ***Conversa amb el meu gos sobre França i els francesos***, La Magrana, 2002, 110 p.
- MARCET JUNCOSA Alícia, ***Breu història de les terres catalanes del nord***, Trabucaire, Perpinyà, 1988, 190 pàg.
- MARCET JUNCOSA Alícia, ***Du Roussillon et d'ailleurs. Images des temps***

modernes, PUP, CREPF, Perpinyà, 1993, 331 pàg.

- MARCET JUNCOSA Alícia, *Le rattachement du Roussillon à la France*, Trabucaire, Perpinyà, 1995, 196 pàg.
- MARCET JUNCOSA Alícia, *Mots-clefs de l'histoire catalane du nord*, Trabucaire, Perpinyà, 2003, 182 pàg.
- MARTY Robert, MANZANARES Pere, *USAP, fiers d'être Catalans! (L') / La força del rugbi català*, Thassàlia, Barcelona, 1999, 97
- MIÀS Alfons, Mantenidor del felibritge, « *Quelques observations sur l'état actuel de la langue catalane en Roussillon* », setembre de 1935, web w.racocatala.cat/eltalp
- MOTZFELDT Cillie, *Construcció històrica i discurs identitari. Una perspectiva nord-catalana dels anys 1992 a 1994*, 109 p., treball de recerca no publicat el 2009.
- NADAL FARRERAS Joaquim, WOLFF Philippe (dir.), *Història de Catalunya*, Oikos-Tau, Barcelona, 582 pàg.
- NOELL René, *Éssai de bibliographie roussillonnaise, des origines à 1980*, 3 vol., Terra Nostra, Prada, 1973, 1976, 1983, 588p
- PLANES Llorenç, *El petit llibre de Catalunya Nord*, Ed. de l'Hérisson, 1978
- SAGNES Jean (dir), *Le Pays Catalan*, Société nouvelle d'éditions régionales et de diffusion, Pau, 1985, 2 vòlums, 1133 p
- SALA Ramon, ROS Michelle (dir), *Perpignan, une et plurielle*, Trabucaire, Perpinyà, 2004, 1099 p.
- SERRA i KIEL Dolors, *Bibliografia de Catalunya Nord. 1502-1999*, revista *Terra Nostra* n°100, Prada, 2001, 480 pàg.
- SERRA i KIEL Dolors, *Bibliografia nord-catalana*, Publ. Abadia Montserrat, Biblioteca Serra d'Or n°159, Barcelona, 1996, 209p
- SOLANS Henri, *Éssai sur l'économie des Pyrénées-Orientales*, Ed. Le Publicateur, Perpinyà, 1993, 132 pàg.
- VERDAGUER Pere, *El Rosselló avui*, Barcino, Biblioteca Popular Barcino

n°215, Barcelona, 1969, 142 pàgines

- VERDAGUER Pere, « **El Rosselló, refugi d'artistes** », in BORJA de RIQUER (dir), *Història dels Països Catalans. Cultura, història, política i societat*, vòlum 8, Enciclopèdia Catalana, 1995, pp 349-353.
- VIGOUROUX Michel, FERRAS Robert, « **Perpignan : ambigüité d'une ville catalane** », pp 221-230 in , in *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, tom 48, fascicle 2, Tolosa, 1977
- **Atles de l'Euroregió**, Montpellier, 1995, 112 pàg.
- «**El Rosselló, ara**», X. FORT i BUFILL, A. BALENT, F. CATALÀ, L. CREIXELL, JM. CORREDOR, M. MAYOL, P. VERDAGUER, E. CORTADE, R. GRAU, M. COTS, J. ESTIVILL, P. PONSICH, JP. CERDÀ, T. GARCÈS in *Serra d'Or*, n° 130, 15 de juliol 1970, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 23 a 63
- **Empreintes pour des territoires solidaires, Pyrénées-Orientales Horizon 2012**, Consell General, 2003, 207 pàg
- **Jornades de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Perpinyà**, IEC, Universitat de Perpinyà, Barcelona, 1995, 133 p.
- **Memòria estadística. Euroregió**, 1994, INSEE Languedoc-Roussillon, Institut Català d'Estadístiques, Barcelona, 167p
- **Perspectives démographiques pour les Pyrénées-Orientales. Des migrations déterminantes**, Synthèse n°13 de *Repères pour l'économie du Languedoc-Roussillon*, INSEE, Consell General, Montpellier, 2002, 20 pàgines
- **Qui sem els catalans del nord**, ARRELS associació, 1992, 221 pàg.
- **Tableaux de l'économie du Languedoc-Roussillon**, INSEE, Montpellier, 2002, 225 pàg.

LLENGUA a Catalunya Nord

- BAYLAC-FERRER Alà, «**Catalunya Nord resisteix amb llengua i identitat a l'aculturació francesa**», «**Com ho teniu, això, a Catalunya Nord**» in *Revista del Centre de lectura de Reus*, novembre 1996, pàg. 4-8 i 9 / 20
- BECAT Joan, ***Grafies correctes de la toponímia de Catalunya Nord***, Terra Nostra, Prada, 2007, 8 p
- BECAT Joan, ***Rapport sur l'aire catalane en France***, ICRECC, 1999
- BECAT Joan, ***La situació del català a França. Aspectes jurídics i docents i estudis sobre la matèria***, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2000, 76 pàgines
- BERNARDÓ Domènec, ***Introduction méthodologique et documentaire à l'étude sociolinguistique du plurilinguisme en Catalogne-Nord***, Tesi per al doctorat de tercer cicle, Universitat Paul Valéry, Montpellier, 1978.
- BERNARDÓ Domènec J., « **Langue, société et espace en Catalogne du Nord** », pp. 153-170, in *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, tom 48, fascicle 2, Tolosa, 1977
- BERNARDÓ Domènec, RIEU Bernard « **Conflit linguistique et revendications culturelles en Catalogne-Nord** », pp 302-332 in *Les Temps Modernes*, 324-6, 1973.
- BERNARDÓ Domènec, « **Appareil éducatif et langue autochtone : le cas du catalan** », pp. 37-61 in *Langue Française*, 25, 1975.
- BERNARDÓ Domènec, « **Catalogne-Nord : le traumatisme de la coupure** », pp. 5-27 in *Pluriel*, 7, 1976.
- CATALÀ Francesc, « **La llengua que hom parla al Rosslló** », in *Serra d'Or* 130, 1970
- CAYROL Antoni (Jordi Pere Cerdà), « **Coup d'œil rétrospectif sur notre vie littéraire**», in *Conflent* n°118, Prada, 1982, p 17-22.
- CAYROL Antoni (Jordi Pere Cerdà, director), « **El català a l'escola** » in revista *Sant Joan i Barres*, n° 63-64, primavera estiu 1976, Perpinyà, 83 pàg.

- CREIXELL Lluís, *Diccionari bàsic francès-català*, Centre pluridisciplinari d'estuis catalans, Perpinyà, 1981, 409p
- HAMMEL Étienne, *Aide-mémoire. Langues et cultures régionales et région Languedoc-Roussillon. 1985-1996*, col·lecció Cap al Sud, Editorial Trabucaire, Perpinyà, 1996, 165 pàgines
- IGLÉSIAS Narcís, *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*, Biblioteca Universitària. Història de la llengua n°7, Eumo Editorial, Vic, 1998, 153 pàgines
- LAGARDE Christian, COUROUAU Jean-François (dir.), «**Le catalan au nord des Pyrénées une problématique singulière**» in *Lengas. Revue de sociolinguistique*, n° 52, Montpellier, 2002, Publications Montpellier 3 Université Paul Valéry, 210 pàg.
- LAREULA Enric, *Dolor de llengua*, 3i4, València, 2002, 403 pàg., La unitat, 180 pàg
- *Lengas*, número 52, «**Le catalan au nord des Pyrénées : une problématique singulière** », GARDY Philippe (dir.), 2002, 237 p.
- LEPRÊTRE Marc, «**Actituds i usos lingüístics a la Catalunya Nord (1993-1998)**», in *Llengua i ús*, n°13, Revista tècnica de normalització lingüística, tercer quadrimestre 1998, pàg. 60-63, Barcelona, Direcció general de Política lingüística, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- MARLEY Dawn, *Parler catalan à Perpignan*, L'Harmattan, París, 1996, 113 pàg
- MONICH Lluís, *La Renaixença Catalana del Rosselló dins l'espill de l'Indépendant des Pyrénées-Orientales*, 1969.
- PEYTAVÍ DEIXONA Joan, *Manuel de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà*, Fundació Noguera, Barcelona, 2004, 686 p.
- PEYTAVÍ DEIXONA Joan, *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord*, IEC, Barcelona, 2007, 130p
- PEYTAVÍ DEIXONA Joan, «**Algunes reflexions sobre el català**

- septentrional o rossellonès en un final d'etapa dialectal»,** pàg. 111-121, in *Mirmanda 2. Territoris de l'Art*, El Soler, 2008.
- PONS Josep Sebastià, ***La littérature catalane en Roussillon au XVIIème et au XVIIIème siècle***, Privat-Didier, Tolosa-París, 1929.
 - PRAT Enric, VILA Pep, ***Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló***, Trabucaire, Perpinyà, 2002, 669p
 - PUIG Gentil , «**Vitalitat i ús de la llengua a la Catalunya Nord**», in *La llengua catalana al tombant del mil·leni*, Empúries, 1999
 - PUIG MORENO Gentil, «**Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord** », pp. 5-97, in *Aïnes Noves 1*, PUP, Perpinyà, 2007
 - QUEROL Ernest (dir.), ***Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI***, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2007, 226 pàgina + cdrom
-
- ***Mil Dimonis***, revista infantil, APLEC, Perpinyà
 - ***Pratiques et représentations du catalan***, Media Pluriel Méditerranée, Montpellier, 1998, 51 pàg.
 - ***Pratiques et représentations du catalan***, Media Pluriel Méditerranée, Montpellier, 1998, 59 pàg. + ***Evolutions des langues régionales occitan 91/97, catalan 93/97***, 14 pàg.
 - ***Promoure l'ús del català als ajuntaments***, Consell de la llengua catalana, Perpinyà, 2005, 57 p.
 - ***Rapport d'étude. Catalan. Pratiques et représentations dans les Pyrénées-Orientales***, Média Pluriel Méditerranée, Montpellier, 1993, 44 pàg.
 - ***Vallespir. Revista cultural i literària***, Centre cultural català del Vallespir, Ceret
 - « **Il Congrès Internacionals de la Llengua Catalana** » in *Sant Joan i Barres* n°97-99, GREC, Perpinyà, 1987, 86 p.

ENSENYAMENT

- BECAT Joan, « **L'ensenyament del català a Catalunya Nord. Models lingüístics i didàctica** », IV Jornada de l'IEC a l'UCE de Prada, 23 d'agost del 2007, in revista electrònica *SEU*, Delegació de l'IEC a Perpinyà.
- BERNAT Joan, « **La creació d'un centre pluridisciplinari d'estudis catalans a Perpinyà prolongament necessari de la Universitat Catalana d'Estiu** », pp. 5-6, in *Sant Joan i Barres*, n°45, GREC, Perpinyà, agost 1971, 32 p.
- BONET L., « **Les sections bilingues français-langue régionale et le cadre européen : nouvelles perspectives didactiques** », in *Trema* n°28, setembre 2007, IUFM de Montpellier, p. 114 a 124.
- BONET L., « **L'école française et les langues régionales** », in *Actes du colloque RedÒc-CEO*, ETOIL, Études occitanes n°3, PUM, Montpellier, 2007, p. 163-179.
- CAILLÍS-BONNET Florence, **Aspects théoriques, institutionnels, épistémologiques, didactiques et pédagogiques de l'enseignement bilingue dans les classes publiques paritaires de Catalogne du Nord**, memòria de màster 1 d'Estudis Catalans, Universitat de Perpinyà, CREC, sota la direcció de Joan Becat i el tutorat de Joan Peytaví Deixona, 95 p.
- DORANDEU Joan, **Le catalan de poche**, Assimil, 2004, 192 p.
- FRÉDAY Étienne, JOLY Jules , **Notre école au bon vieux temps. Dans les Pyrénées-Orientales**, Horvath, Le Coteau, 1990, 96 p.
- FRÉDAY Étienne, ROSSET Philippe, **Seconde République dans les Pyrénées-Orientales 1848-1851**, Arxius, Perpinyà, 1981, 167 p.
- GUAL Ramon, **Breu Antologia Catalana**, Terra Nostra, Prada, 1984, 178 p.
- LE BIHAN Joan Pere, «**Educació i llengua a la Catalunya Nord**», in *Reinventar l'ensenyament. Els reptes de l'educació pública catalana en l'era de la globalització*, CEPC, Barcelona, 2002, 125 p.

- MANAUT Laura, «**L'escola Arrels**», p. 117-120 in ***Qui sem els catalans del nord***, Associació Arrels, 1992, 221 p.
- MONÉS Jordi, PUJOL-BUSQUETS, «**L'ensenyament a la Catalunya del Nord**», in BORJA de RIQUER (dir), *Història dels Països Catalans. Cultura, història, política i societat*, volum 8, Enciclopèdia Catalana, 1995, pp 320-321.
- PETIT Jean, ***L'immersion, une révolution***, Jérôme Do Bentzinger Éditeur, Colmar, 2001, 198 p.
- SOLÀ Joan, **Ensenyar la llengua**, Empúries, Barcelona, 2003, 237 pàg., Biblioteca universal, 179
- SOLÀ Maria Dolors, «**L'ensenyament del català dins l'acadèmia de Montpeller**», in ***Trobadors***, Consell regional, 2n trimestre 2002, pàg. 10-11
- SOLÀ Maria Dolors, VALLS Miquela, VALLS Joan Lluís, Ara i aquí. Curs de català audio-visual 1 i 2, Terra Nostra n° 58 i 59, Prada, 1986
- TORREILLES Philippe, DESPLANQUES E., « ***L'enseignement élémentaire en Roussillon*** », pp 145-398, in SASL, 36, 1895.
- VERDAGUER Pere, «**La situació de la llengua catalana en el Rosselló. Els problemes del bilingüisme i de l'ensenyament**», in *Bilingüisme i educació. 2n seminari*, p. 112-125, Publicacions de l'Institut de Ciències de l'Educació, Universitat de Barcelona, Teide, Barcelona, 1976.
- VERDAGUER Pere, ***Cours de langue catalane***, Barcino, Barcelona, 1988, 258 p.
- **Arrels. 15 anys de lluites a Catalunya Nord**, Revista Terra Nostra n°71, Prada, 1991, 40 p
- **Arrels, 25 anys. Una escola, una ràdio a Catalunya Nord ?**, Associació Arrels, Perpinyà, 2006, 30 p.
- «**El català de l'aula als passadissos**», in *Escola Catalana* n°399, abril 2003
- ***Endavant doncs... Primer llibre de català***, CEDACC, Perpinyà, 1980, 172 p.

- **Inform'APLEC**, Associació per a l'ensenyament del català, 1999
- **Informa Plec 1**, febrer 1984, Perpinyà, 44 pàg.
- **Informa Plec 2**, maig 1984, Perpinyà, 86 pàg.
- **Informa Plec 3**, maig 1985, Perpinyà, 44 pàg.
- **Informa Plec 4**, octubre 1985, Perpinyà, 92 pàg.
- **Informa Plec 5**, abril 1986, Perpinyà, 102 pàg.
- **Informa Plec 6**, maig 1987, Perpinyà, 107 pàg.
- **informaAplec**, gener 1995, Perpinyà, 4 pàg.
- **informAplec n°2**, nova època, juny 1995, Perpinyà, 81 pàg.
- **informAplec n°3**, nova època, gener 1996, Perpinyà, 39 pàg.
- **informAplec n°4**, nova època, juliol 1996, Perpinyà, 60 pàg.
- **Inform'APLEC**, tercera època, novembre 1999, Perpinyà, 145 pàg.
- **Inform'APLEC**, quarta època, juliol 2003, Perpinyà, 4 pàg.
- **La Bressola. 10 anys d'escola catalana a Catalunya Nord**, Barcelona, 1987, 95 pàgines
- **Realitat d'un somni. La Bressola**, Edicions de 1984, Barcelona, 2007, 205 p
- **Universitat Catalana d'Estiu (La). Prada 1968-1988**, Batlle Mònica, Gual Ramon, Verdaguer Pere (presentat per), Terra Nostra n°65, CREC, Prada 1988, 72 p.
- **1968-1993. 25 anys d'Universitat Catalana d'Estiu a Prada**, Batlle Mònica, Gual Ramon, Verdaguer Pere (presentat per), Terra Nostra n°85-86, CREC, Prada 1993, 200 p.
- **1968-2008. 40 anys d'Universitat Catalana d'Estiu a Prada**, Gual Ramon, Joan Maluquer (presentat per), Biblioteca de Catalunya Nord IX, Terra Nostra, CREC, Prada 2008, 304 p.

PAÏSOS CATALANS

- ALDUY, FORT, BOURQUIN, Sala, Vives, Becat, Soler, Valls, ***Le peuple catalans (Les conférences du GRAO)***, Trabucaire, GRAO, Perpinyà, 2004, 141 p.
- ALMARCHA-PARÍS, Míriam, ***Migracions, llengua i ensenyament a Andorra***, Tesi de doctorat, desembre 2008, Universitat de Perpinyà, volum 1.612 p., 2 volums.
- ARACIL Lluís V., « **A Valencian dilemma** » in *Identity*, 24, 1966
- ARGELAGUET Jordi, ***Règim lingüístic de Catalunya al nous estatut d'autonomia, Observatori de la llengua catalana***, Barcelona, 2004, 50 p.
- BADIA i MARGARIT Antoni Maria, ***Llengua i cultura als Països Catalans***, Edicions 62, Barcelona, 1981, 190 p.
- BARGALLÓ Josep, ***Què fem a Frankfurt ? La cultura catalana convidada d'honor a la Fira del Llibre 2007***, Institut Ramon Llull, Frankfurter Buchmesse, 2007, 83 p.
- BAULENAS Lluís Anton, ***El català no morirà***, Edicions 62, Barcelona, 2004, 265 p.
- CAMPS Anna., MILIAN Marta (coord.), ***Mirades i veus : recerca sobre l'educació lingüística i literària en entorns plurilingües***, Graó, Barcelona, 2008.
- CARIA Rafel, ***Alguer. Llengua i societat (L')***, Editorial democratica sarda Edes, Sàsser, 1990, 90 p.
- CASTELLÀ SURRIBAS Santiago, ***Informe sobre l'aplicació per l'estat espanyol de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries en relació amb la llengua catalana***, Observatori de la llengua catalana, Barcelona, 2003, 87 p.
- CORBERA Jaume, Domènech Frances Xavier, Mayoral Joan, ***L'Alguer. Imatge i paraula***, UIB, Obra Cultural de l'Alguer, Palma, 2000, 114 p.

- ESTEVE Alfons, ***Nom, la unitat i la normalitat (El). Informe sobre el reconeixement del català com a llengua oficial i pròpia del País Valencià***, Observator de la llengua catalana, Barcelona, 2005, 135 p.
- GABANCHO Patrícia, ***El preu de ser catalans. Una cultura mil·lenària en vies d'extinció***, Meteora, Barcelona, 2007, 245 p.
- GIBERT, MURGADES, ADELL, JOAN Bernat, ***Autoestima i Països Catalans***, La Busca, Barcelona, 2003, 110 p.
- GIMZNO BETI Lluís, ***Els orígens de la llengua***, Bromera, Alzira, 2005, 147p.
- GIMENO Montserrat, ***Mapes per l'estudi de la llengua catalana***, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1989, 62 p.
- LARREULA Enric, ***Dolor de llengua***, 3i4, València, 2002, 403 p.
- MARTÍ Fèlix, CARDÚS Salvador, TRESSERRAS Joan Manuel, PUIGJANER Josep M., «**Dossier Perspectives lingüístiques a Catalunya**» pàg. 6-18, in *Marc de referències*, hivern 2002, Barcelona
- MARTÍ Pere (coord), ***Països Catalans de la generació llibertat***, Columna, Barcelona, 1996, 241 p.
- MAS Josep À., ***El morfema ideològic. Una anàlisi crítica dels models de llengua valencians***, Onada Edicions, Biblioteca La Nau 6, UPV, Benicarló, 2008, 228 p.
- MAYANS BALCELLS Pere, ***Redescobrir l'Alguer***, Busca, Barcelona, 2002, 63 p.
- MIRA Joan Francesc, ***Política i llengua al País Valencià***, Institució alfons el Magnànim, València, 1981, 160 p.
- MORAN Josep, RABELLA Joan Anton, ***Primers textos de la llengua catalana***, Proa, Clàssics 1, Barcelona, 2001, 132 p.
- NINYOLES Rafael Lluís, ***Conflicte lingüístic valencià***, València-Barcelona, Edicions 62, 1969.
- NINYOLES Rafael Lluís, ***Idiome i prejudici***, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1971.

- PEYTAVÍ DEIXONA Joan, ***Catalunya, terra d'integració : una lectura nord-catalana***, Generalitat de Catalunya, Perpinyà, 2007, 16 p.
- PLENS Jordi, ***Ciutadans de Catalunya. Etnicitat, nacionalisme i llengua***, El Mèdol, Tarragona, 2003, 182 p.
- PONS PARERA Eva, ***Català a Europa (El)***, Observatori de la llengua catalana, Barcelona, 2006, 115 p.
- PONS Eva, PLA Anna Ma, PARÉS Maria Josep, LOBO Clara, ***Drets lingüístics com a drets humans (Els). El cas català***, Observatori de la llengua catalana, Barcelona, 2004, 213 p.
- PONS Eva, ***Informe sobre la situació de la llengua catalana (2003-2004)***, Observatori de la llengua catalana, Barcelona, 2005, 289 p.
- ROVIRA Marta (dir), ***El català i la immigració. Anàlisi de l'oferta de cursos de català als immigrants adults extracomunitaris***, Mediterrània, Barcelona, 2004, 160 p.
- RUIZ Francesc, SANZ Rosa, SOLÉ CAMARDONS Jordi, ***Història social i política de la llengua catalana***, 3i4, València, 1997, 234 p.
- SOLÉ CAMARDONS Jordi, ***Sobirania lingüística catalana***, La llar del llibre, Barcelona, 1991, 203 p.
- SOLÉ CAMARDONS Jordi, ***Llengua que ens va parir (La). Set pensadors a la recerca del català***, Dux , Barcelona, 2007, 151 p.
- SOLÉ Carlota (dir.), ***Capitals lingüístics i empreses. Racionalitat de l'extensió social de l'ús del català davant dels nous reptes d'organització social***, IEC, Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XL, Barcelona, 2008, 321 pàg.
- STRUBELL Miquel, ***Treballs de sociolingüística catalana 8***, Grup català de sociolingüística, València, 1990, 144 p.
- VALLVERDÚ Francesc (dir), ***Treballs de sociolingüística catalana 8***, València, 1990, 144 p.
- VENY Joan, ***Els parlars catalans***, Raixa, Palma, 1987, 248 p.

- VENY Joan, ***Llengua històrica i llengua estàndard***, Universitat de València, València, 2001, 268 p.
- VENY Joan, ***Petit atles lingüístic del domini català***, IEC, Barcelona, 2007, 182 p.
- « **Andorranitat (L')**. 21a Diada Andorrana a la XL Universitat Catalana d'Estiu. 23 d'agost del 2008. Prada », Societat Andorrana de Ciències, Andbanc, 2009, 240 pàg.
- ***Atles dels Països Catalans***, Geo estel, Barcelona, 2000, 83 p.
- ***Fronteres i mil·lenis (De) : la Franja, any 2001***, IEC, Barcelona, 2003, 159 p.
- ***Llengua nacional***, revista, SANGLES MOLES Ramon (dir), revista, Associació Llengua Nacional, Barcelona
- ***Lletres***, revista del Grup del Llibre dels Països Catalans, Barcelona
- ***Revista de llengua i dret***, Duarte Monserrat Carles (dir.), Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- ***Revista Serra d'Or***, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona

LLENGÜES

- ANDELILAH-BAUER Barbara, ***Défi des enfants bilingües (Le)***, La Découverte, París, 2006, 189 p.
- ARGEMÍ Aureli, ***Monolingüisme, bilingüisme i plurilingüisme a Europa***, Ketres, Barcelona, 1996, 32 p.
- BADIA CAPDEVILA Ignasi, ***Diccionari de les llengües d'Europa***, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2002, 286 pàg.
- BECAT Joan, « **La Charte Européenne et les droits linguistiques en France**. Points remarquables, sous la perspective des droits linguistiques, de la polémique sur la constitutionnalité de la signature par le gouvernement français de la Charte Européenne des Langues régionales ou minoritaires», comunicació abril 2000 en IV Symposium International des langues

européennes et des législations : nouvelles législations linguistiques dans l'Union Européenne, organitzat pel Consell Regional de la Vall d'Aosta i el CIEMEN, in revista electrònica *RECERC*, n°3, del Centre de Recerques en Estudis Catalans, Universitat de Perpinyà, 20 p.

- BENOIT-ROHMER Florence, ***Les langues officieuses de la France***, Presses Universitaires de France, *Revue Française de Droit Constitutionnel*, 2001/1 - n° 45, en línia a www.cairn.info
- BONNEMASON Jean, ***Langues de France (Les)***, Publications de l'École Moderne Française, 1993, 48 p.
- BOYER Henri, ALÉN GARABATO Carmen (dir.), ***Les langues de France au XXIème siècle : vitalité sociolinguistique et dynamiques culturelles***, L'Harmattan, 2007
- BOYER Henri, ***Introduction à la sociolinguistique***, Dunod, París, 2001, 104
- BOYER Henri, ***Langue et identité. Sur le nationalisme linguistique***, Lambert-Lucas , Llemotges, 2008, 98 pàg.
- BRETON Roland, « **Linguicide à l'école, crimes d'État** », in *Le Monde de l'éducation* i revista *Fédéchoses*, « **Pour le fédéralisme** », 3è trimestre 2001, n° 113.
- BRETON Roland, ***Géographie des langues***, PUF, París, 1983, 127 p.
- BROUDIC Fañch, ***Parler breton au XXIe siècle***, Emgleo Breiz.
- CALVET Louis-Jean, ***Linguistique et colonialisme***, Petite Bibliothèque Payot, París, 2002 (1974), 328 p
- CALVET Louis-Jean, ***Pour une écologie des langues du monde***, Hachette Littératures, París, 2005, 294 p.
- CALVET Louis-Jean, ***La guerre des langues et les politiques linguistiques***, Plon, 1999
- CARCASSONNE Guy, ***Étude sur la compatibilité de la Charte européenne des langues régionales ou minoritaires et la Constitution***, 1998
- CARRER, DAUMER, DENEZ, KRESS, ELEGOT, VIOLETTE, ***Permanence***

- de la langue bretonne. De la linguistique à la psychanalyse***, Institut Culturel de Bretagne, Roazhon, 1986, 150 p.
- CAVALLI-SFORZA Luca, ***Gènes, peuples et langues***, Odile Jacob, París, 1996, 322 p.
 - CERQUIGLINI Bernard (dir), ***Les langues de France***, PUF, París, 2003, 446p.
 - CERQUIGLINI Bernard, ***El naixement de la llengua francesa***, Edició catalana i estudi introductori de Jordi Mascarella i Tovira, Veus del temps n°6, UdG, CCG Edicions, Girona, 2009, 158 p.
 - CERQUIGLINI Bernard, ***Les langues de la France. Rapport au ministre de l'éducation nationale***, 1999
 - CERQUIGLINI Bernard (dir.), ***Langues et cité, bulletin de l'observatoire des pratiques linguistiques***, n°2, setembre 2003, Ministeri de Cultura i Comunicació, 12 pàg.
 - CERTEAU Michel de, JULIA Dominique, REVEL Jacques, ***Une politique de la langue. La Révolution française et les patois : l'enquête de Grégoire***, Folio Histoire 117, Gallimard, París, 2002, 472 p.
 - CONILL J. Josep, ***Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat***, IEC, Barcelona, 2007, 220 p.
 - COSTA COSTA Miquel (edit), ***Política i planificació lingüística a la Unió Europea***, Editorial Mediterrània Eivissa, Eivissa, 2006, 301 p.
 - DALGALIAN Gilbert, ***Enfances plurilingues. Témoignage pour une éducation bilingue et plurilingue***, L'Harmattan, París, 169 p.
 - DUVERGER Jean, ***L'enseignement en classe bilingue***, Hachette, París, 2005, 139 p.
 - ÉTIENNE Bruno, GIORDAN Henri, LAFONT Robert, ***La temps du pluriel. La France dans l'Europe multiculturelle***, Éditions de l'Aube, 1999, 116 pàg.
 - GEIGER-JAILLET Anémone, ***Le bilinguisme pour grandir. Naître bilingue ou le devenir par l'école***, Col. Espaces Discursifs, L'Harmattan, París, 2005,

251 pàg.

- GIORDAN Henri, ***Par les langues de France***, Centre Pompidou, 1984, 102 p.
- GIORDAN Henri, LOUARN Tangi (dir.), ***Les langues régionales ou minoritaires dans la République***, IEO éditions, Pour Que Vivent Nos Langues, Bureau Européen pour les Langues moins Répandues, Castres, 2003, 105 p.
- GOETSCHY Henry, SANGUIN André-Louis (dirs), ***Langues régionales et relations transfrontalières en Europe***, L'Harmattan, Paris, 1995, 318 p.
- GRIFFON Yves, ***La langue bretonne et l'école républicaine. Témoignages de mémoralistes***, CRBC Rennes 2 Université Européenne de Bretagne, 2008, 202 p.
- GUIRAUD Pierre, ***Patois et dialectes français***, PUF, Paris, 1968, 128 p.
- HAGÈGE Claude, ***L'enfant aux deux langues***, Odile Jacob, Paris, 1996, 298
- HAGÈGE Claude, ***Halte à la mort des langues***, Odile Jacob, Paris, 2000, 402 p.
- HAMMEL Étienne, GARDY Philippe, ***L'occitan en Languedoc Roussillon***, Trabucaire, Perpinyà, 1994, 204 p
- HÉLOT Christine, ***Du bilinguisme en famille au plurilinguisme à l'école***, Espaces Discursifs, L'Harmattan, Paris, 2007, 282 pàg.
- JULIÀ-MUNÉ Joan, ***Pompeu Fabra i l'entorn lingüístic europeu***, Fundació UCE, Barcelona, 2009, 48 p.
- LAFONT Robert, ***Histoire et anthologie de la littérature occitane 1***, Presses du Languedoc, Montpellier, 1997, 274 p.
- LAGARDE Christian, ***Identité, langue et nation. Qu'est-ce qui se joue avec les langues ?***, Trabucaire, Perpinyà, 2008, 207 p.
- LAGARDE Cristian, BURBAN Chrystelle, ***L'école, instrument de sauvetage des langues menacées? Actes du colloque du 30 septembre et 1er octobre 2005, Université de Perpignan, CRILAUP, PUP, 2007***
- LÉOUTRE Gilbert (dir.), « ***Langues régionales et l'Europe (Les)*** », in *Revue*

internationale d'éducation Sèvres n°3, Sèvres, 1994, 139 pàg.

- LE BOËTTÉ Isabelle, « **Langue bretonne et autres langues : pratique et transmission** » in *Octant* n°92, gener 2003, p. 18-22
- LICHAU I., LERALU C., « **De la difficulté d'être nationale...** », in *Éducation et sociétés plurilingues* n°12, juny de 2002, pàg. 19-23.
- LOYER Barbara, « **Langues nationale et régionales : une relation géopolitique** », i *Hérodote*, p 15-37,
- LIEUTARD Hervé, VERNY Marie-Jeanne, editors, ***L'école française et les langues régionales, XIXe – XXe siècle***, Presses Universitaires de la Méditerranée, col. « Études occitanes », Universitat Paul Valéry, 2008.
- MARÍ Isidor, ***Plurilingüisme europeu i llengua catalana***, Universitat de València, València, 1996, 221 p.
- MARÍ Isidor, ***Mundialització, interculturalitat i multilingüisme***, Lleonard Muntaner Editor, Palma de Mallorca, 2006, 221 pàg.
- MARTÍ CASTELL Joan, MESTRES SERRA Josep M. (cura), ***Llengües i les cultures en el procés de globalització de la societat de la informació (Les)***. (Actes del curs del CUIMPB 2001), IEC, Barcelona, 2002, 204 p.
- MARTEL Philippe, ***L'école française et l'occitan. Le sourd et le bègue***, Presses Universitaire de Méditerranée, Paul Valéry, Montpellier, 2007, 15€
- MASSIP Àngels (coord.), ***Llengua i identitat***, col. Universitat 44, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2008, 150 pàg.
- MOLLÀ Toni (ed.), ***Llengües globals, llengües locals***, Bromera, Alzira, 2002, 182 p.
- MOLLÀ Toni, ***Manual de sociolingüística***, Bromera, Alzira, 2002, 246 p.
- MONTOYA Brauli, ***Normalització i estandardització***, Bromera, Alzira, 2006, 140 p.
- NETTLE Daniel, ROMAINE Suzanne, ***Veus que s'apaguen. La mort de les llengües del món***, traducció de l'anglès per Joan Cortadellas i Joan Ferrer (*Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*, 2000), Veus del

temps n°2, UdG, CCG Edicions, Girona, 2004, 321 p.

- NORTH Xavier (dir.), «**Plurilinguisme et migrations**», in *Langues et cité. Bulletin de l'observatoire des pratiques linguistiques*, n°13, DGLFLF, París, novembre 2008
- NORTH Xavier (dir.), «**Des hommes, des langues, des pratiques**», in *Langues et cité. Bulletin de l'observatoire des pratiques linguistiques*, n°14, DGLFLF, París, juliol 2009, 12 pàg.
- NORTH Xavier (dir.), «**Références 2009**», in *Les langues de France*, DGLFLF, París, juliol 2009, 6 pàg.
- Ó MAILLE Tomàs, **Status of the Irish language**, Bord na Gaeilge, Dublín, 1990, 84 p.
- OFFICE PUBLIC DE LA LANGUE BASQUE, Gobierno Vasco, **La situation de la langue basque / Euskararen egoera Iparraldean**, Baiona, 2008, 18 p.
- OTTAVI Pascal, **Le bilinguisme dans l'école de la République ?** Ajaccio, éditions Albiana, 2008, 600 p.
- PETIT Jean, **L'Alsace à la reconquête de son bilinguisme**, Nouveaux cahiers de l'allemand, CDDP, Nancy, 1993, 85 p.
- POIGNANT Bernard, **Langues et cultures régionales. Rapport au premier ministre**, 1998
- PUIG MORENO Gentil i altres, « **Problèmes de glottopolitique** », in *Cahiers de linguistique sociale*, n° 7, 1985, p. 83.
- PUYEO Miquel, TURULL Albert, **Diversitat i política lingüística en un món global**, Pòrtic, UOC, Barcelona, 2003
- RUIZ SAN PASCUAL Francesc, SANZ RIBELLES Rosa, SOLÉ CAMARDONS Jordi, **Diccionari de sociolingüística**, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2001, 331 p
- SALLES-LOUSTAU Jean, « **Les politiques linguistiques éducatives en France**», in *Enseigner en classe bilingue*, Actes de l'Université d'Automne, IUFM d'Alsàcia, 24-27 oct. 2002, col·lec. *À propos de...* MEN, DES, 19-24

- SCHAFFNER François (dir), ***Land un Sproch. Les cahiers du bilinguisme***, revista, Culture et Bilinguisme d'Alsace et de Moselle, Estrasburg
- SIBILLE Jean, ***Langues régionales (Les)***, Flammarion, Dominos n°220, París, 2000, 128p.
- TERAL Hervé, ***Antonin Perbosc. Les langues de France à l'école et quelques autres textes sur la question***, Edicions del Trabucaire, Perpinyà, 2006, 214 p.
- TERAL Hervé, ***La langue d'oc devant l'école (1789-1951)***, Puylaurens, IEO/IDECO, 2005, Préface de Robert Lafont.
- TOZZI Michel, ***Apprendre et vivre sa langue***, Syros, París, 1984, 215 p.
- TRUCHOT Claude (dir.), ***Le Plurilinguisme européen***.
- TUSON Jesús, ***Patrimoni natural. Elogi i defensa de la diversitat lingüística*** Empúries, Barcelona, 2004, 110 p.
- VERMES G., ***Vingt-cinq communautés linguistiques de la France. Tome 1 : Langues régionales et langues non territorialisées***, París, 1988.
- VETTER Eva, ***Plus de breton ?***, Éditions An Here, Le Relecq-Kerhuon, 1999, p. 28. cita Henri Boyer sobre noció de « conflicte lingüístic ».
- VILA MENDIBURU Ignasi, SIGUAN SOLER Miquel, ***Bilingüisme i educació***, UOC, Proa, Barcelona, 1998, 100 p.
- WALTER Henriette, ***L'aventure des langues en Occident***, Robert Laffont, París, 2006, 498 p.
- WOLFF Philippe, ***Les origines linguistiques de l'Europe occidentale***, Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, Tolosa, 1982.

- ***Actes des 1ères Assises nationales des langues de France***, Ministère de la culture et de la communication, 2003, 66 p.
- ***Actes des XIII Rencontres interrégionales des langues et cultures régionales***, Editions Salde, Estrasburg, 2005, 200 p.

- Actes des XVII Rencontres interrégionales des langues et cultures régionales, **Structuration des politiques publiques en faveur de la langue régionale**, Kanbon / Cambo, 7-10 nov. 2007, organitzador : Syndicat Intercommunal pour le Soutien à la Culture Basque.
- Actes du Colloque **La Charte européenne des langues régionales ou minoritaires et la France. Quelle(s) langue(s) pour la République ? Le dilemme « diversité / unicité »**, 11-12 abril 2002, Éditions du Conseil de l'Europe, Langues régionales ou minoritaires n°4, Estrasburg, 2003, 147 p.
- **Cap a on va la sociolingüística ?**, IEC, Barcelona, 2006, 121 p.
- **Charte européenne des langues régionales ou minoritaires et rapport explicatif**, Conseil de l'Europe, Estrasburg, 2000, 64 p.
- **Charte européenne des langues régionales ou minoritaires et la France (La)**, Conseil de l'Europe, Estrasburg, 2003, 147 p.
- **Colloque de la FLAREP**, actes annuels.
- FLAREP, **Plurilinguisme et langues régionales au coeur de l'Europe. Actes 21e colloque**, 27-29 oct. 2007, a l'Écomusée d'Alsace, Ungersheim, Association Eltern 68, Colmar, 2008, 68 p.
- FLAREP, DELOBEL Thierry (pdt), **Enseignement bilingue français / langues régionales. Données chiffrées**, 22e Colloque FLAREP, Sant Africa, 25-27 oct. 2008, 71p.
- *Hérodote*, n° 95, 4t trimestre 1999, « **Nationalismes régionaux en Europe**».
- **Langues régionales : langues de France, langues d'Europe**, Actes de la journée d'étude organisée par la Bibliothèque publique d'information au Centre Georges Pompidou, Hervé Gu i l l o r e l, Anthony Lodge, Pierre Encrevé, Je a n - Marie Woehrling, Jacques Fusina, Andrew Lincoln, Bernard Oyharçabal, Jean Salles-Loustau, Claire Torreilles Paris, le 30 janvier 1999, 61 pàg.

- *Lengas* , número 54, « **Occitanie, Corse, Roumanie. Aspects oraux ou écrits du conflit linguistique dans la Romania** », GARDY Philippe (dir.), 2003, 278 p.
- *Lengas* , número 58, « **Émergence, effacements et résistance de l'occitan (XIème – XXème siècles)** », 2006, 286 p.
- *Lengas*, n° 59, « **La charte européenne des langues régionales ou minoritaires et la territorialité linguistique** », 2006, 218 p.
- *Lengas* , número 61, « **Le mythe du dernier locuteur** », 2007, 176 p.
- *Lengas* , número 63, « **Effacement et renaissance de l'occitan — 'Petites langues' d'Europe (2) : le gallois — L'enquête sociolinguistique** », 2008, 184 p.
- *Lengas* , número 65, « **L'occitan et le Catalan à l'école** », LIEUTARD Hervé, VERNY Marie-Jeanne, a parèixer.
- *Sèvres, Revue Internationale d'éducation*, n°3, « **Les langues régionales et l'Europe** », Centre international d'études pédagogiques, Nancy, 1994, 141 p.

LINGÜÍSTICA

- ARMANDE-LAPIERRE Odile, ROBINSON Annie, **Zété kréyòl. Cycle III**, Ibis Rouge Éditions, Guaiana, 2004, 109 p.
- BARTHÉLÉMI Georges, **Dyksyonèer pratik kréol gwiyané fransé**, Ibis Rouge Éditions, 1995
- BERNABÉ Jean, **La graphie créole**, Ibis Rouge Editions, PUC - GERECE-F, Martinica, 2001, 142 p
- BOYSSON-BARDIES Bénédicte de, **Langage, qu'est-ce que c'est ? (Le)**, , , Paris, 2003, 239 pàg.
- CALVET Louis-Jean, **Essais de linguistique. La langue est-elle invention**

des linguistes?, Plon, 2004

- CALVET Louis-Jean, ***Le marché aux langues. Essai de politologie linguistique sur la mondialisation***, Plon, 2002
- CALVET Louis-Jean, ***Les voix de la Ville. Sociolinguistique urbaine***, Payot, 1994.
- CANDELIER Michel, LOANNITOU Gina, OMER Danielle, VASSEUR Marie-Thérèse (dirs), ***Conscience du plurilinguisme. Pratiques, présentations et interventions***, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2008, 277 pàg.
- CATALAN Sonia, ***Sa moun ka di. Expressions et proverbes créoles***, Ibis Rouge Éditions, Matoury, 2006, 103 p.
- DÉSIRÉ Aude, ***Le créole guyanais de poche***, Assimil évason, Chennevière sur Marne, 2006, 148 p.
- ***Dikté kréòl-a***, GEREK, APECLAR, RAKABA, 1995
- DANON-BOILEAU Laurent, ***Des enfants sans langage***, Odile Jacob, Paris, 2002, 284 p.
- DINGUIOU Tom, ***Méthode de lecture busikonde***, Campus Services (imp.), 60 p.
- DUVILLIÉ Rebecca, ***Petit dyslexique deviendra grand***, Marabout, 2007, 218p.
- ÉTIENNE Bruno, GIORDAN Henri, LAFONT Robert, ***Le temps du pluriel. La France dans l'Europe multiculturelle***, Éditions de l'aube, 1999, 115 p.
- HOMBERT Jean-Marie, ***Origines des langues et du langage (Aux)***, Fayard, Paris, 2006, 514 p.
- JADFARD Roseline, ***Kréol. Guide pratique de conversation en créole guyanais***, Ibis Rouge Éditions, Guaiana, 2001, 119 p.
- MAÏS Jean-Luc, ***Dictionnaire aluku - Aluku tongo buku***, Éditions SEDRAP, 2002 (?), 144 p.
- N'DAGANO Biringanine, BLÉRARD-N'DAGANO Monique, ***Introduction à la***

littérature guaynaise, CDDP Guyane, 1996

- PETIT Jean, ***Au secours, je suis monolingue et francophone ! Étiologie et traitement d'un syndrome de sénescence précoce et d'infirmité acquisitionnelle***, Presses Universitaires de Reims, Publications du Centre de Recherche en Linguistique et Psychologie Cognitive, Reims, 1992, 291 p.
- RICHARD Nathalie, «**La scolarisation en école bilingue : handicap ou atout pour éviter les troubles du langage ?**», in *Plurilinguisme et langues régionales au coeur de l'Europe. Actes 21e colloque*, 27-29 oct. 2007, FLAREP, a l'Écomusée d'Alsace, Ungersheim, Association Eltern 68, Colmar, 2008, 68 p.
- SAINT-QUENTIN Auguste de, ***Étude sur la grammaire créole***, 1872
- SIFRE Manuel, ***Llengua i dialectes***, Bromera, Alzira, 2005, 121 p.
- SHIME - Le Shimaorais Méthodique (Associació), ***Undeuxtroisième en kibushi - Ri isaka nin-fivulanana kibushi kimaore***, 2008, Mayotte, 16 p.
- SHIME - Le Shimaorais Méthodique (Associació), ***Abécédaire en shimaorais - Alifube ya shimaore***, 2008, Mayotte, 28 p.
- WOLFSON Louis, ***Le Schizo et les langues***, Paris, Gallimard, 2009 (1970), 268 p.

ALTRES

- BRAUDEL Fernand, ***L'identité de la France***, Arthaud, Flammarion, Paris, 1986, 368 p.
- CITRON Suzanne, ***L'histoire de France autrement***, Éditions de l'atelier, Paris, 1995, 242 p.
- LAFONT Robert, ***Petite istòria europea d'Occitània***, Trabucaire, Perpinyà, 2003, 245 p.
- LÉON Antoine, ***Histoire de l'enseignement en France***, PUF, Paris, 1977, 128 p.

- MIALARET Gaston, ***Les sciences de l'éducation***, PUF, París, 1991, 127
- MONTCUSÍ Albert, ***Fronteres, identitats nacionals i integració europea***, Afers, UdV, València, 2005, 255 p.
- PONS, COMES, ***Espais, cultures i migracions. Ciències socials***, Vicens Vives, Barcelona, 1997, 61 p.
- RAVIS-GIORDANI Georges (dir), LACLAU Alexandra, ***Atlas ethnohistorique de la Corse***, Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, París, 2004, 253 p.
- ROQUETA Ives, ***Histoire des pays de langue occitane - Istòria dels païses de lenga occitana***, Photo Jeunesse, documents, 129 p.
- ROULAND Norbert, ***État français et le pluralisme (L'). Histoire politique des institutions de 476 à 1792***, Odile Jacob, París, 1995, 377.
- WEBER Eugen, ***La fin des terroirs***, Fayard, París, 1983, 840 p.

- **Webografia**

A l'hora de tancar aquesta part de la bibliografia, m'aviso que la recerca el que volia presentar aquí, una mena de bibliografia dels llocs webs on se poden trebar referències no té gaire sentit. La forma tradicional de presentar les dades bibliogràfiques no encaixa amb el caràcter rapidíssim i canviant de la tecnologia d'internet. Fins i tot l'eina que tots fem servir planteja la qüestió de la manera d'enfocar la recerca.

En efecte, la immensitat dels recursos accessibles i el seu caràcter movedís hauria d'implicar un canvi de forma en la presentació de les dades, en els objectius mateixos a assolir quan un se proposa de reflexionar en un tema. Una part de les dades aconseguibles i mobilitzades ho són via l'internet (moltes de les il·lustracions del treball, tot i que en tenia coneixement per premsa paper o documents diversos són molt més fàcilment recopilables i tractables sota forma de selecció d'imatges o de còpies de recursos penjats a internet. Però al mateix temps la seua dimensió virtual pot plantejar problema.

Sense voler doncs resoldre res de la qüestió, m'interrogo sobre la manera d'articular la nova tecnologia amb els objectius d'una recerca. Tinc por fins i tot que el fet de no haver partit d'entrada de la base del recurs internet per treballar sobre la qüestió de les llengües regionals faci que el resultat pugui ser desenfocat o un xic distorsionat.

Potser les recerques del segle XXI haurien de presentar-se sota forma de base de dades interactives, amb motors de recerca integrats i links directes amb els recursos de la xarxa. El qüestionament en tot cas dóna ganes de reprendre la recerca i reformatar-la per a mitjans i maneres de funcionar més adaptades a les realitats científiques de la societat del coneixement d'ara.

